José Saramago

Ricardo Rejišo mirties metai

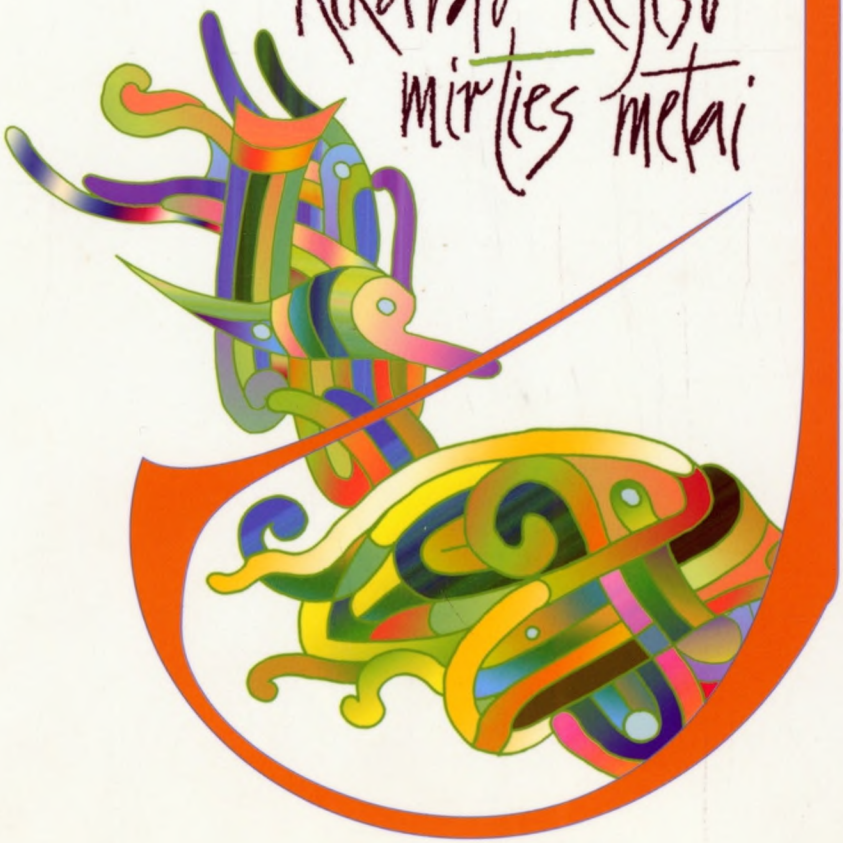

José Saramago (g. 1922 m.) - portugalų rašytojas, poetas, dramaturgas, eseistas, Nobelio premijos laureatas (1998 m.). Tai pirmasis portugalų rašytojas, sulaukęs tokio aukšto įvertinimo. Gimęs Alentežaus provincijoje, bežemių valstiečių šeimoje, neturėjo galimybių siekti aukštojo išsilavinimo, tad amatų mokykloje įgijo šaltkalvio specialybę. 1947 m. išleidęs romaną „Terra do pecado" („Nuodėmingoji žemė"), dvidešimt metų bendradarbiavo žiniasklaidoje, spausdino straipsnius, esė, eilėraščius, vertė Perą Lagerkvistą, Gi de Mopasaną, Levą Tolstojų, Šarlį Bodlerą, Hėgelį. Antrasis romanas „O ano de 1993" („1993-ieji metai") taip pat nesulaukė dėmesio, ir tik 1982 m. netikėtą pasisekimą pelnė meilės romanas „Memorial do Covento" („Prisiminimai apie vienuolyną"). Nuo tos dienos kiekvieną jo knygą lydėjo sėkmė ne tik Portugalijoje, bet ir visame pasaulyje. Ypač prieštaringą atgarsį sukėlė 1991 m. pasirodęs romanas „O Evangelho Segundo Jesus Cristo" („Evangelija pagal Jėzų Kristų"), kuriame savitai interpretuojamas Kristaus gyvenimas.

José Saramago kūrybai būdinga savita ironiška intonacija, derinama su geraširdžio bešališko pasakotojo pozicija. Kiekviename romane autorius pasitelkia kokią nors fantastinę prielaidą, alegorine forma perteikia istorinius arba šių dienų įvykius.

Rašytojas turi savitą stilių, nepripažįsta jokių skyrybos ženklų, išskyrus tašką ir kablelį, į tekstą įpina dialogus ir juos pradeda didžiąja raide, todėl iš pradžių skaitytojams gali kilti šiokių tokių keblumų.

José Saramago

Rikardo Rejišo mirties metai

José

Alma littera

VILNIUS / 2007

Saramago

Rikardo Rejišo mirties metai

ROMANAS

IŠ PORTUGALŲ
KALBOS VERTĖ
VALDAS
V. PETRAUSKAS

UDK 869.0-3
Sa201

Versta iš:
José Saramago
O ANO DA MORTE DE
RICARDO REIS
Caminho

Valdas V. Petrauskas –
Lietuvos rašytojų sąjungos,
Lietuvos literatūros vertėjų sąjungos,
Kanados literatūros vertėjų asociacijos narys

© José Saramago & Editorial
Caminho, SA, Lisboa-1984
by arrangement with Dr. Ray-Güde
Mertin, Literarische Agentur, Bad
Homburg, Germany
© Vertimas į lietuvių kalbą, Valdas V.
Petrauskas, 2007
© Leidykla „Alma littera", 2007

ISBN 978-9955-24-599-5

Iš tiesų išmintingas tas, kuris žvelgia į pasaulį kaip į reginį.

RICARDO REIS

Pastangos vienaip ar kitaip išvengti veiklos
visada sudarė mano gyvenimo prasmę ir tikslą.

BERNARDO SOARES

Ir jeigu kas nors man pareikštų, jog kvaila taip kalbėti apie žmogų, niekada neregėtą šiame pasaulyje, aš atsakyčiau, kad nėra jokių įrodymų, jog kada nors būta Lisabonos miesto, arba manęs, rašančio šiuos žodžius, arba ko nors kita, bet kur.

FERNANDO PESSOA

Čia pasibaigia jūra ir prasideda žemė. Virš balzgano miesto lyja, plačiai užlieję lėkštus krantus srūva dumblini upės vandenys. Tamsus garlaivis iriasi prieš drumzliną srovę, sukdamas Alkantaros prieplaukos link. Tai *Highland Brigade*, Anglijos karališkojo pašto laineris, kaip šaudyklė plaukiojantis per Atlantą jūrų keliais tarp Londono ir Buenos Airių, tai šen, tai ten, visada užsukdamas į tuos pačius uostus – La Platą, Montevidėjų, Santosą, Rio de Žaneirą, Pernambuką, Las Palmasą, ta kryptimi ir atvirkščiai, ir jeigu nenuskęs kelionėje, pasieks Vigo ir Bulonę, galiausiai įplauks į Temzę, kaip šiandien kad įplaukia į Težą, o kokia upė, kaip sakoma, toks ir miestas. Laivas ne per didžiausias, viso labo keturiolikos tūkstančių tonų talpos, tačiau jam nebaisios vandenyno bangos, kaip dar sykį patvirtino pastaroji kelionė, o jos metu, nors be perstojo siautė audra, jūros liga susirgo tik geltonsnapiai, pirmąsyk leidęsi per Atlantą, arba patyrę keliauninkai nepagydomai jautriu skrandžiu, ir už jaukią namų aplinką ir patogumus jis, kaip ir *Highland Monarch*, jo dvynas brolis, pelnė meilę ir malonią šeimyninio laivo šlovę. Abiejų laivų deniuose daug vietos, kur galima sportuoti, degintis ir netgi žaisti, pavyzdžiui, kriketą, paprastai žaidžiamą ant vejos, tačiau kodėl gi nepažaidus ant jūros bangų ir neįrodžius, jog Britų imperijoje viskas įmanoma, jeigu tik jos valdovas pareiškia tokią valią. Esant geram orui, *Highland Brigade* – tai lyg vaikų darželis ar senolių rojus, aiš-

ku, ne šiandien, nes lyja, o rytoj laive mūsų jau nebebus. Pro pasmėlusius nuo druskų iliuminatorius vaikai žiūri į pilkšvą kaip pelenai miestą, taip prisiplojusį prie kalvų, lyg būtų ištisai iš vieno aukšto namų, beje, šen bei ten kyšo aukštas kupolas, išsišovęs frontonas, kažkokie kontūrai, panašūs į pilies griuvėsius, nors, tiesą pasakius, visa tai gal irgi iliuzija, regos apgaulė, miražas, susidaręs nuo vandens, ištisiniu srautu žliaugiančio iš juodų debesų aptraukto dangaus. Svetimšaliai vaikai, iš prigimties kur kas dosniau apdovanoti smalsumu negu suaugusieji, domisi, kaip vadinasi miestas, kur jie atvyko, ir tėvai atsako, arba jo pavadinimą gražiai išskiemenuoja auklės, *amas, bonnes, fräuleins* arba pirmas pasitaikęs jūreivis, einantis pro šalį atlikti kokio darbo, Lisabona, Lišboa, Lizben, Lisabon – ištaria jį ketveriopai, nors kai kas nusaukia nei šiaip, nei taip, neaiškiai, ir mažyliai sužino tai, ko anksčiau nenuvokė, o iš tikrųjų nesužino nieko, išskyrus žodį, skambantį daugmaž panašiai kaip tikrasis miesto pavadinimas, tad jų vaikiškose galvelėse viskas dar labiau susijaukia, nes argentiniečiai jį taria savaip, skirtingai nei urugvajiečiai, brazilai ir ispanai, o ir rašomas jis ispaniškai vienaip, portugališkai kitaip, kiekvienas išdarinėja, ką nori, kad tik skambėtų kitoniškiau ir būtų neįmanoma užrašyti raidė raidėn taip, kaip skamba. Reikia tikėtis, jog rytoj, kai *Highland Brigade* išplauks į atvirą jūrą, bent kiek prasisklaidys debesys ir pro jų properšas praspis saulė, idant, kol dar matyti krantas, dumsi migla, paprastai tvyranti tuo bjauriu dienos ir metų laiku, visiškai neaptemdytų ir šiaipjau išblankusių prisiminimų keleiviams, pirmąsyk čia atsilankiusiems, vaikams, kartojantiems ir savaip iškraipantiems žodį *Lišboa*, surukusiems suaugusiems, susigūžusiems nuo smelkiančios drėgmės, taip įsigėrusios į medieną ir geležį, lyg *Highland Brigade*, visas pasruvęs, būtų išnėręs iš jūros gelmių, antra tiek pavirtęs laivu vaiduokliu. Niekas nesutiktų pasilikti šiame uoste nei iš geros valios, nei malonumo dėlei.

Nedaug kas išlipa. Garlaivis sustojo prieplaukoje, nuleido trapą, apačioje neskubriai susirinko nešikai ir krovikai, iš stoginių ir būdelių išlindo pasienio apsaugos kariai ir muitininkai. Nustojo lyti, tik vos vos dulkia. Trapo viršuje susiburia saujelė keleivių, neryžtingai trypčioja vietoje, lyg spėliodami, ar bus leista išlipti į krantą, ar nepaskelbtas karantinas, gal bijo paslysti ant slidžių laiptelių, tačiau juos gąsdina kas kita – bežadis, lyg išmiręs miestas, o lietus, regis, tik todėl ir pila, kad paverstų skysta purvyne viską, kas dar išliko sveika. Prieplaukoje stovi išsirikiavę kiti laivai, blausiai spindėdami nešvariais iliuminatoriais, kranų strėlės lyg nukirstos medžių šakos, negirgžda talės. Sekmadienis. Už uosto sandėlių – niūrus miestas, užsiglaudęs už fasadų ir sienų, kol kas dar apsaugotas nuo lietaus, slenkančio lyg nyki išsiuvinėta užuolaida, žiūri į tolį družnomis akimis, klausosi, kaip laštakais nuo stogų gurguliuodamas garma vanduo, švariai nuplaudamas kalkakmenio šaligatvius, pliaupia perpildytais kanalizacijos vamzdžiais, kai kur užtvindo gatves prasiveržęs pro liukų dangčius.

Išlipa pirmieji keleiviai. Įkyriai dulkiant lietui, eina susigūžę, nešini kelionmaišiais ir lagaminais, sutrikę, jog netikėtai pasibaigė kelionė, nutrūko tolydžio besikaitaliojančių sapnų virtinė, gyvenimas tarp jūros ir dangaus, metronomo tikslumu siūbuojant laivo paskuigaliui, liūliuojant bangoms, žvelgiant į kerintį horizontą. Kai kas nešasi vaiką ant rankų, ir jeigu tas tyli, vadinasi, portugaliukas, neklausia, kur jie, nors, galimas daiktas, tėvai iš anksto jam pasakė, kai vakare migdydami tvankioje kajutėje pažadėjo gražų miestą ir laimingą gyvenimą, pasekė dar vieną fėjų pasaką, nes jie nerado laimės svetur. Pagyvenusi moteris, atkakliai, bet nesėkmingai stengdamasi išskleisti lietsargį, pameta žalią skardinę dėžutę, lyg ir lagaminėlį, kurią nešėsi pasispaudusi po pažastimi, ir ji, nukritusi ant prieplaukos grindinio, sulūžta, atsivožia dangtis, atšoka dugnas, nieko vertinga ten nėra, vieni suvenyrai, pabyra margi skudurėliai, laiškai, nuotraukos, sudūžta

į druzgus rožinis stikliniais karoliukais, išsipurvina baltų gijų kamuolėliai, vienas jų nusirita tarp krantinės ir laivo borto, tai trečiosios klasės keleivė.

Vos iškėlę koją ant žemės, keleiviai tekini skuba pasislėpti nuo lietaus, svetimšaliai patyliukais keiksnoja darganą, lyg mes būtume kalti, kad sugedo oras, regis, bus pamiršę, jog jų prancūzijose ir anglijose orai dar prastesni, žodžiu, jie naudojasi menkiausia proga, netgi tokiu gamtos reiškiniu kaip lietus, kad tik galėtų paniekinti neturtingas šalis, nors mes turime didesnį pagrindą skųstis ir vis dėlto tylime, kad ir štai šia sumauta žiema arba kad ir tuo, jog vanduo išplauna derlingas žemes, o jų ir šiaip jau trūksta mūsų mažoje valstybėlėje. Jau iškrauna bagažą: jūreiviai blizgančiais apsiaustais atrodo kaip gaubtus užsimaukšlinę stabai, kai tuo tarpu portugalų nešikai su kailiuku pamuštomis trumpomis neperšlampamomis striukėmis ir kepurėmis su snapeliais mikliai laksto, tokie abejingi liūčiai, jog visi stebisi, galbūt ta panieka bjauriam orui jie stengiasi sužadinti keleivių užuojautą, kad tie atidarytų kapšelį, arba, kaip dabar sakoma, piniginę, ir ta užuojauta pavirstų grynaisiais, tikri atgyvenos, amžinai kaulija išmaldos, parduoda tai, ko pertekę, nuolankumą likimui, nusižeminimą, kantrybę, tik vargu ar šios žemės karalystėje kada nors atsiras paklausa tokioms prekėms. Keleiviai pereina muitinės patikrinimą, jų, kaip sakyta, ne per daugiausia, tačiau negreit iš ten ištrūks, nes reikia užpildyti visą krūvą popierių, o muitininkai taip kruopščiai kaligrafiškai išraito kiekvieną raidytę – ko gero, patys mikliausieji turi kaip reikiant pailsėti sekmadieniais. Temsta, o betgi dar tik ketvirta valanda vakaro, dar kiek – ir ateis naktis, beje, čia, muitinėje, visada naktis, ištisą parą šviečia blausios lemputės, tiesa, kai kurios jau seniai perdegusios, pavyzdžiui, štai šitos niekas neprisirengia pakeisti ištisą savaitę. Šviesa smelkiasi pro nešvarius langus nelyginant pro storiausius vandens klodus. Dusnioje patalpoje dvokia drėgnais drabužiais, paplėkusiais lagaminais, pigiu unifor-

mų audiniu, ir apima tokia nykuma, jog keleiviai netenka žado, niekas nė trupučio nesidžiaugia grįžęs į tėvynę. Muitinė – tai prieškambaris, rojaus prievartis, kur esi priverstas išlaukti, kol tau bus leista eiti ten, kur nori.

Prakaulus žilaplaukis vyriškis pasirašo paskutinius popierius, gauna po vieną nuorašą, dabar gali būti laisvas, eiti sau, toliau gyventi sausumoje. Jį lydi nešikas, kurio išvaizdos nedera smulkiai nusakyti, priešingu atveju būsime priversti niekada nebaigti išsamių aprašų, idant galutinai nesusimaišytų galva tam, kas, jeigu toks atsiras, panorės sužinoti, kuo jis skiriasi nuo keleivio, nes tuomet privalėsime pasakyti, jog nešikas prakaulus, žilaplaukis, tamsaus gymio, švariai nusiskutęs, kaip ir žmogus, kurį jis lydi, tačiau juodu neturi nieko bendra, vienas – keleivis, kitas – nešikas. Jis veža didžiulį lagaminą metaliniu vežimėliu, o du kitus, palyginti mažesnius, surišęs diržu, neša užsidėjęs ant sprando, todėl atrodo lyg vilktų jungą ar ryšėtų kokio nors ordino kaspinu. Išėjęs lauk, sukrauna visą bagažą po išsikišusiu stogu ir eina ieškoti taksi, nors paprastai toli ieškoti nereikia, jie patys suvažiuoja garlaiviui atplaukus į uostą. Keleivis žiūri į žemai pakibusius debesis, klanus, telkšančius duobėtame grindinyje, vaisių žieves, šiukšles, plūduriuojančias naftos ratilais išmargintame vandenyje, paskiau pamato karo laivus, nežinia kodėl kukliai, nepastebimai prisiglaudusius nuošalyje, nes jiems priklauso vagoti bangas atviroje jūroje, o kai nėra karo arba karinių mokymų – laikytis žiotyse, kur vietos pakaktų visiems pasaulio karo laivynams ir dar atliktų, kaip sakydavo žmonės senovėje ir tebesako nesirūpindami, kieno tie laivynai. Iš muitinės išeina kiti keleiviai, lydimi savo nešikų, ir tuo metu, iš po ratų tyškant vandens fontanams, privažiuoja taksi. Sukrutę pretendentai ima moti rankomis, tačiau nešikas, nušokęs nuo paminos, plačiai mostelėja ranka, Čia štai šitam ponui, šitaip parodydamas, jog, palankiai susiklosčius aplinkybėms ir meteorologinėms sąlygoms, netgi pačiam kukliausiam Lisabonos uosto tarnautojui tenka laimė, kuria

jis naudojasi kaip tinkamas savo nuožiūra, gali ją suteikti, o gali ir atimti, kaip Dievas, kaip tikima, kad suteikia ir atima gyvybę. Vairuotojui dedant lagaminus į bagažinę, keleivis klausia, pirmąsyk prašnekdamas vos pastebima braziliška tartimi, Ko čia stovi šitie laivai, ir nešikas, užduseęs, nes padėjo vairuotojui įkelti sunkų didįjį lagaminą, atsako, Et, čiagi karinis uostas, užvakar, kai prasidėjo audra, juos atvilko čionai vilkikai, kad bangos nenuneštų ant seklumos prie Alžeso. Atvažiuoja daugiau taksi, nežinia kodėl pavėlavo, o gal garlaivis atplaukė anksčiau, nei tikėtasi, ir dabar aikštėje tikras turgus, poreikius patenkinti – juokų darbas. Kiek imate, klausia keleivis. Kiek priklauso pagal tarifą ir dar kiek širdis geidžia, atsiliepia nešikas, tačiau nesako, koks tarifas ir kiek iš tikrųjų priklauso už darbą, tikėdamas, jog laimė šypsosi drąsuoliams netgi tuo atveju, kai tie drąsuoliai – viso labo nešikai, galiu apsimokėti tik angiškais pinigais, Et, didelio čia daikto, ir tą pačią akimirką atkištame delne pamato dešimt šilingų, monetą, skaistesnę už saulę, kuri pagaliau praspįsta pro debesis, pakibusius virš Lisabonos. Nešikui, kuriam tenka kilnoti sunkius krovinius ir patirti nemažai rimtų sukrėtimų, pirmoji ilgo ir sėkmingo gyvenimo sąlyga – turėti sveiką širdį, širdį, lyg nulietą iš vario, priešingu atveju jis kristų vietoje kaip perkūno trenktas. Trokšdamas atsiteisti už neregėtą dosnumą, atsilyginti bent žodžiais, neklausiamas papildo tai, ką jau buvo sakęs, drauge dėkodamas, nors niekas jo nebeklauso, Tai eskadriniai minininkai, pone, mūsiškiai, Portugalijos, *Težas, Danas, Lima, Vouga, Tamega*, tas, kuris arčiausiai, – tai *Danas*. Kad ir kaip pavadinti, jie nesiskiria vienas nuo kito, visi vienodi, kaip dvyniai, nudažyti kokčiai pilkšva spalva, lietaus nuskalauti, denyje nė gyvos dvasios, šlapios vėliavos nukarusios kaip skudurai, tačiau nevalia dėl to jų negerbti, šiaip ar taip, ačiū, dabar žinosime, jog štai šitas – *Danas*, ir, galimas daiktas, dar apie jį išgirsime.

Nešikas kilstelėja kepurę, padėkoja, ir taksi pajuda iš vietos, vairuotojas klausia, Kur, ir tas klausimas, toks paprastas, toks

normalus, toks prideramas pagal vietą ir aplinkybes, užklumpa keleivį iš netyčių, lyg jis būtų tikėjęsis, jog, Rio de Žaneire nusipirkdamas laivo bilietą, atsakė į visus galimus klausimus, netgi į tuos, kuriuos kadaise pats sau pateikė, bet neišgirdo jokio atsakymo, išskyrus tylą, ir dabar, vos išlipęs iš laivo, įsitikina, jog ne, negaus atsakymo, gal todėl, kad išgirdo pirmą iš dviejų lemtingų klausimų, Kur, ir antrą, dar rimtesnį, Ko. Žvilgtelėjęs į jo atvaizdą veidrodėlyje, vairuotojas pagalvojo, kad keleivis bus nenugirdęs, ir jau buvo beklausiąs dar kartą, Kur, tačiau atsakymas, nors ir neryžtingas, mąslus, pralenkė klausimą, Į viešbutį, Kokį, Nežinau, tačiau, tardamas, Nežinau, keleivis iš tikrųjų žino, kokio viešbučio jam reikia, žino taip puikiai, lyg visos kelionės metu būtų svarstęs, kokį viešbutį pasirinkus, kol galiausiai nutarė, Į tą, kur prie upės, šiek tiek toliau nuo uosto. Paupyje yra vienintelis viešbutis, Bragansa, Rozmarinų gatvės pradžioje, tikriausiai žinote, Tokio viešbučio neprisimenu, bet gatvę žinau, gyvenau Lisabonoje, esu portugalas, Šit kaip, jūs portugalas, bet iš tarties palaikiau jus brazilu, Nejaugi tokia ryški tartis, Na, šiek tiek, Jau šešiolika metų, kai nebuvau Portugalijoje, Šešiolika metų – tai jau šis tas, pamatysite, jog labai daug kas pasikeitė per tą laiką, ir sulig tais žodžiais vairuotojas staiga nutyla.

Keleivis kol kas nepastebi didelių permainų. Prospektas, kuriuo jie važiuoja, visiškai toks pats, kokį jis prisimena, nebent medžiai aukštesni, nieko nuostabaus, per šešiolika metų turėjo gerokai paaugti, vis dėlto miglotoje atmintyje šmėkšo žalios lajos, o dabar, žiemiškai plikomis šakomis, jie atrodo mažesni, tas pats per tą patį. Lietus nustojo, tik retkarčiais nutyška vienas kitas lašas, tačiau padangėje nematyti nė menkiausios žydros prošvaistės, debesys nė neketina sklaidytis, tvirtai sukibę tvyro lyg bekraštis vientisas švino spalvos skliautas. Ar seniai šitaip lyja, klausia keleivis, Baigiam paskęsti, jau du mėnesius pila kaip iš maišo, atsako vairuotojas, išjungdamas langų valytuvus. Automobilių ne per daugiausia, retkarčiais prądunda tramvajus, vienas kitas praeivis,

nepatikliai žvilgčiodamas į dangų, suskleidžia skėtį, palei šaligatvius telkšo klanai, patvinus kanalizacijos šuliniams, virtinės nykių užkandinių, užeigų atviromis durimis, prieblandoje blausiai spingsi šviesa, nebyliai vilioja nešvari stiklinė vyno ant cinkuoto prekystalio. Miestas slepiasi už fasadų sienos, ir taksi iš lėto rieda pasieniais, lyg ieškodamas spragos, landos, išdavikiškai atidarytų vartų, takelio į labirintą. Tingiai lėtindamas greitį, pamažu pradunda pro šalį traukinys iš Kaskaiso, vis dėlto gana sparčiai, nes pralenkia taksi, bet tuojau pat atsilieka įvažiavęs į geležinkelio stotį, o automobilis tuo tarpu apsuka aikštę, ir vairuotojas sako, Štai jūsų viešbutis, įėjimas iš gatvės pusės. Sustojęs prie kavinės, jis priduria, Būtų geriau, jeigu iš pradžių užeitumėte pasiteirauti, ar yra laisvų kambarių, aš negaliu sustoti prie durų, nes užtversiu kelią tramvajams. Keleivis išlipa, žvilgtelėja į kavinės iškabą, *Royal*, šit verslo pavyzdys, kaip respublikos laikais praverčia monarchijos ilgesys arba užuominos į paskutinįjį karalių, tik dangstomasi anglų ar prancūzų kalba, keisčiausia, kad skaitai ir nežinai, kaip tarti tą žodį, *rojal* ar *ruajal*, laiko pakanka tam dalykui apsvarstyti, nes jau nebelyja, o gatvė eina įkalnėn, paskiau jis įsivaizduoja, kad grįžta iš viešbučio, sužinojęs, ar yra kambarių, ar nėra, o taksi – nė kvapo, dingo su visu bagažu, drabužiais, visais reikmenimis, dokumentais, ir pagalvoja, kaip gyventų netekęs viso to labo ir kitų žemiškųjų gėrybių. Jau beveik įveikęs laiptus, vedančius prie paradinių viešbučio durų, iš tų minčių supranta, jog bus visiškai nusivaręs nuo kojų, kitaip sakant, jaučiasi be galo nuvargęs, dvasiškai išsekęs, puolęs į nevilį, jeigu, aišku, mes pakankamai aiškiai suvokiame, ką reiškia neviltis, tardami tą žodį.

Vos stumtelėjus viešbučio duris, sudūzgia elektrinis bimbalas, kitados tikriausiai čia būta varpelio, dzin dzin, tačiau visada privalu atsižvelgti į žmonijos pažangą ir jos laimėjimus. Aukštyn vedė statūs laiptai, o viršutinėje aikštelėje virš turėklų stovėjo nulieta iš metalo figūra, dešinėje rankoje laikanti stiklinį rutulį, figūra, vaizduojanti pažą karaliaus dvaro

apranga, nors mes truputį abejojame, ar toks apibrėžimas ne paprasčiausias pleonazmas, kitaip sakant, nesaikingas tuščiažodžiavimas, nes niekas dar nėra matęs pažo, vilkinčio kitokia, o ne karaliaus dvaro apranga, todėl jis ir pažas, tad būtų kur kas aiškiau, jeigu pasakytume, Pažas pažo apranga, o patikslindami aprangą pridėtume, Kokia vilkėta Italijoje renesanso laikotarpiu. Keleivis užkopė laiptais, kurie, rodės, niekada nesibaigs, protas nenešė, kad reikia taip aukštai lipti į pirmąjį aukštą, stačiai kopimas į Everestą, dar neišsipildžiusi alpinistų svajonė, laimė, jog viršuje pasirodęs ūsuotas vyriškis padrąsino žodeliu op, kokiu paprastai ragina nuilsusius arklius, tiesa, jis neištarė to žodelio, bet šitokiu garsu derėtų išreikšti jo žvilgsnį ir pozą, kai jis, užsikvempęs ant aukštos tvorelės, pagalvojo, kokie geri vėjai atpūtė ir netikę orai atvijo tą svečią, Labą vakarą, pone, Labą vakarą, kvapo užteko tik tiems žodžiams ištarti, tačiau ūsuotis supratingai nusišypsojo, Jums reikia kambario, ir vėl nusišypsojo, šįkart lyg atsiprašydamas, Šiame aukšte nėra kambarių, čia tik registratūra, valgomasis, svetainė, ten toliau – virtuvė ir podėlis, kambariai aukščiau, jums teks pasikelti į antrąjį aukštą, ne, šitas jums netiks, ankštas ir tamsus, šitas irgi netiks, jo langai išeina į kiemą, šitie jau gyvenami, Norėčiau kambario su langu į upę, Aha, puiku, tuomet jums turėtų patikti du šimtai pirmasis, kaip tik šįryt atsilaisvino, tuoj parodysiu. Durys buvo pačiame koridoriaus gale, ant jų – emaliuota plokštelė, juodas skaičius baltame dugne, ir jeigu tie skaičiai sudarytų du šimtai antrąjį numerį ir ženklintų ne šitą kuklų, be patogumų viešbučio kambarį, mūsų svečias galėtų būti vardu Žasintas*, turėti dvarą Tormese, ir visa tai vyktų anaiptol ne Rozmarinų gatvėje, bet Eliziejaus Laukuose, viešbutyje, kaip Bragansa stovinčiame po dešinei pusei, einant gatve aukštyn, tačiau tik tuo jie ir būtų panašūs. Keleiviui patinka kambarys ar, tiesą pasakius, kambariai, nes kambarių du ir jie sujungti plačia

* Portugalų literatūros klasiko Eça de Queirós (1843–1900) romano „A cidade e as cerras" („Miestas ir kalnai") personažas.

arkos pavidalo durų anga, iš vienos pusės miegamasis, arba alkovas, kaip sakyta senovėje, iš kitos – svetainė, žodžiu sakant, tikras būstas, apstatytas tamsiais poliruoto raudonmedžio baldais, ant langų užuolaidos, prislopinta šviesa. Svečias išgirdo, kaip šaižiai žviegdamas įkalnėn žlega tramvajus, vadinasi, taksi vairuotojas sakė tiesą. Tuomet jam pasirodė, jog jau senių seniausiai jis išlipo iš automobilio, nežinia, ar jis tebestovi toje pačioje vietoje, ir jis slapčia nusišypsojo prisiminęs, kaip išsigando dingtelėjus minčiai, jog būsiąs apvogtas, Ar jums patinka kambarys, klausia administratorius valdingu balsu, bet pagarbiai, kaip ir priklauso derantis su potencialiu svečiu, Patinka, aš čia apsistosiu, Kelioms dienoms, Kol kas dar neaišku, nelygu, kaip greit pasiseks sutvarkyti kai kuriuos reikalus. Įprastas pokalbis, tokiomis aplinkybėmis visada taip šnekama, tačiau šiuo atveju esama šiek tiek apgaulės, nes Lisabonoje atvykėlis neturi jokių reikalų, nieko tokio, ką būtų galima taip įvardyti, jis paprasčiausiai pamelavo, nors kadaise buvo pareiškęs, jog visų labiausiai vertina teisybę.

Jie nusileido į pirmąjį aukštą, ir administratorius, pasišaukęs darbuotoją, einantį parankinio, kambarinio ir pasiuntinuko pareigas, liepė atnešti pono bagažą, Taksi laukia priešais kavinę, ir keleivis eina drauge su juo apsimokėti ir patikrinti, ar niekas neprapuolė, negražus, nepelnytas nepasitikėjimas, juolab kad taksi vairuotojas doras žmogus, nieko daugiau jam nereikia, tik apsimokėk pagal skaitliuko rodmenis ir dar pridėk arbatpinigių, kiek priklauso. Jam taip nepasiseks kaip nešikui, ne visiems atsiveria aukso kasyklos, nes keleivis jau spėjo registratūroje iškeisti dalį savo atsivežtinių angliškų pinigų, ir ne todėl neatsiveria, kad mes bodėtumės dosnumu, stačiai kas per daug, tas nesveika, be to, puikuodamasis savo turtais, įžeidi vargšus. Lagaminas toks sunkus, jog jokiais pinigais neatsiteisi parankiniui, ir, jam atsidūrus pirmajame aukšte, administratorius, sekantis kiekvieną žingsnį, krustelėja iš vietos lyg ketindamas pagelbėti, simboliškai atkiša ranką, tarytum mesdamas ar dėdamas pirmąjį akmenį, tuo tarpu pasiuntinukas bagažą velka toliau, pasiuntinukas pagal

savo padėtį ir pareigas, ne pagal amžių, nes nugyventų metų našta jau slegia pečius, kai jis sunkiai neša lagaminą, sulaukdamas tariamos pagalbos iš abiejų pusių, nes, lygiai kaip ir administratorius, ir svečias, užjausdamas jo triūsą, irgi taikosi jam padėti. Dar vienas aukštas, ir baigta, Du šimtai pirmasis kambarys, Pimenta, šįkart Pimentai pasiseka, nereikia kartis dar aukščiau, ir kol jis ropščiasi laiptais, svečias šiek tiek užduseęs grįžta į registratūrą, ima plunksnakotį ir liniuotame svečių knygos lape į atitinkamą grafą įrašo savo duomenis, patvirtinančius, kad jis tikrai yra tas, kuo skelbiasi, vardas ir pavardė Rikardas Rejišas, amžius keturiasdešimt aštuoneri metai, gimimo vieta Porto miestas, šeimyninė padėtis viengungis, profesija gydytojas, paskutinė gyvenamoji vieta Rio de Žaneiras, Brazilija, iš kur ir atvyko *Highland Brigade* laivu, toks įspūdis, lyg pradėtų išpažintį, gyvenimo aprašymą, viskas, kas buvo slapta, išdėstyta šiose ranka rašytose eilutėse, dabar lieka nedaug – atskleisti visa kita. Administratorius, kuris, ištempęs kaklą, atidžiai seka, kaip popieriuje viena šalia kitos rikiuojasi raidės, iškart sudaro žodžius ir permano jų prasmę, taria sau, jog štai dabar žino daugmaž viską, ir kreipiasi į svečią, Pone daktare, nė kiek nemeilikaudamas, stačiai reikšdamas pagarbą, pripažindamas jo teisę į titulą, nuopelnus, visuomeninę padėtį, kaipmat reikalaujančią deramo dėmesio, šiuo atveju – žodinio, Aš esu vardu Salvadoras, atsakingas asmuo, šio viešbučio administratorius, ko nors prireikus, prašom kreiptis į mane, Kelintą valandą būna vakarienė, Aštuntą valandą, pone daktare, tikiuosi, kad jums patiks mūsų virtuvė, mes turime ir prancūziškų patiekalų. Linktelėjęs galvą, daktaras Rejišas patvirtina, kad jis irgi to tikisi, ima nuo kėdės paltą ir skrybėlę ir išeina.

Parankinis laukė kambaryje prie atvirų durų. Iš tolo jį pamatęs, Rikardas Rejišas suprato, jog, vos tik jis prieis, vyriškis atkiš ranką, nuolankiai ir drauge įsakmiai reikalaudamas atlygio priklausomai nuo bagažo svorio, ir, žingsniuodamas koridorium, pastebėjo, beje, tik dabar, kad kambariai išdėstyti iš vienos pusės, o iš kitos, ko gero, esama laiptų narvelio

sienos, pagalvojo apie tai kaip apie kokį itin svarbų dalyką, kurį privalu įsidėmėti, iš tiesų buvo labai pavargęs. Parankinis paėmė arbatpinigius, nežiūrėdamas pasvėrė rankoje, kaip buvo įpratęs, ir, matyt, apsidžiaugė, nes pasakė, Labai ačiū, pone daktare, bet mes nesigilinsime į tai, kaip jis, net nežvilgtelėjęs į svečių knygą, sužinojo, su kuo kalba, vis dėlto toks supratingumas liudija, kad žemesniųjų luomų atstovai įžvalgumu ir nuovoka anaiptol nenusileidžia vadinamiesiems mokslo žmonėms, apsišvietusiems ir išprususiems. Visa bėda, kad, nemikliai užsiversdamas lagaminą ant nugaros, Pimenta skaudžiai užsigavo mentę į apkaustą, lyg būtų iš tų, kurie nelabai pratę tampyti nešulius.

Atsisėdęs kėdėn, Rikardas Rejišas apžvelgia savo būstą, kur jam skirta gyventi nežinia kiek dienų, galimas daiktas, jis išsinuomos butą ir atidarys privatų kabinetą, galimas daiktas, sugrįš į Braziliją, tad tuo tarpu bus gerai ir viešbutyje – niekieno žemė, jokių įsipareigojimų, tinka pereinamajam laikotarpiui, kai gyvenimas tarsi pakibęs ore. Langai už lygių užuolaidų staiga nušvito, gatvėje užsidegus žibintams. Jau vėlus metas. Diena pasibaigė, ir jos likučiai sklaidosi kažkur virš jūros, dingdami tolumoje, vos prieš kelias valandas Rikardas Rejišas plaukė tais vandenimis, o dabar horizontas ranka pasiekiamas, iš visų pusių – sienos, baldai, atspindintys šviesą nelyginant juodi veidrodžiai, ir vietoj duslaus garo mašinų dunksėjimo girdėti miesto kuždesiai, šnaresiai, girdėti, kaip kvėpuoja šeši šimtai tūkstančių žmonių, kaip dūsauja, rėkia kažkur, o štai dabar koridoriuje girdėti atsargūs žingsniai, moters balsas, Einu, einu, matyt, kambarinė, sprendžiant iš žodžių, iš balso. Jis atidarė langą, pažvelgė į lauką. Nebelijo. Į vidų pūstelėja vėjas, gaivus, prisigėręs drėgmės viršum upės, išvėdina tvankų kambarį, dvokiantį sušutusiais nešvariais skalbiniais, sudėtais į krepšį ir pamirštais, beje, dera atsiminti, jog viešbutis – tai ne namai, jame tvyro kvapai, palikti galybės svečių, atsiduoda nemigos tvaiku, meilės naktimi, sudrėkusiu paltu, purvu, prieš išvykstant nu-

valytu nuo batų, paskiau ateina kambarinės, nešinos švaria patalyne, perkloja lovas, pašluoja, pačios palikdamos savo moterišką atspaudą, neišvengiamą, būdingą visai žmonijai.

Jis paliko langą atvirą, atidarė kitą, nusivilko švarką ir atsigaivelėjęs, staiga atgavęs jėgas, šoko kraustyti lagaminų ir greičiau nei per pusvalandį sudėjo viską į vietas, marškinius – į komodos stalčius, batus – į batų dėžę, drabužius sukabino į spintą, juodą gydytojo lagaminėlį pastatė į tamsią kertę spintoje, ant lentynos išrikiavo atsivežtas knygas, vieną kitą lotynų klasiką, tik retkarčiais imamą į rankas, kelis nučiupinėtus anglų poetų tomelius, tris ar keturis brazilų autorius, dešimtį portugalų, ir dar vieną knygą, kurią pasiskolino iš *Highland Brigade* bibliotekos ir, prieš išlipdamas iš laivo, pamiršo grąžinti. Jeigu šiuo metu laivo bibliotekininkas, airis O'Brajenas, pasigedo knygos, sunkūs, neatremiami kaltinimai bus mesti mūsų mielajai Luzitanijai*, vergų ir vagių žemei, kaip pasakytų jis, pritardamas Bironui**, štai dėl tokių menkniekių paprastai kyla pasaulinio masto konfliktai, tačiau aš dievaži nekaltas, pamiršau grąžinti, ir tiek. Jis padėjo knygą ant naktinio staliuko, ketindamas baigti kurią dieną, susigundęs pavadinimu *The God of the Labyrinth*, o dar labiau autorium – Herbertu Kveinu***, taip pat airiu, ir tai anaiptol ne koks nors keistas sutapimas, nors pavardė iš tiesų be galo keista, nes nebūtų itin didelė klaida, jeigu ją ištartume kaip portugalų kalbos įvardį Kas (Quem), ir jeigu iš *Highland Brigade* bibliotekos dingo vienintelis to menkai žinomo rašytojo knygos egzempliorius, dabar jis apskritai pasmerktas užmirščiai, ir, išgirdę jo pavardę, mes visai pagrįstai galime perklausti, Kas yra tasai Kas. Nuobodi kelionė ir pagauli antraštė suveikė, dievas labirinte, dievo labirintas, įdomu, apie

* Luzitanija – senasis Portugalijos pavadinimas, pagal luzitanų genties pavadinimą.

** Anglų poeto lordo Džordžo Bairono (George Gordon Byron, 1788–1824) poema „Čaild Haroldo klajonės" (Childe Harold's Pilgrimage), Pirmoji giesmė.

*** Užuomina į argentiniečių rašytojo Jorge Luis Borges (1899–1986) apsakymą „Herberto Kveino kūrybos analizė" (1933).

kokį dievą kalbama, apie kokį labirintą, apie dievą, pasiklydusį labirinte, kol galiausiai paaiškėja, jog tai paprasčiausias detektyvas, įprasta žmogžudystė ir jos tyrimas, žmogžudys, auka, nors kartais auka pasirodo anksčiau už žmogžudį, ir pagaliau seklys, visi trys – nusikaltimo bendrininkai, iš tiesų jums sakau, jog, išgyvendamas nusikaltimo peripetijas, tokių istorijų skaitytojas vienintelis iš tikrųjų išgyvena skaitomą istoriją, nors, visai galimas daiktas, jis bus anaiptol ne vienintelis, jeigu ir kiti skaitytojai iki galo perskaitys tą istoriją.

Dabar reikia sudėti popierius, lakštelius, prirašytus eilėraščių, pats ankstyviausias parašytas tūkstantis devyni šimtai keturioliktųjų metų birželio dvyliktą dieną, kaip tik tada, kai prasidėjo karas, vadinamas Didžiuoju iki tol, kol įsiliepsnos kitas, dar didesnis, *Maestre, prarastas laikas teikia palaimą, nes puokšte gėlių vazoje pražysta prabėgusios dienos, ir pasibaigia taip, Ramia širdimi iškeliaujame, nesigrauždami dėl praeities.* Aišku, jie surašyti ne taip kaip šičia, ne ištisai, anaiptol, kiekviena eilutė skyrium kaip ir pridera, bet skaitome jas pagret, nesustodami, tik retkarčiais atsikvėpdami, paisydami ritmo, paskutinis lakštelis pasirašytas tūkstantis devyni šimtai trisdešimt penktųjų metų lapkričio tryliktąją, viso labo prieš pusantro mėnesio, visai neseniai, štai jis, *Mumyse legionai, jei mąstau ar jaučiu, nežinau, kas mąsto ir jaučia many, aš – tik vieta, kur minios gyvena ir jaučia,* ir, nors dar ne pabaiga, toks įspūdis, jog tuo viskas ir baigiasi, nes, išskyrus mintis ir jusles, daugiau nieko nėra. Jeigu tik esu aš, taria sau Rikardas Rejišas, baigęs skaityti, kas dabar mąstytų apie tai, apie ką aš mąstau arba mąstau, jog mąstau ten, kur mąstau, kas pajaustų tai, ką aš jaučiu, arba jaučiu, jog jaučiu ten, kur jaučiu, kas naudojasi manimi, kad galėtų mąstyti ir jausti, ir tame legione, gyvenančiame manyje, aš esu koks, kas, quem, Kveinas, Quain, kokių minčių ir jausmų man trūksta vien todėl, kad priklausau pačiam sau, koks esu aš, kokių nėra arba nebuvo, arba niekada nebus. Jis sukrovė popierius, kauptus dvidešimt metų diena dienon, lakštas po lakšto, sudėjo į nedidelio ra-

šomojo stalo stalčių, uždarė langus ir, nuėjęs į vonios kambarį, paleido karštą vandenį. Buvo po septynių.

Vos tik didelis sieninis laikrodis, puošiantis registratūros sieną virš laiptų, išmušė aštuonias, Rikardas Rejišas tiksliai minutė minutėn nusileido į restoraną. Administratorius Salvadoras nusišypsojo kilstelėdamas ūsų šepetuką virš nelabai švarių dantų ir nuskubėjo atidaryti dvivėrių stiklinių durų su išgraviruotomis raidėmis H ir B*, susivijusiomis, susipynusiomis, išgražintomis augalijos kibtukais ir užraitais, iš dalies primenančiais akantus, palmes, šakų vainikus, – įrodymas, jog dekoratyvinis menas gali suteikti didingumo tokiai kasdienybei kaip paprasčiausias viešbutis. Svečio pasitikti išėjo metrdotelis, restorane nieko daugiau nebuvo, tik du kelneriai baigė dengti stalus, o už kitų, irgi monogramomis padabintų durų, buvo girdėti skambant indus, pro jas netrukus turėjo įplaukti vidun sriubinės, dengti padėklai, pusdubeniai. Baldai irgi niekuo neypatingi, kas yra lankęsis bent viename tokio pobūdžio restorane, gali tartis, jog yra visa tai matęs, aišku, jeigu tai buvo ne aukščiausios klasės viešbutis, o šis toli gražu ne toks, palubėje ir pasieniais neryškios šviesos, kabyklos, baltutėlės staltiesės, baltos kaip sniegas, viešbučio administracijos pasididžiavimas, išbalintos šarme kokioje nors skalbykloje, ir ne bet kokioje, bet tokioje, kur svarbiausią vaidmenį atlieka muilas ir saulė, tačiau dabar, kai tiek dienų ištisai pila lietus, tikriausiai buvo nelengva laiku atlikti užsakymą. Rikardui Rejišui atsisėdus prie stalo, metrdotelis išdėsto, ko gali pasiūlyti, sriubos, žuvies, mėsos, aišku, jeigu jūs, pone daktare, laikotės dietos, kitaip sakant, jei valgote kitokią mėsą, kitokią žuvį, kitokią sriubą, patarčiau jums iš pradžių po truputį pratintis prie naujų valgių, juo labiau po šešiolikos metų parvykus iš atogrąžų, netgi tai žinoma restorane ir virtuvėje. Tuo tarpu atsidarė durys, ir iš registratūros įėjo sutuoktinių pora su dviem vaikais, berniuku ir mergai-

* Hotel Bragança – Bragansos viešbutis *(port.)*.

te, vaikučiai išblyškę kaip vaškas, tėvai raudonskruosčiai, tačiau iš pažiūros atrodo, jog vaikai tikrai jų, priešaky – šeimos galva, kaip ir priklauso giminės pranokėjui ir genties vadui, motina pačiame gale, o vaikai per vidurį. Paskiau pasirodė storulis, tikras druckis, su auksine grandinėle skersai pilvo nuo vienos liemenės kišenės iki kitos, įkandin jo dar vienas vyriškis, sudžiūvęs kaip šiekštas, juodu kaklaraiščiu, su gedulo raiščiu ant rankovės, niekas daugiau nebeatėjo per tą pusvalandį, girdėti vien šaukštų ir šakučių tarškėjimas, vaikų tėvas šaukiasi kelnerio, valdingai skambtelėdamas peiliu į taurę, džiūsna rūsčiai nužvelgia jį, laikydamas, jog toks elgesys nesiderina nei su gedulu, nei su gero elgesio taisyklėmis, druckis romiai sau žiaumoja. Rikardas Rejišas stebeilija į riebalų dėmes, plūduriuojančias vištienos sultinyje, sekdamas metrdotelio patarimu, jis pasirinko lengvesnį patiekalą – kokios nors ypatingos naudos jis nesivaikė, stačiai jam buvo vis viena, ką valgo, ir tiek. Barbenimas į langus priminė jam, jog vėl pradėjo lyti. Tie langai žvelgia ne į Rozmarinų gatvę, kokia tai galėtų būti gatvė, jis nebeprisimena, jeigu kada nors ir žinojo, tačiau kelneris, atnešęs kitą patiekalą, paaiškina, Tai – Naujoji Karvaljo gatvė, pone daktare, ir pasiteirauja, Ar skanu, patiko sultinys, iš taisyklingos tarties aišku, jog kelneris kilęs iš Galisijos, Skanu, atsako svečias, sprendžiant iš tarties, kaip mes jau žinome, ilgai gyvenęs Brazilijoje ir nepašykštėjęs arbatpinigių Pimentai.

Vėl atsidarė durys, įėjo vidutinio amžiaus vyriškis, aukštas, elegantiškas, pailgo raukšlėto veido, o drauge su juo – liesutė, nors geriau būtų pasakyti – laiba, kokių dvidešimties metų mergina, gal truputį jaunesnė, jiedu eina prie staliuko, stovinčio prieš Rikardą Rejišą, ir staiga paaiškėja, kad staliukas jų jau laukė, kaip daiktas laukia rankos, dažnai jį liečiančios ir naudojančios, tai tikriausiai nuolatiniai svečiai, o galbūt viešbučio savininkai, keisčiausia, jog mes pamiršome, kad viešbučiai turi savininkus, tiedu – savininkai ar ne, nežinia, – eina per salę ramiais žingsniais, jausdamiesi kaip namie,

atidžiai žiūrint, galima daug ką pastebėti. Mergina atsisėda profiliu, vyriškis – nugara, jiedu kalbasi pakuždomis, tačiau staiga ji garsiai taria, Ne, tėti, aš puikiai jaučiuosi, vadinasi, jiedu tėvas ir duktė, nelabai įprasti svečiai viešbučiuose šiais laikais. Kelneris prieina prie jų mandagiai, bet kaip prie senų pažįstamų, paskiau nueina, restorane stoja tyla, vaikų balsai, ir tie nuščiūva, keisčiausia, jog Rikardas Rejišas neprisimena, ar girdėjo juos kalbant, gal jie nebyliai, o gal jiems burnas užsiuvo, susegė lūpas nematomais segtukais, kvailystė, juk jie valgo. Laiboji mergina baigė sriubą, padėjo šaukštą, ir dešine ranka lyg naminį žvėrelį glosto kairiąją, gulinčią ant kelio. Tik tuomet Rikardas Rejišas apstulbęs susivokia, jog toji ranka nuo pat pradžios gulėjo nejudėdama, prisimena, jog mergina išlankstė servetėlę dešine ranka, o štai dabar ima kairę ranką ir kelia ant stalo be galo atsargiai, lyg trapiausią krištolą, ir ranka ilgais plonais blyškiais pirštais guli šalia lėkštės, abejinga valgiui. Rikardas Rejišas jaučia, kaip kūnas nueina pagaugais, niekas kitas to nejaučia vietoj jo, ne kieno kito, tik jo paties kūnas eina pagaugais, kaip užkerėtas jis žiūri į ranką, paralyžiuotą ir aklą, nes pati viena, niekieno nevedama, ji nežino kelio, dabar pasikaitinsime saulutėje, dabar paklausysime, ką šneka žmonės aplink, o dabar ateik čionai, pasirodyk ponui daktarui, atvykusiam iš Brazilijos, vargše rankele, ir dar kairė, luoša, nudžiūvusi, nuvytusi, negyva rankelė, negyva rankele, jau niekada nepasibelsi į šias dureles. Rikardas Rejišas pastebi, jog patiekalai merginai atnešami jau paruošti valgyti, žuvis be ašakų, mėsa smulkiai supjaustyta, vaisiai nulupti ir išaižyti, savaime aišku, duktė su tėvu nuolatiniai lankytojai, galimas daiktas, gyvena viešbutyje, tarnai gerai juos pažįsta. Jis pavalgė, bet šiek tiek delsia, nori laimėti laiko – kokio laiko ir kuriam galui, pagaliau atsistoja, atstumia kėdę, ko gero, labai garsiai, ir mergina nejučia grįžtelėja, dabar aišku, kad jai daugiau kaip dvidešimt, tačiau tuojau pat profilis grąžina jai ankstesnę jaunutės merginos išvaizdą, kaklas ilgas ir gležnas, smailus smakras, neišbaigtos,

toli gražu ne tobulos kūno linijos. Rikardas Rejišas eina iš restorano, prie durų su monogramomis tenka įsileisti į mandagumo varžybas su druckiu, irgi ką tik pavalgiusiu, Prašom, jūsų malonybe, Nieku gyvu, to dar betrūko, pagaliau sutinka eiti pirmas druckis, Labai ačiū, didžiai gerbiamas pone, gana keistas kreipinys, ne per dažniausiai vartojamas, nors, sprendžiant iš to pokalbio, pirmas turėtų eiti Rikardas Rejišas, juo labiau kad jis – legionas, jo paties supratimu.

Administratorius Salvadoras jau tiesia jam du šimtai pirmojo kambario raktą, iš pradžių ketino paslaugiai jį įteikti, bet paskiau nutaisė kitą miną: o jeigu svečias, tiek metų praleidęs Brazilijoje ir tiek dienų keliavęs laivu per vandenyną, nori išsprukti, susipažinti su naktiniu Lisabonos gyvenimu ir draudžiamais malonumais, nors tokią žvarbią naktį daug maloniau pasėdėti svetainėje, čia pat šalimais, aukštame giliame odiniame krėsle, po sietynu su krištoliniais karuliais, prieš didelį veidrodį, kuriame, antra tiek padidėdama, telpa visa svetainė, ir ji ne šiaip sau atsispindi visais savo matmenimis, puikiai jam žinomais, ilgiu, pločiu, aukščiu, bet įgauna kitus matmenis, nei apžvelgiamus vienas po kito, nei išmatuojamus, lyg susilydžiusius į vieną visetą, protu nesuvokiamą iliuzinį dydį, tolimą ir podraug artimą, jeigu toks apibrėžimas neatrodo prieštaringas ir tingiai sąmonei nepriimtinas, ir, žvelgdamas į veidrodžio gelmę, Rikardas Rejišas mato atsispindint vieną iš begalės savo asmenybių, ir visos jos nuovargio įveiktos, Eisiu į savo kambarį, dar neatsigavau po kelionės, ištisas dvi savaites darganojo, ar neturite šios dienos laikraščių, prieš miegą norėčiau sužinoti, kas nauja tėvynėje, Prašom, pone daktare, ir tą akimirką pasirodo mergina paralyžiuota ranka su tėvu, jiedu pereina per svetainę, jis – pirmas, ji – atsilikusi per žingsnį, Rikardas Rejišas stovi su raktu vienoje rankoje ir pluoštu pilkšvų suglamžytų laikraščių kitoje, apačioje, prie laiptų, vėjo šuoras atplėšia duris į gatvę, sudūzgia elektrinis bimbalas, ne, niekas neįėjo, stačiai sustiprėjo audra, šį vakarą vėjai jau nieko nebeatpūs, sausumoje ir jūroje lietus, audra, vienatvė.

Sofa kambaryje patogi, tiek žmonių ant jos sėdėta, jog spyruoklinės pagalvės sužmogėjusios, jaukiai sudubusios, prisitaikiusios prie kiekvieno kūno formų, ir stalinės lempos šviesa deramu kampu apšviečia laikraštį, toks įspūdis, jog esi ne viešbutyje, bet namie, šeimos ratelyje, nors ir esi nevedęs ir dievaižin ar kada nors apskritai vesi, tad kas gera gimtojoje žemėje, pasirodo, jog Generalinėje kolonijų agentūroje Valstybės vadovas iškilmingoje aplinkoje atidarė Mouzinjui de Albukerkei* skirtą parodą, jie niekaip negali atsižadėti imperijos laikų minėjimų ir pamiršti imperijos didvyrių, Golegane – kurgi tas Goleganas, aha, prisimenu, Ribatežaus provincijoje, – baiminamasi, jog, kilus potvyniui, gali neišlaikyti Vintės** užtvanka, koks keistas pavadinimas, iš kur jis atsirado, ir, ko gero, pasikartos tūkstantis aštuoni šimtai devyniasdešimt penktųjų metų katastrofa, devyniasdešimt penktųjų, man tada buvo aštuoneri, nenuostabu, kad ją prisimenu, Aukščiausia pasaulyje moteris – Elsa Druajon, pustrečio metro ūgio, tokiai žalgai joks potvynis nebaisus, o kuo gi vardu toji mergina su nevaldoma, paralyžiuota ranka, ar tai įgimtas luošumas, ar atsitiko nelaimė, Penktasis gražiausio metų vaiko konkursas, pusė puslapio nuogutėlių mažylių, putlučių, maitinamų pieno milteliais, diduma jų užaugę taps nusikaltėliais, perėjūnais, prostitutėmis todėl, kad jais, tokiais mažutėliais, dabar gali grožėtis visokie nepraustaburniai, kuriems nusispjauti į vaikelio nekaltybę, Nesiliauja karo veiksmai Etiopijoje, o kas gera Brazilijoje, nieko nauja, viskas baigta, Italijos kariuomenė veržiasi visu frontu, nėra tokios galios pasaulyje, kuri įstengtų atremti italų karių didvyrišką puolimą, kurgi ne, kas pajėgs atremti, jeigu priešas ginkluotas titnaginiais šautuvais, varganomis ietimis, kreivais kardais, Įžymios sportininkės advokatas praneša, kad jo klientė atlieka lyties pakeitimo operaciją ir po kelių dienų būsianti tikras vyras, lyg būtų gimusi vyru, kad tik nepa-

* Mouzinjus de Albukerkė (Joaquim Mousinho de Albuquerque, 1855–1902) – Portugalijos karvedys, pagarsėjęs kolonijų karuose.

** Dvidešimt *(port.)*.

mirštų ir vardo pasikeisti, kuo ji vardu, Bokažas* prieš Šventosios inkvizicijos teismą, Fernando Santoso paveikslas, vadinasi, menai dar gyvuoja, Kolizėjuje premjera, „Paskutinis stebuklas" su neprilygstamąja grožio deive Vanize Meireles, Brazilijos žvaigžde, įdomu, Brazilijoje gyvendamas niekada apie ją negirdėjau, pats kaltas, parterio bilietai – trys eskudai, ložė – penki, du spektakliai kasdien, sekmadieniais – rytinis spektaklis, Politeamos kino teatre įspūdingas istorinis filmas „Kryžiaus karai", Port Saide išsilaipina gausios anglų ginkluotosios pajėgos, ką gi, kiekviena epocha garsi savo kryžiaus karais, kaip rašoma, jau pasiekusiais Italų Libijos sieną, Pirmojoje gruodžio pusėje Brazilijoje mirusių portugalų sąrašas, nė vienos girdėtos pavardės, vadinasi, nėra ko gedėti ir ryšėti gedulo raiščio, nors, tiesą pasakius, nemažai pasimirė, Visoje šalyje vargšams rengiami labdaros pietūs, prieglaudose pagerėjo maistas, kaip vis dėlto Portugalijoje rūpinamasi senoliais, kaip rūpinamasi beglobiais vaikais, grindinio gėlėmis, o štai dar viena naujiena, Porto savivaldybės galva mušė telegramą Vidaus reikalų ministrui, šiandien savivaldybės posėdyje man pirmininkaujant po ilgų diskusijų tarėjai priėmė nutarimą padėti žiemą bėdos ištiktiems vargšams ir įgaliojo mane išreikšti padėką jūsų šviesybei už tokią nepaprastai gražią iniciatyvą, ir kitos žinios, Geriamojo vandens šaltiniuose pilna gyvulių mėšlo, Lebusane ir Fateloje staigus raupų protrūkis, Portalegre gripo, o Valbome dėmėtosios šiltinės epidemija, nuo raupų mirė šešiolikos metų mergaitė, ak, nekalta piemenaite, laukų gėlele, lelijėle, taip anksti tave negailestingai išrovė mirtis, Pone redaktoriau, patarkite, ką man daryti, mano foksterjerų veislės kalaitė, negrynaveislė, jau dusyk šuniavosi ir abu kartus suėdė jauniklius, nė vieno nepavyko išgelbėti, Gerbiamas skaitytojau, kanibalizmo atvejai tarp kalių paprastai pasitaiko dėl prastos mitybos ir mėsos trūkumo nėštumo laikotarpiu, tuo metu būtina jas sočiai šerti, svarbiausia – duoti mėsos, taip pat žiūrėti, kad

* Bokažas (Manuel Maria Barbosa du Bocage, 1765–1805) – portugalų poetas, erotinių eilėraščių autorius, užsitraukęs Bažnyčios nemalonę.

būtų pakankamai pieno, duonos, daržovių, žodžiu, turi būti sveikas visavertis maistas, jeigu ir tuo atveju ji neatsisakys savo įpročio, tuomet nėra kitos išeities, kaip ją nudobti arba neleisti rujoti, arba sterilizuoti. Ką gi, įsivaizduokime, jog moterys, nėštumo metu negaunančios kokybiško maisto, o tai įprastas dalykas, mintančios vien duona ir kopūstais ir nė nesvajojančios apie mėsą ir pieną, irgi imtų ėsti savo vaikus, ir dabar, kai įsivaizdavote ir įsitikinote, jog tai neįmanoma, bus labai lengva skirti žmones nuo gyvulių, šis komentaras priklauso ne redaktoriui ir ne Rikardui Rejišui, kuris galvoja apie ką kita, apie tai, koks vardas tiktų tai kalei, juk nepavadinsi jos Diana ar Meilute, ir, be to, kam dabar tas vardas, argi jis padės išsiaiškinti nusikaltimą ir jo paskatas, jeigu nelabajai kalei lemta nugaišti nuo savo šeimininko rankos, kuri pakiš jai gabalėlį apnuodytos mėsos arba paleis kulką iš šautuvo, mąsto Rikardas Rejišas ir pagaliau sugalvoja tinkamą vardą, prisiminęs Ugoliną dela Gerardeską, grafą žmogėdrą, surijusį savo vaikus ir vaikaičius, labai patikimai aprašytą atitinkamame „Gvelfų ir gibelinų istorijos" skyriuje, taipgi „Dieviškojoje komedijoje", „Pragare", trisdešimt trečiojoje giesmėje, tad tegu jos vardas būna Ugolina, motina, ryjanti savo vaikus, šunijos išgama, taip susipykusi su savo prigimtimi, kad jai širdis nevirptelės iš gailesčio, kai savo dantimis draskys bejėgių šunyčių švelnius gležnus kūnelius, plėšys į gabalus, traiškys jų minkštus kauliukus, ir vargšai akli šunyčiai nugaiš inkšdami ir nepamatys, kad juos ryja motina, ak Ugolina, nežudyk, juk aš – tavo vaikas.

Laikraštis, šaltakraujiškai dėstantis tokias baisybes, nukrinta užsnūdusiam Rikardui Rejišui ant kelių. Langai subrazda, staigiai užlėkus vėjo šuorui, lietus pliaupia kaip pasaulinio tvano dienomis. Ištuštėjusiomis Lisabonos gatvėmis tursena kalė Ugolina kruvinais nasrais, uodžia namų slenksčius, kaukia aikštėse ir parkuose, piktai kandžiojasi pilvą, kur jau vystosi kita jauniklių vada.

Po tos nakties, kai prakiuro dangus, kai įsišėlo audra, tie žodžiai atėjo pasaulin jau suporuoti, ypač du pirmieji, ir taip atitinka aplinkybes, jog nebereikia kvaršinti sau galvos ir prasimanyti naujų, puikiausiai galėjo išaušti giedras rytas, žydrame danguje, džiugiai nardant balandžiams, skaisčiai nušvisti saulė. Vis dėlto nematyti nė menkiausio pragiedrulio, tik viršum miesto suka ratus žuvėdros, nes bijo leistis prie upės, o ir balandžiai nedrįsta iškišti snapo. Lyja, bet nieko baisaus, juo labiau jei išeini į gatvę apsivilkęs lietpaltį ir išskleidęs skėtį, be to, ir vėjas, palyginti su tuo, kas dėjosi paryčiais, tik švelniai glamonėja skruostus. Rikardas Rejišas anksti išėjo iš viešbučio, nudrožė į Komercinį banką išsikeisti savo angliškų pinigų į tėvyninius eskudus ir gavo šimtą dešimt milreisų už kiekvieną svarą sterlingų, gaila, kad turėjo banknotais, ne auksu, kitaip būtų antra tiek pelnęs, tačiau ir dabar jis neturi ko per daug skųstis, išeidamas iš banko su penkiais tūkstančiais eskudų kišenėje, o tokie pinigai Portugalijoje – didelis turtas. Nuo Prekybinės gatvės, kur šiuo metu jis yra, iki Rūmų aikštės visai netoli, vos keli žingsniai, sakytume, jei nebijotume pernelyg perdėti, tačiau Rikardas Rejišas nesiryžta pereiti per aikštę, stovėdamas skliautinės galerijos prieglobstyje, žiūri į tolį, į rudą, pasišiaušusią, nuo liūčių patvinusią upę, atrodo, jog atplūstančios bangos tuojau užlies krantą, bet visa tai tik apgaulingas regėjimas, jos sudūžta į molą, nusilpsta risdamosi įžulniais krantinės laiptais.

Jis prisimena, kaip kadaise čia sėdėdavo, tačiau tie laikai tokie tolimi, jog nejučia kyla abejonė, ar tai buvo jis, Ar tai buvau aš, ar kas nors kitas, manimi apsimetęs, galimas daiktas, tokios pat išvaizdos ir tuo pačiu vardu, bet kitas. Jis jaučia, kaip šąla permirkusios kojos, jaučia, kaip kūną užgožia sielvarto šešėlis, ne, ne širdį, kartoju, anaiptol ne širdį, tas pojūtis išorinis, galėtų paliesti jį rankomis, jeigu jomis tvirtai nelaikytų visai be reikalo išskleisto skėčio. Va šitaip žmogus nusišalina nuo pasaulio, šitaip tampa pajuokos objektu visiems tiems, kurie, eidami pro šalį, sako, Juk čia nelyja, pone, tačiau šaiposi geraširdiškai, nepiktai, ir Rikardas Rejišas pats nusišypso, kad toks išsiblaškęs, ir nežinia kodėl pakuždomis padeklamuoja dar mokykloje iškaltas dvi Žoano de Deuzo* eilutes, *Šioje galerijoje po skliautais galėčiau kiaurą naktį išstovėti.*

Atsidūręs toje vietoje, jis panoro tuo pačiu žygiu įsitikinti, ar tolimas tos aikštės prisiminimas, ryškiai it graviūra įsirėžęs į atmintį arba akimoju vaizduotės atkurtas, atitinka tikrovę – stačiakampę erdvę, iš trijų pusių atitvertą namų, su raito karaliaus statula vidury, triumfo arka, nematoma iš ten, kur jis stovi, ir viskas miglota, apgaubta ūko, apybraižos neryškios, lyg išblukusios, gal čia kaltas laikas, juk tiek metų prabėgo, gal oras, gal per ilga regėjimas susilpnėjo, tik atminties regėjimas išlieka toks pats aiškus kaip sakalo. Artėja vienuolikta valanda, po galerijos skliautais vis daugiau žmonių, žmonių vis daugiau, tačiau niekas neskuba, nes orumas nesiderina su skubėjimu, vyrai visi kaip vienas minkštomis skrybėlėmis, varvančiais skėčiais, moterų tik viena kita, visi eina į įstaigas, šiuo metu pradeda tarnybą valstybės tarnautojai. Rikardas Rejišas pasuka Nukryžiuotojo gatvės link, nusikratęs įkyraus loterijos bilietų pardavėjo, bandančio įpiršti artimiausio tiražo bilietą, tūkstantis trys šimtai keturiasdešimt devintas numeris, rytoj lošimas, ir numeris ne tas, ir tiražas įvyks ne rytoj, tačiau tokią giesmę gieda gatvės augūras, pranašas su registracijos numeriu, prisegtu prie kepurės aplanko, Pirkite,

* Žoanas de Deuzas (João de Deus, 1830–1896) – portugalų lyrinis poetas.

pone, girdit, jeigu šiandien nenupirksit, rytoj gailėsitės, girdit, man širdis sako, kad ištrauksite laimingą bilietą, ir tas jo įkyrumas dvelkia lemtinga grėsme. Gareto gatve jis išeina į Šijado aikštę, kur, atsirėmę į statulos postamentą, stovi keturi nešikai, jiems nė motais lietus, čia jų, vargo paukščių, salelė, o paėjėjus toliau lietus rimsta, lijo, lijo ir nustojo, už Luiso de Kamoenšo nugaros pasirodo pragiedrulis, lyg aureolė sušvinta aplink jo galvą, matot, kokia bėda su žodžiais, pavyzdžiui, šitas gali reikšti tiek šviesos ratilą, arba drignę, tiek šviesų ratą ar spindėjimą, tiek šlovę ar pagarbą, gaubiančią ką nors, o kadangi poetas – nei Dievas, nei šventasis, jis neturi galios sustabdyti lietų, stačiai truputį prasiblaivė, debesys praslinko pro šalį, tad nėra ko manyti, jog įvyko stebuklas kaip kadaise Ourikėje* arba Fatimoje**, kad ir toks paprastas kaip ūmai pragiedrėjusi padangė.

Rikardas Rejišas eina pasklaidyti laikraščių, vakar, prieš užmigdamas, užsirašė redakcijų adresus, beje, mes dar nesakėme, kad jis prastai miegojo – ne savo lovoje, ne savo šalyje, ir kai, vis dar svetimo kambario tyloje laukdamas miego, klausaisi lietaus šniokštimo gatvėje, viskas atgauna savo tikrąjį mastą, pasidaro svaru, didu, reikšminga, nes dienos šviesa apgaulinga, taip klaidina, kad gyvenimas atrodo kaip vos pastebimas šešėlis, kai tuo tarpu naktis atveria akis, tačiau mus įveikia miegas, teikiantis ramybę ir poilsį, guodžiantis širdį gyviesiems. Rikardas Rejišas eina pasklaidyti laikraščių, eina ten, kur eina visi, panūdę sužinoti, kas būta ir nubūta šičia, Aukštutiniame Mieste, per kurį perėjo tiek žmonių, palikdami savo pėdsakus, pėdos atspaudą, nulaužtą šakelę, sutryptų lapų, laiškų, žinučių, tai dalis išlikusio pasaulio, kita dalis – tai išmonė, reikalinga išsaugoti minėtų žmonių veidus, žvilgsnius, šypsenas, kančias, Mūsų skaitančiąją visuomenę

---

* 1139 m. liepos 25 dieną, per šventą Jokūbą, Ourikės mūšyje, šventojo Jokūbo padedamas, Portugalijos princas Afonsas Henrikas nugalėjo maurus ir pasiskelbė Portugalijos karalium Afonsu I.

** 1917 m. nedideliame kaimelyje, už poros kilometrų nuo Fatimos miesto, liudytojų teigimu, įvyko stebuklas – apsireiškė Švenčiausioji Mergelė Marija.

ligi širdies gelmių sukrėtė žinia, jog netikėtai mirė Fernandas Pessoa*, *Orfėjaus*** grupės poetas, nepaprastai didžios dvasios žmogus, savitas poetas ir įžvalgus kritikas, pasitraukė nuo mūsų nepastebimai, kaip ir gyveno, tačiau, kadangi Portugalijoje neįmanoma išgyventi iš literatūros, Fernandas Pessoa buvo priverstas tarnauti prekybos firmoje, ir truputį žemiau – atsisveikindami draugai padėjo ant jo kapo gėlių. Tame laikraštyje nieko daugiau nėra, kitame – beveik viskas tas pats, tik perpasakota kitais žodžiais, Vakar palydėjome į paskutinę kelionę Fernandą Pessoa: nepranokstamo talento poetas, tautinio pasididžiavimo įkvėptos neprilygstamo grožio poemos *Žinia* autorius, staigiai mirė šeštadienį vakare Šv. Liudviko ligoninėje, savo pėdsaką poezijoje jis paliko ne tik kaip Fernandas Pessoa, bet ir kaip Alvaras de Kamposas, Albertas Kaeiras, Rikardas Rejišas, va, dailiausia, įsibrovė klaida per aplaidumą ar per neišmanymą, iš nuogirdų užrašius vardą, kas jau kas, o mes tikrai žinome, jog Rikardas Rejišas – štai šitas žmogus žvitriomis akimis, skaitantis laikraštį, keturiasdešimt aštuonerių metų amžiaus gydytojas, kai tuo tarpu Fernandas Pessoa tuo metu, kai amžinai užsimerkė jo akys, taip, amžinai, buvo vieneriais metais jaunesnis, ir to visiškai pakanka, nebereikia jokių kitokių įrodymų ar liudijimų, jog tai visiškai kitas žmogus, o jeigu vis dėlto kam nors kiltų kokių abejonių, tegu nueina į Bragansos viešbutį, kreipiasi į tenykštį administratorių poną Salvadorą ir paklausia, ar pas juos gyvena toksai ponas, vardu Rikardas Rejišas, gydytojas, atvykęs iš Brazilijos, ir tas pritars, Taip, ponas daktaras nepasirodė pietų, bet pažadėjo ateiti vakarienės, jeigu pageidaujate palikti žinutę, aš galiu pats savo rankomis jam perduoti, kas gi dabar išdrįstų suabejoti viešbučio adminis-

---

* Fernandas Pessoa (Fernando António Nogueira Pessoa, 1888–1935) – portugalų literatūros klasikas, rašytojas ir poetas, pasirašinėjęs įvairiais slapyvardžiais: Alberto Caeiro, Ricardo Reis, Alvaro de Campos ir pan. Rašė portugalų, prancūzų ir anglų kalbomis. Kai kurie kūriniai, išgarsinę poetą visame pasaulyje, buvo atrasti tik po jo mirties.

** Orfėjus (Orfeu) – pirmasis portugalų modernistinės poezijos žurnalas, pradėtas leisti 1915 m.

tratoriaus, puikaus fizionomisto, iš pirmo žvilgsnio nustatančio žmogaus tapatybę, žodžiais. Tačiau jeigu ir to maža, jeigu mums nepakanka menkai pažįstamo žmogaus žodžių, štai jums dar vienas laikraštis, atitinkamame puslapyje, kur spausdinami nekrologai, įspraudęs žinutę ir gana išsamiai aptaręs velionio asmenybę, Vakar iškeliavo Anapilin ponas Fernandas Antonijus Nogeira Pessoa, keturiasdešimt septynerių metų viengungis, matot, keturiasdešimt septynerių, gimęs Lisabonoje, Anglijos universitete baigęs literatūros studijas, literatūriniuose sluoksniuose pagarsėjęs rašytojas ir poetas, velionio karstas skendėjo gyvose gėlėse, juo blogiau, jos, vargšelės, taip greitai vysta. Belaukdamas tramvajaus į Prazereso kapines, daktaras Rikardas Rejišas skaito atsisveikinimo žodį, tartą prie velionio kapo, skaito stovėdamas toje pačioje vietoje, kur buvo pakartas – mums tai ne paslaptis, prieš du šimtus dvidešimt trejus metus, viešpataujant karaliui Jonui V, nepaminėtam *Žinioje* – taigi, kaip sakėme, toje pačioje vietoje buvo pakartas genujietis prekeivis, dėl kartūno skiautės papjovęs mūsų tautietį portugalą, peiliu perrėžė jam gerklę, o paskiau padarė tą patį jo ekonomei, mirusiai vietoje, ir dusyk sužeidė tarną, laimė, ne mirtinai, ir kitam tarnui kaip kokiam triušiui peiliu išdūrė akį, ir tik todėl nepridarė daugiau piktadarysčių, kad jį sučiupo ir nuteisė mirti, o bausmę įvykdė čia pat, prie nužudytojo namų, stebint minioms žmonių, kurių palyginti ne tiek jau daug šįryt, tūkstantis devyni šimtai trisdešimt penktųjų metų gruodžio trisdešimtą dieną, tokią apsiniaukusią, jog iš namų išeina tik tas, kam būtinai ko nors prireikia, tiesa, dabar nelyja, bent jau šiuo metu, kai Rikardas Rejišas, atsirėmęs į žibinto stulpą, Įkalnės gatvėje skaito atsisveikinimo žodį – ne, ne genujiečiui, nes jis to nenusipelnė, aišku, jeigu atsisveikinimo žodžiu nelaikysime keiksmažodžių, kuriais jį apiberia prasčiokai, – skaito Fernandui Pessoa, poetui, nesusitepusiam rankų nekaltu krauju, Kelis žodžius apie velionio gyvenimo kelią, tikrai pakanka ir kelių žodžių arba nė vieno, visų geriausia patylėti, tyla jau gaubia ir jį, ir mus, tik ji gali prilygti jo dvasios didy-

bei, nes tai, kas tinka Dievui, tinka ir jam, tačiau neturėjo ir negalėjo tie, kurie drauge su juo šlovino Grožį, sutikti, kad jis atgultų į sierą žemelę ar veikiau nukiltų prie Amžinybės vartų, nepareikšdami tylaus ir tokio žmogiško protesto, pasipiktinimo mirtimi, išplėšusia jį iš mūsų tarpo, negalėjo jo draugai, *Orfėjaus* suvienyti brolybės saitais, visa širdimi siekę to paties grožio idealo, kartoju, negalėjo palikti jo šičia, amžinojo atilsio žemėje, jo taurios mirties neapibėrę nebylaus sielvarto baltosiomis lelijomis, šiandie gedime žmogaus, kurį mirtis išplėšė iš mūsų, gedime netekę stebuklingo talento ir jo žemiškosios būties malonės, tačiau, kad ir kaip skaudu tai pripažinti, gedime tik žmogaus, nes jo dvasiai, jo kūrybinei galiai, paženklintai neregėto ir nemirtingo grožio, nelemta pražūti – tai priklauso Fernando Pessoa genijui. Ilsėkis ramybėje, nes, laimei, dar pasitaiko išimčių šiaip jau dėsningame gyvenime, ir drauge su Hamletu mes kartojame, Visa kita – tyla, o apskritai visa kita skirta aprėpti tik genijui, šiam ar kuriam kitam.

Atbildėjo ir nubildėjo tramvajus, nusiveždamas Rikardą Rejišą, vienišą ant suolo, jis užsimokėjo už bilietą septyniasdešimt penkis sentavus, – vėliau išmoks konduktoriui sakyti, Vieną už septynis su puse, – ir vėl ėmė skaityti atsisveikinimo žodį, negalėdamas patikėti, kad jis skirtas Fernandui Pessoa, kad poetas iš tikrųjų mirė, nes, sprendžiant iš gausybės nekrologų, knibždėte knibždančių gramatinių, sintaksinių ir leksinių nesąmonių, kurios būtų papiktinusios velionį, buvo aišku, jog rašeivos per menkai jį pažinojo, kad galėtų tokiu stilium kalbėti su juo arba apie jį, jie stačiai pasinaudojo jo mirtimi, surišusia jam rankas ir kojas, imkime kad ir tas baltąsias lelijas, nuvytusias kaip mergina, mirusi nuo dėmėtosios šiltinės, arba, dėl Dievo meilės, kaip galima vartoti būdvardį *tauri*, tokį lėkštą, nuvalkiotą, drauge su daiktavardžiu *mirtis*, nereikalaujančiu jokio pažyminio, nes, palyginti su mirtimi, visa kita yra menka, niekinga, kai tuo tarpu, kaip nurodoma žodyne, žodis *tauri* reiškia kilni, didžiadvasė, riteriška, dora, lemta, maloni, žmoniška, tad kurią gi jis būtų

pasirinkęs, gulėdamas mirties patale Šv. Liudviko ligoninėje, ir ar buvo jam leista pasirinkti, ar dievų valia mirtis jam buvo maloni, nes, atėjus mirčiai, nors ir kokia ji būtų, netenki ne ko kita, tik gyvybės.

Kai Rikardas Rejišas atėjo į kapines, prie vartų vis dar skambėjo varpelis, ore vis dar plaukė įskilusio vario aidas, nelyginant kokioje kaimo sodyboje mieguistos popietės tyloje. Tolumoje nyko žmogaus traukiamas dviratis vežimėlis, plevėsavo gedulingi apsiuvai, paskui katafalką slinko vos įžiūrimas būrelis žmogystų, juodomis mantilijomis apsigaubusios moterys, vyrai juodomis, vestuvėms pasiūtomis eilutėmis, blyškios chrizantemos rankose, chrizantemų puokštės ant karsto antvožo, gėlių, ir tų – skirtingas likimas. Vežimėlis dingo iš akių, ir Rikardas Rejišas įėjo į biurą paklausti, kur palaidotas Fernandas Antonijus Nogeira Pessoa, miręs praeito mėnesio trisdešimtą dieną, palaidotas šio mėnesio antrą dieną, ilsintis šiose kapinėse ligi amžių pabaigos, kai Viešpats palieps keltis amžinu miegu miegantiems poetams. Suvokęs, jog kalba su išprususiu atitinkamo luomo žmogumi, tarnautojas paslaugiai ir išsamiai paaiškina, praneša kvartalo ir kapavietės numerį, čia pas mus kaip ir miestas, gerbiamasis pone, ir, kad lankytojui būtų dar aiškiau, išeina iš už pertvaros, prašom čionai, ir duoda paskutinius nurodymus, Eikite štai šiuo taku, visą laiką tiesiai, pirmas posūkis į dešinę, paskui vėl tiesiai, būkite atidus, kapas dešinėje pusėje, nuėjus daugmaž du trečdalius kelio, antkapis nedidelis, labai lengva pražiūrėti. Rikardas Rejišas padėkoja už aiškinimus, jausdamas, kaip nuo jūros ir upės traukia vėjas, tačiau neišgirsta gailaus staugimo, kokio pridera tikėtis kapinėse, tik padangė pilkšva lyg pelenai, paminklų ir antkapių marmuras šlapias nuo neseniai prašniokštusio lietaus, kaip niekad tamsūs žali kiparisai, jis pasuka nurodytu taku, ieškodamas keturi tūkstančiai trys šimtai septyniasdešimt pirmojo numerio, rytoj loterijos tiraže to numerio nebus, jis jau ištrauktas ir niekada nebus traukiamas, taip nulėmė ne laimė, bet likimas. Takas

leidžiasi nuožulniai, maloniai, juo geriau, bent jau lengva eiti tiems, kas lydi Fernandą Pessoa paskutinį kartą, paskutinį kelio galą, į paskutinę kelionę, kas niekada daugiau jo nebelydės ir, jei niekada jo nelydėjo gyvo, bent palydės mirusį. Štai ir posūkis. Pagalvokime, ko čia atėjome, kokią ašarą išsaugojome nepralieję, kad pralietume šičia, ir kodėl, jeigu nepraliejome jos deramu laiku, gal todėl, jog sukrėsti nepajutome sielvarto, tik vėliau suspaudžia sopulys, toks bukas, lyg visas kūnas būtų vientisas raumuo, suspardytas iš vidaus, be vienos juodos dėmelės, kuri nurodytų skausmo židinį. Iš abiejų pusių – kapai, kriptos užrakintomis durimis, ant langų – nėrinių užuolaidėlės, vienur plonyčio balto Bretanės lino kaip nosinaitės, kitur, braukiant ašarą, išsiuvinėtos gėlytėmis, arba numegztos virbalais lyg nuogomis špagomis, tai rišeljė, tai ažūras, vis kitoniškai, kad tik ne žmoniškai, dievai žino, kaip ir tarti tuos prancūziškus žodžius, ta pati pasaka kaip ir su vaikais *Highland Brigade* laive, kuris šiuo metu jau toli, plaukia į šiaurę atvira jūra, tvinstančia nuo sūrių luzitanų ašarų, kurias lieja tik šėlstančiose bangose žūvantys mūsų žvejai arba krante raudantys jų artimieji*, siūlus toms užuolaidėlėms verpia *coats and clark*** bendrovė, prekinis ženklas – inkaras, idant nepamirštume savo liūdnos jūrų valdovų istorijos. Jau įveikęs pusę kelio, Rikardas Rejišas visą laiką žiūri į dešinę, amžino atilsio, liūdintys artimieji, čia ilsisi, amžinai gyvas mūsų širdyse, ir jeigu pažvelgtume į kairę, pamatytume tuos pačius užrašus, angelus nuleistais sparnais, sopulingus veidus, sunertas rankas, dailiomis klostėmis krintančius apdarus, drapiruotes, sulūžusias kolonas, įdomu, ar skulptoriai patys jas taip nutašo, ar pristato sveikas, idant jas galėtų sudaužyti velionio artimieji, išliedami savo sielvartą, kaip senovėje, žuvus vadui, kariai suskaldydavo skydus, – ir kaukoles kryžių papėdėje, mirties neišvengiamybė išreiškiama kauke, kuria dangstosi mirtis. Rikardas Rejišas praėjo pro

---

* Užuomina į Fernando Pessoa eilėraštį „Portugalų jūra" (Mar português).

** Amerikiečių tekstilės bendrovė.

ieškomą kapą, niekas jo nepašaukė, Ei, štai čia, o juk ligi šiol dar esama tokių, kurie užsispyrę tvirtina, jog mirusieji kalba, vargas būtų jiems, jeigu nebūtų metrikos, akmenyje iškalto vardo ir pavardės, numerio, kokiu ženklinami gyvųjų namai, tad jau vien dėl to, kad galėtume juos surasti, pravartu išmokti rašto, įsivaizduokite, kaip sunku tamsuoliui, kokių mūsuose be skaičiaus, jį reikia paimti už rankos, atvesti prie kapo ir pasakyti, Štai čia, o jis, ko gero, nepatikliai mus nužiūrės baimindamasis, kad norime jį apgauti – iš blogos valios ar patys apsirikę, ir kad jis, būdamas Kapuletis, turės melstis už Montekius.

Užrašas, liudijantis, jog kapas priklauso donai Dionizijai de Sebrea Pessoa, kuri čia ir palaidota, iškaltas kriptos frontone, o po dekoratyvine sargybine su miegančiu sargybiniu viduje – koks romantiškas įvaizdis, – apačioje, sulig apatiniais durų vyriais, dar vienas vardas, ir nieko daugiau, išskyrus vardą, Fernandas Pessoa, gimimo ir mirties data, ir auksinė urna su žodžiais, Aš čia, ir Rikardas Rejišas, nesuvokdamas, jog kartoja tuos pačius žodžius, garsiai taria, Jis čia, ir tuo metu vėl ima lyti. Jis atvyko iš tokių tolių, iš Rio de Žaneiro, bangų supamas, plaukė dienas ir naktis, atrodo, jog taip seniai ir drauge taip neseniai įvyko tik vakar pasibaigusi kelionė, ką gi jam dabar daryti vienišam su išskleistu skėčiu mirusiųjų miesto gatvėje, juoba kad jau pietų metas, vėl girdėti tolumoje įskilusio varpelio aidas, o jis, važiuodamas čionai, tikėjosi, jog, vos prisilietęs prie tų geležinių vartelių, bus sukrėstas iki širdies gelmių, jog tai bus ne sukrėtimas, bet stačiai žemės drebėjimas, kai tyliai virsta griuvėsiais dideli miestai, nes ten mūsų nėra, gūra portikai ir balti bokštai, o štai dabar – nieko, tik truputį superštėjo akys ir praėjo, praėjo taip greitai, jog jis nespėjo apie tai pagalvoti ir susijaudinti pagalvojęs. Daugiau nėra ko jam čia veikti, o ir nieko jis nepadarė, kriptoje guli puskvaišė senė, kurios nevalia palikti vienos be priežiūros, o ji savo ruožtu sergsti dūlėjantį eiliuotoją, įnešusį savo indėlį į pasaulio beprotybę, ir

poetai nepaprastai skiriasi nuo bepročių, nelygu kokia dalia skirta jų beprotybei. Jį nukrėtė šiurpas pagalvojus apie močiutę Dioniziją ir jos sielvartingąjį vaikaitį Fernandą, ji stebi jį išsproginusi akis, o jis, nukreipęs žvilgsnį į šalį, stengiasi įžiūrėti kokią spragą, pro kurią prasismelktų gurkšnis oro, vos pastebimas šviesos spindulėlis, ir Rikardą Rejišą, kuris ką tik nejaukiai jautėsi, ima pykinti, lyg jį būtų užliejusi ir uždusinusi aukšta jūros banga, nors per dvi kelionės savaites jis nesirgo jūros liga. Tuomet jis pagalvojo, Tikriausiai todėl, kad esu nevalgęs, ir iš tiesų nuo pat ryto neturėjo burnoje nė kąsnio. Kaip tyčia pačiu laiku pliūptelėjo liūtis, duodama dingstį Rikardui Rejišui, aišku, jeigu kas nors pasidomėtų, ar ilgai jis ten užtruko, atsakyti, Ne, neilgai, stačiai užklupo lietus. Eidamas taku įkalnėn, jis pajuto, jog pamažu nustoja pykinti, tik truputį skaudėjo galvą, lyg joje būtų atsivėrusi kokia tuštuma, atsiradusi spraga, kaip tik toje vietoje, kuri priklausė Fernandui Pessoa. Kapinių prižiūrėtojas, aiškinęs jam, kaip surasti kapą, stovėjo prie savo biuro durų, sprendžiant iš blizgančių lūpų, ką tiktai papietavęs, – čia pat, ant rašomojo stalo pasitiesęs servetėlę, pasidėjo ant jos namie pasigamintą valgį, suvyniotą į laikraščius, tad neatąuštų, arba pasišildė ant dujinės viryklėlės, stovinčios kampe už bylų spintos, tačiau turėjo triskart pertraukti savo žiaumojimą ir įrašyti tris mirusiuosius į laidojimų registravimo knygą, vadinasi, tikriausiai prie kapo buvau ilgiau, nei maniau, Na, ar suradote tą savo kapą, Suradau, atsakė Rikardas Rejišas ir, eidamas pro vartus, pakartojo, Taip, suradau, jis ten.

Peralkęs jis nuskubėjo prie taksi stotelės, nežinia, ar suras kokį restoraną ar valgyklą, kur tokiu vėlyvu metu galėtų papietauti, Būkite malonus, į Rosijo aikštę. Vairuotojas tolydžio kramsnojo dantų krapštuką, retkarčiais liežuviu perkeldamas jį iš vienos lūpų kertelės į kitą, tikriausiai liežuviu, nes rankomis laikė vairą, kartais šnypšdamas įsiurbdavo seiles pro dantis, ir tuomet pasigirsdavo virpantis lyg paukščio trelė garsas, virškinimo giesmė, šypsodamas pagalvojo Ri-

kardas Rejišas. Vis dėlto jo akys iškart pritvino ašarų, keista, kad toks poveikis sukelia tokius padarinius, o gal vaizduotė pakišo mintį apie angelėlį, baltu vežimėliu atvežtą į kapines palaidoti, kokį Fernandėlį, per trumpai gyvenusį, kad taptų poetu, kokį Rikardėlį, kuris nebus nei gydytojas, nei poetas, o gal ašaros ištryško dėl kokios kitos priežasties, stačiai atėjo metas paverkti. Fiziologija – dalykas rimtas, palikime ją tiems, kas išmano, juo labiau kad reikėtų klajoti ašarų maišelius veikiančių jausmų takeliais, nagrinėti, kokiomis cheminėmis savybėmis skiriasi liūdesio ašara nuo džiaugsmo ašaros, savaime suprantama, pirmoji kartesnė, nes labiau perši akys. Taksi vairuotojas kramtė dantų krapštuką dešiniosios pusės iltiniais, žaidė juo tylomis, šitaip pagerbdamas keleivio sielvartą, taip dažnai pasitaiko žmonėms grįžtant iš kapinių. Taksi pervažiavo Žvaigždės gatvę, Korteso prospektu pasuko upės link, paskui jau žinomu keliu pasiekė Baišą ir leidosi Augustos gatve, o Rosijo aikštėje Rikardui Rejišui staiga dingtelėjo mintis, Sustokite prie Brolijos, taip vadinosi restoranas, čia pat, netoliese, šiek tiek į dešinę, čia vienos durys, o kitos – iš Odminių gatvės, užeikite pasigydyti skrandžio, puikus restoranas, senos tradicijos, kaip tik šitoje vietoje kadaise buvo Visų Šventųjų ligoninė, neatmenamais laikais, kartais netgi susidaro įspūdis, jog mes pasakojame kitos šalies istoriją, tik pamanykit, vos mūsų šalyje įvyko žemės drebėjimas, ir šekit, kas atsitiko, viskas pasikeitė, sunku atpažinti, tik nežinia, ar į gera, ar į bloga tos permainos, pagyvensim – pamatysim, svarbu, kad gyvi sveiki, o ir viltys dar neišblėso.

Rikardas Rejišas papietavo nežiūrėdamas jokios dietos, vakar pasidavė pagundai, ir tai atleistina, ką tik išlipęs iš laivo po ilgos kelionės jūromis vyras elgiasi kaip mažas vaikas, kartais ieško moters, kad galėtų padėti galvą jai ant peties, kartais nueina į smuklę ir maukia vyną, kol pagaliau jam nusišypso laimė, aišku, jeigu kas nors ją ten paliko atvedęs, o kartais tarytum netenka valios ir nuolankiai paklūsta kokiam nors galisui kelneriui, kuris pataria, ką jam privalu valgy-

ti, vištienos sultinio, jūsų malonybe, kad skrandis atsigautų. Čia niekam nerūpi, ar jis tik vakar išlipo iš laivo, ar jis susigadinęs skrandį atogrąžų valgiais, koks firminis patiekalas labiausiai patenkins jo tėvynės ilgesį, jeigu jis taip pasiilgęs tėvynės, o jeigu nepasiilgęs – tad ko grįžo. Sėdėdamas prie staliuko, pro užuolaidas jis mato, kaip gatve šliaužia tramvajai, girdi, kai jie žlega posūkiuose, kaip vangiai skamba jų varpeliai drėgname nuo lietaus ore, nelyginant nuskendusios katedros varpo gausmas ar klavesino akordai, tolydžio ataidintys iš gilaus šulinio. Kelneriai kantriai laukia, kol pavalgys paskutinis lankytojas, pavėlavo, maloniai paprašė pietų ir už tai, kad gerbia kitų žmonių darbą, buvo aptarnautas, nors virėjai jau šveitė prikaistuvius. Štai dabar, mandagiai atsisveikinęs ir padėkojęs, jis išeina pro duris į Odminių gatvę, tas pačias, kurios atsiveria į metalo ir stiklo babiloną, vadinamą Turgaus aikšte, vis dar šurmuliuojančią, nors nėra ko lyginti su rytmečio valandomis, kai aplink nesavu balsu rėkauja prekijai, piršdami savo prekes. Oras čia pritvinkęs tūkstančių įvairiausių stiprių kvapų: suvytusių ir sutryptų kopūstų lapų, triušių išmatų, nuplikytų vištų plunksnų, kraujo, nunertų odų ir kailiukų. Moterys mazgoja prekystalius, takus, kibirais šliūkščiodamos vandenį, gremžia šiurkščiomis šluotomis, retkarčiais pasigirsta metalo džeržgimas, paskiau trenksmas, kai užsidaro dar vienos grotinės durys. Rikardas Rejišas apeina aikštę iš pietų pusės, atsiduria Auksuotojų gatvėje, jau beveik nebelyja, galima suskliausti skėtį, pakelti akis ir pamatyti aukštus, pilkšvus kaip pelenai fasadus, langų virtines tame pačiame aukštyje su balkonų intarpais, vienodus mūrus, kurie, eidami į tolį, tolydžio mažėja, kol pagaliau virsta siaurėjančiomis linijomis, tačiau visiškai nepradingsta, nes jiems užkerta kelią Nekaltojo Prasidėjimo gatvės namai, tokios pat spalvos, tokiais pat langais ir pinučiais, pastatyti pagal tą patį projektą, lygiai tokie pat tamsūs ir drėgni, be to, vienodai prasmirdę kiemuose pratrūkus surūdijusiems kanalizacijos vamzdžiams, iš kurių veržiasi išmatų tvaikas, kiaurai

persmelkęs krautuvininkus, kurie stypso nesveikai išblyškę krautuvių tarpduriuose pilkšvais chalatais arba paltais, su cheminiais pieštukais už ausies, surūgę, nes šiandien pirmadienis, o sekmadienį prastai sekėsi. Kaustyti vežimų ratai darda dideliais, netaisyklingos formos bazalto luitais išgrįsta gatve, sausmečiu, kai nelyja, pasagomis užgaudami grindinį, mulai išskelia kibirkštis, kai įsiręžę velka perkrautus vežimus. Šiandien niekas nepersistengia, viso labo du vyrai iškrauna maišus su pupelėmis, sprendžiant iš didumo, sveriančius ne mažiau kaip šešiasdešimt kilogramų, o matuojant litrais, nes biralai matuojami litrais, vadinasi, kilogramų išeina mažiau, nei sakyta, litras pupelių, iš prigimties palyginti lengvų, vidutiniškai sveria septynis šimtus penkiasdešimt gramų, tikėkimės, jog, pripildami maišus, svėrėjai atsižvelgė į svorio ir tūrio santykį.

Rikardas Rejišas patraukia viešbučio link. Staiga prisimena kambarį, kur jis, sūnus palaidūnas, praleido pirmąją naktį tėvų pastogėje, prisimena savo namus, aišku, ne tuos, kurie liko Rio de Žaneire, ir ne tuos, kuriuose teko gyventi Porto mieste, kur, kaip žinome, jis atėjo į pasaulį, nei čia, Lisabonoje, kur gyveno prieš išvykdamas į Brazilijos tremtį, nė vienų jų neprisimena, nors tai buvo tikrų tikriausi namai, tad labai keista, jog žmogus galvoja apie viešbučio kambarį kaip apie savo namus ir truputį nerimauja, jaudinasi, kaip seniai išėjau iš namų, nuo pat ankstaus ryto, bėgu, bėgu. Atsispyręs pagundai pasišaukti taksi, jis sėdo į tramvajų, nuvežusį jį beveik iki pat viešbučio durų, ir pagaliau sugebėjo įveikti kvailą nerimą, prisivertė pasijausti kaip žmogus, kuris grįžta namo, kad ir į viešbutį, grįžta neskubėdamas, laiku, o jeigu ir truputį vėluoja, tai visada suranda tinkamą pasiteisinimą, nors ir nėra kam teisintis, nes niekas jo nelaukia. Ko gero, vakare restorane vėl pamatys merginą paralyžiuota ranka, visai galimas daiktas, be to, ir storulį, džiūsną su gedulo raiščiu ant rankovės, išblyškusius vaikus ir jų raudonskruosčius tėvus, nežinia, gal ir daugiau svečių, paslaptingų žmonių, išnėrusių

iš nežinomybės ūko, ir, pagalvojus apie juos, širdyje pasidarė gera, ramu, mylėkite vieni kitus, kadaise buvo pasakyta, ir dabar metas pradėti viską iš naujo. Ankštoje, tarp namų įspraustoje Augustos gatvėje siautėjo vėjas, tačiau nebelijo, tik nuo stogų kapsėjo ant šaligatvių dideli lašai. Galbūt rytoj oras pasitaisys, tokia dargana negali ilgai tęstis, Jau du mėnesius pila kaip iš maišo, vakar sakė vairuotojas, ir pasakė tokiu tonu, lyg netikėtų, kad kas nors pasikeistų į gera.

Trumpai sudūzgė durų bimbalas, toks įspūdis, lyg būtų pasisveikinęs pažas italas, statūs laiptai, ir Pimenta, matyt, tykojąs jo, pagarbiai ir pedantiškai laukiąs, pažvelgęs iš viršaus, per pečius mažumą sulinkęs, gal nuo amžino sunkių lagaminų nešiojimo, palabino, Labą vakarą, pone daktare, prie turėklų pasirodė ir administratorius Salvadoras, pasitikdamas jį tais pačiais žodžiais, tik švaresne tartimi, ir Rikardas Rejišas atsakė, ir tą akimirką pasisveikino ne administratorius, kambarinis ir svečias, bet stačiai trys žmonės, nusišypsojo vieni kitiems, džiaugdamiesi, jog susitiko tiek ilgai nesimatę, nuo pat ankstaus ryto, tik pamanykite, taip išsiilgo, Dieve mano. Įėjęs į savo kambarį ir išvydęs, jog viskas gražiai sutvarkyta, antklodė ant lovos be vienos raukšlelės, praustuvė tviska, veidrodis be menkiausios dėmelės, tik per ilga truputį pasmėlęs, jis patenkintas atsiduso. Nusiavė batus, persirengė, įsispyrė į šlepetes, pravėrė vieną langą, žodžiu, elgėsi taip, kaip pridera elgtis žmogui, kuris jaučiasi kaip namie ir jam gera, paskiau atsisėdo į krėslą pailsėti. Jam buvo toks įspūdis, kad jis įvirto į save, kaip kažin kas, įvirto ūmai, staigiai, lyg į kokią atsivėrusią duobę. Na o dabar, tarė jis sau, Na o dabar, ką darysim, Rikardai, arba kuo tu vardu, kaip pasakytų kiti. Staiga jis susivokė, jog tikrasis kelionės tikslas yra šioji akimirka, jog laikas, prabėgęs nuo tada, kai jis išlipo Alkantaros krantinėje buvo, galima sakyti, iššvaistytas manevravimui prie kranto, inkaro nuleidimui, gilumo matavimui, prisišvartavimui, kaip tik tai jis ir darė, kai ieškojo viešbučio, skaitė iš pradžių vienus, paskiau kitus laikraščius, važiavo į

kapines, pietavo Baišoje, ėjo Auksuotojų gatve ir staiga pasiilgo viešbučio kambario, pajuto širdyje neribotą meilę visam pasauliui, pamatė maloniai jį pasitinkančius Salvadorą ir Pimentą, o kambaryje išvydo gražiai paklotą lovą, atvirą langą, gal vėjo atlapotą, o gal savaime atsidariusį, plevenančias it sparnai užuolaidas, Na o dabar. Vėl lyja, lietus barbena į stogus, tarytum kas rėčiu sijotų smėlį, tas garsas hipnotizuoja, pamažu užliūliuoja, galimas daiktas, Dievas apreiškė savo gailestingumą, kai, siųsdamas didįjį tvaną, šitaip užmigdė žmones, idant jiems būtų lengva mirti, vanduo, pamažėle srovendamas vidun pro nosį ir burną, palengva nejučiomis pripildė plaučius, vieną po kitos švelniai užliejo alveoles, visas kūno ertmeles, keturiasdešimt dienų ir keturiasdešimt naktų miego ir lietaus, žmonės iš lėto grimzdo į dugną, pritvinkę vandens ir pagaliau pasidarę sunkesni už vandenį, taip viskas ir įvyko, štai ir Ofelija dainuodama plaukė pasroviui, tačiau jai lemta numirti dar nepasibaigus ketvirtajam tragedijos veiksmui, kiekvienas savaip užminga ir miršta, bent jau taip mums atrodo, o tvanas nesiliauja, laiko lietus nenustoja, ir mes skęstame laike. Pro atvirą langą prilijo ant palangės, prilašėjo ant įvaškuoto parketo, lašai susiliejo, esama nerūpestingų svečių, negerbiančių kuklaus kitų žmonių darbo, jie tikriausiai mano, jog bitės ne tik gamina vašką, bet ir įtrina juo parketą, o paskiau jį nušveičia, kad tviskėtų, deja, tai daro ne vabzdžiai, bet viešbučio tarnautojai, ir jeigu jų nebūtų, spindinčios lentelės veikiai pajuostų, apgliaumytų, netrukus pasirodytų administratorius, apsiginklavęs priekaištais ir baudomis, nes tokios administratoriaus pareigos – barti ir bausti, o mums šiame viešbutyje priklauso šlovinti ir garbinti jo savininką arba jo įgaliotąjį patikėtinį Salvadorą, kaip mes žinome ir įsitikinome. Rikardas Rejišas prišokęs uždarė langą, laikraščiais sausai nušluostė didžiausią klaną ant parketo ir, neturėdamas kitų priemonių galutinai tai nedidelei bėdai sutvarkyti, paskambino varpeliu. Pirmą kartą, pagalvojo jis, lyg pats sau teisindamasis.

Koridoriuje pasigirdo žingsniai, paskiau nedrąsus beldimas krumpliais į duris, Prašom, žodis nuskambėjo veikiau kaip prašymas, ne kaip įsakymas, ir, kambarinei vos pravėrus duris, Rikardas Rejišas, beveik net nežvilgtelėjęs į ją, tarė, Langas čia buvo paliktas atviras, nepastebėjau, kaip į vidų prilijo, visas parketas jau šlapias, ir staiga nutilo susigriebęs, jog kalba aštuonskiemenėmis pėdomis, kaipgi dabar jis, Rikardas Rejišas, vadinamųjų Sapfo arba Alkajo stiliaus odžių autorius, staiga nusmunka iki eiliakalio lygmens, ir, kad išeitų tikras ketureilis, jis vos nepridėjo dar vienos, ketvirtos, eilutės, prasmės dėlei pažeisdamas ritmą ir metrą, Būkit gera, malonėkit tuoj pat išvalyti, tačiau kambarinė viską suprato ir be poezijos, išėjusi tuojau pat sugrįžo, nešina kibiru ir skuduru, atsiklaupė ir, sulig rankų judesiais lankstydamasi visu kūnu, grąžino parketui kaip galima įmanomesnę išvaizdą, kad rytoj galėtų įvaškuoti ir išblizginti reikiamą vietą, Gal dar ko pageidautumėte, pone daktare, Ne, labai ačiū, ir tuomet abu drauge pažvelgė vienas į kitą, lietus dar labiau sustiprėjo kirsdamas tiesiai į langus, dabar atrodė, jog dunda būgnai, kurie turėtų pažadinti siaubo apimtus svečius, Kuo jūs vardu, ir ji atsakė, Lidija, pone daktare, ir pridūrė, jūsų paslaugoms, pone daktare, būtų galėjusi atsakyti kaip nors kitaip ir garsiau, pavyzdžiui, Štai aš, administratoriaus atsiųsta jums patarnauti, tad prašom nesivaržyti, Klausyk, Lidija, būk malonesnė svečiui iš du šimtai pirmojo, daktarui Rejišui, ji ir stengėsi, tačiau jis, regis, to nematė, tik sakytum pakuždomis pakartojo jos vardą, Lidija, nežinia kodėl, gal norėdamas įsiminti, prireikus dar kartą ją pašaukti, pasitaiko tokių žmonių, kurie kartoja kiekvieną išgirstą žodį, tie žmonės, tiesą pasakius, tikros papūgos, nors apskritai, kaipgi kitaip išmoksi, ko gero, ta mintis netyčia dingtelėjo jam į galvą, ją pakišo ne Lidija, ir jeigu jau žinome, kuo ji vardu, tegu ji eina sau, nešina kibiru ir skuduru, o mes pažiūrėkime, kaip ironiškai šypsosi Rikardas Rejišas, nes jo lūpų išraiška negali nieko apgauti, ir kai tas, kas išrado ironiją, išrado ironiją, jis

turėjo išrasti ir šypseną, reiškiančią tą jausmą, o tai kur kas sudėtingiau, Lidija, sako jis šypsodamas. Šypsodamas jis eina prie rašomojo stalo, ieško stalčiuje savo eilėraščių, odžių, parašytų sekant Sapfo, ir, sklaidydamas lakštelius, skaito pirmas pasitaikiusias eilutes, *Susėskime, Lidija, šalia vienas kito, Koks gražus reginys, Lidija, Šią akimirką nieko negeiskime, Lidija, Kai ateis mūsų ruduo, Lidija, Sėskis šalia, Lidija, upės pakrantėj, Širdžiai mieliau, Lidija, mirti negu gyventi,* jau nebėra nė šešėlio ironijos šypsenoje, jeigu leistina šypsena pavadinti prašieptus dantis, kai išsikreipusios lūpos tėra vien raumenų žaismas, o veide, kaip paprastai sakoma, sustingo skausmo išraiška arba grimasa. Tai irgi neilgai trunka. Palinkęs prie popieriaus lapo Rikardo Rejišo veidas, tarytum atspindys virpulingame vandens veidrodyje, pamažu atgauna įprastą išraišką, ilgai netrukus jis sugebės save atpažinti, Čia aš, be menkiausios ironijos, be jokio pasibjaurėjimo, džiaugdamasis tuo, jog nejaučia netgi džiaugsmo, ir ne tiek tuo, kas jis yra, kiek tuo, kur yra šiuo metu, kaip žmogus, kuris nieko daugiau netrokšta, žinodamas, jog nieko daugiau negali turėti, todėl trokšta tik to, kas ir šiaip jau jam priklauso. Prieblanda kambaryje sutirštėja, matyt, padange šliaužia juodas debesis, juodai juodas, panašus į tuos, kurie kadaise buvo sutelkti, kad kiltų tvanas, ir visi baldai ūmai suminga. Rikardas Rejišas sklaido rankas, lyg graibydamas pilkšvą kambario prieblandą, paskiau, vos įžiūrėdamas žodžius, kuriuos vedžioja popieriuje, rašo, *Meldžiu dievus tik to, kad jie suteiktų man malonę nieko jų neprašyti*, o parašęs nebežino, ką dar galėtų pasakyti, kartais taip atsitinka, iki tam tikro laiko manome, jog tai, ką sakome ar rašome, yra svarbu, ir tik todėl, kad neįmanoma nuslopinti garsų ar panaikinti ženklų, tačiau mūsų esybę apima pagunda tylėti, užburia galimybė nejudėti, tapti panašiems į dievus, ramiai, be žado stebinčius pasaulį. Rikardas Rejišas atsisėda ant sofos, atlošia galvą, užsimerkia, jaučia, kaip atsėlina miegas, ir jam nieko daugiau nereikia, ir štai jis jau apsnūdęs atsistoja, atidaro drabužių spintą, išsiima

antklodę, apsisupa ja ir tikrai užminga, sapnuoja, kad saulėtą rytą Rio de Žaneire eina Ouvidoro gatve, lengvai apsirengęs, nes karšta, staiga tolumoje išgirsta šūvius, bombų sprogimus, tačiau neatsibunda, nebe pirmą kartą sapnuoja tą sapną, netgi negirdi, jog kažkas beldžia į duris ir moteris įkyriai klausia, Ar šaukėte, pone daktare.

Tarkime, jog Rikardas Rejišas taip stipriai įmigo todėl, jog naktį prastai miegojo, tarkime, jog visos tos pagrįstai viena po kitos užeinančios pagundos ir kerinčios galimybės tylėti ir nejudėti – stačiai apgaulingos dvasinės gilumos vyliai, tarkime, jog dievai čia visiškai niekuo dėti, o Rikardui Rejišui, naudodamiesi sena pažintimi, galėtume pasakyti, kol jis neužmigo kaip paprastas mirtingasis, Miegas tave pražudys. Tačiau ant rašomojo stalo guli popieriaus lakštelis, o jame parašyta, *Meldžiu dievus tik to, kad jie suteiktų man malonę nieko neprašyti*, taigi yra tas lakštelis, yra ir visi tie dusyk savo esimą patvirtinantys žodžiai, tiek patys savaime, tiek išsirikiavę ta tvarka, juos galima perskaityti, jie reiškia tam tikrą požiūrį, ir šiuo atveju nesvarbu, ar yra dievai, ar jų nėra, ar užmigo, ar ne parašiusysis šiuos žodžius, galimas daiktas, viskas ne taip paprasta, kaip iš pradžių buvome linkę parodyti. Rikardui Rejišui pabudus, kambaryje tamsu. Paskutinis šviesos spindulys, vis dar spingsintis iš lauko pro aprasojusius langus, sunkiasi pro užuolaidėlių koštuvą, o vienas langas aklinai užtrauktomis užuolaidomis, tad tamsa dar juodesnė. Viešbutyje nė garso, lyg Miegančiosios Gražuolės rūmuose, iš kur ji iškeliavo, o gal ir niekad juose nebuvo, visi miega, Salvadoras, Pimenta, kelneriai galisai, metrdotelis, renesanso epochos pažas, stovi laikrodis laiptų aikštelėje, staiga tolumoje sudūzgia elektrinis bimbalas, tikriausiai princas atvažiavo pabučiuoti Miegančiosios Gražuolės, pavėlavo vargšelis, *linksmas rūmuosna skubėjau, liūdnas keliavau namo, ranką ponia man žadėjo, betgi žodžio netesėjo*. Vaikiška dainelė pabunda atminties gelmėse, išneria į paviršių, žiemovidžiu sode bėgioja ūko gaubiami vaikai, dainuoja šaižiais,

bet liūdnais balsais, iškilmingai žengia priekin ir traukiasi, mokosi šokio žingsnių, šokio, skirto mirusiems kūdikiams, su kuriais užaugę neilgai trukus susitiks. Rikardas Rejišas nusimeta antklodę, pykdamas ant savęs už tai, jog užmigo nenusirengęs, jis nenusiteikęs taikstytis su tokiomis ydomis, visada laikosi gero elgesio taisyklių, drausmės, ir netgi šešiolika metų, praleistų tokios lepinančios Vėžio atogrąžos platumoje, nepaveikė nei jo griežto gyvenimo būdo, nei lyrinės nuotaikos, tad jis gali švaria sąžine pasakyti, jog visada stengėsi elgtis taip, lyg jį būtų be atlydos sekusi dievų akis. Pasikėlęs nuo krėslo, jis uždega šviesą, lyg būtų buvęs rytas ir jis būtų pabudęs po nakties miego, žiūri į veidrodį, pasičiupinėja veidą, svarstydamas, ar verta skustis prieš vakarienę, reikia bent jau persirengti, juk negali toks susilamdęs pasirodyti restorane. Be reikalo jis taip jaudinasi, bene jis nepastebėjo, kaip gatvėse atrodo paprasti miestiečiai, švarkai kaip maišai, per kelius išduobtos kelnės, aklinai užrišti kaklaraiščiai, užmaunami ir numaunami per galvą, nevykusiai sukirpti, per ilga susiglamžę, susirukšloję marškiniai. Ir batai siuvami plačiais galais, kad būtų vietos pirštus krutinti, tačiau galų gale viskas išeina atvirkščiai, nes pasaulyje nėra kito tokio miesto, kur taip gausiai žydėtų nuospaudos ir sąvėlės, visokiausios trynės ir popūtės, jau nekalbant apie įaugusius nagus, reikėtų ypatingai kruopštaus tyrimo norint įminti tą pediatrijos mįslę, čia paminėtą įdomumo dėlei. Jis nutaria nesiskusti, tačiau apsivelka švariais marškiniais, prisiderina kaklaraištį, prieš veidrodį susišukuoja plaukus, išlygina sklastymą. Nors dar ne vakarienės metas, jis ketina nusileisti apačion. Tačiau, prieš išeidamas iš kambario, perskaito tai, ką parašęs, perskaito neliesdamas popieriaus lakšto, nekantriai, tarytum skaitydamas laiškelį, paliktą kokio nemalonaus žmogaus, dirginančio labiau nei įprasta ar atleistina. Išeidamas iš kambario, šis Rikardas Rejišas, anaiptol ne poetas, bet pats paprasčiausias viešbučio svečias, aptinka popieriaus lakštelį su nebaigtu rašyti eilėraščiu, kas jį man čia bus palikęs, žinoma,

ne kambarinė ir ne Lidija, nei šita, nei kita, kaip negerai, ką pradėjai, tą ir baik, taip likimo nulemta, O juk žmonės niekada nesusivokia, jog niekada nebaigia tas, kas pradėjo, nors jie abu – vienu vardu, ir jog tik vardas visada išlieka tas pats, ir nieko daugiau.

Administratorius Salvadoras budėjo savo poste, šypsodamas savo amžina, nekintama šypsena. Rikardas Rejišas pasisveikino ir nuėjo toliau. Salvadoras nusekė įkandin teiraudamasis, ar ponas daktaras nepageidautų prieš vakarienę išgerti aperityvo. Ne, ačiū, Rikardas Rejišas neturi netgi tokio įpročio, galimas daiktas, ilgainiui išsiugdys, iš pradžių jis pripras prie skonio, vėliau atsiras poreikis, bet šiuo metu neturi tokių polinkių. Salvadoras pastoviniuoja tarpduryje, lyg tikėdamasis, jog svečias dar gali persigalvoti, ko nors panorėti, tačiau Rikardas Rejišas jau atskleidė laikraštį, ištisą dieną praleido nežinodamas, kas darosi pasaulyje, nors iš prigimties nebuvo linkęs skaityti laikraščių, veikiau priešingai, bodėjosi dideliais puslapiais ir tuščiažodžiavimu, tačiau šičia, kai nėra ko veikti ir kai reikia gelbėtis nuo įkyraus Salvadoro paslaugumo, laikraštis, pasakojantis apie pasaulį apskritai, pravertė kaip skydas atsitveriant nuo gretimo, karingai nusiteikusio pasaulio, tolimo pasaulio naujienas galima laikyti miglotomis padrikomis žinutėmis, kurių tikrumu sunku patikėti bent jau todėl, jog nėra pagrindo manyti, kad jos pasiekė tą, kam buvo skirtos, Ispanijos vyriausybė atsistatydina, paleidžiamas parlamentas, štai jums naujiena, Telegramoje Jungtinių Tautų lygai Abisinijos Negusas praneša, kad italai naudoja troškinamąsias dujas, štai dar viena, ko dar tikėtis iš laikraščių, kurie sugeba pasakoti tik tai, kas atsitiko, kai jau per vėlu taisyti klaidas ir nebeįmanoma išvengti pavojų ir riktų, geras laikraštis būtų tas, kuris tūkstantis devyni šimtai keturioliktųjų metų sausio pirmą dieną praneštų, jog liepos dvidešimt ketvirtą dieną prasidės karas, tuomet turėtume beveik septynis mėnesius laiko tai grėsmei pašalinti, dar nežinia, ar spėtume, o būtų dar geriau, jei išspausdintų sąrašą tų, kuriems lemta

žūti, ir milijonai vyrų ir moterų, rytą gerdami kavą su pienu, gautų žinią apie savo žūtį, sužinotų neišvengiamos lemties paženklintą dieną, valandą ir vietą, vardą ir pavardę, ką jie darytų, žinodami, kad jiems skirta žūti, ką būtų daręs Fernandas Pessoa, jei prieš du mėnesius būtų galėjęs perskaityti, kad šių metų lapkričio trisdešimtą dieną nuo hepatito mirs „Žinios" autorius, gal būtų nuėjęs pas gydytoją ir nustojęs gerti, gal būtų atsisakęs numatyto vizito pas gydytoją ir būtų ėmęs dar labiau gerti, idant greičiau ateitų mirtis. Rikardas Rejišas nuleidžia laikraštį ant kelių, pažvelgia į veidrodį, dvigubai apgaulų paviršių, kuris atspindi erdvės gelmę ir drauge ją neigia, atvaizduodamas ją kaip paprasčiausią projekciją, kur iš tikrųjų nieko neatsitinka, kur pasirodo tik bežadis žmonių ir daiktų pavidalas, medis, palinkęs prie ežero, veidas, ieškantis savo išraiškos, tačiau ir medžio, ir veido atspindžiai jo nesudrumsčia, neužtemdo, netgi nepaliečia. Veidrodis, šitas veidrodis ir visi kiti, tik atspindi tai, kas regima, todėl jis nepriklausomas nuo žmogaus, akis į akį su veidrodžiu mes esame tokie, kokie esame ar buvome tam tikru metu, kaip žmogus, kuris, tūkstantis devyni šimtai keturioliktaisiais išvykdamas į karą, žiūrėjo ne tiek į save, kiek grožėjosi vilkima uniforma ir nė nenumanė, kad daugiau nebežiūrės į save, atsispindintį tame veidrodyje, kad tai tuštybių tuštybė, kad ta akimirka niekada nebepasikartos. Toks yra veidrodis, jis atspindi mus, bet, galimas daiktas, atspindėdamas drauge mus atstumia. Rikardas Rejišas nukreipia akis į šoną, paeina į šalį, atstumtasis ir drauge atstumiantysis, nusisuka. Taip, atstumiantysis, nes jis – irgi veidrodis.

Laikrodis laiptų aikštelėje išmušė aštuonias, ir, vos spėjus nuščiūti paskutiniam dūžiui, suskambo neregimas gongas, taip silpnai, kad tik netoliese buvo girdėti, aišku savaime, svečiai viršutiniuose aukštuose tikrai neišgirdo, tačiau reikia laikytis tradicijos, nevalia dėtis, jog tiki, kad vyno buteliai apipinti gluosnių vytelėmis, nors gluosnių vytelės seniai nebenaudojamos. Rikardas Rejišas sulanksto laikraštį, nueina

į savo kambarį nusimazgoti rankų, pasitaisyti kaklaraiščio ir iškart grįžta atgal, atsisėda prie to paties stalo, prie kurio sėdėjo pirmąjį kartą, ir ima laukti. Žiūrėdamas iš šalies į jo spartą, galėtum pagalvoti, kad jis tikriausiai labai išalkęs arba kur nors skuba, gal anksti ir prastai papietavo, gal turi nusipirkęs bilietą į teatrą. Ką gi, juk mes žinome, kad jis pietavo vėlai, negirdėjome, kad būtų skundęsis skurdžiais pietumis, kad būtų rengęsis į teatrą ar kiną, o tokiu tolyn labyn bjaurėjančiu oru tik pamišėliui arba keistuoliui galėtų šauti į galvą mintis eiti pasivaikščioti po miestą. Rikardas Rejišas – viso labo odžių kūrėjas, anaiptol ne keistuolis ir juo labiau ne pamišėlis, ir apskritai jis – ne vietinis. Tad ko gi aš taip skubu, juk svečiai dar tik eina prie restorano durų, ir džiūsna su gedulo raiščiu, ir virškinimu nesiskundžiantis romusis storulis, ir nauji, vakar nematyti, trūksta nebent bežadžių vaikų ir jų tėvų, tikriausiai trumpam buvo apsistoję, ne, nuo rytojaus dienos niekada nesisėsiu prie stalo anksčiau kaip pusę devynių, visada ateisiu laiku, nes atrodau juokingas, tikras provincialas, atkakęs į sostinę ir pirmą kartą apsistojęs viešbutyje. Rikardas Rejišas iš lėto valgė sriubą, tolydžio maišydamas ją šaukštu, paskiau ištaršė lėkštėje žuvį, paknaibė, tiesą pasakius, nenorėjo valgyti ir, kelneriui atnešus antrą patiekalą, pamatė metrdotelį atvedant tris vyriškius prie staliuko, prie kurio vakar sėdėjo mergina paralyžiuota ranka su tėvu, Vadinasi, jų nebėra, išvyko, pagalvojo jis, Arba vakarieniauja kitur, tarė sau ir tik tuomet pripažino tai, ko nenorėjo pripažinti, tariamai abejingai stebėdamas pro duris įeinančius svečius, – jis atskubėjo taip anksti į restoraną trokšdamas pamatyti merginą, Kodėl, ir netgi tuo klausimu bandė save apgauti, pirmiausia, todėl, jog kartais klausiama stačiai norint pabrėžti, kad neįmanoma atsakyti į tą klausimą, antra vertus, todėl, jog nebūtina ieškoti kokių rimtesnių priežasčių ar užslėptų minčių – ir šiaip savaime suprantamas noras pamatyti merginą, kuri glosto paralyžiuotą kairę ranką kaip prijaukintą žvėrelį, glosto todėl, kad jos nevaldo, o gal kaip

tik priešingai, ir toks atsakymas būtų teisingas ir podraug klaidingas. Rikardas Rejišas kaip galima greičiau baigė vakarieniauti, o kavą – Ir taurelę konjako, be abejo, – paprašė patiekti svetainėje, taip, dabar tai jau sąmoningas sprendimas, dingstis laikui nustumti, kad galėtų ištaikęs progą paklausti administratorių Salvadorą, kas jie tokie, tėvas ir duktė, Žinote, man toks įspūdis, lyg būčiau juos jau matęs kažkur kitur, gal Rio de Žaneire, aišku, ne Portugalijoje, tuomet mergina buvo dar visai mažytė, taip Rikardas Rejišas apmeta ir ataudžia melo tinklą, tiek daug pastangų dėl tokio menko nieko. Tuo tarpu administratorius aptarnauja kitus svečius, vienas išvyksta rytoj rytą ir prašo sąskaitos, kitas skundžiasi, jog negalėjęs miegoti – kiaurą naktį vėjas baladojęs žaliuzes, ir visus juos, rodydamas nevalytus dantis, mandagiai ir paslaugiai aptarnauja švelniaūsis Salvadoras. Į svetainę įeina džiūsna su gedulo raiščiu ant rankovės, pasklaido laikraštį ir tuojau pat išeina, tarpduryje, kramsnodamas dantų krapštuką, pasirodo storulis, tačiau, susidūręs su šaltu Rikardo Rejišo žvilgsniu, pamindžikuoja vietoje ir susigūžęs pasuka atgal – matyt, pabūgo: pasitaiko tokių beviltiškų atvejų, kraštutinės dvasinės silpnybės akimirkų, kai žmogus niekam, netgi pats sau, negali paaiškinti, kas atsitiko.

Po pusvalandžio paslaugusis Salvadoras gali atsakyti į svečio klausimus, Ne, ko gero, jūs apsipažinote, kaip man žinoma, jie niekada nesilankė Brazilijoje, jau treji metai, kai čia apsistoja, aišku, mes kalbėjomės, savaime suprantama, jie būtų man pasisakę, jeigu būtų ten keliavę, Vadinasi, tikrai būsiu apsipažinęs, sakote, kad jau treji metai, kai čionai atvažiuoja, Taip, jie iš Koimbros, ten gyvena, tėvas – notaras, daktaras Sampajus, O kuo ji vardu, Jos vardas labai retas, Marsenda, ar esate tokį girdėjęs, bet jie kilmingos giminės, motina mirė prieš kelerius metus, Kas atsitiko jos rankai, Man regis, jos ranka paralyžiuota, todėl jie ir atvažiuoja kiekvieną mėnesį trims dienoms pasirodyti daktarui ir visada apsistoja mūsų viešbutyje, Aha, kiekvieną mėnesį

trims dienoms, Taip, kiekvieną mėnesį trims dienoms, daktaras Sampajus iš anksto užsisako du kambarius, visada tuos pačius, Ar būta kokio pagerėjimo per pastaruosius metus, Tiesą pasakius, pone daktare, man regis, jokio, Gaila, tokia jauna mergina, Gryna teisybė, pone daktare, labai gaila, o juk ateinantį kartą jūs galėtumėte ją apžiūrėti, pasakyti savo žodį, jeigu dar būsite šičia, Visai galimas daiktas, kad būsiu, tačiau tai ne mano specialybė, aš esu terapeutas, o vėliau domėjausi atogrąžų ligomis, žodžiu, šiuo atveju niekuo negalėčiau padėti, Nieko nepadarysi, turbūt tiesą žmonės sako, jog ne piniguose laimė, tėvas toks turtingas, o dukrelė nelaiminga, niekas nematė jos šypsant, Sakėte, kad ji vardu Marsenda, Taip, pone daktare, Keistas vardas, kaip gyvas nesu tokio girdėjęs, Ir aš nesu girdėjęs, Labos nakties, pone Salvadorai, Labos nakties, pone daktare.

Įėjęs į savo kambarį, Rikardas Rejišas mato, jog lova paklota, antklodė ir paklodė atklotos, atlenktos dailiu kampu, tačiau kukliai, santūriai, ne begėdiškai vilioja pasimėgauti jaukiu prieglobsčiu, kaip visi atkloti patalai, bet paprasčiausiai siūlo: prašom į guolį, jei pageidaujate atsigulti. Ne, ne dabar, vėliau. Iš pradžių jis perskaitys pusantro posmo, kurį užrašė popieriaus lakštelyje, griežtai peržiūrės, paieškos durų, kurias įmanoma atrakinti tuo raktu, jeigu tai iš tikrųjų raktas, įsivaizduos, kad jas surado ir kad už jų – dar daugiau užrakintų durų, kurioms atrakinti jis neturi rakto, pagaliau nugalėjo užsispyrimas, o gal įveikė nuovargis, ką įveikė, jį, Rikardą Rejišą, ar ką nors kitą, ir eilėraštis baigėsi taip, *Širdis rami netrokšta ramybės, pakilt norėčiau aukščiau žmonijos kančių ir palaimos,* vidurinės eilutės atitiko tuos pačius reikalavimus, tad beveik nekliuvo, Laimė – tai našta, kaip ir bet kuri būsena, sunku būti laimingam. Po to jis atsigulė ir iškart užmigo.

Rikardas Rejišas paprašė administratorių, Norėčiau, kad pusryčius man atneštų į kambarį pusę dešimtos, ir anaiptol ne todėl, jog ketino miegoti iki tokios vėlyvos valandos, stačiai nenorėjo dar apsnūdęs šokti iš lovos, vilktis chalatą negalėdamas pataikyti į rankoves, stengtis įsispirti į šlepetes, paniškai jausdamas, jog nesugeba judėti taip mikliai, kad nepritrūktų kantrybės moteriai, kuri stovi už durų, laikydama rankomis didžiulį padėklą su kavinuku, ąsočiu pieno, lėkšte su skrebučiais, cukrine, galbūt vyšnių ar apelsinų džemu arba šaukštu tamsios akytos svarainių uogienės, arba gabaliuku biskvito, arba sviestine bandele, kokiu pyragaičiu arba trapiu pyragėliu, vienu tų skanėstų, kuriais viešbučiuose vaišinami svečiai, įdomu, kuo vaišina Bragansa, tuoj pamatysime, nes, tiesą pasakius, Rikardas Rejišas atvažiavęs pusryčiauja pirmą kartą. Laukti tikrai neteks nė trupučio, užtikrino Salvadoras, užtikrino ne veltui, nes tiksliai pusę dešimtos Lidija pasibeldė į duris, pastabus skaitytojas pasakytų, jog tai neįmanoma, nes abi rankos užimtos, kaip kažin ką, privargtume su tarnais, jei samdytume ne trirankius ar daugiarankius, o šioji kambarinė kaip tik iš tų: nepraliedama nė lašelio pieno, ji moka krumpliais švelniai pasibarškinti į duris ir drauge tais pačiais pirštais laikyti padėklą, norint tuo patikėti, reikia pačiam savo akimis pamatyti ir savo ausimis išgirsti, Pusryčiai, pone daktare, kaip išmokyta, taip ir sako ir, nors kilusi iš pačių apačių, ji tokia protinga, jog ligi šiol nieko nepamiršo.

Jeigu Lidija būtų ne kambarinė ir, be to, dar tokia sumani, turėdama tokius duomenis, ji būtų galėjusi tapti puikia lyno akrobate, žongliere arba fokusininke, tačiau ji be galo gabi ir pasirinktai profesijai, nebent su jos pašaukimu nesiderina vardas, ji vardu Lidija, o turėtų būti Marija. Rikardas Rejišas jau laukė pasiruošęs, apsirengęs, nusiskutęs, susijuosęs chalatą, netgi spėjo praverti langą ir išvėdinti kambarį, nes negali pakęsti naktinio tvaiko, kūno išgarų, kurių neišvengia netgi poetai. Pagaliau įėjo kambarinė, Labas rytas, pone daktare, ir padėjo padėklą su vaišėmis, ne tokiomis gausiomis, kaip jis vaizdavosi, vis dėlto nė kiek nežeminančiomis pelnytos Bragansos garbės, tad nėra ko stebėtis svečių pastovumu, kai kurie, atvažiavę į Lisaboną, nė girdėti nenori apie kokį nors kitą viešbutį. Atsakęs į pasilabinimą, Rikardas Rejišas taria, Ne, ačiū, nieko daugiau nereikia, atsiliepdamas į įprastą gerai išmankštintos kambarinės klausimą, Gal dar ko nors pageidautumėte, ir ji, išgirdusi žodelį „ne", privalo kukliai pasišalinti, pageidautina neatsukdama svečiui užpakalio, nes, atsukdama užpakalį, parodytų nepagarbą tam, kas mums moka ir sudaro sąlygas gyventi, tačiau Lidija, gavusi nurodymą kaip galima paslaugiau aptarnauti svečią, sako, Nežinau, ar jūs, pone daktare, žinote, jog visa Sodrė krantinė patvinusi, na ir žmonės, prie durų tvanas, o jiems nė motais, pučia sau kiaurą naktį, išgirsta lyjant kniostelėję iš miegų, pagalvoja, kad sapnuoja, jog lyja, ir sapnuodami abejoja, ar iš tikrųjų sapnuoja, nors iš tiesų nėra ko abejoti: naktį tiek lijo, jog visa Sodrė krantinė plaukia, vandens iki kelių, iki kelių tam žmogui, kuris brenda skersai gatvės, nusiavęs batus ir pasiraitojęs kelnes iki pat šakumo, ant kukšteros nešinas senute, beje, nepalyginti lengvesne už maišą pupelių, kuriuos jam tenka tampyti iš vežimo į sandėlį. Atsidūrusi ant žemės Rozmarinų gatvės gale, senutė atidaro piniginę ir, išsitraukusi pinigėlį, atsilygina šventajam Kristoforui, ir tas, pavartosime šį žodį, kad nereikėtų kartoti įvardžio „kuris", vėl pūškuoja per vandenį, nes kitame krante kai kas jau įnirtingai moja jam ran-

ka. Tas kai kas anaiptol ne senis, pagal savo amžių ir kūno spėkas panorėjęs puikiausiai galėtų pats perbristi per gatvę, bet, vilkėdamas naujintelaite eilute, baiminasi, kad į klaną kritęs sausas nekels ir išsipurvins kelnes, nes klane – ne vanduo, bet gryna dumblo pliurzė, ir nesusivokia, kaip juokingai atrodo užtūpęs ant kupros – visas susilamdęs, ligi pusiau blauzdų pasikėlusiomis kelnėmis, baltomis apatinėmis kelnėmis ir žaliais keliaraiščiais, netrūksta tokių, kurie juokiasi žiūrėdami į tą reginį, štai ir iš Bragansos viešbučio antrojo aukšto šypsosi pro langą orus vidutinio amžiaus svečias, o už jo nugaros, jeigu tikėsime savo akimis, stovi juokdamasi moteris, moteris, kaip kažin ką, tačiau akys ne visada mato tai, kas priklauso, nes ji tikrai panaši į kambarinę, nors ir sunku tuo patikėti, nes tuo atveju grėstų didelis pavojus socialinių santykių ir luomų sandarai, o to reikia saugotis, nors gyvenime visko pasitaiko, ir jeigu pasitvirtina patarlė, jog proga ir gerą žmogų vogti sugundo, tad kodėl gi negalėtų sugundyti padaryti revoliuciją, kad ir tokią, kai kambarinė Lidija išdrįsta pasirodyti pro langą, atsistojusi už Rikardo Rejišo nugaros, ir drauge su juo juoktis iš juodu pralinksminusio reginio. Tai aukso amžiaus akimirkos, staiga sušvintančios ir tuojau pat užgęstančios, todėl taip greitai ir išsenka laimė. Štai ir pralėkė ta akimirka, Rikardas Rejišas uždarė langą, Lidija, vėl tapusi kambarine, pasitraukė prie durų, viskas dabar vyksta gana skubotai, nes skrebučiai aušta, bliūkšta, Pakviesiu jus vėliau, išnešite padėklą, sako Rikardas Rejišas, ir tai atsitiko po pusvalandžio, Lidija kukliai įėjo į kambarį ir tyliai išėjo, nešina palengvėjusiu padėklu, kai tuo tarpu Rikardas Rejišas dėjosi nekreipiąs į ją dėmesio – neskaitydamas sklaidė jau minėtos knygos *The God of the Labyrinth* lapus.

Šiandien paskutinioji metų diena. Žmonės visame pasaulyje, gyvenantys pagal tą kalendorių, numato patys vieni, kokius gerus darbus nuveiks ateinančiais metais, prisiekia gyventi sąžiningai, dorai, teisingai ir niekada savo apvalytos burnos nesusitepti melu, apgaule, piktžodžiavimu netgi tada,

kai priešai to bus nusipelnę, savaime suprantama, mes turime omenyje paprastus žmones, na o kiti, išskirtiniai, nieko bendra neturintys su kasdienybe, jie, vadovaudamiesi savo nusistatytais principais, elgsis priešingai kiekvieną sykį, kai tik jiems kils noras arba pasitaikys patogi proga, jie nesileis mulkinami, juoksis iš mūsų ir mūsų gerų ketinimų, tačiau ir mes patys, jau išmokę gyventi, pirmosiomis sausio dienomis pamiršime daugiau kaip pusę viso to, ką žadėjome, o jeigu jau tiek pamiršta, argi verta daryti visa kita, tai lyg kortų namelis, jeigu trūksta švietalų, tegu viskas griūva ir kortos susimaišo. Todėl esama abejonių, jog, atsisveikindamas su šiuo pasauliu, Kristus ištarė Šventojo Rašto žodžius, Mato ir Morkaus užrašytus, Mano Dieve, mano Dieve, kodėl mane apleidai, arba Luko, Tėve, į Tavo rankas atiduodu savo dvasią, arba Jono, Atlikta, o vis dėlto, dievaži, ir paskutinis prasčiokas žino, jog iš tikrųjų Kristus pasakė, Sudiev, pasauli, kuo toliau, tuo blogiau. Na o Rikardas Rejišas turi kitus dievus, tai nebylios būtybės, abejingai stebinčios mus, ir jiems gėris ir blogis – netgi ne žodžiai, nes jie niekada jų neištaria, ir kaipgi galėtų juos ištarti, jeigu jie neskiria gėrio nuo blogio ir panašiai kaip mes plaukia pasroviui, o mes kitokie negu jie tik todėl, jog vadiname juos dievais ir kartais jais tikime. Tą pamoką mes gavome, idant dėtume viltis į naujuosius metus ir be perstojo puoselėtume vis naujus ir pačius geriausius ketinimus, nes dievai spręs apie mus ne pagal juos ir anaiptol ne pagal mūsų darbus, ir apskritai sprendžia tik žmonės, ne dievai, laikomi visažiniais, jeigu tik visa tai nėra iliuzija, jeigu nepaneigiama tiesa yra tai, kad jie apskritai nieko nežino ir nieko kita nedaro, tik kas akimirką pamiršta pamokas, kurias žmonės jiems duoda kas akimirką darydami gera ir bloga, bet dievams tai vis viena, nes ir viena, ir kita jiems neturi prasmės. Todėl nesakykime, Padarysiu rytoj, nes rytoj tikriausiai būsime pavargę, verčiau sakykime, Poryt, nes dar turėsime vieną dieną atsargos, kad galėtume persigalvoti arba atsisakyti ankstesnio ketinimo, o gal būtų dar protin-

giau pasakyti, Kada nors, kai nuspręsiu, kada bus laikas pasakyti – poryt, o galbūt niekada to neprireiks, jei lemtingoji mirtis mane išvaduos nuo to įsipareigojimo, nes pasaulyje nėra nieko bjauresnio už įsipareigojimą – laisvę, kurios mes patys atsižadame.

Nustojo lyti, dangus prasigiedrijo, ir Rikardas Rejišas gali eiti pasivaikščioti prieš pietus, nebijodamas peršlapti. Į žemutinę miesto dalį eiti neverta, nes Sodrė krantinėje patvinęs vanduo dar nenuslūgo, grindinys vis dar aptekęs dvokiančiu dumblu, kurio upės srovė prinešė iš glitaus dumblėto dugno, jeigu oras nepabjurs, ateis valytojai su žarnomis, vanduo pripurvino, vanduo ir nuplaus, tebūnie palaimintas vanduo. Rikardas Rejišas pasuka aukštyn Rozmarinų gatve ir, vos paėjėjęs kelis žingsnius nuo viešbučio, sustoja kaip įbestas prie senovės paminklo, korintinio stiliaus kapitelio, gal aukuro, gal antkapio akmens, ką jis čia svaičioja, jeigu Lisabonoje dar išliko tokių dalykų, jie slypi giliai po žeme, palaidoti arba amžinai kasinėjančių žmonių, arba gamtos gaivalų, o čia – paprasčiausias stačiakampis akmuo, įmūrytas ar įspraustas į namą, žvelgiantį į Naująją Karvaljo gatvę, su iškaba, kurioje įmantriai išraitytomis raidėmis užrašyta, Akių ligų ir chirurgijos klinika, o truputį žemėliau, kuklesniu raštu, Įsteigta A. Maskaro 1870 metais, akmenys ilgai gyvena, mes nematėme jų gimstant, nematysime mirštant, kiek metų prabėgo po šiuo akmeniu ir kiek dar prabėgs, Maskaras mirė, klinikos nebeliko, galimas daiktas, kur nors tebegyvena Steigėjo palikuonys, pasirinkę kitą veiklos barą, gal pamiršę, gal apskritai negirdėję, jog vidury miesto puikuojasi akmuo su jų giminės herbu, ir ne jie, tušti, nepastovūs vaikaičiai, o jis, akmuo, primena protėvį, akių ir kitokių ligų gydytoją ir chirurgą, ir iš tiesų jums sakau, jog negana akmenyje iškalti vardą, akmuo išlieka, kas be ko, ponai, išgyvena, o vardas, jeigu žmonės jo neskaito kas dieną, išblanksta, išdyla iš atminties, dingsta nebūtyje. Apmąstydamas visas tas prieštaringas mintis, Rikardas Rejišas eina įkalnėn Rozmarinų gatve, palei tramvajaus

bėgius srūva upeliai, gamtos gaivalai nerimsta, pučia vėjas, plaukia debesys, apie lietų nėra ko ir kalbėti, prilijo daugiau negu reikia. Rikardas Rejišas sustoja prie Esos de Keirošo* paminklo, ne, pagerbdami rašybą, kurios laikėsi pats to vardo savininkas, sakykime, Esos de Keirošo paminklo, ak, kiek tų rašybos taisyklių, vardas – tai dar pusė bėdos, keisčiausia, kad tiedu žmonės, Rejišas ir Esa, kalbėjo ta pačia kalba, kuri, galimas daiktas, pati pasirenka tokius rašytojus, kokių tuo metu jai reikia, naudojasi jais, idant bent menkiausia jos dalele jie reikštų savo mintis, įdomu, kas atsitiks, kai kalba išsisakys iki galo ir nutils, ką gi, pagyvensim – pamatysim. Jau pamažu randasi pirmosios bėdos, beje, tiesą pasakius, ne tiek bėdos, kiek įvairūs ginčytini prasmės atspalviai, kalbos klodų slinktis, naujadarai, pavyzdžiui, *Perregimu vaizduotės rūbu dangstosi nuoga tiesa***, sakinys atrodo aiškus, aiškus, išbaigtas ir logiškas, tokį sakinį net vaikas galėtų suvokti ir neklysdamas pakartoti per egzaminą, tačiau tas pats vaikas suvoktų ir lygiai taip pat įtaigiai pakartotų ir kitokį sakinį, *Perregimu tiesos rūbu dangstosi nuoga vaizduotė*, ir tas sakinys pareikalautų daugiau proto įstangų, su pasimėgavimu piešiant mintyse nuogą išlakią vaizduotę ir sunkiai įžiūrimą tiesą. Ak, jeigu mes galėtume įteisinti išvirkščių sakinių darybą, kokį nuostabų pasaulį sukurtume, ir žmonės, vos išsižioję ką nors pasakyti, tik per stebuklą neišprotėtų. Koks pamokomas pasivaikščiojimas, štai dabar tebežiūrime į Esą, o jau galime išvysti Kamoenšą***, kurio tėvynainiai nepagerbė eilėmis, iškaltomis ant postamento, o jeigu būtų pagerbę, tikriausiai būtų iškalę šiuos žodžius, *Čia, sugelta širdim, balsu graudžiu*, verčiau duokime ramybę vargšui sielvarto palaužtam poe-

---

* Esa de Keirošas (José Maria Eça de Queirós, 1845–1900) – portugalų literatūros klasikas, kritinio realizmo pradininkas.

** Esos de Keirošo romano „Relikvija" (A Relíquia) epigrafas, iškaltas ant jo paminklo postamento.

*** Kamoenšas (Luís Vaz de Camões, 1524–1580) – portugalų literatūros klasikas, italų renesanso tradicijos tęsėjas, epo „Luzitanai" (Os Lusiádas) autorius, lyginamas su Virgilijum, Dante, Šekspyru ir Servantesu.

tui ir paėjėkime iki Gailestingumo gatvės, kitados buvusios Pasaulio gatve, deja, neįmanoma suderinti tų dviejų sąvokų, gailestingumas – retas paukštis pasaulyje. Štai senovinė Šv. Roko aikštė, o joje – to paties šventojo vardu pavadinta bažnyčia, to paties, kuriam šuo laižė nuo maro atsivėrusias opas, matyt, sirgo buboniniu maru, o šuo, ko gero, buvo kitos veislės nei kalė Ugolina, mokėjusi nebent draskyti ir ėsti, toji bažnyčia garsėja šventojo Jono Krikštytojo koplyčia, užsakyta Italijoje mūsų Viešpaties garsingojo karaliaus Jono V, įžymaus statytojo, mūrininko ir architekto, savo viešpatavimo metu pelniusio tokią šlovę, prisiminkime kad ir Mafros vienuolyną ir Agvas Livreso akveduką, kurio istorija dar laukia savo autoriaus. Tolėliau, į šoną nuo dviejų kioskų, kur prekiaujama rūkalais, loterijos bilietais ir degtine, dunkso marmurinis paminklas, italų bendruomenės pastatytas pagerbiant karaliaus Liudviko, pagarsėjusio Šekspyro vertimais, ir Marijos Pijos Savojietės, Verdžio dukters, santuoką, ne, ne kompozitoriaus, bet karaliaus, Vittorio Emmanuele re d'Italia* dukters, vienintelis paminklas Lisabonoje, panašus veikiau į penkiaake mergele vadinamą liniuotę, grėsmingai pakeltą virš mokinio delnų, ir tikrai primena tą įrankį, naudojamą bausti prieglaudų našlaites, kurios, baltomis prijuostėlėmis, nuo paskutinės bausmės degančiais delnais, prasivėdindamos į drabužėlius įsigėrusį našlaičių prieglaudos miegamojo tvaiką, vorele traukia pro šalį, žiūrėdamos į jį baimingų akių poromis ir savo neregėms draugėms sakydamos, ką mato. Aukštutinėje miesto dalyje išsidėstęs kvartalas garsėja savo iškilia architektūra ir padėtimi, bet anaiptol ne tokiais jau iškiliais amatais, kas žingsnis laurų vainikais papuošti marmuriniai portalai ir blogos šlovės namai, šen bei ten priedu riuose stoviniuoja lengvo elgesio moterėlės, nors tokią anks-

* Italijos karaliaus Viktoro Emanuelio *(it.)*. 1849 m. sausio 27 d. įvyko Verdžio patriotinės operos *La Battaglia di Legnano* premjera ir jo vardas tapo Italijos pasipriešinimo prieš austrų okupaciją simboliu, į gatves išėjo italai su šūkiu VIVA VERDI, reiškiančiu *Viva Vittorio Emmanuele re d'Italia* (tegyvuoja Viktoras Emanuelis, Italijos karalius).

tyvą valandą, kai gatvės švarutėlės, nuplautos pastarosiomis dienomis prasiautusių liūčių, oras, ar veikiau viskas aplink, dvelkia tyra gaiva, skaistumu, kam galėtų į galvą ateiti mintis, jog tai įmanoma tokioje paleistuvystės irštvoje, jūs klausiate kam, ogi kanarėlėms, tvirtinančioms tai savo giesmėmis, kanarėlėms, kurių narveliai iškabinėti restoranėlių balkonuose ir prieangiuose, beprotiškai čiauškančioms kanarėlėms, nes reikia naudotis giedra, juo labiau kad, iš visa ko sprendžiant, neilgai teks ja džiaugtis, ir jeigu vėl prapliups lyti, nuščius giesmės, pasišiauš plunksnytės, o pats jautriausias paukštelis pasikiš galvą po sparneliu ir apsimes, kad miega, ir šeimininkė įneš narvelį į vidų, štai girdėti lietaus šnarėjimas, taipgi netoliese brunzgia gitara, kur – Rikardas Rejišas, pasislėpęs tarpuvartėje, pačioje Agua da Floro skersgatvio pradžioje, nesupranta. Paprastai, kai debesys prasisklaido ir švystelėja pragiedrulis, sakome, jog praspindo saulė, tad kodėl negalėtume panašiai pasakyti ir apie lietų, prapliupo ir nuščiuvo, laša nuo stogų ir atbrailų, sulyti varva kieme padžiauti skalbiniai, liūtis užgriuvo taip staigiai, jog moterys nespėjo nė susivokti, kaip paprastai pasiuto šaukti viena kitai, Lyyyyyja, lyyyyyja, kaip nakčiop susišaukia kareiviai sargyboje, Klausyyyyk, Klausaaaau, vos surojo įnešti vidun kanarėlę, nuo darganos apsaugoti gležną paukštelį, tokį šiltą šiltutėlį, girdi, kaip plaka širdelė, vajėzau, kaip stipriai, kaip greitai, matyt, išsigando, ne, joms visada taip plaka, greit tuksi širdelė, kuriai lemta neilgai gyventi, bent jau taip atsiima savo dalį. Rikardas Rejišas eina per parką, žvalgosi po miestą, apžiūri pilį apgriuvusiomis įtvirtinimų sienomis, pastatus, kėpsančius ant šlaito. Blyški saulė tvatina į šlapius stogus, ritasi virš tylinčio miesto, garsai prislopinti, duslūs, lyg Lisabona būtų padaryta iš vatos, jau gerokai sudrėkusios. Apačioje, ant plokščio stogo, ištisa virtinė buksmedžių šakomis vainikuotų biustų – didžiavyrių, tėvynės sūnų, jų romėniškos galvos, atsidūrusios taip toli nuo gimtojo Lacijaus, atrodo ne vieto-

je, lygiai taip pat atrodytų Bordalo Zė Povinjus* Belvederio Apolono poza. Mums grožintis Apolonu, visa terasa tampa belvederiu, gitarai ima pritarti balsas, skamba fadas**. Regis, greit jau nebelis.

Kai mintis mintį veja, sakome, jog tai minčių sąsaja, o netrūksta ir tokių, kurie laikosi nuomonės, jog visas mąstymo procesas vyksta tik esant nuosekliam minčių tarpusavio skatinimui, kartais savaiminiam, kartais iš dalies savaiminiam, kartais priverstiniam, kartais tariamam, kai teigiama, jog pakanka minčiai suteikti priešingą prasmę, kad ji skirtųsi nuo pradinės, žodžiu tariant, nors ir kokie gausūs ir įvairūs būtų tie santykiai, visi jie savotiškai susiję ir sudaro dalį to, kas, moksliškai kalbant, vadinama minčių materializacija ir realizacija, todėl žmogus, be kita ko, yra arba gali būti materializacijos ir realizacijos laukas, pirmiausia gamintojas, paskiau prekiautojas smulkmenomis ir galiausiai vartotojas, nors, tiesą pasakius, turint reikalą su idėjomis, ne su idealais, tas minčių nuoseklumas pertvarkomas, perrikiuojamas, ir tuomet visai pagrįstai galima jas vadinti jungtinėmis mintimis, nepriklausomomis arba susietomis partnerystės ryšiais, sudarančiomis komanditinę ūkinę bendriją, galbūt kooperaciją, bet nieku gyvu ne ribotos atsakomybės arba uždarą akcinę bendrovę, kitaip dar vadinamą anonimine, nes, šiaip ar taip, visi mes turime vardą ir už tai, ką darome, prisiimame visą atsakomybę. Kas sieja tą ekonomikos teoriją ir Rikardo Rejišo pasivaikščiojimą, kuris, kaip iš anksto įspėjome, yra pamokomo pobūdžio, paaiškės netrukus, kai tik jis prieis prie pastato, buvusio Šv. Petro Alkantariečio vienuolyno, o dabar – pedagogiškai liniuote per nagus auklėjamų našlaičių prieglaudos, ir nejučia pastebės mozaikinį šventojo Pranciškaus Asyžiečio paveikslą: tas *poverello* – kas, laisvai verčiant iš italų kalbos, reiškia „vargeta, Dievo malonę iš-

* Bordalas (Rafael Bordalo Pinheiro, 1846–1905) – portugalų menininkas, keramikas, tipiško portugalo, pavadinto Zé Povinho vardu, autorius.

** Fadas *(fado)* – portugalų liaudies melodija.

manęs“, – parpuolęs ant kelių, ekstazės apimtas, gauna stigmas, kurios, dailininko simboliškai interpretuotos, atsiveria jo kūne, prakirstos penkių tamprių kaip stygos kraujo srovių, trykštančių iš nukryžiuoto Kristaus žaizdų, kai tuo tarpu pats Nukryžiuotasis sklando ore kaip žvaigždė ar aitvaras, vaikų paleistas ten, kur dar esama erdvės ir kur vis dar gyva atmintis apie tuos laikus, kai žmonės mokėjo skraidyti. Kruvinomis rankomis ir kojomis, pervertu šonu laikydamasis tų stygų, šventasis Pranciškus Asyžietis stengiasi iš paskutiniųjų, kad Kryžiaus Jėzus nepradingtų beorėje erdvėje, ten, kur tėvas šaukia sūnų, Eikš, eikš, jau gana tau būti žmogumi, todėl įsiręžusio iš paskutiniųjų šventojo veidas šventai įsitempęs, o lūpos kužda anaiptol ne poterius, kaip mano kai kas, bet žodžius, Nepaleisiu, nepaleisiu, ir tie dalykai, kadai atsitikę ir tik dabar pasireiškę, mums aiškiai parodo, jog būtina kaip galima greičiau sutaršyti į skutus ar kaip nors kitaip pradanginti senąją teologiją ir sukurti naująją, visa kuo priešingą senajai, tai šit kur veda vadinamoji minčių sąsaja: visai neseniai žiūrėdamas į romėnų laikų biustus, išrikiuotus ant plokščio stogo, kitaip sakant, belvederio, Rikardas Rejišas prisiminė Zė Povinjų, o dabar, stovėdamas prie senovinio vienuolyno vartų, ne Vitemberge*, bet Lisabonoje, aiškiai suvokia, kodėl tam tikras mostas, gana paplitęs Portugalijoje tarp prasčiokų ir neleistinas padorioje draugijoje, savotiškai susijęs su šventuoju Pranciškum – taip, kirsdamas kaire ranka per kumštin sugniaužtą ir siūbuojamą į šalis dešinę, sulenktą per alkūnę, įtūžęs šventasis atsakęs Dievui, pasiūliusiam jį pasiimti į savąją žvaigždę. Nieko nuostabaus, kad esama skeptikų ir konservatorių, pasiryžusių užginčyti to mosto prasmę, nes toks likimas laukia visų naujų idėjų, gimusių minčių sąsajų dėka.

Rikardas Rejišas naršo po atmintį stengdamasis atgaivinti kadaise, gal prieš dvidešimtį metų – kaip greit bėga lai-

* Vitembergas XVI a. buvo visos Vokietijos reformacijos centras. Ten gyveno ir Liuteris.

kas – parašytų eilėraščių nuotrupas, *Geidžiu Tavęs, sopulingasis Dieve, nes Tu – vienintelis, Tu nei didesnis, nei menkesnis už kitus dievus, Tau, Kristau, nejaučiu nei pykčio, nei paniekos, Bet būki geras, neužgrobki to, kas kitiems teisėtai priklauso, Mus, žmones, vienija dievai,* šiuos žodžius jis kužda eidamas Karaliaus Petro V gatve, lyg atpažindamas priešistorinių gyvių kaulus arba senovės civilizacijų liekanas, ir vienu tarpu jį apninka abejonė, ar iš tikrųjų išbaigtos odės turi daugiau prasmės negu pluoštelis tų padrikų nuotrupų, kurios vis dar išsaugo sąsajas, nors jau dūlėja, nutrupėjus viršuje ir apačioje buvusioms eilutėms, ir, šitaip suluošintos, įgauna kitą prasmę, visiškai priešingą, vienintelę, kokią turi epigrafas knygos pradžioje. Įdomu, svarsto jis, ar įmanoma apibūdinti tą dalyką, kuris kaip gnybtas ar sąvarža sujungia ir sutvirtina tai, kas skirtinga ir priešinga, – štai kad ir tas šventasis, kuris gyvas ir sveikas įkopė į kalną, o nulipo kraujui srūvant iš penkių versmių, tikėkimės, kad vakarop jis vis dėlto sugebėjo susivynioti savo stygas ir parsigauti namo, nusitriūsęs kaip artojas, po pažastimi nešinas aitvaru, kurio per plauką neprarado, ir užmigo pasidėjęs jį lovos galvūgalyje, šiandien jis laimėjo, o rytoj nežinia, gal ir pralaimės. Bandyti kaip nors susieti daiktan tokias skirtybes lygiai taip pat bergždžia, kaip bandyti šaukštu išsemti jūrą, ir anaiptol ne todėl, jog tai neįmanoma, kodėl gi ne, kad tik būtų pakankamai laiko ir jėgų, neįmanoma todėl, jog iš pradžių reikėtų žemėje surasti atitinkamo gilumo daubą naujai jūrai, tačiau vargu ar pavyktų – jūrų daug, o sausumos kur kas mažiau.

Rikardas Rejišas nukrypo nuo apmąstymų, kuriuos pats sau prisimetė, atsidūręs Rio de Žaneiro aikštėje – anksčiau ji vadinosi Sosto Įpėdinio aikšte ir, galimas daiktas, kada nors vėl taip vadinsis, pagyvensim – pamatysim. Jei būtų karšta, būtų gera atsivėsinti po medžiais – klevais, guobomis, kedrais, po savo plačiomis lajomis siūlančiais gaivią paunksnę, beje, nepagalvokite, jog šis poetas ir gydytojas puikiai išma-

no botaniką, tačiau kam nors pridera užpildyti pažinimo ir atminties spragas, kai žmogus grįžta tėvynėn, šešiolika metų praleidęs kitokios, barokiškesnės atogrąžų floros prieglobstyje. Vis dėlto oras toli gražu nevilioja mėgautis vasaros malonumais, saulės voniomis paplūdimyje, daugių daugiausia dešimt laipsnių šilumos, ir suoleliai parke šlapi. Sužvarbęs Rikardas Rejišas dar labiau susisiaučia paltą, pasivaikščioja šen bei ten, grįžta atgal kita alėja, nutaria leistis žemyn Amžiaus gatve, pats nesuvokdamas, kokių paskatų vedamas, nes kvartalas nykus ir tuščias, keli senoviniai rūmai, greta siauri žemučiai varguolių nameliai, ką gi, anais laikais kilmingieji bent jau taip aukštai nesikėlė, nesibodėjo gyventi kaimynystėje su prasčiokais, deja, mums kitokie pyragai, jeigu ir toliau taip klostysis reikalai, dar išvysime išskirtinius kvartalus, pilaites ir rūmelius, kur gyvens vien tiktai finansų ir pramonės šulai, galutinai sudoroję aristokratijos likučius, su nuosavais garažais, atitinkamo ploto sodais, sarginiais šunimis, piktai aplojančiais praeivius, permainos atsilieps net šunims, nes ankstesniaisiais laikais jie vienodai kandžiodavo tiek turčius, tiek vargšus.

Rikardas Rejišas leidžiasi nuokalnia gatve nėmaž neskubėdamas, ramstydamasis kaip lazdele suskleistu skėčiu ir sulig kiekvienu žingsniu jo galu kaukšėdamas į šaligatvio plokštes – tolygiai, labai aiškiai, ryškiai, bet ne aidžiai, sakytume lyg drėgnai, jeigu nebijotume apsijuokti, taip sakydami, ir vis dėlto pasakysime, jog, plienui atsitrenkus į kalkakmenį, pasigirsta drėgnas garsas, ar bent jau taip atrodo, ir staiga, išgirdęs savo žingsnius ir pakirdęs nuo tų vaikiškų minčių, susivokia, jog nuo to laiko, kai išėjo iš viešbučio, nesutiko gatvėje nė gyvos dvasios, prireikus paliudyti, galėtų prisiekti, kaip sakoma, suvokdamas savo žodžių prasmę ir atsakomybę už juos, galėtų prisiekti sakyti tik tiesą ir nieko nenutylėti, jog, eidamas visu keliu, nieko nesutiko, kur tai matyta, mielasis pone, juk miestas ne toks jau mažas, kurgi dingo visi

žmonės. Vis dėlto, kliaudamasis sveiku protu, vienintele saugykla viso to žinojimo, kurį tas pats protas laiko neginčijamu, jis suvokia, jog tai netiesa, jog beeinant pasitaikė žmonių, štai ir dabar gatve, kur taip ramu, nėra parduotuvių, tik vienur kitur užkliūva už akies kokia amatininkų dirbtuvėlė, būreliais kiūtina žmonės, viena kryptimi, pakalnėn, ir visi vargšai, kai kurie daugiau panašūs į pavargėlius, ištisos šeimos, vedasi vos kėblinančius, vos kerėplinančius senukus, motinos tempia už rankos vaikus rėkdamos, greičiau, o pasibaigs. Nežinia, ką jos turi galvoje, tačiau iš tikrųjų pasibaigė ramybė, gatvė jau nebe tokia, kokia buvo, vyrai mūdrauja, dedasi oriais, kaip ir pridera šeimos galvai, žingsniuoja, lyg turėdami kokį kitą tikslą ar nenorėdami pripažinti, kur eina iš tiesų, ir visi drauge, vienas paskui kitą, pasuka į pirmą skersgatvį, kur matyti rūmai su palmių sodeliu vidiniame kieme, tikra Palaimintoji Arabija, tos viduramžių gatvelės ligi šiol neprarado savo žavesio, tolydžio pateikia malonių staigmenų, nėra ko nė lyginti su šiuolaikinėmis, lyg liniuote nubrėžtomis miestų arterijomis, kur atsiveria plati perspektyva, lyg žmogus turėtų tenkintis perspektyvomis. Prieš Rikardą Rejišą, kiek akys mato, juoduoja minia, nuo krašto iki krašto užpildžiusi visą gatvę, kantri ir podraug šurmuliuojanti, virš galvų retkarčiais nuvilnija bangos ar ribuliai, tarytum vėjui prasiautus vandens paviršiumi ar javų lauku. Rikardas Rejišas prieina arčiau, prašo praleisti, o priešaky stovintysis atsisako pakratydamas galvą, atsigręžia jau pasiruošęs ką nors išrėžti, pavyzdžiui, Kur lendi, dar reikėjo pamiegot, tačiau pamato padoriai apsirengusį poną šviesiu paltu, su baltais marškiniais ir kaklaraiščiu, o ne šiaip ką nors su berete ar kepure su snapeliu, ir to pakanka, žmogus tuojau pat pasitraukia į šalį ir, negana to, kumštelėja į pašonę stovinčiajam priešais, Praleisk poną, ir tas daro tą patį, ir mes matome, kaip pilka Rikardo Rejišo skrybėlė dailiai plaukia žmonių jūra kaip Lohengrino gulbė ūmai nurimusiais Juodosios jūros vandenimis, vis dėlto kelionė užtrunka ilgokai, nes žmonių devynios galybės, juo labiau kad kuo arčiau vidurio,

tuo sunkiau skintis kelią, ir anaiptol ne todėl, jog žmonės nenoriai skiriasi – tiesiog jie taip susispaudę, kad nebėra vietos nė obuoliui nukristi, Kas čia darosi, galvoja Rikardas Rejišas, tačiau nedrįsta klausti, tardamas sau, jog ten, kur visiems aišku, ko susirinko tokia gausybė žmonių, nedera, galbūt negražu ir net nepadoru rodyti savo neišmanymą, žmonės gali įsižeisti, niekad nežinai, kaip jautriai jie atsiliepia į tokius dalykus, ir kaip galėtum tikrai žinoti, jeigu mūsų pačių jausmai, kuriuos tariamės permanę, dažnai mums padaro staigmeną, ir kiekvienąsyk vis kitokią. Nusikasęs iki gatvės vidurio, Rikardas Rejišas atsiduria prieš didelį pastatą, vieno didžiausių šalies laikraščių *Amžius* redakciją, čia nebe tokia kamšatis, daugiau erdvės, lengviau kvėpuoti, bet Rikardas Rejišas tik dabar susigriebia, jog visą laiką stengėsi užgniaužti kvapą, nes aplink baisiai dvokė, nors pasitaiko tokių, kurie tvirtina, jog dvokia juodaodžiai, betgi ne – juodaodžiai atsiduoda laukiniais žvėrimis, o šitoje minioje smirdėjo svogūnais, česnakais ir sušutusiu prakaitu, retai skalbiamais drabužiais, nešvariu kūnu, mazgojamu tik tomis dienomis, kai tenka eiti pas gydytoją, tokio išbandymo neištvertų netgi ne per jautriausia gleivinė. Prie durų stovi du policininkai, dar du sulaiko minią, Rikardas Rejišas kreipiasi į vieną, Kas per sambūris, pone policininke, ir valdžios atstovas, iš pirmo žvilgsnio supratęs, jog klausėjas čia pakliuvo atsitiktinai, mandagiai atsako, *Amžiaus* laikraščio labdaros akcija, Betgi čia tiek žmonių, Kaip paprastai, jūsų malonybe, visada susirenka daugiau kaip tūkstantis žmonių, Visi vargšai, Visi kaip vienas, pone, skurdžiai ir plikšiai, Tiek daug, Čia dar ne visi, Savaime suprantama, vis dėlto, kai jų čia tiek daug, vienoje vietoje, protas neneša, O man vis viena, aš jau pripratau, O ko jie čia gauna, Po dešimt eskudų kiekvienas, Dešimt eskudų, Taip, po dešimt eskudų, o vaikai – dovanėlių, žaisliukų, knygelių, Kad mokytųsi skaityti, Taip, pone, kad mokytųsi skaityti, Dešimt eskudų – ne tiek jau daug, Vis geriau negu nieko, Jūsų tiesa, Žinote, kai kurie ištisus metus laukia štai tokios labdaros akcijos,

nemaža yra tokių, kurie taip ir gyvena bėgiodami nuo vienos akcijos prie kitos, visa bėda, kad jie lenda ten, kur nedera, kur niekas jų nepažįsta, veržiasi į kitus kvartalus, kitas parapijas, į kitas labdaros akcijas, tenykščiai skurdžiai nė iš tolo jų neprisileidžia, vargšas vargšo neužjaučia, Liūdna, Gal ir liūdna, bet teisinga, tegu žino, kad nevalia gvieštis į svetimą kąsnį, Ką gi, labai dėkoju, kad apšvietėte, pone pareigūne, Jūsų paslaugoms, jūsų malonybe, prašom eiti čionai, ir sulig tais žodžiais policininkas žengia tris žingsnius į priekį išskėtęs rankas, lyg varydamas vištas ant laktos, Na, nė iš vietos, o paragausite mano kardo, įtaigiais žodžiais sutramdo minią, moterys kaip paprastai tebepurkštauja, vyrai dedasi nieko negirdėję, vaikai svajoja apie žaislus, ką gaus šį kartą – gal mašinėlę, gal ratelį, gal celiulioidinę lėlytę, mielai išmainytų į juos marškinėlius ir skaitinių knygeles. Kajetonų gatve Rikardas Rejišas užkopė įkalnėn ir nuo ten galėjo apžvelgti minią *à vol d'oiseau**, jeigu, aišku, tas nežinomas paukštis ne per aukščiausiai skraido, taip, daugiau kaip tūkstantis, policininkas gerai apskaičiavo, mūsų žemė turtinga vargšų, Dieve duok, kad niekada joje neišsektų gailestingumas, idant neišnyktų varguolių giminė, skarotos moterėlės, vyrai perdėm suadytomis dryžainėmis kelnėmis, įvairiaspalviais lopais marguojančiais marškiniais, su sandalais virveliniais padais, daugelis basi, ir, nors ir kokia plati būtų spalvų gama, viskas susilieja į pilką, juosvą dėmę, panašią į smardų dumblą, upei nuslūgus likusį Sodrė krantinėje. Valandų valandas jie stovi ir stovės laukdami savo eilės, kai kurie nuo pat ankstaus ryto, motinos su mažyliais ant rankų krūtimi maitina kūdikius, tėvai šnekučiuoja vieni su kitais, kaip ir pridera šnekučiuoti vyrams, mindžikuoja vos nustovėdami ant kojų nebylūs, apsiseilioję, paniurę senoliai, kuriems tik labdaros dienomis artimieji nelinki mirties, baimindamiesi, kad išsipildę linkėjimai neatsilieptų kišenei. Dega karščiuojančios akys, drasko kosulys, butelėliai su deg-

* Iš paukščio skrydžio *(pranc.)*.

tine padeda greičiau nustumti laiką ir gelbėtis nuo žvarbos. Jeigu vėl imtų lyti, jie kiaurai peršlaptų, tačiau nepajudėtų iš vietos.

Rikardas Rejišas pereina per Aukštutinį miestą, nusileidžia pakalnėn Šiaurės gatve ir vėl atsiduria priešais Kamoenšą, lyg klaidžiotų labirintu, tolydžio grįždamas atgal į tą pačią vietą, prie paminklo, prie bronzinio poeto, atrodančio kaip koks pramuštgalvis bajoraitis, tarytum d'Artanjanas, mėgstantis pasišvaistyti špaga, tik dar apvainikuotas laurais už tai, jog paskutinę akimirką apsaugojo karalienės deimantus nuo intriganto kardinolo, kuriam, beje, vėliau, pasikeitus laikams ir politikai, jis ištikimai tarnaus, tačiau štai šitam, bronziniam, jau seniai iškeliavusiam anapus ir jau nebegalinčiam niekur pasiduoti, būtų pravartu žinoti, kaip juo naudojasi šios žemės viešpačiai ir Bažnyčios hierarchai, paeiliui ar visi drauge, kai tik jiems tai paranku. Jau pietų metas, laikas pralėkė beklaidžiojant po miestą ir netikėtai atskleidžiant daug naujų dalykų, toks įspūdis, jog šitas žmogus visiškai neturi ko veikti, tik miega, valgo, vaikštinėja, vargais negalais sukurpia vieną kitą eilėraštuką, kamuodamasis su pėdomis ir metru, tačiau tai grynas niekis, palyginti su begaline muškietininko d'Artanjano dvikova, vien tik *Luzitanai* – daugiau nei aštuoni tūkstančiai eilučių, ir vis dėlto jis irgi laiko save poetu, nors ir nesididžiuoja tuo titulu, tuo galima įsitikinti žvilgtelėjus į viešbučio svečių knygą, tačiau vieną gražią dieną niekas jo nebelaikys gydytoju, kaip Alvaro* nebelaikys laivų inžinierium, o Fernando – prekybos bendrovės vertėju ir raštininku, kas be ko, darbas mus maitina, tačiau šlovės neduoda, jei kada nors neparašome: *Nel mezzo del cammin di nostra vita***, arba *Mane išsivedė iš tėvų namų****, arba *En*

---

* Alvaro de Campos – dar vienas Fernando Pessoa heteronimas, kuriuo jis pasirašinėjo savo eilėraščius, dirbdamas prekybos bendrovėje.

** Gyvenimo nuėjęs pusę kelio... (Dantė „Dieviškoji komedija", Pragaras, I giesmė)

*** Portugalų klasiko Bernardim Ribeiro (1482–1552) pastoralinis romanas „Vienos mergaitės istorija".

*un lugar de la Mancha, de cuyo nombre no quiero acordarme**, kad vėl nekiltų pagunda nors ir vietoje pakartoti: *Ginklus ir riterius narsinguosius***, arba, teesie mums atleista už tokį besaikį kartojimą: *Arma virumque cano****. Žmogui visada tenka stengtis būti vertam žmogaus vardo, tačiau jo asmenybė ir likimas jam kur kas mažiau pavaldūs, negu jis įsivaizduoja, ir klesti jis arba žlunga tik todėl, jog laikas atsižvelgia arba neatsižvelgia į jo nuopelnus, vienokius ar kitokius arba visiškai kitaip vertinamus: Kas būsi tu, kai gilią naktį susivoksi atsidūręs kelio gale.

Jau temo, kai Amžiaus gatvėje nebeliko nė vieno varguolio. Per tą laiką Rikardas Rejišas spėjo papietauti, užsuko į du knygynus, pastoviniavo prie Tivolio kino teatro durų, svarstydamas, ar verta pažiūrėti „Man patinka visos moterys" su Janu Kiepura****, tačiau nutarė, jog šiuo tarpu neverta, verčiau kitą kartą, paskiau grįžo į viešbutį – taksi, nes tiek vaikščiojęs nebepavilko kojų. Vėl pradėjus lyti, užbėgo į kavinę, perskaitė visus vakarinius laikraščius, sutiko, kad pusbernis nušveistų pusbačius, nors, prisimindamas netikėtai nuo lietaus patvinstančias miesto gatves, laikė tai tuščiu batų tepalo švaistymu, vis dėlto batų valytojas jį įtikino, jog lengviau ligai užbėgti už akių negu ją gydyti ir jog padengti vandeniui nepralaidžiu tepalu batai nebijo lietaus, pone daktare, ir jo žodžiai pasitvirtino, kai, grįžęs į savo kambarį, Rikardas Rejišas nusiavė ir pamatė, kad kojos sausos ir šiltos, o sveikatai išsaugoti nieko daugiau ir nereikia, tik kojas laikyti sausai, galvą šaltai, nors oficialioji medicina nepripažįsta šitos gyvenimo patikrintos išminties, tas dalykas niekam nepakenks. Viešbutyje ramu, niekas nedaužo durų, niekas nelaido gerklės, nedūzgia elektrinis bimbalas, registratūroje nėra

---

* Bažnytkaimy Lamančos (nenoriu aš jo minėti)... (Miguelio de Cervanteso „Išmoningasis bajoras Don Kichotas Lamančietis")

** Luís Vaz de Camões epo Os Lusíadas (Luzitanai) pirmieji žodžiai.

*** Ginklus ir vyrą apgiedu... (Vergilijaus „Eneida")

**** Jan Kiepura (1902–1966) – Varšuvos operos tenoras, pagarsėjęs muzikiniuose kino filmuose.

administratoriaus Salvadoro – negirdėtas daiktas, ir Pimenta, pasišovęs atnešti raktą, skrieja lengvai ir eikliai kaip materialaus kūno nekaustomas elfas – nenuostabu, nuo pat ryto netampė lagaminų. Laikydamasis duoto sau žodžio, Rikardas Rejišas nusileido į restoraną apie devintą valandą ir pamatė, jog ten tuščia, tik plepa kampe susibūrę kelneriai, galiausiai atėjo Salvadoras, aptarnaujantis personalas truputį sujudo, kaip ir pridera pasirodžius viršininkui, beje, kartais pakanka vien persisverti nuo vienos kojos ant kitos, pavyzdžiui, nuo kairės ant dešinės, daugeliu atvejų nieko daugiau ir nereikalaujama, kartais netgi to per daug, Ar galima pavakarieniauti, nedrąsiai klausia svečias, Savaime suprantama, kitaip ko gi mes čia stypsotume, ir Salvadoras priduria, kad ponas daktaras nenustebtų, prieš pat Naujuosius metus paprastai turime nedaug svečių, o ir tie vakarieniauja ne viešbutyje, anksčiau mes irgi ruošdavome lyg revejoną*, lyg raveliną, regis, taip vadinosi iškilmės, žodžiu tariant, viešbutyje linksmai sutikdavome Naujuosius metus, tačiau savininkai nutarė, jog šventė pareikalauja per daug išlaidų, sutrinka svečių aptarnavimas, jau nekalbant apie nuostolius, kurių pridaro įsilinksminę svečiai, juk žinote, kaip viskas būna, taurelė po taurelės – ir kyla nesutarimai, triukšmas, šurmulys, riksmai, ir pasipila svečių, nelinkusių į tokias linksmybes, skundai, o tokių visada pasitaiko, Tai va, baigėme su tais ravelinais, nors ir gaila, kaip kažin ką, tikrai gaila, tokios šaunios vakaronės būdavo, viešbutis garsėjo kaip prašmatnus ir šiuolaikiškas, o dabar matote, kas atsitiko, tuščia, Liaukitės, užtat dabar anksčiau eisite gulti, guodžia jį Rikardas Rejišas, tačiau Salvadoras atsakė, jog nieku gyvu, jog visada klausosi, kaip vidurnaktį ima gausti varpai, tokia giminės tradicija, reikia suvalgyti dvylika vynuogių, po vieną sulig kiekvienu dūžiu, jis girdėjęs, jog atneša laimę ateinančiais metais, užsieniuose esąs toks paprotys, Ten turtingos šalys, o jūs iš tikrųjų tikite,

---

* Revejonas – sudarkyta nuo *pranc.* réveillon (Naujųjų metų sutikimas). Ravelinas – įtvirtinimas prieš tvirtovės griovį. Nemokėdamas prancūzų kalbos, Salvadoras painioja žodžius.

jog tokie dalykai atneša laimę, Nežinau, negaliu palyginti, bet vis dėlto man toks įspūdis, kad jeigu nebūčiau suvalgęs vynuogių, būtų prastesni metai, taigi, taip ir išeina, kas netiki Dievo, ieško sau dievų, o dievų atsižadėjęs prasimano Dievą, kada nors mes išsivaduosime ir nuo Dievo, ir nuo dievų, Abejoju, pasigirdo kokio pašalinio iš šalies į šalį mesta replika, nes, kalbant su svečiais, čia niekam nevalia reikšti tokių laisvamaniškų pažiūrų.

Rikardas Rejišas pavakarieniavo aptarnaujamas vieno vienintelio kelnerio, metrdotelis gražumo dėlei puikavosi salės gale, Salvadoras vėl įsitaisė registratūroje, laukdamas, kada išmuš valanda jo paties asmeniniam ravelinui, kur pradingęs Pimenta, buvo paslaptis, na o kambarinės užlipo į savo kambarius mansardoje, kitaip sakant, stačiai palėpėn, prideramu laiku pasmaguriauti svaigiu naminiu likeriu ir sausainiukais, arba, visai galimas daiktas, kaip ligoninėje palikusios budinčiąją, išsiskirstė po namus, virtuvės įgula atsitraukė iš savo citadelės, tačiau visa tai, savaime suprantama, tik prielaidos, nes labai jau rūpi svečiui, turiu omeny, ne konkrečiam svečiui, bet svečiui apskritai, vidinė viešbučio tvarka, jam svarbu, kad būtų sutvarkytas kambarys ir laiku patiektas valgis, jis moka ir privalo būti aptarnautas. Nesitikėjęs, jog desertui bus patiektas geras gabalas torto, toks dėmesys svečią padaro draugu, ir jog kelneris, geraširdiškai šypsodamas, tars: Valgykite, pone daktare, viešbutis vaišina tortu, trijų karalių dovana, Rikardas Rejišas atsakė, Dėkui, Ramonai, nes tuo vardu buvo kelneris, už visus tris grynaisiais vienas atsiskaitys, tačiau Ramonas nepagavo žodžių žaismo*. Dar nėra nė dešimtos, laikas vos vos slenka, senieji metai spiriasi. Rikardas Rejišas metė žvilgsnį į stalą, prie kurio prieš dvi dienas sėdėjo daktaras Sampajus su dukra Marsenda, pajuto, kaip užplaukia pelenų spalvos debesis, galėtų su jais pasišnekėti, jeigu šiandien jie būtų čia, vieninteliai svečiai šį vakarą, ženklinantį

* Karalius portugališkai *rei*: Rikardas Rejišas (Ricardo Reis) – Fernando Pessoa slapyvardis.

pabaigą ir pradžią, geriau nė nepasakysi. Prieš akis jam vėl iškyla širdį draskantis merginos judesys, kai ji, sveikąja ranka paėmusi paralyžiuotąją, deda ją ant stalo, tai jos numylėtoji rankelė lepūnėlė, tuo tarpu kita, judri, sveikutėlė, stengiasi padėti seselei, tačiau gyvena skyrium, nepriklausomai, ne visada galėdama pagelbėti, nes susipažįstant turi paspausti ranką kitiems žmonėms – Marsenda Sampajo, Rikardas Rejišas, ir daktaro ranka palies koimbrietės merginos ranką, dešinė – dešinę, tačiau jo kairioji panūdusi galės prisiartinti, dalyvauti tame susitikime, o josios bejėgiškai kadaros palei šoną, lyg jos ir nebūtų. Rikardas Rejišas pajuto, kaip sudrėksta akys, o juk esama tokių, kurie šmeižia gydytojus tvirtindami, kad jie taip pripranta prie kančių ir nelaimių, jog niekas negali sugraudinti jų širdies, virtusios akmeniu, betgi pažvelkite į šitą gydytoją, visa savo išvaizda paneigiantį tą prasimanymą, nors šiuo atveju gal dėl to, kad jis – poetas, tegul ir skeptikas, kaip matėme. Rikardas Rejišas skendi savo mintyse, kai kurias jų sunku ir įminti, ypačiai tiems, kurie kaip mes žvelgia, taip sakant, iš šalies, tačiau Ramonas, viską kiaurai permatantis, klausia: Gal dar ko nors pageidautumėte, pone daktare, klausimas mandagus, bet turi visiškai priešingą reikšmę, tikėdamasis neigiamo atsakymo, beje, mes puikiai viską išmanome, iš pusės žodžio suprantame, ką norima pasakyti, tai savo elgesiu paliudija Rikardas Rejišas, pasikėlęs nuo stalo, palinki Ramonui labos nakties ir laimingų Naujųjų metų ir, eidamas pro registratūrą, Salvadorui pakartoja tuos pačius linkėjimus, tik daug lėčiau, nuoširdžiai, bet išraiškingiau, nes, šiaip ar taip, Salvadoras yra administratorius. Rikardas Rejišas palengva kopia laiptais, jis jaučiasi pavargęs ir primena vieną tų ano meto laikraščių karikatūrų ar piešinių, kuriuose senieji metai pavaizduoti kaip žilas raukšlėtas senis – smėlis byra, tačiau tik iš jo, nes iš smėlio laikrodžio, kurį laiko rankoje, visas jau išbyrėjęs, – dingstantis akloje praeities tamsoje, o tuo tarpu, nutviekstas šviesos spindulio, atskuba putlus vaikiukas, lyg nušokęs nuo vaikiškų mišinių dėžutės, dainuo-

damas vaikišką dainelę ir tarytum ragindamas mus šokti ištisas dvi valandas: Aš esu tūkstantis devyni šimtai trisdešimt šeštieji, būkite laimingi drauge su manimi. Rikardas Rejišas įeina į savo kambarį, atsisėda, lova jau paklota, ropinė pripilta šviežio vandens tam atvejui, jeigu nakčia užsimanytų gerti, prie lovos ant kilimėlio – šlepetės, kažkas manimi rūpinasi, ačiū tau, gerasis angele. Gatve praslenka būrelis, tarškindamas skardinėmis, jau vienuolika, Rikardas Rejišas ūmai pasikelia nuo lovos, beveik pašoka: Ką aš čia veikiu, visi žmonės švenčia ir linksminasi – namie, gatvėse, šokių salėse, teatruose, kino teatruose, lošimų namuose, kabaretuose, galėčiau nueiti bent į Didžiąją aikštę, paspoksoti į centrinės geležinkelio stoties laikrodį, į tą laiko akį, į tą ciklopą, kuris svaido ne uolų nuolaužas, bet minutes ir sekundes, beje, tokias pat dantytas ir sunkias kaip uolos, ir aš turiu kentėti, kaip kenčiame mes visi, kol paskutinės akimirkos, sukibusios į vieną kekę, sutratins į šipulius mano luotą, tačiau aš negaliu sėdėti štai čia, žiūrėdamas į laikrodį, sėdėti štai čia, nugrimzdęs į savo mintis, ir, nutraukęs vidinį monologą, jis apsivelka paltą, užsideda skrybėlę, energingai griebia skėtį, ryžtingai apsisprendęs, tampa kitu žmogumi. Salvadoro nebėra, grįžo į šeimos židinį, ir Einate pasivaikščioti, pone daktare, klausia Pimenta ir, išgirdęs atsakymą, Taip, truputį pasivaikščiosiu, palydi svečią laiptais iki aikštelės ir priduria, Kai grįšite, pone daktare, paspauskite skambutį du kartus, iš pradžių trumpiau, paskui ilgiau, žinosiu, jog tai jūs, Sutarta, Po pusiaunakčio eisiu prigulti, bet jūs nesirūpinkite, pone daktare, grįžkite, kada tik norite, Laimingų Naujųjų metų, Pimenta, Laimingų ir turtingų metų, pone daktare, linkėjimai, kokie paprastai rašomi naujametiniuose atvirukuose, tačiau, nulipęs apačion, Rikardas Rejišas staiga prisimena, jog tais laikais buvo įprasta atsidėkoti smulkiems tarnautojams, laukiantiems tokio atsidėkojimo, Tiek to, šiaip ar taip, aš čia būsiu tik tris dienas, lempa italų pažo rankoje užgęsta, saldžių sapnų.

Grindinys buvo šlapias ir slidus, po dešinei, Rozmarinų gatvėje, blizgėjo įkalnėn einantys tramvajaus bėgiai, sužinok, kad gudrus, kokia žvaigždė, koks aitvaras juos išlaikys ten, begalybėje, kur, pasak mokyklinių vadovėlių, susikerta lygiagretės, kokia didelė turėtų būti toji begalybė, kad sutalpintų tokią galybę visokiausių dalykų, didesnių ir mažesnių, ir lygiagrečių tiesių, ir šiaip tiesių, ir kreivių, ir susikertančių, ir tramvajus, riedančius įkalnėn tais bėgiais, ir juose sėdinčius keleivius, ir kiekvieno jų akių šviesą, ir jų žodžių aidą, ir nebylų jų minčių šnarėjimą, ir švilpesį, konduktoriui sušvilpiant pro langą, Na, eini ar ne, Dar ne vėlu, aukštai atsiliepia balsas, nežinia, vyro ar moters, ar ne vis viena, vėl jį išgirsime atsidūrę begalybėje. Rikardas Rejišas leidosi pakalnėn Šijado gatve, paskiau Karmeličių gatve, įsimaišęs tarp žmonių, einančių poromis, būreliais, ištisomis šeimomis, nors daugiausia buvo vienišų vyrų, gal niekas jų nelaukė namie, gal jie panoro po atviru dangumi palydėti senuosius metus, ko gero, jų ir nereikia lydėti, jie patys pabėgs, jei virš jų ir mūsų galvų nusidriektų šviesos spindulys, riba, tuomet galėtume pasakyti, jog laikas ir erdvė – vienas visetas, buvo ir moterų, valandėlei nutraukusių varganą vyrų medžioklę, padariusių pertraukėlę savo gyvenime, panūdusių žūtbūt savo akimis pamatyti, kaip bus paskelbtas naujas gyvenimas, sužinoti, kokia dalia joms skirta, ar tikrai tai bus naujas gyvenimas, ar iš naujo prasidės tas pats. Didžiojoje aikštėje aplink Nacionalinį teatrą liulėte liula žmonių. Pliūptelėja trumpas lietus, išsiskleidžia skėčiai, minia akimoju pavirsta knibždyne vabalų blizgančiais chitininiais šarvais arba kariauna, kuri, prisidengdama virš galvų iškeltais skydais, puola abejingą tvirtovę. Rikardas Rejišas įsimaišo į minią, ne tokią jau tirštą, kaip atrodo iš tolo, skinasi kelią, ir tą akimirką lietus nuščiūva, skėčiai susiskleidžia, toks įspūdis, jog pulkas paukščių, nutūpusių nakvynės, purto sparnus ruošdamasis poilsiui. Visi stovi užvertę galvas, įsmeigę akis į geltoną laikrodžio ciferblatą. Iš Gruodžio Pirmosios gatvės

ateina būrys berniūkščių, vieni tarškina puodų dangčius, terkšt, terkšt, kiti, jiems pritardami, šaižiai švilpia. Jie apsuka ratą prieš platų geležinkelio stoties frontoną, išsirikiuoja po teatro arkadomis, tolydžio pūsdami švilpynes ir tarškindami skardinėmis, ir tas triukšmas susilieja su medinių barškynių tratėjimu, aidinčiu visoje aikštėje, tra ta ta, dar keturios minutės iki vidurnakčio, ak, koks permainingas tavo būdas, žmogau, kaip tu skubi džiaugtis kiekviena akimirka, amžinai dejuoji, jog taip trumpai gyveni šioje žemėje, palikdamas atmintyje pėdsaką, panašų į putų šnarėjimą paplūdimyje, ir štai dabar tu lauki nesulauki, kol praslinks tos keturios minutės, nes tokia didi yra vilties galia. Kažkas nesusivaldęs jau rėkia, ir triukšmas pasiekia viršūnę, kai nuo upės bosu sūkia pakrantėje inkarus nuleidę laivai, pratrūksta dinozaurai tokiu priešistoriniu baubimu, jog širdžiai negera, per ausis eina sirenų krioksmas, nelyginant skerdžiamų gyvulių žviegimas, pašėlusiai kaukia automobiliai, kiek įmanydami – ne per garsiausiai – tilindžiuoja tramvajų varpeliai, kol pagaliau minutinė rodyklė uždengia valandinę, štai ir vidurnaktis, visus apima išsivadavimo džiaugsmas, žmonės akimirkai nusikratė laiko naštos, laikas davė jiems laisvę, leido gyventi kaip tinkamiems, ironiškai, maloningai stebėdamas iš šalies, kaip jie džiūgauja, glėbesčiuojasi, pažįstami ir nepažįstami, kaip vyrai bučiuojasi su moterimis, atsitiktinai pasitaikiusiomis šalimais, tai patys saldžiausi bučiniai, bučiniai, neturėsiantys jokių pasekmių. Sirenų kauksmas dabar pripildo visą erdvę, bruzda balandžiai, įsitaisę teatro pakraigėje, vienas kitas apkvaišęs purptelėja į orą, tačiau, nepraėjus nė minutei, gausmas pamažėle ščiūva, dar keli protrūkiai, ir laivai upėje tarytum tolsta, dingsta migloje, plaukdami į atvirą jūrą, na o jeigu jau mes prašnekome apie tai, pažvelkime į doną Sebastianą*, stovintį geležinkelio stoties frontono nišoje, ber-

* 1580 m. kautynėse prie Alkasarkivire dingus be žinios dar visiškai jaunam Portugalijos karaliui Sebastianui ir 1640 m. Portugalijai praradus nepriklausomybę, gimė vadinamasis sebastianizmo mitas apie „slaptą karalių“, kuriam grįžus šalis vėl atgausianti buvusią didybę.

niūkštį, persirengusį būsimam karnavalui, jeigu jau jis pastatytas šičia, o ne kur kitur, būtų pravartu peržvelgti sebastianizmo reikšmę ir kelius, kad ir kokiose miglose jis skendėtų, nes yra aišku, jog Geidžiamasis atvažiuos traukiniu, o Portugalijoje traukiniai amžinai vėluoja. Didžiojoje aikštėje dar klaidžioja būreliai, tačiau ankstesnio pagyvėjimo – nė žymės. Žmonės traukiasi nuo šaligatvių, žinodami, kas turi atsitikti, ir tikrai – kaip įprasta, viršutinių aukštų gyventojai ima mėtyti į gatvę senus rakandus, tačiau jų ne per daugiausia, nes šiame kvartale mažai gyvenamųjų namų, daugiausia įstaigos ir klinikos. Nuokalniau Aukso gatvė nužerta šiukšlėmis, pro langus vis dar lekia skudurai, tuščios dėžės, skardinės, maisto atliekos, nuograužos, kurios, nors ir suvyniotos į laikraščius, atsitrenkusios į žemę, pasklinda po grindinį, štai nukrito puodas, pilnutėlis žarijų, sprogo pažerdamas aplink žioruojančias kibirkštis, ir praeiviai glaudžiasi pasieniais po balkonais, šaukia užvertę galvas, tačiau nesipiktina, toks paprotys, kas nepasisaugojo – pats kaltas, Naujųjų metų naktį visi švenčia, linksminasi. Pro langus krinta visa, kas nebereikalinga ir niekam nebetinka, visoks šlamštas, kurio niekas nebepirks, laikomas tik tai progai, nes yra toks prietaras, jog reikia atituštinti kaip galima daugiau vietos toms gėrybėms, kurių kaip iš gausybės rago pasipils Naujaisiais metais, idant mūsų neapeitų laimė. Ei, saugokis, nežiopsok, kažkas šaukia iš viršaus, ir pro langą išvirsta kažkoks griozdas, brėždamas lanką vos neužkliūva už tramvajaus laidų, na ir apkiautėlis, vos nepridarė bėdos, ir, trenksmingai nukritęs ant grindinio akmenų, ištyška į šipulius, pasirodo, tai trikojis manekenas, siuvėjų naudojamas ir vyriškiems švarkams, ir moteriškoms suknelėms siūti, tik moteris turėtų būti apkūni, sudriskusiu juodu apvalkalu, pagamintas iš medžio, sutrūnijęs, kiaurai kinivarpų išrantytas, guli sudužęs, jau nebepanašus į žmogaus liemenį, be galvos ir be kojų, berniūkštis, bėgdamas pro šalį, nuspiria jį į nutekamąjį griovį, rytą vežimais atvažiuos šiukšlininkai, surankios ir išveš viską, lupenas ir lukštus,

skarmalus, prikaistuvius, kurių joks alavuotojas nebesulopys, keptuvę išdegusiu dugnu, sulūžusius rėmus, išblukusias medžiagines gėles, netrukus po tas atmatas ims raustis pavargėliai ir tikriausiai užtiks ką nors pravartaus, nes tai, kas vieniems nebetinka, kitiems – Dievo dovana.

Rikardas Rejišas grįžta į viešbutį. Mieste žmonės kai kur tebešvenčia, sproginėja petardos, kaip paprastai rašo laikraščiai, upėmis liejasi šnypščiantis vynas, netgi tikras šampanas, netrūksta laisvo ir polaisvio elgesio moterų, vienos nesimaivydamos tiesiai eina prie reikalo, kitos nuosekliai laikosi tam tikrų sueities taisyklių, tačiau Rikardas Rejišas ne iš tų nutrūktgalvių, kuriems tokie nuotykiai ne naujiena, apie tokius žygdarbius jis tik girdėjęs iš kitų, o jeigu kartais ir ryžtasi tokiam dalykui, vos įėjęs pro vienas duris, tuojau pat išbėga pro kitas. Laimingų Naujųjų metų, tėtuk, nedarniais balsais užtraukia pro šalį einantis būrelis, ir jis atsako mostelėdamas ranka, ką čia sakysi, jūs taip toli, daug jaunesni už mane. Jis žirglioja per išbarstytas šiukšles, aplenkdamas išmėtytas dėžes, po kojomis grikši stiklo šukės, to dar betrūko, kad pro langus imtų mėtyti senius, kaip išmetė manekeną, šiaip ar taip, nedidelis skirtumas, sulaukus tam tikro amžiaus, galva prastai dirba, o ir kojos nebežino, kur neša, žodžiu, esame bejėgiai kaip maži vaikai, tikri našlaičiai, nes motina jau mirusi, nebegalime sugrįžti pas ją, į visa ko pradžią, į tą nebūtį, buvusią prieš visa ko pradžią, nebūtis egzistuoja iš tikrųjų, yra tai, kas buvo anksčiau, ir mes patenkame į nebūtį ne po mirties, žinia, mes ateiname iš nebūties, išneriame iš jos ir pradedame gyventi nuo nebūties, o mirę išsiskaidome, bet ir toliau, kad ir nesąmoningai, liekame būtyje. Visi mes turėjome tėvus, tačiau esame atsitiktinumo ir būtinybės vaikai, o ką tai reiškia, jeigu iš tikrųjų tai ką nors reiškia, tegu paaiškina tasai, kurio galvoje gimė tos mintys, kitaip sakant, Rikardas Rejišas.

Pimenta dar nebuvo prigulęs, buvo tik pusė pirmos. Nusileidęs apačion atidaryti durų, jis nusistebėjo, Kodėl taip

anksti sugrįžote, nepasilinksminote kaip reikiant, Pavargau, noriu miego, Žinote, senųjų metų palydos dabar jau nebe tokios, kokios būdavo anksčiau, Na jau ne, Brazilijoje palydos labai gražios, lipdami laiptais, juodu pasikeitė tomis protokolinėmis mandagumo frazėmis, aikštelėje Rikardas Rejišas atsisveikino, Viso labo, ir pradėjo antrojo laiptų maršo šturmą, Labos nakties, atsakė Pimenta ir ėmė gesinti šviesas, palikdamas tik naktines lempeles, paskiau, prieš eidamas gulti, jis lipa į kitus aukštus susilpninti šviesų, būdamas tikras, jog naktį niekas nesudrums jam ramybės, nes tokiu paros metu naujų svečių neatvyksta. Koridoriuje girdėti Rikardo Rejišo žingsniai, visame viešbutyje taip tylu, jog justi menkiausias garsas, visuose kambariuose tamsu, galbūt svečiai miega, o gal jau išvykę, tik pačiame gale blausiai blizga lentelė su du šimtai pirmuoju numeriu, ir tik tuomet Rikardas Rejišas pastebi šviesos ruoželį prie savo durų, tikriausiai bus pamiršęs užgesinti išeidamas, ką gi, tokių dalykų visiems pasitaiko, jis įkišo raktą į spyną, atsirakino, įėjęs išvydo ant sofos sėdint vyriškį, iškart jį pažino, nors daugelį metų nebuvo matęs, ir, net nepagalvojęs, jog ne toks jau įprastas dalykas pamatyti jo belaukiantį Fernandą Pessoa, tarė, Sveiki, nors ir nebuvo tikras, kad tas atsilieps, absurdas ne visada paklūsta logikos dėsniams, bet vis dėlto jis atsakė, tarė, Sveiki ir padavė ranką, paskiau juodu apsikabino, Na, kaip laikaisi, paklausė vienas jų ar abu drauge, nesvarbu, nebūtina aiškintis, kas pasakė tuos žodžius, atsižvelgiant į jų beprasmybę. Rikardas Rejišas nusivilko paltą, pasidėjo skrybėlę, rūpestingai pastatė skėtį į dubenį, kad nuvarvėtų ir nesugadintų parketo, bet iš pradžių pačiupinėjo drėgną šilką, įsitikino, jog ne, nebevarva, nelijo visą tą laiką, kai jis ėjo į viešbutį. Pristūmęs kėdę, atsisėdo priešais svečią ir tik tada pastebėjo, kad Fernandas Pessoa atėjo lengvai apsirengęs, kitaip sakant, tokiu darganotu oru neapsivilkęs nei palto, nei apsiausto, nei šiaip kokio šiltesnio drabužio, paprastai vadinamo viršutiniu, net be skrybėlės,

vien tik juoda eilute – švarku, liemene ir kelnėmis, – baltais marškiniais, juodu kaklaraiščiu, juodais pusbačiais ir juodomis puskojinėmis, kaip paprastai rengiasi gedintys žmonės arba laidojimo biuro darbuotojai. Juodu maloniai žiūri vienas į kitą, aišku, jog džiaugiasi, kad pagaliau susitiko taip ilgai nesimatę, ir pirmas prabyla Fernandas Pessoa, Sužinojau, kad buvote atėjęs manęs aplankyti, bet manęs tuo metu nebuvo ir tik sugrįžęs gavau žinią apie jūsų apsilankymą, ir Rikardas Rejišas taip jam atsakė, Aš maniau, kad jūs ten esate visą laiką, net nepagalvojau, kad galite iš ten išeiti, Šiuo metu tebeišeinu, dar kokius aštuonis mėnesius man bus galima vaikščioti kur tinkamam, paaiškino Fernandas Pessoa, Kodėl tik aštuonis mėnesius, pasidomėjo Rikardas Rejišas, ir Fernandas Pessoa patikslino savo žodžius, Paprastai mes turime teisę elgtis savo nuožiūra vidutiniškai devynis mėnesius, tiek pat, kiek praleidžiame motinos įsčiose, man regis, taip padaryta laikantis tam tikros simetrijos, prieš mums ateinant į šį pasaulį, niekas mūsų nemato, bet kas dieną apie mus galvoja, o kai mirštame, niekas mūsų jau nebemato ir kas dieną pamažu mus pamiršta, tad po devynių mėnesių, išskyrus išimtinius atvejus, niekas mūsų jau nebeprisimena, na, o dabar papasakokite, kokie vėjai jus atpūtė į Portugaliją. Iš vidinės švarko kišenės Rikardas Rejišas išsitraukė dvilinkai sulenktą popieriaus lakštą, buvo bepaduodąs Fernandui Pessoa, bet šis mostu jį sustabdė tardamas, Jau nebemoku skaityti, jūs perskaitykite, ir Rikardas Rejišas perskaitė, Mirė Fernandas Pessoa Taškas Išplaukiu į Glazgą Taškas Alvaras de Kamposas, gavęs šitą telegramą, nutariau sugrįžti, laikiau tai savo pareiga, Labai savotiškas laiško stilius, būdingas Alvarui de Kamposui, net iš tų kelių žodžių justi jo piktdžiugiškas pasitenkinimas, sakyčiau, pašaipa, apskritai Alvaras kitoks ir negali būti, Be to, grįžti paskatino ir dar viena priežastis, veikiau savanaudiška, mat lapkričio mėnesį Brazilijoje įvyko revoliucija, daug žuvo, daug pakliuvo į kalėjimą, baiminausi,

jog padėtis gali dar labiau pablogėti, bet dvejojau – važiuoti ar nevažiuoti, tačiau kai tik gavau telegramą, apsisprendžiau, Jums, Rejišai, tikriausiai likimo lemta amžinai bėgti nuo revoliucijų, tūkstantis devyni šimtai devynioliktaisiais pabėgote į Braziliją dėl sužlugusios revoliucijos, o dabar pabėgote iš Brazilijos dėl kitos revoliucijos, kuri tikriausiai irgi sužlugs, Tiesą pasakius, aš nebėgau iš Brazilijos ir, ko gero, niekur nebūčiau važiavęs, jeigu nebūčiau gavęs žinios apie jūsų mirtį. Dabar prisimenu, jog kelios dienos prieš mirtį laikraščiuose skaičiau apie tą revoliuciją, regis, bolševikų sukurstytą, Taip, bolševikų, seržantų ir kareivių, tačiau vieni žuvo, kiti pakliuvo į kalėjimą, tad per dvi tris dienas viskas buvo baigta, Buvo baisu, Labai baisu, Čia, Portugalijoje, irgi buvo kelios revoliucijos, Girdėjau, Ar jūs vis dar monarchistas, Monarchistas, Nors ir nenorite karaliaus, Galima būti monarchistu ir drauge nenorėti karaliaus, Jūs tuo įsitikinęs, Taip, įsitikinęs, Ar nemanote, jog prieštaraujate pats sau, Tokių dalykų nebe pirmą kartą pasitaiko mano gyvenime, Laikotės pažiūrų, kurios jums ne prie širdies, Visiškai teisingai, Matote, aš jus tebeprisimenu, Savaime suprantama.

Fernandas Pessoa pasikėlė nuo sofos, pavaikščiojo po kambarį, miegamajame stabtelėjo prie veidrodžio, paskiau atsisuko, Keista, žiūriu į veidrodį ir nematau savęs, Nejaugi jūs savęs nematote, Ne, nematau, suvokiu, jog žiūriu į veidrodį, bet nieko nematau, Vis dėlto jūs turite šešėlį, Tik tiek ir turiu. Jis vėl atsisėdo, užsikėlė koją ant kojos, Na, o dabar ką ketinate daryti, įsikursite Portugalijoje ar grįšite namo, Dar nežinau, atsivežiau tik tai, kas būtiniausia, galimas daiktas, įsikursiu, atidarysiu bendrosios praktikos kabinetą, atsiras pacientų, galimas daiktas, grįšiu į Rio de Žaneirą, dar nežinau, šiaip ar taip, kol kas esu čia ir apskritai, man regis, viską iš pagrindų apmąstęs, aš atvažiavau tik todėl, jog jūs mirėte, o jums mirus, kad neliktų tuštumos, aš vienintelis galėčiau užimti jūsų vietą, Gyvas žmogus negali atstoti mirusiojo,

Tarp mūsų nėra nė vieno, kurį galėtume laikyti iš tikrųjų gyvu ar iš tikrųjų mirusiu, Gerai sakote, nebloga odės tema. Juodu nusišypsojo. Sakykite, kaip jūs sužinojote, kad aš apsistojęs šiame viešbutyje, paklausė Rikardas Rejišas, Mirusieji žino viską, tai vienas mūsų padėties privalumų, atsakė Fernandas Pessoa, O kaip jūs įėjote į mano kambarį, Kaip būtų įėjęs bet kuris kitas žmogus, Neatskridote oru, nėjote kiaurai sienų, Kokia kvailystė, mielas bičiuli, tokie dalykai būna tik gotikiniuose romanuose, mirusieji vaikščioja gyvųjų keliais, nes kitokių nėra, ir aš kaip paprastas mirtingasis atėjau čionai tiesiai iš Prazereso kapinių, užkopiau laiptais, atidariau štai šias duris, atsisėdau ant šitos sofos ir ėmiau laukti jūsų, Ir niekas nepastebėjo, kad įėjo pašalinis, nes jūs čia pašalinis, Tai dar vienas mirusiųjų privalumas, niekas mūsų nemato, kai mes nenorime, kad mus kas nors matytų, Betgi aš jus matau, Nes aš noriu, kad jūs mane matytumėte, ir apskritai, gerai pagalvojus, kas jūs toks, savaime suprantama, tai buvo retorinis klausimas, atsakyti nereikėjo, ir Rikardas Rejišas neatsakė, netgi jo neišgirdo. Stojo nejauki tyla, ilga ir gūdi, tik buvo girdėti, kaip laiptų aikštelėje, lyg kitame pasaulyje, laikrodis muša antrą valandą. Fernandas Pessoa pasikėlė, Na, aš einu, Jau, Tik nepagalvokite, jog privalau grįžti nurodytu laiku, esu laisvas, žinoma, ten ilsisi mano močiutė, bet ji man nebekvaršina galvos, Pabūkite dar truputį, Jau vėlus metas, jums reikia atsipūsti, Kada apsilankysite kitą kartą, Norite, kad apsilankyčiau dar kartą, Labai noriu, mudu galėtume pašnekučiuoti, prisiminti seną draugystę, juk žinote, jog ištisus šešiolika metų praleidau svetur, tėvynėje man viskas svetima, Nepamirškite, kad mudu galėsime bendrauti tik aštuonis mėnesius, daugiau laiko man neduota, Kai susitinki kas dieną, aštuoni mėnesiai – tai lyg visas gyvenimas, Ateisiu, kada galėsiu, Ar nenorite paskirti datą, laiką, vietą, Ką tik pageidaujate, tik ne tai, Ką gi, iki greito pasimatymo, Fernandai, malonu buvo su jumis susitikti, Ir man buvo

malonu, Rikardai, Nežinau, ar galiu jums palinkėti laimingų Naujųjų metų, Palinkėkite, palinkėkite, man nepakenks, šiame pasaulyje, kaip žinote, viskas – vien žodžiai, Laimingų Naujųjų metų, Fernandai, Laimingų Naujųjų metų, Rikardai.

Fernandas Pessoa atidarė duris ir išėjo į koridorių. Žingsnių nebuvo girdėti. Po dviejų minučių – tiek, kiek reikia nusileisti stačiais laiptais, trinktelėjo lauko durys, trumpai sudūzgė elektrinis bimbalas. Rikardas Rejišas priėjo prie lango. Rozmarinų gatve tolo Fernandas Pessoa. Blizgėjo bėgiai, kol kas vis dar lygia greta.

Laikraščiai sako, ar veikiau rašo, gal patys tuo tikėdami, negavę jokio nurodymo iš aukščiau, gal paklusdami kažkam, kas vedžioja žurnalisto ranką, lyg nepakaktų įpiršti ar primesti savo nuomonės, taigi sakytum kokios tetralogijos epiniu stiliumi laikraščiai rašo, jog, žlugus didžiosioms pasaulio valstybėms, mūsų šalis, Portugalija, iškilusi parodys savo nepaprastą galią ir stovinčių prie valdžios vairo vyrų protą. Atseit, nugarmės į pragarmes, žlugs – todėl čia ir pavartotas tas žodis, idant išeitų aikštėn, koks apokalipsinis griausmas nuaidės per visą pasaulį, – išdidžiosios valstybės, vis dar puikuojančios savo galybe ir pučiančios miglą į akis, tačiau nebe toli ta laimingoji diena, dar neįrašyta į istorijos puslapius, kai kitų šalių valdžios vyrai plaukte plauks ne kur kitur, o į luzitanų žemę prašyti patarimo, paramos, išminties, globos, aliejaus lempelei, ir ne ko kito, tik Portugalijos valdžios galiūnų, jau sudariusių naują vyriausybę ir pasidalijusių portfelius, pirmiausia Oliveiros Salazaro, ministro pirmininko ir drauge finansų ministro, paskiau ir kitų, stovinčių per pagarbų atstumą ir pagal savo svorį užimančių tokią padėtį, kokia netrukus tuose pačiuose laikraščiuose išsirikiuos jų portretai: Užsienio reikalų – Monteiras, Prekybos – Pereira, Kolonijų – Mašadas, Viešųjų darbų – Abranšesas, Jūrų laivyno – Betankuras, Švietimo – Pašekas, Teisingumo – Rodrigešas, Gynybos – Souza, kurio nedera painioti su Vidaus reikalų ministru Souza, pirmasis – Pasas de Souza, antrasis – Paesas

de Souza, o mes taip išsamiai viską dėstome, idant interesantai žinotų, į ką pridera kreiptis, ir dar nepaminėjome Žemės ūkio ministro Dukės, o jo nuomonės neatsiklausus, nesudygs nė vienas kviečio grūdas Europoje ir visame pasaulyje, ir, be kita ko, dviejų tarytum atliekamų kabineto narių, Finansų – Lumbraleso, pakliuvusio į skliaustus, ir Korporacijų – Andradės, nes mūsų valstybė korporacinė ir vos išaugusi iš vystyklų, tad nei vienas, nei kitas dar nepriaugęs iki ministro*. Vietiniai laikraščiai taip pat skelbia, jog didumą šalies gyventojų jau naudojasi geriausiais ir gausiausiais naujosios valdžios ir pavyzdinės visuomeninės santvarkos vaisiais, ir jeigu kas nors tą žinią palaikytų begėdiška savigyra, tegu paskaito Šveicarijoje leidžiamą Ženevos laikraštį – *Journal de Genève*, kuris išsamiai ir prancūziškai, idant įtaigiau skambėtų, pasakoja apie anksčiau minėtąjį diktatorių Salazarą, vadindamas mus laimės vaikais, patikėjusiais valdžią išminčiui. Straipsnio autorius sako tiesą, ir mes jam nuoširdžiai dėkojame, tačiau prašome turėti galvoje, jog ne ką mažesniu išminčiumi galėtume laikyti Švietimo ministrą Pašeką, jeigu netolimoje ateityje jis pareikštų, o jis taip ir pareikš, kad pradinis mokymas privalo apsiriboti tuo, kas jam priklauso, ir nieku gyvu neskatinti pernelyg didelio potraukio į mokslus, nes tas potraukis, pasireiškęs per anksti, neduosiąs jokios naudos, ir kad neraštingumas, aišku, negerai, tačiau švietimas, pagrįstas materializmu ir bedievybe, slopinąs tyros širdies polėkius ir esąs kur kas didesnis blogis, todėl, didžiu balsu užbaigia Pašekas, Salazaras – iškiliausias mūsų amžiaus švietėjas, ir tokį teiginį galima laikyti gana neapgalvotu ir pernelyg drąsiu, turint galvoje, kad mūsų amžius įveikė vos trečdalį kelio.

Nemanykite, jog tokios naujienos pasirodė tame pačiame laikraščio puslapyje, nes tokiu atveju skaitytojas, susiejęs jas

* Finansų ministro pareigas ėjo pats diktatorius O. Salazaras, todėl laikraščiai Finansų viceministrą įkėlė į skliaustus, o vietoj Korporacijų ir socialinio draudimo ministerijos, įsteigtos tik 1950 m., buvo tik Korporacijų departamentas.

loginiais tarpusavio ryšiais, suteiktų joms papildomą ir savaime suprantamą prasmę ir, be abejo, padarytų teisingą išvadą. Priešingai, visos tos mintys ir bėdos buvo dėstomos dvi tris savaites, o čia jos sudėliotos grandine kaip domino kauliukai, susiliečiantys vienodą taškų skaičių turinčiomis pusėmis, kryžmai perskirti dubliais, nes tai svarbūs ir iš tolo pastebimi įvykiai. Rikardas Rejišas peržiūri rytinius laikraščius, drauge mėgaudamasis siurbčioja gardžią kavą su pienu ir kramsnoja firminius Bragansos viešbučio skrebučius, apgruzdėjusius ir minkštus, akivaizdi prieštara, nes tokių gardumynų būta tik senais laikais, dabar jų nebūna, todėl tiedu pažyminiai atrodo nesuderinami. Mes jau žinome, jog kambarinė, atnešanti jam pusryčius, vardu Lidija, ji taipgi kloja lovą, valo ir tvarko kambarį, o Rikardą Rejišą visada vadina ponu daktaru, kai tuo tarpu jis kreipiasi į ją vardu, nepridėdamas žodelio „ponia", tačiau, būdamas gerų manierų, visada jai sako „jūs" ir, ko nors prireikus, prašo, Būkite maloni, padarykite man tai ir tai, Būkite maloni, atneškite man tai ir tai, ir jai patinka toks elgesys, prie to ji nepratusi, paprastai visi ją tujina nuo pat pirmos dienos ir valandos, mano, jog už pinigus nusiperka visas teises ir jiems viskas galima, beje, reikia pripažinti, kad dar vienas svečias į ją kreipiasi lygiai taip pat mandagiai, veikiau ne svečias, bet viešnia, panelė Marsenda, daktaro Sampajaus duktė. Lidijai ne daugiau kaip trisdešimt, žodžiu, tai brandi moteris, gražiai nuaugusi, nors ir neperaugusi, išvešėjusi daugiau į apačią negu į viršų, tamsaus gymio, juodaplaukė, kaip portugalėms ir pridera, jeigu, aišku, apskritai verta aptarti moters išvaizdą ir jos fizines savybes ir juo labiau kreipti dėmesį į paprastą kambarinę, kuri ligi šiol nieko kita nedarė, tik plovė grindis, nešiojo pusryčius ir kartą nusijuokė pamačiusi vieną žmogų tįsinant ant kupros kitą, kai tuo tarpu svečias šypsojo, toks mielas, bet liūdnas, nepanašu, kad būtų laimingas, nors kartais jo veidas nušvinta, nelyginant šitas kambarys, kai, prasisklaidžius debesims, pro langus įspįsta saulė ir atrodo, tarytum jis būtų

užlietas vidury dienos pritvinusios mėnesienos, šviesos, kokios dieną nebūna, veikiau ne šviesos, bet šviesos atšešėlių, ir vieną akimirką, kai Lidija stovėjo pakreipusi veidą tam tikru kampu, Rikardas Rejišas pastebėjo mažą apgamėlį ant nosies sparnelio ir tarė sau, Jai tinka, o paskiau negalėjo suvokti, ką turėjo omeny ir kas jai tinka – apgamėlis, balta prijuostė, krakmolytas kykas ant galvos ar nėriniais apvedžiota apykaklaitė, Taip, galite išnešti padėklą.

Praslinko trys dienos, tačiau Fernandas Pessoa daugiau nebepasirodė. Rikardas Rejišas nepagalvojo, kaip būtų priderėję pagalvoti tokiu atveju, Gal aš jį sapnavau, nes puikiai žinojo, jog nesusapnavo, jog Fernandas Pessoa, vieno kūno ir kraujo, toks apčiuopiamas, kai juodu apsikabino, buvo štai šitame kambaryje Naujųjų metų naktį ir pažadėjo ateiti dar ne vieną kartą. Rikardas Rejišas tuo neabejojo, tačiau jam prailgo laukti. Gyvenimas dabar atrodė sustojęs, pakibęs tuštumoje, neaiškus. Jis atidžiai skaitė laikraščius, ieškodamas gijų, štrichų, žymių, tipiškų portugalo veido bruožų, trokšdamas ne tiek susidaryti savo šalies vaizdą, kiek suteikti naują esmę savo atvaizdui ir įvaizdžiui, paliesti rankomis savo veidą ir save atpažinti, ir, susinėręs rankas, pasakyti, Tai aš, čia esu aš. Paskutiniajame laikraščio puslapyje jo dėmesį patraukė didelis – ne mažesnis kaip per dvi plaštakas – skelbimas, kuriame viršuje iš dešinės puikavosi senųjų laikų profilis, Freirė Graveris su monokliu ir kaklaraiščiu, o apačioje, vos ne iki pat krašto, fontanais mušė kiti piešiniai, garsinantys dirbinius, gaminamus jo dirbtuvėse, kurios vienintelės galinčios patenkinti išrankiausius pirkėjus, piešiniai su pernelyg išsamiais paaiškinimais, pereinančiais į tuščiažodžiavimą, nors, kaip sakoma, parodyti – tai kaip ir pasakyti, o gal net geriau nei pasakyti, tačiau ši taisyklė netinka pagrindiniam paaiškinimui, įžanginiam, kuris garantuoja tai, ko neįmanoma parodyti, tai yra aukščiausią prekių kokybę, firma, prieš penkiasdešimt dvejus metus įsteigta dabartinio nepakeičiamojo savininko, neprilygstamojo graviravimo meistro, nė viena

dėmele nesutepusio savo garbingo gyvenimo, geriausiuose Europos miestuose išmokusio ir išmokiusio vaikus savojo meno ir amato slapčiausių paslapčių ir įgūdžių, vienintelė Portugalijoje pelnė tris aukso medalius, dirba pagal paskutinį technikos žodį, panaudodama šešiolika elektros energija varomų mašinų, kurių viena kainuoja šešiasdešimt tūkstančių eskudų, ir, Dieve mano, ko tik tos mašinos nemoka, nebent kalbėti, stačiai neregėtas pasaulis, savo akimis neįmanoma patikėti, ir jeigu jau mes per vėlai gimėme ir Trojos mūšio lauke nematėme Achilo skydo, kuriame buvo atvaizduota visa, kas yra danguje ir žemėje, tad bent jau Lisabonoje pasigrožėkime štai šiuo portugališkuoju skydu, siūlančiu naujausius vietinius stebuklus, lenteles su namų, viešbučių, kambarių numeriais, spintų, spintelių, stalčių numerėlius, skutimosi peiliukų galąstuvėlius, diržus skustuvams pustyti, žirkles, parkerius su auksinėmis plunksnomis, spaustuvus ir svarstykles, štampavimo presus, spaudos štampus, stiklines plokšteles su nikeliuotomis grandinėlėmis, skylamušius, metalinius ir guminius antspaudus, emaliuotas raides, plombas, spaudus antspauduoti smalka, bankų žetonėlius, bendrovių ir įvairių kavos rūšių ženklus, yldeginius galvijams įdaguoti, žymeklius medinei tarai ženklinti, kišeninius peiliukus, automobilių ir dviračių valstybinius registracijos numerius, žiedus, visų sporto šakų prizininkų medalius, pieninių, kavinių, kazino firminius ženklus, segamus prie darbuotojų uniforminių kepurių, štai, pavyzdžiui, Nivėjos pieninės ženklas, kuris netinka Alentežo pieninei, nes jos darbuotojai nedėvi uniforminių kepurių, nedegamąsias spintas, emaliuotas valstybines vėliavėles, smaigstomas virš įstaigų durų, plombavimo reples švininėms ir vielinėms plomboms, elektrinius žibintuvėlius, sulankstomus peiliukus keturiomis geležtėmis, ne, ne tuos, kurie minėti anksčiau, bet kitokius, emblemas, puansonus, liejamąsias formas spaudmenims lieti, muilo formeles, kurpalius, vaflines, monogramas, įvairių rūšių auksinius, sidabrinius ir kitokių metalų giminės herbų skydelius,

žiebtuvėlius, volelius, pagalvėles ir rašalą pirštų atspaudams, iškabas su herbais Portugalijos ir užsienio šalių konsulatams, gydytojų, advokatų, notarų, pribuvėjų, akušerių durų lenteles, savivaldybių ir civilinės metrikacijos biurų iškabas ir spaudus, gimė, gyvena, mirė, kitokias iškabas, Pašaliniams įeiti draudžiama, Čia nerūkoma, žiedus laiškams pritvirtinti prie pašto balandžių kojelių, pakabinamas ir įleidžiamas spynas, ir taip toliau, ir taip toliau, ir taip toliau, trissyk kartojame tuos žodžius, norėdami parodyti, jog asortimentas anaiptol neapsiriboja minėtais pavadinimais, ir dar nepamirškime, kad tik minėtos dirbtuvės gamina meniškas kalinėtos geležies kapų tvoreles ir vartelius, ir amen, taškas. Palyginti su visais tais dirbiniais, ko vertas dievų kalvio Hefaisto darbas, Achilo skyde išraižęs ir iškalęs Visatą, jis pamiršo palikti bent menką plotelį ir jame nupiešti įžymiojo karžygio kulną su strygsančia jame Pario ietimi, pamiršo mirtį ir dievai, bet tai nieko nuostabaus – juk jie nemirtingi, nors, beje, tą užmaršumą galima laikyti gailestingumu, migla, kurią jie pučia į kada nors amžinam miegui užsimerksiančias akis tiems, kam gana ir to, kad jie nežino, kada, kur ir kaip ateis ta valanda, idant jaustųsi laimingi, tačiau pats rūsčiausias dievas yra graveris Freirė, tiksliai nusakantis, kada ir kur mūsų laukia galas. Tai ne reklama, bet tikras labirintas, siūlų kamuolys, tinklas. Įgulęs į laikraštį, Rikardas Rejišas pamiršo, jog aušta kava su pienu, ant skrebučių stingsta sviestas, dėmesio, gerbiamieji pirkėjai, mūsų firma niekur neturi savo filialų, saugokitės apsišaukėlių, apsimetančių mūsų agentais ir atstovais, bandančių apgauti patiklius žmones, įpiršti netikrus žymeklius statinėms ženklinti ir spaudus skerdenai antspauduoti, bet tuo metu atėjo Lidija išsinešti padėklo ir labai nusiminė, Ar neskanu, pone daktare, Skanu, atsakė jis, kas be ko, bet štai įsiskaitęs viską pamiršo, Gal norite, kad paprašyčiau paskrudinti naujų skrebučių, atkaitinti kavą, Ne, ačiū, nereikia, bus gerai, be to, nelabai noriu valgyti, ir sulig tais žodžiais jis atsistojo ir, norėdamas ją nuraminti, spustelėjo

jai ranką žemėliau alkūnės, pajuto rankovės satiną, odos šilumą, Lidija nudelbė akis, pasitraukė į šalį, tačiau ranka jos nepaleido, ir šitaip jiedu stovėjo kelias sekundes, kol pagaliau Rikardas Rejišas atitraukė ranką, Lidija griebė padėklą, subarškėjo jame sustatyti indai, tarytum būtų prasidėjęs žemės drebėjimas su epicentru šiame du šimtai pirmajame kambaryje, o dar tiksliau – kambarinės širdyje, ir štai ji išeina, tačiau taip greitai nenusiramins, įeis į virtuvę ir padės indus, palies ranka tą vietą, kurią spustelėjo svečias, kur tai girdėta, kad tokio žemo luomo moterys kaip kambarinės būtų tokios jautrios, ko gero, pasakytų žmogus, linkęs vadovautis nuvalkiotais prietarais ir išankstinėmis nuomonėmis, kaip, galimas daiktas, galvoja ir Rikardas Rejišas, tuo metu karčiai sau priekaištaudamas, kad pasidavė kvailai silpnybei, Stačiai protas neneša, kad galėjau šitaip pasielgti, ir juo labiau su kambarine, laimė, jog jam nereikia nešti porcelianiniais indais nukrauto padėklo, kitaip ji pamatytų, kad ir svečiui ne ką mažiau dreba rankos. Tai šit kokie tie labirintai, pilna gatvelių, skersgatvių ir aklagatvių, ne veltui išmintingi žmonės sako, jog, norėdamas ištrūkti, privalai eiti visą laiką sukdamas į tą pačią pusę, tačiau mes privalome įsidėti į galvą, jog tai svetima žmogaus prigimčiai.

Rikardas Rejišas išeina į gatvę, kaip paprastai, į Rozmarinų gatvę, paskiau pasuka į kažin kokią kitą, o jų nemaža, tiek iš vienos pusės, tiek iš kitos, tiek po kairei, tiek po dešinei, Pievų, Malūnų, Arsenalo, Liepos Dvidešimt ketvirtosios, išsiraizgo pirmieji kamuolio siūlai, tinklo gijos – Boavistos, Nukryžiuotojo gatvės, jų tiek daug, jog galiausiai pakerta kojas, žmogus nebeturi jėgų eiti, kur akys mato, ne vien neregiams reikia baltosios lazdelės keliui pasitikrinti per pėdą į priekį arba vedlio šuns, užuodžiančio pavojų, netgi reginčiam žmogui būtina priešaky matyti šviesą ar bent vilties prošvaistę, tai, kas įkvepia tikėjimo, drąsos, o blogiausiu atveju, kai nėra nieko kita, praverčia ir mūsų abejonės. Štai dabar Rikardas Rejišas – žiūrovas, žvelgiantis į pasaulį kaip į reginį, išmin-

čius, jeigu toks stebėjimas teikia išminties, svetimas ir abejingas viskam pagal savo išsilavinimą ir prigimtį, tačiau nejučia sudreba visu kūnu, virš galvos praplaukiant menkiausiam debesėliui, todėl taip lengva suprasti senovės graikus ir romėnus, tikėjusius, kad jie gyvena tarp dievų, kad dievai juos mato kiekvieną akimirką, nors ir kur jie būtų, medžio paunksnėje, prie šaltinio, šnarančios giraitės tankmėje, jūros pakrantėje ar ant bangų, mylimosios guolyje, nesvarbu, ar ji – paprasta mirtingoji, ar deivė, jeigu tik ji to panoro. Ak, kaip Rikardui Rejišui trūksta vedlio šunelio, lazdelės, prošvaistės, švieselės priešaky, juk šitas pasaulis ir šita Lisabona – tiršta migla, kur viskas susilieja, nebėra nei šiaurės, nei pietų, nei rytų, nei vakarų, vienintelis kelias veda žemyn, ir žmogus, pradėjęs slysti į pakalnę, susilaukia to paties likimo kaip ir anas manekenas be galvos ir kojų. Netiesa, kad jis sugrįžo iš Rio de Žaneiro bailumo arba baimės apimtas, ar, trumpai tariant, išsigandęs nešė muilą. Netiesa, kad sugrįžo tik todėl, jog mirė Fernandas Pessoa, nes niekuo neįmanoma užpildyti tuštumos, atsivėrusios erdvėje arba laike, pradingus iš ten kokiam nors dalykui ar žmogui, Fernandui ar Albertui*, nes kiekvienas mūsų – vienatinis ir nepakeičiamas, kaip reta nuvalkioti žodžiai, tačiau, tardami juos, nesuvokiame, kokie jie nuvalkioti, Netgi tuo atveju, jeigu štai dabar, einant Laisvės prospektu, man prieš akis pasirodytų Fernandas Pessoa, jis būtų jau nebe Fernandas Pessoa, ir anaiptol ne todėl, kad jo nebėra šioje žemėje, – tiesiog viską nulemtų svariausia ir svarbiausia aplinkybė, jog jis niekuo negalėtų papildyti savo nuveiktų darbų, savo asmenybės, gyvenimo ir kūrybos, jei aną naktį sakė tiesą, kad vargšelis nebemoka netgi skaityti. Nejaugi Rikardas Rejišas turės jam perskaityti tą žinutę, parašytą žurnale po ovaline nuotrauka, Prieš kelias dienas mirtis nusinešė Fernandą Pessoa, įžymų poetą, trumpai gyvenusį šioje žemėje ir beveik nežinomą plačiajai visuomenei, nuo

* Albertas Kaeiras – pirmasis Fernando Pessoa heteronimas, bukolinis poetas, autoriaus valia baigęs savo gyvavimą 1915 metais.

kurios jis slėpė savo kūrybos lobius, lyg baimindamasis, jog kas nors gali juos pavogti, tačiau vieną gražią dieną jo nepranokstamas talentas susilauks deramo įvertinimo, kaip jau ne kartą pasitaikė kitiems didiems genijams, taipgi pavėluotai pripažintiems po mirties, šunsnukiai žurnalistai, moka vynioti į vatą, vis dėlto pati didžiausia žiniasklaidos bėda yra ta, kad ji tariasi turinti neribotą teisę rašyti apie viską, kad drįsta keliems išrinktiesiems priskirti mintis, paprastai gimstančias vadinamosios didžiosios daugumos galvose, tik pamanykit – Fernandas Pessoa slėpė savo kūrybą, baimindamasis, jog kas nors gali ją pavogti, kaip jie drįsta skelbti tokias nesąmones, ir Rikardas Rejišas įniršęs tranko šaligatvio plokštes skėčio antgaliu, nes skėtis puikiausiai atstoja lazdą, bet tik tuomet, kai nelyja, žmogus gali išklysti iš kelio netgi eidamas tiesiai. Priėjęs Didžiąją aikštę, jis atsiduria tarytum kryžkelėje, kur kertasi keturi ar aštuoni keliai, kurie, nueiti arba pratęsti, susisieks, kaip žinome, tame pačiame taške arba toje pačioje vietoje, vadinamoje begalybe, todėl neverta rinktis vieno iš daugelio, kai išmuš valanda, pasikliausime atsitiktinumu, kuris, kaip irgi žinome, nieko nesirenka, tik pastūmėja, kai tuo tarpu jį savo ruožtu pastūmėja mums nežinomos galios, o jeigu ir būtų žinomos, vargu ar daug ką žinotume. Visų geriausia pasitikėti štai tomis vardinėmis lentelėmis ir kortelėmis, galimas daiktas, pagamintomis pagal paskutinį technikos žodį įrengtose Freirės Graverio dirbtuvėse, lentelėmis, pagamintomis gydytojams, advokatams, notarams, visiems tiems reikalingiems žmonėms, į kuriuos kreipiamės bėdai prispyrus ir kurie patys išmoko ir moko mus permanyti, iš kur kokie vėjai pučia, ir neduok Dieve, kad tie vėjai pūstų iš vienos pusės ir vienodai stipriai, nors tai ir nelabai svarbu, mūsų miestui gana žinoti, jog vėjai pučia be perstojo iš visų pusių, jog niekam nebūtina leistis kelionėn, čia ne ta vieta, iš kur prasideda visi keliai, ir ne tas stebuklingas taškas, kur visi keliai sueina, tiesą pasakius, čia keičiasi jų kryptis ir prasmė, šiaurė tampa pietumis, pietūs – šiaure, saulė pakimba tarp

rytų ir vakarų, miestas panašus į sukepusią žaizdą, atsivėrusią vidury žemės drebėjimo nuniokoto peizažo, ašara, kuri niekada nenudžius ir kurios niekas nenušluostys. Rikardas Rejišas mąsto, Atidarysiu bendrosios praktikos kabinetą, apsivilksiu baltą chalatą, gydysiu ligonius, nors ir turėčiau juos numarinti, jie bent sudarys man draugiją gyvi būdami, kiekvienas jų paskutinįsyk atliks gerą darbą – būdami ligoniai, atjaus gydytoją, idant gydytojas atjaustų ligonį, neimsime tvirtinti, jog tokios mintys ateina į galvą visiems gydytojams, tačiau Rikardui Rejišui atėjo, ir ne be reikalo, nes tam jis turėjo priežasčių, dar nelabai aiškių, bet grynai asmeninių, Kokias ligas aš imsiu gydyti, kur ir kam, ir jeigu manote, jog tai klausimai, į kuriuos reikia atsakyti, ir tiek, jūs labai klystate, nes mes visada atsakome ne žodžiais, bet darbais, o ir klausiame ne žodžiais, bet darbais.

Eidamas žemyn Batsiuvių gatve, Rikardas Rejišas pastebi Fernandą Pessoa Šv. Justos gatvės kampe. Atrodo, lyg jis ko lauktų, beje, labai kantriai. Vilki ta pačia juoda eilute, vienplaukis, ir štai dar viena smulkmena, Rikardo Rejišo pražiūrėta pirmąjį kartą, – jis be akinių, ir tai atrodo savaime suprantama, būtų kvaila ir nepadoru laidoti žmogų su akiniais, kuriuos jis nešiojo visą gyvenimą, tačiau priežastis, ko gero, visai kita, paprasčiausiai jam nespėta jų paduoti, kai mirties akimirką jis paprašė, Duokit man akinius, paprašė ir sulig tais žodžiais amžinai liko aklas, nes, kaip matome, ne visada vykdoma paskutinė valia. Fernandas Pessoa šypsodamas pasilabina, Rikardas Rejišas jam atsako, ir juodu patraukia Rūmų aikštės link, netrukus pradeda lyti, abu palenda po skėčiu, ir, nors Fernandas Pessoa nebijo sušlapti, vis tiek pasislepia nuo lietaus gal todėl, jog dar ne visai pamiršo gyvenimo įpročius, o gal paprasčiausiai nesugebėjo atsisakyti malonaus pasiūlymo prisiglausti po pastoge šalia seno pažįstamo, juk išgirdus žodžius, Prieikite arčiau, abu sutilpsime, būtų nemandagu atsakyti, Ačiū, man ir taip gerai. Rikardas Rejišas neištveria nepasidomėjęs, Įdomu, ką mato žmogus, žiūrėda-

mas į mudu – jus ar mane, Mato jus ar veikiau pavidalą, kuris nėra nei jūs, nei aš, Mudviejų sumą, padalytą pusiau, Ne, sakyčiau, veikiau mudviejų sandaugą, Vadinasi, aritmetika, ir tiek, Du, nors ir kas jie būtų, ne sudedami, bet sudauginami vienas iš kito, Veiskitės ir dauginkitės, skelbia Dievo žodis, Ne, ne šia prasme, mielas bičiuli, tai sekli prasmė, biologinė, numatanti daug išimčių, pavyzdžiui, aš neturiu vaikų, Man regis, ir aš neturiu, Ir vis dėlto mudu dauginiai, Vienoje odėje aš esu pasakęs, jog mumyse – begalė asmenybių, Kiek pamenu, ta odė parašyta ne mūsų laikais, Aš ją sukūriau prieš du mėnesius, Kaip matote, kiekvienas mūsų dėsto savo mintis, o išeina tas pats, Tokiu atveju nebuvo prasmės daugintis, Priešingu atveju mes nebūtume galėję išreikšti šitos minties. Rafinuotas pokalbis, pritarpuotas paulizmo, intersekcionizmo* perliukų, beeinant pakalnėn Batsiuvių gatve, paskiau Nekalto Prasidėjimo gatve, juodu pasuka į kairę, į Augustos gatvę, tuomet vėl eina tiesiai, ir Rikardas Rejišas stabtelėjęs pasiūlo, Užeikim į „Martinjų"**, tačiau Fernandas Pessoa, užuot atsakęs, tik mostelėja ranka, Neverta, sienos turi akis ir puikią atmintį, galbūt kitą kartą, kai man nereikės baimintis, jog kas nors gali mane pažinti, tai laiko klausimas. Juodu pastoviniavo po skliautais, ir Rikardas Rejišas, suskleidęs skėtį, lyg tarp kita ko tarė, Ketinu įsikurti šičia, atidaryti bendrosios praktikos kabinetą, Vadinasi, nebegrįšite į Braziliją, kodėl, Sunku atsakyti, netgi nežinau, ar sugebėčiau atsakyti, tarkime, esu žmogus, sergantis nemiga, suradęs tinkamą vietą ant priegalvio ir pagaliau saldžiai užmigęs, Jeigu atvažiavote miegoti, geresnės šalies pasaulyje nerasite, Jūsų mintį pakreipsiu truputį kitaip, mat aš noriu miegoti tik todėl, kad galėčiau sapnuoti, Sapnuoti – vadinasi, nebūti, nusikelti į kitą būties pusę, O juk gyvenimas, Pessoa, turi dvi puses, mažų mažiausiai dvi, ir į antrąją pusę galime patekti tiktai sapne, Ir jūs visa tai dėstote mirusiajam, kuris, remda-

* Paulizmas, intersekcionizmas – Fernando Pessoa sukurtos srovės.

** Kavinė, kurioje mėgdavo lankytis Fernandas Pessoa.

masis savo patirtimi, gali jums tvirtai pareikšti, jog kitoje gyvenimo pusėje nėra nieko kita, išskyrus mirtį, Aš nežinau, ką reiškia mirtis, tačiau aš nelinkęs manyti, jog turime omeny kitą gyvenimo pusę, nes mirtis, mano nuomone, tenkinasi savo esimu, mirtis – tai esatis, ne būtis, bet esatis, Vadinasi, jūsų nuomone, būtis ir esatis – du skirtingi dalykai, Ne, mano mielas Rejišai, būtis ir esatis – jau vien todėl du skirtingi dalykai, kad mes vartojame du žodžius, Priešingai, kaip tik todėl mes ir vartojame du skirtingus žodžius, kad tai du skirtingi dalykai. Taip ginčydamiesi juodu stovėjo po skliautais, o tuo tarpu lietaus vanduo aikštėje tvenkėsi į ežerėlius, kurie susiliedami virto ežerais, valkomis, liūgais, ne, ir šiandien Rikardas Rejišas neis į prieplauką žiūrėti, kaip dūžta bangos, jau buvo bepradedąs pasakoti prisiminęs, kaip ten stovėjo, bet, žvilgtelėjęs į šalį, pamatė, jog Fernandas Pessoa eina šalin, ir tik dabar pastebėjo, kad jam lyg per striukos kelnės, lyg jis eitų su kojūkais, ir išgirdo balsą visai šalia pat, nors Fernandas Pessoa buvo jau gana toli, Mudu dar pašnekėsime apie tai kitą dieną, dabar man jau reikia eiti, ir iš tolo, lietui lyjant, pamojo ranka, tačiau ne taip, kaip žmonės moja atsisveikindami, Iki.

Naujieji metai prasidėjo ištisa virtine mirčių, savaime suprantama, kiekvieni metai susišluoja tai, kas jiems priklauso, kartais daugiau, kartais mažiau, būna ir ypač derlingų, kai pasitaiko karų ir epidemijų, būna ir niekuo neypatingų, pamažėle slenkančių virtine, tačiau labai jau neįprasta, kad per kelias savaites mirtų tiek įžymybių, ir tėvynėje, ir užsienyje, jau nekalbant apie Fernandą Pessoa, kuris ne per seniausiai iškeliavo į kitą pasaulį ir, niekam nežinant, retkarčiais slapčiomis sugrįžta, prisiminkime Leonardą Koimbrą, išradusį kreacionizmą, Valje-Inklaną*, „Vilkų romano" autorių, Džoną Gilbertą, vaidinusį filme „Didysis paradas", poetą Ra-

* Valje-Inklanas (Ramón María del Valle-Inclán, 1866–1936) – Ispanijos rašytojas, dramaturgas, romanistas ir eseistas.

djardą Kiplingą, sukūrusį „Jei", ir – *last but not least** – Anglijos karalių Jurgį V, vienintelį, kuris buvo tikras, kad jo vieta neliks tuščia. Tais metais būta ir kitokių nelaimių, nors ir ne tokių skaudžių, pavyzdžiui, kilus audrai, žuvo griūties palaidotas kažkoks vargšas senolis, arba, tarkime, iš Alentežaus atvažiavo dvidešimt trys žmonės, pasiutusios katės apkandžioti, atvažiavo, išlipo iš traukinio, pajuodę kaip pulkas nušiurusių varnų, seniai, moterys, vaikai, pirmoji nuotrauka jų gyvenime, netgi nežino, kur žiūrėti, spokso išpūtę akis kažkur į tolį, vargšai bedaliai, ir tai dar ne viskas, Ak pone daktare, jūs nežinote, kad pernai lapkritį didžiuosiuose šalies miestuose mirė du tūkstančiai keturi šimtai devyniasdešimt du žmonės, vienas jų buvo Fernandas Pessoa, ne tiek jau daug, bet ir nemažai, visa bėda, jog iš jų mirė septyni šimtai trisdešimt keturi vaikai iki penkerių metų amžiaus, ir jeigu tokie dalykai dedasi dideliuose miestuose, kur gyvena trisdešimt procentų visų šalies gyventojų, įsivaizduokite, kas darosi tuose kaimuose, kur bastosi pasiutusios katės, tad tenka guostis nebent tuo, jog diduma angelėlių dausose dabar – portugalai. Jokiais žodžiais to neužglostysi. Atėjus į valdžią naujai vyriausybei, žmonės urmu garma miniomis sveikinti ponų ministrų, sklendžia visi kaip vienas, mokytojai, dėstytojai, valdininkai, visų trijų ginkluotųjų pajėgų rūšių atstovai, Nacionalinės sąjungos, korporacijų ir profesinių sąjungų vadovai ir paprasti nariai, žemdirbiai, teisėjai, policininkai, žandarai, muitininkai, visuomenės atstovai, ir ministras priima kiekvieną delegaciją, dėkoja ir atsako išdrožda-mas prakalbą, sukurptą iš patriotizmo elementoriaus frazių ir pritaikytą visiems tiems meilikautojams, kurie glaudžiasi vienas prie kito, kad visi tilptų nuotraukoje, o stovintieji paskutinėse eilėse stiebiasi ištempę kaklus, stengdamiesi iškišti galvą virš aukštesnio kaimyno peties, Matai, čia aš, sakys vėliau namie mylimai žmonelei, o tie, kurie stovi priekyje,

* Paskutinį, bet ne prasčiausią *(angl.)*.

kels skiauterę, ir, nors pasiutusių kačių neapkandžioti, atrodo tokie pat pastėrę kaip ir vargetos iš Alentežaus, – išsigandę magnio tvyksnio, iš susijaudinimo net pamiršo iš anksto iškaltus žodžius, bet nieko baisaus, vietoj tų pasakys kitus, pasinaudodami žodynu, kurį įteisino Vidaus reikalų ministras kalbėdamas per mitingą, surengtą Senojo Montemoro elektrifikavimo, didžio laimėjimo, proga, Aš pareiškiau Lisabonoje, jog sąmoningi piliečiai sugeba išsaugoti ištikimybę Salazarui, – nesunku įsivaizduoti tą sceną, Paesas de Souza aiškina išminčiui diktatoriui, taip pavadintam Ženevos *Tribune des Nations* išspausdintame straipsnyje, jog visi sąmoningi Fernao Mendes Pinto krašto žmonės ištikimi jo ekscelencijai, o šioje šalyje viešpatauja toks gūdus viduramžių režimas, jog, kaip žinia, į tą sąmoningų piliečių kategoriją patenka tik ūkininkai, iš kartos į kartą paveldintys savo žemes, o visi kiti, įskaitant bežemius valstiečius ir visokius mechanikus, to nenusipelnę, vadinasi, jie nėra sąmoningi, galbūt jie nei sąmoningi, nei apskritai žmonės, bet paprasčiausi gyviai, niekuo nesiskiriantys nuo tų, kurie kandžiojasi, graužia, užkrečia limpamomis ligomis, Jūs, pone daktare, galėjote savo akimis įsitikinti, kokie žmonės gyvena šioje šalyje, ir tai atsitiko imperijos sostinėje, prisimenate, kas aną dieną dėjosi prie *Amžiaus* redakcijos durų, prisimenate tą minią, laukiančią išmaldos, ir jeigu norite sužinoti ir pamatyti kai ką daugiau, pavaikščiokite po priemiesčius, atokesnius kvartalus ir parapijas, pamatysite, kaip vargšai stovi eilėse laukdami dubenėlio nemokamos sriubos, kaip žiemos mėnesiais vyksta vargšų šalpos vajus, žavi iniciatyva, kaip telegramoje rašė šviesaus atminimo Porto miesto savivaldybės galva, bet sakykite man, ar nebūtų geriau palikti juos likimo malonei, leisti jiems numirti, tuomet nematytume to gėdingo reginio, nematytume, kaip jie sėdi šaligatvių pakraščiais graužd ami sausos duonos plutą ir šaukštu gremždami dubenėlio dugną, argi jie nusipelnę elektros, juk jiems reikia žinoti kelią nebent nuo dubens iki burnos, taigi ir tamsoje nepasiklysi.

Kūno viduje irgi viešpatauja tamsa, bet kraujas vis dėlto nusigauna iki širdies, smegenys aklos, bet regi, kurčios, bet girdi, be rankų, bet toli siekia, žmogus, be abejo, labirintas pačiam sau. Dvi dienas pagret Rikardas Rejišas pusryčiavo ne kambaryje, bet restorane, susidrovėjo paėmęs Lidijai už rankos, išsigando tokio nekalto poelgio pasekmių, ne, jis nebijojo, kad ji gali pasiskųsti, juk ką jis apskritai padarė, paėmė už rankos, ir tiek, vis dėlto širdį graužė nerimas, kai jis po to pirmąkart užšnekino administratorių Salvadorą, tačiau be reikalo jaudinosi, nes administratorius buvo kaip niekad pagarbus ir mandagus. Trečiąją dieną tarė sau, jog kvailai elgiasi, ir nenusileido į restoraną, dėdamasis, kad pamiršo pusryčius, ir tikėdamasis, kad niekas jo neprisimins. Pasirodė, kad jis nepažįsta Salvadoro. Baigiantis pusryčių metui, kažkas pasibeldė į duris, įėjo Lidija, nešina padėklu, ir, padėjusi jį ant stalo, kaip niekur nieko pasisveikino, Labas rytas, pone daktare, beveik visad taip būna, žmogus kamuojasi, graužiasi, bijo paties blogiausia, mano, jog pasaulis pareikalaus ataskaitos ir nuoširdaus pasiteisinimo, tačiau pasaulis jau seniai praėjo pro šalį ir galvoja apie ką kita. Beje, vargu ar Lidija, grįžusi į kambarį išsinešti indų, priklauso tam skubančiam pasauliui, ko gero, ji atsiliko belaukdama ir, nelabai suvokdama, ką daro, kartoja įprastus judesius, ima padėklą, kelia jį, atsitiesia, pasuka jį pusračiu ir eina durų link, Dieve mano, prabils ar neprabils, gal nepasakys nė žodžio, gal tik vos palies man ranką kaip aną dieną, o jeigu palies, ką man daryti, kiti viešbučio svečiai irgi bandė mane sugundyti, ir aš du kartus neatsispyriau, nes gyvenimas toks liūdnas, Lidija, tarė Rikardas Rejišas, ji padėjo padėklą, baugščiai kilstelėjo akis ir jau buvo beatsiliepianti, Pone daktare, tačiau balsas užstrigo kažkur galugerklyje, be to, ir jam užteko drąsos nebent pakartoti, Lidija, o paskiau kone pusbalsiu pridurti tokius siaubingai nuvalkiotus juokingo suvedžiotojo žodžius, Jūs labai graži, ir ne daugiau kaip sekundę nukreipti į ją akis, ilgiau kaip sekundę neišdrįso ir tuojau pat nusisuko, kas be

ko, gyvenime pasitaiko valandėlių, kai daug lengviau numirti, Apsijuokiau prieš viešbučio kambarines, aš ne ką geresnis už tave, Alvarai de Kamposai, ne ką geresnis už kitus. Iš lėto užsidarė durys, ir ne iškart, tik truputį luktelėjus, koridoriumi nutolo Lidijos žingsniai.

Rikardas Rejišas praleido visą dieną mieste degdamas iš gėdos, juo gėdingesnės todėl, kad įveikė jį ne koks varžovas, bet baimė. Jis nutarė rytojaus dieną persikelti į kitą viešbutį arba išsinuomoti dalį namo, arba pirmuoju garlaiviu grįžti į Braziliją, kai kam gali pasirodyti, kad jis be reikalo žudosi dėl tokio menko nieko, betgi kiekvienas išmano, kas ir kaip jam skauda, ir tolydžio dilgsinti mintis, jog taip apsijuokei, lyg rūgštis degina širdį, maudžia kaip atvira žaizda. Jis grįžo į viešbutį, pavakarieniavo ir vėl išėjo, Politeamoje pažiūrėjo *Kryžiaus karus*, koks karštas tikėjimas, kokios įnirtingos grumtynės, kokie šventieji ir karžygiai, kokie balti žirgai, filmas pasibaigia, ir Euženijaus de Santoso gatve pradvelkia epinio religingumo šuoras, toks įspūdis, jog aplink kiekvieno žiūrovo galvą švyti aureolė, o dar esama abejojančių, kad menas sutaurina žmogų. Graužatis, apėmusi iš pat ankstaus ryto, pamažu nuslūgo, juk iš tikrųjų, kur tai matyta, juokinga kamuotis dėl tokių niekų. Pimenta atidarė duris, viešbutis kaip niekad skendėjo ramybėje, savaime suprantama, aptarnaujantis personalas čia nenakvoja. Jis įėjo į savo kambarį ir žvilgtelėjo į lovą, pats nesuvokdamas to, jog visų pirmiausia į ją nukreipė dėmesį. Lova buvo paklota kitaip nei paprastai, kai paklodė ir antklodė atlenkiamos kampu iš vienos pusės, dabar jos buvo atlenktos per visą dvigulės lovos plotį. Be to, buvo padėta ne viena pagalvė kaip paprastai, bet dvi. Aiškiau nė žodžiais neįmanoma pasakyti, tik reikia dar kai ką patikslinti. Galimas daiktas, lovą klojo ne Lidija, bet kita kambarinė, manydama, jog kambaryje gyvena vyras su žmona, taigi, tarkime, kad kambarinės keičiasi kas kažkiek dienų, pereidamos iš vieno aukšto į kitą, idant turėtų vienodų galimybių gauti arbatpinigių arba idant neapsileistų per

daug pripratusios prie vienos vietos, arba – ir Rikardas Rejišas nusišypsojo – idant nesusidėtų su svečiais, žodžiu, rytoj pamatysim, jeigu pusryčius atneš Lidija – vadinasi, ji bus va šitaip paklojusi lovą, o tuomet. Jis atsigulė, užgesino šviesą, nenuėmęs antros pagalvės, stipriai užsimerkė, ateik, miege, ateik, tačiau miegas nėjo, gatve pradundėjo tramvajus, ko gero, paskutinis, kas manyje nenori miego, kūnas nerimsta, o gal nerimsta visa mano esybė, ne vien kūnas, arba tik toji mano dalis, Dieve mano, kuri brinksta pritvinkdama kraujo, kaip vyrams paprastai nutinka. Jis pašoko iš lovos, perėjo per tamsų kambarį, orientuodamasis pagal vos boluojančius langus, atitraukė durų skląstį, paskiau truputį pravėrė duris, kad atrodytų lyg uždarytos, bet atsidarytų vos pastūmėtos. Vėl atsigulė, kas per vaikiškumas, ko nors užsigeidęs vyras niekada nepasikliauja vien likimu, bet deda pastangas siekdamas tikslo, prisiminkime, kaip kitados iš kailio nėrėsi kryžeiviai, kalavijais prieš jataganus, prireikus galėjo ir galvą padėti, o kur dar pilys, šarvai, paskiau, lyg būdraujant, lyg sapnuojant, atėjo į galvą skaistybės diržas, kurio raktelį išsiveždavo riteris kryžeivis, vargšai apgauti vyrai, tylutėliai atsidarė kambario durys, užsidarė, tamsus pavidalas apčiuopomis sėlina prie lovos galvūgalio, Rikardas Rejišas ištiesia ranką, užčiuopia ledinę ranką, patraukia, Lidija drebėdama vos sugeba ištarti, Man šalta, ir nutyla, dingtelėja į galvą mintis, ar bučiuoti ją į lūpas, ar ne, kokia skaudi mintis.

Šiandien atvažiuoja daktaras Sampajus su dukra, džiugiai lyg jūreivis, kuris pirmas tolumoje pastebėjo žemę ir pelnytai tikisi žadėto atlygio už gerą naujieną, pranešė Salvadoras, stebėtojas prie registratūros stalo, pro vakarę miglą įžvelgęs iš Koimbros atpūškuojantį traukinį, nors šiuo atveju viskas atvirkščiai, nes laivas, tai yra Bragansos viešbutis, stovi amžinai prisišvartavęs prie krantinės, pamažėle apaugdamas dumbliais ir kiaukutais, o žemė artėja dūmydama garvežio kaminu ir, pasiekusi Kampolidę, ners į juodą tunelį, ners ir išners švirkšdama garus, taigi jis dar suspėja pašaukti Lidiją ir

pasakyti, Nueik į daktaro Sampajaus ir jo dukters Marsendos kambarius, pažiūrėk, ar viskas sutvarkyta, ir stropioji Lidija, žinodama, jog tai du šimtai ketvirtasis ir du šimtai penktasis kambarys, paklusniai skuba į antrąjį aukštą, tarsi nepastebėdama šalia stovinčio daktaro Rikardo Rejišo, Ar ilgam atvažiuoja, klausia gydytojas, Paprastai trims dienoms, rytoj eis į teatrą, aš jau užsakiau jiems bilietus, Šit kaip, į kokį teatrą, Karalienės Marijos, Aha, tas jaustukas nereiškia nuostabos, stačiai taip numykiame nutraukdami pokalbį, kai nebegalime ar nebenorime jo tęsti, tiesą pasakius, žmonės, Lisabonon atvykstantys iš provincijos, atsiprašau koimbriečių, savo miesto nelaikančių provincija, paprastai, naudodamiesi proga, eina į teatrą, daugiausia į Majerio parką, Apoloną, Avenidą, o tie, kurie rafinuotesnio skonio, – tiktai į Karalienės Marijos teatrą, taipgi vadinamą Nacionaliniu. Rikardas Rejišas užsuko į svetainę, perskleidė laikraštį, rado teatrų programą, pamatė, jog Nacionaliniame teatre eina Alfredo Korteso pjesė „Nurimk, jūra", ir, nutaręs irgi nueiti į teatrą, nes tikram portugalui privalu remti Portugalijos meną, buvo jau beprašąs Salvadorą telefonu užsakyti jam bilietą, bet susidrovėjo – rytoj pats nusipirksiąs.

Iki vakarienės liko dar dvi valandos, pakankamai laiko atvykti svečiams iš Koimbros, jeigu, aišku, traukinys nevėluos, Kas man darbo, taria sau Rikardas Rejišas, kopdamas laiptais į savo kambarį, ir tuojau pat atsako, jog visada malonu susipažinti su žmonėmis iš kitų miestų, juo labiau išprususiais, jau nekalbant apie įdomų klinikinį atvejį, Marsenda, koks vis dėlto keistas vardas, niekada tokio nėra girdėjęs, panašus į kuždesį, aidą, violončelės akordą, *les sanglots longs de l'automne**, alebastrai, baliustrados, jį dirgina toji liguista saulėlydžių poezija, o kokias asociacijas sužadina toks vardas kaip Marsenda, ir, eidamas pro atviras du šimtai ketvirtojo kambario duris, mato Lidiją, plunksnų šluotele valančią

* Ilgesingos rudenio smuikų raudos – prancūzų poeto Polio Verleno (Paul Verlaine,1844–1896) eilėraščio „Rudenio giesmė" pradžia.

dulkes, jiedu slapčiomis susižvelgia, ji nusišypso, jis – ne, netrukus, grįžęs į savo kambarį, jis išgirsta tyliai beldžiant į duris, Lidija, vogčiomis įsmukusi į vidų, klausia, Gal pykstate, ir jis atsako nenoromis, šaltai, neišmanydamas, kaip jam derėtų su ja elgtis dienos akyje, kaip kambarinei galėtų nesivaržydamas pliaukštelėti jai per užpakalį, tačiau žino, jog niekada nedrįstų to padaryti, anksčiau gal ir būtų galėjęs, tik ne dabar, jiedviem suartėjus, drauge praleidus naktį vienoje lovoje, ta naktis savotiškai sutaurino – mane, mudu abu, Ateisiu šiąnakt, jei galėsiu, tarė Lidija, bet jis neatsakė, tas pažadas jam pasirodė nepadorus, juo labiau jog netoliese miegos mergina paralyžiuota ranka, tyromis mintimis atsitvėrusi nuo nakties paslapčių, vykstančių galiniame kambaryje, tačiau tylėjo negalėdamas pasakyti, Neateik, nereikia, savaime suprantama, jau vadino ją „tu". Lidijai išėjus, Rikardas Rejišas išsitiesė ant sofos pailsėti, atsiliepė trys meilės naktys po ilgo susilaikymo, be to, ir amžius nebe tas, nenuostabu, jog akys merkiasi pačios savaime, ir, truputį suraukęs antakius, jis mąsto niekaip negalėdamas nuspręsti, ar duoti Lidijai pinigų, ką nors padovanoti, kojines, žiedelį, tai, ką pridera dovanoti kambarinėms, ir šiuo atveju reikėjo būtinai pasverti visus „už" ir „prieš" ir galutinai nutarti, ką daryti, nes tai visai kas kita nei svarstymai – bučiuoti ją į lūpas ar ne, tuomet viską nulėmė aplinkybės, kaip sakoma, suliepsnoję jausmai, suliepsnoję taip karštai, kad jis ir pats nesuvokė, kaip viskas atsitiko, kaip bučiavo ją lyg pasaulio gražuolę, galimas daiktas, ir šis klausimas išsispręs labai paprastai, kai, jiedviem gulint lovoje, jis pasakys, Norėčiau tau kai ką padovanoti atminimui, kad manęs nepamirštum, ir ta dovana jai pasirodys savaime suprantama, galbūt ji netgi šiek tiek stebėsis, jog jis taip vėlai susivokė.

Balsai koridoriuje, žingsniai, Labai ačiū, pone daktare, sako Pimenta, paskiau užsidaro dviejų kambarių durys, atvažiavo keleiviai. Rikardas Rejišas tebeguli apsnūdęs ant sofos, bet dabar staiga atsimerkia, įsistebeilija į lubas, įdėmiu žvilgsniu,

nelyginant piršto galu, vedžiodamas po sutrūkinėjusį tinką ir įsivaizduodamas, jog virš galvos mato Dievo delną, o jame – likimo linijas, štai gyvenimo linija, štai širdies linija, pirmoji tįsta, nutrūksta, vėl atsiranda, eina vis plonyn, vieniša širdis kali įmūryta į sieną, Rikardo Rejišo dešinė ranka guli ant sofos, atsigniaužia, linijų išvagotas delnas, dvi dėmės lubose tarytum akys, nežinia, kas skaito mūsų likimą tuo metu, kai mes, mintimis nusikėlę kitur, skaitome kitų likimus. Jau senokai sutemo, ko gero, jau metas vakarieniauti, tačiau Rikardas Rejišas nenori pirmas pasirodyti restorane, O jeigu nepastebėjau, kaip jiedu išėjo iš savo kambarių, pagalvoja jis, galbūt nejučia užmigau, o staiga atsibudęs nesusivokiau, jog miegojau, maniau, kad tik sumerkiau akis, bet iš tiesų miegojau visą amžių. Sunerimęs jis atsisėda, pasižiūri į laikrodį, jau po pusės devynių, ir tuo metu koridoriuje pasigirsta vyriškas balsas, Marsenda, aš tavęs laukiu, atsidaro durys, kažkas sušnara, žingsniai tolsta, stoja tyla. Rikardas Rejišas atsistoja, nuėjęs prie praustuvės atsigaivina veidą, susišukuoja, smilkiniai šiandien atrodo dar žilesni, reikėtų griebtis kokių nors priemonių, losjonų arba dažų, pamažu grąžinančių plaukams natūralią spalvą, pavyzdžiui, išgarsintą šiuolaikinės alchemijos stebuklą Mondego Nimfą, kuri, plaukams atgavus ankstesnį atspalvį, nustoja veikti, tačiau panorėjus gali nudažyti taip, kad plaukai būtų juodi kaip varno sparnas, jeigu tokių jų būta kadaise, vis dėlto vien pagalvojus, jog kas dieną reikės žiūrėti į veidrodį, atidžiai stebėti savo plaukus, svarstyti, ar nė metas vėl juos dažyti, paskiau išmaišyti dažus dubenėlyje, na jau ne, *apvainikuokite mane rožėmis,* tikrai to būsiu nusipelnęs. Jis persivilko kelnes ir švarką, pagalvojęs, kad reikėtų liepti Lidijai išlyginti eilutę, ir išėjo, graužiamas apmaudžios, ne laiku dingtelėjusios minties, jog nesugebės į ją kreiptis tuo neutraliu tonu, kokiu žmonės, kuriems įsakinėti savaime suprantamas dalykas, kreipiasi į tuos, kuriems savaime suprantamas dalykas klausyti ir vykdyti įsakymus, jeigu, žinoma, įsakinėti ir vykdyti įsakymus, kaip sakoma, –

savaime suprantamas dalykas, nes, kitaip tariant, ne kas kitas kaip Lidija turės įkaitinti lygintuvą, ištiesti kelnes ant lyginimo lentos, išlyginti, kad būtų dailios klostės, įkišti kairę ranką į švarko rankovę iki pat peties, perbraukti karštu lygintuvu, kad neatrodytų subliūškusi, ir, be abejo, visa tai darydama, ji negalės neprisiminti tų drabužių savininko kūno, Ateisiu šiąnakt, jei galėsiu, ir ji įnirtingai lygina, vienui viena skalbykloje, su šia eilute ponas daktaras Rikardas Rejišas eis į teatrą, kažin ką duočiau, kad galėčiau eiti drauge, kvaiša, kas tu tokia, ji nusišluosto dvi ašaras, kurių dar nėra, kurios ištrykš rytoj, tuo tarpu Rikardas Rejišas leidžiasi laiptais į restoraną, jis dar neliepė jai išlyginti eilutės, ir Lidija dar nežino, kad apsiverks.

Beveik visi stalai apsėsti. Rikardas Rejišas stabtelėja tarpdury, atskuba metrdotelis, palydi prie staliuko, Prašom sėsti, pone daktare, nors jis ir šiaip jau žino, visada čia atsisėda, tačiau gyvenimas būtų ne gyvenimas, jeigu nebūtų visų šitų ritualų, meldžiantis atsiklaupti, vėliavą gerbiant nusiimti skrybėlę, atsisėdus valgyti užsikloti kelius servetėle, mandagiai apsižvalgius pasisveikinti su pažįstamais, Rikardas Rejišas ir atlieka visus tuos ritualus, jau esu matęs šitą sutuoktinių porą, šitą vienišą svečią, jis atpažįsta daktarą Sampajų ir jo dukterį Marsendą, bet jie jo neatpažįsta, advokatas permeta jį abejingu žvilgsniu, lyg stengdamasis prisiminti, kur jį matęs, tačiau nepalinksta prie dukters, nesako, Pasisveikink su daktaru Rikardu Rejišu, jis ką tik atėjo, priešingai, duktė dirstelėja jo pusėn virš aptarnaujančio kelnerio rankos, veidas vos pastebimai nukaista, vadinasi, atpažino, Pagaliau prisiminė, pagalvoja Rikardas Rejišas ir garsiau, negu reikia, paklausia Ramoną, ką jis pasiūlytų vakarienei. Galimas daiktas, dėl to daktaras Sampajus pažvelgia į jo pusę, ne, prieš dvi sekundes Marsenda jam pasakė, Anas ponas jau buvo čia, kai paskutinį kartą buvome atvažiavę, šit kodėl, po vakarienės eidamas nuo stalo, daktaras Sampajus vos pastebimai linktelėja, Marsenda paseka jo pavyzdžiu, tik dar kukliau, kaip ir tinka jos

padėties damai, laikydamasi gero elgesio taisyklių, kurių nevalia pažeisti, ir Rikardas Rejišas atsakydamas vos kilstelėja nuo kėdės, tik šeštuoju pojūčiu apdovanotas žmogus sugeba įvertinti tokias plonybes, pasisveikinimas ir atsakymas privalo atsverti vienas kitą, ir šiuo atveju viskas įvyko taip darniai, jog mes galime numatyti, kad užsimezgusi pažintis gražiai klostysis toliau, tėvas su dukterim išėjo, tikriausiai užsuko į svetainę, mes tik spėjame, betgi ne, grįžta atgal į savo kambarius, ko gero, vėliau, nors ir lyja, daktaras Sampajus išeis pasivaikščioti, Marsenda nori anksčiau atsigulti, kelionės traukiniais ją labai išvargina. Užėjęs į svetainę, Rikardas Rejišas pamato tik kelis svečius, vieni tyliai skaito laikraščius, kiti žiovauja, o prisuktas radijas transliuoja naujausias portugalų daineles, tokias rėksmingas, jog net prislopintos jos rėžia ausį. Gal dėl blankios šviesos, gal dėl apsiblaususių veidų veidrodis atrodo kaip akvariumas, ir, kai Rikardas Rejišas, nenorėdamas staigiai apsigręžti ir nerti pro duris, pereina per svetainę ir grįžta atgal, jam toks įspūdis, lyg vaikščiotų žalsvoje bedugnėje, vandenyno dugnu tarp sudūlėjusių laivų griaučių ir skenduolių, pašoka noras paskubomis ištrūkti, išnerti į paviršių, įkvėpti oro. Jis ilgesingai kopia laiptais į savo nejaukų kambarį, kodėl jį taip slegia tie menki kliuviniai, jeigu iš tiesų jų esama, ir apskritai kas jam rūpi tiedu žmonės, kartą per mėnesį iš Koimbros atvažiuojantys į Lisaboną, gydytojas nemedžioja pacientų, poetas turi per akis mūzų įkvėpėjų, vyriškis neieško sužadėtinės, jis grįžo į Portugaliją neturėdamas tokių ketinimų, jau nekalbant apie šiuo atveju itin didelį amžiaus skirtumą. Beje, taip mąsto ne Rikardas Rejišas ir netgi ne viena kuri iš tų daugybės jame gyvenančių asmenybių, mintys gimsta pačios savaime, vejasi viena kitą, kai tuo tarpu jis nustebęs seka, kaip vyniojasi jų gija, vesdama jį nežinomais keliais ir koridoriais ten, kur jo laukia mergina balta suknele, negalinti laikyti gėlių puokštės, nes jos dešinę ranką laiko Rikardas Rejišas, kai, skambant vestuvių maršui, jiedu eina raudonu kilimu nuo altoriaus. Kaip

matome, Rikardas Rejišas jau pačiupo minčių vadžias, pats jas vairuoja ir kreipia kur tinkamas, norėdamas pats iš savęs pasišaipyti, ir orkestras, ir raudonas kilimas – vien vaizduotės žaismas, sukurstytas pramogos dėlei, ir štai, idant tokia lyriška istorija pasibaigtų laimingai, jis, įvykdęs klinikinį žygdarbį, įdeda gėlių puokštę į kairiąją Marsendos ranką, ir ji laiko gėles niekieno nepadedama, dabar altorius ir kunigas gali dingti, muzika nutilti, kviestiniai svečiai išgaruoti, jaunavedys, atlikęs savo vaidmenį, išnykti, gydytojas išgydė ligonį, visa kita tegu apdainuoja poeto lyra. Šie romantiški epizodai netinka Alkajo stiliaus odėms, ir tai tik įrodo, jeigu dar reikia įrodymų, jog dažnai tai, kas parašyta, nesuderinama su tuo, kas išgyventa, kas įkvėpė kūrėją. Taigi bergždžia klausti poetą, ką jis galvojo ar jautė, nes jis kūrė eiles negalvodamas, kad jam teks atsakinėti į tokius klausimus. Priešingu atveju netgi neapimtų įkvėpimas.

Praslinko naktis, Lidija nepasirodė, daktaras Sampajus grįžo vėlai, na, o Fernandas Pessoa klaidžioja nežinia kur. Išaušo diena, Lidija išsinešė lyginti eilutę, Marsenda drauge su tėvu nuėjo pas gydytoją, Į fizioparapijos kabinetą, paaiškino Salvadoras, senu papratimu darkydamas žodžius, ir Rikardui Rejišui pirmą kartą dingtelėja mintis, jog tos tėvo ir dukters kelionės į Lisaboną labai keistai atrodo, ligonė gyvena Koimbroje, kur netrūksta gerų gydytojų, galinčių pasiūlyti tokių pat procedūrų, kokių esama sostinėje, pavyzdžiui, galimybę gydytis ultravioletiniais spinduliais, nors tokie reti seansai vargu ar gali duoti jai naudos, Rikardas Rejišas grumiasi su tomis abejonėmis, Šijado gatve žingsniuodamas į Nacionalinį teatrą nusipirkti bilieto, tačiau pamažėle jas pamiršta, matydamas be galo daug gedinčių žmonių, moterų su šydais, tačiau labiausiai krinta į akis juodi kaklaraiščiai, sielvartingi vyrų veidai, kai kurie netgi išreiškia savo liūdesį juodu kaspinu apsijuosdami skrybėlę, na, žinoma, šiandien mūsų seniausiojo sąjungininko Anglijos karaliaus Jurgio V laidotuvės. Nors paskelbtas valstybinis gedulas, spektaklis

įvyks, nieko nepadarysi, gyvenimas teka savo vaga. Pardavęs jam parterio bilietą, kasininkas pridūrė, Šį vakarą dalyvaus žvejai. Kokie žvejai, paklausė Rikardas Rejišas ir tuojau pat suprato padaręs nedovanotiną klaidą, kasininkas suraukė antakius ir pasikeitusiu balsu atsakė, Iš Nazarė, savaime aišku, kaipgi galėtų būti neaišku, juk pjesė apie juos, kam reikia teatre žvejų, tarkime, iš Kaparikos arba Povoa, kokia prasmė juos kviesti į teatrą, o kokia prasmė kviesti štai šituos, nazariečius, jiems apmokėjo kelionę ir viešbutį, idant ir paprasti žmonės galėtų dalyvauti meninės kūrybos akte, juo labiau kad jie – pagrindiniai šios pjesės veikėjai, tad buvo parinkti keli atstovai, keletas vyrų ir moterų, Važiuojam į Lisaboną, važiuojam į Lisaboną, pažiūrėsim, kaip atrodo tenykštė jūra, kaip stačiai scenoje dūžta bangos, įdomu, kaip dona Palmyra Bastos atliks močiutės Žertrudės vaidmenį, dona Amelija – Marijos Bem, dona Lalandė – Rozos, o Amarantė – Lavagantės, pažiūrėsim, ar jie sugebės tikroviškai parodyti mūsų gyvenimą, ir kadangi vis tiek ten važiuojame, ta pačia proga skaistykloje kenčiančiųjų sielų vardu paprašysime vyriausybę pastatyti mums prieplauką, jau seniai mums jos reikia, nuo tos dienos, kai pirmasis laivas išplaukė į jūrą. Rikardas Rejišas praleido visą popietę slampinėdamas po kavines, nuėjo apžiūrėti remontuojamo Edeno teatro, netrukus bus išardyti pastoliai, jau beveik baigta *Auksinio raktelio** rekonstrukcija, tiek portugalai, tiek užsieniečiai mato savo akimis, kaip sparčiai gražėja ir klesti Lisabona, veikiai prilygsianti didžiosioms Europos valstybių sostinėms, ir tai nieko nuostabaus, nes ji – imperijos sostinė. Viešbutyje jis nevakarieniavo, tik užsuko persirengti, švarkas, kelnės ir liemenė dailiai kabojo ant pakabos, be vienos raukšlelės, taip sugeba išlyginti tik mylinčios moters rankos, – prašom atleisti dėl tos hiperbolės, nes nėra ir negali būti meilės, viešbučio svečiui nakčia glamonėjantis su kambarine, poetui su moterimi, vardu Lidija,

* Vienas pirmųjų Lisabonos kafešantanų, kur rinkdavosi opozicijos atstovai, daugiausia menininkai.

ne ta Lidija, kurią jis apdainavo savo odėse, tik bendravardę, nes odėje apdainuotoji Lidija niekada nevaitojo, aistros apimta, ir nedūsavo kaip šioji, nors ir buvo tokia pat laiminga, nieko kita nedarydavo, tik sėdėdavo upelio pakrantėje klausydamasi kuždant, *Ak Lidija, aš taip bijau likimo.* Jis suvalgė muštinį *Martinjaus* restoranėlyje, Didžiojoje aikštėje, stebėjo įnirtingą biliardo partiją, žiūrėjo, kaip lėtai sukdamasis žalia gelumbe lekia įskilęs Indijos dramblio kaulo rutulys, kokia nuostabi ir turtinga mūsų kalba, kuo labiau ji darkoma ir maitojama, tuo darosi išraiškingesnė, o kadangi jau buvo metas eiti į teatrą, jis išėjo, apdairiai žvalgydamasis prisiartino prie paradinių durų ir įsmuko į vidų, įsimaišęs tarp dviejų gausių šeimynų, nenorėjo užkliūti už akies anksčiau, nei pats pasirinks tinkamą laiką, vadovaudamasis dievaižin kokiomis strategijomis. Nesustodamas perėjo fojė, kurią kada nors vadinsime atriumu arba vestibiuliu, jeigu ligi tol neįsitvirtins koks kitas žodis, atskriejęs iš kitos kalbos, reiškiantis tą patį, šį tą daugiau arba nereiškiantis nieko, kaip, pavyzdžiui *hall*, mūsų, portugalų, tariamas kaip *ol*, salės prieigose jį pasitinka kapeldineris, kairiuoju taku nuveda iki septintos eilės, Štai jūsų vieta, pone, šalia damos, nurimk, vaizduote, jis paminėjo damą, ne panelę, klasikų ir šiuolaikinių dramaturgų išugdytas Nacionalinio teatro kapeldineris visada kalba aiškiai ir nedviprasmiškai, kas be ko, salėje yra ir Marsenda, bet ji sėdi per tris eiles arčiau scenos, po dešinei, anaiptol ne šalia, bet gana toli, taip toli, kad, galimas daiktas, ji manęs ir nemato. Ji sėdi tėvo dešinėje, ir tai gerai, nes, kai ji kalba, pasisukusi į tėvą, puikiai matyti jos profilis, smulkių bruožų veidas, tarytum pailgesnis dėl palaidų plaukų, dešinė ranka, kuria ji, mosčiodama palei smakrą, bando pabrėžti kai kuriuos žodžius, ištartus ar tik ketinamus ištarti, galimas daiktas, kalba apie savo gydytoją, galimas daiktas, apie pjesę, Kas tasai Alfredas Kortesas*, tėvas ne kažin ką gali jai pasakyti, prieš dve-

* Alfredas Kortesas (Alfredo Cortês, 1880–1946) – portugalų dramaturgas, itin populiarus 1921–1944 m.

jus metus matęs *Gladiatorius*, nelabai jam patikę, bet šita pjesė įdomi tuo, kad jos pagrindu paimti liaudies papročiai, pakantrauk, tuojau pamatysime, kas ten gera. Tą pokalbį, jeigu iš tikrųjų toks buvo, pertraukė kėdžių braškėjimas balkone, egzotiškas balsų šurmulys, parterio žiūrovai atsigręžę užvertė galvas, antrojo aukšto ložėje pasirodė žvejai iš Nazarė, užėmė visą pirmąją eilę, bet liko bestovį, kad geriau matytų sceną, o žiūrovai – juos, visi, vyrai ir moterys, vilkėjo to krašto tautiniais drabužiais, ko gero, buvo basi, bet iš apačios nebuvo matyti. Kai kas ėmė ploti, kiti atlaidžiai pasekė jų pavyzdžiu, Rikardas Rejišas suirzęs sugniaužia kumščius – neturi nė lašo mėlyno kraujo, o maivosi kaip aristokratas, pasakytume ir labai apsiriktume, viso labo atsiliepė įgimtas jautrumas ir geros manieros, Rikardo Rejišo akimis žiūrint, ploti šiuo atveju mažų mažiausiai nepadoru.

Šviesos gęsta, salėje pasidaro tamsu, pasigirsta vadinamieji trys Moljero dūžiai, skelbiantys spektaklio pradžią, ko gero, baimė suspaudžia širdis žvejams ir jų pačioms, tikriausiai pagalvojusiems, jog tai, matyt, dailidės laivų statykloje kala paskutines vinis, pakyla uždanga, moteriškė žibina žibę, dar naktis, už dekoracijų girdėti vyro balsas, tai Manė Zė, Aha, Manė Zė, ir prasideda spektaklis. Žiūrovai dūsauja, nenustygsta vietoje, kartais juokiasi, įsijaudrina pirmojo veiksmo pabaigoje, kai moterys šoka viena kitai į plaukus, o užsidegus šviesoms, žiūrovų veidai pagyvėję, geras ženklas, iš viršaus skamba balsai, žmonės šaukia vieni kitiems iš vienos ložės į kitą, toks įspūdis, lyg ten būtų persikėlę aktoriai, beveik tokia pat vaizdinga kalba, beveik tokia pat ar netgi vaizdingesnė, nelygu vertinimo bei lyginimo kriterijai. Rikardas Rejišas apmąsto visa tai, ką matė ir girdėjo, ir prieina prie išvados, jog pamėgdžiojimas – tai anaiptol ne menas ir jog autorius padarė nedovanotiną klaidą rašydamas pjesę nazariečių dialektu ar bent jau tuo draikalu, kurį jis palaikė dialektu, jis pamiršo, jog tikrovė nepakenčia savo veidrodinio atspindžio, jį atmeta, ir vietoj jos gali būti parodyta tiktai kita tikrovė,

nors ir kokia ji būtų, ir tuomet abi tikrovės, tokios skirtingos ir prieštaringos, viena kitą papildo, išryškina ir atskleidžia tikrovę kaip būtąjį atradimą, o atradimą – kaip būsimąją tikrovę. Tiesą pasakius, Rikardo Rejišo mintys dar painesnės ir labiau suveltos, nes, šiaip ar taip, sudėtinga mąstyti ir drauge ploti, žiūrovai ploja, ir jis neatsilieka, ploja iš solidarumo, be to, nepaisant to dialekto, klaikiai skambančio aktorių lūpose, pjesė jam tikrai patinka, ir jis žvilgčioja į Marsendos pusę, ji, savaime suprantama, neploja, tačiau šypsosi. Žiūrovai atsistoja, turime galvoje vyrus, nes žiūrovės beveik visos kaip viena liko besėdinčios, o vyrams reikia prasimankštinti kojas, patenkinti gamtinius poreikius, surūkyti cigaretę arba cigarą, pasidalyti įspūdžiais su draugais, pasisveikinti su pažįstamais, išeiti į fojė, patiems pasirodyti ir į kitus pasižiūrėti, o tie, kurie lieka salėje, priklauso įsimylėjėlių ir jaunikių kategorijai, jie atsistoja, žvalgosi aplink kaip vanagai, akylai sekdami kiekvieną krustelėjimą, jie – savo dramos veikėjai, aktoriai, atliekantys savo vaidmenį pertraukos metu, kai tuo tarpu tikrieji aktoriai ilsisi savo kambariuose atsipalaiduodami nuo personažų, kuriais buvo ir kuriais vėl taps, beje, kaip ir anie tik kuriam laikui. Atsistodamas Rikardas Rejišas žvilgtelėjo per galvas – daktaras Sampajus irgi atsistojo, Marsenda papurto galvą, lieka besėdinti, tėvas švelniai paglosto jai petį ir taku nueina durų link. Rikardas Rejišas, paspartinęs žingsnius, atsiduria fojė anksčiau. Netrukus juodu susitiks akis į akį tarp visų tų šnekučiuojančių ir vaikščiojančių žmonių, tabako dūmų debesyse, kur girdėti pokalbių nuotrupos, Palmyra nuostabi, Mano galva, jie prikarstė ant scenos per daug tinklų, Pasiuto bobos, taip kibo viena kitai į gaurus, lyg iš tikrųjų būtų susipešusios, Jūs, gerbiamasis, niekada nesate jų matęs, o aš mačiau, kai lankiausi Nazarė, dievaži tikros raganos, Kartais nelengva suprasti, ką jos sako, Et, ten jie visi taip šneka, Rikardas Rejišas vaikščiojo tarp būrelių, įsiklausydamas į pokalbius, lyg pats būtų pjesės autorius, ir drauge iš tolo sekė daktarą Sampajų, trokšdamas lyg netyčia su juo

susitikti. Vienu tarpu sumetė, jog ir advokatas jį pastebėjo, priėjo kaip niekur nieko ir pirmas jį užkalbino, Labą vakarą, kaip patiko pjesė, ir Rikardas Rejišas, taręs sau, jog neverta dėtis nustebusiam ir šūktelėti, Kokia maloni staigmena, pasisveikino savo ruožtu ir atsakė, Taip, pone, patiko, ir, pridūręs, Beje, mes gyvename tame pačiame viešbutyje, laikė savo pareiga prisistatyti, Aš esu Rikardas Rejišas, akimirką sudvejojo, ar verta pasisakyti, Aš – gydytojas, ilgokai gyvenau Rio de Žaneire, atvykau į Lisaboną prieš mėnesį, tačiau daktaras Sampajus menkai klausėsi šypsodamas, lyg norėdamas pasakyti, Jeigu jūs būtumėte pažįstamas su Salvadoru taip seniai kaip aš, neabejotumėte, jog jis man papasakojo apie jus viską, ką žino, o kadangi aš jį labai gerai pažįstu, numanau, kad jis bus jums kalbėjęs apie mane ir mano dukterį, daktaras Sampajus, be jokios abejonės, įžvalgus žmogus, ne veltui daugelį metų dirba notaru, Taigi neverta daugiau apie tai kalbėti, nes mes jau supažindinti, tarė Rikardas Rejišas, Jūsų tiesa, ir juodu prašneko apie pjesę bei aktorius, kreipdamiesi vienas į kitą kaip lygus į lygų, daktare Rejišai, daktare Sampajau, laimė, juodu siejo neginčijama rangų lygybė, ir taip jie bendravo iki pertraukos pabaigos. Sučiršku skambučiui, juodu drauge grįžo į salę ir, tardami vienas kitam, Iki greito pasimatymo, nuėjo į savo vietas, Rikardas Rejišas atsisėdo pirmas, nenuleisdamas nuo jo akių, pamatė, jog šis sušneko su dukterim, ši atsigręžė, irgi jam nusišypsojo, prasidėjo antras veiksmas.

Per kitą pertrauką jie vėl susitiko, bet šįkart visi trys. Nors ir žinodami, kas yra kas, iš kur atvyko ir kur gyvena, susipažino iš naujo kaip pridera, Rikardas Rejišas, Marsenda Sampajo, abu laukė tos akimirkos, ir ji pagaliau atėjo, paspaudė vienas kitam ranką, dešine dešinę, kai tuo tarpu jo kairioji ranka kabojo palei šoną nejudėdama, stengdamasi nekristi į akis, apsimesti, kad jos suvis nėra. Marsendai žėrėjo akys, tikriausiai ją sujaudino Marijos Bem kančios, jeigu apskritai jos gyvenime būtų buvusi kokia paslaptis, kuri paskatintų

ją imtis į širdį paskutiniuosius Lavagantės žmonos žodžius, Švč. Mergele Marija Sopulingoji, Septynių skausmų Dievo Motina, jeigu yra pragaras, jeigu, išliejus tiek ašarų, man dar skirta eiti į pragarą, negali būti baisesnio pragaro už tą, kuriame aš kenčiu, ji būtų pakartojusi tuos žodžius Koimbros dialektu, tačiau tartis neturi įtakos žodžių prasmei, be to, žodžiais vargu ar įmanoma nusakyti tai, ką jauti, Aš puikiai suprantu, kodėl tu nejudini rankos, viešbučio kaimyne, žmogau, patraukęs mano dėmesį, aš pašaukiau tave negyvos rankos mostu, neklausk kodėl, nes aš pati dar nespėjau apie tai pagalvoti, pašaukiau tave, ir tiek, kada nors suprasiu, kas mane paskatino tave pašaukti ir kodėl, o gal ir nesuprasiu, dabar tu pasitrauksi į šalį, kad nepalaikyčiau tavęs nemandagiu, nekukliu, kad nelįstum man į akis, kaip sako paprasti žmonės, eik, mudu žinome, kur galime susitikti, nes ne atsitiktinai čia pasirodei. Rikardas Rejišas išėjo iš fojė ir ėmė vaikščioti koridoriais palei pirmojo ir antrojo aukšto ložes, norėdamas iš arčiau apžiūrėti žvejus, sučirškė skambutis, šįkart pertrauka buvo trumpesnė, jam grįžus į salę, šviesos jau geso. Visą trečią veiksmą jis žiūrėjo čia į sceną, čia į Marsendą. Ji nė karto negrįžtelėjo, tačiau atsisėdo truputį kitaip, kad būtų geriau matyti jos veidas, veikiau kraštelis skruosto, ir retkarčiais dešine ranka nusibraukdavo plaukus iš kairės pusės, labai lėtai, lyg turėdama kokią slaptą mintį, Kokią, ko nori ta mergina, kas ji tokia, jeigu net visada atrodo skirtinga, kartais vienokia, kartais kitokia. Jis pastebėjo ją šluostantis skruostus tuo metu, kai Lijanora prisipažino, kad ji pavogė gelbėjimosi valties raktą trokšdama Lavagantės mirties, o Marija Bem ir Roza – viena pradėjusi, kita užbaigusi – pareiškė, jog taip pasielgti ją paskatino meilė, jog meilė – taurus jausmas ir, negalėdama pasiekti savo tikslo, sudega, ir dar kartą, paskutinės trumputės scenos metu, kai iki Lavagantės ir Marijos Bem sueities belieka vienas žingsnis, staiga užsidegė šviesos, suskardėjo plojimai, ir Marsenda atsistojo šluostydamasi ašaras, šįkart nosinaite, ir ne ji viena, didu-

ma moterų salėje šypsojosi pro ašaras, jautri moters širdis, aktoriai dėkojo, rankomis rodydami, jog reikia ploti tikriesiems tos istorijos apie žvejybą ir jūrą herojams, sėdintiems ložėse, tuomet žiūrovai atsigręžė jų link, štai tikroji meno paskirtis – susieti žmones bendrystės saitais, visi įniko ploti šauniesiems žvejams ir jų narsingosioms žmonoms, net Rikardas Rejišas paplojo, teatre pasitaikė proga pamatyti, kaip lengva sutarti skirtingų luomų ir veiklos rūšių atstovams, visi mes, turtuoliai, skurdžiai, viduriniojo sluoksnio žmonės, džiaugiamės reta privilegija gauti didžią brolybės pamoką, o dabar žvejai kviečiami į sceną, vėl subrazda kėdės, spektaklis dar nepasibaigė, prašom atsisėsti, atėjo svarbiausia akimirka. Ak, kokia laimė, koks malonumas, koks džiūgavimas, Nazarė žvejų bendruomenė žygiuoja pagrindiniu taku, lipa į sceną, aktorių apsupti, dainuoja savo krašto dainas ir šoka savo krašto šokius, šis vakaras bus įrašytas į Gareto bendrovės metraštį, delegacijos vadovas apkabina aktorių Roblišą Monteirų, vyriausiąją žvejo žmoną bučiuoja aktorė Palmyra Bastos, visi kalba per vienas kitą, kiekvienas savo dialektu, kaip išeina, bet ne ką prasčiau supranta vienas kitą, vėl prasideda dainos ir šokiai, jaunos aktorės bando svečių krašto šokių žingsnelius, žiūrovai juokdamiesi ploja, paskiau kapeldineriai ima pamažu stumti žiūrovus iš salės, nes scenoje numatytos vaišės, aktorių ir pjesės veikėjų bendra vakarienė, šaudo kamščiai, šnypščia putojantis vynas, kuris muša į nosį, nepratusios prie vyno, Nazarė moterėlės staigiai apsvaigsta ir plyšta juokais. Rytoj, stebint žurnalistams, fotografams ir korporacijų vadovams, išvažiuodami autobusu, žvejai suriks, Tegyvuoja Naujoji valstybė ir Tėvynė, nežinia, ar toks straipsnis buvo įrašytas į sutartį, tarkime, jog tas šauksmas ištrūko iš dėkingų širdžių, džiūgaujančių, jog pagaliau jiems pažadėta pastatyti tą tokią trokštamą prieplauką, ir jeigu Paryžius vertas mišių, tai sušukus *tegyvuoja*, ko gero, galima pelnyti išganymą.

Žiūrovams skirstantis, Rikardas Rejišas nesistengė išvengti daktaro Sampajaus ir jo dukters. Visi trys sustojo ant šali-

gatvio, ir Rikardas Rejišas paklausė Marsendą, ar jai patiko pjesė, ir ji atsakė, jog trečiasis veiksmas taip ją sujaudino, kad ji apsiverkė, Pastebėjau, tarė jis, taip ir pasibaigė jų pokalbis, nes kaip tik tuo metu daktaras Sampajus pašaukė taksi ir paklausė, ar Rikardas Rejišas nepageidautų važiuoti drauge, aišku, tuo atveju, jeigu jau grįžta į viešbutį, jiedu su dukra labai džiaugtųsi, tačiau jis atsisakė, padėkojo, Iki rytojaus, labos nakties, buvo labai malonu su jumis susipažinti, ir automobilis nuvažiavo. Būtų mielai važiavęs drauge, jeigu būtų klausęs širdies balso, tačiau laiku susivokė, jog būtų negerai, jie visi jaustųsi nesmagiai, nejaukiai, varžytųsi nežinodami ką sakyti, nes ne taip jau lengva sugalvoti naują temą, be to, būtų tam tikro kebelio prireikus susėsti, ant galinės sėdynės trise tikrai netilptų, o daktaras Sampajus nieku gyvu nesutiktų sėsti į priekį ir palikti dukters šalia nepažįstamo vyriškio, taip, visiškai nepažįstamo, sąvadautojoje prietemoje, sugebančioje suartinti du žmones, net neprisilietusius vienas prie kito, suglausti juos savo aksominėmis rankomis, juo labiau kad glaudžiau nei prietema suartina mintys, pamažėle nepastebimai virstančios nebeslepiama paslaptimi, o pasodinti Rikardą Rejišą šalia vairuotojo nepadoru, negražu pasisiūlyti pavėžėti žmogų ir pasodinti jį priekyje, priešais skaitliuką, nes, kaip žinia, kelionės pabaigoje jis pamatys, kiek priskaičiuota mokėti, ir laikys savo pareiga atsiskaityti su vairuotoju, ir bus dar negražiau, jeigu, šykštumo vedamas arba nesugraibydamas kišenių, jis nespės greitai išsitraukti piniginės, o asmuo, sėdintis ant galinės sėdynės, pasisiūlęs jį pavėžėti ir pasiryžęs žūtbūt pats apmokėti kelionę, šoks prieštarauti, Ne, ne, pone, ir nebandykite, vairuotojau, neimkite pinigų iš to pono, aš moku, ir žmogus kantriai laukia, kol tie ponai galų gale susitars, šimtus kartų jau girdėtas ginčas, taksi vairuotojų gyvenime tokie groteskai – duona kasdienė. Rikardas Rejišas pėstute leidžiasi į viešbutį, niekas jo nebelaukia, nei malonumai, nei priedermės, naktis vėsi ir drėgna, tačiau nelyja, smagu pasivaikščioti, jis pereina visą Augustos gatvę,

metas pasukti į Rūmų aikštę, paslampinėti po krantinę, nusileisti laipteliais ten, kur putodamos dūžta nešvarios bangelės, grįžta atgal į upę ir tuojau pat vėl atbėga, tos pačios, kitos, tokios pačios ir skirtingos, krantinėje nė gyvos dvasios, ir vis dėlto tamson, į virpančius žiburius kitame krante, į vidury upės inkarus nuleidusių laivų signalinius žibintus, žiūri daugybė žmonių, žiūri žmogus, šiąnakt esantis šičia, kaip sakoma, fiziškai, be to, be legiono kitų, kuriais jis tariasi esąs, čia yra ir tie, kuo jis būna kiekvieną kartą ateidamas čionai, tie, kurie prisimena, jog jis ateidavo, net jeigu jis pats to neprisimena. Akys, pripratusios prie tamsos, tolumoje įžiūri pilkšvus pavidalus – eskadros laivus, palikusius saugius dokus, oras dar audrotas, bet ne toks jau baisus, kad laivai negalėtų išplaukti iš uosto, be to, jūreivio gyvenimas – amžinas aukojimasis. Iš tolo visi laivai panašūs, ko gero, ten yra ir eskadriniai minininkai, pavadinti upių vardais, Rikardas Rejišas nebeprisimena visų pavadinimų, kuriuos nešikas išbėrė kaip poterius, *Težas*, budintis Težo upėje, antai *Vouga*, o visų arčiausiai *Danas*, pasak ano žmogaus, tai šit upės, plaukiančios per mano kaimą, jų vandenys – kaip ir štai šitie – teka į jūrą, o ji priima visų upių vandenis ir upėms juos grąžina, ir mes trokštume, jog niekada nesibaigtų tas ratas, bet tai neįmanoma, laiko jam duota ne daugiau negu saulei, mirtingai kaip ir mes visi, šlovinga mirtis laukia tų, kurie atsisveikins su šiuo pasauliu paskutinįkart gęstant saulei, jie neregėjo pirmosios pasaulio dienos, bet užtat regės paskutiniąją.

Oras visiškai nepalankus filosofiniams apmąstymams, šąla kojos, įtartinai nužvelgia netoliese stabtelėjęs policininkas, vandenų stebėtojas nepanašus į piktadarį ar valkatą, gal ketina šokti į upę, nusiskandinti, ir, pagalvojęs, kiek rūpesčių gali kilti tokiu atveju – šauktis pagalbos, iššvejoti skenduolį, surašyti protokolą, valdžios atstovas prieina arčiau, dar nenumanydamas, ką reikia sakyti, tikėdamasis, jog, vien jį išvydęs, kandidatas į savižudžius atsisakys savo beprotiško ketinimo. Rikardas Rejišas išgirdo žingsnius, dar skaudžiau

pajuto po kojomis šaltus prieplaukos akmenis, reikia nusipirkti batus storais padais, apskritai laikas grįžti į viešbutį, kol dar nepersišaldžiau, tarė jis, Labą vakarą, pone policininke, ir pareigūnas, lengviau atsiduseęs, paklausė, Turite kokių rūpesčių, Ne, ne, jokių rūpesčių, viskas gerai, kas čia keista, jog žmogus vidury nakties stovi krantinėje ir žiūri į upę, į laivus, Težą, netekantį per mano kaimą, per mano kaimą tekantis Težas vadinasi Douras*, bet tai ne bėda, nesvarbu, kad upė, tekanti per mano kaimą, vadinasi kitaip, vis tiek ji gražesnė už Težą. Nusiraminęs policininkas žingsniuoja Muitinės gatvės link, mąstydamas apie žmonių polinkius, apie keistuolius, kurie išdygsta vidury nakties, Ir ką jis čia veikia, spokso į upę tokiu metu, jam būtų ne pro šalį čia pasivaikščioti tarnybos reikalais, kaip man, tuomet permanytų, koks tai malonumas. Rikardas Rejišas pasuko Arsenalo gatve, po dešimties minučių atsidūrė viešbutyje. Durys buvo dar neužrakintos, laiptų aikštelėje pasirodė Pimenta su raktų ryšuliu, žvilgtelėjo apačion ir dingo, nelaukdamas kaip paprastai, kol svečias užlips laiptais, Kodėl, savaime suprantama, sunerimo Rikardas Rejišas, Gal jis ką nors sužinojo apie Lidiją, Kada nors tikrai viskas išplauks į paviršių, viešbutis – kaip stiklinis, Pimenta kojos iš jo nekelia, žino visas paslaptis, neabejoju, kad jis ką nors įtaria, Labos nakties, Pimenta, kaip galima nuoširdžiau priduria jis, ir anas atsako visai paprastai, be jokio priešiškumo, Tikriausiai klystu, pagalvoja Rikardas Rejišas ir, paėmęs raktą, pasuka į savo kambarį, bet netikėtai sugrįžta, išsiima piniginę, Šekit, Pimenta, čia jums, ir, neaiškindamas kodėl, paduoda dvidešimties eskudų pinigą, ir Pimenta nieko neklausia.

Kambariuose tamsu. Rikardas Rejišas atsargiai sėlina koridorium, kad nepažadintų miegančiųjų, trims sekundėms stabtelėja prie Marsendos durų, paskiau eina toliau. Kambaryje šalta ir drėgna, beveik kaip upės pakrantėje. Jis susigūžia, šiurpo nukrėstas, lyg vis dar žiūrėtų į blyškius laivų pavi-

* Douras teka per Portą, Rikardo Rejišo gimtąjį miestą.

dalus, klausydamasis policininko žingsnių, dingtelėja mintis, kas būtų atsitikę, jeigu jis būtų atsakęs, Taip, turiu rūpesčių, tik tiek, ir jei nieko daugiau nebūtų galėjęs pridurti, būtų pakartojęs, Turiu rūpesčių, nieko daugiau neaiškinęs, nesakęs, ką tai galėtų reikšti. Priėjęs prie lovos, jis pamatė lyg kažką kūpsant, kas nors pakišta po antklode, tikriausiai šildynė, dėl visa ko palietė ranka, šilta, šaunuolė Lidija, sugalvojo įšildyti patalą, be abejo, ne visais svečiais taip rūpinasi, ko gero, šiąnakt neateis. Jis atsigulė, paėmė nuo naktinio stalelio knygą, Herbertą Kveiną, perbėgo akimis du puslapius, pernelyg neimdamas į galvą, ką skaito, regis, jau atskleistos trys nusikaltimo paskatos, ir bet kurios jų pakako įkalinti įtariamąjį, ant kurio ir šiaip jau krito visi įtarimai, tačiau, naudodamasis savo teise ir vykdydamas savo pareigą, reikalaujančią bendradarbiauti su teisingumu, minėtas įtariamasis pakišo mintį, kad, pritaikius jam kaltumo prezumpciją, galėtų atsirasti ketvirta, penkta ir šešta paskata, visos kaip viena galimos, ir kad išaiškinti nusikaltimą, jo paskatas, galbūt, tik galbūt, pasisektų susiejus visas tas paskatas ir atsižvelgus į jų tarpusavio sąryšį, į tų sąsajų poveikį kitoms sąsajoms ir visam tyrimui, į tai, jog esama galimybės ir netgi tikimybės, kad vienų sąsajų poveikis panaikins arba pakeis kitų sąsajų poveikį, kol pagaliau būtų prieita prie galutinio rezultato, mirties, ir tuomet dar reikėtų išnagrinėti, kokia atsakomybės dalis tenka aukai, tai yra nustatyti, ar moralės ir įstatymo požiūriu nederėtų jos laikyti septintąja ir, galimas daiktas, tik galimas daiktas, lemiama paskata. Jam buvo jauku, šildynė kaitino kojas, smegenys veikė patys savaime, sąmoningai nesusisiedamos su išoriniu pasauliu, nuo sunkaus teksto merkėsi akys. Jis užsimerkė kelioms sekundėms, o kai atsimerkė, lovos kojūgalyje pamatė sėdint Fernandą Pessoa tokia poza, lyg jis būtų atėjęs lankyti ligonio, ta pačia mąslia išraiška, kokia įamžintas kai kuriuose portretuose, susinėręs rankas ant dešinės kojos, truputį palenkęs galvą į priekį, išblyškęs. Rikardas Rejišas padėjo knygą į šalį, tarp dviejų priegalvių, Nesitikėjau, jog

ateisite tokiu metu, tarė ir maloniai nusišypsojo norėdamas sušvelninti irzlų toną ir dviprasmišką potekstę, reiškiančią, Šiandien galėjote ir neateiti. Tam jis turėjo rimtų priežasčių, veikiau buvo dvi priežastys, visų pirma norėjo kalbėti vien apie teatrą ir apie tai, kaip ten viskas buvo, bet anaiptol ne su Fernandu Pessoa, antra, visai įtikėtina, kad bet kurią akimirką gali ateiti Lidija, ir, nors nėra ko baimintis, jog ji išbėgs spiegdama, Gelbėkit, vaiduoklis, gali atsitikti ir taip, kad Fernandas Pessoa nepageidaus išeiti ir, naudodamasis mirties dovana taps nematomu, kaip tai kartais daro nelygu nuotaika ir aplinkybės, stebės įųdviejų jausmų proveržį ir glamones, o tai visiškai įmanoma, taip daro Dievas, bet tik Dievas, beje, kitaip ir būti negali, nes Jis yra visur, nuo Jo nepasislėpsi, bet mes, garbė Dievui, prie to esame pripratę. Rikardas Rejišas bando griebtis vyriško solidarumo, Mudu negalėsime ilgiau kalbėtis, galimas daiktas, turėsiu viešnią, suprantate, bus nepatogu, Matau, kad jūs veltui negaištate laiko, atvažiavote vos prieš tris savaites, o jau įklimpote į meilės nuotykius, bent aš manau, jog tai susiję su meile, Nemanau, jog čia dera kalbėti apie meilę, ji – viešbučio kambarinė, Mano mielas Rejišai, negaliu patikėti, kad jūs, estetas, visų Olimpo deivių numylėtinis, gulate į lovą su kambarine, tarnaite, nejaugi jus, su tokiu stebėtinu pastovumu liaupsinusį savąsias Lidijas, Nejeras ir Chlojas, dabar pavergė kambarinė, kaip aš jumis nusivyliau, Toji kambarinė vardu Lidija, ir ji manęs nepavergė, aš ne iš tų, kuriuos galima pavergti, Aha, vadinasi, iš tikrųjų yra vadinamoji poetinė tiesa, kaip kažin ką juokinga, jūs taip šaukėtės Lidijos, jog Lidija pagaliau pasirodė, jums pasisekė labiau negu Kamoenšui, kuris, siekdamas Natersijos, turėjo išgalvoti jos vardą, bet tuo viskas ir pasibaigė, Čia turi ateiti ne mano apdainuotoji Lidija, bet jos bendravardė, Nedėkingasai, ar jūs išmanote, kas būtų toji jūsų odžių Lidija, jeigu iš tikrųjų būtų įmanomas toks reiškinys, kai įsikūnija sunkiai įsivaizduojama vidinės ramybės, išmintingo tylėjimo ir tyraus dvasingumo darna, Vargiai įtikėtina, Lygiai taip pat vargiai

įtikėtina kaip ir faktas, jog iš tikrųjų esama tas odes rašiusio poeto, Tas odes rašiau aš, Leiskite man tuo suabejoti, mielas Rejišai, aš jus aptikau beskaitant detektyvą, su šildyne prie kojų belaukiant kambarinės, kad ji sušildytų jums visa kita, meldžiu neįsižeisti dėl tokių šiurkščių žodžių, jūs pats pagalvokite, ar aš galėčiau patikėti, jog tai tas pats žmogus, kuris parašė, *Pasitrauk ir iš tolo pasaulį stebėki*, įdomu, kur jūs buvote, kai iš tolo stebėjote pasaulį, Argi ne jūs tvirtinote, jog poetas, įsijautęs į savo vaidmenį, – neprilygstamas apsimetėlis, Prisipažįstu, tai tiesa, tačiau lūpos kartais ištaria tokias pranašystes, kurios nežinia kokiais keliais jas pasiekė, bet tai dar pusė bėdos, baisiausia, jog aš numiriau nesupratęs, kas kuo apsimeta, ar poetas apsimeta žmogumi, ar žmogus – poetu, Apsimesti ir būti apsimetėliu – tai du skirtingi dalykai, Tai klausimas ar teiginys, Klausimas, Savaime suprantama, skirtingi, aš tik apsimetu, o jūs – apsimetėlis, ir jeigu norite suvokti skirtumą, skaitykite mane, o paskiau save, Jūsų dėka po tokio pokalbio manęs laukia nemigos naktis, Gal Lidija ateis jūsų užliūliuoti, kaip esu girdėjęs, tarnaitės, atsidavusios savo ponams, esti labai švelnios, Klausau jūsų, ir man toks įspūdis, kad jūs pilnas apmaudo, Visai galimas daiktas, Štai ką man pasakykite, aš apsimetu žmogumi ar poetu, Jūsų padėtis be išeities, mano mielasis Rejišai, jūs apsimetėlis, ir tiek, apsimetate pačiu savimi, ir tai neturi nieko bendra nei su žmogumi, nei su poetu, Vadinasi, nėra išeities, Dar nežinia, Žinia, Ne, išeities nėra, nes jūs nežinote, kas jūs esate, O jūs, ar jūs kada nors žinojote, Apie mane nėra ko kalbėti, aš miręs, nesirūpinkite, atsiras marios žmonių, pasišovusių vienaip ar kitaip mane apibūdinti, Galbūt aš grįžau į Portugaliją, norėdamas sužinoti, kas esu, Kvailystė, mielas bičiuli, vaikiški paistalai, tokie atsivėrimai atsitinka tik mistiniuose romanuose ir kelyje į Damaską, nepamirškite, jog mes Lisabonoje, o iš čia nėra kelio atgalios, Noriu miego, Einu, o jūs miegokite, tai išties pats geriausias dalykas, kurio aš trokštu, tik kvailiai sako, jog miegas – mirties brolis, tikras brolis ar

pusbrolis, nepamenu, bet tiek to, Brolis, man regis, Ką gi, prisiklausęs tiek nemalonių žodžių, ar dar pageidaujate, kad jus aplankyčiau, Taip, nelabai turiu su kuo pasikalbėti, Jūsų tiesa, be jokios abejonės, Beje, būkite malonus, išeidamas neuždarykite durų, tik vos priverkite, atsiprašau, kad nesikeliu, labai jau šalta kambary, Vis dar tikitės, jog ateis viešnia, Nežinia, Fernandai, nežinia.

Po pusvalandžio atsidarė durys. Ilgai ėjusi koridoriais ir laiptais, sužvarbusi Lidija įsmuko į lovą, prisiglaudė, paklausė, Gera buvo teatre, ir jis pasakė tiesą, Gera, labai gera.

Marsenda su tėvu neatėjo pietų. Norint sužinoti priežastį, Rikardui Rejišui neprireikė griebtis taktinių gudrybių ir juo labiau išradingų sekimo metodų, pakako tik pakantrauti ir pasikliauti Salvadoru, kaip senas svečias be jokių ceremonijų užsikvempęs registratūroje ant pertvarėlės, įsileido į vangų pašnekesį apie šį bei tą, lyg tarp kitko, probėgšmais, tarytum pagal oratorinio meno taisykles nukreipdamas kalbą kita linkme, tarytum plėtodamas muzikinę temą ir nejučia pereidamas į kitą tonaciją, užsiminė, jog vakar buvęs Nacionaliniame teatre ir ten susitikęs ir susipažinęs su daktaru Sampajum ir jo dukterimi, be galo maloniais ir inteligentiškais žmonėmis. Akimirką Salvadoro šypsena truputį prigeso, kai jis susizgribo pernelyg vėlai sužinojęs naujieną, juk jis matęs juodu išeinant, netgi užkalbinęs, ir jie nė vienu žodžiu neprasitarę, jog buvę Nacionaliniame teatre ir susitikę su daktaru Rejišu, dabar jis jau žinojo, kas be ko, betgi jau antra valanda dienos, šaukštai popiet, kaip galėjo taip atsitikti, savaime suprantama, jis nesitikėjo, atėjęs į viešbutį, rasti išsamaus rašytinio pranešimo apie esamą padėtį, Mes susipažinome su daktaru Rejišu, Aš susipažinau su daktaru Sampajum ir jo dukra, bet vis dėlto jam pasirodė, jog tiek valandų laikyti jį nežinioje – baisi neteisybė, kokie žmonės nedėkingi, kaip galima taip elgtis su administratorium, tokiu draugišku ir nuoširdžiu su visais svečiais. Mes jau sakėme, kad jo šypsena prigeso, bet tai dar ne viskas, vis dėlto reikia daugiau

laiko norint paaiškinti, kodėl taip atsitinka, juo labiau jeigu trokštame, kad neliktų abejonių dėl tokio netikėto ir iš pirmo žvilgsnio nesuprantamo elgesio, nes žmogaus širdyje esama tokių slaptų kertelių, jog mums, pasiryžus jas ištirti, gresia didelis pavojus neberasti kelio atgal. Rikardas Rejišas neketino ryžtis tokiam žygiui, jam tiesiog pasirodė, jog Salvadoras sutriko staiga dingtelėjus kažin kokiai minčiai, ir, kaip mes žinome, tai tiesa, tačiau, nors ir kaip norėdamas, jis niekada nebūtų galėjęs jos įminti, ir tai dar sykį įrodo, kaip menkai išmanome vieni apie kitus ir kaip greitai išsenka mūsų kantrybė, kai retkarčiais imame aiškintis priežastis, nagrinėti impulsus, aišku, išskyrus tuos atvejus, kai vyksta tikras nusikaltimo tyrimas, nors ir netiesiogiai aptariamas mūsų minėtoje knygoje *The God of the Labyrinth*. Salvadoras įveikė savo apmaudą, kaip sakoma, kur kas greičiau, negu mes spėjome apie tai papasakoti, ir, davęs valią savo geriems polinkiams, parodė esąs puikiai nusiteikęs, išliaupsino daktarą Sampajų, tikrą senų laikų riterį, ir jo dukterį, tokio gero skonio, tokio neprilygstamo išsiauklėjimo panelę, tik, deja, amžinai liūdną dėl savo kliauties, negalios, Čia kalbant, čia paliekant, daktare Rejišai, netikiu, kad jos liga neišgydoma. Rikardas Rejišas pabandė išvengti tos temos, nenorėdamas įsileisti į klinikinio atvejo aptarimą, kuriam, kaip anksčiau buvo pareiškęs, neturi kompetencijos, tad staigiai nutraukė kalbą ir tiesiai pasuko prie to, kas jam atrodė svarbiausia, žodžiu tariant, kas jį domino, nežinia kodėl ir nežinia kiek, Jie šiandien nepietavo, ir, ūmai prisiminęs kitą tikimybę, Ar jie jau išvažiavo į Koimbrą, ir Salvadoras, šiuo atžvilgiu visapusiškai kompetentingas, atsakė, Ne, jie išvažiuoja rytoj, šiandien jie pietavo centre, panelė Marsenda susitinka su savo gydytoju, paskiau jie ketino eiti pasivaikščioti ir apsipirkti, O vakarieniaus čia, Be jokios abejonės. Rikardas Rejišas pasitraukė nuo pertvaros, žengė kelis žingsnius, stabtelėjo, paskiau sugrįžo atgal, Ko gero, eisiu pasivaikščioti, tikėkimės, kad oras nesuges, ir Salvadoras, lyg pranešdamas nelabai svarbią žinią, tuomet pridūrė, Panelė Marsenda žadėjo po pietų sugrįžti į viešbutį,

sakė neisianti su tėvu į miestą, nes jis turįs reikalų, ir dabar Rikardas Rejišas nutaiso miną, lyg nieko nebūtų sakęs, eina į svetainę, pasižiūri pro langą, lyg abejodamas meteorologų oro spėjimais, paskiau sugrįžta atgal, Persigalvojau, pabūsiu čia, paskaitysiu laikraščius, lyti nelyja, bet tikriausiai žvarbu, ir Salvadoras nuoširdžiai pritaria naujiems planams, Tuojau liepsiu svetainėn atnešti krosnelę, jis dukart paskambina varpeliu, pasirodo kambarinė, ne Lidija, savaime suprantama, ir tai iškart pasitvirtina išgirdus jos vardą, Karlota, užkurk krosnelę ir atnešk į svetainę. Tegul kiekvienas iš mūsų sprendžia, ar tokios smulkmenos reikalingos, kad geriau suvoktume, kas vyksta, ar ne, ir nuomonių gali pasitaikyti labai įvairių, nes viskas priklauso nuo skaitytojo susikaupimo, nuotaikos, skonio, kai kas labiausiai vertina apibendrinimus, perspektyvas, panoramas, istorines freskas, kitiems, priešingai, patinka stilistinės plonybės ir prieštaringų intonacijų įvairovė, kaip žinome, visiems įtikti neįmanoma, tačiau šiuo atveju svarbu nebent duoti laiko jausmams, nors ir kokie jie būtų, prasiskinti kelią tarp žmonių ir į jų širdis tuo metu, kai Karlota suvaikščioja ten ir atgal, kai Salvadoras stengiasi sutvarkyti sąskaitą rikiuodamas neklusnius skaičius, o Rikardas Rejišas svarsto, ar nepasirodė įtartinas toks staigus nuomonės pasikeitimas, nes iš pradžių jis pasakė eisiąs pasivaikščioti, bet netrukus persigalvojo.

Atėjo antra valanda, paskiau pusė trijų, perskleisti ir perskaityti visi skysti Lisabonos laikraščiai nuo pirmo iki paskutinio puslapio, nuo svarbiausių žinių – Naujuoju Anglijos karaliumi bus Edvardas VII, Vidaus reikalų ministrą pasveikino istorikas Kosta Brošadus, kaimuose pasirodė vilkai, Austrijos patriotų frontas atmetė anšliuso idėją, tai yra, jeigu kas nežino, Austrijos prijungimą prie Vokietijos, atsistatydina Prancūzijos vyriausybė, nesutarimai tarp Chilio Robleso ir Kalvo Sotelo kelia grėsmę Ispanijos dešiniųjų rinkimų blokui, – iki reklamų, Geriausias dantų eliksyras yra Paržilis, Rytoj Arkadijoje pirmąsyk šoka garsioji balerina Maruchita Fontan, pirkite naujausius Studebakerio modelius – Prezidentą, Dik-

tatorių, jeigu Freirės Graverio skelbimai aprėpė Visatą, čia buvo mūsų dienų pasaulio kvintesencija, pavadinti automobilį diktatoriumi – tai mūsų laikų ir skonio požymis. Retkarčiais sudūzgia elektrinis bimbalas, vieni išeina, kiti grįžta, naujas svečias, šaižiai žvangtelėja Salvadoro varpelis, įsakydamas Pimentai įnešti lagaminus, paskiau stoja ilga, slogi tyla, dangus aptemsta, nors dar tik pusė keturių. Rikardas Rejišas pasikelia nuo sofos, kėblina į registratūrą, Salvadoras žiūri maloniai ir draugiškai, gal netgi užjausdamas, Na, jau visus laikraščius perskaitėte, Rikardas Rejišas nespėja atsakyti, dabar viskas vyksta labai sparčiai, bimbalas, balsas laiptų apačioje, Pone Pimenta, būkite malonus, padėkite man užnešti šiuos paketus į viršų, Pimenta nulipa, užkopia aukštyn drauge su Marsenda, ir Rikardas Rejišas nebežino ką daryti, ar stovėti kaip įbestam, ar grįžti atgal į svetainę ir dėtis, kad skaito arba snūduriuoja jaukioje šilumoje, tačiau ką tokiu atveju pagalvos Salvadoras, suktas ir įžvalgus seklys, tad jis neryžtingai tebestovi visų tų nepradėtų veiksmų pusiaukelėje tuo metu, kai Marsenda įeina į registratūrą, pasisveikina, Laba diena, ir sušunka nustebusi, Jūs čia, pone daktare, Aš skaičiau laikraščius, atsako jis ir tuojau pat priduria, Ką tik baigiau skaityti, pražūtingi žodžiai, pernelyg kategoriški, nes jeigu aš skaitau laikraščius, vadinasi, nepageidauju kalbėti, jeigu baigiau skaityti, vadinasi, išeinu, taigi jis, jausdamasis be galo juokingas, priduria, Čia labai gera, šilta, susikremta ištaręs tokius kasdieniškus nuvalkiotus žodžius, tačiau vis dar negali apsispręsti, nesisėda, nes jeigu atsisėsiąs, ji pagalvosianti, kad jis nori pabūti vienas, bet jeigu lauksiąs, kol ji užlips į savo kambarį, ji galinti pagalvoti, kad jis išėjo, vadinasi, reikia ką nors padaryti, kad Marsenda suprastų, jog jis lauksiąs jos svetainėje, tuščias darbas, Marsenda lyg niekur nieko sako, Pasidėsiu daiktus kambaryje ir tuojau pat nusileisiu, noriu su jumis pasišnekėti, jeigu, aišku, turėsite kantrybės ir būsite neapsikrovęs kur kas svarbesniais reikalais. Nesistebėkime, jog Salvadoras šypsosi, jam patinka, kad svečiai

draugiškai bendrauja, tai pravartu viešbučiui, susidaro jauki atmosfera, ir netgi tuo atveju, jeigu nustebtume, vis viena nesiryžtume perkrauti pasakojimo ilgais aprašymais apie tai, kaip šypsena, vos pasirodžiusi, beregint užgeso, šypsotis nebebuvo dingsties. Rikardas Rejišas irgi nusišypsojo ir tebešypsodamas tarė, Mielai, ar ką nors panašaus, kasdieniška, ką paprastai sakome tokiu atveju, deja, mes nelinkę veltui gaišti laiko ir gliaudyti tų tuščių, nuvalkiotų, lėkštų ir prėskų posakių, nors galėtume prisiminti ar bent įsivaizduoti, ką jautėme, žalioje jaunystėje pirmą kartą sakydami ir girdėdami – Su didžiausiu malonumu, Visa širdimi jūsų – tuos kelis žodelius, kokios nežmoniškos drąsos prireikdavo juos ištarti ir kokių lūkesčių bei nerimo pilna širdimi jų laukdavo tie, kurie trokšdavo juos išgirsti.

Marsenda neilgai trukus nusileido į svetainę, susišukavusi plaukus, pasidažiusi lūpas, ir nors kai kas mano, jog tokie veiksmai prieš veidrodį esti nevalingi, kaip augalo judesiai į dirgiklio pusę, vis dėlto kiti tvirtina ir karštai gina savo teiginį, skelbdami, kad, sprendžiant iš rezultatų, bet kokiomis aplinkybėmis moteris elgiasi apgalvotai ir, nepaisant iš pažiūros lengvabūdiškų minčių ir aikštingų judesių, ryžtingai pasiekia užsibrėžtą tikslą. Vis dėlto tie skirtingi požiūriai nenusipelno ypatingo dėmesio. Rikardas Rejišas atsistojo jos pasitikti, palydėjo iki sofos, stačiu kampu prišlietos prie tos, ant kurios ką tik sėdėjo, nedrįsdamas pasiūlyti įsitaisyti ant kitos, daug platesnės, ant kurios jiedu būtų galėję atsisėsti vienas šalia kito. Marsenda atsisėdo, kairę ranką priglaudė prie krūtinės ir mąsliai, savitai nusišypsojo, lyg sakydama, Matote, be manęs ji bejėgė, ir Rikardas Rejišas buvo beklausiąs, Tikriausiai pavargote, bet tarpdury pasirodęs Salvadoras pasiteiravo, ar jie ko nors nepageidautų, kavos, arbatos, jiedu sutiko, Taip, tokiu žvarbiu oru puodelis kavos būtų ne pro šalį. Prieš išeidamas duoti atitinkamų nurodymų, Salvadoras patikrino, kaip veikia krosnelė, svetainėje skleidžianti vos juntamą kvaitulingą žibalo tvaiką ir be perstojo pliauškianti

tūkstančiais melsvų liepsnos liežuvėlių. Marsenda paklausė Rikardą Rejišą, ar jam patiko pjesė, ir jis, atsakęs, jog patiko, nors spektaklio natūralizmas jam pasirodęs dirbtinis, pabandė paaiškinti savo mintį, Mano nuomone, spektaklis neturi atspindėti gyvenimo kaip tyras veidrodis, tai, kas vyksta scenoje, – vaidinimas, o ne gyvenimas, gyvenimo neįmanoma suvaidinti, netgi pats tiksliausias jo atspindys veidrodyje sukeičia vietomis kairę ir dešinę pusę, Bet ar patiko, ar nepatiko, neatlyžo Marsenda, Patiko, pagaliau atsakė jis, ir to vieno žodžio pakako. Tuo metu įėjo Lidija, nešina padėklu su kava, padėjo jį ant žemo staliuko, pasiteiravo, ar jie pageidauja dar ko nors, Marsenda atsakė, Ne, labai ačiū, tačiau Lidija žiūrėjo į Rikardą Rejišą, bet jis, nepakeldamas galvos, atsargiai prisitraukė puodelį ir paklausė Marsendą, Kiek šaukštelių, Du, atsakė ji, buvo aišku, kad čia jai nebėra ko veikti, ir ji išėjo, šiek tiek skubotai, pagalvojo Salvadoras ir perspėjo nuo savo sosto, Atsargiau, netrankyk durų.

Marsenda pastatė puodelį ant padėklo, uždėjo dešinę ranką ant kairės, abi buvo šaltos, tik tuo skyrėsi viena nuo kitos, kuo skiriasi gyvas daiktas nuo negyvo, tai, ką dar įmanoma išgelbėti, nuo to, kas amžinai prarasta, Tėčiui nepatiktų, jeigu jis sužinotų, kad, naudodamasi mūsų vakarykščiu susitikimu, kreipiausi į jus patarimo, Jūs norite išgirsti mano nuomonę apie savo negalią, Taip, apie ranką, ji, vargšelė, pati viena negali nė krustelėti, Tikiuosi, jūs man atleisite, bet aš nenorėčiau apie tai kalbėti, nes aš nesu tos srities specialistas, antra vertus, nesu susipažinęs su jūsų ligos istorija, trečia, deontologija, kitaip sakant, profesinė etika, man draudžia kištis į kolegos pradėtą gydymą, Aš suprantu, betgi niekas negali uždrausti ligoniui bendrauti su gydytoju ir jam atvirai išsipasakoti visas bėdas, Aišku, nedraudžia, Ką gi, tuomet tarkitės, kad esate mano draugas, ir atsakykite į mano klausimus, Man nesunku tartis, kad, jūsų žodžiais tariant, esu jūsų draugas, jau mėnuo, kai jus pažįstu, Vadinasi, atsakysite, Bent jau pabandysiu, bet visų pirma jūs turėsite atsakyti į kai kuriuos mano klausimus, Kokius tik pageidausite, ir tą posakį galė-

tume pridėti prie ilgo sąrašo tų, kuriuos kartojome tolimoje praeityje, žalioje žodžių jaunystėje, Jūsų paslaugoms, Mielai, Visa širdimi, Ko tik pageidausite. Vėl įėjo Lidija, pamatė įkaitusius Marsendos skruostus ir padrėkusias akis, Rikardą Rejišą, kumščiu parėmusį kairįjį žandą, pamatė, jog abu tyli, lyg būtų baigę kokį svarbų pokalbį arba, priešingai, nusiteikę jį pradėti, tačiau apie ką. Ji pakėlė padėklą, o mes žinome, kaip barška puodeliai, kreivai sustatyti į lėkštutes, visada reikia pasižiūrėti, kad būtų gerai sustatyti, kitaip neišvengsi Salvadoro niurzgėjimo, Atsargiau, nesudaužyk indų.

Rikardas Rejišas nutilo, lyg kažin ką apmąstydamas, paskiau palinko į priekį, ištiesė rankas Marsendos link tardamas, Ar galėčiau, ji irgi šiek tiek pasilenkė ir, dešine ranka tebelaikydama kairiąją, paguldė ją jam ant delnų nelyginant sužeistą paukštelį nulaužtu sparneliu, švino prakirsta krūtine. Iš lėto, švelniai, bet stipriai pirštais spūsčiodamas ranką iki pat alkūnės, jis pirmą kartą gyvenime pajuto tai, ką reiškia visiškas atsipalaidavimas, kai nebėra nei valingos, nei instinktyvios organizmo reakcijos, suvokė, kas reiškia žodžiai „atsiduoti visa esybe", arba ne, dar šiurpiau – artimam žmogui patikėti kūną, jau nebepriklausantį šios žemės karalystei. Marsenda nenuleido akių nuo savo rankos, jau ne vienas gydytojas stengėsi įminti šito iš rikiuotės išėjusio mechanizmo paslaptį, ištirti bejėgius raumenis, nebejautrius nervus, nieko nebenulaikančius kaulus, šiandien atėjo eilė tam, kuriuo ji pasikliovė savo valia, ir daktaras Sampajus, šiuo metu įėjęs į svetainę, nepatikėtų savo akimis matydamas, jog daktaras Rikardas Rejišas spaudo dukters ranką, nesulaukdamas pasipriešinimo nei iš vienos, nei iš kitos, tačiau niekas neįėjo, ir tai keisčiausia, nes viešbučio svetainėje paprastai sukinėdavosi žmonės, o šiandien buvo tuščia. Rikardas Rejišas iš lėto paleido Marsendos ranką ir, nežinia kodėl dirstelėjęs į savo pirštus, paklausė, Ar seniai tai atsitiko, Gruodį bus ketveri metai, Tai atsitiko staiga ar palengva, Vienas mėnuo – ar tai staiga, ar pamažu, Vadinasi, per vieną mėnesį jūs visiškai nustojote valdyti ranką, Taip, Ar anksčiau buvote pastebėjusi

kokių nors ligos, negalios požymių, Ne, Ar nebuvote pargriuvusi, susitrenkusi ar susimušusi, Ne, Ką jums sakė gydytojai, Jog tai širdies ligos pasekmės, O man jūs nesakėte, jog turite bėdos su širdimi, nors ką tik klausiau, ar nebuvote pastebėjusi kokių nors ligos, negalios požymių, Aš maniau, kad turite galvoje ranką, Ką dar jie sakė jums, Na, Koimbroje sakė, kad niekuo negali man padėti, šičia – tą patį, bet dabartinis gydytojas, kuris manimi rūpinasi jau kone dvejus metus, viliasi, jog gali pagerėti, Kuo jus gydo, Masažais, oro voniomis, galvanizacija, Ir kokie rezultatai, Jokių, Ar ranka nereaguoja į sroves, Reaguoja, trūkčioja, virpa, bet paskiau vėl sustingsta. Rikardas Rejišas nutilo Mersendos balse ūmai pajutęs priešiškumą, apmaudą, lyg ji būtų norėjusi, bet nesiryžusi paprašyti, kad jis liautųsi ją kvotęs, kad imtų klausinėti ko nors kita, kad užduotų mažiau klausimų, kad užduotų kitokį klausimą, vieną iš dviejų ar trijų, pavyzdžiui, Ar prisimenate ką nors svarbaus, kas atsitiko tuo metu, arba šitą, Ar žinote, kodėl taip atsitiko, arba paprasčiausiai, Ar jus kas nors įskaudino. Iš įtemptos veido išraiškos supratęs, kad ji ilgai neištvers, pamatęs, kad jos akyse jau kaupiasi ašaros, Rikardas Rejišas paklausė, Ar, išskyrus sielvartą dėl rankos, dar kas nors jums slegia širdį, ir ji palenkė galvą, bet nespėjo jos pakelti, sudrebėjo visu kūnu nuo ūmai pratrūkusios raudos, lyg ją būtų pervėręs baisus skausmas, ir iš akių pliūptelėjo ašaros. Tarpdury išdygo sunerimęs Salvadoras, tačiau Rikardas Rejišas įsakmiai mostelėjo ranka, ir jis atšlijo, pamažu pasitraukė už durų, kur atsistojo, nematomas iš svetainės. Marsenda susitvardė, nors per skruostus vis dar ritosi ašaros, o kai ji prabilo, jau nebuvo girdėti priešiškumo gaidelės, jeigu apskritai jų būta, Mirus mamai, ranka nustojo manęs klausyti, Ką tik jūs sakėte, kad, jūsų gydytojų nuomone, ranką ištiko paralyžius dėl širdies ligos, Jie taip sako, Vadinasi, jūs jais netikite, manote, kad jūsų širdis sveika, Nemanau, kad sveika, Tuomet kodėl jūs esate įsitikinusi, jog tiedu dalykai tarpusavyje susiję, jūsų motinos mirtis ir rankos paralyžius, Ne-

galiu paaiškinti, bet esu tuo įsitikinusi. Ji patylėjo, tarytum sukaupdama visus priešiškumo likučius, ir tarė, Aš – ne dvasinių ligų gydytoja, Ir aš ne dvasinių ligų gydytojas, esu terapeutas, ir tiek, dabar jo balse suskambo susierzinimo gaidelės. Marsenda prisidengė delnu akis, Atsiprašau, kad jums įkyriu, Jūs man neįkyrite, priešingai, aš labai norėčiau jums padėti, Ko gero, niekas negali man padėti, man reikia išlieti širdį, ir tiek, Sakykite, ar jūs tikrai įsitikinusi, jog tiedu dalykai susiję, Be jokios abejonės, kaip ir tuo, jog mudu čia esame dviese, Ir, nepaisydama gydytojų nuomonės, jūs vis dėlto manote, jog jūsų ranką ištiko paralyžius tik todėl, kad mirė motina, Tik todėl, Taigi, tik todėl, aš nesakau, jog šiuo atveju „tik" reiškia „beveik", paprasčiausiai, remdamasis jūsų giliu įsitikinimu, jog tai – vienintelė paralyžiaus priežastis, noriu jus tiesiai paklausti, Klauskite, Jūs nevaldote rankos todėl, kad negalite, ar todėl, kad nenorite, ir nors tuos žodžius jis ištarė pakuždomis, tad juos buvo galima veikiau įminti negu išgirsti, Marsenda nebūtų jų pagavusi, jeigu nebūtų laukusi to klausimo, na o Salvadoras veltui stengėsi įtempti klausą – laiptai sudundėjo nuo žingsnių, atėjo Pimenta paklausti, ar reikia nunešti į policiją formuliarus, beje, ir jis, ir daktaras klausė pusbalsiu, ir abiem atvejais dėl tos pačios priežasties nesitikėta išgirsti atsakymo. Kartais, atsakant į klausimą, žodžiai nenuslysta nuo liežuvio, lieka įstrigę tarp dantų ir lūpų, o jeigu ir išsprūsta, beveik negirdimai ištarti, tas garsas, kurį galima palaikyti ir taip, ir ne, išsisklaido svetainės prieblandoje nelyginant kraujo lašas jūros gelmėje – žinome, kad jis yra, bet jo nematome. Marsenda neatsakė, Todėl, kad negaliu, neatsakė, Todėl, kad nenoriu, tik žvilgtelėjusi į Rikardą Rejišą tarė, Ar jūs galite man ką nors patarti, kokius nors vaistus, kokią nors priemonę, pasiūlyti kokį gydymą, kad žinočiau, kaip man reikėtų gydytis, Aš jums jau sakiau, jog nesu šios srities specialistas, o jūs, Marsenda, kaip aš supratau, sergate širdies liga, sergate savimi, Pirmą kartą tai girdžiu, niekas anksčiau man to nesakė, Visi mes sergame kokia

nors liga, tarkime, kokia nors savita liga, būdinga mūsų prigimčiai, ir tam tikra prasme todėl esame tokie, kokie esame, galimas daiktas, teisingiau būtų pasakyti, visi mes patys esame liga, per ją esame niekas ir jos dėka taipgi daug laimime, o paskutinį žodį, kaip paprastai sakoma, taria velnias, Betgi aš nevaldau rankos, toks įspūdis, kad suvis jos neturėčiau, Gal nevaldote, o gal nenorite jos valdyti, kaip matote, šitas pokalbis ne per toliausia mus nuvedė, Atsiprašau, Jūs sakote, jog nepastebėjote jokio pagerėjimo, Ne, nepastebėjau, Tad ko jūs vis važiuojate ir važiuojate į Lisaboną, Nevažiuočiau, jeigu tėtis nesivežtų, o jis važiuoja čionai grynai asmeniniais sumetimais, Kokiais sumetimais, Man dvidešimt treji, aš vis dar neištekėjusi, ir nors aš taip išauklėta, jog negaliu kalbėti apie kai kuriuos dalykus, vis dėlto jie man neina iš galvos, šiaip ar taip, neįmanoma to išvengti, Ar negalėtumėte man paaiškinti, Ar, jūsų nuomone, tai būtina, *Ak Lisabona, nors ir esi Lisabona, ir bangas raižo tavo laivai*, Ką tai reiškia, Vieno poeto eilės, nebepamenu kokio, Dabar aš jau nieko nesuprantu, Nors Lisabonoje visko tiek daug, visko čia nėra, tačiau kai kas tikisi surasti tai, ko jiems reikia, ar tai, ko trokšta širdis, Jeigu jūs mėtotės žodžiais norėdamas sužinoti, ar tėtis turi meilužę Lisabonoje, pasakysiu jums – taip, turi, Nemanau, kad, norėdamas atvažiuoti į Lisaboną, jūsų tėvas turėtų slapstytis – ir nuo ko – ir prasimesti tokia dingstimi kaip dukters liga, šiaip ar taip, jis dar palyginti jaunas, našlys, žodžiu, laisvas, Juk aš jums jau sakiau, kad esu taip išauklėta, jog negaliu kalbėti apie kai kuriuos dalykus, vis dėlto kai ką pasakysiu, nors ir apylankomis, aš tokia kaip ir tėtis, tokios pat padėties ir tokio pat išsiauklėjimo, ir esu tos nuomonės, jog kuo labiau laikai viską paslapty – tuo geriau, Laimė, kad neturiu vaikų, Kodėl, Vaikai negailestingi tėvams, Aš myliu tėtį, Tikiu, bet vien meilės negana. Prirakintas prie savo kėdės registratūroje, Salvadoras net neįsivaizduoja, ką praranda, kokie atsivėrimai, kokios paslaptys praslysta pro jo ausis, juo labiau kad, nieko neslėpdami vienas nuo kito, kalba menkai pažįstami žmonės, tačiau jis negalėtų nieko išgirsti

net užsiglaudęs už durų, – turėtų sėdėti svetainėje, ant trečios sofos, palinkęs į priekį, iš lūpų krutėjimo įminti kiekvieną pakuždomis tariamą žodį, nes netgi liepsnelių pliauškėjimas krosnelėje girdėti aiškiau negu tie lyg per išpažintį prislopinti balsai, Viešpatie, atleisk mums mūsų nuodėmes.

Marsenda paguldė kairę ranką ant dešinės delno, ne, netiesa, nepaguldė, galėtume pagalvoti, jog, sugebėdama klausyti smegenų įsakymų, kairė ranka pati savaime nusileido į dešiniosios delną, tad, norėdami suvokti, kaip visa tai įvyko, turėtume atsidurti svetainėje ir savo akimis pamatyti, kaip dešinė ranka iš pradžių apvertė kairiąją, paskiau palindo po apačia, dviem pirštais – mažyliu ir bevardžiu – apėmė riešą, ir tuomet abi drauge prisikišo prie Rikardo Rejišo, viena siūlydama kitą arba melsdama pagalbos, arba stačiai susitaikydamos su neišvengiamu likimu, Sakykite, ar jūs tikite, kad aš galiu pasveikti, Nieko negaliu pasakyti, praėjo jau beveik ketveri metai, ir jokio pagerėjimo, jūsų gydytojas išmano apie jūsų ligą kur kas geriau už mane, be to, kartoju, aš nesu šios srities specialistas, Vadinasi, turėčiau visko atsisakyti, nebevažinėti į Lisaboną, pasakyti tėčiui, kad susitaikiau su likimu, kad jis nešvaistytų pinigų mano gydymui, Šiuo metu jūsų tėvas atvažiuoja į Lisaboną turėdamas dvi dingstis, ir jeigu vienos nebeliks, kas tada, Galimas daiktas, jis ryšis važinėti vienas, Tuomet jis nebeturės alibi, nebegalės prasimesti jūsų liga, dabar jis laiko save tėvu, trokštančiu, kad duktė pasveiktų, jo akimis žiūrint, visa kita – nesvarbu, Tad ką man tuomet daryti, Mudu taip menkai pažįstami, jog neturiu teisės jums ką nors patarti, Betgi aš pati prašau, Nepasiduokite, važinėkite į Lisaboną, bent jau jūsų tėvo labui, jeigu nebetikite, kad galite pasveikti, Ne, tikrai beveik nebetikiu, Laikykitės to, ką dar turite, tikėjimas gydymu bus jūsų alibi, Kuriems galams, Kad neblėstų viltis, Kokia, Viltis, ir tiek, kartais prieiname ribą, kai priešaky nieko daugiau ir nebelieka, tačiau, puoselėdami viltį, suvokiame, jog viltis brangesnė už viską. Marsenda atsilošė ant sofos, iš lėto pasitrynė kairės rankos delno kraštą, ji sėdėjo nugara į langą, tad veido

išraiškos beveik nebuvo matyti, kitomis aplinkybėmis Salvadoras jau seniai būtų paliepęs uždegti didįjį sietyną, Bragansos viešbučio pasididžiavimą, tačiau dabar administratorius, regis, norėjo pademonstruoti savo nepasitenkinimą tuo, kad gavo tokį akibrokštą – buvo nušalintas nuo pokalbio, kuriam, be kita ko, jis pats ir davė dingstį, Rikardui Rejišui papasakojęs apie daktarą Sampajų ir jo dukterį, o daktarui Sampajui ir jo dukteriai – apie Rikardą Rejišą, todėl, kuždėdamiesi svetainės prieblandoje, jiedu buvo už tai jam dėkingi, ir vos tik ta mintis dingtelėjo jam į galvą, sietynas sušvito, Rikardui Rejišui paspaudus jungiklį, nes, jeigu kas nors netyčia užeitų, įtartų ką nors negera išvydęs prietemoje sėdinčius vyrą ir moterį, nors tai būtų gydytojas su ligone, atrodytų dar nepadoriau negu atsidūrus drauge ant galinės taksi sėdynės. Kaip ir reikėjo tikėtis, tarpdury pasirodė Salvadoras ir tarė, Kaip tik ketinau uždegti šviesą, pone daktare, ir nusišypsojo, jiedu irgi nusišypsojo, kaip reikalauja civilizuoto pasaulio taisyklės, sudarytos iš trečdalio veidmainystės, trečdalio padorumo ir trečdalio giliai slepiamos baimės. Salvadorui išėjus, stojo ilga tyla, pasirodo, kalbėti prie šviesos nepalyginti sunkiau. Atleiskite, kad kišuosi ne į savo reikalus, bet man įdomu, kodėl jūs gyvenate viešbutyje ištisą mėnesį, paklausė Marsenda, Aš dar neapsisprendžiau dėl būsto, be to, nesu tikras, ar pasiliksiu Portugalijoje, galimas daiktas, galų gale grįšiu į Rio de Žaneirą, Pasak Salvadoro, jūs ten gyvenote šešiolika metų, kodėl vis dėlto grįžote, Pasiilgau tėvynės, Labai jau greit išblėso jūsų ilgesys, jeigu ruošiatės išvykti, Nevisiškai taip, išplaukiant į Lisaboną, man atrodė, jog turiu labai rimtų priežasčių, nepaprastai svarbių darbų, O dabar neatrodo, Dabar, prabilo jis ir staiga nutilo įsmeigęs žvilgsnį į priešais kabantį veidrodį, Dabar man toks įspūdis, lyg būčiau tas dramblys, kuris, nujausdamas artėjant mirties valandą, iškeliauja ten, kur jam lemta numirti, Jeigu jūs išvyksite į Braziliją ir niekada iš ten nebegrįšite, vadinasi, ten bus ta vieta, kur drambliui lemta numirti, Matote, emigrantas

visada galvoja apie šalį, kurioje jam, galimas daiktas, skirta numirti, kaip apie šalį, kurioje jo laukia ilgas gyvenimas, tik tuo aš ir skiriuosi nuo dramblio, Vadinasi, kitą mėnesį, kai atvažiuosiu į Lisaboną, čia jūsų gali ir nebūti, Galimas daiktas, jau būsiu įsikūręs, turėsiu būstą, gydysiu ligonius, Arba jau būsite grįžęs į Rio de Žaneirą, Jūs iškart viską sužinosite iš mūsų mielojo Salvadoro, Aš atvažiuosiu, kad neprarasčiau vilties, Jei neprarasite vilties, aš tebebūsiu čia.

Marsendai dvidešimt treji metai, ir mes gerai nežinome, kokius mokslus ji ėjo, tačiau reikia manyti, jog, būdama advokato duktė ir juo labiau gyvendama Koimbroje, be abejo, baigė licėjų, ir tik tragedijai ištikus turėjo palikti kokį nors fakultetą, teisės arba filologijos, tikriausiai filologijos, nes teisė, sausas kodeksų kalimas, tikrai netinka moteriai, juo labiau kad šeimoje jau yra vienas teisininkas, va jeigu ji būtų gimusi vyriškos lyties, būtų galėjusi pratęsti giminę ir drauge jos tradiciją, tačiau ne tai svarbiausia, svarbiausia, kad mes išties nustebome šioje šalyje mūsų laikais susitikę merginą, sugebančią taip nuosekliai ir oriai dėstyti savo mintis, oriai palyginti su tuo, kaip nūnai šneka tokio amžiaus panelės, nepasakė nė vienos kvailystės, nesimaivė, nežarstė savo išminties perlų, nesistengė pasirodyti pranašesnė už vyriškos lyties atstovus, atsiprašau dėl nuvalkiotų žodžių, kalbėjo laisvai, kaip lygi su lygiu, galbūt protu išlygindama savo neįgalumo kliaudą, kuri gali pasitaikyti tiek moteriai, tiek vyrui. Dabar ji atsistoja, kairę ranką laikydama sulig krūtine, ir nusišypso, Labai jums ačiū, kad buvote toks kantrus su manimi, Prašom man nedėkoti, pasikalbėti su jumis man buvo didžiausias malonumas, Ar jūs vakarieniaujate viešbutyje, Taip, viešbutyje, Vadinasi, netrukus susitiksime, Iki, Rikardas Rejišas palydi ją akimis, ji ne tokia aukšta, kaip iš pradžių pasirodė, tačiau liauna, todėl ir susidarė toks įspūdis, paskiau išgirsta ją sakant Salvadorui, Tegu Lidija ateina į mano kambarį, kai tik turės laiko, Rikardui Rejišui vieninteliam tas prašymas atrodo keistas, ir tik todėl, jog sąžinę slegia didžiai

smerktina luomomaišos nuodėmė, nes, šiaip ar taip, nieko nuostabaus, jeigu viešnia kviečiasi kambarinę, juo labiau kad jai reikia padėti persirengti, nes jai, pavyzdžiui, paralyžiuota ranka. Rikardas Rejišas truputį palūkuriuoja, įjungia radiją kaip tik tuo metu, kai transliuojama *Snaudžianti lagūna**, grynas atsitiktinumas, tik romanuose naudojami tokie triukai, iš piršto laužiant tariamas analogijas tarp ramios lagūnos ir skaistuolės, nes ji tikriausiai tebėra skaisti, netgi jei apie tai dar nepasakyta nė žodžio, o ir kaip galima sužinoti, jeigu ji pati nesisako, tai grynai asmeninis klausimas ir nieku gyvu neskelbtinas, netgi sužadėtinis, jeigu, aišku, kada nors jai kas nors pasipirš, to nedrįs paklausti, Klausyk, ar tu skaisti, nes tuose visuomenės sluoksniuose ligi šiolei remiamasi nekaltumo prezumpcijos principu, jog taip, pone, ji skaisti, jūs galėsite pats tuo įsitikinti deramu metu, o jeigu galiausiai paaiškėja, kad tai netiesa, kyla pasipiktinimas, ir ne be reikalo. Muzika pasibaigė, suskambėjo neapoliečių daina, serenada, *amore mio, cuore ingrato, con te, la vita insieme, per sempre***, tenorui keliant į padanges savo jausmo pranašumą, svetainėn įėjo du svečiai briliantiniais smeigtukais prisegtais kaklaraiščiais, jų mazgus dangstydami dvigubais pagurkliais, atsisėdo, užsirūkė cigarus, būtume sužinoję, ar juodu sušneko apie reikalus – kamščių gamybą ir žuvų konservus, jei Rikardas Rejišas nebūtų išėjęs, bet jis išėjo, ir dar toks išsiblaškęs, jog pamiršo persitarti vienu kitu žodžiu su Salvadoru, keisti dalykai darosi tame viešbutyje.

Vėliau, leidžiantis nakčiai, grįžo daktaras Sampajus, Rikardas Rejišas ir Marsenda nekėlė kojos iš savo kambarių, koridoriais ir laiptais tolydžio šmėkščiojo Lidija, tokie nereikšmingi Pimentos žodžiai, jog reikia pasirodyti tik tada, kai tave šaukia svečiai, jai buvo kaip peilis, bet ir Pimenta neliko skolingas, atseikėjo kiek priklauso ir pagal turinį, ir

---

* Brazilų dainininko Francisco Alves (1898–1952), itin pagarsėjusio ketvirtajame dešimtmetyje, daina.

** Mylimoji, nedėkingoji širdie, su tavimi – visą gyvenimą, amžinai *(it.)*.

pagal formą, laimė, kad pašaliniai negirdėjo jų apsižodžiavimo, o juo labiau – Salvadoras, kuris būtų iš karto pareikalavęs, kad Pimenta jam paaiškintų, ką reiškia užuominos apie lunatikus, nakties gūdumoje klaidžiojančius koridoriais. Aštuntą valandą daktaras Sampajus pasibeldė į Rikardo Rejišo duris, tačiau atsisakė užeiti, labai ačiū, jis negali, stačiai atėjo pakviesti pavakarieniauti drauge prie vieno stalo, taip, trise, nes Marsenda man papasakojo apie pokalbį su jumis, Labai dėkoju, pone daktare, ir Rikardas Rejišas vis dėlto priprašė užeiti ir pasėdėti, Menkniekis, aš niekuo negalėjau jai padėti, tik išklausiau ir daviau vienintelį patarimą, kokį galėtų duoti bet kas, nelabai išmanantis jos ligą, – gydytis ir neprarasti vilties, Ir aš visada jai tatai kartoju, bet ji manęs jau nebeklauso, žinote, kokie būna vaikai, taip, tėte, ne, tėte, tačiau važiuoja į Lisaboną nenoromis, o jai būtinai reikia lankytis pas gydytoją, kad jis stebėtų ligos eigą, ji gydosi Koimbroje, savaime suprantama, Juk ir Koimbroje turėtų būti gerų specialistų, Yra, bet nedaug, ir tie, pasakysiu jums, nieko nenorėdamas užgauti, man nekelia itin didelio pasitikėjimo, todėl mes ir važiuojame į Lisaboną, čia Marsendą gydo labai išmanus ir patyręs gydytojas, Šitos kelionės tikriausiai atsiliepia jūsų darbui, Taip, kartais atsiliepia, betgi koks aš būčiau tėvas, jeigu atsisakyčiau paaukoti truputį laiko, tuo pokalbis nepasibaigė, vadovaudamiesi tais pačiais sumetimais, padorumo dėlei pašnekovai dar persitarė vienu kitu žodžiu, atskleidžiančiu ir nuslepiančiu tiesą, kaip įprasta šnekučiuojant apskritai, o ir šiuo atveju, turint galvoje mums žinomas priežastis, kol pagaliau, laikydamasis etiketo, daktaras Sampajus pasikėlė, Vadinasi, devintą valandą, mes pasibelsime, Ne, pone, aš pats ateisiu, nenoriu jūsų varginti, taip ir atsitiko, sutartu laiku Rikardas Rejišas pasibeldė į du šimtai penktojo kambario duris, atsižvelgdamas į mandagumo taisykles, pagal kurias būtų negražu pirmiausia belstis į Marsendos duris.

Jiems įėjus į restoraną, visi kaip vienas pasisveikino šypsodamiesi ir linkčiodami. Pamiršęs arba diplomatiškai apsi-

mesdamas pamiršęs patirtą užgaulę, Salvadoras plačiai atidarė stiklines duris, ir Rikardas Rejišas su Marsenda įėjo pirmi, kaip ir priklauso kviestiniam svečiui, čia, kur mes esame, negirdėti radijo, dievaižin ką duočiau, kad tuo metu atsitiktinai suskambėtų vestuvių maršas – iš Lohengrino, arba Mendelsono, arba iš Donicečio operos *Lučija de Lamermur*, rečiau atliekamas tikriausiai todėl, jog ten vedybinis gyvenimas pasibaigė tragedija. Savaime suprantama, jie atsisėdo prie daktaro Sampajaus stalo, kurį kaip paprastai aptarnavo Felipė, nors ir Ramonas neatsisakė savo teisių, padeda savo kolegai ir tėviškėnui, nes juodu abu gimė Arozos Viljagarsijoje, kiekvienam mirtingajam skirta eiti likimo numatytu keliu, vienas atkeliavo į Lisaboną iš Galisijos, kitas, gimęs Porto mieste, pagyveno sostinėje, paskiau emigravo į Braziliją ir štai dabar sugrįžo į tėvynę, o šie jau treji metai, kai siuva tarp Koimbros ir Lisabonos, ir visi trokšta kokio nors vaisto, paguodos, pinigų, ramybės, sveikatos arba malonumų, kiekvienas turi savo poreikių, todėl taip sunku patenkinti visus trokštančiuosius. Vakarienė slenka ramiai, Marsenda sėdi tėvui iš dešinės, Rikardas Rejišas – Marsendai iš dešinės, jos kairė ranka kaip paprastai guli šalia lėkštės, tačiau šįkart, priešingai nei paprastai, nesislepia, bet, atvirkščiai, tarytum tam tyčia puikuojasi, ir nesakykite, jog tas žodis čia netinka arba nesate tokio girdėję šnekamojoje kalboje, prisiminkime, kad šią ranką lietė Rikardas Rejišas, kaipgi ji dabar nesipuikuotų, akylesnės nei mūsų akys sugebėtų netgi pastebėti, kad ji spinduliuoja, tačiau tokiems kaip mes neregiams vaistų nėra. Niekas nebeužsimena apie Marsendos neįgalumą, jau pakankamai prikalbėta apie virvę pakaruoklio namuose, daktaras Sampajus liaupsina Luzitanijos Atėnų* grožybes, Ten aš atėjau į šį pasaulį, ten užaugau, ten baigiau mokslus, ten dirbu ir netikiu, jog šioje žemėje esama kito tokio miesto. Jis kalba pakiliu stiliumi, tačiau prie šio stalo vargu ar užsimegs pokal-

* Luzitanijos Atėnais vadinama Koimbra, kaip Vilnius – Šiaurės Atėnais.

bis apie Koimbros, Porto, Arosos Viljagarsijos ar kurios kitos vietovės vertybes, Rikardui Rejišui nei šilta, nei šalta kur jis gimęs, Felipė ir Ramonas niekada nedrįstų kištis į ponų daktarų pokalbį, kiekvienas mūsų turi dvi širdžiai mielas vietas, tą, kur gimė, ir tą, kur gyvena, todėl taip dažnai girdime, Žinok savo vietą, ir turbūt nė aiškinti nereikia, jog tuo atveju turima omenyje anaiptol ne gimimo vieta. Daktaras Sampajus turėjo neišvengiamai prašnekti apie politiką, nes žinojo, jog Rikardas Rejišas emigravo į Braziliją politiniais sumetimais, tik nelabai aišku kaip, Salvadoras, nieko apie tai negirdėjęs, negalėjo jam pasakyti, na o Rikardas Rejišas tikrai nesipasakojo, tačiau kai kuriuos dalykus įmanoma nuspėti iš užuominų, nutylėjimų, veido išraiškos, gana tik prasitarti, Aš išvykau į Braziliją tūkstantis devyni šimtai devynioliktaisiais, tais pačiais metais, kai Šiaurėje buvo sugrąžinta monarchija, gana tik užsiminti apie tai tam tikra intonacija, kad jautri notaro klausa, pripratusi prie melo, testamentų ir išpažinčių, suprastų tai, kas nuslėpta tarp eilučių. Rikardui Rejišui neatėjo į galvą jokia išganinga mintis, kad galėtų pakreipti kalbą kita linkme, tad jis, kalbėdamas apylankomis, tolydžio bandydamas dirvą, kad neįkliūtų į spąstus, neužliptų ant minos, leidosi pasroviui ir, dar nepatiekus deserto, pareiškė, jog netiki demokratija, jog kruvinai nekenčia socializmo, Jūs mūsiškis, juokdamasis tarė daktaras Sampajus, na o Marsenda, regis, visiškai nesidomėdama pašnekesiu, nežinia kodėl nuleido kairę ranką ant kelių, ir jos spindėjimas, jeigu iš tikrųjų jo būta, iškart išblėso. Mums, mano mielas daktare Rejišai, mums, gyvenantiems šiame Europos kampelyje, svarbiausia, kad prie valdžios ir valstybės vairo būtų taurių polėkių ir geležinės valios žmogus, tatai pareiškęs, daktaras Sampajus kalbėjo toliau, Neįmanoma palyginti Portugalijos, kurią jūs palikote išvykdamas į Rio de Žaneirą, su nūdiene Portugalija, aš puikiai žinau, kad jūs neseniai atvažiavote, tačiau jeigu jūs pasivaikščiojote šen bei ten, pasižvalgėte, jūs negalėjote

nepastebėti didelių permainų, išaugo tautos gerovė, sustiprėjo drausmė, atsirado nuosekli patriotinio ugdymo doktrina, padidėjo kitų šalių pagarba mūsų tėvynei, senovės luzitanų šaliai, mūsų žygdarbiams, mūsų tūkstantmetei istorijai, mūsų imperijai, Ne kažin ką spėjau pamatyti savo akimis, atsako Rikardas Rejišas, tačiau daug ką sužinojau iš laikraščių, Ak, taip, iš laikraščių, juos reikia skaityti, tačiau to negana, reikia savo akimis pamatyti kelius, uostus, mokyklas, viešuosius darbus, pasigrožėti drausme, mano mielas daktare, ramybe, pagaliau įsivyravusia gatvėse ir žmonių protuose, visa tauta vieningai ėmėsi darbo, vadovaujama didžio valstybės vyro, valdančio mus aksomine pirštine apmauta geležine ranka, o mums kaip tik to ir reikėjo, Nuostabi metafora, Deja, ne aš ją sugalvojau, ji įsirėžė į mano atmintį, ir tiek, ne veltui sakoma, kad geras vaizdingas posakis vertas daugiau nei šimtai prakalbų, prieš dvejus ar trejus metus vieno humoristinio žurnalo viršelyje pamačiau piešinį – geležinę ranką su aksomine pirštine, ir piešinys buvo taip gerai nupieštas, jog, įdėmiau įsižiūrėjus, buvo aiškiai matyti ir aksomas, ir geležis, Humoristiniame žurnale, Tiesa, mielas daktare, nežiūri vietos, kur ji galėtų pasireikšti, Dar reikia sužinoti, ar vieta visada žiūri tiesos. Truputį sutrikęs dėl tokio prieštaravimo, daktaras Sampajus šiek tiek suraukia kaktą, tačiau taria sau, jog išsakyta mintis atrodo pernelyg gili ar, galimas daiktas, pernelyg rafinuota, kad ją būtų galima gvildenti prie Kolareso vyno butelio ir sūrio. Marsenda išsiblaškiusi kramsnoja pluteles ir vienu tarpu, pakėlusi balsą, pareiškia nepageidaujanti nei deserto, nei kavos ir taria kelis žodžius, kurie, ko gero, nukreiptų kalbą apie spektaklį, tačiau tėvas neatlyžta, postringauja toliau, Tai anaiptol ne šedevras, ne iš tų knygų, kurios sudaro literatūros aukso fondą, bet vis dėlto tai išties pravarti knyga, ją lengva skaityti, ir ji gali atverti akis daugeliui žmonių, Apie kokią knygą jūs kalbate, *Sąmokslas*, taip vadinasi ta knyga, ją parašė patriotiškai nusiteikęs žurnalistas, tautininkas, toksai

Tomė Vieira, vargu ar jūs esate girdėjęs tą vardą, Ne, niekada nesu girdėjęs, juk gyvenau toli nuo tėvynės, Knyga pasirodė vos prieš kelias dienas, perskaitykite, būtinai perskaitykite, ir tuomet ją aptarsime, Būtinai perskaitysiu, jeigu patariate, ir sulig tais žodžiais Rikardas Rejišas jau apgailestauja pasiskelbęs socializmo, demokratijos ir – negana to – bolševizmo priešu, ir apgailestauja anaiptol ne todėl, jog tie žodžiai neatitinka jo įsitikinimų, jie visiškai atitinka, tačiau jam pro pakaušį lenda perdėtas nacionalizmas, juo labiau kad nesisekė įtraukti į pokalbį Marsendos, taip dažnai atsitinka, slogiausia esti tada, kai nesugebi ko nors padaryti, kai tuo tarpu ką nors padaręs jauti palengvėjimą.

Vakarienė ėjo į pabaigą, Rikardas Rejišas atitraukė kėdę, Marsendai keliantis nuo stalo, praleido ją su tėvu į priekį, ir, atsidūrę už restorano durų, visi trys stabtelėjo, žodžiais ir judesiais reikšdami neryžtą, mintyse svarstydami, ar verta užsukti į svetainę, paskiau Marsenda pareiškė einanti į kambarį, jai įsiskaudėjusi galva, Rytoj, ko gero, nebepasimatysime, mes anksti išvažiuojame, tarė ji, o tėvas pakartojo jos žodžius, ir Rikardas Rejišas jiems palinkėjo laimingos kelionės, Galimas daiktas, dar būsiu čia, kai atvažiuosite kitą mėnesį, Jeigu išsikelsite, palikite savo naują adresą, pakišo mintį daktaras Sampajus. Dabar, kai jie nebeturi ko pasakyti vieni kitiems, Marsenda eis į savo kambarį skųsdamasi arba prasimesdama galvos skausmu, Rikardas Rejišas nežino, ką darys, daktaras Sampajus ir šįvakar ketina eiti pasivaikščioti.

Rikardas Rejišas irgi išėjo pasivaikščioti. Paklaidžiojo aplinkinėmis gatvėmis, pažiopsojo į kino teatrų skelbimus, paspoksojo į žaidžiančius šachmatais – baltieji pralaimėjo, – kai išėjo iš kavinės, lijo. Į viešbutį parvažiavo taksi. Įėjęs į kambarį, pastebėjo, kad lova neatklota ir kad antras priegalvis tebeguli spintoje. *Širdin pasibels liūdesys, toks blankus ir miglotas, pažvelgs man į akis ir nusklęs,* sukuždėjo jis nežinia kodėl nusišypsodamas.

Žmogus privalo perskaityti viską, truputį arba tiek, kiek išgali, daugiau nieko nevalia iš jo reikalauti, turint galvoje tai, kad gyvenimas trumpas, o pasaulis linkęs tuščiažodžiauti. Pradėti pridera nuo tų knygų, be kurių niekas negali išsisukti, mokslo knygų, paprastai vadinamų vadovėliais, lyg kitos nepadėtų mums pažinti pasaulio, ir tas sąrašas turėtų būti ilgesnis ar trumpesnis, nelygu, iš kokio žinijos šaltinio ketinama patenkinti troškulį, ir koks prižiūrėtojas stebi žinių debitą, tad šiuo atveju mes daugmaž sutariame su Rikardu Rejišu, jėzuitų mokiniu, nors mus mokė skirtingi mokytojai, vienoki anksčiau, kitokie šiandien. Paskiau seka jaunų dienų potraukiai, parankinės knygos, veikiai išblėstančios aistros, jaunasis Verteris, skatinantis savižudybę arba, priešingai, padedantis jos išvengti, ir pagaliau rimtos knygos brandaus amžiaus skaitytojams, tad, galima tvirtinti, jog, nuėję tam tikrą gyvenimo kelią, visi mes skaitome daugmaž tą patį, tačiau pirmųjų knygų turinys niekada nepraranda savo reikšmės, ir, be kita ko, mes, gyvieji, turime tą nepaprastą pranašumą, kad galime iš knygų pasisemti tai, ko visi kiti, ne laiku mirusieji, nespėjo ir niekada nebespės sužinoti. Štai kad ir Albertas Kaeiras*, miręs tūkstantis devyni šimtai penkioliktaisiais, jis nespėjo perskaityti *Slapyvardžio* – dievaižin, ar jis daug ką prarado neskaitęs tos knygos, – kaip ir Fernandas

* Albertas Kaeiras (Alberto Caeiro) – vienas iš daugybės Fernando Pessoa slapyvardžių.

Pessoa, kaip ir Rikardas Rejišas, kurių irgi nebebus šiame pasaulyje, kai Almada Negreiras* išleis savo romaną. Kaipgi čia neprisiminsi smagaus nuotykio, ištikusio poną De La Palisą, kuris penkiolika minučių prieš savo žūtį vis dar buvo gyvas**, bent šitaip tvirtino šmaikštuoliai, niekada nesusimąstę ir nenuliūdę pagalvoję, jog iš tikrųjų skaudu nebebūti gyvam po penkiolikos minučių. Gana apie tai. Taigi žmogus privalo viską išbandyti, taip pat ir *Sąmokslą*, ir nieko bloga jam neatsitiks, jeigu jis retkarčiais nusileis iš savo beorių aukštybių, kur jam smagu skrajoti padebesiais, ir pasidomės, kaip susidaro visuomenės nuomonė ir kaip susidaro visuomenė be nuomonės, žmonės kasdien griebiasi ne Cicerono ar Spinozos, bet nuvalkiotų tiesų. Ir juo labiau kad Koimbra karštai siūlo, stačiai piršte perša, Perskaitykite *Sąmokslą*, mano mielas bičiuli, yra ko pasimokyti, na o geros mintys su kaupu išlygina formos ir siužeto trūkumus, Koimbra žino, ką jums siūlo, tai mokslingas miestas, ten kas antras žmogus – daktaras. Rytojaus dieną Rikardas Rejišas nusipirko minėtą knygelę, parsinešė į viešbutį, išvyniojo pirkinį tik savo kambaryje, vogčiomis, slapta veikla anaiptol ne visada turi mums įprastą politinės kovos prasmę, kartais imame slapstytis gėdydamiesi kokios nors savo silpnybės, nosies krapštymo, pleiskanų šukavimo, o štai šiuo atveju – knygos viršelio, kuriame pavaizduota moteris su apsiaustu ir berete, einanti gatve pro kalėjimą, kaip tai matyti iš grotuotų langų ir sargybinio būdelės, idant sąmokslininkams būtų aišku, kas jų laukia. Taigi Rikardas Rejišas sėdi savo kambaryje, patogiai įsitaisęs ant sofos, gatvėje ir pasaulyje lyja, dangus – kaip apversta jūra, be galo srūvanti pro begalę plyšių, visur potvyniai,

---

* Almada Negreiras (José Sobral de Almada Negreiros, 1893–1970) – portugalų dailininkas ir rašytojas, jauniausias modernistinio žurnalo *Orfeo* steigėjų, nagrinėjęs Fernando Pessoa kūrybą.

** 1525 m. prie Pavijos miesto žuvus Prancūzijos maršalui Jacques II de Chabannes, De La Palice senjorui, prancūzai sudėjo humoristinę dainelę: Ponas De La Palice mirė, žuvo prie Pavijos, penkiolika minučių prieš savo žūtį jis dar buvo gyvas.

gamtos gaivalai, badas, šita knygelė mums pasakoja, kaip didžios širdies moteris leidžiasi į kilnų kryžiaus žygį, stengdamasi žalingų idėjų suklaidintiems žmonėms pažadinti protą ir tautinę savimonę (sic!). Moterys paprastai esti dosniai apdovanotos tomis savybėmis, galimas daiktas, išlyginant kitas, priešingas, savybes, itin būdingas silpnosios lyties atstovėms, linkusioms nuo pat Adomo laikų klaidinti ir stumti į pražūtį vaikiškai patiklias vyrų sielas. Jau perskaityta septynios dalys, būtent: Rinkimų išvakarės, Revoliucija be šūvio, Legenda apie meilę, Dangaus Karalienės atlaidai, Studentų streikas, Sąmokslas, Senatoriaus duktė, trumpai drūtai, toks vienas studenčiukas, artojo sūnus, susidėjęs su netikusiais draugais, pakliuvo į policijos rankas, paskiau į kalėjimą, ir tuomet, grynai patriotiniais sumetimais, kupina pasiaukojimo ir atsidavimo, minėtoji senatoriaus duktė nuvertė kalnus stengdamasi jį iš ten išgelbėti, ir apskritai itin daug pastangų dėti jai neprireikė, nes ji buvo didžiai gerbiama aukščiausiuose valdžios sluoksniuose, tuo nepaprastai nustebindama savo gimdytoją, demokratų partijos senatorių, tapusį užkietėjusiu sąmokslininku, tėvams nelemta žinoti, kas išaugs iš jų dukterų. Tai va, dukrelė kaip kokia Žana d'Ark, tik truputį menkesnio masto, sako, Tėte, prieš dvi dienas jūs vos nepakliuvote į belangę, aš daviau garbės žodį, kad jūs, tėte, nebandysite išvengti atsakomybės, ir, be to, laidavau, jog jūs, tėte, nebesivelsite į sąmokslus, tai šit kokia esti dukters meilė, graudu iki ašarų, toks trumpas sakinukas, o trissyk pakartotas žodis *tėtė*, kokių kraštutinumų prieinama gyvenime, kai jus sieja tokie meilės ryšiai, ir ištikimoji mergelė kalba toliau, Rytoj jūs galite nueiti į savo sueigą, aš laiduoju, kad jums nieko neatsitiks, ir aš žinau, ir policija žino, jog sąmokslininkai susirinks dar kartą, bet ji neteikia tam reikšmės. Kokia tauri ir maloninga Portugalijos policija, neteikianti reikšmės tokiems dalykams, savaime suprantama, ji gali sau leisti tokią prabangą, ji viską žino, turi savo informatorę priešų stovykloje, o toji informatorė – kas galėtų pagalvoti – buvusio senatoriaus,

šio režimo priešininko, duktė, šit kaip žūva giminės tradicijos, vis dėlto, jeigu tikėsime knygos autoriumi, viskas pasibaigs laimingai, ir, beje, štai ką jis sako, Užsienio spauda su entuziazmu atsiliepia apie šalies padėtį, keldama pavyzdžiu mūsų ekonominę politiką ir valstybės biudžeto būklę, gamybos plėtros programa užtikrina tūkstančių tūkstančius naujų darbo vietų, kas dieną laikraščiai pabrėžia vyriausybės pastangas įveikti krizę, kuri, apėmusi visą pasaulį, palietė ir mūsų šalį, tačiau, palyginti su kitomis šalimis, mūsų šalies ekonominė padėtis viena iš geriausių, visas pasaulis kalba apie Portugaliją ir jos vadovus, mūsų politinė doktrina nagrinėjama visose šalyse, visas pasaulis žvelgia į mus su pagarba ir susižavėjimu, tarptautinės reikšmės didieji laikraščiai siunčia pas mus savo geriausius žurnalistus, trokšdami atskleisti mūsų sėkmės paslaptį, mūsų vyriausybės vadovas pagaliau įveikė savo amžiną kuklumą, aklą nepasitikėjimą žiniasklaida ir štai dabar keliauja po pasaulį pirmuosiuose dienraščių puslapiuose, atsidūrė dėmesio centre, o jo politiniai įsitikinimai tapo apaštališkąja misija, Atsižvelgdamas į visa tai, kas yra tik blankus šešėlis palyginti su tuo, ką būtų galima pasakyti, tu privalai pripažinti, Karlai, jog pasielgei kvailai ir neatsakingai, įsiveldamas į tuos streikus, ar tu pagalvojai, kaip man bus sunku tave išvaduoti, Tavo tiesa, Marilija, kaip kažin ką, tačiau policija neturi jokių įkalčių prieš mane, ji tik žino, kad aš iškėliau raudoną vėliavą, iš tiesų visiškai nepanašią į kokią nors vėliavą, tai buvo stačiai skatikinė nosinė, Vaikiška išdaiga, vienu balsu sako jiedu, susitikę kalėjime, tiesą pasakius, kalinių lankymo kambaryje. Kaime, kaip tyčia esančiame netoli Koimbros, ūkininkas, kurio žavią dukrelę Karlas ves knygos pabaigoje, aiškina susibūrusiems žemdirbiams, jog būti komunistu – baisi nelaimė, nes komunistai nepripažįsta nei šeimininkų, nei darbininkų, nei įstatymų, nei tikėjimo, nei krikšto, nei santuokos sakramento, nei meilės, moteris, jų akimis žiūrint, – tuščia vieta, kiekvie-

nas vyras gali pareikšti į ją savo teises, vaikai neturi klausyti tėvų, ir kiekvienas gali elgtis kaip tinkamas. Dar keturios dalys ir epilogas, ir švelnioji, tačiau valkirijos vardo verta Marilija išvaduoja studentą iš kalėjimo ir politinio maro, reabilituoja tėvą, galutinai nusikračiusį ydingų sąmokslininko polinkių, ir pareiškia, jog, remiantis naująja tautos vienybės programa, visus sunkumus galima įveikti be melo, be neapykantos ir be maištų, jog klasių kovą išstumia dviejų tolygių vertybių – kapitalo ir darbo – sąjunga, ir pagaliau daro išvadą, kad valstybė – tai lyg daugiavaikė šeima, kurios galva turi rūpintis vaikų auklėjimu, nes priešingu atveju jie negerbs tėvo, viskas nueis kreiva vėže ir šeima iširs. Laikydamiesi tų neginčijamų principų, abu ūkininkai, studento ir jo sužadėtinės tėvai, išsprendžia menkus nesutarimus, sutaikina susipriešinusius žemdirbius, kurie manosi sau duonos kąsnį tarnaudami čia vienam, čia kitam, žodžiu tariant, be reikalo Dievas išvarė mus iš rojaus, jeigu mes taip greitai sugebėjome jį vėlei pelnyti. Rikardas Rejišas užvertė knygą, perskaitęs ją vienu kvapu, geriausias mokytojas yra tas, kuris moka trumpai, glaustai ir tikslingai išdėstyti medžiagą, Kokie paistalai, sušuko jis, tais žodžiais atsikeršydamas daktarui Sampajui, ir tą akimirką pasišlykštėjo visu pasauliu, nesiliaujančiu lietumi, viešbučiu, numesta ant grindų knyga, notaru, Marsenda, bet tučtuojau nežinia kodėl išbraukė Marsendą iš to visuotinio šlykštybių sąrašo, galimas daiktas, todėl, kad malonu kai ką išsaugoti, taip kartais griuvėsiuose, susidomėję kokiu šipuliu ar akmenuku, pakeliame jį nuo žemės, o paskiau, nesiryždami jo išmesti, įsikišame į kišenę – šiaip sau arba nei iš šio, nei iš to prabilus sąžinei.

Mes, čionykščiai, gyvename kuo gražiausiai, taip gražiai, kaip ką tik grožėjomės. Na, o mūsų broliams ispanams sekasi ne per geriausiai, nebėra darnos, vien nesutarimai ir rietenos, per rinkimus vieni balsuoja už Chilį Roblesą*, kiti už Largą

* Chilis Roblesas (José María Gil-Robles y Quiñones, 1898–1980) Ispanijos politikas, po Liaudies Fronto pergalės 1936 m. tapo parlamento opozicijos lyderiu.

Kabaljerą*, o Falanga** jau perspėjo visus, jog prireikus išves savo šalininkus į gatves grumtis prieš raudonųjų diktatūrą. Mes, gyvendami ramybės oazėje, graudžia širdimi stebime, kas darosi chaoso ir nesantaikos apimtoje Europoje, neišbrendančioje iš rietenų ir politinių kovų, kurios, remiantis Marilijos pamokomis, nieko gero neduoda, štai, pavyzdžiui, Prancūzijoje Saro*** sudarė išesmės respublikonų vyriausybę, ir dešinieji beregint puolė jį triuškinti savo argumentais, apipildami srautais kaltinimų, užgauliojimų ir įžeidimų, daugiau pritinkančių gatvės chuliganams negu civilizuotai šaliai, gražaus elgesio pavyzdžiui ir Vakarų kultūros švyturiui. Laimė, jog tame nelaimingame žemyne dar atsirado žmonių, išdrįsusių pakelti balsą ir griausmingai pareikalauti ramybės ir santaikos, turime omenyje Hitlerį, rudmarškinių sąšaukoje pareiškusį, Vokietija nieko daugiau netrokšta, tik taikiai dirbti, ir, norėdamas galutinai nutildyti nepatikliuosius bei skeptikus, žengė dar toliau ir ryžtingai paskelbė, Tegu visas pasaulis žino, jog Vokietija visada bus taiki ir puoselės taiką, kaip jokia kita šalis dar niekada jos nepuoselėjo. Didelio čia daikto, jog du šimtai penkiasdešimt tūkstančių vokiečių karių pasiruošę užimti Reino sritį ir jog vos po kelių dienų Vokietijos kariuomenė įsiveržė į Čekoslovakijos teritoriją, kas be ko, tačiau jeigu Junona kartais pasirodo pasivertusi debesimi, iš to nedera daryti išvados, jog kiekvienas debesis – Junona, o ir valstybės politika apskritai remiasi tuo, jog šuo, kuris daug loja, labai retai kanda, pamatysite, Dievas duos, ir viskas pasibaigs gražiuoju. Priešingai, mes nieku gyvu negalime sutikti su Loidu Džordžu, išdrįsusiu pareikšti, jog, palyginti su Vokietija ir Italija, Portugalija turi per daug kolonijų. Visai neseniai visi mes gedėjome mirus jų karaliui Jurgiui V, vyrai

---

* Largas Kabaljeras (Francisco Largo Caballero, 1869–1946) – Ispanijos Socialistų partijos lyderis, 1939 m. po fašistinio perversmo emigravo į Prancūziją.

** Falanga – nacionalistų sąjunga, įsteigta 1934 m., 1937 m. paleista generolo Franko, įsiliejo į Nacionalinį sąjūdį.

*** Saro (Albert Sarraut, 1872–1962) – Prancūzijos politikas, priklausęs Demokratinių kairiųjų jėgų ir Radikalų socialistų blokui.

pasirišo juodus kaklaraiščius, ant rankovių užsimovė juodus raiščius, moterys užsidangstė tamsiais šydais, o štai išdygo toksai gudročius, pasišovęs mums prikaišioti, jog mes, girdi, turime per daug kolonijų, nors iš tikrųjų tų kolonijų – gaidžio ašara, pažvelkite į žemėlapį ir pamatysite, ar daug ten rausvos spalvos, jeigu būtų teisybė, tai nuo Angolos iki pat Mozambiko plevėsuotų Portugalijos vėliava ir niekas mums nesimaišytų po kojomis, visi keliai mums būtų atviri. Ne kas kitas kaip anglai mums suėdė gyvenimą, ne veltui sakoma, klastingasis Albionas, jie tokie iš prigimties, bene jie kitaip gali elgtis, tie klastininkai, ko gero, pasaulyje nėra nė vienos tautos, kuri danties prieš juos negriežtų. Kitą sykį, atsilankius Fernandui Pessoa, Rikardas Rejišas turėtų nepamiršti aptarti to įdomaus klausimo, ar mums reikia kolonijų, ar nereikia, aišku, ne remiantis Loidu Džordžu, kuriam rūpi nebent numaldyti Vokietiją, pakišant tai, ką kiti pelnė per didžiausius vargus, bet jo paties, Fernando Pessoa pranašyste, jog mums lemta tapti Penktąja Imperija*, ir kaip tada išspręsti kilusį prieštaravimą – Portugalija gali tapti imperija ir be kolonijų, bet, jų netekusi, ir mūsų pačių, ir viso pasaulio akyse ji atrodys menka tiek materialiniu, tiek moraliniu požiūriu, ir, antra vertus, jeigu, paklausę Loido Džordžo, savo kolonijas atiduotume Vokietijai ir Italijai, apie kokią Penktąją Imperiją galėtume svajoti, būdami apiplėšti ir išduoti, kas mus pripažintų imperatoriais, jei būtume kaip Kristus, kančių keliu einantis į Golgotą, kankinių tauta, pati tiesianti rankas, kad pavergėjai jas sukaustytų grandinėmis, nes tikrasis kalėjimas yra tada, kai žmogus pats jaučiasi esąs kalinys, arba nuolankiai meldžianti *Amžiaus* išmaldos, kurios dėka dar nemirštame. Fernandas Pessoa, ko gero, atsakys kaip paprastai, Jūs puikiai žinote, kad aš neturiu principų, šiandien kovoju dėl to, rytoj dėl kita ko, ir netikiu tuo, dėl ko kovoju šiandien,

* 1640 m. Portugalijai praradus nepriklausomybę, gimė vadinamasis sebastianizmo mitas apie „slaptą karalių" Sebastianą, kuriam grįžus šalis vėl atgausianti buvusią didybę.

ir netikėsiu tuo, dėl ko kovosiu rytoj, ir teisindamasis, be abejo, pridurs, Man, kaip žinote, nebėra nei šiandien, nei rytoj, kaipgi aš, jūsų nuomone, dar galėčiau tikėti ar viltis, kad kiti gali tikėti, ir netgi jeigu jie galėtų tikėti, man įdomu, ar jie iš tikrųjų žinotų, kuo jie tiki, ir jeigu Penktoji Imperija man buvo vien miglota vizija, kaipgi jūs galėjote ją paversti apčiuopiama tikrove, apskritai žmonės be galo lengvai patikėjo mano žodžiais, o juk aš niekada neslėpdavau savo abejonių, aš pats buvau gyva abejonė, tad būčiau geriau patylėjęs ir žiūrėjęs į viską iš šalies, Kaip dariau aš, atsilieps Rikardas Rejišas, o Fernandas Pessoa atsakys, Iš šalies galime žiūrėti tik mirę, o mes ir tuo negalime būti tikri, juk aš miręs ir vis dėlto bastausi po miestą, stabčioju gatvės kampe, ir tie, kurie galėtų mane pamatyti, tikriausiai pagalvotų, jog aš galiu tik žiūrėti į juos, jeigu juos paliesčiau, jie netgi nepajustų, jeigu kas nors parvirstų, aš nepajėgčiau jo pakelti, o betgi man neatrodo, jog aš žiūriu iš šalies, ir jeigu iš tikrųjų žiūriu, nesuprantu, kas manyje atlieka tą vaidmenį, visi mano darbai, visi žodžiai tebėra gyvi, štai jie praeina, man bestovint gatvės kampe, matau juos tolstant nuo tos vietos, iš kur negaliu pajudėti, aš matau juos, savo darbus ir žodžius, tačiau jie man nebepavaldūs, jeigu kada nors esu padaręs klaidą, nebegaliu jos ištaisyti nei pateisinti, negaliu išreikšti savęs vienu vieninteliu veiksmu, vienu vieninteliu žodžiu netgi tuo atveju, jeigu, užuot abejojus, reikėtų imti neigti, užuot sakius taip, sakyti ne, jeigu tamsą reikėtų laikyti prieblanda, ir baisiausia anaiptol ne tai, ką pasakei, ir ne tai, ką padarei, ne, baisiausia, nes nepataisoma, yra tai, jog nepadarei to, nepasakei to, kas būtų suteikę prasmę visiems tavo darbams ir žodžiams. Jeigu mirusysis šitaip galuojasi, vadinasi, mirtis neduoda ramybės, Nėra ramybės pasaulyje – nei mirusiesiems, nei gyviesiems, Tad kuo gi jie skiriasi vieni nuo kitų, Skiriasi nebent tuo, kad gyvieji dar turi laiko tarti žodį, padaryti darbą, tačiau suskaičiuota kiekviena valanda, Kokį žodį, kokį darbą, Aš nežinau, žmonės miršta ne nuo ligos, o todėl, jog nespėjo

pasakyti žodžio, nespėjo padaryti darbo, šit kodėl mirusiajam taip sunku susitaikyti su mirtimi, Mano mielas bičiuli Fernandai Pessoa, jūs skaitote knygą nuo kito galo, Mano mielas bičiuli Rikardai Rejišai, aš jau apskritai nebeskaitau. Šis pokalbis dvigubai neįtikėtinas, mes jį surašėme, lyg jis iš tikrųjų būtų įvykęs, kaipgi kitaip būtų įmanoma jį paskelbti.

Lidija negalėjo ilgai pavyduliauti ir pūstis, nes Rikardas Rejišas nedavė jai jokios dingsties, išskyrus tai, jog kalbėjosi su Marsenda, tiesa, prie atvirų durų, bet užtat pusbalsiu, na, ne pusbalsiu, garsiai – tiesiai šviesiai pareiškė jai, jog nieko daugiau nepageidauja, paskiau abu nutilo laukdami, kada ji išsinešdins su puodeliais, ir to jai pakako, kad imtų drebėti rankos. Prieš užmigdama keturias naktis ji ašarojo apsikabinusi priegalvį, ir ne todėl, kad jai skaudėjo širdį dėl tokios neteisybės, kokią teisę turėjo ji pavyduliauti, ji, paprasta kambarinė, sugulusi jau su trečiu svečiu, didelio čia daikto, kas nubūta – kaip nebūta, ne, paprasčiausiai ji sielojosi todėl, kad ponas daktaras nustojo pusryčiauti kambaryje, lyg norėdamas ją nubausti, betgi už ką, Dieve tu mano, juk aš nieko bloga jam nepadariau. Penktą dieną Rikardas Rejišas nenusileido pusryčių, Salvadoras pasakė, Lidija, nunešk kavą su pienu į du šimtai pirmąjį, ir kai ji įėjo į kambarį, šiek tiek drebėdama, vargšelė, neturėjo kur dėtis, jis pažvelgė į ją labai rimtai, paėmė jai už rankos ir paklausė, Tu pyksti, ji atsakė, Ne, pone daktare, Tai ko nesirodai, o ji, vargšelė, nežinodama ką atsakyti, tik gūžtelėjo pečiais, tuomet jis priglaudė ją prie krūtinės, tą naktį ji vėl atėjo, tačiau nei ji, nei jis nebeužsiminė apie tai, kodėl tas kelias dienas nesusitiko, to dar betrūko, kad ji išdrįstų jam pasakyti, Aš pavyduliavau, o jis nusileistų iki to, jog imtų ją guosti, Va, dailiausia, kas tau šovė į galvą, jiedu niekada negalėtų kalbėtis kaip lygus su lygiu, nes, kaip sakoma, tokie dalykai beveik neįmanomi, taip jau sutvarkyta šiame pasaulyje.

Valstybės kariauja gindamos savo interesus, neturinčius nieko bendra su Džeku, Pjeru, Hansu, Manolu ar Džuzepe,

patogumo dėlei pavadinsime juos vyriškais vardais, tačiau ir tie žmonės, ir dauguma kitų naiviai tiki, jog tai jų interesai, todėl brangiai užsimoka, atėjus metui suvesti sąskaitas, visada atsiranda mėgėjų svetimomis rankomis žarijas grėbstyti, žmonės kovoja ir už tai, ką laiko savo jausmais, jiems įgimtais arba netikėtai pabudusiais, kaip tai atsitiko Lidijai, mūsų kambarinei, ir Rikardui Rejišui, kuris, galutinai apsisprendęs verstis gydytojo praktika, visų akimis žiūrint bus gydytojas, o kai kam poetas, jeigu galų gale leis perskaityti tai, ką taip stropiai kuria, ir, be to, žmonės kovoja ir dėl kitokių priežasčių, gana įvairių, bet iš esmės visada tų pačių, dėl valdžios, garbės, skatinami neapykantos, meilės, geismo, pavydo, paprasčiausio apmaudo, gindami nuo įsibrovėlių savo medžioklės draustinį, stengdamiesi nurungti varžovus, štai, pavyzdžiui, paprasčiausia suktybė, ne per seniausiai įvykusi Maurų kvartale, Rikardas Rejišas stačiai pražiūrėjo tą žinutę, tačiau įsiaudrinęs Salvadoras džiūgaudamas perskaitė ją, alkūnėmis užsikvempęs registratūroje ant stalo, beveik užsigulęs ant kruopščiai išpleikto laikraščio, Kraujo puota, pone daktare, tie žmonės visai sužvėrėjo, žmogaus gyvybė jiems kiaušinio lukšto neverta, dėl menkiausio nieko peilius paleidžia į darbą, policija, ir ta bijo kištis, pasirodo tik tada, kai viskas jau baigta, štai paklausykite, Toksai Žozė Rejišas, pravarde Kurklelis, paleido penkis šūvius į galvą Antonijui Meskitai, pravarde Mauras, savaime suprantama, nudėjo vietoje, ne, moterys čia niekuo dėtos, laikraštis rašo, jog vienas kitą žiauriai apsuko, tokie dalykai ne naujiena, Penkis šūvius, pakartojo Rikardas Rejišas, dėdamasis susidomėjęs, ir sulig tais žodžiais susimąstė, duodamas valią vaizduotei, penkios kulkos, paleistos į tą patį taikinį, į galvą, vis dar aukštai iškeltą prieš pirmąjį šūvį, paskiau kūnas susmunka kraujo klane, suglemba, dar keturi šūviai, beprasmiški, bet neišvengiami, antras, trečias, ketvirtas, penktas, kol ištuštėja apkaba, sulig kiekvienu šūviu vis labiau auga neapykanta, sulig kiekvienu šūviu galva šoktelėja nuo grindinio, aplink siaubas, paskiau spiegimas, klykia pro

langus spoksančios moterys, savaime suprantama, niekas neišdrįso sugriebti Žozė Kurkleliui už rankos, kas galėtų turėti tiek drąsos, tikriausiai išsibaigė šoviniai arba staiga sutraukė pirštą, spaudžiantį dirgiklį, neapykanta išsivadėja, žudikas leidžiasi į kojas, tačiau toli nenubėgs, jei gyveni Maurų kvartale, niekur nepasislėpsi, čia viskas leidžiama, bet už viską reikia užsimokėti. Rytoj laidotuvės, sako Salvadoras, nueičiau, jeigu nereiktų dirbti, Jums patinka laidotuvės, paklausė Rikardas Rejišas, Nepasakyčiau, kad patinka, tačiau ten prisirinks tokia galybė tenykščių žmonių, įdomu pažiūrėti, ir, be to, ten įvyko nusikaltimas, Ramonas gyvena Riterių gatvėje, girdėjo įvairiausių gandų. Tai, ką girdėjo Ramonas, Rikardas Rejišas sužinojo per vakarienę, Pasak žmonių, į laidotuves susirinks visas kvartalas, pone daktare, regis, netgi Žozė Kurklelio draugužiai ketina sudaužyti į šipulius karstą, o jeigu jie iš tiesų ryšis tokiam dalykui, vajėzau, prasidės tikras karas, Betgi Mauras nebegyvas, jo nebeprikelsi, ko gi jie dar nori, juk jis ne iš tų, kurie sugrįžta iš kito pasaulio užbaigti tai, ką pradėjo, Tokie žmonės nežinia ką gali iškrėsti, širdin įsiėdusi neapykanta nė po mirties neišvėsta, Norėčiau nueiti į tas laidotuves, Ką gi, nueikite, tik laikykitės nuošaly, nesiartinkite, o jeigu prasidės grumtynės, įbėkite į kokį namą ir uždarykite duris, tegu jie sau žudosi.

Vis dėlto iki kraštutinumų neprieita, gal todėl, kad tai buvo tiesiog tuščias grasinimas, o gal todėl, kad karstą lydėjo du ginkluoti policininkai, grynai simbolinė apsauga, kuri nieko nepadarytų, jeigu nenaudėliai užsispyrę ketintų įvykdyti savo nekrofobišką kėslą, bet, šiaip ar taip, valdžios atstovai visada kelia baimę. Stengdamasis niekam nekristi į akis, Rikardas Rejišas atėjo gerokai prieš pasirodant laidotuvių eisenai ir, sekdamas Ramono patarimu, laikėsi atstu, nes nenorėjo pakliūti į kruvinas riaušes, ir stačiai apstulbo išvydęs šimtus žmonių, milžinišką minią, užplūdusią visą gatvę prieš morgą, toks įspūdis, lyg jis būtų atsidūręs *Amžiaus* surengtoje labdaros akcijoje, jeigu nebūtų gausybės moterų

skaisčiai raudonais sijonais, tokiomis pat palaidinukėmis ir skaromis ir jaunuolių tokių pat ryškių spalvų eilutėmis, keistas gedulas, jeigu tai velionio draugai, o jeigu tai jo priešai – akiplėšiškas iššūkis, žodžiu, visas tas sambūris labiau primena karnavalą, štai kapinių link darda katafalkas, traukiamas dviejų mulų gedulo gūniomis ir juodais pliumažais, iš abiejų pusių žingsniuoja du policininkai – kokia likimo ironija, kas būtų galėjęs pagalvoti, jog Maurą paskutinėn kelionėn lydės garbės sargyba, – tik pažiūrėkit, vienam prie šalies maskatuoja kardas, kitas prisijuosęs pistoletą atviru dėklu, o aplink graudūs verksmai ir atodūsiai, dabar rypuoja visi, ir tie, kurie vilki raudonais drabužiais, ir tie, kurie juodais, vieni aprauda velionį, kiti – suimtąjį, diduma eina basi, apdriskę, kai kurios moterys išsipusčiusios, apsimausčiusios auksinėmis apyrankėmis, eina įsikibusios į parankę vyrams, o tie – juodomis žandenomis ir glotniai nugrandytais, net mėlynais skruostais – įtariai žvalgosi aplink, kai kurie įžūliai puikauja, tačiau visus, tiek velionio draugus, tiek priešus, vienija savotiškai žvėriškas džiaugsmas, prasismelkiantis pro nuoširdų ar apsimestinį sielvartą, traukia ištisas tuntas padugnių – prostitučių, sąvadautojų, kekšių, vagių, plėšikų, kišenvagių, gribišių ir kručų, ir, tam visuomenės atmatų pulkui šliaužiant per miestą, pro atvirus langus lydi juos akimis pašiurpę žmonės, spokso į tą Stebuklų dvarą, drebėdami iš baimės, negali žinoti, gal vienas kuris rytoj įsilauš į namus, Žiūrėk, žiūrėk, mamyte, šaukia vaikai, nes vaikams, kaip žinia, viskas pramoga. Rikardas Rejišas palydėjo laidotuvių eiseną iki Karalienės aikštės ir ten sustojo, moteriškės jau slapčia dirsčiojo į dailiai apsirengusį ponią, kas jis toks galėtų būti, ką gi, toks smalsumas įgimtas moterims, gyvenimo priverstoms profesionaliai vertinti vyrus. Laidotuvių eisena dingo už gatvės kampo, tikriausiai traukdama Šventojo Jono kalvos link, aišku, jeigu tolėliau nepasuks kairėn Benefikos link, vadinasi, tikrai neis į Prazereso* kapines – gaila, o būtų pamokomas

* Šventojo Jono kalva, Benefika, Prazeresas – pagrindinės Lisabonos kapinės.

pavyzdys, patvirtinantis teiginį, jog mirtis visus sulygina, Mauras atgultų šalia poeto Fernando Pessoa, įdomu, apie ką juodu šnekučiuotų kiparisų paunksnėje, tyliais vakarais stebėdami atplaukiančius laivus, vienas kitam aiškindami, kaip reikia sudėlioti žodžius, kad pavyktų iš kokio turčiaus išvilminti pinigų arba sukurti eilėraštį. Tą vakarą, pilstydamas sriubą, Ramonas paaiškino daktarui Rikardui Rejišui, jog raudoni drabužiai – tai anaiptol ne gedulo ženklas ir ne nepagarba velioniui, stačiai kvartale toks paprotys šitaip rengtis ypatinga proga, kaip antai per krikštynas, vestuves ir laidotuves arba lydint mirusįjį į kapus, tačiau jis neprisimena, kad būtų matęs tokią eiseną, iš Galisijos atvykęs į Lisaboną, apie tai tik girdėjęs, Gal jūs, pone daktare, laidotuvių eisenoje kartais pastebėjote įspūdingą moterį, gana aukštą, juodaakę, puošniai apsirengusią, veikiausiai apsisiautusią merinosų vilnos skara, Et bičiuli, jų ten buvo devynios galybės, o kas ji tokia, Mauro meilužė, dainininkė, Ne, jeigu ji ten ir buvo, aš jos nepastebėjau, Kokia moteris, stačiai akys slysta, o koks balsas, įdomu, kam dabar ji atiteks, Tik jau ne man, Ramonai, ir, man regis, ne jums, Nežinia ką duočiau, kad tik ją gaučiau, pone daktare, betgi tokia moteriškė nepigiai atsieina, o aš čia šneku šiaip sau, kad liežuvis nepriliptų prie gomurio, juk per vakarienę reikia apie ką nors pašnekėti, ar ne, Jūsų tiesa, betgi iš kur tie raudoni drabužiai, Man regis, pone daktare, tai senas paprotys, išlikęs dar nuo maurų laikų, šėtoniški drabužiai, krikščionys tokių nedėvi. Ramonas nuėjo aptarnauti kitų svečių, paskiau, atnešęs kitą patiekalą, paprašė Rikardą Rejišą paaiškinti – dabar ar vėliau, kai turėsiąs laiko, – ką reiškia tos žinios apie artėjančius rinkimus Ispanijoje ir kas, jo nuomone, laimėsiąs, Man vis viena, pone daktare, man čia gera, bet maniškiai liko Galisijoje, nors diduma išvažiavo, Į Portugaliją, Išsibarstė po visą pasaulį, na, taip sakoma, savaime aišku, tačiau kur tik nėra mano brolių, pusbrolių, kūmų, žodžiu, visa giminė išsibėgiojo, vieni į Kubą, kiti į Braziliją ir Argentiną, vienas nusibastė net į

Čilę. Rikardas Rejišas papasakojo tai, ką sužinojo iš laikraščių, pridurdamas, jog, anot gandų, laimėsią dešinieji ir jog Chilis Roblesas pareiškęs, beje, ar žinote, kas yra tasai Chilis Roblesas, Esu girdėjęs, Taigi jis pareiškė, kad, gavęs valdžią, padarysiąs galą marksizmui ir klasių kovai ir atstatysiąs socialinį teisingumą, ar žinote, kas yra marksizmas, Ramonai, Ne, nežinau, pone daktare, O kas yra klasių kova, Irgi nežinau, O socialinis teisingumas, Garbė Dievui, niekada neteko turėti reikalų su teisingumu, Ką gi, po kelių dienų sužinosime, kas laimėjo rinkimus, bet tikriausiai tai neturės jokios reikšmės, Plikam visur šalta, sakydavo mano senelis, Jūsų senelis, Ramonai, sakė teisybę, jūsų senelis buvo išminčius.

Išminčius ar ne išminčius, bet laimėjo kairieji. Rytojaus dieną laikraščiai vis dar tvirtino, jog pagal preliminarius apskaičiavimus dešinieji laimėjo septyniolikoje provincijų, tačiau, galutinai suskaičiavus balsus, teko pripažinti, kad kairiųjų deputatų išrinkta kur kas daugiau negu centro ir dešiniųjų drauge paėmus. Pasklido, ir gana sparčiai, gandai apie rengiamą karinį perversmą, buvo minimi generolų Godedo ir Franko vardai, tačiau jie buvo veikiai paneigti, ir prezidentas Alkala Samora pavedė Asanjai sudaryti vyriausybę, pažiūrėsime, Ramonai, kas iš to išeis, ar tai duos naudos Galisijai, ar ne. Čia, gatvėse, praeivių veidai susirūpinę, kai kas iš tikrųjų susikrimtęs, kiti tik apsimeta, tačiau ką kita, jei ne džiaugsmą, reiškia tos žibančios akys, ir kai aš rašau žodį *čia*, tai nereiškia, jog turiu omenyje Lisaboną nei juo labiau visą šalį, nežinia, kas ten darosi, o *čia* – tai viso labo trisdešimt gatvių tarp Sodrė krantinės ir Šv. Petro Alkantariečio, tarp Didžiosios aikštės ir Kaljariso, vidinis miestas, apsuptas neregimų sienų, saugančių jį nuo neregimos apgulos, miestas, kuriame gyvena drauge apgultieji ir apgulikai, vieni kitus vadindami Jais, kitokiais, ne savais, svetimais, nepatikliai žiūri vieni į kitus, vieni, įvertinę savo galią, trokšta jos dar daugiau turėti, kiti, apskaičiavę savo jėgas, mano, kad jų nepakanka, nežinia, kokią naujieną atpūs mums vėjai iš Ispanijos, kokią

sandorą. Komunizmas ne už kalnų, aiškina Fernandas Pessoa, paskiau kandžiai priduria, Jums nesiseka, mano mielas bičiuli Rejišai, jūs pasprukote iš Brazilijos trokšdamas ramiai gyventi iki paskutinės dienos, tik štai sumaištis kaimynų bute, kurią dieną ims ir įsilauš į jūsų būstą, Kiek sykių turiu jums kartoti, jog sugrįžau tik dėl jūsų, Vis dėlto niekaip negaliu patikėti, O aš ir neketinu nertis iš kailio, kad jus įtikinčiau, tik prašau man nepiršti savo nuomonės, Nepykite, Aš gyvenau Brazilijoje, dabar esu Portugalijoje, juk reikia kur nors gyventi, juk jūs, gyvas būdamas, turėjote pakankamai proto, kad galėtumėte suvokti ir kur kas sudėtingesnius dalykus, Štai čia ir yra tragedija, mano mielas bičiuli Rejišai, jog reikia kur nors gyventi ir suvokti, kad nėra tokios vietos, kuri nebūtų vieta, kad gyvenimas negali būti kuo nors kitu, išskyrus gyvenimą, Na, pagaliau jus atpažįstu, O kas man iš to, kad jūs manęs nepamiršote, Didžiausia kančia žmogui, kad jis negali atsidurti akiratyje, kurį mato priešaky, beje, jeigu jis ten atsidurtų, jam kiltų noras atsidurti savo akiratyje, Mes norėtume keliauti ne tuo laivu, kuriuo plaukiame, *Ak, prieplauka, Ilgesys, nukaltas iš akmens,* o dabar, jeigu jau mudu pasidavėme tokiai jausmingumo silpnybei ir ėmėme cituoti Alvarą de Kamposą, kada nors susilauksiantį pelnytos šlovės, *nusiraminkite Lidijos glėbyje, jeigu dar neišvėso ta meilė*, žinote, man ir tokios neteko patirti, Labos nakties, Fernandai, Labos nakties, Rikardai, netrukus prasidės karnavalas, linksminkitės, artimiausiomis dienomis manęs nelaukite. Juodu susitiko nedidelėje, gausiai lankomoje kvartalo kavinukėje, kur stovėjo tik šeši staliukai ir niekas jų nepažinojo. Fernandas Pessoa atsistojęs vėl atsisėdo, Žinote, man dingtelėjo mintis, kodėl jums nepersirengus žvėrių tramdytoju – auliniais batais, raitininko kelnėmis, raudonu durtiniu su apsiuvais, Raudonu, Taip, raudonu, jums geriausiai tiktų, o aš persirengčiau giltine – juodu triko su išpieštais griaučiais, jūs pliaukšėtumėte botagu, aš gąsdinčiau senutes – pagausiu, pagausiu – ir kirkinčiau mergas, kaukių baliuje mudu ne-

abejotinai laimėtume premiją, Aš nemoku šokti, Ir nereikia, žmonės klausysis botago šmaukšėjimo ir spoksos į griaučius, Mudu jau nebe to amžiaus, kad imtume kvailioti, Jūs turite galvoje save, ne mane, man tie dalykai jau praeity, ir sulig tais žodžiais Fernandas Pessoa atsistojęs išeina į gatvę, lauke lyja, ir oficiantas prie baro sako lankytojui, tebesėdinčiam prie staliuko, Jūsų bičiulis kiaurai peršlaps, neturi nei skėčio, nei apsiausto, Jam taip patinka, prie to jau pripratęs.

Grįžęs į viešbutį, Rikardas Rejišas pajuto karštligišką sumaištį, sujudimą, sakytum visos avilio bitės būtų staiga išprotėjusios, o kadangi, kaip mes žinome, sąžinė nebuvo švari, iškart dingtelėjo mintis, Viskas atskleista. Širdies gilumoje jis romantikas, todėl mano, jog tą dieną, kai išeis aikštėn jo nuotykis su Lidija, Bragansos viešbutyje kils baisus skandalas, ir taip jis gyveno virpėdamas iš baimės ar veikiau liguistai trokšdamas, kad viskas įvyktų kaip galima greičiau, – prieštaravimas, visiškai nesuderinamas su žmogumi, pasiskelbusiu nepriklausomu nuo pasaulio ir drauge bijančiu to pasaulio varžtų, jis netgi nenumano, jog tą istoriją jau seniai visi žino ir kikendami pakuždomis aptarinėja, savaime suprantama, ją išnešiojo Pimenta, niekada nesitenkinantis vien užuominomis. Kaltininkai vaikščioja nieko neįtardami, Salvadoras irgi nieko nežino, nežinia, kokia bus jo nutartis tą dieną, kai pavydus skundikas arba pavydi skundikė jam pasakys, Pone Salvadorai, gėda, ir tiek, juk Lidija su daktaru Rejišu, būtų gerai, jeigu jis atsakytų sekdamas senų dienų pavyzdžiu, *Kas jūsų be nuodėmės, tegul pirmas meta akmenį*, esama žmonių, kurie nesibodi taurių poelgių pateisindami krikšto metu gautą vardą*. Tuo metu, kai Rikardas Rejišas nerimo kupina širdimi įėjo į registratūrą, Salvadoras rėkavo į telefono ragelį, tačiau tučtuojau paaiškėjo, kad jis kalba tokiu tonu dėl prasto ryšio, Toks įspūdis, kad jūs kitame pasaulio krašte, alio, alio, taip, pone daktare Sampajau, sakykite, kada

* Salvador – Išganytojas *(port.)*.

jūs ketinate atvažiuoti, alio, alio, dabar jau geriau girdžiu, matote, netikėtai priplūdo svečių, kodėl, dėl įvykių Ispanijoje, taip, iš Ispanijos, labai daug žmonių atvažiuoja, šiandien irgi atvažiavo, vadinasi, dvidešimt šeštą, po karnavalo, puiku, laikysime jums du kambarius, ne, pone daktare, jokių kalbų, mums svarbiausia – mūsų nuolatiniai svečiai, treji metai – tai ne trys dienos, nuoširdžiausi linkėjimai panelei Marsendai, klausykite, pone daktare, štai čia šalia stovi ponas daktaras Rejišas, jis irgi prašo jums perduoti linkėjimus, ir iš tikrųjų Rikardas Rejišas mostais ir žodžiais, įskaitomais iš lūpų, bet negirdimais, irgi siuntė linkėjimus ir taip elgėsi dėl dviejų priežasčių, kitomis aplinkybėmis svarbiausia būtų troškęs Marsendai priminti apie save, nors ir per trečią asmenį, tačiau šiuo atveju jis daugiau norėjo prisigerinti Salvadorui, parodyti, jog laiko jį lygiu, ir taip sušvelninti jo valdingumą, šis prieštaravimas tik atrodo šiurpus ir neišsprendžiamas, nes žmonių santykiai neapsiriboja vien paprasčiausiais aritmetikos veiksmais – sudėtimi ar atimtimi, kiek kartų, būdavo, mes tardavomės ką nors pelnę, o išeidavo priešingai, kiek kartų, būdavo, mes apskaičiuodavome nuostolius ir laimėdavome, ir ne šiaip kokią sumą, bet sandaugą. Salvadoras pergalinga veido išraiška padėjo telefono ragelį, jam pavyko užmegzti su Koimbra nuoseklų ir sėkmingą pašnekesį, ir dabar Rikardui Rejišui, klausiančiam, Kas nauja, jis atsako, Kaip perkūnas iš giedro dangaus, atgriuvo trys ispanų šeimos, dvi iš Madrido, viena iš Kasereso, pabėgėliai, Pabėgėliai, Taip, todėl, kad komunistai laimėjo rinkimus, Laimėjo ne komunistai, bet kairieji, Visi jie vieno pero, Nejaugi iš tikrųjų pabėgėliai, Kad ir laikraščiai apie tai rašo, Nepastebėjau, Nuo šiandien jau nebeįmanoma nepastebėti. Už durų girdėti kalbant ispaniškai, nereikia nė slapčia klausytis, visur aidi skambi Servanteso kalba, o juk vienu tarpu ji buvo plačiausiai paplitusi pasaulyje, mums niekada nepavyko to pasiekti. Per vakarienę paaiškėjo, kad pabėgėliai – pasiturintys žmonės, apie tai buvo galima spręsti ir iš drabužių, ir iš galybės brangenybių, kuriomis

puikavosi tiek vyrai, tiek moterys, žiedų, rankogalių sąsagų, segių, apyrankių, vėrinių, auskarų, karolių, grandinėlių, kur auksas ir briliantai žėrėjo pakaitais su rubinais, smaragdais, safyrais ir turkiais, ir iš to, kad jie garsiai rėkavo per visą salę, didžiuodamiesi savo pergalinga neganda, nors aš nesu tikras, ar įmanoma susieti du tokios priešingos reikšmės žodžius į vieną sąvoką. Rikardui Rejišui neateina į galvą kiti žodžiai, kuriais būtų įmanoma suderinti valdingą toną ir verksmingą kerštingumą, skambantį tuomet, kai jie sako *Los rojos** niekinamai iškreipdami lūpas, lyg tai būtų keiksmažodis, Bragansos restorano salė dabar labiau primena teatro sceną, toks įspūdis, jog tuojau pasirodys sąmojingasis Kalderono Klarinas ir pareikš, *Escondido, desde aquí toda la fiesta he de ver***, kitaip sakant, visa Ispanijos šventė jam atsiversianti prieš akis iš Portugalijos, *pues ya la muerte no me hallará, dos higas para la muerte****. Kelneriai – Ramonas, Felipė ir dar vienas, nagi tas portugalas iš Gvardos, siuva po salę susijaudinę, sudirgę, gyvenime jie matę visko, nebe pirmą kartą aptarnauja tėvynainius, tačiau tokios daugybės ir tokiomis aplinkybėmis pakliuvusių į Lisaboną – niekada nėra aptarnavę, vis dėlto jie nepastebi, bent jau tuo tarpu nepastebėjo, kad gausios šeimynos iš Kasereso ir Madrido nesikreipia į juos kaip į tos pačios nelaimės ištiktus mylimus žemiečius, iš šalies geriau matyti ir lengviau stebėti, ir žodį *galisai* jie taria tuo pačiu tonu kaip ir *raudonieji*, tik vietoj neapykantos skamba panieka. Beje, Ramonas jau pastebėjo kreivą žvilgsnį, nugirdo jo adresu mestą bjaurų žodį, tad, aptarnaudamas Rikardą Rejišą, neištveria, Būtų galėję kambariuose palikti savo blizgučius, užuot atėję čionai jais apsikarstę, niekas jų nepavogtų, Bragansa – padorus viešbutis, laimė, jog Ramonas taip sako, tačiau jis, be abejo, iškart pakeistų savo nuomonę, jeigu suži-

---

* Raudonieji *(isp.)*.

** Šičia pasislėpęs matysiu visą šventę *(isp.)* – žodžiai iš ispanų dramaturgo Kalderono pjesės „Gyvenimas – tai sapnas".

*** Mirtis manęs neras, špygą parodysiu mirčiai *(isp.)*.

notų, kad Lidija naktimis lankosi du šimtai pirmajame kambaryje, nors apskritai dorovės principai nebūna pastovūs, beje, kaip ir visi kiti principai, kartais paveikia kokie menki dalykėliai, bet dažniausiai užgauta savimeilė, o Ramonas tik todėl ir atvėrė širdį Rikardui Rejišui, jog pasijuto įžeistas. Vis dėlto būkime teisingi, bent jau tada, kai galime sau leisti tokią prabangą, tie žmonės atsidūrė čia baimės genami, tad atsivežė brangenybes, pinigus, kuriuos laikė bankuose, žodžiu, viską, ką spėjo susigrobti prieš sprukdami, kad turėtų iš ko gyventi, nes, šiaip ar taip, jeigu būtų atvykę tuščiomis kišenėmis, labai abejotina, jog Ramonas būtų iš geros širdies jiems paaukojęs ar paskolinęs bent nudilusį varioką, o ir kokia dingstimi būtų juos šelpęs, Kristaus pamokymuose apie tai nė žodžiu neužsiminta, ir jeigu aukojant ar skolinant dera vadovautis antruoju Dievo įsakymu, Mylėk savo artimą kaip save patį, vargu ar pakaktų dviejų tūkstančių metų, idant Ramonas pamiltų savo artimus iš Madrido ir Kasereso, nors *Sąmokslo* autorius ir tvirtina, jog, ačiū Dievui, einame geru keliu, kuriuo nūnai darbas ir kapitalas žygiuoja koja kojon, ir mūsų valdžios atstovai su deputatais, Estorilio kurorte susirinkę broliškų pietų, tikriausiai nutars, kam priklauso išgrįsti tą kelią.

Jeigu ne užsitęsusi dargana, dieną ir naktį pliaupiantis lietus, pridaręs tiek bėdų ūkininkams ir kitiems žemdirbiams, potvyniai, kokių per paskutinius keturiasdešimt metų neprisimena nei oro spėjimo tarnybos, nei senoliai, karnavalas tais metais būtų puikus kaip reta – pirmiausia, toks ir turėjo būti, antra vertus, įvyko istorijos metraščiuose įamžintu laikotarpiu. Mes jau minėjome ispanų pabėgėlių antplūdį – tegul jie nenusimena, mūsų krašte jų laukia devynios galybės pramogų, kurių savo šalyje ir su žiburiu nerastų, juo labiau šiuo metu. Na o mes turime dingstį – ir ne vieną – teisėtai džiaugtis savo šalimi, pavyzdžiui, vyriausybė numatė svarstyti projektą dėl tilto per Težo upę statybos arba štai išleido potvarkį dėl tarnybinių lengvųjų automobilių naudojimo, arba dėl

labdaros akcijos Douro darbininkams – kiekvienam po penkis kilogramus ryžių, penkis kilogramus menkių ir dešimt eskudų skambiaisiais, ir tegu niekas nevirsta iš koto, išgirdęs apie tokį negirdėtą dosnumą, menkių pas mus nors vežimais vežk, o šiomis dienomis tars žodį vienas ministras ir pasiūlys kiekvienoje parapijoje nemokamai maitinti vargšus sriuba, ir tas pats ministras, apsilankęs Bežoje*, per spaudos konferenciją paskelbs, Pasižvalgęs po Alentežo provinciją, įsitikinau, jog labdaros akcijos turi nepaprastai didelį poveikį žmogiškųjų resursų vystymui ir darbo rinkos funkcionavimo gerinimui, o tai, išvertus į kasdienę žmonių kalbą, reiškia, Pone šeimininke, sušelpkite dėl Dievo meilės. Beje, visus pranoko kardinolas Pačelis, aukščiausiosios instancijos, esančios tik truputį žemiau Dievo sosto, atstovas, pareiškęs, jog Musoliniui priklauso svarbiausias vaidmuo atgaivinant Romos imperijos kultūrines tradicijas, tas Bažnyčios kunigaikštis, pagarsėjęs savo išmone ir žadantis dar labiau ją praplėsti, tikrai vertas popiežiaus sosto, Dieve duok, kad Šventoji Dvasia ir konklava jo nepamirštų, laimingajai dienai nušvitus, Italijos kariuomenė bombarduoja ir šaudo abisinus, o Viešpaties tarnas kelia į padanges imperiją ir imperatorių, Ave Cesar, Ave Marija, tave sveikina einantieji mirti.

Kas be ko, Portugalijoje Užgavėnių karnavalas visiškai kitoks. Ten, Kabralio** užgrobtose užjūrio žemėse, kur švilpauja strazdas*** ir spindi Pietų Kryžius, ten, po šlovingu dangumi, kur tvyro karštis, kur netgi apsiniaukus nė kiek ne vėsiau, visą prospektą nuo krašto ligi krašto užtvindo minios šokėjų, apsikarsčiusių lyg deimantai žėrinčiais stikliniais karoliukais, blizgučiai žiba kaip brangakmeniai, margi audiniai, ne tiek dengiantys kiek nudengiantys kūną, niekuo nenusi-

* Beža – Alentežo provincijos pagrindinis miestas.

** Kabralis (Pedro Álvares Cabral, 1467–1520) – portugalų jūrų keliautojas, atradęs Braziliją (1500 m. balandžio 22 d.).

*** Čia cituojamas brazilų poetas Antônio Frederico de Castro Alves (1847–1871).

leidžia šilkams ir atlasams, ant galvų plevėsuoja papūgų, rojaus paukščių, kurtinių plunksnų sultonai, griaudžia samba, samba, sukrečianti širdį, ir Rikardas Rejišas, veikiau santūraus būdo žmogus, ne kartą tramdydavo vidinę sumaištį ir tik baimindamasis savo kūno nepuldavo stačia galva į bakchanalijos verpetą, nes visiems mums žinoma, kaip prasideda visi tie dalykai, na o kuo baigiasi – mįslė, ir tiek. Lisabonoje negresia tokie pavojai. Diena tokia pat, kokia buvo vakar, lyja, tiek tos bėdos, kad dėl to atsisakytum parado, eisena plaukia Laisvės prospektu, ant šaligatvių vorų voros skurdžių, subėgusių iš mūsų minėtų kvartalų, tiesa, galima išsinuomoti kėdžių, tačiau norinčių pakratyti kišenę ne per daugiausia, be to, ir pačios kėdės šlapios, sėsk šalia manęs, į klaną sėdęs sausas nekelsi, toks žodžių žaismas visiškai atitinka karnavalo nuotaiką. Girgžda siūbuodamos išpaišytos platformos, ant jų kvatoja, vaiposi žmonės, persirengėliai gražuolių ir pabaisų kaukėmis, svaido į žiūrovus serpantinus, maišelius su kukurūzais ir pupelėmis, kurie, ką nors kliudę, skaudžiai užgauna, o žmonės, anaiptol ne linksmo džiugesio apimti, mėto juos atgal. Pravažiuoja keli atviri automobiliai, apkaišyti skėčiais, juose panelės ir ponaičiai vieni kitus barsto konfeti. Žiūrovai irgi panašiai linksminasi, štai prie mergi-nos, žiopsančios į paradą, iš užpakalio prisėlina vaikinas su pilna sauja konfeti, prikiša juos jai prie lūpų, įnirtingai trindamas sugrūda į burną ir, ta dingstimi naudodamasis jos sumaištimi, apgrabinėja ją kur reikia ir kur nereikia ir dingsta kvatodamas, o ji tuo tarpu kosti ir spjaudosi, tai šit kaip Portugalijoje įprasta mergintis, daugelis taip susituokė ir džiaugėsi laime. Kai kas, atsinešęs purkštuką, purškia vandenį kitiems į veidus arba ant kaklo, kitados aukštuomenės žmonės žaisdami sambūriuose vieni kitus apipurkšdavo kvepalais, paskiau to žaidimo nusitvėrė prastuomenė linksmindamasi gatvėje, laimė, jeigu vanduo švarus ir nepasemtas iš nutekamojo griovio, tokių dalykų irgi pasitaiko. Rikardas Rejišas gana greitai pasibodėjo neskoninga eisena, vis dėlto iš dyko

buvimo išstypsojo iki galo, lyg pasaulyje nebūtų buvę nieko svarbesnio, dusyk buvo bepradedą dulksnoti, vienu tarpu prapliupo tikra liūtis, o juk esama žmonių, liaupsinančių Portugalijos klimatą, na, aišku, nieko baisaus, bet karnavalams netinka. Vakarop, pasibaigus paradui, pragiedrėjo, automobiliai ir vežimai nudardėjo savo keliais, ten, kur ligi trečiadienio juos pradžiovins, perdažys nusišėrusias ir lietaus nuplautas vietas, sutvarkys girliandas, tačiau ir jiems dingus kaukėti karnavalo dalyviai, kiaurai permerkti nuo galvos iki kojų, švęs ir linksminsis gatvėse ir aikštėse, skersgatviuose ir aklagatviuose, laiptų aikštelėse atlikdami tai, ką nedrąsu išpažinti nuodėmklausiui ar daryti prie šviesos, kas tamsoje vyksta sparčiau ir atsieina pigiau, kūnas silpnas, padeda vynas, Pelenė, sielvarto ir užmiršties diena, bus tik trečiadienį. Rikardas Rejišas truputį karščiuoja, turbūt persišaldė žiopsodamas į eiseną, o gal iš liūdesio krečia šiurpas, tikėkimės, kad iš pasibodėjimo nesusirgs karštine, iki to dar toloka. Prie jo prieina kažkoks juokdarys, apsiginklavęs dideliausiu mediniu peiliu ir vėzdu, kuriuos pasiutiškai daužo vieną į kitą, keldamas baisų triukšmą, jis pagėręs ir šneka nei šį, nei tą, Ir ką tu man padarysi, lenda prie poeto, atkišęs pilvą, matyt, pasikišęs po drabužiais priegalvį arba prigrūdęs skudurų, juokis ir voliokis, skrybėlėtas, paltuotas pasipūtęs ponas bando nusikratyti maskaradinio pirato su trirage skrybėle, šilkiniu durtiniu, pusilgėmis kelnėmis ir kojinėmis, Ir ką tu man padarysi, aišku, kad nori išmelžti pinigų vyneliui. Rikardas Rejišas sugraibo jam kelis pinigėlius, žmogėnas, groteskiškai pastraksėjęs, drožia toliau daužydamas peiliu į vėzdą, o jam iš paskos – draugų būrys ir tuntas vaikagalių. Štai vežimėlyje, vaizduodamas kūdikį, iškoręs ilgas kojas, važiuoja išsimurzinęs dilba su vaikiška kepuraite ant galvos ir seilinuku po smakru, jis dedasi verkiąs, o gal verkia iš tikrųjų, kol, džiūgaujant aplink susirinkusiai miniai, kažkoks baidyklė, persirengęs žindyve, įgrūda jam į burną žinduką, užmautą ant raudonojo vyno butelio, ir jis įninka godžiai žįsti, bet

staiga iš minios išneria berniūkštis, žaibiškai čiumpa žindyvei už milžiniško dėtinio papo ir tuojau pat leidžiasi į kojas, o žindyvė užbliauna pragertu balsu, išsiduodama, kad ji tikrai vyras, Kur bėgi, paršeli, tu man šičia pačiupinėk, ir sulig tais žodžiais taip vaizdžiai parodo tam tikrą vietą, jog damos ir netgi paprastos moterys vos dirstelėjusios nukreipia akis į šalį, nors ne kažin ką ir pamatė, žindyvė laiko pasikėlusi suknelę iki pusiau blauzdų ir abiem rankomis įsikibusi į anatomijos vadovėliuose aprašytą gumbą, tad čia nieko nepadoraus. Tai šit koks tas portugališkasis karnavalas. Pro šalį eina žmogus, nė neįtardamas, kad prie jo palto ant nugaros smeigtuku prisegtas popiergalis, Pirkite asilą, tačiau niekas neketina lygtis dėl kainos, nors vienas juokdarys, užbėgęs jam už akių, skelbia, Kiek krausi, tiek paneš, žmogus juokiasi drauge su kvatojančiais aplinkiniais, kol staiga jam kyla įtarimas, jis griebia ranka už nugaros, nuplėšia raštelį, įsiutęs sudrasko jį į skutelius, o juk pas mus Portugalijoje kasmet krečiami tie patys pokštai, ir kiekvieną kartą mes elgiamės taip, lyg tai matytume pirmą sykį. Rikardas Rejišas eina ramus ir abejingas, žinodamas, kad sunku būtų įsmeigti smeigtuką į jo paltą, tačiau pavojai tyko iš visų pusių, iš antro aukšto staiga nukrinta šluota, parišta ant virvės, numuša jam nuo galvos skrybėlę, dvi mergiūkštės viršuje kvatodamos choru surinka, Per karnavalą pykti nevalia, ir ta aksioma tokia akivaizdi, nepaneigiama ir įtikinama, jog Rikardas Rejišas nuolankiai pakelia nuo žemės išpurvintą skrybėlę ir, netardamas nė žodžio, traukia toliau, tiek jau to, pamatė ir atpažino Lisabonos karnavalą, metas grįžti į viešbutį. Laimė, yra vaikų. Įsikibę į ranką mamoms, tetoms, močiutėms, puikuojasi savo kaukėmis, puikuojasi patys, vaiposi, nėra vaikams didesnės laimės, kaip atrodyti ne tokiems, kokie jie yra iš tikrųjų, jie garma į dieninius spektaklius, užtvindo to keisto pasaulio, panašaus į beprotnamį, parterį ir balkonus, nešini maišeliais su serpantinais, skaistalais arba baltalais išterliotais veideliais, varvančiais ūsais ir žandenomis, griuvinėja užkliuvę už ilgų sijonų

ir krinolinų, jiems gelia kojos, skauda pieninius dantis, kai jie vos nulaiko įsikandę pypkę, kaip kažin ką, vaikučių veidai – gražiausi šios žemės žiedai, juo labiau kad ir rimas tą patvirtina. Štai jie, mūsų angelėliai, tik vienas Dievas žino, ar jie patys taip išsigražino, kaip norėjo, ar todėl, jog suaugusieji, prisimindami savo svajones, jiems parinko ir išnuomojo tuos drabužėlius, kad jie būtų valstiečiais iš Lisabonos apylinkių, olandėmis, skalbėjomis, jūreiviais, fadų dainininkėmis, senųjų laikų damomis, kambarinėmis, kareiviais, fėjomis, karininkais, ispanais, paukščių pardavėjais, pajacais ir arlekinais, tramvajaus vairuotojais, iešmininkais, pažais, studentais, valstietėmis, policininkais, turčiais, klounais, piratais, kaubojais, žvėrių tramdytojais, kazokais, gėlininkėmis, lokiais, čigonais, jungomis, piemenimis, gailestingosiomis seselėmis, o paskiau jie eis į laikraščių redakcijas, kad juos nufotografuotų, ir rytoj laikraščiuose pamatysime kai kurių vaikų nuotraukas, kai kurie, apsilankę mūsų redakcijoje, fotografuodamiesi nusiėmė kaukes, kurias buvo užsidėję, kad niekas jų nepažintų, Kolombina, ir ta nusiėmė savo paslaptingąją puskaukę, ir kaip gera, jog dabar galima juos pažinti, močiutė stačiai tirpsta iš laimės, Čia mano anūkėlė, ir, žirklėmis iškirpusi nuotrauką, deda ją į dėžutę prie kitų širdžiai mielų prisiminimų, tokią pat žalią dėžutę, panašią į skrynelę, aną dieną iškritusią damai prieplaukoje, šiandien mums juokinga, bet vieną gražią dieną negalėsime sulaikyti ašarų. Jau tamsu, Rikardas Rejišas vos velka kojas – gal nuvargęs, gal liūdna, gal karščiuoja, šiurpas perbėga per nugarą, pašauktų taksi, jei viešbutis nebūtų taip arti, Po dešimties minučių jau būsiu lovoje, neisiu vakarienės, kužda sau panosėje, ir staiga nuo Karmeličių skverelio pusės pasirodo laidotuvių procesija, raudotojomis persirengę vyrai ir keturi nešikai, ant pečių užsikėlę karstą, kuriame guli mirusįjį vaizduojantis vyriškis skarele paristu smakru, ant krūtinės sudėtomis rankomis, pasinaudojo trumpu pragiedruliu ir išlėkė į gatvę, Ak mano mielas vyreli, kodėl palikai mane vieną, našlaitėlę, spigiu fal-

cetu rypuoja juodais šydais apsigaubusi kaliausė, kiti vaizduoja našlaičius, Ak mano mielas tėti, kaip mes tavęs gedime, aplink zuja kiti melsdami paaukoti laidotuvėms, vargšelis jau trys dienos, kai miręs, nosį suka, gryna teisybė, kažkas sudaužė keletą buteliukų su sieros vandeniliu, mirusieji neatsiduoda sugedusiais kiaušiniais, tačiau nieko kita nepasitaikė po ranka. Rikardas Rejišas įbruka kelis pinigėlius, laimė, kad susiprato įsidėti smulkių, ir jau suka Šijado gatvės link, bet ūmai vidury eisenos jam pasivaidena keista žmogystė, o gal nė kiek nekeista, nes kurgi kitur dera būti mirusiajam, jeigu ne laidotuvėse, kad ir netikrose. Žmogystė vilki glaudžiai aptemptu juodu triko, tamsiame fone ryškiai boluoja nupiešti griaučiai, nuo galvos iki kojų, štai prie ko priveda persirengimo manija. Rikardą Rejišą vėl nukrečia šiurpas, bet šįkart jis suvokia kodėl, nes prisimena Fernando Pessoa žodžius, galimas daiktas, tai jis, Nesąmonė, sumurma jis, Fernandas niekada to nepadarytų, šiaip ar taip, nesusidėtų su tais niekdariais, geriausiu atveju galėtų pagaliau pamatyti savo atvaizdą, jei va šitaip persirengęs atsistotų prieš veidrodį. Balsu ar veikiau mintyse tardamas tuos žodžius, jis eina arčiau, įsižiūri – žmogus tokio pat ūgio ir tokio pat stoto kaip Fernandas Pessoa, gal nebent šiek tiek lieknesnis, be abejo, todėl, kad vilki triko. Žmogus meta į jį žvilgsnį ir paskubomis nusiveja eiseną. Rikardas Rejišas seka įkandin, lydi jį akimis Sakramento gatve, tą šiurpų siluetą, prieblandoje boluoja griaučiai, tarytum nupiešti fosforescuojančiais dažais, kurie, žmogystei tolstant, palieka šviečiantį pėdsaką. Šmėkla pereina Karmeličių skverelį, kone pustekiniais pasuka į Oliveiros gatvę, tuščią ir tamsią, tačiau Rikardas Rejišas – neatsilikdamas ir neprisiartindamas – priešaky aiškiai mato einant griaučius, lygiai tokius pat, kokie stovėjo medicinos fakulteto auditorijoje, kulnikaulis, blauzdikaulis ir šeivikaulis, šlaunikaulis, klubikaulis, stuburas, krūtinės ląsta, mentikauliai, panašūs į neišsivysčiusius sparnus, kaklo slanksteliai, o kiek aukščiau – balkšva, į mėnulį panaši kaukolė. Žmonės aplink

šaukia, Ei giltine, ei kaliause, tačiau persirengėlis neatsiliepia, netgi negrįžtelėja jų pusėn, sparčiais žingsniais drožia nosies tiesumu, straksi Kunigaikščio laiptais, peršokdamas iškart per dvi pakopas, žiū, koks miklus, ne, tai ne Fernandas Pessoa, kuris, nors ir išsilavinęs Anglijoje, visada bodėdavosi pratybomis ir raumenų mankšta. Beje, ir Rikardas Rejišas, jėzuitų auklėjimo auka, niekada nelavino raumenų, todėl pamažu atsilieka, tačiau žmogėnas sustoja ant viršutinio laiptelio, žvilgtelėja apačion, lyg jo laukdamas, paskiau pereina per skverelį, neria į Keimados skersgatvį, kurgi mane veda toji giltinė, ir ko aš velkuos jai iš paskos, pirmąsyk toptelėja jam į galvą mintis, kas yra toji šmėkla, vyras ar moteris, o gal nei vyras, nei moteris, stačiai giltinė, ir tiek. Ne, tai vyras, pagalvoja matydamas šmėklą įsmunkant į taverną, kur ją pasitinka plojimai ir šauksmai, Eikš čionai, giltine giltinėle, žmogystė prieina prie baro, atsilošęs išmaukia taurę vyno, ne, tai ne moteris, jo krūtinė plokščia. Persirengėlis netrukus išeina iš tavernos, Rikardas Rejišas nespėja pasišalinti nei pasislėpti, jis atšoka ir leidžiasi bėgti, bet šis pasiveja jį prie gatvės kampo, ir dabar aiškiai matyti dantys, blizgančios nuo tikrų seilių dantenos, ir jo balsas ne vyriškas, bet moteriškas, ar veikiau lyg vyriškas, lyg moteriškas, Na, turčiau, ko sekioji iš paskos, ar tu pederastas, ar mirties ieškai, Ne, pone, iš tolo palaikiau jus savo bičiuliu, bet iš balso supratau, jog apsipažinau, O kas tau sakė, jog aš kalbu savo tikruoju balsu, dabar jis skamba visiškai kitaip, lyg neryžtingai, lyg nedrąsiai, tuomet Rikardas Rejišas sako, Atsiprašau, ir žmogystė šįsyk tarytum Fernando Pessoa balsu atrėžia, Eik po velnių, ir apsisukęs dingsta tamsoje. Per karnavalą pykti nevalia, sakė mergiūkštės, šluota numušusios jam skrybėlę nuo galvos. Vėl pradėjo lyti.

Visą naktį Rikardas Rejišas praleido karščiuodamas, beveik nesudėjo bluosto. Prieš eidamas gulti, išvargęs išgėrė dvi tabletes aspirino, įsikišo į pažastį termometrą, trisdešimt aštuoni su dalimis, to ir reikėjo tikėtis, pagalvojo, tikriausiai gripas. Jis užsnūdo, paskiau pabudo susapnavęs bekraštes, saulės užlietas lygumas, tarp medžių vingiuojančias upes, laivus didingai plaukiančius aukštupio ar žemupio link, sapnavo, jog pats plaukia visuose, pasidauginęs, susiskaidęs, pats sau modamas ranka, lyg atsisveikindamas, lyg džiaugdamasis artėjančiu susitikimu, paskiau laivai įplaukė į ežerą, į upės žiotis, ir sustojo ramiuose vandenyse, dešimt, dvidešimt, nesvarbu kiek, be irklų, be burių, vienas netoli kito, per balso atstumą, tačiau jūreiviai niekaip negalėjo susišnekėti, visi kalbėjo vienas per kitą, tuo pačiu metu tardami tuos pačius žodžius, todėl ir negirdėjo vieni kitų, tuo tarpu laivai staiga ėmė iš lėto skęsti, balsų choras geso, ir Rikardas Rejišas stengėsi išgirsti ir įsidėmėti paskutinius žodžius, jam netgi pasirodė, kad įsidėmėjo, tačiau, grimztant paskutiniam laivui, į vandens paviršių ėmė mušti padrikų skiemenų burbulai, garsinė, bet jau prasmės netekusių žodžių išraiška, nei atsisveikinimas, nei pažadas, nei testamentas, šiaip ar taip, niekas negalėjo jų išgirsti – vandens paviršiuje nebebuvo nė gyvos dvasios. Lyg sapnuodamas, lyg būdraudamas, čia pabusdamas, čia vėl užsnūsdamas, Rikardas Rejišas svarstė pats vienas, ar tasai giltine persirengęs žmogus buvo Fernandas

Pessoa, ir, iš pradžių nutaręs, jog tai buvo jis, vėliau atmetė tą, jo nuomone, nelabai logišką prielaidą ir padarė kitą, jo požiūriu, logiškesnę, nusprendęs ateinantį kartą susitikęs paklausti jį patį, tik nežinia, ar Fernandas Pessoa jam pasakys teisybę, ar paprasčiausiai išsisuks, Ak Rejišai, ar jūs juokų nesuprantate, ar ką, kaip jums galėjo ateiti į galvą mintis, kad dabar aš galėčiau kaip viduramžiais persirengti Giltine, mirusieji – rimti ir orūs žmonės, jie suvokia savo padėtį, laikosi padorumo, nepakenčia absoliutaus griaučių nuogumo, o šiame pasaulyje lankosi kaip aš, ta pačia eilute, kuria buvo aprengti išlydint į amžinatvę, o jeigu užsimano ką nors išgąsdinti – apsigaubia savo drobule, tikiuosi, kad jūs sutiksite, jog aš, padorus ir garbingas žmogus, koks ir toliau trokštu būti, niekada nedrįsčiau krėsti tokių kvailysčių, Be reikalo jus klausiau, sumurmėjo Rikardas Rejišas. Uždegė šviesą, atsiskleidė *The God of Labyrinth*, perskaitė pusantro puslapio, suprato, jog kalbama apie du šachmatininkus, tik niekaip nesugebėjo įminti, ar jie žaidė, ar kalbėjosi, raidės ėmė mirgėti prieš akis, jis paleido knygą iš rankų, štai jis stovi prie lango savo namuose Rio de Žaneire, tolumoje mato lėktuvus, bombarduojančius Urką ir Prają Vermelją*, kyla juodi dūmų kamuoliai, tačiau jis negirdi nė menkiausio garso, turbūt apkurto, o gal neteko klausos dar negimęs, todėl, vien pasitelkdamas regą, nesugeba įsivaizduoti granatų sprogimų, padrikų šūvių papliūpų, sužeistųjų klyksmo, jeigu per tokį atstumą apskritai ką nors įmanoma išgirsti. Jis atsibudo pažliugęs nuo prakaito, viešbutis skendėjo gūdžioje nakties tyloje, visi svečiai miegojo, netgi ispanai pabėgėliai, jeigu juos netikėtai pažadintume ir paklaustume, Kur jūs esate, jie, pakirdę minkštose lovose, apsigavę atsakytų, Madride, Kaserese, kažkur pastogėje, ko gero, miega Lidija, dabar ji nenusileidžia kiekvieną naktį, jiedu iš anksto susitaria dėl pasimatymų, ji ateina vidury nakties nepaprastai saugodamasi, pirmųjų sa-

* Urka, Praja Vermelja – Rio de Žaneiro paplūdimiai.

vaičių įkarštis atvėso, savaime suprantama, aistrai skirtas laikas prabėga greičiausiai, netgi esant tokiems nelygiateisiams ryšiams visiškai tinka toks liepsningas žodis kaip aistra, juo labiau kad reikia vengti paskalų, piktų liežuvių, jeigu juos vis dėlto įtaria, žinia, atsargų ir Dievas saugo, nors, galimas daiktas, Pimenta nenuėjo toliau savo klastingos užuominos, kas be ko, gali būti ir kitokių labai svarių priežasčių, sakykim, biologinių, gal jai prasidėjo menstruacija, moksliškai tariant, o liaudiškai šnekant, mėnesinės. Rikardas Rejišas vėl pakirdo, atsimerkė, šalta, drumsta, balzgana, veikiau nakties nei dienos šviesa sunkėsi pro langų stiklus, pro nuleistas žaliuzes, išryškindama pusiau užtrauktas užuolaidas, lengvučiu akvarelinių dažų sluoksniu traukdama poliruotą baldų paviršių, šaltas kambarys budo iš miego tarytum pilkšvas kraštovaizdis, laimingi žvėrys, užmingantys žiemos įmygiu, tie apdairūs sibaritai, galima sakyti, nesąmoningai valdantys savo likimą, nes ligi šiol dar negirdėta, kad kuris nors būtų nugaišęs miegodamas. Rikardas Rejišas dar sykį pasimatavo temperatūrą, nenuslūgo nė vienu laipsniu, jis užsikosėjo, be jokios abejonės, pasigavo gripą, kaip kažin ką. Diena, taip ilgai delsusi, išaušo staiga, lyg durys atsilapojo, bundančio viešbučio šurmulys susiliejo su miesto ūžesiu, pirmadienis, antroji karnavalo diena, kokiame kambaryje, kokiame kapų rūsyje atsibudo ar tebemiega giltinė iš Aukštutinio miesto, galimas daiktas, netgi nepersirengė, kaip klaidžiojo gatvėmis, taip ir atsigulė į lovą, irgi miega vienas, vargeta, guvi moteris klykdama pašoktų iš lovos, jeigu po paklode ją apkabintų kaulėta kad ir mylimo vyro ranka, *Mes tuščia vieta, mes mažiau negu niekas,* prisiminęs tas eilutes, Rikardas Rejišas ištarė jas balsu, pakartojo pašnibždomis, paskiau pagalvojo, Kelkis, nėra ko voliotis kiaurą dieną lovoje, nuo slogos ar gripo niekas nemiršta ir gydytis nebūtina, tik reikia pasisaugoti. Dar nusnaudė, atsimerkė kartodamas, Kelkis, nusiprausk, nusiskusk, nesmagu, kai skruostai apšepę žilais šeriais, pasirodo, kur kas vėlesnis metas, nei jis manė, nepasižiūrėjęs į

laikrodį, štai jau kažkas beldžia į duris, Lidija, pusryčiai. Truputį apdujęs, atsikėlė, užsimetė ant pečių chalatą, niekaip nepataikė įsispirti į šlepetes, nuėjo atidaryti durų. Pripratusi rytais jį matyti nusipraususį, nusiskutusį, susišukavusį, Lidija iš pradžių pagalvojo, kad jis, ko gero, vakar linksminosi su moterimis ir vėlai parėjo, ir paklausė, Gal ateiti vėliau, o jis, šlitiniuodamas lovos link, staiga panoro, kad jį kas nors paslaugytų, papaikintų kaip mažą vaiką, atsakė, Man bloga, nors visiškai ne to buvo klausiamas, ji padėjo padėklą ant stalo, priėjo prie lovos ir, kai jis atsigulė, kaip niekur nieko pridėjo ranką jam prie kaktos, Jūs turite temperatūros, kam jau kam, o Rikardui Rejišui to nereikia sakyti, šiaip ar taip, jis gydytojas, tačiau, išgirdęs tuos žodžius iš kitų lūpų, susigraudina, uždeda ranką ant Lidijos rankos, užsimerkia, jeigu bent dvi ašaros pasirodytų akyse, jis sugebėtų jas išlaikyti, kaip laiko šitą ranką, šiurkščią, beveik grubią, sugrubusią nuo darbo, visiškai nepanašią į Chlojos, Nejeros ar anos kitos Lidijos rankas plonyčiais piršteliais, išpuoselėtais nagais, tokią nepanašią į Marsendos ranką švelnučiu delnu, aišku, sveikąją, nes kairioji – tai mirties požymis, Tikriausiai man gripas, bet aš vis dėlto atsikelsiu, Nieku gyvu, dar pertrauks, gausit plaučių uždegimą, Juk aš gydytojas, Lidija, aš žinau, ką darau, negi tysosiu lovoje kaip luošys, tik norėčiau, kad kas nors nueitų į vaistinę man atnešti vaistų, Gerai, pone, kas nors nueis, galiu aš nubėgti arba Pimentą nusiųsim, tik nesikelkit, pavalgykit, kol neataušo, paskiau aš paklosiu lovą, išvėdinsiu kambarį, ir, šitaip kalbėdama, Lidija, paraudusi iš laimės, švelniai pasodino Rikardą Rejišą lovoje, apkamšė priegalviais, atnešė padėklą, įpylė pieno į kavą, įbėrė cukraus, atlaužė gabalėlį skrebučio, užtepė uogienės, moterys džiaugiasi matydamos mylimą vyrą, skausmo prirakintą prie ligos patalo, tuomet jos žiūri sunerimusios arba susirūpinusios tokiomis blizgančiomis akimis, jog, rodos, joms bus perėjęs visas ligonio karštis – garsusis reiškinys, kai dėl skirtingų priežasčių būna vienodas poveikis. Rikardas Rejišas mielai lei-

džiasi lepinamas, popinamas, slaugomas, lengvučiai pirštų prisilietimai jam nelyginant šventasis sakramentas, aišku, ne paskutinis, nors sunku suvokti katras, jis išgeria kavą su pienu ir palaimingai apsnūsta, Atidaryk spintą, ten, pačiame gale, po kairei, stovi juodas lagaminėlis, duok man, ačiū, jis ištraukia iš lagaminėlio receptų knygelę, kiekvieno recepto viršuje atspausdintas užrašas, Rikardas Rejišas, terapeutas, Auditoriaus gatvė, Rio de Žaneiras, atplėšdamas pirmąjį lapelį, jis nė neįtarė, kaip toli atsidurs, kai teks atplėšti paskutinius, toks gyvenimas, be jokio pastovumo ar veikiau stebinantis savotišku pastovumu. Parašęs kelias eilutes, jis tarė, Tu pati neik į vaistinę, nebent tave siųstų, atiduok receptą ponui Salvadorui, tegu jis pats sprendžia, ji išėjo, nešina padėklu ir receptu, bet iš pradžių pabučiavo jam į kaktą, vis dėlto išdrįso, kaip ji drįsta, tarnaitė, viešbučio kambarinė, tik pamanykit, šiaip ar taip, ji turi teisę, prigimtinę teisę, kuri priklauso jai tik susiklosčius tokioms aplinkybėms, ir ne kitokią. Rikardas Rejišas šyptelėjęs pakrutino pirštus, lyg norėdamas pasakyti, kad jam šalta, užsitraukė paklodę ir nusisuko į sieną. Užmigo iš karto, nesirūpindamas savo išvaizda, susitaršiusiais žilais plaukais, apšepusiais skruostais, išgeltusiu, nuo naktinio karščiavimo suprakaitavusiu veidu. Ir sirgdamas, netgi sunkesne liga negu gripas, žmogus turi teisę pasidžiaugti akimirkos laime, nors ir kokia ji būtų, kad ir pasijausti negyvenama sala, virš kurios praskrenda paukštis klajūnas, užgaidžiam vėjui papūtus nukrypęs nuo kelio.

Nei tą dieną, nei kitą Rikardas Rejišas neišėjo iš kambario. Jį aplankė Salvadoras, Pimenta pasiteiravo apie jo sveikatą, Visi viešbučio tarnautojai linki jums kuo greičiau pasveikti, pone daktare. Veikiau be žodžių susitarusi, nei gavusi oficialų nurodymą, Lidija imasi slaugės priedermių, nes neturi gailestingosios seselės išsilavinimo nei įgūdžių, išskyrus tuos, kuriais moteris apdovanota iš prigimties, kitaip sakant, keičia paklodes, purena priegalvius, girdo arbata su citrina, rūpinasi, kad ligonis nepamirštų laiku išgerti vaistų, šaukšto sirupo,

ir, atlikdama jaudinančiai intymią terapiją, apie kurią, išskyrus juodu, niekas daugiau nežino, garstyčiomis energingai įtrina jam blauzdas, idant galvoje ir krūtinėje susikaupę audinių skysčiai nutekėtų į apatines galūnes, o jeigu nepadeda ši procedūra, griebiasi kitos, kur kas veiksmingesnės. Užgriuvus tokiai galybei papildomų rūpesčių ir priedermių, Lidija visą laiką praleidžia du šimtai pirmajame kambaryje, ir niekas tuo nesistebi, todėl koks nors piktavalis, jos pasigedęs ir gavęs atsakymą, Ji pas poną daktarą, išdrįsta nebent veik nepastebimai įgelti, tuo tarpu užslėpdamas nuodingą geluonį, aštrius nagus ir iltis, tausodamas kirtį vėlesniam laikui. Iš tikrųjų vargu ar įmanoma įsivaizduoti nekaltesnį reginį, kai priegalviais apkamšytas Rikardas Rejišas sėdi lovoje, o Lidija jį meldžia baigti vištienos sultinį, Dar vieną šaukštą, bet jis spiriasi, teisinasi, kad jau sotus, o gal stačiai prašydinasi, visiškai sveikam žmogui tas žaidimas atrodytų juokingas, beje, tiesą pasakius, Rikardas Rejišas ne toks nusilpęs ir ne taip jau sunkiai serga, kad nepajėgtų pats pavalgyti, tačiau tai ne mūsų reikalas. Ir jeigu juodu kartais suartina koks jaudinantis sąlytis, jeigu, pavyzdžiui, jis netyčia prisiliečia prie jos krūtinės, tuo viskas ir baigiasi, gal todėl, jog liga turi kažką tauraus, šventa, nors ir šioje religijoje pasitaiko erezijų, tačiau šventvagiškiems pasikėsinimams į dogmą, mėginimams duoti laisvę rankoms Lidija tuojau pat užkerta kelią, Jums gali pakenkti, tad pagerbkime slaugės blaivų protą, meilužės dorą, neleidžiančią ligoniui nuklysti šunkeliais. Ko gero, galėtume puikiausiai apsieiti be visų tų smulkmenų, tačiau nieko svarbesnio nevyksta, jau nusibodo mums pasakoti, o jums klausyti, jog per paskutines dvi paras kaip niekad įsisiautėjo liūtys ir audros, antradienį išblaškydamos Užgavėnių karnavalo eiseną, o ir įvykiai pasaulyje neturi nieko bendra su mūsų pasakojimu, nors jų netrūksta, štai kad ir žinia apie Sintroje aptiktą gruodžio mėnesį dingusio žmogaus, vardu pavarde Luisas Useda Urenja, lavoną, dar viena paslaptis, kuri liks neatskleista iki Paskutiniojo Teismo dienos, o gal

netgi tada liudytojai nepanorės tarti savo žodžio, štai kodėl mes priversti apsiriboti tais dviem žmonėmis, viešbučio svečiu ir kambarine, kol jam nepraeis lyg gripas, lyg sloga ir kol Rikardas Rejišas negrįš į visuomenę, Lidija – prie savo šluotų, o jiedu abu – prie savo naktinių pramogų, skubotų ar ilgesnių, nelygu poreikis ir sekimo lygis. Rytoj, trečiadienį, turi atvažiuoti Marsenda, Rikardas Rejišas to nepamiršo, bet jis staiga suvokia ir kažkaip abejingai nustemba suvokęs, jog nuo ligos sušlubavo vaizduotė, šiaip ar taip, juk gyvenimas – tai lyg ilgas gaivelėjimasis iš įsisenėjusios, nepagydomos ir tolydžio paaštrėjančios ligos, kurios atoslūgius mes vadiname sveikata, juk reikia kaip nors pavadinti, ženklinant dvi skirtingas būkles. Taigi atvažiuos Marsenda nusvirusia ranka trokšdama nebūto vaisto, drauge atvažiuos jos tėvas notaras Sampajus, tiesa, viliojamas ne tiek vilties išgydyti dukterį, kiek geismo panaršyti po sijonais, ir kaip tik dėl to, jog jis jau seniai neteko tos vilties, jam būtinai reikia pasiguosti širdį galvą paguldžius ant krūtinės, ko gero, ne ką geresnės negu ta, ant kurios dabar guldo galvą Rikardas Rejišas, Lidija jau nebesispyrioja ir, nors nieko neišmano apie mediciną, sprendžia, jog ponas daktaras kur kas geriau jaučiasi.

Trečiadienio rytą Rikardas Rejišas gavo šaukimą. Įteikė ne kas kitas, kaip pats Salvadoras, atsižvelgdamas į dokumento svarbą ir jo siuntėją, Policijos priežiūros ir valstybės saugumo departamentą, įstaigą, kurios pavadinimas *in extenso* čia dar nebuvo minimas, nes nebuvo dingsties, o dabar, priešingai, atsirado, tad neverta manyti, jog nėra to, ko neminime, štai jums ir pavyzdys, prieš atvažiuojant Marsendai, atrodė, jog pasaulyje nėra nieko svarbesnio už sergantį Rikardą Rejišą ir jį slaugančią Lidiją, o tuo metu plunksnagraužys pildė spausdintą blanką, vėliau pristatytą į viešbutį, Toks gyvenimas, ponuli, niekas nežino, ką žada rytojus. Salvadoro išraiška pasikeitusi, jo veidas ne tiek apsiniaukęs kaip žiemovidžio dangus, kiek rūškanas ir sunerimęs, lyg žmogaus, kuris, tikrindamas mėnesinį balansą, staiga pastebi, jog saldas kur

kas mažesnis, nei jis buvo apskaičiavęs mintyse, Štai jums šaukimas, tarė įsmeigęs akis į popierių, lyg nepatikliai stebeilydamas į skaičių stulpelį, Kurgi čia klaida, dvidešimt septyni ir penki lygu trisdešimt trims, o juk mes puikiai žinome, jog turi būti trisdešimt du, Šaukimas man, visai pagrįstai nustemba Rikardas Rejišas, jausdamasis nusikaltęs, bet ne taip sunkiai, kad susidomėtų minimas policijos departamentas, bene tai nusikaltimas gulėti lovoje su moterimi laisvu nuo tarnybos metu. Vis dėlto kur kas labiau negu kol kas dar neįteiktas šaukimas jam kelia nerimą Salvadoro išraiška ir tarytum virpčiojanti ranka, Iš kur, bet administratorius neatsako, kai kurių žodžių nevalia tarti balsu, juos galima tarti tik pakuždomis, perduoti ženklais arba perskaityti patylomis, kaip ir pasielgia Rikardas Rejišas, iššifruodamas, jo akimis žiūrint, pernelyg grėsmingą santrumpą, Policijos priežiūros ir valstybės saugumo departamentas, Ko jie iš manęs nori, klausia jis apmaudžiai, pabrėždamas savo nepasitenkinimą, paskiau, lyg norėdamas nuraminti Salvadorą, priduria, Tikriausiai ką nors supainiojo, gerai, pasirašau štai čia, susipažinau, turiu ateiti kovo antrą dieną dešimtą valandą ryto, Antonijaus Marijos Kardozo gatvė čia pat, netoliese, iš pradžių eisite Rozmarinų gatve iki bažnyčios, paskiau pasuksite į dešinę, dar sykį į dešinę, tolėliau pamatysite kino teatrą, Šijado Terasą, kitoje gatvės pusėje bus Prancūzijos karaliaus Liudviko Šventojo vardu pavadintas teatras, puikūs pramogų centrai, visos menų rūšys, o visai šalia – Policijos departamentas, nepražiūrėsite, galimas daiktas, jis kai ką jau pražiūrėjo, ir kai ką labai svarbaus, jeigu štai dabar kviečiamas. Salvadoras oriai išeina oficialiai pranešti pareigūnui ar pasiuntiniui, jog šaukimas įteiktas, o Rikardas Rejišas, jau spėjęs iš lovos persikraustyti ant sofos, skaito ir skaito šaukimą, Jūs šaukiamas atvykti, betgi ko, Dieve mano, juk aš nepadariau nieko bloga, ką man galėtų prikišti, niekam nesu skolingas, niekam nieko neskolinau, nesu įsivėlęs į jokius sąmokslus, juo labiau po to, kai, Koimbros patarimu, perskaičiau *Sąmokslą* ir mano

ausyse tebeskamba Marilijos balsas, Tėte, prieš dvi dienas jūs vos nepakliuvote į belangę, ką gi, jeigu jau tėčiams gali taip nutikti, ką daryti tiems, kurie neturi vaikučių. Visas Bragansos viešbučio personalas jau žino, jog svečias iš du šimtai pirmojo, daktaras Rejišas, prieš du mėnesius atvykęs iš Brazilijos, šaukiamas į policiją, arba ten, arba čia bus prikrėtęs kokių eibių, kaip kažin ką, nenorėčiau būti jo kailyje, vargu ar PPVS jį paleis, na jau, jeigu ketintų pasodinti, šaukimo jam neatsiųstų, stačiai atvažiuotų čionai ir jį suimtų. Vakare, jausdamasis pakankamai stiprus ir nenorėdamas tūnoti kambaryje, Rikardas Rejišas nusileidžia į restoraną ir pastebi, jog kelneriai nejučia kreipia akis į šalį, jog visi mandagiai stengiasi laikytis atstu, tik Lidija elgiasi priešingai, vos Salvadoras nueina į pirmąjį aukštą, vargšelė išsigandusi įpuola į kambarį, Sako, kad jus kviečia į PPVS, Taip, štai šaukimas, nėra ko nerimauti, tikriausiai nori patikrinti popierius, Duok, Dieve, kiek esu girdėjusi, iš tokių žmonių nieko gera nėra ko laukti, brolis man pasakojo visokių dalykų, Nežinojau, kad turi brolį, Nebuvo progos, be to, nemėgstu kalbėti apie kitus, Tu ir apie save nieko man nepasakojai, Kad jūs neklausėte, Tavo tiesa, tik žinau, kad gyveni čia, viešbutyje, ir kad išeini, kai turi laisvų dienų, kad esi netekėjusi ir, sprendžiant iš visa ko, nepriklausoma, Taip geriausia, atsakė Lidija, ir, išgirdus tuos du kuklius paprastus žodžius, Rikardui Rejišui suspaudė širdį, nors ir banalu taip sakyti, tačiau jis kaip tik tai ir pajuto, jam suspaudė širdį, galbūt ji pati gerai nesusivokė ką pasakiusi, gal tik troško pasiguosti, o dėl ko jai guostis, gal norėjo ne tiek pasiguosti, kiek paprasčiausiai konstatuoti akivaizdų faktą, kaip, pavyzdžiui, sakoma, Žiū, lyja, bet paskui, kaip rašoma romanuose, jos balse nejučia pasigirstų karti ironija, Juk aš, pone daktare, esu paprasta kambarinė, vos moku skaityti ir rašyti, todėl man ir nereikia asmeninio gyvenimo, o jeigu ir turėčiau tokį gyvenimą, koks jis turėtų būti, kad jūs, pone daktare, juo susidomėtumėte, va šitaip galėtume rašyti be galo be krašto verdami virtines žodžių,

bet mums pakanka ir tų dviejų, jie atstoja visus kitus, ir jeigu žodžiai būtų špagos kirčiai, Rikardas Rejišas kristų dvikovoje paplūdęs krauju. Lidija taisosi išeiti, aiškus požymis, jog tuos žodžius pasakė ne šiaip sau, esama tokių žodžių, kurie, susiklosčius tam tikroms aplinkybėms, lyg netyčia nusprūsta nuo liežuvio, ir tik vienas Dievas žino, kas juos vėtė ir sijojo, kokios girnos juos malė, kad ištarti jie skamba nelyginant Saliamono išmintis, ir po to geriausia suvis patylėti, ar dar geriau – vienam pašnekovui pasišalinti, nesvarbu katram, tam, katras šnekėjo, ar tam, katras klausė, tačiau paprastai taip nebūna, žmonės kalba, kalba ir galiausiai pamiršta tai, kas prieš akimirką buvo lemtinga ir neginčijama, Kokių dalykų tau pripasakojo brolis ir kas jis toks, klausia Rikardas Rejišas. Lidija jau niekur nebeina, nuolankiai grįžta atgal ir, paversdama niekais savo žaibišką kirtį, ima aiškinti, Jis tarnauja laivyne, Kokiame laivyne, Karo laivyne, *Alfonso Albukerkiečio* laive, Jis vyresnis už tave ar jaunesnis, Jis dvidešimt trejų, vardu Danielis, Aš netgi nežinau tavo pavardės, Mano pavardė – Martins, Ar tai tėvo pavardė, ar motinos, Motinos, nežinau, kas mano tėvas, kaip gyva nesu jo mačiusi, Na, o tavo brolis, Jis netikras brolis, suvestinis, jo tėvas mirė, Aha, Tai va, Danielis nesutinka su tuo, kas darosi, ir man pripasakojo daug visokiausių dalykų, Nejaugi tu manimi taip pasitiki, Ak, pone daktare, jeigu aš jumis nepasitikėčiau. Vienas iš dviejų, arba Rikardas Rejišas niekam tikęs fechtuotojas ir visiškai nemoka gintis, arba Lidija Martins – karingoji amazonė, apsiginklavusi iki dantų, jeigu, aišku, neturėsime galvoje trečios prielaidos, kad jiedu kalbasi iš grynos širdies, nieko nesibaimindami, nė neketindami išmėginti savo jėgų ar vienas kito silpnybių nei juo labiau leistis į rafinuotos analizės plonybes, tiesiog draugiškai šnekučiuoja, jis sėdi, kaip teisėtai priklauso viešbučio gyventojui ir sveikstančiam ligoniui, ji stovi, kaip pridera pagal priklausomybę, ko gero, abu gerokai nustebę, jog turi tiek daug ko vienas kitam pasakyti, jų

pokalbis neįprastai ilgas, palyginti su trumpais naktiniais pašnekesiais, apsiribojančiais vien pirmykščiais ir pačiais paprasčiausiais garsais, ištrūkstančiais aistros akimirkomis. Taip Rikardas Rejišas sužino, jog policijos departamentas, kur jis privalo prisistatyti ateinantį pirmadienį, labai liūdnai pagarsėjęs ne tik savo gėdingu vardu, bet ir dar gėdingesniais darbais, vargas tam, kas pakliūva į nagus tiems išgamoms, jie kankina, muša, kvočia ištisą parą, savaime suprantama, pats to nepatyrė, jis pasakoja tai, ką kaip ir mes visi girdėjo iš kitų, sena patarlė niekada nepasensta, viena diena yra motina, o kita – pamotė, šiandien juokies, rytoj verksi, prieš vėją nepapūsi, nė vienas dar su Dievu pirštais nesudūrė, viskas Dievo rankose, Jis galėtų mums atskleisti savo ketinimus, kad mes spėtume pasiruošti, bet kyla įtarimas, jog Dievas gana prastai tvarko visus tuos reikalus, nes nesugebėjo numatyti netgi savo likimo, Vadinasi, laivyne yra žmonių, kuriems nepatinka vyriausybė, padarė išvadą Rikardas Rejišas, ir Lidija tik patraukė pečiais, ji čia niekuo dėta, tik persakiusi Danielio, jūreivio, jaunėlio brolio, maištingas mintis, juk jis vyras, o vyrai paprastai linkę drąsiai reikšti savo mintis, moterys nesikiša į tuos reikalus, jeigu jos ką nors žino, vadinasi, kas nors joms papasakojo perspėjęs, žiūrėk tu man, laikyk liežuvį už dantų, o Lidija nenulaikė, bet tikėkimės, jog viskas išeis į gera.

Rikardas Rejišas nusileidžia į restoraną laikrodžiui dar neišmušus reikiamos valandos, ir anaiptol ne todėl, kad labai norėtų valgyti, ne, jam staiga pasidaro įdomu, ar privažiavo daugiau ispanų, ar atvyko Marsenda su tėvu, prisiminęs Marsendą ir pusbalsiu ištaręs jos vardą, jis įdėmiai įsižiūri į save – nelyginant chemiko parankinis, kuris, suplakęs mėgintuvėlį, stebi, kaip rūgštis reaguoja su baze, – tačiau nepastebi nieko ypatinga, taip visada atsitinka, jei neateina į pagalbą vaizduotė, gauta druska – lauktas rezultatas, kiek tūkstantmečių mes nieko kita nedarome, tik maišome jaus-

mus, rūgštis ir bazę, tiek vyrai, tiek moterys. Jis prisimena, kaip susijaudino nelyginant nesubrendęs jaunuolis pirmąsyk ją išvydęs, ir dabar stengiasi įsiteigti mintį, jog tuomet pajuto jai tik nuoširdžią užuojautą matydamas jos siaubingą negalią, nusvirusią bejėgę ranką, liūdną išblyškusį veidą, o vėliau seka tas ilgas pokalbis prie veidrodžio, gėrio ir blogio pažinimo medžio, nieko nauja, viskas matyti iš pirmo žvilgsnio, kokiais nuostabiais žodžiais persitarė jų atspindžiai, klausai nepagaunamais, tik atkartotais veidrodyje, atkartotais krutančiomis lūpomis, galimas daiktas, veidrodyje kalbama kitokia kalba, galimas daiktas, žodžiai, ištarti toje veidrodžio skaidrumoje, yra kitokie, kita ir jų prasmė, netgi tuomet, kai judesiai atsikartoja lyg šešėliai, ir kalba kitokia, prarasta nepasiekiamame erdvės mate, iš viso to, kas pasakyta šioje veidrodžio pusėje ir kas negrąžinamai prarasta, atmintis išsaugojo tik kelias nuotrupas, iš kurių neįmanoma atgaminti viso pokalbio, kaip žinome, vykusio šiapus veidrodžio, šit kodėl vakarykščiai jausmai neatsikartoja šiandienykščiuose, jie amžinai pradingsta pusiaukelėje, suskilusio veidrodžio, atminties, skeveldros. Lipant laiptais žemyn, Rikardui Rejišui virpa kojos, nieko nuostabaus, nes jisai dar nevisiškai atsigavo po gripo, ir tik visiškas neišmanėlis gali pagalvoti, jog kojos virpa nuo minčių, ypač tokių, kurios supintos į tokią įmantrią pynę, antra vertus, ne taip jau lengva mąstyti lipant laiptais, tuo visi gali įsitikinti, beje, nepamirškite, jog ketvirtas laiptelis išklibęs.

Salvadoras sėdėjo registratūroje, kalbėjo telefonu, pieštuku kažką užsirašydamas į knygą, Puiku, pone, bus padaryta, ir, pamatęs Rikardą Rejišą, automatiškai nutaisė šaltą šypseną, dėdamasis labai susirūpinęs, tačiau žvilgsnis buvo šaltas ir sustingęs kaip ir Pimentos, matyt, jau pamiršusio dosnius, kartais visai nepelnytus arbatpinigius, Geriau jaučiatės, pone daktare, bet akys sakė ką kita, pavyzdžiui, Ne veltui man širdis sakė, kad esi prikrėtęs eibių, ir nieko kita tos akys nesa-

kys, kol Rikardas Rejišas nenueis į policiją ir negrįš, aišku, jeigu sugrįš. Įtariamasis įeina į svetainę, lyg viešbutis Madrido *Gran Vía* prospekte neįprastai ūžiančią nuo ispanų šnekos, tik retkarčiais, pritilus ispanams, pasigirsta kone pakuždomis tariami portugališki žodžiai, nedrąsiai skamba mūsų mažyčio krašto kalba, netgi namie nedrąsiai jaučiasi luzitanai, prabylantys falcetu, kai jie nedrąsiai pradrįsta parodyti, jog tikrai ar tariamai moka kaimynų kalbą, *allá, Usted, Entonces, Muchas gracias, Pero, Vaya, Desta suerte*, niekas negali laikyti savęs tikru portugalu, jei svetima kalba nemoka šnekėti geriau negu gimtąja. Marsendos nebuvo, tačiau buvo daktaras Sampajus, įsigilinęs į pokalbį su dviem ispanais, kurie jam piešė savo šalies politinę padėtį, pagrečiui pasakodami savo pabėgimo odisėją, *Gracias a Dios que vivo a tus pies llego**, kaip sakė vienas veikėjas. Rikardas Rejišas atsiprašęs atsisėdo kitame ilgos sofos gale, kaip galima toliau nuo daktaro Sampajaus, nes visiškai nenorėjo kištis į Ispanijos ir Portugalijos dialogą, dabar jam rūpėjo tik viena – ar Marsenda atvažiavo drauge su tėvu, ar liko Koimbroje. Daktaras Sampajus dėjosi, kad nepastebėjo jo įeinant, oriai linkčiojo galvą klausydamasis dono Alonso, dar atidžiau suklusdamas, kai donas Lorensas papildydavo pasakojimą kokia smulkmena, ir nenutraukė akių nuo savo pašnekovų netgi tą akimirką, kai Rikardas Rejišas, dar nevisiškai atsigavęs po gripo, nežmoniškai užsikosėjo, o paskiau dar kurį laiką gaudė kvapą, šluostydamasis ašaras. Po to Rikardas Rejišas atskleidė laikraštį ir perskaitė, kad Japonijos kariuomenėje karininkija reikalauja paskelbti karą Rusijai, jau nuo pat ankstaus ryto jis žinojo tą naujieną, tačiau tik dabar ją įvertino įdėmiai įsiskaitydamas, pasverdamas ir apmąstydamas kiekvieną žodį, o iš tikrųjų vilkindamas laiką – jeigu Marsenda atvažiavo, ji turi netrukus nusileisti, ir tu, daktare Sampajau, man nusispjaut, norėsi ar nenorėsi su manimi kalbėti, bet man įdomu, ar tavo žvilgsnis bus toks

* Ačiū Dievui, kad atvykau pas tave gyvas *(isp.)* – žodžiai iš Kalderono pjesės „Gyvenimas – tai sapnas".

sustingęs kaip Pimentos, nes esu tikras, jog Salvadoras jau pranešė tau, kad aš gavau šaukimą prisistatyti į policiją.

Išmušė aštuntą valandą, beprasmiškai sugaudė gongas, keli svečiai pasikėlę išėjo, pokalbis geso, abu ispanai nekantraudami nukėlė koją nuo kojos, tačiau daktaras Sampajus nežadėjo jų paleisti, laiduodamas, kad Portugalijoje jie galėsią ramiai gyventi, kiek tik širdis geisianti, Portugalija – oazė, čia politiką tvarko ne prasčiokai, štai kodėl mes visi taip gražiai sutariame, darna ir sandora viešpatauja ne tik mūsų gatvėse, bet ir galvose. Tačiau ispanai, jau ne kartą girdėję nuoširdaus pasveikinimo ir gerų linkėjimų žodžius, ko gero, laikėsi tos nuomonės, jog su pilvu nepasiginčysi, jie paskubomis atsisveikino ir nuskubėjo į savo kambarius, kur jų laukė artimieji, *hasta pronto**. Tuomet daktaro Sampajaus akys nukrypo į Rikardą Rejišą, ir jis sušuko, Ak, jūs čia, o aš ir nepastebėjau, kaip jūs įėjote, tačiau Rikardas Rejišas iškart suvokia, kad jis žiūri tokiu pat žvilgsniu kaip Pimenta arba Salvadoras, administratorius, daktaras ir nešikas niekuo nesiskiria vienas nuo kito, visi jį įtaria, Aš jus mačiau, bet nenorėjau jums trukdyti, kaip pasisekė kelionė, kaip laikosi dukrelė, Viskas po senovei, nei geriau, nei blogiau, tai mudviejų su Marsenda kryžius, Ateis laikas, ir jums bus atlyginta, gydymo poveikis pasireiškia ne iš karto, po tų žodžių stojo ilgoka tyla, daktaras Sampajus jautėsi kaip nesavas, Rikardas Rejišas laikėsi su tam tikra ironija, vis dėlto jis parodė gerą valią, pamėtėdamas šakalių į gęstantį laužą, Beje, aš perskaičiau tą knygą, kuria jūs man patarėte pasidomėti, Kokią knygą, Nagi, *Sąmokslą*, negi neprisimenate, Ak, taip, žinoma, bet tikriausiai jums nepatiko, Priešingai, mane sužavėjo nuostabus tautinės savimonės išdėstymas, vaizdinga kalba, neatslūgstanti įtampa, subtili psichologinė analizė, o ypač moters dvasios taurumas, užskleisdamas knygą, jautiesi taip, lyg būtum išsimaudęs gyvojo vandens šaltinyje, man regis, didumai portugalų ši knyga

* Iki greito pasimatymo *(isp.)*.

tai nelyginant antrasis krikštas, naujasis Jordanas, ir Rikardas Rejišas baigė savo liaupsę nutaisydamas tokį dvasingai šviesų veidą, kad galutinai išmušė iš vėžių daktarą Sampajų, kuris neišmanė, kaip reikėtų suderinti tas pagyras su Salvadoro minėtu šaukimu, O ką aš sakiau, sušunka jis, beveik pasiduodamas pirmykštės simpatijos impulsui, tačiau tuojau pat ima viršų nepasitikėjimas, ir jis traukiasi, pasiryžęs laikytis atstu, nenuleisti tiltų bent jau iki tol, kol neišaiškės visi tie reikalai su policija, Einu pažiūrėti, ar duktė jau pasiruošusi vakarienei, ir skubiai išsprūsta. Rikardas Rejišas nusišypso, vėl įgula į laikraštį, nutaręs į restoraną įeiti paskutinis. Netrukus jis išgirsta Marsendos balsą, Ar vakarieniausime drauge su daktaru Rejišu, ir tėvo atsakymą, Juk mes nesitarėme iš anksto, ir pokalbis tęsėsi toliau, jeigu tęsėsi, už stiklinių durų, ir, ko gero, buvo toks, Kaip matai, jo čia nėra, ir, be to, kai ką apie jį girdėjau, tad nenorėčiau, kad žmonės mus matytų drauge, Ką tokio girdėjai, tėte, Įsivaizduoji, jis šaukiamas į valstybės saugumo departamentą, tiesą pasakius, tai manęs nė kiek nestebina, man visada buvo toks įspūdis, kad jis kažką slepia, Į policiją, Taip, į policiją, nesvarbu kokią, Betgi jis gydytojas, ką tik atvyko iš Brazilijos, Ką gali žinoti, sakosi, kad jis gydytojas, o gal slapstosi nuo teisingumo, Va, dailiausia, tėte, Tu – vaikas, nieko neišmanai apie gyvenimą, eikime atsisėsti prie šito stalo, prie tos ispanų sutuoktinių poros, atrodo padorūs žmonės, Aš norėčiau, kad mes sėdėtume skyrium, tėte, Jau nebėra laisvų stalų, arba sėdame prie kitų, arba laukiame, bet aš norėčiau atsisėsti, sužinoti naujienų iš Ispanijos, Gerai, tėte. Rikardas Rejišas apsigalvojęs grįžo atgal į savo kambarį, paprašęs, kad vakarienę jam atneštų į viršų, Aš dar prastai jaučiuosi, pasakė, ir Salvadoras, nelabai tuo patikėjęs, linktelėjo galvą. Tą nemigos naktį Rikardas Rejišas parašė kelias eilutes, *Lyg akmenis gėlyno pakraščiais mus rikiuoja likimas*, ir tiek, vėliau bus matyti, ar įmanoma sukurti odę iš tokio menko nieko, jeigu ir toliau taip vadinsime poezijos kūrinį, kurio niekas negalėtų pagiedoti, ir dar nežinia pagal kokią

melodiją, kaip anais laikais giedodavo senovės graikai, kiekvieną giesmę vadinę ode. Po pusvalandžio jis pridėjo, *Ką gi, atlikime tai, kas mums lemta, kitos išeities nėra*, ir, sumurmėjęs, Kiek kartų esu rašęs tą patį, tik kitais žodžiais, nustūmė popieriaus lakštą į šalį. Jis sėdėjo ant sofos, atsigręžęs į duris, tyla slėgė jam pečius nelyginant klastingas kaukas. Tuomet išgirdo koridoriuje švelniai sliuogiant žingsnius, Tikriausiai Lidija, pagalvojo, taip anksti, bet tai buvo ne ji, pro durų apačią įlindo dvilinkai perlenktas balto popieriaus lakštelis, iš lėto pasislinko į priekį, paskui nuspriegtas įskriejo į vidų. Rikardas Rejišas neatidarė durų, suprato, jog to daryti nevalia. Jam buvo aišku, kas buvo priėjęs prie durų, kas parašė tą laiškutį, jis tuo buvo toks tikras, jog neskubėjo atsistoti, iš tolo stebeilydamas į prasiskleidusį lakštelį, Matyt, prastai sulenkė, pagalvojo, greitosiomis parašė skubriu, kampuotu raštu, kaip gyvas nesu matęs tokios rašysenos, kaip ji rašo, tikriausiai kuo nors prislegia popieriaus lapą arba prispaudžia jį kaire ranka kaip slėgtuvu, tokia pat sunkia, arba prisega spyruokliniu spaustuku, kokį naudoja notarai dokumentams susegti, Man labai skaudu, kad negalėjau jūsų pamatyti, rašė ji, bet gal taip ir geriau, tėtis norėjo sėdėti tik su ispanais, nes, vos tik atvažiavę į viešbutį, išgirdome, kad jūs šaukiamas į policiją, ir jis vengia rodytis drauge su jumis, bet aš norėčiau su jumis pasikalbėti, aš niekada nepamiršiu, kaip jūs man padėjote. Rytoj, tarp trečios ir pusės keturių, aš būsiu Šventosios Kotrynos kalvoje, ir jeigu norite, mudu galime susitikti ir pasikalbėti. Neblogai, panelė iš Koimbros, skirdama pasimatymą, slapta įkiša laiškutį pagyvenusiam gydytojui, atvykusiam arba pabėgusiam iš Brazilijos, šiaip ar taip, įtariamam, reikia tikėtis ašarų tvano.

Rytojaus dieną Rikardas Rejišas papusryčiavo miesto centre, *Brolijos* restorane, nežinia kodėl pasirinkęs tą restoraną, gal todėl, kad suviliojo pavadinimas, kai žmogus neturi nei brolių, nei draugų, kartais pasiilgsta giminystės ryšių šilu-

mos, juo labiau kad vis dar jaučiasi silpnas, dreba ne tik keliai, ir anaiptol ne nuo gripo, dreba ir širdis, kaip deramu metu ir deramoje vietoje jau buvo paminėta. Apsiniaukę, gana vėsu. Rikardas Rejišas iš lėto pėdina Karmeličių gatve, spoksodamas į vitrinas, nes iki pasimatymo dar marios laiko, bando prisiminti, ar kada nors buvo atsidūręs tokioje padėtyje, kad moteris būtų pati jam pasakiusi, Tokią ir tokią valandą būkite tokioje ir tokioje vietoje, niekada jam nebuvo tokio dalyko pasitaikę, gyvenimas pilnas staigmenų. Vis dėlto labiausiai jį stebina tai, kad jis nėmaž nesijaudina, lyg visa tai būtų savaime suprantama – visos tos atsargumo priemonės, paslapties skraistė, slapti pasimatymai, jam toks įspūdis, kad jis lyg kokio debesies apsiaustas ir, rodos, nebeturi jėgų susikaupti, apmąstyti visa tai, kas darosi, ir širdies gilumoje netiki, jog Marsenda ateis. Jis įeina į *Brazileiros* kavinę, kad pailsėtų kojos, išgeria kavos, pasiklauso, kaip žmonės, tikriausiai literatai, kažką – lyg žmogų, lyg gyvulį – koneveikia, Galvijas, o kadangi tą pokalbį stelbia kitas, kažkam valdingu balsu tvirtinant, Gavau tiesiai iš Paryžiaus, o dar vienam prieštaraujant, Kai kas sako, jog atvirkščiai, sunku suvokti, kas įvardijamas tuo žodžiu, ar tai tikrai galvijas, ar ne, ar tiesiai iš Paryžiaus, ar aplinkiniais keliais gautas. Rikardas Rejišas išeina, be penkiolikos trys, dar yra laiko nueiti pėsčiomis į nurodytą vietą, pereina aikštę, kur stūkso poeto paminklas, Portugalijoje visi keliai veda prie Kamoenšo, ir kiekvieną sykį jis kitoks, nelygu, kaip ir kieno akys į jį žiūri, kadaise rankoje jis laikė kalaviją, o širdimi su mūzomis bendravo, o štai dabar jo kalavijas makštyje, knyga užskleista, abiem akim poetas aklas – apakęs nuo aptūpusių balandžių ir praeivių abejingų žvilgsnių. Dar gerokai prieš tris jis atsiduria Šventosios Kotrynos kalvoje. Palmių viršūnės atrodo pašiurpusios nuo jūros vėjo, tačiau jų akstys tik vos krusčioja. Rikardas Rejišas negali prisiminti, ar tie medžiai jau buvo čia prieš šešiolika metų, kai jis išplaukė į Braziliją. Ko jau ko, bet tikrai nebuvo tos prastai nutašytos uolos, veikiau panašios į

riedulį, nors iš tiesų tai pašėlusio Adamastoro* paminklas, na, jeigu jau jis pastatytas čia, vadinasi, ir Gerosios Vilties ragas ne per toliausiai. Apačioje upe plaukia fregatos, vilkikas tempia dvi baržas, karo laivai pririšti prie plūdurų, pirmagaliais atsisukę į uosto vartus, vadinasi, prasideda potvynis. Rikardas Rejišas eina siauromis alėjomis, klimpdamas į drėgną žvirgždą, patižusį molį, niekas daugiau nesigroži atsiveriančiu vaizdu į Težą, išskyrus du senukus, kurie tyliai sėdi ant suoliuko, tikriausiai taip seniai pažįsta vienas kitą, jog nebeturi ką pasakyti ir čionai ateina vien pažiūrėti, katras pasimirsiąs pirmas. Rikardas Rejišas sužvarbęs pasistato apsiausto apykaklę, prieina prie grotinės tvoros, tik pamanyk, iš čia, iš šitos vietos, išplaukė – *Koks laivas, koks laivynas sugebės surasti kelią*, kelią kur, klausiu, bet tą pačią akimirką, Ei Rejišai, ar čia jūs, ko nors laukiate, suskamba kandus, įgylus Fernando Pessoa balsas, Rikardas Rejišas atsigręžęs mato šalia stovintį vyriškį juodais drabužiais, baltomis rankomis įsikibusį į geležinę tvorą, anaiptol ne to tikėjausi raižydamas vandenyno bangas, Taip, laukiu vieno žmogaus, Aha, bet jūs nekaip atrodote, Sirguliavau, gripas buvo prikibęs, bet jau praėjo, Ši vieta nelabai tinka žmogui, ką tik persirgusiam gripu, pernelyg visų jūros vėjų perpučiama, Tai tik menkas vėjelis nuo upės, menkniekis, Tikriausiai laukiate moters, Taip, moters, Šaunuolis, matau, kad jums nusibodo bekūniai vaizduotės padarai ir vietoj dvasingosios Lidijos pasirinkote Lidiją kūningąją, mačiau ją viešbutyje, o štai dabar laukiate kitos damos, tikras Don Žuanas, ir dar tokio amžiaus sulaukęs, dvi pergalės per tokį trumpą laiką, sveikinu, iki tūkstantis trečiosios viso labo vienas žingsnelis, Ačiū už gerą žodį, tačiau, žvelgiant į jus, man darosi aišku, jog mirusieji nepalyginamai bjauresni už senius, jeigu jų nesudrausi, su liežuviu apmes ir ataus, Jūsų tiesa, bet tai stačiai beviltiškas troš-

* Adamastoras – Luiso de Kamoenšo epo „Luzitanai" personažas, įasmeninantis pavojus, tykojančius jūreivius prie Gerosios Vilties rago. 1927 m. birželio 10 d. Lisabonoje jam buvo pastatytas paminklas.

kimas išsikalbėti iki soties, atsigriebti už visus tuos kartus, kai nepasinaudojome pasitaikiusia proga išsisakyti, Turėsiu omeny, Tuščias darbas, nors ir kiek jūs kalbėtumėte, nors ir kiek visi mes stengtumės išsilieti, visada liks neišsakytas žodis, Aš neklausiu, koks tai žodis, Ir gerai darote, kol neimame klausinėti, bent puoselėjame tuščią viltį, jog kada nors išgirsime atsakymą, Žinote, Fernandai, aš nenorėčiau, kad jus pamatytų moteris, kurios aš laukiu, Būkite ramus, blogiausiu atveju ji iš tolo pamatys jus kalbantį su savimi, tačiau įsimylėjėliai nekreipia dėmesio į tokius dalykus, Aš ne įsimylėjėlis, Ką gi, užjaučiu jus, leiskite jums dar kai ką pasakyti, Don Žuanas bent jau buvo nuoširdus, nepastovus, bet nuoširdus, o jūs – nelyginant dykuma, kur nėra nė menkiausio šešėlio, Kam kalbėt apie šešėlius, o jums patylėt, Atleiskite, kai aš noriu, turiu ir šešėlį, tik visa bėda, kad negaliu matyti savo atvaizdo veidrodyje, Beje, jūs man kai ką priminėte, sakykite, ar ten jūs buvote persirengęs giltine per Užgavėnių karnavalą, Ak Rejišai, nejaugi jūs nesuprantate juokų, galbūt jūs įsivaizduojate, jog dabar man gali dingtelėti mintis nelyginant viduramžiais persirengti mirtimi, mirusysis yra gana rimtas ir protingas, jis suvokia savo padėtį, laikosi padorumo ir bodisi absoliučia griaučių nuogybe, o šiame pasaulyje pasirodo tik ta pačia eilute, kuria jį aprengė artimieji, išlydėdami į amžinatvę, o jeigu užsimano ką nors išgąsdinti, apsigobia drobule, taigi tikiuosi, kad jūs sutiksite, jog aš, padorus ir garbingas žmogus, koks buvau, toks tebesu ir niekada nedaryčiau tokių dalykų, Aš ir tikėjausi tokio ar daugmaž panašaus atsakymo, o dabar prašau pasišalinti, ateina asmuo, kurio aš laukiu, Va šita mergina, Taip, Nebjauri, nors ne pagal mano skonį – trupučiuką per liesa, Prašom manęs nejuokinti, pirmą kartą gyvenime girdžiu jus kalbant apie moteris, užsislaptinęs satyre, persirengęs mergišiau, Sudiev, mielasis Rejišai, susitiksime artimiausiomis dienomis, o dabar palieku jus mylėtis su savo mažyle, galutinai jumis nusivyliau, kambarinių mėgėjau, nekaltų mergelių suvedžiotojau, aš jus

labiau gerbiau tada, kai stebėjote gyvenimą iš tolo, Gyvenimas, Fernandai, visada šalia, Ką gi, jeigu tai gyvenimas, mėgaukitės juo. Pro gėlynus be gėlių takeliu artinosi Marsenda, ir Rikardas Rejišas nuėjo jos pasitikti, Jūs kalbėjote pats su savimi, paklausė ji, Taip, tam tikra prasme, aš prisiminiau prieš kelis mėnesius mirusio draugo eilėraštį, gal esate girdėjusi, Kuo jis vardu, Fernandas Pessoa, Vardas lyg ir girdėtas, bet aš neprisimenu, kad būčiau ką nors skaičiusi, *Tarp gyvenimo ir to, kuo gyvenu, tarp būties ir to, kas esu, aš miegu vidury šlaito ir nusileisti juo nenoriu,* Vadinasi, jūs prisiminėte šitą eilėraštį, Šitą, Toks paprastas, jog, rodos, galėčiau pati jį parašyti, Jūsų tiesa, bet kas galėtų jį parašyti, Tačiau jį parašyti galėjo tik tas žmogus, Viską, kas yra pasaulyje, ir gera, ir bloga, turėjo kas nors sukurti, imkime kad ir *Luzitanus*, man regis, dabar mes neturėtume *Luzitanų*, jeigu nebūtume turėję Kamoenšo, ar jūs galite įsivaizduoti, kokia būtų mūsų Portugalija be Kamoenšo ir *Luzitanų*, Jūs kalbate mįslėmis, Labai rimtas dalykas, tik reikia visa tai gerai apmąstyti, bet verčiau pašnekėkime apie jus, papasakokite, kaip jums sekasi, kaip jūsų ranka, Nieko nauja, ji štai čia, kišenėje, kaip negyvas paukštelis, Nepraraskite vilties, Man regis, aš jau praradau bet kokią viltį, ko gero, artimiausiu laiku keliausiu į Fatimą pažiūrėti, ar man gali padėti tikėjimas, Jūs tikinti, Taip, aš katalikė, Ir einate į bažnyčią, Taip, einu mišių, išpažinties, komunijos, gyvenu taip, kaip priklauso gyventi katalikams, Jūs neatrodote labai dievobaiminga, Tokia aš esu, aš nemoku pernelyg rodyti savo jausmų. Rikardas Rejišas nieko neatsakė, ištarti žodžiai – tai lyg atviros durys, dažniausiai mes įeiname į vidų, bet kartais delsiame prie slenksčio, laukiame, kol atsidarys kitos durys, kol pasigirs kiti žodžiai, na, kad ir tokie, Norėčiau atsiprašyti už tėtį, jį taip sukrėtė rinkimų rezultatai Ispanijoje, jog vakar jis kalbėjo tik su pabėgėliais, negana to, Salvadoras iškart jam papasakojo, jog daktaras Rejišas šaukiamas į policiją, Mes beveik nepažįstami, jūsų tėtis nepadarė nieko tokio, dėl ko jam reikėtų teisintis, be to,

visas tas reikalas kiaušinio lukšto nevertas, pirmadienį aš jau žinosiu, ko jie iš manęs nori, atsakysiu į visus klausimus, ir baigta, Laimė, kad jūs per daug nesijaudinate, Man nėra ko jaudintis, neturiu nieko bendra su politika, visus tuos metus gyvenau Brazilijoje, niekas ten manęs nepersekiojo, o čia juo labiau nėra ko manęs persekioti, tiesą pasakius, aš jau nebelaikau savęs portugalu, Duok, Dieve, kad viskas išeitų į gera, Dievui nepatiktų, jeigu jis suvoktų, jog mes manome, kad mums nesiseka tik todėl, jog jis nenori, kad mums sektųsi, Taip tik sakoma, mes dažnai girdime tuos žodžius ir nesusimąstydami patys juos kartojame, duok, Dieve, apsaugok, Dieve, čia tik žodžiai, ir tiek, vargu ar kas sugebėtų suvokti Dievą ir Dievo valią, atleiskite man už akiplėšiškumą, aš neturiu teisės taip kalbėti, Toks mūsų gyvenimas, mes gimstame, stebime kitų gyvenimą, stengiamės gyventi kaip kiti, juos mėgdžiojame patys nesuvokdami kodėl ir kam, Liūdna darosi jūsų beklausant, Prašom man atleisti, šiandien niekuo negaliu jums padėti, aš pamiršau, kad esu gydytojas ir privalau vykdyti savo priedermes, turėčiau jums padėkoti už tai, jog atėjote čionai atsiprašyti dėl tėvo elgesio, Apskritai aš atėjau tik norėdama su jumis pasimatyti ir pasikalbėti, rytoj mes grįžtame į Koimbrą, ir aš abejoju, ar sugebėsiu ištaikyti kitą progą su jumis susitikti, Labai stiprus vėjas, susisagstykite paltą, Nesirūpinkite, aš pati kalta – parinkau netikusią vietą, turėjau prisiminti, kad jūs sergate, kad jums negalima keltis iš lovos, Paprasčiausias gripas be jokių komplikacijų, gal netgi sloga, Aš atvažiuosiu į Lisaboną tik kitą mėnesį, kaip paprastai, nežinau, kas gali atsitikti pirmadienį, Aš jums sakiau, kad nėra ko baimintis, Vis dėlto norėčiau žinoti, O kaip, Parašykite man, aš jums paliksiu savo adresą, ne, verčiau parašykite iki pareikalavimo, gali tėtis pasitaikyti namie, kai ateis laiškininkas, Jūs manote, jog verta prasidėti – paslaptingas laiškas, slapta atsiųstas iš Lisabonos, Nesišaipykite, man tikrai būtų sunku visą mėnesį kamuotis ir spėlioti, kas jums atsitiko, parašykite bent vieną žodelį, Gerai, bet jei ne-

gausite laiško, žinokite, jog aš patupdytas į pačią tamsiausią belangę arba uždarytas pačiame aukščiausiame karalystės bokšte, iš kur jūs malonėsite mane išvaduoti, Kad jums liežuvis nudžiūtų, o dabar man jau metas eiti, mes susitarėme su tėčiu susitikti ir drauge eiti pas gydytoją. Dešine ranka Marsenda padėjo kairiajai išsikraustyti iš kišenės, paskui atkišo abi rankas, kuriems galams, juk atsisveikinti pakaktų vien dešinės, ir štai jos abi Rikardo Rejišo rankų prieglobstyje, senukai žiūri nieko nesuvokdami, Šį vakarą aš ateisiu į restoraną, bet su jūsų tėčiu pasisveikinsiu iš tolo, arčiau neprieisiu, nenoriu, kad jis nepatogiai pasijustų prieš savo naujus draugus iš Ispanijos, Kaip tik to norėjau jus paprašyti, Kad neprieičiau arčiau, Kad ateitumėte į restoraną ir aš galėčiau jus pamatyti, Kodėl jūs norite mane pamatyti, Marsenda, kodėl, Nežinau. Ji apsisuko ir ėmė kopti į šlaitą, viršuje stabtelėjo, patogiai įsikišo kairę ranką į kišenę ir neatsigręždama nuėjo toliau. Rikardas Rejišas žiūrėjo, kaip įplaukia didžiulis garlaivis, ne *Highland Brigade*, tą laivą jis ištyrė iš pagrindų, nesumaišytų su jokiu kitu. Senukai šnekučiavo. Tikriausiai jos tėvas, sakė vienas. To dar betrūko, kur tavo akys, atsiliepė kitas, Tik aš nesuprantu, ką darė tas švilpis juodais drabužiais visą tą laiką, Koks švilpis, Nagi tas, kuris stovi atsirėmęs į grotinę tvorą, Aš ten nieko nematau, Užsidėk akinius, Pasigėrei, ar ką, taip visada nutinka senukams, įsišneka, susiginčija, galų gale kiekvienas atsisėda ant savo suoliuko, o po valandėlės vėl susitaiko. Rikardas Rejišas pasitraukia nuo tvoros, apeina gėlynų lysves, pasuka į gatvę, kuria atėjo. Nejučia dirstelėjęs į kairę, jis mato namą su iškaba antrajame aukšte. Nuo vėjo gūsio susiūbuoja palmės. Senukai atsistoja. Regis, Šventosios Kotrynos kalvoje nebeliko nė gyvos dvasios.

Tas, kas tvirtina, kad gamta abejinga žmonijos kančioms ir rūpesčiams, nieko neišmano apie žmoniją nei apie gamtą. Liūdesys, nors ir koks trumpas jis būtų, slogutis, nors ir pakenčiamas, akimoju sutrikdo dangaus šviesulių bėgį, sugriauna amžiną potvynių ir atoslūgių pastovumą, suvėlina mėnulio atmainas, o svarbiausia – sujaukia oro srovių kryptis, debesų judėjimą, tad, pritrūkus menko varioko, paskutinę dieną apmokant vekselį, pakyla vėjas, iškrinta debesų dugnas, visa gamta užjaučia nelaimingąjį skolininką. Skeptikai, savo pašaukimu pasirinkę Dievo dovaną viskuo abejoti netgi tuo atveju, jeigu nėra įrodymų nei už, nei prieš kokį reiškinį, ko gero, pasakys, jog pateiktoji prielaida neturi pagrindo, nes viena atklydusi blezdinga neatneša pavasario, o stačiai atlekia apsirikusi metų laiku, ir patys to nesupranta, kad niekaip kitaip neįmanoma paaiškinti štai šitos darganos, užsitęsusios keletą mėnesių, gal net metų, ir apie tai mes nieko negalime pasakyti, nes mūsų čia nebuvo, visų tų audrų, tvanų, potvynių, liūčių, be to, jau nemažai kalbėjome apie šios šalies žmones, idant jų vargus ir negalus palaikytume visų tų nelaimių priežastimi, užuomaršoms priminkime pasiutusios lapės sukandžiotus alantežiečius, raupų epidemiją Lebusane ir Fateloje, šiltinę Valbome, ir tos nelaimės pasireiškia ne vien ligomis, štai, pavyzdžiui, du šimtai žmonių gyvena trijų aukštų name Porto mieste, Miragajos kvartale, be elektros, miega suvirtę kaip pakliūva, atsibunda klykdami, moterys

laukia savo eilės eidamos išpilti naktinius puodus, na, o visa kita papildo vaizduotė, juk ne veltui ji mums duota. Taigi, jeigu iš tikrųjų yra taip, kaip mes ką tik neginčijamai įrodėme, tie su šaknimis raunami medžiai, audros plėšiami stogai, virstantys telegrafo stulpai – akivaizdus ženklas, jog Rikardas Rejišas nerimo gniaužiama širdimi eina į policijos departamentą, prilaikydamas skrybėlę, kad jos nenuplėštų nuo galvos įsisiautėjusi vėtra, ir melsdamas, kad neprapliuptų lyti lygiai taip stipriai, kaip pučia vėjas, neduok, Dieve. Vėjas pučia iš pietų, vadinasi, einant Rozmarinų gatve, – į nugarą, taigi, pusė bėdos. Kelias jau žinomas, prie Dievo Kūno bažnyčios pasukti, nueiti šešiasdešimt žingsnių iki kitos gatvės kampo, apsirikti neįmanoma, dabar vėjas pučia į veidą, ar čia jis neleidžia eiti greičiau, ar pačios kojos atsisako, tačiau laikas bėga, o šitas žmogus – punktualumo įsikūnijimas, dar prieš dešimtą jis įeina pro grasiąsias duris, parodo gautą šaukimą, jūs šaukiamas atvykti, štai ir atvyko su skrybėle rankoje, akimirką jausdamas kvailą palengvėjimą, nes nebėra vėjo, gavęs nurodymą lipti į antrąjį aukštą, jis kopia laiptais, nešinas šaukimu nelyginant užpūsta žvake, be kurios jis nežinotų, kur eiti, kur dėti koją, tas popieriaus lakštelis – jo lemtis, kurios neįmanoma įminti, jis eina kaip koks beraštis, siunčiamas pas budelį su raštu, Šio rašto įteikėjui nukirsti galvą, eina, ko gero, niūniuodamas, nes atsikėlė gerai nusiteikęs, gamta juo labiau nemoka skaityti, ir, kai kirvis nušnios galvą nuo pečių, pabirs iš dangaus žvaigždės, bet bus per vėlu. Tuo tarpu Rikardas Rejišas sėdi koridoriuje ant ilgo suolo, jam liepė laukti, bet dabar jis jaučiasi kaip nesavas, nes turėjo atiduoti šaukimą, yra ir daugiau žmonių, jeigu tai būtų gydytojo laukiamasis, visi imtų šnekučiuotis, turiu bėdą su plaučiais, o mane kamuoja kepenys arba inkstai, tačiau kas kamuoja šiuos žmones – niekas nežino, jie tyli, o jeigu prabiltų, pasakytų, Man staiga pasidarė geriau, ar jau galiu eiti namo, iš tiesų jums sakau, pats geriausias vaistas nuo dantų skausmo – dantų gydytojo kabineto slenkstis. Praslinko pusvalan-

dis, ir niekas neatėjo kviesti Rikardo Rejišo, varstėsi durys, čirškė telefonai, netoliese sustojo du vyrai, ir vienas garsiai nusijuokė, Kad jis žinotų, kas jo laukia, ir abu dingo už pertvaros, Ko gero, apie mane kalbėjo, pagalvojo Rikardas Rejišas, ir jam sutraukė skrandį, dabar bent žinosime, kuo jis skundžiasi. Jis kyštelėjo ranką į liemenės kišenę, norėdamas pasižiūrėti į laikrodį, ar ilgai laukia, bet persigalvojo – nenorėjo išsiduoti, jog nekantrauja. Pagaliau jį pašaukė, bet pašaukė ne balsu, stačiai iš už pertvaros išlindo žmogus ir linktelėjo jam galvą, ir Rikardas Rejišas paskubomis pašoko, paskiau, instinktyviai atgavęs orumą, jeigu orumas derinamas su instinktu, sulėtino žingsnius, tai buvo vienintelis jam prieinamas slapto protesto ženklas. Jis nusekė paskui nepakenčiamai svogūnais dvokiantį vyriškį begaliniu koridorium su daugybe uždarų durų iš abiejų pusių, pačiame gale vedlys vos vos pabeldė į vienas, atidarė ir įsakė, Įeikite, ir pats įėjo iš paskos, žmogus, sėdintis prie rašomojo stalo, jam tarė, Pabūk čia, gali prireikti tavo pagalbos, ir, Rikardui Rejišui rodydamas kėdę, pridūrė, Prašom sėsti, Rikardas Rejišas atsisėdo, dabar jau gerokai suirzęs, pilnas bejėgiško apmaudo, Jis tyčia taip pasakė, norėdamas mane įbauginti, pagalvojo. Žmogus, sėdintis prie rašomojo stalo, paėmė šaukimą, perskaitė labai lėtai, lyg kaip gyvas nebūtų matęs tokio popiergalio, paskiau atsargiai padėjo jį ant žalio spaustuvo, paskutinįsyk žvilgtelėjęs į jį kaip žmogus, kuris, bijodamas padaryti klaidą, pasitikrina dėl viso pikto, viskas gerai, galima pradėti, Malonėkite asmens liudijimą, tarė, Malonėkite, sulig tuo žodžiu Rikardo Rejišo irzlumas staiga nuslūgo, ne veltui sakoma, jog gražiu elgesiu galima viską laimėti. Jis išsitraukė iš piniginės asmens tapatybės kortelę, paduodamas ją pasikėlė nuo kėdės ir stodamasis numetė ant grindų skrybėlę, pasijuto juokingas ir vėl suirzo. Žmogus perskaitė kiekvieną kortelės eilutę, sulygino nuotrauką su priešais sėdinčiu originalu, kažką užsirašė, paskiau šalia šaukimo lygiai taip pat atsargiai padėjo užskleistą knygelę, Maniakas, dingtelėjo Rikardui Rejišui, bet balsu

jis tarė atsakydamas į klausimus, Taip, pone, aš gydytojas, prieš du mėnesius atvykau iš Rio de Žaneiro, Ir nuo to laiko gyvenate Bragansos viešbutyje, Taip, pone, Kokiu laivu atplaukėte, *Highland Brigade*, Anglijos karališkojo pašto laineriu, atvykau į Lisaboną gruodžio dvidešimt devintą dieną, Jūs keliavote vienas ar drauge su kuo nors, Vienas, Jūs vedęs, Ne, pone, aš nevedęs, bet aš pageidaučiau sužinoti, kokia dingstimi esu čia pakviestas, kodėl policija panoro mane kamantinėti, man niekad į galvą nebūtų atėjusi mintis, kad, Kiek metų gyvenote Brazilijoje, Aš išvykau tūkstantis devyni šimtai devynioliktaisiais, norėčiau sužinoti, kokia dingstimi, Būtų geriausia, jeigu klausinėčiau aš, o jūs atsakinėtumėte ir pamirštumėte visokias dingstis, tuomet mudu puikiai sutartume, Gerai, pone, Ką gi, jeigu jau išėjo kalba apie dingstis, pasakykite, kokia dingstimi jūs išvykote į Braziliją, Emigravau, ir tiek, Paprastai gydytojai neemigruoja, O aš emigravau, Kodėl, argi čia jums trūko ligonių, Trūkti netrūko, bet aš norėjau pamatyti Braziliją, ten padirbėti, štai ir viskas, Ir dabar grįžote, Taip, grįžau, Kodėl, Portugalų emigrantai kartais grįžta namo, Iš Brazilijos beveik niekad, O aš grįžau, Gal nesisekė, Priešingai, turėjau daug pacientų, Ir sugrįžote, Taip, sugrįžau, Ko, jeigu nustojote verstis gydytojo praktika, Iš kur jūs žinote, kad aš nustojau verstis gydytojo praktika, Žinau, Šiuo metu nesiverčiu, bet aš ketinu imtis praktikos, iš naujo suleisti šaknis, juk čia mano gimtinė, Vadinasi, po šešiolikos metų staiga pasiilgote tėvynės, Tikrai, bet aš kartoju, kad nesuprantu, kodėl mane kvočiate, Čia ne kvota, jūs pats matote, kad jūsų atsakymai neprotokoluojami, Tuomet aš visiškai nesuprantu, Na, stačiai įdomu susipažinti, portugalas gydytojas, puikiausiai verčiasi Brazilijoje ir staiga po šešiolikos metų sugrįžta, du mėnesius gyvena viešbutyje, nedirba, Aš jums jau aiškinau, jog ketinu netrukus imtis privačios praktikos, Kur, Aš dar nepasirinkau vietos, reikia gerai apsižiūrėti, tokie dalykai nedaromi per vieną dieną, Pasakykite man dar vieną dalyką, ar jūs pažįstate daug žmonių Rio de

Žaneire, kituose Brazilijos miestuose, Aš ne per daugiausia važinėjau, visi mano draugai gyvena Rio de Žaneire, Kokie draugai, Jūs kišatės į mano privatų gyvenimą, aš nelaikau savo priederme atsakinėti į tokius klausimus, priešingu atveju aš reikalauju, kad čia dalyvautų mano advokatas, Jūs turite advokatą, Neturiu, bet galiu nusisamdyti, Advokatai neturi teisės įeiti į šiuos namus, be to, pone daktare, jūs nesate kaltinamas kokia nors nusikalstama veika, mudu paprasčiausiai šnekučiuojame, Galimas daiktas, bet ne aš pageidavau šito pašnekesio, o sprendžiant iš jūsų klausimų, jis daugiau panašus į kvotą, Grįžkime prie mūsų klausimo apie jūsų draugus, Į šitą klausimą aš neatsakysiu, Pone daktare Rikardai Rejišai, jumis dėtas, aš atsakyčiau, tai jums išeitų į gera, kam be reikalo užsitraukti nemalonumus, Portugalai, brazilai, žmonės, iš pradžių buvę mano pacientai, vėliau su jais užsimezgė artimesni santykiai, kokie paprastai užsimezga visuomenėje, o vardyti juos nėra prasmės, nes vis viena jūs jų nepažįstate, Jūs klystate, aš daug ką pažįstu, Aš nesakysiu, Puiku, prireikus mes sužinosime kitokiu būdu, Kaip pageidaujate, Sakykite, ar tarp jūsų draugų buvo kariškių ar politikų, Niekada nebendravau su tokiais žmonėmis, Nei su kariškiais, nei su politikais, Negaliu garantuoti, jog tarp mano pacientų nėra buvę politikų ir kariškių, Bet jūs su jais nedraugavote, Nepasitaikė, Nė su vienu, Ne, pone, nė su vienu, Keistas sutapimas, Gyvenime pilna keistų sutapimų, Jūs buvote Rio de Žaneire tuo metu, kai įvyko paskutinis maištas, Buvau, Ar jums neatrodo, jog tai dar vienas keistas sutapimas, kad jūs sugrįžote į Portugaliją tuojau pat po nepavykusios revoliucijos, Ne ką ne keistesnis nei ta aplinkybė, jog viešbutis, kuriame aš gyvenu, lūžta nuo ispanų, po rinkimų atbėgusių iš Ispanijos, Aha, vadinasi, jūs pabėgote iš Brazilijos, Aš to nesakiau, Betgi jūs palyginote save su ispanais, atvykusiais į Portugaliją, Aš tik norėjau jums pasakyti, jog be priežasties nebūna rezultato, O dėl kokios priežasties jūs atvykote į Portugaliją, Aš jums jau sakiau, kad pasiilgau tėvynės, todėl ir nutariau

grįžti, Vadinasi, sugrįžti jus paskatino ne baimė, Ko aš būčiau turėjęs bijoti, Na, pavyzdžiui, jūs bijojote, kad jumis gali susidomėti tenykštė valdžia, Niekas manimi nesidomėjo nei prieš maištą, nei vėliau, Kai kada reikia palaukti, mes irgi pakvietėme jus tik po dviejų mėnesių, Vis dėlto norėčiau sužinoti kodėl, Sakykite, jeigu maištininkai būtų laimėję, jūs būtumėte likęs Brazilijoje ar grįžęs tėvynėn, Kaip esu jums sakęs, mano grįžimo priežastis neturi nieko bendra su politika ar revoliucijomis, beje, tai jau nebe pirma revoliucija, įvykusi Brazilijoje per tą laiką, kai aš ten gyvenau, Puikus atsakymas, tačiau revoliucija revoliucijai nelygu ir kiekviena turi kitokį tikslą, Aš esu gydytojas, nieko neišmanau ir nenoriu nieko išmanyti apie revoliucijas, man rūpi tik ligoniai, ir niekas kitas, Šiuo metu nelabai rūpi, Greit imsiu rūpintis, Ar, gyvendamas Brazilijoje, turėjote kokių nors nemalonumų su valdžia, Aš esu taikus žmogus, Ar, čionai atvykęs, atgaivinote senas pažintis, Šešiolika metų – gana ilgas laiko tarpas, kad viską pamirštum ir kad tave visi pamirštų, Jūs neatsakėte į mano klausimą, Atsakau, aš visus pamiršau ir mane visi pamiršo, čia aš neturiu draugų, Ar jums niekada nekilo mintis įsigyti Brazilijos pilietybę, Ne, pone, nekilo, Ar Portugalija jums atrodo stipriai pasikeitusi nuo to laiko, kai išvykote į Braziliją, Negalėčiau jums atsakyti, dar niekur nebuvau išvažiavęs iš Lisabonos, Na, o Lisabona ar labai pasikeitusi, Per šešiolika metų nori nenori turi pasikeisti, Gatvėse tvarka ir ramybė, Taip, pastebėjau, Nacionalinės diktatūros vyriausybė šaliai davė darbo, Neabejoju, Skatinama patriotizmo, siekdama visuotinės gerovės, vyriausybė daro viską šalies žmonių labui, Tai didelė laimė portugalams, Ir jums, nes jūs, pone, irgi portugalas, Aš neatsisakysiu tos dalies, kuri tenka man, skirstant visas gėrybes, juo labiau dabar, kai dalijama nemokama sriuba, Juk jūs ne vargšas, pone daktare, Vieną gražią dieną galiu tapti vargšu, Žiūrėkite, neprisišaukite bėdos ant savo galvos, Nuo likimo nepabėgsi, o jeigu taip atsitiks – grįšiu į Braziliją, Portugalijoje taip greit nebus revoliu-

cijų, paskutinioji įvyko prieš dvejus metus ir labai blogai baigėsi tiems, kurie į ją įsivėlė, Nesuprantu, ką jūs turite galvoje, ir nuo šios akimirkos nebeatsakinėsiu į jūsų klausimus, Ne bėda, daugiau klausimų jums nebeturiu, Ar galiu eiti, Galite, štai jūsų asmens tapatybės kortelė, Viktorai, palydėk poną daktarą iki durų, Viktoras priėjo, Sekite iš paskos, iš jo burnos vis dar tvoskė svogūnais, Keista, pagalvojo Rikardas Rejišas, iš pat ankstaus ryto dvokia svogūnais, nejaugi valgo juos per pusryčius. Koridoriuje Viktoras tarė, Aš mačiau, kad jūs, pone daktare, stengėtės išprovokuoti mūsų viršininko pavaduotoją, laimė, kad jis buvo geros nuotaikos, Išprovokuoti, to dar betrūko, Jūs nenorėjote atsakinėti į klausimus, bandėte nukreipti kalbą į šalį, negerai, jums pasisekė, nes mūsų viršininko pavaduotojas labai gerbia ponus daktarus, Aš vis dar nesuprantu, ko buvau čionai kviestas, Jums ir nereikia suprasti, dėkokite Dievui, kad viskas gerai pasibaigė, Tikiuosi, jog tikrai viskas pasibaigė ir daugiau nebebus jokių keblumų, Ką gi, to niekada negalima garantuoti, štai ir atėjome, Antunišai, ponas daktaras gali išeiti, labos dienos, pone daktare, jeigu turėsite kokių klausimų, nesivaržykite, klauskite manęs, aš – Viktoras, jis atkišo ranką, Rikardas Rejišas palietė ją pirštų galais jausdamas, kaip jį persmelkia svogūnų tvaikas, ir jį supykino, To dar betrūko, kad čia apsivemčiau, betgi ne, vėjo gūsis smogė į veidą, supurtė jį visą, nuvaikė šleikštų smarso debesį, jis atsidūrė gatvėje, pats nesuvokdamas, kaip užsidarė durys. Rikardui Rejišui dar nespėjus prieiti Dievo Kūno bažnyčios, pliūptelėjo lietaus šuoras, rytoj laikraščiai rašys apie įsisiautėjusias gausias liūtis, nors tai aiškus žurnalistinis pleonazmas, nes liūtis ir šiaip jau reiškia gausų lietų, ir praeiviai pasislėpė tarpuvartėse, purtydamiesi kaip peršlapę šunyčiai, lyginti juos su pasiutusiomis katėmis netiktų dvigubai, nes katės, net nesusirgusios pasiutlige, nepakenčia vandens, tad tik vienas žmogus žingsniavo šaligatviu pro Liudviko Šventojo teatrą, matyt, vėlavo į pasimatymą ir širdį jam maudė ne ką ne mažiau, nei ką tik visai nese-

niai maudė Rikardui Rejišui, todėl ir merkia jį kiaurai lietus, nors, tiesą pasakius, gamta galėtų ir kaip nors kitaip jį užjausti, pavyzdžiui, sukelti žemės drebėjimą, kuris palaidotų po griuvėsiais Viktorą ir jo viršininko pavaduotoją, kad jie pūtų tenai, kol išsivadėtų svogūnų tvaikas ir liktų vien švarutėliai kaulai, jeigu, aišku, tokios rūšies lavonams įmanomi tokie dalykai.

Rikardui Rejišui įėjus į viešbutį, nuo skrybėlės pliaupė kaip iš laštako, nuo apsiausto varvėjo, o jis pats visas atrodė veikiau panašus į Paryžiaus Dievo Motinos katedros chimerą, juokingą ir apgailėtiną žmogystą, neturinčią nė lašo gydytojui savito orumo, na o apie poeto orumą nei Salvadoras, nei Pimenta negalėjo nė numanyti ir, beje, tikriausiai taip svarstė, lietus – tai lyg dangaus teisingumas, neleidžia niekam išsisukti. Jis įėjo į registratūrą pasiimti rakto, Oho, pone daktare, kaip jūs atrodote, sušuko administratorius netvirtu balsu, dangstydamas nejučia praslystančias mintis, Išties kaip tu atrodai, įdomu, kaip jie ten tave patvarkė, arba dar gėdingesnes, Nesitikėjau, kad taip greitai grįši, ir jeigu mes tujiname patį Viešpatį Dievą, nors ir rašome Tu iš didžiosios raidės, ko gi varžytis mintyse kreipiantis į svečią, įtariamą ardomąja veikla, buvusia ar būsimąja. Rikardas Rejišas atsakė tik į tuos žodžius, kuriuos išgirdo, suburbėdamas, Pila kaip iš kibiro, ir nėrė laiptais aukštyn, ant kilimo palikdamas pėdas, kuriomis netrukus atseks Lidija, pakeldama nuo grindų tai nulaužtą šakelę, tai sumaigytą žolytę, tačiau čia ir sustokime, priešingu atveju vaizduotė mus nukels į romanuose aprašytus sertanus ir neįžengiamas girias, nors iš tikrųjų esame koridoriuje, pakeliui į du šimtai pirmąjį kambarį, Na, kaip pasisekė, ar jie ten jūsų nenuskriaudė, ir jis atsako, Ne, kokie niekai, viskas buvo gerai, jie labai išsiauklėję, labai mandagūs žmonės, paprašė mane sėsti, O ko jie reikalavo jus ten ateiti, Regis, taip jau įprasta, kai po daugelio metų žmonės parvyksta iš svetur, jie pasikviečia, pasidomi, kaip mums sekasi, ar nieko mums netrūksta, Jūs juokaujate, brolis man

pasakojo visai ką kita, Tavo tiesa, aš juokauju, betgi tu nesijaudink, viskas buvo gerai, jie tik norėjo sužinoti, kodėl aš grįžau iš Brazilijos, ką aš ten veikiau, ką ketinu daryti šičia, Vadinasi, jie klausinėja net tokių dalykų, Man toks įspūdis, kad jie gali paklausti ką tik nori, o dabar eik, man reikia persirengti pusryčiams. Restorane metrdotelis Afonsas – jo vardas toks, Afonsas, – palydėjo jį prie stalo, tačiau laikydamasis per pusę žingsnio toliau, nei pridera, tačiau Ramonas, kuris paskutinėmis dienomis, jį aptarnaudamas, laikydavosi atstu ir naudodavosi menkiausia proga, kad galėtų palikęs jį lėkti prie kitaip kvepiančių svečių, dabar neskubėjo pildamas jam samtį vištienos sultinio, Taip gardžiai kvepia, pone daktare, kad ir mirdamas galėtum valgyti, ir iš tikrųjų po ano svogūnų tvaiko bet koks kvapas atrodo kaip medus, Reikėtų sukurti teoriją žmonėms klasifikuoti pagal kvapus, pagalvojo Rikardas Rejišas, kiekvienam ir kiekvieną akimirką mes kvepiame skirtingai, pavyzdžiui, Salvadorui aš tebesmirdžiu, Ramonui mano kvapas jau pakenčiamas, na o Lidijai – ak, kaip ji moka save apgaudinėti ir kokia jos netobula uoslė, – atrodo, kad aš kvepiu rožėmis. Įeidamas jis pasisveikino su donu Lorensu ir donu Alonsu, taipgi su donu Kamilu, atvykusiu prieš tris dienas, ir, apsukriai išvengęs meistriškai jų spendžiamų spąstų, atsisėdo per saugų atstumą, tad apie padėtį Ispanijoje jis sužinojo iš pokalbių, vykstančių prie stalų, arba iš laikraščių, nedviprasmiškai užsimenančių apie piktžoles, gausiai vešančias trąšioje komunistų, anarchistų ir profesinių sąjungų propagandos supurentoje dirvoje tarp darbininkų, kareivių ir jūreivių, dabar, tikiuosi, mums bus aiškiau, kodėl Rikardas Rejišas buvo iškviestas į Policijos priežiūros ir valstybės saugumo departamentą, jis bergždžiai stengiasi prisiminti jį tardžiusio viršininko pavaduotojo bruožus, bet mato nebent žiedą su juodu akmeniu ant kairės rankos mažylio piršto ir lyg migloje išplaukusį veidą, apskritą ir balkšvą kaip neiškepęs blynas, tačiau akių niekaip neprisimena, gal jų ir neturėjo, gal jis kalbėjo su neregiu. Tarpdury nepastebimai išdygsta

Salvadoras, apžvelgia salę, tikrindamas, ar gerai aptarnaujami svečiai dabar, kai viešbutis tapo tarptautiniu, ir per tą trumpą apžiūrą žvilgsniu susiduria su Rikardo Rejišo akimis, iš tolo diplomatiškai nusišypso, jis nekantrauja sužinoti, kas atsitiko policijoje. Donas Lorensas atpasakoja donui Alonsui straipsnį, išspausdintą Paryžiaus laikraštyje *Le Jour*, kur rašoma, jog Portugalijos vyriausybės vadovas Oliveira Salazaras – energingas ir paprastas, jog jo įžvalgumo ir išminties dėka šalis suklestėjo ir atgavo tautinį išdidumą, *Así lo necesitamos nosotros**, pareiškia donas Kamilas ir, pakėlęs taurę raudonojo vyno, linktelėja Rikardui Rejišui, ir šis išdidžiai atsako jam tokiu pat galvos linktelėjimu, visiškai pritardamas laikraštyje išreikštai nuomonei ir nepamiršdamas garsingos pergalės prie Alžubarotos**, tenegęsta jos šlovė per amžių amžius. Salvadoras išeina nusiraminęs, lengva širdimi, šiandien arba rytoj daktaras Rikardas Rejišas jam papasakos, kas atsitiko Antonijaus Marijos Kardoso gatvėje, o jeigu nepapasakos arba jeigu Salvadorui pasirodys, kad papasakojo ne viską, ne bėda, sužinos iš patikimų šaltinių, štai kad ir iš gero pažįstamo Viktoro, kuris ten dirba. Tuomet, jeigu žinios bus geros, jeigu Rikardas Rejišas niekuo dėtas ir nekelia jokių įtarimų, sugrįš laimingos dienos, tik reikės labai taktiškai ir mandagiai jam patarti kaip galima apdairiau bendrauti su Lidija, geras vardas už auksą brangesnis, pone daktare, taigi, geras vardas už auksą brangesnis, taip jam ir pasakys. Mes kur kas geriau suprastume, kokios taurios širdies yra Salvadoras, jei atsižvelgtume į tai, kiek jis laimėtų į atituštintą du šimtai pirmąjį kambarį įkeldamas visą šeimyną iš Sevilijos, kokį nors Ispanijos grandą, pavyzdžiui, kunigaikštį Albą, šiurpas ima, vien apie tai pagalvojus. Papietavęs Rikardas Rejišas linktelėjo kartą kitą emigrantams, vis dar besimėgaujantiems ožkos sūriu, ir išėjo išraiškingai pamojavęs Salvadorui, ir šiam, iš

* Štai ko mums reikia *(isp.)*.

** Kautynėse prie Alžubarotos Portugalijos karalius Žoanas I sutriuškino savo varžovo Kastilijos karaliaus Chuano I kariuomenę.

anksto gardžiuojantis naujienomis, seilė nudryko ir akys sudrėko kaip kaulo meldžiančiam šuniui, tuo tarpu Rikardas Rejišas pasuko į laiptus ir nuskubėjo į savo kambarį rašyti laiško Marsendai į Koimbrą, iki pareikalavimo.

Lauke, plačiajame pasaulyje, lyja, lietaus ūžesys toks sodrus, jog sunku patikėti, kad šiuo metu kur nors žemėje nelyja, žemės rutulys, kaip dūzgiantis sukutis, lekia erdvėse šnarėdamas lietaus vandeniu, *Prie vienodo šnaresio lietaus grįžta mano mintys nuolatos, aš – neregima kreivė, brėžiama šiandien ir visados vėjo, risto žirgo, nutrūkusio nuo saito, neregimos jo pasagos kalena į duris ir langus,* užuolaidos vos virpčioja kambaryje, apstatytame tamsiais aukštais baldais, o jame vyriškis rašo laišką, taip dėstydamas žodžius ir derindamas juos vieną prie kito, kad nesąmonė atrodytų pagrįsta, nenuoseklumas logiškas, silpnybė taptų jėga, pažeminimas – orumu, o baimė – neprilygstama drąsa, nes tai, kokie mes esame, ne mažiau svarbu negu tai, kokiais trokštume būti, kokiais išdrįstume būti belaukdami tos valandos, kai reikės duoti ataskaitą už savo darbus, ir tas, kas tai suvokė, jau yra nuėjęs pusę kelio ir, jeigu to nepamirš, ko gero, turės jėgų įveikti ir antrąją kelio pusę. Rikardas Rejišas ilgai dvejojo svarstydamas, kaip turėtų kreiptis, šiaip ar taip, laiškas – atsakingas dalykas, rašant neįmanoma tenkintis pusiniais sprendimais, šaltumas arba, priešingai, pernelyg didelis jausmingumas sąlygoja bendrą laiško toną, kuris vienu ar kitu atveju nulemia to laiško apibrėžtų santykių pobūdį, todėl neišvengiamai randasi santykiai, gretutiniai su tikraisiais ir, vadinasi, visiškai jų neatitinkantys. Taip kyla jausmų sumaištis ir visokie nesusipratimai. Savaime suprantama, Rikardas Rejišas ir neketino Marsendos vadinti Maloningąja ponia ar Didžiai gerbiamąja ponia, pagal etiketo taisykles tai būtų jau per daug, tačiau, atsisakęs tų dviejų variantų, suvokė, jog nežino, kaip galėtų į ją kreiptis, kad išvengtų pavojingo familiarumo, liudijančio apie artumą, pavyzdžiui, nevalia rašyti – Mano mieloji Marsenda – nuo kada jinai jo, nuo kada ji jam miela, kas be ko,

jis galėjo pavadinti ją panele Marsenda arba brangiąja Marsenda ir netgi jau parašė, tačiau kreiptis žodžiu *panelė* jam pasirodė kvaila, o žodžiu *brangioji* – dar kvailiau, tad, sudraskęs keletą lapų, ryžosi apsiriboti vien vardu, nes tik vardu privalome kreiptis vieni į kitus, tik jis vienas mums duotas, juk pasakyta, Duokite vardą vienas kitam, todėl kiekvienas mūsų turi vardą ir jį saugo. Tad jis parašė, Marsenda, kaip jūs manęs prašėte ir kaip jums pažadėjau, noriu jums pranešti, tačiau sulig tais žodžiais susimąstė, paskiau aprašė mums jau žinomą didžiąją naujieną, kaip jau minėjome, derindamas ir tinkindamas sakinius, jungdamas atskiras dalis į vieną visetą, užpildydamas spragas, ir jeigu nesakė teisybės, juo labiau visos teisybės, vis dėlto nemelavo, svarbiausia, kad laiškas suteiktų džiaugsmo abiem, ir rašančiajam, ir skaitančiajam, ir kad jiedu pažintų save ir vienas kitą, įsižiūrėję į pavaizduotą ir pamatytą paveikslą, kuris, nors ir koks idealus jis būtų, beje, bus vienintelis, nes policijoje jis nepasirašė jokio dokumento, patvirtinančio jo žodžių tikrumą, tai buvo paprasčiausias pašnekesys, kaip mandagiai paaiškino viršininko pavaduotojas. Savaime suprantama, ten stypsojo tasai Viktoras, štai jums ir liudytojas, tačiau jau šiandien jis ne kažin ką prisimena, o rytoj dar mažiau prisimins, jis turi kitų, nepalyginti svarbesnių reikalų. Jeigu kada nors teks papasakoti šį atsitikimą, mes neturėsime jokių liudijimų, išskyrus Rikardo Rejišo laišką, aišku, jeigu per tą laiką jis nebus pasimetęs, o tai visai įtikėtina, kai kurių popierių apskritai nedera saugoti. Visi kiti šaltiniai, jeigu tokių atsiras, bus nepatikimi, nors ir įtikimi, nes bus apokrifiniai, neautentiški, žodžiu tariant, visi drauge ir kiekvienas skyrium prieštaraus vienas kitam ir tikriesiems faktams, beje, mums neprieinamiems ir nežinomiems, galimas daiktas, mums patiems reikės išgalvoti teisybę, daugiau ar mažiau panašų dialogą, Viktorą, viršininko pavaduotoją, vėjuotą ir lietingą rytą, gailios širdies gamtą, ir viskas bus tiesa ir drauge netiesa. Rikardas Rejišas baigia laišką reikšdamas pagarbą ir nuoširdžiai linkėdamas sveikatos, atleiskime

jam stiliaus nesklandumus, ir, truputį padvejojęs, prieraše pridūrė, jog, ateinantį sykį atvažiavusi į Lisaboną, turbūt jo neaptiksianti senoje vietoje, nes jam jau galutinai įkyrėjusi viešbučio rutina, ir jis ketina įsigyti būstą, atidaryti bendrosios praktikos kabinetą, jau seniai laikas pažiūrėti, kaip man pavyks suleisti visas savo naująsias šaknis, jis buvo bepabraukiąs paskutinius keturis žodžius, tačiau persigalvojo ir paliko juos tokius, kokie yra – dviprasmiškai skaidrius, jeigu išsikelsiu iš viešbučio, parašysiu jums tuo pačiu adresu, Koimbra, iki pareikalavimo. Jis perskaitė laišką, perlenkė pusiau, įkišo į voką, paskiau užslėpė tarp knygų – rytoj nuneš į paštą, na, žinoma, ne šiandien, kai dangus su žeme maišosi, laimingi tie, kas turi stogą virš galvos, kad ir Bragansos viešbutyje. Rikardas Rejišas priėjo prie lango, atitraukė užuolaidas, tačiau beveik nieko nepamatė, ir ne todėl, jog srautais pliaupė lietus, sūkuriuodamas lyg vandens debesis, ne, stačiai stiklas apgaravo nuo jo kvapo, ir tuomet, neatitraukdamas žaliuzių, pravėrė langą, Sodrė krantinė buvo patvinusi, apsemtas iš visų pusių nelyginant salelė kūpsojo svaigalų ir tabako kioskas, nuo tos krantinės, nutraukęs švartfalus, nuplaukė pasroviui pasaulis. Kitoje gatvės pusėje, tavernos tarpduryje, rūkė du vyrai. Išgėrė, iš lėto, neskubėdami susisuko savo storas suktines, aptardami dievaižin kokius metafizinius dalykus, galimas daiktas, lietų, užtvėrusį jiems kelią į laisvę, neilgai trukus jie vėl dingo tavernos prieblandoje – belaukdami geresnio oro, pasinaudos proga ir išgers dar po vieną taurelę. Tarpduryje pasirodė dar vienas žmogus, vienplaukis, juodais drabužiais, pažvelgė į dangų, tikėdamasis pamatyti žvaigždes, ir taipgi dingo, tikriausiai nudrožė prie baro, Kliūstelėk, tarė barmenui, ir tas akimoju suprato, ko jam reikia. Rikardas Rejišas uždarė langą, užgesino šviesą, atsigulė ant sofos, antklode užsiklojo kelius, klausydamasis nesuvokiamai vienodo lietaus ūžesio, taip, iš tiesų nesuvokiamas ūžesys, tikrai neklydo tas, kas tai pasakė*. Kad ir nuvargęs, jis neužsnū-

* Turimas omeny Fernando Pessoa eilėraštis apie lietų.

do – atviromis akimis glūdojo įsisupęs į prieblandą nelyginant šilkaverpis savo kokone, *Tu vienišas, niekas tavęs nepažįsta, tylėk ir apsimesk*, sukuždėjo jis kadaise rašytus žodžius ir niekinamai susiraukė, nes jie negali išreikšti vienatvės, tik ją įvardija, taipgi tylėjimas ir apsimetimas negali būti kas kita negu tai, ką jie įvardija, nes žodžiai – tai visai kas kita negu tai, ką jie reiškia, ir būti vienišam, mielasis pone, tai kur kas daugiau, negu tai pasakyti ar išgirsti.

Pavakare jis nusileido į pirmą aukštą. Sąmoningai norėjo suteikti Salvadorui tą jo taip geidžiamą galimybę – anksčiau ar vėliau reikėsią apie tai pasikalbėti, tad geriau pačiam nutarti kada ir kaip, Ne, pone Salvadorai, viskas praėjo labai gerai, jie elgėsi labai mandagiai, atsakysiąs į be galo įteiklų klausimą, Taigi, pone daktare, sakykite, nieko neslėpdamas, ar labai jie ten jus kamavo, Ne, pone Salvadorai, viskas praėjo labai gerai, jie elgėsi labai mandagiai, jiems reikėjo kai kurių duomenų apie mūsų konsulatą Rio de Žaneire, kuris turėjo man išduoti kažin kokį dokumentą, žodžiu, popierizmas, ir tiek. Salvadoras, regis, liko patenkintas atsakymu, tačiau, kaip ir visi tie, kurie dirba viešbučiuose ir daug ko matė gyvenime, širdies gilumoje turėjo tam tikrų abejonių, rytoj pat jis pasistengs jų nusikratyti išsiklausinėjęs savo bičiulį, na, tarkime, gerą pažįstamą Viktorą, Supranti, Viktorai, man reikia žinoti, kas gyvena viešbutyje, ir Viktoras labai apdairiai atsakys, Mielasis bičiuli Salvadorai, nenuleiskite akies nuo to žmogaus, apklausinėjęs jį, mūsų viršininko pavaduotojas man pasakė, Tas daktaras Rejišas – visiškai ne tas, kuo dedasi, jis kažką slepia, nevalia nuo jo nuleisti akies, ne, aš neturiu kokių nors įtarimų, tik nuojauta man neduoda ramybės, pasek, su kuo jis susirašinėja, Kol kas jis negavo laiškų, Tai irgi keista, reikia patikrinti, ar negauna laiškų iki pareikalavimo, ar su kuo nors susitinka, Šiaip ar taip, viešbutyje su niekuo nesusitinka, Ką gi, duok man žinią, jei pastebėsi, jog ramiame raiste velniai dėbso. Po to slapto pokalbio nuo rytojaus dienos viešbutyje įsivyraus slogi atmosfera, visi viešbu-

čio tarnautojai, vaizdingai tariant, tolydžio kreips žvilgsnius į tą pusę, kur nutaikytas Salvadoro šautuvas, ir taip atidžiai stebės Rikardą Rejišą, jog tai daugiau panėšės į sekimą, netgi Ramonas vakare sveikinasi kur kas šalčiau, Felipė niurzgia, savaime suprantama, yra viena gerai mums žinoma išimtis, betgi ką ji, vargšelė, gali padaryti, tik jaudintis, nerimauti, ir ne be reikalo, ir pasakoti, Šiandien Pimenta, tas bjaurybė, pasakė krizendamas, kad, girdi, šita istorija geruoju nesibaigs, pamatysite, ko susilauksime, Pasakykite man, kas čia darosi, būkite geras, aš niekam neišplepėsiu, Nieko čia nėra, kvailystės, ir tiek, žmonės neturi ko veikti, visko prisigalvoja, kišasi į kitų žmonių gyvenimą, Aišku, kad kvailystės, betgi jie mums sugadins gyvenimą, ne, ne mums, bet jums, Nesirūpink, kai tiktai išsikelsiu iš viešbučio, visi nustos malti liežuviais, Jūs man nesakėte, jog ketinate išvažiuoti, Anksčiau ar vėliau turėsiu išsikelti, juk negaliu čia gyventi iki amžių pabaigos, Vadinasi, mudu daugiau nebesusitiksime, ir Lidija, padėjusi galvą Rikardui Rejišui ant peties, nuvarvino ašarėlę, jis pajuto, Na, liaukis, neverk, toks gyvenimas, žmonės susitinka, išsiskiria, ką gali žinoti, gal rytoj tu ištekėsi, Kas jau kas, o aš per sena tekėti, ir kur jūs ketinate pasiduoti, Pasiieškosiu būstą, susirasiu sau tinkamą ir gyvensiu, Jei norite, Jei noriu ko, Galėčiau jus aplankyti, gavusi laisvą dieną, nieko daugiau pasaulyje neturiu, Sakyk man, Lidija, kodėl aš tau taip patikau, Nežinau, turbūt todėl, kad, kaip jau sakiau, nieko daugiau pasaulyje neturiu, Juk tu turi motiną, brolį, tikriausiai turėjai ir mylimųjų, ir ne vieną, turėsi ir daugiau, be to, esi daili, kada nors ištekėsi, susilauksi vaikučių, Gali būti, bet šiandien nieko daugiau neturiu, Tu šaunuolė, Jūs neatsakėte į mano klausimą, Kokį klausimą, Ar norėtumėte, kad jus aplankyčiau gavusi laisvą dieną, kai turėsite būstą, O tu norėtum, Noriu, Tuomet lankyk mane, kol, Kol jūs susirasite ką nors iš savo aplinkos, Aš ne tai turėjau galvoje, Kai tai atsitiks, pasakykite man, Lidija, daugiau nebeateik, ir aš nebeateisiu, Kartais man toks įspūdis, jog aš nesuprantu, kas

tu tokia, Kambarinė, Betgi tu vardu Lidija ir šneki anaiptol ne kaip kambarinė, Kai imi šnekėti, kaip aš kad dabar šneku, padėjusi galvą jums ant peties, ateina kitokie žodžiai, netgi aš tai suvokiu, Labai norėčiau, kad vieną gražią dieną gautum gerą vyrą, Aš ir pati norėčiau, bet pasiklausau, ką pasakoja moterys, ištekėjusios už gerų vyrų, ir susimąstau, Tavo manymu, jie nėra geri vyrai, Mano galva, ne, O koks vyras, tavo galva, geras, Nežinau, Sunku tau įtikti, Ką jūs, man gana to, ką turiu dabar, štai guliu čia ir negalvoju apie ateitį, Aš visada būsiu tavo draugas, Nežinia, ką žada rytojus, Vadinasi, tu abejoji, jog visada būsi mano draugė, Apie mane nėra ko šnekėti, Paaiškink, ką turi galvoje, Aš nemoku aiškinti, jei mokėčiau, viską paaiškinčiau, Tu aiškini kur kas geriau, negu įsivaizduoji, Na jau, juk aš beraštė, Betgi moki skaityti ir rašyti, Prastai, skaityti skaitau, bet rašydama pridarau daugybę klaidų. Rikardas Rejišas stipriai priglaudė ją prie savęs, Lidija jį apkabino, besišnekant pamažu juos apėmė kažkoks nenusakomas, kone skausmingas jausmas, todėl jiedu be galo švelniai pradėjo tai, ką pradėjo, o ką jie pradėjo – aiškinti nereikia.

Nuo rytojaus dienos Rikardas Rejišas ėmėsi ieškoti būsto. Išeidavo rytą, grįždavo sutemus, pietaudavo ir vakarieniaudavo mieste, klajodavo po Lisaboną naudodamasis *Diário de Notícias* skelbimų skyriumi – vadovu po miestą, tačiau toli nevažiuodavo, priemiesčių kvartalai neatitiko nei jo skonio, nei polinkių, pavyzdžiui, jis nieku gyvu nebūtų apsigyvenęs Kijongos didvyrių arba Moraešo Soarešo gatvėje, pigių gyvenamųjų namų kvartale, kur būsto nuoma buvo palyginti žema, penkių ar šešių kambarių butas atsiėjo nuo šimto šešiasdešimt penkių iki dviejų šimtų keturiasdešimties eskudų per mėnesį, jis nė neketino tokio nuomotis ir nenorėjo gyventi taip toli nuo centro, juo labiau neturėdamas vaizdo į upę. Jis pageidavo buto su visa apystata, ir tai savaime suprantama, kur tai girdėta, kad vienišas vyriškis, nepasitaręs su moterimi, suvoktų, kokių rykų ir dalykų reikia prisipirkti

naujam butui, baldų, patalynės, indų, be to, mums būtų sunku įsivaizduoti, jog Lidija, vargšelė, galėtų vaikščioti su Rikardu Rejišu po parduotuves, stengdamasi įpiršti savo nuomonę, na, o Marsenda, nors ji ir būtų Lisabonoje ir nors tėvas sutiktų, kad ji padėtų Rikardui Rejišui, ką ji išmano apie praktinį gyvenimą, juo labiau apie būstą, nes pažįsta tik savo namus, kurie, tiesą pasakius, ir ne jos tikrąja to žodžio prasme, turint omeny, jog ne jai jie priklauso ir ne ji juos išlaiko. Taigi Rikardas Rejišas pažįsta tik tas dvi moteris, Fernandas Pessoa gerokai perdėjo pavadindamas jį Don Žuanu. Žodžiu sakant, išsikraustyti iš viešbučio ne taip jau paprasta. Gyvenimas, kad ir koks jis būtų, spendžia savo spąstus, pina raizgus kiekvienam žmogui skyrium, sukuria jam savitą inerciją, nesuvokiamą tam, kas kritiškai žiūri į jį iš šalies, nuosekliai laikydamasis savo dėsnių ir taisyklių, savo ruožtu nesuvokiamų stebimajam, todėl tenkinkimės tuo mažu, kas mums suprantama kitų gyvenime, už tai jie bus mums dėkingi ir, galimas daiktas, atsiteis tuo pačiu. Salvadoras nėra nei iš tų, nei iš anų, jį erzina tai, jog svečias, priešingai nei anksčiau, ištisas dienas praleidžia mieste, erzina taip, kad jis jau buvo beeinąs pasitarti su savo bičiuliu Viktoru, tačiau paskutinę akimirką jį sustabdė instinktyvi baimė įsivelti į istoriją, kuri gali blogai baigtis ir pakenkti jam pačiam. Jis pasidarė itin paslaugus Rikardui Rejišui, tuo galutinai suklaidindamas visus viešbučio tarnautojus, kurie nebeišmanė kaip elgtis, – tebūnie mums atleista už tokį blusinėjimąsi, tačiau, kaip sakoma, šviežiena – ne kas diena.

Mūsų gyvenime pilna paradoksų. Kaip tik tomis dienomis pasklido žinia, jog suimtas Luisas Karlosas Prestesas*, – duok, Dieve, kad policija vėl neprisimintų Rikardo Rejišo, neimtų jo kvosti, ar buvo su juo susitikęs Brazilijoje, ar kartais jo negydė, be to, tomis dienomis Vokietija nutraukė Lokarno sutartį ir užėmė Reino sritį, tiek ilgai grasinusi, paga-

* Luisas Karlosas Prestesas (Luís Carlos Prestes, 1898–1990) – Brazilijos komunistų partijos generalinis sekretorius.

liau griebėsi veiksmų, tomis dienomis Santa Klaroje įvyko iškilmingas vandentiekio kolonėlės atidarymas, pašėlusiai džiūgaujant gausiai susirinkusiems gyventojams, iki tol apsirūpinusiems vandeniu iš gaisrinės hidrantų, ta dingstimi buvo surengta puiki šventė, du nekalti vaikučiai, mergytė ir berniukas, prisileido du ąsočius vandens, griaudėjant plojimams, visa gerkle valiojant, tauta taurioji, nemirtingoji, tomis dienomis į Lisaboną atvyko garsusis rumunas, vardu Manoileskus*, kuris vos atkeliavęs pareiškė, Jūsų šalies sieną mane paskatino kirsti naujoji ideologija, plačiai paplitusi Portugalijoje ir įkvėpusi man, mokiniui, deramą pagarbą ir podraug nepaprastą džiaugsmą, būdingą kiekvienam tikinčiajam, tomis dienomis pasakė prakalbą Čerčilis paskelbdamas, jog Vokietija – vienintelė Europos šalis, nebijanti karo, tomis dienomis buvo uždrausta Ispanijos fašistų partija, vadinamoji Ispanijos falanga, o jos vadovas Chosė Antonijas Primas de Rivera – suimtas, tomis dienomis pasirodė Kierkegaardo *Nevilties reiškinys*, pagaliau tomis dienomis Tivolio kino teatre įvyko filmo *Bozambo* premjera, idant visi įsitikintų, koks taurus baltųjų siekis iš pirmykščių tautelių išrauti pasibaisėtiną karingumo dvasią, kaip tik tomis dienomis Rikardas Rejišas nieko kito nedarė, vien diena dienon ieškojo būsto. Beje, jis jau ima pasiduoti nevilčiai, be ankstesnio užsidegimo sklaido laikraščius, skelbiančius visiškai ne tai, ko jam reikia, pavyzdžiui, skelbiančius apie Venizeloso** mirtį, apie tai, jog, pasak jūrų ministro Ortinso de Betankūro, kariškis, o juo labiau portugalas, nieku gyvu negali būti internacionalistas, ir apie tai, jog vakar lijo, ir apie tai, jog Ispaniją užlieja raudonasis tvanas, ir apie tai, jog už septynis eskudus ir penkiasdešimt sentavų galima įsigyti *Vienuolės portugalės*

---

* Michailas Manoileskus (Mihail Manoïlesco, 1891–1950) – Rumunijos politikas ir ekonomistas.

** Eleftheriosas Venizelosas (1864–1936) – Graikijos politikas ir visuomenės veikėjas.

*laiškus**, o apie tai, kur galima susirasti reikiamą būstą – nė žodžio. Nepaisant Salvadoro palankumo, Bragansos viešbučio atmosfera tapo nebepakenčiama, vadinasi, reikia kraustytis, juo labiau kad išsikėlęs Lidijos jis nepraras, ji pažadėjo jį lankyti drauge garantuodama mums žinomų poreikių patenkinimą. Fernando Pessoa jis beveik nebeprisimena, tarytum jo paveikslas būtų išdilęs drauge su prisiminimais ar veikiau išblukęs ir išblėsęs kaip nuotrauka saulėkaitoje arba kaip laidotuvių vainikas, nupintas iš dirbtinių, vis labiau nusišeriančių gėlių, juk jis pats tuomet pasakė – devyni mėnesiai, dar nežinia, ar jis sugebės tiek pratempti. Fernandas Pessoa nesirodė, gal užgaidavo, gal buvo prastai nusiteikęs, viskuo nusivylęs, o gal mirusysis neturi teisės išsisukinėti nuo pomirtinių priedermių, beje, tai tiesiog prielaida, ką mes, gyvieji, galime žinoti apie gyvenimą anapus, ir Rikardas Rejišas to nepaklausė, nepasinaudojo proga, netgi to neprisiminė, nes visi mes, gyvieji, – savanaudžiai ir kietaširdžiai. Slenka dienos, vienodos, pilkos, vėl kalbama apie audras Ribatežaus provincijoje, pragaištingus potvynius, srovės nuplautas gyvulių bandas, trobas, griūvančias ir vėlei virstančias moliu, iš kurio jos buvo nukrėstos, išmirkusius pasėlius, upių pakrantes užliejančius bekraščius ežerus, kuriuose kur ne kur kyšo gluosnių svyruoklių viršūnės, pašiurpusios uosių ir tuopų keteros, kuokštai žolių ir nendrių, užkliuvusių už viršutinių šakų, kad vėliau, vandeniui nuslūgus, žmonės galėtų pasakyti, Štai kaip aukštai buvo pakilęs vanduo, ir sunku tuo patikėti, Rikardas Rejišas nei matė tas negandas, nei nuo jų nukentėjo, jis skaito laikraščius, žiūrinėja nuotraukas, Tragedijos vaizdai, tokia antraštė, jis negali patikėti kantriu aukštybių žiaurumu, juk ten tiek visokių galimybių išplėšti mus iš šio pasaulio, o vis dėlto su pasimėgimu pasirenkama

* 1668 m., Prancūzijos kariuomenei pasitraukus iš Portugalijos, Paryžiuje pasirodė knyga „Vienuolės portugalės laiškai", tariamai tikri vienuolės Marianos Alkoforado laiškai grafui Noeliui de Šamilji, nors iš tikrųjų knyga priklausė Gabrielio Josepho de Lavergne plunksnai.

geležis, ugnis ir toji baisybė vandens. Žodžiu, jeigu neturėtume Dievo dovanos skaityti širdyse, matydami tą poną, taip jaukiai įsitaisiusį ištaigaus viešbučio svetainėje ant sofos šalia įkaitusio šildytuvo, niekada nepamanytum, kad jo galvoje sukasi tokios skaudžios mintys, kaip jis užjaučia savo artimą, kenčiantį ne per toliausiai, na, už penkiasdešimties, daugių daugiausia už aštuoniasdešimties kilometrų, kokias liūdnas godas godoja apie aukštybių žiaurumą ir dievų abejingumą, nes viena niekuo nesiskiria nuo kito, kai tuo tarpu aš čia, klausausi, kaip Salvadoras siunčia Pimentą į tabako kioską atnešti ispaniškų laikraščių, kai tuo tarpu girdžiu laiptais į antrą aukštą lipančios Lidijos žingsnius, kurių neįmanoma sumaišyti su kitais, jie atitraukia mano dėmesį, bet vėl grįžtu prie skelbimų skyriaus, kuriuos pastaruoju laiku skaitau kaip apsėstasis, būsto nuoma, smiliumi nepastebimai vedžioju eilutes – nepastebimai, kad nepastebėtų iš netyčių užklupęs Salvadoras, staiga stabtelėju, butas su visu apstatymu, Šventosios Kotrynos gatvė, mokestis už naudojimąsi baldais įskaičiuotas į buto nuomą, ryškiai kaip potvynio nuotraukos prieš akis iškyla pastatas su iškaba antrajame aukšte, matytas tą pačią pavakarę, kai buvau nuėjęs susitikti su Marsenda, kaip galėjo man išgaruoti iš galvos, lekiu nieko nelaukdamas, ramiau, neskubėk, elkis kaip niekur nieko, baigiu skaityti *Diário de Notícias*, gražiai sulankstau, palieku tokį, kokį radau, aš ne iš tų atgrubnagių, kurie pameta ant stalo išpleiktą laikraštį, atsistoju ir sakau Salvadorui, Eisiu pasivaikščioti, lyg jau nebelyja, o kaipgi kitaip paprastai pasiaiškinsi prireikus, Rikardas Rejišas staiga susivokia, jog pasidarė savotiškai susijęs su viešbučiu arba su Salvadoru, priklausomas nuo jų, ir pasijuto lyg vėl tapęs jėzuitų kolegijos auklėtiniu, nusižengiančiu drausmei ir taisyklėms tik todėl, kad reikalaujama laikytis drausmės ir taisyklių, betgi ne, dabar dar blogiau, nes jis nedrįsta pasakyti, Cit, Salvadorai, aš einu apžiūrėti būsto, jeigu patiks – išsikelsiu iš viešbučio, nusibodo man ir jūsų viešbutis, ir tu, ir Pimenta, visi, aišku, išskyrus Lidiją,

kuri nusipelniusi kur kas geresnio gyvenimo. Žinoma, nieko panašaus nepasakė, tik pasakė, Iki, lyg atsiprašydamas, bailumas pasireiškia ne tik mūšio lauke ar atsidūrus prieš nuogą peilį, nukreiptą tau į pilvą, drebančius iš baimės vidurius, kai kuriems žmonėms toje vietoje, kur priklauso būti drąsai, kliuksi kažkas panašaus į drebučius, bet jie nekalti, tokiais jau apsigimę.

Po kelių minučių Rikardas Rejišas jau buvo Šventosios Kotrynos gatvėje. Atsisėdę ant to paties suoliuko, du senukai žiūrėjo į upę, išgirdę žingsnius, atsigręžė, ir vienas kitam tarė, Tą žmogėną jau matėme šičia prieš tris savaites, ir daugiau nepridūrė nė žodžio, o kitas pritarė, Aha, su mergina, savaime suprantama, čia būta daug vyrų ir moterų, vieni praėjo pro šalį, kiti sustoję žiopsojo į upę, tačiau senukai žino, apie ką kalba, be reikalo sakoma, jog senatvėje silpnėja atmintis, jog atmintyje išlieka tik seni dalykai, lyg lapai slūgsant potvyniui retkarčiais išplaukiantys į paviršių, senatvėje atmintis pasidaro siaubinga, tolydžio primena paskutines dienas, blėstantį pasaulio vaizdą, paskutinę gyvenimo akimirką, Va šitaip aš su juo atsisveikinau, nežinia, ar taip bus visą laiką, sako senukai, atsidūrę anapus, tiedu, be abejo, irgi sakys tą patį, nors šios dienos vaizdai jiems dar ne paskutiniai. Prie nuomojamo namo durų prisegtas raštelis, Pageidaujančius apžiūrėti butą prašome kreiptis į valdytoją, nurodytas adresas miesto centre, buvo dar ne per vėlu, Rikardas Rejišas tekinas leidosi Kaljariso gatvės link, sėdo į taksi, grįžo lydimas storulio, Taip, pone, aš – valdytojas, štai raktai, juodu užlipo į antrąjį aukštą, butas didelis, erdvus, tinkamas gausiai šeimai, baldai tamsaus raudonmedžio, minkšta lova, aukšta spinta, dailiai apstatytas valgomasis, bufetas, indauja sidabriniams arba porcelianiniams indams, nelygu, kokius turite, praplečiamas pietų stalas, o štai raižyto palisandro rašomasis stalas įvijai pjaustytinėmis, tarytum drebančiomis kojomis, aptrauktas žalia gelumbe nelyginant biliardo stalas, nutrintas iš vieno krašto, virtuvė, vonios kambarys, labai paprastas,

bet patenkinamas, visa bėda, kad baldai tuštutėliai ir nuogi, nei lėkščių, nei paklodžių, nei rankšluosčių, Anksčiau čia gyveno senyva dama, našlė, dabar persikraustė pas vaikus, viską išsivežė, butas išnuomojamas tik su baldais. Rikardas Rejišas priėjo prie pliko lango, be užuolaidų, pamatė palmes, Adamastorą, senukus ant suoliuko, drumzliną upę, tolėliau – karo laivus, pirmagaliais atgręžtus į krantą, žiūrint į juos, neaišku, ar jūros potvynis kyla, ar slūgsta, nieko baisaus, pagyvensim – pamatysim, Kiek prašote, kokio užstato pageidaujate už baldus, po pusvalandžio, truputį pasiderėję, juodu sukirto rankas, valdytojas suprato, jog turi reikalą su oriu ir patikimu žmogumi, Rytoj teikitės ateiti į mano biurą, surašysime nuomos sutartį, štai, pone daktare, raktas, jauskitės kaip namie. Rikardas Rejišas padėkojo, pasiteiravo, ar negalėtų susimokėti rankpinigių, šiek tiek prašokančių įprastą sumą, valdytojas tuojau pat išrašė laikiną pakvitavimą – atsisėdo prie rašomojo stalo, išsitraukė parkerį, pagražintą auksiniais stilizuotais lapeliais ir šakelėmis, ir namų tyloje buvo girdėti vien plunksnos čežėjimas popieriaus paviršiumi ir dusulingas storulio švokštimas, Prašom, ne, ne, nesirūpinkite, aš važiuosiu taksi, numanau, kad norėsite dar pabūti, įsijausti į savo naują būstą, tai savaime suprantama, žmogus negali be namų, dama, anksčiau čia gyvenusi, vargšelė, kruvinomis ašaromis verkė išsikeldama, niekas nesugebėjo jos paguosti, tačiau prieš vėją nepapūsi, toks gyvenimas – miršta žmona arba vyras, perveikia ligos, nuo likimo nepabėgsi, taigi, sutarta, laukiu jūsų rytoj. Likęs vienas, Rikardas Rejišas dar sykį apeina namus su raktu rankoje, dabar jau nieko nebegalvoja, tiesiog apžiūri, ir tiek, paskiau sustoja prie lango, laivai pasisukę pirmagaliu aukštupio link, vadinasi, prasidėjo atoslūgis. Senukai tebesėdi ant to paties suoliuko.

Tą naktį Rikardas Rejišas praneša Lidijai, jog išsinuomojo būstą. Ji nuvarvina kelias ašaras gailestaudama, jog dabar nebegalės jo matyti kas akimirką, įsijausminusi ji gerokai perdeda, ir anksčiau nematydavo jo kas akimirką, nes naktį šviesos nedegdavo bijodama pašalinių akių, rytą anksti išbėgdavo, o vakare, kitiems matant, turėdavo nepaprastai mandagiai su juo elgtis, vaidinti komediją dumdama akis pikta linkintiems, bet užtat, ištaikiusi progą, atsiimdavo su kaupu. Rikardas Rejišas ją guodžia, Liaukis, juk mudu matysimės, kai turėsi laisvą dieną, ir ten bus daug ramiau, savaime suprantama, jeigu tu norėsi, atsakymas į tuos žodžius aiškus iš anksto, Kaipgi aš nenorėsiu, juk aš jau sakiau, o kada kelsitės, Kai tik galėsiu ten apsigyventi, baldai jau yra, tačiau daugiau nieko nėra – nei patalynės, nei indų, kažin ko man nereikia, rankšluosčių, paklodžių, antklodžių, visa kita po truputį susipirksiu vėliau, Jeigu name seniai niekas nebegyvena, vadinasi, reikia apsišvarinti, aš ateisiu ir išvalysiu, Va, dailiausia, aš nusisamdysiu kokią nors moterį kaimynystėje, Nė nebandykit, pasikliaukit manimi, nėra reikalo ką nors kviestis, Tu šaunuolė, Kokia esu, tokia, ir į tuos žodžius nereikia atsakymo, kiekvienam žmogui privalu gerai išmanyti, koks jis yra, ko jau ko, o tokių patarimų, kaip „pažink save“, netrūko nuo graikų ir romėnų laikų, tad reikia tik stebėtis, jog Lidija, regis, nė kiek neabejoja savo sugebėjimais.

Rytojaus dieną Rikardas Rejišas eina apsipirkti, įsigyja dvi pamainas patalynės, rankšluosčių – veidui, kojoms ir voniai, laimė, kad neturi rūpesčių dėl vandens, dujų ir elektros, kompanijos nieko neišjungė, Jeigu nepageidaujate sudaryti naujų sutarčių, galite toliau naudotis visais patogumais buvusios nuomininkės vardu, pasakė jam valdytojas, ir jis sutiko. Taipgi nusiperka emaliuotų ir aliumininių puodų, prikaistuvį pienui virinti, kavinuką, puodelių ir lėkštučių, servetėlių, kavos, arbatos ir cukraus, visko, ko reikia pusryčiams, nes pietauti ir vakarieniauti namie neketina. Visi tie rūpesčiai jam patinka, primena pirmąsias dienas Rio de Žaneire, kai pats vienas, niekieno nepadedamas, tvarkėsi savo buitį. Ištaikęs laisvą valandėlę, parašo trumpą laišką Marsendai, pranešė persikėlęs į naują būstą, keisto sutapimo dėka esantį visiškai netoli tos vietos, kur jiedu susitiko, taigi, nors ir koks platus pasaulis, žmonės kaip ir gyviai turi savo medžioklės plotus, savo diendaržį ar vištidę, savo voratinklį – štai pats geriausias palyginimas, voras nudriekė vieną giją iki Porto, kitą – iki Rio de Žaneiro, tačiau vis viena tiedu miestai – viso labo paprasčiausi atramos taškai, šulai, švartavimo knechtai, nes ne tenai, o pačiame voratinklio vidury lemiamas voro ir musių gyvybės ir lemties klausimas. Pavakare Rikardas Rejišas sėda į taksi, apvažiuoja visas parduotuves, atsiima nupirktą labą ir paskutinę akimirką nusiperka sausainių, trijų rūšių tešlainių, cukruotų vaisių. Parsiveža viską į Šventosios Kotrynos gatvę kaip tik tuo metu, kai du senukai susiruošia namo, į patį kvartalo pakraštį, ir, kol Rikardas Rejišas trim žygiais susineša viską į vidų, jie nespėja nueiti taip toli, kad atsigręžę nepastebėtų antrame aukšte užsidegant šviesą, Žiū, kažkas įsikėlė į donos Lujizos butą, ir nueina tik pamatę viename lange naują įnamį, nueina sudirgę, susierzinę, taip kartais atsitinka, ir garbė Dievui, kad atsitinka, gyvenimas atrodo nebe toks vienodas, žmogus pagalvoja, kad priėjo kelio galą, o pasirodo, tai tik posūkis, atsiveria nauji vaizdai, nauji potyriai. Pro plikus, be užuolaidų langus Rikardas Rejišas žiūrėjo

į plačią upę, užgesino šviesą, kad geriau matytų, iš dangaus leidosi pilkšva peleninė sambrėškio uždanga, drumzlinu vandeniu plaukė laivai su šviečiančiais žiburiais, keliantys keleivius per upę, lenkdami karo laivus, prekinius laivus, nuleidusius inkarus, ir, pusiau užstota kyšančių stogų, grįžo į doką paskutinė fregata, panaši į vaikišką piešinį, vakaras toks liūdnas, tokia širdgėla, jog ima noras pravirkti čia pat, kakta įsirėmus į lango stiklą, atsitvėrus nuo pasaulio tuo šaltu lygiu paviršium, aprasojusiu nuo kvėpavimo, bežiūrint, kaip pamažu traukiasi ūku dunksanti Adamastoro figūra, kaip blėsta jo pyktis, nukreiptas į iššūkį metusį jam žalią žmogutį*, nematomą iš tos pusės ir todėl turintį ne ką daugiau reikšmės. Rikardas Rejišas išėjo jau visai sutemus. Pavakarieniavo Odminių gatvėje, pusrūsyje įrengtame restoranėlyje žemomis lubomis, vienišas tarp tokių pat vienišų žmonių, kas jie tokie, kaip jie gyvena, kas juos čia priviliojo, jie želėja menkę arba keptą jūrų lydeką, žlėgtainį su bulvėmis, beveik visi geria raudonąjį vyną, vilki madingais drabužiais, tačiau prastai išsiauklėję – kviesdami kelnerį, peiliu kaukši į taurę, kone gašliai mėgaudamiesi pagaliuku krapštosi dantis arba, sužnybę pirštais, traukia iš tarpdančio įstrigusią gyslą, tolydžio raugėja, atsisega diržą, prasisagsto liemenę, atleidžia petnešas. Rikardas Rejišas mąsto, Šit kaip dabar man teks visada pietauti ir vakarieniauti, tarškant indams ir kelneriams šūkaujant pro langelį į virtuvę, Vieną sriubos, Pusę kalmarų, užuot sakius – pusę porcijos, balsai nuilsę, aplinka nyki, patiekalai atvėsę, lėkštės riebaluotos, gretimas stalas dar nenukraustytas, staltiesė sulaistyta vynu, pilna trupinių, smilksta pusiau sumaigyta cigaretė, ak, Bragansoje gyvenimas visiškai kitoks, nors viešbutis ir ne aukščiausios klasės, Rikardas Rejišas staiga nepaprastai pasiilgsta Ramono, kurį, beje, rytoj pamatys, nes šiandien ketvirtadienis, o jis išsikelia tik šeštadienį. Šiaip ar taip, Rikardas Rejišas puikiai išmano, ko

* Turimas omeny Vaskas da Gama, pirmas apiplaukęs Afriką 1497–1499 m.

vertas tas ilgesys, tai stačiai pripratimas, ir tiek, atpranti nuo vieno dalyko, pripranti prie kito, jau beveik trys mėnesiai, kai jis Lisabonoje, o Rio de Žaneiras tarytum tolima praeitis, lyg kitas gyvenimas, jo paties ar nesuskaitomos daugybės jo antrininkų gyvenimai, ir šitokiu požiūriu galima padaryti prielaidą, jog Rikardas Rejišas šiuo metu taipgi vakarieniauja Porte arba pietauja Rio de Žaneire, arba kuriame kitame pasaulio kampelyje, jeigu žmogui apskritai įmanoma taip susiskaidyti. Nelijo visą dieną, jis galėjo kuo ramiausiai apsipirkti ir dabar ramia širdimi grįžta į viešbutį, o grįžęs pasakys Salvadorui, jog šeštadienį išsikelia, kas gali būti paprastesnio, Šeštadienį išsikeliu, tačiau jaučiasi kaip paauglys, kuris, neatsiklausęs tėvo, neduodančio jam namų rakto, išdrįso jį pasiimti savavališkai, pasikliaudamas tuo, jog kaip paprastai viskas pasibaigs laimingai.

Salvadoras tebėra registratūroje, savo darbo vietoje, tačiau jis perspėjo Pimentą, jog, vos paskutiniam svečiui baigus vakarienę, eisiąs namo anksčiau nei paprastai, nes jo žmona serganti gripu, Nieko nuostabaus, kai tokie orai, familiariai atsiliepė Pimenta, nes juodu pažįstami jau daugelį metų, ir Salvadoras suniurzgė, O man nevalia sirgti, suprask, kaip nori, tuos mįslingus ir daugiaprasmius žodžius, ar jis skundžiasi geležine sveikata, ar kreipiasi į piktąsias galias, perspėdamas jas, kiek nuostolių patirsiąs viešbutis, jeigu darbo vietoje nebūsią administratoriaus. Įėjęs Rikardas Rejišas pasisveikino, paskiau akimirką padvejojo svarstydamas, ar derėtų pasikalbėti su Salvadoru slapčia, tačiau tuojau pat tarė sau, jog būtų kvaila mįslingai kuždėti ką nors panašaus, Klausykite, pone Salvadorai, man dievaži nesmagu, meldžiu man atleisti, betgi jūs žinote, kaip būna gyvenime, ir šilta, ir šalta, ir juoda, ir balta, matot, aš noriu išsikelti iš jūsų nuostabaus viešbučio, išsinuomojau būstą, tikiuosi, jog neužsigausite, būsime, kaip buvę, draugai, ir staiga jį apima nerimas, lyg vėl būtų grįžęs į paauglio metus, į jėzuitų kolegiją, lyg vėl klūpotų prie klausyklos langelio kuždėdamas, Melavau, pavydėjau, turė-

jau netyrų minčių, grabinėjausi, jis prieina arčiau prie registratūros stalo, Salvadoras palinki jam labos nakties, nusisuka paimti rakto, Rikardas Rejišas puola į priekį, skuba ištarti išsivadavimo žodžius, kol anas tebestovi nusisukęs, užklupkime iš netyčių, išmuškime iš pusiausvyros, o dabar smūgis iš pasalų, Būkite malonus, pone Salvadorai, paruoškite sąskaitą, šeštadienį išvažiuoju, ir tuojau pat krimstelėja sąžinė, nes Salvadoras tą pačią akimirką tampa netikėtai skaudžiai įžeisto žmogaus įvaizdžiu, neregėtos klastos auka su raktu rankoje, nedora taip elgtis su tokiu draugišku jums administratorium, reikėjo pasikalbėti slapčia, pasivėdėjus į šalį, Klausykite, pone Salvadorai, man dievaži nesmagu, meldžiu man atleisti, betgi jūs žinote, kokie nedėkingi viešbučio svečiai, o šitas visų bjauriausias, įsliūkino čionai iš patykių, mes visada taip gražiai su juo elgėmės, nors jis susiuostė su kambarine, kitas administratorius, manimi dėtas, seniai būtų išgrūdęs juos abu pro duris arba apskundęs policijai, gerai sakė Viktoras, tik va, vis per gerą širdį, žmonės mane vedžioja už nosies, aha, prisiekiu, jog tai bus paskutinis kartas, daugiau manęs niekas neapgaus. Jeigu minutės ir sekundės būtų vienodos kaip ir tie brūkšniukai, kokiais jos žymimos laikrodžių ciferblatuose, ne visada mums pakaktų laiko paaiškinti, kas atsitinka per tą laiką, laimė, kad reikšmingiausi ir svarbiausi dalykai įvyksta pačiomis ilgiausiomis sekundėmis, labiausiai nusitęsusiomis minutėmis, todėl mes spėjame neskubėdami nuodugniai išnagrinėti kai kuriuos atvejus, nepažeisdami vieno subtiliausių trijų Aristotelio vienybės dėsnių – laiko vienybės dėsnio. Ūmai nutaisęs orią veido išraišką, Salvadoras iš lėto padavė raktą ir įtaigiai tėvišku tonu tarė, Tikiuosi, pone daktare, jog išsikeliate anaiptol ne todėl, kad jums kuo nors nepatiko mūsų paslaugos, ir esama pavojaus, jog kai kas gali klaidingai suprasti tuos kuklaus profesinio pasididžiavimo kupinus žodžius ir įžiūrėti dygią ironiją, ypač turėdamas galvoje Lidiją, tačiau šiuo metu Salvadoras nieko panašaus neturi galvoje, jam tik skaudu ir graudu, jog rei-

kės išsiskirti, Nieku gyvu, pone Salvadorai, karštai užprotestuoja Rikardas Rejišas, priešingai, stačiai susiradau būstą, vis dėlto nutariau įsikurti Lisabonoje, juk žmogui reikia turėti savo kampą, Oho, susiradote būstą, ką gi, jei pageidaujate, galite pasišaukti Pimentą pagalbon, jis padės jums pervežti daiktus, savaime suprantama, jeigu tas būstas Lisabonoje, Taip, žinoma, Lisabonoje, labai jums dėkoju, pats vienas susitvarkysiu, pasisamdysiu kokį nešiką. Pimenta, juo labiau padrąsintas dosnaus administratoriaus pasiūlymo, iš prigimties smalsus ir numanydamas Salvadoro susidomėjimą – kurgi jis bus įsikūręs, pagaliau pradrįsęs pasisiūlė, Kuriems galams, pone daktare, jūs dar mokėsite nešikui, aš pats padėsiu pergabenti lagaminus, Ne, Pimenta, labai ačiū, ir, kad jis atlyžtų, Rikardas Rejišas šiek tiek pasiskubinęs tarė trumpą atsisveikinimo žodį, Norėčiau jums pasakyti, pone Salvadorai, jog visada gražiai prisiminsiu jūsų viešbutį, kur jaučiausi kaip namie tikrąja to žodžio prasme, rūpestingai aptarnaujamas ir dėmesingai išklausomas, dėkoju visiems be išimties tarnautojams už nuoširdumą ir be galo šiltą aplinką, kurią radau šičia grįžęs į tėvynę, kurios nutariau niekados nebepalikti, visiems labai dėkoju, visų ten nebuvo, bet tai neturėjo reikšmės, Rikardas Rejišas nieku gyvu neketino kartoti atsisveikinimo žodžio, jausdamasis nepaprastai juokingas ir daugiau nei juokingas tada, kai nejučia sakė žodžius, galinčius klausytojams sužadinti gana kandžių minčių, vargu ar kas neprisimintų Lidijos, jam kalbant apie aptarnavimą, dėmesingumą ir nuoširdumą, kas be ko, įdomu, kodėl žodžiai, visada taip ištikimai mums tarnavę, kartais taip grėsmingai mus užgriūva, jog mes nebepajėgiame jų sutramdyti, numaldyti ir galų gale pasakome tai, ko nenorėjome išduoti, tai lyg viliote viliojanti bedugnė, mes žinome, jog įkrisime, bet vis dėlto einame vis arčiau krašto. Salvadoras atsidėkojo vos keliais žodžiais, nors to ir nereikėjo, pakako vien padėkoti už tai, jog daktaras Rikardas Rejišas didžiai pagerbė viešbutį, jame apsistodamas, Mes viso labo atlikome savo pareigą,

pone daktare, ir mums visiems labai gaila, pone daktare, kad jūs išsikeliate, mums jūsų labai trūks, ar ne tiesa, Pimenta, ir tas netikėtas klausimas sudrumsčia iškilmingą akimirkos nuotaiką, toks įspūdis, kad norėta parodyti, jog visų širdys sklidinos tų pačių jausmų, tačiau išėjo priešingai, tarytum būtų klastingai mirktelėjęs, Ar nutuoki, ką aš turiu galvoje. Rikardas Rejišas puikiai nutuokia, tad palinki jiems labos nakties ir eina į savo kambarį, spėdamas, jog tiedu dabar jį liežuviais plaka, netgi tariasi išgirdęs minint Lidijos vardą, ką gi daugiau galėtų minėti, tačiau jis nė nenujaučia, kad Salvadoras iš tikrųjų įsakė Pimentai, Poryt susižinok nešiko pavardę, man reikia sužinoti, kur jis persikelia.

Esama tokių tuščių valandų – nors ir kokios jos atrodo trumpos, beje, kaip ir visos laiko atkarpos, išskyrus tas, kurios skirtos lemtingiems epizodams, kaip mūsų buvo minėta anksčiau, ir, kaip sakoma, lekia lyg ant sparnų, – taigi, tokių tuščių, jog laikrodžio rodyklės tarytum be galo ilgai šliaužia nuo vienos padalos prie kitos, rytas niekaip negali prieiti vidurdienio, popietė sustoja, naktis niekad nesibaigia. Taip slinko paskutinės Rikardo Rejišo valandos, kurias jis, nežinia kokių sąžinės priekaištų kamuojamas, nenorėdamas pasirodyti nedėkingas ir abejingas, panoro praleisti viešbutyje. Už tai jam buvo savotiškai atlyginta, kai, pildamas sriubos, Ramonas tarė, Vadinasi, išvažiuojate, pone daktare, ir tie žodžiai buvo persmelkti tokio begalinio liūdesio, kokį sugeba pajusti nebent kuklūs tarnautojai, nužemintieji ir nuskriaustieji. Salvadorui nenueina nuo lūpų Lidijos vardas, jis šaukia ją, siuntinėja tai šen, tai ten, kartais visai be reikalo, ir vis įdėmiai žiūri į veidą ir akis, atidžiai stebi, kaip ji atsiliepia į kiekvieną riktą, tikėdamasis įžiūrėti liūdesio požymius, ašarų pėdsakus, tokius būdingus moteriai, kuri pamesta ir žino esanti pamesta. Vis dėlto jis niekada nebuvo matęs tokios ramybės ir pasitenkinimo, atrodė, jog tos moters sąžinė švari ir jos neslegia jokios nuodėmės, jog ji nepasiduoda pagundoms nei iš pomėgio, nei iš išskaičiavimo, ir Salvadoras graužiasi,

kad nenubaudė už paleistuvystę tą pačią dieną, kai kilo įtarimas ir atsklido pirmieji gandai iš virtuvės ir podėlio, arba truputį vėliau, kai viskas išėjo aikštėn, dabar jau per vėlu, svečias išsikelia, neverta kišti rankų į tą purvyną, juo labiau kad ir jis pats ne be nuodėmės, viską žinojo ir tylėjo, vadinasi, dangstė, Gaila man jo buvo, atsibeldė iš Brazilijos, iš dievaižin kokio užkampio, niekas čia jo nelaukė, tad priėmiau jį kaip giminę, ir štai kas išėjo, ta išganinga mintis kelis kartus dingtelėja jam į galvą, ir jis valdingai įsako, Kai tik atsilaisvins du šimtai pirmasis kambarys, būk maloni ir išvalyk iš pagrindų, kad nė dulkelės neliktų, ten įsikels kilminga šeima iš Granados, o kai Lidija, išklausiusi paliepimą, nueina, jis palydi ją žvilgsniu, nenuleisdamas akių nuo apvalių strėnų, ligi šiol jis elgėsi kaip doras administratorius, nepainiojo tarnybos reikalų su asmeniniais, nepiktnaudžiaudamas savo padėtimi, tačiau dabar užsimano pasinaudoti savo galia, Arba sutiksi, arba išlėksi iš darbo, tikėkimės, kad tai tiesiog muilo burbulas, lemiamą akimirką daugumai vyrų širdis nusmunka į kulnus.

Šeštadienį popiet Rikardas Rejišas nuėjo į Šijado gatvę, nusisamdė du jaunus nešikus ir, nenorėdamas grįžti Rozmarinų gatve, lydimas tokio garbės kortežo, susitarė tam tikrą valandą su jais susitikti viešbutyje. Laukia jų savo kambaryje, širdyje jausdamas tokią pat tuštumą, kokią jautė tada, kai, jūreiviams nurišus švartfalus, *Highland Brigade* ėmė tolti nuo Rio de Žaneiro prieplaukos, sėdi vienišas, ant sofos, nes jiedu su Lidija susitarė, kad ji nepasirodys. Koridoriuje sudunda sunkūs žingsniai – ateina nešikai, Pimentos lydimi, šįkart jam neteks ištampyti gyslų, daugių daugiausia galės padėti tokiais pat mostais, kokiais andai padėjo Rikardas Rejišas ir Salvadoras žiūrėdami, kaip jis užsiverčia ant kupros sunkų didelį lagaminą, padrąsinamai šūktelėti ir perspėti prie laiptų, kad būtų atsargūs, beprasmiškai šį bei tą patarti tiems, kurie savo kailiu puikiai permanė amatą. Rikardas Rejišas atsisveikino su Salvadoru, nepašykštėjo arbatpinigių tarnau-

tojams, Išdalykite, kaip laikysite reikalinga, administratorius padėkojo, ten pasitaikę svečiai nusišypsojo matydami, kokie širdingi santykiai užsimezga viešbutyje, tas reginys ypač sugraudina ispanus, jie žavisi tokia santarve, nieko nuostabaus, juk jie iš susipriešinusios šalies, matot, kokie kontrastai pusiasalyje. Apačioje, gatvėje, Pimenta bando išsiklausinėti nešikus, kur jie keliauja, bet jie nežino, ponas nieko nesakęs, vienas mano, jog ne per toliausiai, kitas suabejoja, ne bėda, Pimenta juos abu pažįsta, vienas jų jau lankėsi viešbutyje tokiu pat reikalu, paprastai jie šlaistosi Šijado gatvėje, tad, prireikus sužinoti adresą, toli eiti nereikės. Rikardas Rejišas sako, Aš jums palikau dovanėlę, Pimenta atsako, Labai ačiū, pone daktare, jeigu ko nors reikės, pasakykit, kokie beprasmiški, tušti žodžiai, ir tai dar švelniai pasakyta, iš tikrųjų kiekvienas jų – melas, teisybę pasakė vienas prancūzas, pareiškęs, jog kalba dovanota žmogui mintims nuslėpti*, regis, jis tikrai sakė teisybę, kai kuriais klausimais nedera skubotai reikšti savo nuomonės, visai galimas daiktas, jog žodis – geriausia priemonė išreikšti tai, ką – vėlgi žodžiu – vadiname mintimi, nors paprastai visos mūsų pastangos ir nueina veltui. Abu nešikai jau žino, kur turi vilkti lagaminus, Rikardas Rejišas jiems pasakė adresą Pimentai nuėjus, ir dabar jie drožia įkalnėn, žingsniuoja grindiniu, kad būtų patogiau nešti, nešuliai ne tokie jau sunkūs įpratusiems tampyti pianinus ir kitokius styginius gramozdus, Rikardas Rejišas eina priekyje, ganėtinai toli, kad niekad nekiltų mintis, jog jis – tos gurguolės vedlys, tačiau podraug ir pakankamai arti, kad nešikai nepasijustų palikti likimo valiai, nėra nieko sudėtingesnio už klasinius santykius, socialinė santarvė reikalauja ypatingo takto, dvasinės jautros, psichologinės įžvalgos, nors, kaip matote, su vienu žodžiu čia neišsiversime, nes mes jau atsisakėme spręsti žodžio ir minties santykio klausimą. Priėję pusiaukelę, nešikai gavo pasitraukti šaligatvio link ir, naudo-

* Žodžiai, priskiriami Prancūzijos diplomatui Taleiranui (Charles Maurice de Talleyrand-Périgord, 1754–1838).

damiesi ta dingstimi, nutarė nusimesti naštą nuo pečių, truputį atsipūsti, nes reikėjo praleisti virtinę tramvajų, pilnutėlių šviesiaplaukių raudonskruosčių žmonių, vokiečių turistų, Vokietijos darbo fronto aktyvistų, beveik visi jie apsirengę bavariškai, trumpomis kelnėmis su petnešomis, marškiniais ir skrybėlėmis siaurais kraštais, visi jie kaip ant delno, nes didumą vagonų – atviri, sakytumei narvai ant ratų, visiškai neapsaugoti nuo lietaus, nežinia kam ištemptais dryžuoto brezento stogeliais, ką pasakys apie mūsų portugališkąją civilizaciją tie darbo klasės arijai, grynos rasės vaikai, ką jie galvoja apie netašytus prasčiokus, kurie sustoję į juos spokso, ką galvoja apie tamsaus gymio vyriškį šviesiu apsiaustu, apie du seniai nesiskutusius, suskretusius driskius, kurie, užsivertę ant kupros nešulius, vėl tįsina juos įkalnėn, tuo tarpu pro šalį pradunda paskutiniai vagonai, viso labo dvidešimt trys, jeigu kam nors nepritrūktų kantrybės juos skaičiuoti, skuba apžiūrėti Belemo bokšto, Šventojo Jeronimo brolijos vienuolyno ir kitų Lisabonos įžymybių.

Nuleidę galvas, nešikai perėjo aikštę, kurios vidury dunkso epinio poeto statula, nuleidę galvas, nes našta slegia prie žemės, jiems iš paskos – Rikardas Rejišas, irgi nuleidęs galvą, jam gėda eiti susikišus rankas į kišenes, laimė, kad neatsivežė iš Brazilijos papūgos, nieku gyvu nebūtų išdrįsęs pasirodyti gatvėje, nešinas narveliu su tuo paiku paukščiu, nes praeiviai apipuolę imtų erzinti, Ką čia gargaliuoji, raudonžandi, kreipdamiesi lyg į papūgą, lyg į vokiečius turistus – grynai portugališkas sąmojis. Jau beveik namie. Gatvės gale matyti palmės, siūruojančios Šventosios Kotrynos gatvėje, kitame upės krante virš kalvų karo pritvinkę debesys, tarytum storos moteriškės, spoksančios pro langą, išgirdęs tokį palyginimą, Rikardas Rejišas tik niekinamai gūžtelėtų pečiais, jo poezijos pasaulyje debesų beveik nepasitaiko, nebent kartais praskrieja lengvučiai balti debesėliai, o jeigu prakiūra lyti, vadinasi, apsiniaukė dangus Apolonui užsidengus veidą. Štai mano durys, štai raktas, štai laiptai, pirmoji laiptų aikštelė, antroji

laiptų aikštelė, štai čia aš gyvensiu, mums pasirodžius, neatsidarė langai, neatsilapojo durys, regis, šitame name gyvena lisaboniečiai, kurie visiškai niekuo nesidomi, nors, beje, galimas daiktas, jie žiurkso pro plyšelius, prikišę akį prie rakto skylutės, antai spindi vyzdžiai, o dabar visi į vidų, protingai apskaičiavę jėgas, iš pradžių įnešame du mažuosius lagaminus, paskiau didįjį, užmokame tiek, kiek buvo sutarta, kaip ir priklauso, duodame arbatpinigių, bjauriai dvokia prakaitu, Jeigu prireiks mūsų pagalbos, pone, mes visada pasiruošę jums padėti, sako jie tokiu tvirtu balsu, jog Rikardas Rejišas tuo nė nesuabejoja, bet neatsako, Ir aš visada būsiu čia, išsilavinęs žmogus, be kita ko, išmoksta viskuo abejoti, juo labiau kad dievai siaubingai nepastovūs, tad viena aišku – jiems apskritai kaip išminties šaltiniams, o mums iš patirties, jog viskas anksčiau ar vėliau pasibaigia, o „visada" – visų pirmiausia. Nešikai nudundėjo laiptais apačion, Rikardas Rejišas uždarė duris. Paskiau, nedegdamas šviesos, apėjo visą butą, klausydamasis, kaip plikomis grindimis gaudžiai aidi žingsniai, atsiliepia tarp tuščių baldų, atsiduodančių įsisenėjusiu naftalinu, sudūlėjusiu šilkiniu popierium, kuriuo iškloti stalčiai, pakampėse susivėlusiomis dulkėmis, smarve, mušančia iš kanalizacijos ir vis labiau stiprėjančia einant virtuvės ir vonios kambario link. Rikardas Rejišas atsuka čiaupus, dusyk nuleidžia vandenį tualete, butas prisipildo garsų, šniokščia vanduo, ūžia kanalizacijos vamzdžiai, čeksi skaitliukas, paskiau pamažu vėl stoja tyla. Už namo – kiemas, plaikstosi padžiauti skalbiniai, kelios lysvės su styrančiomis daržovėmis pilkšvais peleniniais lapais, skardiniai kibirai, cementiniai rezervuarai, šuns būda, triušidė ir vištidė, kur auga būsimoji triušiena ir vištiena, ir Rikardas Rejišas neįučia susimąsto apie semantikos paslaptis, pavartojame kitą priesagą ir vietoj patalpos gauname produktą. Jis grįžta atgal į miegamąjį, pro nešvarų langą žiūri į tuščią gatvę, dangus dabar apsiniaukęs, o štai jis, Adamastoras, riaumoja be žado, pajuodęs švininių debesų fone, keli žmonės žiopso į laivus, ret-

karčiais žvilgtelėdami į dangų – ar nepradės lyti, abu senukai tebešnekučiuoja sėdėdami ant suoliuko, Rikardas Rejišas nusišypso, Kaip puiku, jiedu taip įsismaginę, jog nepastebėjo, kaip įsikėlė naujas įnamys, ir jis, niekada nelinkęs krėsti pokštų, džiaugiasi, lyg būtų draugiškai jiems iškirtęs kokią nekaltą šunybę. Jis tebevilki apsiaustu, lyg būtų pasiruošęs tuojau pat išeiti, anot seno priežodžio, kaip gydytojas, atėjęs aplankyti ligonio arba apžiūrėti vietos, kur jis neužsibus ilgiau kaip vieną dieną, tad pagaliau garsiai, visu balsu, idant gerai įsidėtų į galvą, pasako, Aš čia gyvenu, gyvenu šičia, čia mano namai, kitų namų aš neturiu, ir staiga jį pagauna baimė, kokia apima sapnuojant, jam pasirodo, kad jis giliame požemyje, stumtelėja duris, jos atsidaro, o ten – dar didesnė tamsa, kitas požemis, o gal tuštuma, nebūtis, niekas, kelias į nesatį. Jis nusivilko apsiaustą, švarką ir iškart sužvarbo. Lyg kartodamas judesius, atliktus kitame gyvenime, atvožė lagaminus, automatiškai iškraustė drabužius, batus, popierius, knygas, taipgi visus niekučius, būtinus arba nereikalingus, kuriuos vežiojamės iš vieno buto į kitą, gijas, iš kurių nuaustas mūsų kokonas, surado chalatą, apsivilko, dabar pagaliau gali jaustis kaip namie. Jis įjungė elektrą, užsidegė palubėje kabanti plika lemputė, reikia nusipirkti gaubtą, varpo arba rutulio formos, nesvarbu, tiks bet kuris, kad tik šviesa nerėžtų akių, kaip rėžia dabar. Susirūpinęs buto apžiūra, iš pradžių nepastebėjo, kad vėl prapliupo lyti, bet staiga vėjo šuoras bloškė į langą vandens srautą, Na ir orelis, priėjęs prie lango, sužiuro į gatvę, priešais ant šaligatvio stypsojo senukai, nelyginant šviesos privilioti vabalai, tokie pat susigūžę kaip vabalai, vienas aukštas, kitas striukas, abu su skėčiais, ištempę kaklus kaip vabzdžiai maldininkai, dabar lange pasirodžiusi žmogystė jų nepabaidė, ir, tik dangui prakiurus, jiedu leidosi gatve pakalnėn, saugodamiesi šniokščiančio nuo stogų vandens, o kai pagaliau jie parsibels namo, žmona, aišku, jeigu jie vedę, ims barti, Permirkęs lig paskutinio siūlo, ko gero, dar susirgsi plaučių uždegimu, turi namie vergę, kad ponulį

slaugytų, o jie atsakys, Į ponios Lujizos namus jau įsikraustė naujas įnamys, vienišas viengungis, daugiau nemačiau nė vieno žmogaus, Tik pamanyk, vienas žmogus tokiame dideliame name, ką jis ten veiks, ar eis pats vienas gaudytis po namus, įdomu, iš kur jos žino, kad namas didelis, nelengva atsakyti į tą klausimą, galimas daiktas, eidavo pas doną Lujizą tvarkyti namų, nes tokio luomo moterys nesibaido jokio darbo, jų vyrai uždirba skatikus arba prageria pinigus ir iššvaisto mergoms, taigi norom nenorom eina grandyti laiptų arba skalbti, kai kurios specializuojasi – arba skalbia, arba grando laiptus, ir taip išsimiklina, taip permano savo amato paslaptis, jog niekas negali joms prilygti, taip išbalina paklodes ir taip nušveičia laiptus, kad, pasak žmonių, tomis paklodėmis galima altorių užkloti, o laiptus nulaižyti, nutiškus ant jų uogienei, – štai ir nudardėjome su burokais į malūną, gražbylyste susižavėję. Tokią rūškaną dieną greit temsta. Senukai tebestovi ant šaligatvio, užvertę galvas, veidai atrodo lyg dienos šviesos užlieti, bet iš tikrųjų jau visą savaitę, kai vaikščioja apšepę žilais šeriais, netgi šiandien, šeštadienį, nebuvo kirpykloje, vargu ar apskritai kada nors jie lankėsi kirpykloje, tikriausiai skutasi patys, ir rytoj, jei pragiedrės, jie pasirodys čia švariai nugrandytais skruostais, išvagotais raukšlių ir surukusiais nuo alūno, ir švies nebent plaukai – turime omenyje striukį, nes ilgšiui tik paausiais šiurpso apgailėtini kuokšteliai, žodžiu, grįžkime atgal į tą akimirką, kai jiedu stovėjo ten, ant šaligatvio, dar buvo šviesu, nors diena jau geso, ir tuomet, ligi soties prisižiūrėję į naująjį antrojo aukšto įnamį ir pamatę, jog lietus eina smarkyn, jie nukulniavo gatve pakalnėn, vis labiau tirštėjant vakaro prieblandai, o kai priėjo gatvės kampą, visiškai sutemo. Laimė, užsidegė žibintai, perlais aprasojo stikliniai gaubtai, tačiau reikia priminti, jog tie žibintai neužsidega patys savaime, kaip užsidegs vėliau, iki Šv. Kotrynos ir gretimų gatvių atsigavus fėjai Elektrai, kuriai mostelėjus stebuklingąja lazdele akimoju sutviks visi žiburiai, dabar reikia laukti, kol ateis žibintininkas su ilga

lazda, vieną po kito atidarys kiekvieno žibinto langelį, atsuks dujų čiaupą, ta klystžvakė slenka per miestą, prie kiekvieno gatvės žibinto palikdama savo pėdsaką, Halio kometa, velkanti žvaigždėmis nusėtą uodegą, šitaip veikiausiai dievai iš aukštybių žiūrėjo į Prometėją, dabar šaukiamą Antonijaus vardu. Kakta įsirėmęs į šaltą stiklą, Rikardas Rejišas stovi žiūrėdamas į lietų ir girdi tik jo šnaresį, nejausdamas, kaip šaltis smelkiasi į galvą, kol pagaliau pasirodo žibintininkas, kiekvienas žibintas sušvinta ir apsigaubia aureole, Adamastoro nugarą kliudo blausi šviesa, sumirguliuoja galingas kaip Herkulio liemuo – nuo vandenų, žliaugiančių iš dangaus, ar nuo priešmirtinio prakaito, išpylusio švelniajai Tetidei pašaipiai nusišypsojus ir pasityčiojus, Kokia turėtų būti nimfos meilė, idant atlieptų giganto meilę, dabar jis jau žino, ko verti jos gausūs pažadai. Visa Lisabona – didi šnaranti tyla, ir nieko daugiau.

Rikardas Rejišas vėl ėmėsi savo darbų, vieną po kito išėmė, sukabino, sudėliojo visus drabužius, eilutes, marškinius, nosines, puskojines, lyg kurdamas Sapfo stiliaus odę, kantriai derindamas neklusnų ritmą ir metrą, štai prie šito kaklaraiščio reikėtų nusipirkti tos pačios spalvos eilutę. Ant donos Lujizos palikto čiužinio – tikėkimės, kad ne ant jo prieš daugelį metų ji prarado nekaltybę, tačiau ant jo kančiose pagimdė paskutinį sūnų, ant jo merdėjo ir paskutinį kvapą išleido jos brangiausiasis vyras, apeliacinio teismo teisėjas, – ant to čiužinio Rikardas Rejišas patiesė naujintelaites, šviežia drobe tebekvepiančias paklodes, dvi vilnones antklodes, šviesių atspalvių lovatiesę, užmauna užvalkalus ant priegalvio ir vilnų prikimšto volelio, dedamo po galva, stengiasi iš paskutiniųjų, tačiau, būdamas negrabus kaip ir visi vyrai, ne kažin ką nuveikia, nieko baisaus, kurią dieną, galbūt rytoj, ateis Lidija ir savo rankomis, auksinėmis moters rankomis, padarys tvarką, ir nebeliks tos apmaudžios, liūdesį keliančios suirutės. Rikardas Rejišas neša lagaminus į virtuvę, lediniame vonios kambaryje sukabina rankšluosčius, baltoje spintelėje, atsi-

duodančioje pelėsiais, išrikiuoja tualeto reikmenis, jau turėjome progą įsitikinti, jog tas žmogus rūpinasi savo išvaizda, bent jau orumo skatinamas, pagaliau lieka tik kabinete sudėti knygas ir popierius į juodą pjaustytinę etažerę ir ant juodo rašomojo stalo įvijai pjaustytinėmis, tarytum drebančiomis kojomis, dabar jis pasijunta kaip namie, pažįsta aplinką kaip savo penkis pirštus, žino, kurioje pusėje šiaurė ir pietūs, rytai ir vakarai, galimas daiktas, vieną gražią dieną užgrius magnetinė audra, ir vidinis kompasas išeis iš rikiuotės.

Pusė aštuonių, o lietus nemalšta. Rikardas Rejišas atsisėda ant aukštos lovos krašto, apžvelgia gūdų kambarį, langą be užuolaidų ir užuolaidėlių, sumeta, jog kaimynai kitoje gatvės pusėje veikiausiai seka, žiopso kuždėdamiesi, Viskas kaip ant delno, ir skalbia, skalauja liežuviais, iš anksto mėgaudamiesi, jog neilgai trukus galės pasmaguriauti kur kas smagesniais reginiais nei vienišu žmogum ūko apniauktu veidu, sėdinčiu ant senovinės lovos krašto, Rikardas Rejišas atsistoja, uždaro vidines langines, dabar kambarys daugiau panašus į kalėjimo kamerą, keturios aklinos sienos, durys, jeigu atidarysi, pamatysi kitas duris arba gilų tamsų požemį, kartą jau apie jį kalbėjome, neverta kartotis. Neilgai trukus Bragansos viešbutyje metrdotelis Afonsas, pamėgdžiodamas Vatelį*, triskart užgaus tą juokingą gongą, apačion nusileis viešbučio svečiai portugalai ir ispanai, *nuestros hermanos, los hermanos suyos***, Salvadoras šypsosis visiems – pone Fonseka, pone daktare Paskoali, gerbiamoji ponia, done Kamilai ir done Lorensai, – ir naujajam svečiui, apsistojusiam du šimtai pirmajame kambaryje, tikriausiai kunigaikščiui Albai arba kunigaikščiui Medinaseliui, kuris, parketu vilkdamas karžygio Sido*** kalaviją, įmes dukatą į saują Lidijai, atkišusiai ranką,

* Vatelis (Jean Vatel) – princo Kondės metrdotelis, pagarsėjęs tuo, jog nusižudė persismeigdamas špaga per iškilmingus pietus karaliaus Liudviko XIV garbei, į stalą laiku nepatiekus žuvies.

** Mūsų broliai, jūsų broliai *(isp.)*.

*** Rodrigas Dijasas Sidas (Rodrigo Dias Cid, 1043–1099) – legendinis Ispanijos išvaduotojas nuo maurų.

pagarbiai tūpčiojančiai ir šypsančiai, kai jis įgnybia jai į putlų petuką. Ramonas atneš vištienos sultinį, Šiandien firminis patiekalas, jis nemeluoja, iš gilios sriubinės sklinda gardus kvapas, net galva svaigsta nuo garo, kylančio virš lėkščių, nenuostabu, jog Rikardui Rejišui traukia vidurius, iš tikrųjų jau metas vakarieniauti. Tačiau lietus nemalšta. Netgi pro uždarytas langines girdėti, kaip šniokščia vanduo, nuo stogų, iš prakiurusių laštakų almėdamas ant šaligatvių, kas išdrįstų per tokį orą iškišti nosį į gatvę, na, nebent bėdai prispyrus, pavyzdžiui, prireikus tėvą gelbėti nuo kartuvių, paprasčiausia prielaida, tinkama tik tam, kurio tėvas dar gyvas. Bragansos viešbučio restoranas dabar atrodo kaip prarastasis rojus, ir Rikardui Rejišui maga ten sugrįžti kaip į bet kokį prarastą rojų, tačiau tik kuriam laikui. Jis eina pasiimti sausainių ir cukruotų vaisių, tikėdamasis apgauti pilvą, tačiau užgerti gali tik chloruotu vandeniu iš čiaupo. Ko gero, taip jautėsi Adomas ir Ieva pirmąją naktį išvyti iš Edeno, be jokios abejonės, tada irgi buvo prakiuręs dangus, nes tokia buvo Dievo valia, ir, jiemdviem stovint tarpuvartėje, Ieva paklausė Adomą, Ar nori papločio, o kadangi turėjo tik vieną, perlaužė per pusę ir didesniąją dalį atidavė Adomui, nuo to laiko ir prigijo tas paprotys. Adomas iš lėto kramto, žiūrėdamas į Ievą, kuri krimsnoja savo gabaliuką, lyg smalsus paukščiukas palenkusi galvą į šoną. Anapus amžinai uždarytų vartų ji pavaišino jį obuoliu be jokios piktos valios ir žalčio nesugundyta, nes buvo nuoga, todėl ir sakoma, jog, tik atsikandęs obuolio, Adomas pastebėjo, kad ji nuoga, nors iš tikrųjų nespėjo apsirengti ir buvo kaip laukų lelija, kuri nei verpia, nei audžia. Pavartėje jiedu smagiai praleido naktį, pavakarieniavę vienu papločiu, o kitoje vartų pusėje Dievas klausėsi susikrimtęs, nekviestas į tas vaišes, kurių nebuvo numatęs ir parūpinęs, todėl vėliau atsirado priežodis, Ten, kur sueina vyras su moterimi, Dievas budi, tad ši naujoji išmintis mums skelbia, jog rojus anaiptol ne ten, kur mums buvo sakyta, bet šičia, šioje ašarų pakalnėje, kur Dievas ateina kiekvieną sykį, kai tik

mes vykdome Jo valią. Šiaip ar taip, šiuose namuose Jo nėra. Rikardas Rejišas vienišas, jį pykina nuo cukruotos, šleikščiai saldžios kriaušės, kriaušės, ne obuolio, iš to seka išvada, jog šiuolaikiniai gundymai iš esmės skiriasi nuo senovinių. Jis eina į vonios kambarį nusiplauti lipnių pirštų, išsiskalauti burnos, išsivalyti dantų, jis nepakenčia tos saldybės, kurios neįmanoma apibrėžti nei gimtosios, nei ispanų kalbos žodžiais, šiuo atveju tinka nebent skolinys iš italų kalbos – *dolcezza*. Vienatvė slegia kaip ir nakties tamsa, jis klampoja per tą tamsą kaip per klijus, ilgame siaurame koridoriuje, žalsvos šviesos užlietame iš viršaus, jo judesiai lėti ir nerangūs kaip giliavandenio gyvūno, kaip bejėgio vėžlio, išsinėrusio iš savo kiauto. Jis atsisėda prie rašomojo stalo, sklaido popierius, prirašytus eilėraščių, kuriuos kadaise pavadino odėmis, nes viskas pasaulyje kaip nors vadinama, šen bei ten perskaito vieną kitą eilutę, stebėdamasis, ar tai jo kūryba, nes nepažįsta savęs, tai rašė ne jis, o visiškai kitas žmogus, nepriklausomas, ramus, nuolankus likimui, kone vienas iš gausybės dievų, nes dievai tokie ir yra, nuolankūs likimui, ramūs, nepriklausomi, gyvi mirusieji. Galvoje sukasi miglotos mintys, jog žūtbūtinai reikia nusistatyti gyvenimo kryptį, susidaryti dienotvarkę, nuspręsti, ką veiksiąs iš ryto, po pietų, vakare, anksti gulti, anksti keltis, susirasti vieną ar du restoranus, kur įmanoma sveikai maitintis, peržiūrėti eilėraščius, sudaryti būsimą knygą, išsinuomoti patalpas bendrosios praktikos kabinetui, užmegzti pažinčių, pakeliauti po šalį, nuvažiuoti į Portą, į Koimbrą, aplankyti daktarą Sampajų, Tuopynėje* netyčia susitikti su Marsenda, ir tą akimirką nutrūksta mintys apie ateities planus bei ketinimus, kyla užuojauta nelaimingajai panelei, paskiau – pačiam sau, Čia sėdėdamas, parašė jis, lyg pradėdamas naują eilėraštį, ir staiga prisiminė kadaise rašęs, *Stovėsiu čia tvirtai ant postamento, kurį sukūriau savo eilėmis*, – parašius tokį testamentą, nevalia rašyti kitą, turintį priešingą prasmę.

---

* Koimbros parkas, kur studentai skiria pasimatymus.

Rikardas Rejišas eina gulti gerokai prieš dešimtą. Tebelyja. Jis pasiima knygą į lovą, buvo pasiėmęs dvi, tačiau *Dievą labirinte* padėjo atgal, o perskaitęs *Pirmojo Gavėnios sekmadienio pamokslo** dešimt puslapių pajunta, jog po antklode šąla rankos, negelbsti netgi skaitomi karšti žodžiai, Išnaršyk savo namus, surask juose pačią didžiausią bjaurastį ir įsitikinsi, jog tai tavo siela, jis padeda knygą ant naktinio stalelio, įsisupa į antklodę virpėdamas visu kūnu, užsitraukia paklodę iki pat ausų ir užsimerkia. Žino, jog reikia užgesinti šviesą, tik ne dabar, nes, užgesinus šviesą, reikės miegoti, o jis dar nenori. Tokiomis žvarbiomis naktimis Lidija paprastai dėdavo tarp paklodžių butelį su karštu vandeniu, ką ji šildo dabar, kunigaikštį Medinaselį, liaukis, pavydžioji širdie, kunigaikštis atsivežė kunigaikštienę, į petį Lidijai gnybtelėjo kitas didikas, kunigaikštis Alba, o jis senas, ligonis ir impotentas, segi skardinį kalaviją, nors ir dievažijasi, jog tai karžygio Sido kalavijas, perduodamas iš kartos į kartą, vadinasi, Ispanijos didikai, ir tie meluoja. Rikardas Rejišas nejučia užsnūdo, susivokė tik staigiai kniostelėjęs iš miegų, kai kažkas pasibeldė į duris, Ko gero, Lidija, sugebėjo išsprūsti iš viešbučio ir atbėgti per tokį lietų, panūdusi praleisti su manimi naktį, kokia pasiutėlė, paskiau dingtelėjo mintis, Veikiausiai susapnavau, ir tikrai turbūt susapnavo, bet neilgai trukus vėl pasigirdo beldimas, Gal namuose vaidenasi, šit kodėl taip ilgai niekas nenorėjo išsinuomoti tokio didelio būsto pačiame miesto centre, vėl pabeldė, tuk tuk tuk, tylutėliai, kad jo neišgąsdintų. Rikardas Rejišas atsikelia, įsispiria į šlepetes, įsisiaučia į chalatą, pirštų galais pereina per kambarį, išeina į koridorių, virpėdamas nuo šalčio, ir, žiūrėdamas į duris, lyg jos jam grūmotų, prikimusiu drebančiu balsu klausia, Kas čia, paskiau atsikosėjęs pakartoja klausimą ir išgirsta kuždant, Čia aš, tai anaiptol ne vaiduoklis, o Fernandas Pessoa, kaip tik šiandien apie jį galvojo. Rikardas Rejišas atidarė duris, taip, tikrai, tai buvo jis,

* Iš portugalų diplomato, jėzuito, rašytojo Antonijaus Vieiros (Padre António Vieira, 1608–1697) pamokslų knygos.

tamsia eilute, vienplaukis, be apsiausto ir skrybėlės, neįtikėtinas, stebėtinas, juo labiau kad, atėjęs tiesiai iš gatvės, kur pliaupė lietus, buvo sausas nuo galvos iki kojų, Galima, paklausė, Ligi šiol jūs niekada neklausėte mano leidimo, kodėl staiga tokios ceremonijos, Pasikeitė padėtis, dabar jūs savo namuose, o pasak anglų, pas kuriuos baigiau mokslus, žmogaus namai – jo tvirtovė, Prašom, tiesą pasakius, aš ilsėjausi, Miegojote, Man regis, buvau užsnūdęs, Nesivaržykite, gulkite, jeigu jau buvote atsigulęs, aš ilgai netrukdysiu. Kalendamas dantimis nuo šalčio, o taipgi iš ką tik patirtos baimės, nė chalato nenusivilkęs, Rikardas Rejišas mikliai neria po antklode. Fernandas Pessoa atsisėda ant kėdės, užsikelia koją ant kojos ir, susinėręs rankas ant kelių, kritiškai apsižvalgo, Vadinasi, čia gyvensite, Visai galimas daiktas, Niūroka, mano akimis žiūrint, Visi namai, ilgai buvę tušti, taip atrodo, Ir gyvensite šičia vienui vienas, Nesakyčiau, kad vienui vienas, štai ką tik įsikėliau, o jau turiu svečią, Manęs neskaičiuokite, aš joks svečias, Ir dar kaip skaičiuoju, nes per tokį šaltį gavau per jus lipti iš lovos, eiti atidaryti durų, reikės jums duoti raktą, Nemokėčiau juo naudotis, manau, nesudaryčiau jums keblumų, jei galėčiau pereiti kiaurai sienas, Liaukitės, negalvokite, jog aš jums rimtai kalbu, aš labai džiaugiuosi, kad jūs atsilankėte, man truputį nejauku – šiaip ar taip, pirmoji naktis naujoje vietoje, Bijote, Truputį išsigandau išgirdęs beldžiant, negalvojau, kad tai jūs, mane slėgė ne tiek baimė, kiek vienatvė, Aha, vienatvė, dabar jums teks daug ko išmokti, kad suvoktumėte, kas tai yra, Aš visada gyvenau vienui vienas, Aš irgi, tačiau vienatvė – tai anaiptol ne tai, kad gyvenate vienas, o tai, kad nesugebate bendrauti su tuo, kas glūdi jumyse, vienatvė – tai ne vienišas medis vidury bekraštės lygumos, o neįveikiamas atstumas tarp žievės ir vidinių syvų, tarp lapo ir šaknų, Jūs paistote niekus, viskas, ką jūs minite, susiję tarpusavy, tai anaiptol ne vienatvė, Ką gi, palikime medį ramybėje ir pažvelkime į savo širdį – pamatysite joje vienatvę, Vienas žmogus yra pasakęs, jog pasijunti vie-

nišas tik būdamas tarp žmonių, Deja, regis, būna dar blogiau, kai esame patys vieni, Šiandien jūs prastai nusiteikęs, Pasitaiko, Turiu galvoje ne tą, o visiškai kitą vienatvę, pakenčiamą, neatskiriamą nuo mūsų, amžinai mus lydinčią, Kad ir tą mes ne visada pakenčiame, trokštame jausti ką nors šalia, girdėti kieno nors balsą, tačiau kartais kaip tik dėl to jaučiamės dar vienišesni, Ar tai įmanoma, Prisimenate, vieną dieną mudu susitikome apžvalgos aikštelėje, jūs laukėte savo mylimosios, Aš jums sakiau, kad ji ne mano mylimoji, Gerai jau, gerai, nepykite, betgi visko gali atsitikti, bene jūs žinote, kas jūsų laukia ateityje, Aš tinku jai į tėvus, Na ir kas, Pakeiskime temą, verčiau baikite pasakoti savo istoriją, Jums apsirgus gripu, nejučia prisiminiau trumpą savo paskutinės, galutinės ir lemtingos ligos epizodą, Va, dailiausia, jūsų stilius nė kiek nepagerėjo – dievaž sviestas sviestuotas, Matote, mirtis kaip niekas kitas pati savaime nė iš tolo nesiderina su stiliumi, Na, ir kas buvo toliau, Pas mane atėjo gydytojas, aš gulėjau miegamajame, duris atidarė sesuo, Jūsų suvestinė sesuo, pasaulis pilnas suvestinių seserų ir brolių, Ką jūs turite omenyje, Nieko ypatinga, pasakokite toliau, Atidariusi duris, ji tarė gydytojui, Prašom, pone daktare, tas netikša čia, savaime suprantama, lebeda – tai aš, taigi matote, vienatvė neturi ribų, ji visur, O jums pačiam kada nors teko pasijusti niekam tinkamam, nereikalingam, Sunku pasakyti, vis dėlto neprisimenu, jog kada nors būčiau jautęsis iš tiesų kam nors tinkamas, reikalingas, man regis, tai ir yra pirmasis vienatvės požymis, kai pasijunti nereikalingas, niekam tikęs, Netgi tuo atveju, jeigu kiti patys savaime arba mūsų pastangų dėka galvoja kitaip, Kiti dažnai apsigauna, Ir mudu apsigauname. Fernandas Pessoa atsistojo, atidarė langines, pažvelgė į lauką, Negaliu sau atleisti, tarė jis, kad savo *Žinioje* pamiršau paminėti Adamastorą, tokį aiškų simbolį, tokį pamokomą pavyzdį, Jūs matote jį iš čia, Matau, vargšelis, Kamoenšas juo pasinaudojo trokšdamas išlieti savo meilės skausmą, netelpantį jo širdyje, ir išpranašauti tai, kas neišvengiama ir aki-

vaizdu – nereikia turėti dievų dovanos regėti ateitį, kad išplaukiantiems į jūrą galėtum nuspėti, jog jų laivą praris vandenyno gelmė, Pranašauti nelaimes – tai pirmasis vienatvės požymis, jeigu Tetidė būtų atsiliepusi į Adamastoro meilę, visai galimas daiktas, kad jis būtų kitaip kalbėjęs. Fernandas Pessoa vėl atsisėda ta pačia poza, kokia ką tik sėdėjo, Dar neinate, paklausė Rikardas Rejišas, Kodėl, Noriu miego, Nekreipkite į mane dėmesio, miegokite sveikas, jeigu, žinoma, aš netrukdau, Jūs man netrukdote, tik man nesmagu, kad jūs va šitaip sėdite šaltyje, Nesirūpinkite, man nešalta, aš galėčiau net švarką nusivilkti, o jums nedera miegoti su chalatu, negražu, Tuojau nusivilksiu. Fernandas Pessoa ima chalatą, padeda ant lovatiesės, apkamšo antklodes, rūpestingai kaip motina pataiso paklodę, O dabar miegokite, Būkite geras, Fernandai, užgesinkite šviesą, jums tikriausiai vis viena, kaip sėdėsite – tamsoje ar prie šviesos. Fernandas Pessoa eina prie jungiklio, kambarys staiga paskęsta tamsoje, paskiau iš lėto pro langinių plyšius ima smelktis gatvės žibintų šviesa, plonyčiais dulsvais ruoželiais nusidriekia ant sienų. Rikardas Rejišas užsimerkia, sukužda, Labos nakties, Fernandai, jam atrodo, jog praeina labai daug laiko, kol jis išgirsta atsakymą, Labos nakties, Rikardai, jis skaičiuoja – arba tariasi skaičiuojąs – iki šimto, pramerkia sulipusias akis, Fernandas Pessoa tebesėdi ant tos pačios kėdės, susinėręs rankas ant kelių, – tikras begalinės, beviltiškos vienatvės įsikūnijimas, gal todėl, kad esu be akinių, dingtelėja Rikardui Rejišui, ir pro miegus jam tai pasirodo kaip viena baisiausių nelaimių. Jis atsibudo įpusėjus nakčiai, nebelijo, pasaulis skriejo per bežadę erdvę. Fernandas Pessoa sėdėjo ta pačia poza, bereikšmiu veidu, žiūrėdamas į lovą tuščiomis kaip statulos akimis. Daug vėliau Rikardas Rejišas atsibudo trinktelėjus durims. Fernando Pessoa nebebuvo kambaryje, jis išėjo sulig pirmaisiais aušros spinduliais.

Kaip jau buvo pastebėta kitais laikais ir kitur, gyvenime pilna prieštaravimų. Atsibudęs jau gerokai įdienojus, Rikardas Rejišas pajuto namuose kažką tvyrant – ne, dar ne vienatvę, bet tylą, jos suvestinę seserį. Kelias minutes jis jautė, kaip palieka jį drąsa, nelyginant smėlis byra iš viršutinės smėlio laikrodžio puselės – nuvalkiotas palyginimas, ir vis dėlto tolydžio vartojamas, tačiau, galimas daiktas, kada nors, kai gyvensime du šimtus metų, sugebėsime jo nusikratyti, nes, patys tapę smėlio laikrodžiais, stebėsime, kaip iš mūsų byra smėlis, tik ne šiandien – gyvenimas toks trumpas, jog negalime gaišti laiko kontempliacijai. Taigi, ką tik kalbėjome apie prieštaravimus. Atsikėlęs Rikardas Rejišas nuėjo į virtuvę užkurti dujinės viryklės, bet susivokė, jog neturi degtukų – pamiršo nusipirkti. O kadangi viena bėda – ne bėda, pastebėjo, kad trūksta taipgi kavos filtro, šventa teisybė, jog vienišas vyras – kaip be rankų. Paprasčiausia ir pati lengviausia išeitis būtų pasibelsti pas kaimynus, apatinius arba viršutinius, Atsiprašau, ponia, esu naujas įnamys, vakar įsikėliau į antrą aukštą, štai ketinau užsiplikyti kavos, išsimaudyti, nusiskusti, bet, pasirodo, neturiu degtukų, be to, pasigedau kavos filtro, bet nieko baisaus, galiu apsieiti ir be kavos, užsiplikysiu arbatos, ko jau ko, o arbatos nepamiršau nusipirkti, tik štai negaliu nusiprausti ir nusiskusti, ar nemalonėtumėte man paskolinti degtuko, labai ačiū, atsiprašau, kad sutrukdžiau. Visi žmonės – broliai, kad ir suvestiniai,

tad būtų savaime suprantama, jeigu nereikėtų išeiti į šaltą laiptinę, jeigu kaimynai patys ateitų pasiteirauti, Gal jums ko nors reikia, mačiau, jog vakar įsikėlėte, žinome, ką reiškia kraustymasis, amžinai ko nors pasigendi, jei nepamiršti degtukų, nerandi druskos, jei turi muilo, kažkur pradingsta plaušinė, štai tada ir praverčia kaimynai. Rikardas Rejišas nėjo prašyti pagalbos, niekas neužlipo iš apačios ir nenusileido iš viršaus siūlydamasis padėti, tad nebuvo kitos išeities, reikėjo apsirengti, apsiauti, apsivynioti šaliką, kad nekristų į akis apšepę skruostai, užsimaukšlinti skrybėlę apmaudžiai keiksnojant savo užmaršumą ir siuntant ant savęs už tai, jog turi šitaip apsitaisęs eiti degtukų. Pirmiausia jis priėjo prie lango pažiūrėti, koks oras – apsiniaukę, bet nebelyja, Adamastoras vienišas, senukams dar per anksti spoksoti į laivus, dabar jie tikriausiai skutasi su šaltu vandeniu, o gal ir ne, gal jų neišmiegojusios žmonos pašildė dubenėlį vandens, bet tik truputį, nes mūsų neprilygstamam portugališkajam vyriškumui atgrasus bet koks išlepimas, nedera pamiršti, jog mes – tiesioginiai palikuonys tų luzitanų, kurie maudydavosi lediniuose Hermio kalnų ežeruose ir išnėrę tuojau pat dumdavo apvaisinti savo luzitanių. Netoliese, pašlaitėje, pusiau anglių krautuvėje, pusiau smuklėje, Rikardas Rejišas nusipirko degtukų, iškart šešias dėžutes, idant anglininkas nepalaikytų jo dėmesio nevertu pirkėju, iš pat ankstaus ryto trukdančiu jį dėl tokio menkniekio, tačiau jis labai klydo, nes nuo pat pasaulio sukūrimo niekas nebuvo matęs tokio masto pirkimo tame kvartale, kur įprasta eiti pas kaimyną paprašyti ugnelės. Pažvalėjęs nuo žvarbaus oro, saugiai prisidengęs veidą šaliku, visiškai nusiraminęs, nes gatvėse nebuvo nė gyvos dvasios, Rikardas Rejišas užlipo ant šlaito pasigrožėti upe, kalvomis kitame krante, neįtikimai žemomis, žiūrint iš kitos upės pusės, saulės atšvaitus vandens paviršiuje, tai suspindinčius, tai išblėstančius, slenkant žemai pakibusiems debesims. Jis apėjo statulą, smalsaudamas, kas ir kada ją pastatė, štai data, tūkstantis devyni šimtai dvidešimt septintieji,

Rikardas Rejišas tokiu apsigimęs, visada stengiasi atskleisti simetriją pasaulio chaose, Adamastoras buvo pastatytas aštuoneriems metams praslinkus po mano išvykimo, o dar po aštuonerių metų aš grįžau į tėvynę, O Tėvyne, tavo šlovingųjų protėvių balsas mane pašaukė, ir tuo metu gatvėje pasirodė senukai, švariai nugrandytais, raukšlių išvagotais ir nuo alūno surukusiais skruostais, su skėčiais rankose, atsisagstę storo milo durtinius, be kaklaraiščių, bet užtat iki pat smakro susagstyta marškinių apykakle, ir ne todėl, kad sekmadienis, Dievo garbės diena, – stačiai būtina laikytis padorumo, nors vilkėtum ir skarmalais. Senukai įtariai stebeilija į Rikardą Rejišą, duodantį ratus aplink statulą, vis tvirčiau įsitikindami, jog tas žmogus – mįslė, kas jis toks, ką jis veikia, iš ko gyvena. Prieš atsisėsdami, jie patiesia ant drėgno suoliuko dvilinkai sulenktą pašukinį, paskiau iš lėto, pamažėle, kaip žmonės, kuriems nėra ko skubėti, įsitaiso, garsiai kosėdami, druckis išsitraukia laikraštį iš vidinės durtinio kišenės, tai labdaringasis *Amžius*, juodu kas sekmadienį pakaitais jį perka, tai vienas, tai kitas, vieną savaitę druckis, kitą – džiūsna. Ričardas Rejišas apeina Adamastorą antrą ir trečią kartą, pastebi, kad senukai suirzę, kad, šmirinėdamas prieš akis, jis trukdo jiems susikaupti ir sužinoti naujienas, kurias druckis skaito balsu, kad pats geriau suprastų ir kad išgirstų džiūsna, nes jis – beraštis, skaito klupdamas prie sunkių žodžių, beje, gana retų, nes, visų pirma, žurnalistai niekada nepamiršta, jog rašo paprastiems žmonėms, antra vertus, jie puikiai išmano, kokiems paprastiems žmonėms rašo. Rikardas Rejišas nusileidžia prie grotinės tvoros, dėdamasis, jog nemato senukų, bet girdi, kaip juodu burblena įgulę į laikraštį, vienas skaito, kitas klausosi ir komentuoja, Luiso Usedos piniginėje aptikta spalvota Salazaro nuotrauka, še tau, įkaltis ar reklaminis triukas, ko jau ko, o neatskleistų nusikaltimų šioje šalyje netrūksta, aptiktas vyriškio lavonas Sintros kelyje, rašo, kad buvo pasmaugtas, rašo, kad iš pradžių buvo užmigdytas eteriu, rašo, kad buvo pagrobtas ir gana ilgai marintas badu,

rašo, kad nusikaltimas priskiriamas prie seksualinės prievartos, po tokių žodžių iškart vemt norisi, ir, be to, kaip sakėme, nužudytojo piniginėje aptikta Salazaro nuotrauka, o juk tai mūsų išmintingiausiasis valstybės vyras ir tautos tėvas, kaip pareiškė – irgi pabrėždamas seksualinę pusę, jeigu mums būtų leista padaryti tokį sugretinimą, – prancūzų žurnalistas, kurio vardą išsaugos istorija, jis vardu Šarlis Ulmonas, po kelių dienų tyrimo pasitvirtins, jog Luisas Useda nepaprastai žavėjosi didžiuoju valstybės vyru, ir minėtoje piniginėje bus aptiktas dar vienas Usedos patriotizmo liudijimas – įspaustas Respublikos herbas su pilimis ir skydais, taipgi užrašas, Pirkite tik portugališkus gaminius. Rikardas Rejišas patyliukais pasišalina, duodamas ramybę senukams, kurie taip įnikę į paslaptingą tragediją, jog netgi nepastebi jo nueinant.

Nieko ypatinga tą rytą neatsitiko, nebent teko pavargti prie užsispyrusios, jau kelias savaites nenaudojamos dujinės kolonėlės, subraukyti kone visą dėžutę degtukų, kol pagaliau plykstelėjo liepsnelė, taipgi vargu ar verta skirti itin daug dėmesio skurdiems pusryčiams, kuriuos sudarė puodelis arbatos ir trys nuo vakarienės atlikę tešlainiai, ir išsamiai pasakoti, kaip, skęsdamas garų debesyse, maudėsi gilioje, margoje nuo kalkių apnašų vonioje, paskiau kruopščiai skutosi, kartą, kitą, lyg ruošdamasis eiti į pasimatymą su dama ar tikėdamasis, kad ji atsilankys slapta, užsidangsčiusi šydais, pasistačiusi aukštą apykaklę, ir puls uosti ore sklandančių tualetinio muilo ir odekolono kvapų, kol ims aržiai virpėti šnervės ir lyg po ilgo bėgimo kilnotis krūtinė nuo kitų, kur kas aštresnių kvapų, savitesnių kūnui, sukilusiems geismams. Kartais ir poetų polėkiai nelabai atitrūksta nuo žemės, neaukštai pakyla, lytėdami moters kūną, netgi tuomet, kai ta moteris toli, nepasiekiama, kaip dabar, vaizduotės vaisius, ir tiek, maloningoji širdies valdovė. Rikardas Rejišas jau pasiruošęs eiti, nors niekas jo nelaukia, jis neketina eiti į vienuoliktos valandos mišias pasiūlyti šventinto vandens amžinajai nepažįstamajai, sveikas protas liepia iki pietų nekelti kojos iš namų, juk turi

ką veikti – reikia popierius surūšiuoti, knygą paskaityti, apsvarstyti, kaip gyventi toliau, kokio darbo imtis, kokia prasmė gyventi ir dirbti, žodžiu, kuriems galams. Šįryt jis tikrai neketino niekur eiti, bet dabar reikės, būtų juokinga dar sykį persirengti ir drauge prisipažinti, jog susiruošė išeiti nesuvokdamas, ką daro, taip dažnai atsitinka, žengiame žingsnį, kitą užsisvajoję arba išsiblaškę, o paskiau nieko kita nebelieka, kaip žengti trečią, nors ir suvokiame, jog tai kvailystė, nes žmogus, tiesą pasakius, – neprotingas gyvūnas. Rikardas Rejišas grįžo į miegamąjį, pagalvojo, kad būtų ne pro šalį pakloti lovą – nevalia ištižti, atsisakyti gerų įpročių, tačiau, antra vertus, – kuriems galams, juk svečių jis nelaukia, tad atsisėda kėdėn, ant kurios Fernandas Pessoa praleido naktį, kaip ir jis užsikelia koją ant kojos, susineria ant kelio rankas, bandydamas įsivaizduoti save mirusiu, neveizdžiomis akimis pažvelgti į tuščią lovą, tačiau kairiajame smilkinyje tvinksi vena, trūkčioja kairysis akies vokas, Aš gyvas, kužda jis, paskiau garsiai taria skambiu balsu, Aš gyvas, o kadangi niekas to negali paneigti, jis tuo patiki. Užsivožęs skrybėlę, išeina pro duris. Senukai buvo nebe vieni. Šalia vaikai žaidė „klases" – kreida pribraižę ant grindinio kvadratų ir pažymėję juos numeriais, šokinėjo iš vieno langelio į kitą, tas žaidimas visaip vadinamas, klasėmis, rojum ir pragaru, orlaiviu, dar būtų galima pavadinti paspirtuku arba laime, tačiau visų geriausiai tiktų pavadinti žmogumi, nes piešinys labai primena žmogaus figūrą – tiesus liemuo, išskėstos rankos, o pačiame viršuje – pusapskritimis, vaizduojantis galvą arba mintis, tikrai toks įspūdis, lyg žmogus gulėtų ant grindinio, įsistebeilijęs į debesis, o vaikai, nieko nenumanydami, tryptų jį kojomis, bet ateis ir jų eilė – permanys pipirų žemę. Vaikščioja ir keli kareiviai, gerokai pasiankstinę, matyt, priešakinės saugos žvalgų būrys, o pagrindinės pajėgos pasirodys popiet, vakarop, kai ateis pasivaikščioti tarnaitės, aišku, jeigu nelis, priešingu atveju ponia pasakys, Žiūrėk, kaip lyja, Marija, verčiau nekišk nosies iš namų, palygink skalbinius, aš tau

pridėsiu dar vieną valandą, kai ateis tavo išeiginė diena, o išeiginė ateis tik po dviejų savaičių, paaiškinsime tiems, kurie neturėjo laimės mėgautis tokiomis privilegijomis arba nesidomėjo tokiais dalykais. Rikardas Rejišas pastoviniavo užsikvempęs ant grotinės tvoros, senukai nekreipė į jį dėmesio, dangus prasiblaivė, virš uosto švietė mėlynas pragiedrulis, geras ženklas atvykstantiems iš Rio de Žaneiro, aišku, jeigu šiandien atplaukia garlaivis. Pasikliaudamas dangaus pranašaujama giedra, Rikardas Rejišas pradeda pasivaikščiojimą nuo Kaljario gatvės, leidžiasi iki Kamoenšo paminklo, ten pastovi stengdamasis įveikti staiga kilusį norą aplankyti Bragansos viešbutį – nelyginant vienas tų nedrąsių paauglių, kurie, išlaikę egzaminus ir baigę pradinę mokyklą, nežadinusią jokių kitų jausmų, išskyrus pasibodėjimą, tolydžio ateina aplankyti mokytojų ir draugų iš žemesniųjų klasių, kol pagaliau tas lankymasis visiems įkyri iki gyvo kaulo kaip ir visa tai, kas beprasmiška, nusibosta ir pačiam lankytojui, ir netenka prasmės pati lankymosi vieta, ko gi jam eiti į viešbutį, pasilabinti su Salvadoru ir Pimenta, Ką gi, pasiilgote, pone daktare, šnektelėkite su Lidija, vargšelė tokia susikrimtusi, tam tyčia, klastingai pašaukia ją į registratūrą, Ateik, daktaras Rejišas nori su tavimi pasikalbėti, o jis atsakys, Ką jūs, šiaip užsukau eidamas pro šalį, norėjau dar sykį padėkoti už tai, kad taip gerai mane mokėte ir auklėjote, o kad aš nenorėjau mokytis toliau, ne mokytojai kalti – kalta mano kvaila galva. Eidamas pro Šventųjų Kankinių bažnyčią, Rikardas Rejišas užuodžia balzamo kvapą – taip nuostabiai kvepia viduje susirinkusios maldininkės, netrukus turi prasidėti mišios, aukojamos išrinktiesiems, aukščiausiųjų sferų gyventojams, – kas turi gerą uoslę, tas gali lengvai nustatyti susirinkusiųjų kilmę ir kvapų sudėtį. Galima spėti, jog kupolas virš altoriaus gausiai papuoštas bumbulais, spurgai apibarstyti talku, žvakių gamintojas, liedamas žvakes, tikrai nešykšti pačiulių, ir, kai prie įkaitusio vaškinių žvakių aromato prisideda smilkalai, visi tie kvapai, persimaišę, susilieję ir susily-

dę, taip apsvaigina, jog apsisuka galva, apkvaista protas, apsunksta kūnas, padėrsta akys, prasideda ekstazė, ir Rikardas Rejišas, mirusių religijų šalininkas, nesuvokia, ko netenka šlovindamas pagonių stabus, beje, dar neaišku, kuriuos labiau – graikų ar romėnų, nes savo eilėraščiuose kreipiasi tiek į vienus, tiek į kitus, svarbiausia, kad būtų deivės, o ne Dievas. Mums jau pažįstamu keliu jis leidžiasi į žemutinį miestą, snaudžiantį provincijos sekmadienių ramybėje, tik antroje dienos pusėje, po pietų, ateis paspoksoti į vitrinas priemiesčių gyventojai, tos laimės laukę ištisą savaitę, ateis visomis šeimomis, nešini mažyliais ir vedini vaikais, kurie, painiodamiesi po kojomis, vakarop visai nusikala, vos bepaeina kietų batų nugraužtomis kulkšnimis ir ima kaulyti ryžių pudingo, ir, jeigu tėvas gerai nusiteikęs ir nori pasirodyti žmonėms esąs prie pinigo, visa šeima atsiduria pieno kavinėje, visiems kavos su pienu, štai ir sutaupyta vakarienė, juk ne veltui sakoma, vakarienę atiduok priešui – nesusirgsi, o ir rytdienai daugiau liks. Rikardas Rejišas eis pietauti įprastu laiku, šįkart – į Auksinį raktelį, užsisakys žlėgtainį, kad galutinai nuslopintų šleikštų cukruotų vaisių prieskonį, na ir kaip lėtai slenka laikas, kaip ilgai reikės laukti vakaro, kiek valandų praeis, kol jis nusipirks bilietą į kiną ir pažiūrės prancūzų filmą *Volgos valtininkas* su Pjeru Blanšaru pagrindiniame vaidmenyje, įdomu, kaip atrodo Prancūzijoje pramanyta Volga, kinas kaip ir poezija – iliuzijų menas, mokėk pakreipti veidrodį reikiamu kampu – ir klanas taps vandenynu. Per tą laiką oras subjuro, jam išėjus iš kino taisosi lyti, todėl jis nutaria sėsti į taksi, ir gerai padaro, nes vos tik įėjęs į vidų pasikabina skrybėlę ir nusivelka apsiaustą, išgirsta gatvėje į duris pabeldžiant du kartus, vadinasi, svečias prašosi į antrą aukštą, ko gero, Fernandas Pessoa, nusižengdamas savo įpročiui ir nelaukdamas tamsos, šitaip garsiai skelbiasi atėjęs, dar kaimynas, išsikišęs pro langą, sušuks, Kas čia, ir tuojau pat suklyks, Gelbėkit, dvasia be vietos, – tikriausiai taip lengvai susivoks, kas atsilankė, nes pažįsta visas dvasias. Pravėręs langą, Rikar-

das Rejišas žvilgtelėja į gatvę, tai Lidija, kaip tik tuo metu, nutiškus pirmiesiems sunkiems dideliems lašams, ji skleidė skėtį, Ko jai čia reikia, nors vos prieš minutę vienatvė jam atrodė kaip pati didžiausia būties nelaimė, dabar sukelia apmaudą nelaukta viešnia, nors jis įsigeidęs galėtų pasinaudoti susidariusia padėtimi – smagios grumtynės lovoje praverstų nervams nuraminti ir susijaukusioms mintims numaldyti. Jis išėjo į laiptų aikštelę, timptelėjo vielą, palaukė, kol ji užlipo į viršų, sudirgusi ir truputį išsigandusi, jeigu tarp tų dviejų dvasios būsenų esama prieštaravimo, ji sugebėjo jį išspręsti, jis pasitraukė į prieškambarį ir tuo metu, kai ji, įėjusi į vidų, uždarė duris, tarė ne tiek šiurkščiu, kiek šaltu tonu, kurį galima pateisinti netikėtu apsilankymu, Aš tavęs nelaukiau, gal kas nors atsitiko, paklausė jis, neįtikėtina, kad nesirodo kaimynai, dar nė vieno jų nematėme, nežinome nei kuo jie vardu, nei kaip atrodo. Lidija žengia į priekį, trokšdama, kad jis ją apkabintų, ir jis patenkina jos troškimą, jo manymu, vien iš atlaidumo, tačiau po akimirkos stipriai priglaudžia ją prie krūtinės, bučiuoja į kaklą, nes ligi šiol nesugeba jos pabučiuoti lygiateisiškai – į lūpas, nebent lovoje, pačios didžiausios įtampos akimirką, kai nustoja valdytis, o ji nedrįsta taip elgtis, stačiai pasiduoda jo norams, kai tik jis įsigeidžia, tiesą pasakius, atsiduoda, bet šiandien – ne, Atėjau pažiūrėti, kaip jums pasisekė įsikurti, paskutinis žodis aiškiai pasiskolintas iš viešbučių verslo žodyno, neduok Dieve, kad tik manęs nepasigestų, atėjau pažiūrėti, kaip atrodo būstas, jis jau buvo bebandąs įtraukti ją į miegamąjį, bet ji išsprūdo, Negaliu, negaliu, jos balsas virpėjo, bet valia buvo nepalaužiama, nors apskritai taip tik šnekama, jeigu būtų jos valia – kaip niekur nieko atsigultų į lovą, atsiduotų tam vyriškiui, paguldžiusi jo galvą sau ant peties, nieko daugiau jai ir nereikia, tik glostyti jam plaukus, glamonėti, bet ji niekada nedrįso to daryti ir vargu ar išdrįs, o Bragansos viešbučio registratūroje Salvadoras jau klausinėja, Kur velniai nujojo tą Lidiją, ir ji, lyg išgirdusi jo žodžius, apibėga visą būstą, įgudusiu žvilgsniu apžiū-

ri, ko trūksta, nei šluotos, nei kibirų, nei pašluosčių, nei skudurėlių dulkėms valyti, nei ūkinio muilo, nei tualetinio, nei kvepiančiojo migdolais, nei šarmo, nei pemzos, nei plunksnų šluotelės, nei šepečio, nei tualetinio popieriaus, vyrai – nerūpestingi kaip vaikai, iškeliauja į pasaulio kraštą ieškoti kelio į Indiją, o kas panosėje darosi – nepastebi, tai didžiausias jų trūkumas. Ko jau ko, o dulkių čia netrūksta, dulkių, susivėlusių pūkų pakampėse, siūlų galų, žilų plaukų, slinkusių nuo galvos kartų kartoms, įnamiams nieko nepastebint nusilpusiomis akimis, vorai, ir tie susensta savo tinkluose, vieną gražią dieną nusigaluoja, dulkių nugulti, sudžiūsta ir lieka begulį pariestomis kojytėmis savo oriniuose karsteliuose drauge su sudūlėjusiais musių likučiais, niekas neišvengia savo likimo, niekas nepalieka savo sėklos, tokia nepaneigiama tiesa. Tuomet Lidija pareiškia, jog ateisianti valyti kambarių penktadienį, savo išeiginę dieną, atsinešianti viską, ko reikia, Betgi tuomet tu nenueisi pas motiną, Aš duosiu jai žinią, paskui žiūrėsim, ką reikia daryti, gal paskambinsiu į krautuvę kaimynystėje, jie su ja susisieks, Tau reikės pinigų pirkiniams, Aš turiu, vėliau susiskaičiuosim, Va, dailiausia, še, man regis, šimto eskudų turėtų pakakti, Vajėzau, šimtas eskudų, kur aš dėsiu tokią krūvą pinigų, Gerai, laukiu tavęs penktadienį, man labai nesmagu, kad tu ateisi valyti buto, Liaukitės, būstas toks apleistas, kad gėda jame gyventi, Aš tau ką nors padovanosiu, Nenoriu jokių dovanų, tarkitės, kad aš jūsų valytoja, Už kiekvieną darbą priklauso atlygis, Man didžiausias atlygis – jūsų palankumas, tie žodžiai tikrai verti bučinio, ir Rikardas Rejišas pagaliau pabučiuoja ją į lūpas. Jis stovi prie durų, uždėjęs ranką ant rankenos, rodos, dėl visko jau sutarta, daugiau nebėra ko sakyti, tačiau Lidija staiga prabyla, žodžiai veržte veržiasi jai iš burnos, toks įspūdis, kad ji nesugeba jų sulaikyti arba nori kaip galima greičiau jų nusikratyti, Rytoj atvažiuoja panelė Marsenda, jie paskambino iš Koimbros, gal norite, kad jai praneščiau jūsų adresą, Rikardas Rejišas atsako lygiai taip pat skubėdamas, lyg būtų iš

anksto paruošęs atsakymą, Ne, nenoriu, dėkis taip, lyg nieko nežinotum, ir Lidija, vargšė kvailiukė, išeina laiminga, džiaugdamasi, kad ji vienintelė žino paslaptį, kaip ant sparnų nusileido laiptais ir, kadangi pagaliau atsidarė pirmojo aukšto durys, kaimynai gavo progą patenkinti savo smalsumą – ji šūktelėjo į viršų, lyg patvirtindama sandorį dėl darbo, Vadinasi, ateisiu penktadienį, pone daktare, viską išvalysiu ir sutvarkysiu, o tie žodžiai reiškė, Girdi, sena liežuvautoja, aš pasisamdžiau naujajam gyventojui, ateisiu valyti jo buto, taigi nieko neprasimanyk, su juo nei gulu, nei keliu, ir labai mandagiai pasisveikino, Labą vakarą, ponia, tačiau pastaroji atsako atbulais dantimis, įtariai ją nužiūri, šita palakstūnė dievaž nepanaši į padienę valytoją, tos paprastai būna surūgusios, vos pavelka reumato sutrauktas kojas, mėlynuojančias venų mazgais, tad palydi Lidiją šaltu piktu žvilgsniu, Kas čia per padraika, tuo tarpu viršutinėje aikštelėje Rikardas Rejišas jau uždarė duris ir, įsitikinęs savo dviveidiškumu, stengiasi išnagrinėti savo elgesį, Ne, nesakyk Marsendai mano naujojo adreso, pasakei, o jeigu turėtum sąžinę, jei būtumei tikras vyras, pridurtum, Ji jau žino mano adresą, aš jai nusiunčiau laišką iki pareikalavimo, kad tėvas neįtartų. O jeigu norėtų pratęsti savo išpažintį, atverti širdį, pasakytų, Dabar aš kojos nekelsiu iš namų, išeisiu tik pavalgyti, ir tai paskubomis, nenuleisdamas akių nuo laikrodžio, nes sėdėsiu namie visą laiką, rytą vakarą, dieną naktį, kol ji bus Lisabonoje, rytoj, pirmadienį, ji tikrai neateis, traukinys atvyksta vėlai vakare, tačiau, galimas daiktas, ji ateis antradienį arba trečiadienį, arba ketvirtadienį, Arba penktadienį, Ne, tik ne penktadienį, nes penktadienį ateis Lidija valyti buto, Na, koks skirtumas, kiekviena žino savo vietą, ir kambarinė, ir panelė iš geros šeimos, jokio pavojaus, kad viena kitai galėtų trukdyti, Marsenda Lisabonoje niekada ilgai neužtrunka, atvažiuoja tik susitikti su gydytoju, savaime suprantama, tėvas turi savų reikalų, Puiku, o tu, ko gi tu iš to tikiesi, jeigu, aišku, ji ateis, Aš nieko nesitikiu, aš tik noriu, kad ji ateitų, Tu manai, jog

šitaip išauklėta panelė kaip Marsenda, kuri vadovaujasi tėvo įskiepytomis griežtos moralės taisyklėmis, pati viena gali ateiti į viengungio butą, tu manai, jog taip būna gyvenime, Kartą aš jos paklausiau, kodėl ji nori su manimi susitikti, ir ji atsakė nežinanti, ir man atrodo, jog tokiomis aplinkybėmis toks atsakymas teikia vilties, Vienas nežino, kitas nesupranta, Daugmaž, Lygiai kaip Adomas ir Ieva rojuje, Neperdėkite, čia ne rojus, Marsenda ne Ieva, o aš, kaip žinote, ne Adomas, Adomas buvo šiek tiek vyresnis už Ievą – ne per daugiausia, keliomis valandomis ar keliomis dienomis, neprisimenu, Kiekvienas vyras – Adomas, kiekviena moteris – Ieva, jiedu lygūs, skirtingi ir būtini vienas kitam, ir kiekvienas mūsų – pirmasis vyras ir pirmoji moteris, kiekvienas – nepakartojamas, Savaime suprantama, bet, jei neklystu, moteris išsaugojo kur kas daugiau Ievos, negu vyras – Adomo, Laimė, kad taip atsitiko, Jūs taip manote remdamasis savo patirtimi, Ne, aš taip sakau todėl, jog visiems geriau, kad taip būtų, Iš tikrųjų, Fernandai, jūs norite grįžti į laiko pradžią, Aš ne Fernandas, Aha.

Rikardas Rejišas nėjo vakarieniauti. Valgomajame prie didelio stalo, septynių tuščių kėdžių draugijoje, po penkiašakiu sietynu su dviem perdegusiomis lemputėmis išgėrė puodelį arbatos, suvalgė tris tešlainius, dar vienas liko lėkštėje, jis apsižvalgė ir pastebėjo, kad trūksta dviejų skaičių, keturių ir šešių, pirmąjį skaičių surado labai greitai, suskaičiavęs stačiakampio kambario kampus, tačiau, ieškodamas antrojo, turėjo atsistoti, apsižiūrėti šen bei ten, kol pagaliau pamatė aštuonis – aštuonias tuščias kėdes, ir pagaliau nutarė, jog jis pats gali atstoti šešis, nes, kaip jau įrodyta, būdamas nesuskaitomas, gali eiti bet kokiu skaičiumi. Liūdnai ir podraug ironiškai šypsodamas, jis papurtė galvą, sukuždėjo, Man regis, jog kraustausi iš proto, paskiau nuėjo į miegamąjį, o gatvėje tolydžio šniokštė vanduo, tiek žliaugiantis iš prakiurusio dangaus, tiek srūvantis nutekamaisiais grioviais Belvederio ir Grafo Baranaus gatvių link. Iš netvarkingos knygų šūsnies

ištraukė *The God of the Labyrinth*, atsisėdo ant kėdės, ant kurios sėdėjo Fernandas Pessoa, užsiklojo kelius antklode ir ėmė skaityti, iš naujo pradėdamas nuo pirmo puslapio, Pirmojo šachmatininko aptiktas lavonas gulėjo plačiai išskėtęs rankas per karaliaus ir karalienės laukelius ir dar du priešininko pusėje. Jis ėmė skaityti toliau, bet, netgi nepriėjęs tos vietos, kur sustojo paskutinį kartą, pajuto, jog merkiasi akys. Atsigulė, prisiversdamas perskaitė dar du puslapius ir užsnūdo vidury pastraipos, tarp trisdešimt septintojo ir trisdešimt aštuntojo ėjimo, antrajam žaidėjui svarstant rikio likimą. Jis neatsikėlė išjungti elektros, tačiau, kai atsibudo vidury nakties, šviesa nebedegė, tad pagalvojo, kad vis dėlto bus atsikėlęs užgesinti šviesos, kai ką mes mokame daryti beveik nesąmoningai, kūnas pats savaime sugeba išvengti kliūčių, todėl mes galime ramiai užmigti prieš mūšį arba prieš mirties bausmės įvykdymą, todėl mes pagaliau ir mirštame, kai nebeturime jėgų ištverti ryškios gyvenimo šviesos.

Paryčiais dangaus šviesulius vis dar dengė debesys. Eidamas gulti, jis pamiršo uždaryti langines, ir kambaryje tvyrojo peleninė priešaušrio blanda. Jo laukė ilga diena, ilga savaitė, tačiau jis nieko kita nenorėjo, tik gulėti po šiltomis antklodėmis, gulėti apželdamas barzda, samanomis, kol kas nors pasibels į duris ir į klausimą, Kas čia, atsakys, Marsenda, ir jis sušuks apsidžiaugęs, Tuojau, ir netgi greičiau – per tris sekundes nusiskutęs, susišukavęs, švarutėlis ir gardžiai kvepiantis, deramai apsirengęs išeis iš vonios kambario pasitikti taip ilgai lauktos viešnios, Malonėkite į vidų, kokia žavi staigmena. Ne kartą, bet du beldė į duris – iš pradžių pieninininkė pasiteiravo, ar ponas daktaras nepageidautų pieno kas mielą rytą, paskiau duoninės savininkas pasiteiravo, ar ponas daktaras nepageidautų šviežios duonelės kas mielą rytą, ir abiem jis atsakė – taip, Tuomet, pone daktare, kiekvieną vakarą prašom palikti ąsotį pienui ant dembliuko prie durų, Tuomet, pone daktare, kiekvieną vakarą prašom pakabinti maišelį duonai ant durų rankenos, Betgi kas jums sakė, kad aš čia

gyvenu, Ponia iš pirmojo aukšto, Aha, o kaip mes atsiskaitysime, Kaip tamsta pageidausite, kas savaitę arba kas mėnesį, Man patogiau kas savaitę, Sutarta, pone daktare, Rikardas Rejišas nepasidomėjo, kaip jie sužinojo, kas jis toks, to niekada nedera klausti, beje, juk mes girdėjome, kaip Lidija taip kreipėsi į jį, nusileidusi laiptais, o kaimynė irgi girdėjo. Pienas, arbata ir šviežia duona – sotūs pusryčiai, tiesa, Rikardas Rejišas pasigedo sviesto ir uogienės, tačiau tokiems skanėstams nereikia nė pagardų, jeigu karalienė Marija Antuanetė būtų gavusi tokios duonelės, būtų galėjusi gražiausiai apsieiti ir be savo trapiųjų sviestinių bandelių. Dabar trūksta nebent laikraščio, bet ir jo nereikia ilgai laukti. Rikardas Rejišas girdi gatvėje šaukiant, Skaitykit *Amžių*, skaitykit *Žinias*, jis greitai atidaro langą, ir laikraštis įlekia į vidų, sulenktas kaip slaptas laiškas, dar drėgnas nuo spaustuvės dažų, riebūs, juodi kaip grafitas dažai nespėjo išdžiūti tokiu oru, limpa prie pirštų, dabar kiekvieną rytą šitas pašto karvelis snapeliu beldžia į lango stiklą, kol šeimininkas jį įsileidžia į vidų, o jeigu langas neatsidaro laiku, kaip dažniausiai atsitinka, laikraštis skrieja sukdamasis lyg diskas, atsimuša, skrieja paleistas iš naujo, ir tuomet Rikardas Rejišas pasirodo lange, atlapoja abi puses, gauna į rankas sparnuotąjį žygūną su visu glėbių žinių apie tai, kas vyksta margame pasaulyje, ir, persisvėręs per langą, sako, Ačiū, pone Manueli, ir laikraštininkas atsako, Iki rytojaus, pone daktare, bet taip bus vėliau, tuo tarpu jie dar tik tariasi, atsiskaitysime kartą per mėnesį, kaip ir dera su rimtais klientais, kuriems galams kiekvieną rytą gaišti laiką, ieškoti kišenėse trijų menkų pinigėlių, gryno nieko.

O dabar reikia laukti. Pirmąją dieną jis skaito laikraščius, rytinius ir vakarinius, peržiūri, apsvarsto, apmąsto ir taiso odes nuo pradžios iki pabaigos, klaidžioja po labirintą drauge su Dievu, žiūri pro langą į dangų, klausosi, kaip laiptuose šnekasi kaimynės iš pirmojo ir trečiojo aukšto, supranta, jog niekur nepasislėpsi nuo tų spigių balsų, miega, snūduriuoja ir pabunda, išeina skubiai papietauti kur nors netoliese, Kal-

jario restoranėlyje, vėl įglunda į skaitytus laikraščius, į odžių atkaitas, į šešias prielaidas apie keturiasdešimt devintąjį ėjimą, praeina pro veidrodį, grįžta atgal norėdamas įsitikinti, ar tebėra tas, kuris ką tik praėjo pro šalį, nutaria, jog muzikos neskaidrinama tyla namuose nebepakenčiama, jog būtina nusipirkti radijo aparatą, ir, norėdamas sužinoti, kokį aparatą dera pirkti, peržiūri įvairių gamintojų – Belmont, Philips, RCA, Philco, Pilot, Stewart-Warner – skelbimus, kai ką užsirašo, pavyzdžiui, superheterodinas, bet supranta tik tiek, jog *super* – tai aukščiausia klasė, ir – vargšas viengungis – apsąla išvydęs skelbimą, žadantį per tris ar penkias savaites žavią krūtinę moterims, kurios, laikydamosi Paryžiaus metodo Exuber, gali pasirinkti vieną iš trijų pageidautinų krypčių – Bust Raffermer, Bust Developer ir Bust Reducer, – o jo poveikį tuo lyg angliškų, lyg prancūziškų žodžių draikalu garantuoja Madame Hélène Duroy, gyvenanti Miromenilio gatvėje, savaime aišku, Paryžiuje, kur visos žavios damos nieko kita nedaro, tik naudojasi tuo metodu, idant krūtinė standėtų, didėtų ir mažėtų paeiliui arba iš karto. Išnagrinėjęs visus kitus stebuklinguosius skelbimus – stiprinamasis vaistas Banakanas, Karnė maistingasis vynas, automobilis Jowett, dantų eliksyras Pargil, tualetinis muilas *Sidabrinė naktis*, Evelio vynas, Mersedesės Blasko gaminiai, Selvos ir Saltratoso Rodelio naujienėlės, piršte peršami *Portugalės vienuolės laiškai*, Blasko Ibanjeso romanai, Teko dantų šepetėliai, Veramono nuskausminamieji vaistai, Nuotakos plaukų dažai, dezodorantas pažastims, – Rikardas Rejišas nuolankiai grįžta prie jau skaitytų naujienų, mirė Aleksandras Glazunovas, *Stenkos Razino* autorius, Salazaras, neprilygstamasis tautos tėvas, savo atsilankymu pagerbė iškilmingą Nacionalinio fondo *Darbo džiaugsmas* valgyklos atidarymą, Vokietija pareiškė neatitrauksianti savo kariuomenės iš Reino srities, audros vėl nusiaubė Ribatežaus provinciją, Brazilijoje paskelbta karo padėtis ir suimta šimtai žmonių, Hitleris pasakė, Arba tapsime savo likimo valdovais, arba žūsime, kariuome-

nės daliniai nusiųsti į Badachoso provinciją, kur tūkstančiai valstiečių užgrobė dvarus, Bendruomenių rūmuose kai kurie oratoriai reikalavo Reichui pripažinti lygias teises, naujos, kvapą gniaužiančios Usedos mirties detalės, pradėta filmuoti *Gegužės revoliucija* – pasakojimas apie emigrantą, kuris, pabėgęs nuo teisingumo, atvyksta į Portugaliją kurstyti revoliucijos, – ne, ne šitos, kitos, – tačiau pensione, kuriame slapstosi svetima pavarde, savininkės duktė jam atveria akis ir padeda persiimti tautinio atgimimo idėjomis, Rikardas Rejišas tris kartus perskaitė tą žinutę, tikėdamasis nuslopinti miglotą aidą, pabudusį slapčiausiuose atminties užkaboriuose, Lyg kažką primena, tačiau ir triskart perskaičius niekas neiškilo į paviršių, ir tik tada, kai jis priėjo žinutę apie visuotinį streiką Korunjoje, tolimas dūzgimas pasidarė aiškesnis, pažadindamas visai neseną prisiminimą, juk tai *Sąmokslas*, ta knygiūkštė, ta Marilija, dar viena tautinio atgimimo ir jo idealų skiepijimo istorija, sprendžiant iš tolydžio pateikiamų įrodymų, pačios veikliausios tų idėjų skleidėjos yra moterys, pasiekiančios tokių įstabių rezultatų, kad literatūra ir septintasis menas pasišovė atiduoti duoklę tiems tyrumo ir pasiaukojimo angelams, surandantiems ir gėrio keliu nukreipiantiems pasiklydusias vyrų sielas, niekas joms nesugeba atsispirti, joms pakanka tik uždėti ranką ant peties, pažvelgti tyru žvilgsniu, vos padrėkusiomis nuo ašarų akimis, nebereikia siųsti šaukimų, kvosti, užversti mįslingais klausimais, kaip užvertė viršininko padėjėjas, sekti ir stebėti, kaip sekė ir stebėjo Viktoras.

Moterų gudrybių devynios galybės, savo įvairove ir gausa jos pranoksta ir paįvairina mūsų minėtąsias priemones, kurių dėka kai kas standėja, didėja ar mažėja, nors, tiesą pasakius, tais trimis veiksmais viskas ir baigiasi tiek tiesiogine prasme, tiek visomis kitomis prasmėmis, įskaitant sąsajas ir atsajas, metaforų apkrovas ir perkrovas, palaidą elgesį su idėjų asociacijomis. Šventosios moterys, mūsų išganymo tarpininkės, vienuolės portugalės, dievobaimingosios ir gailestingumo

pilnosios, nors ir kur jūs būtumėte, vienuolynuose ar viešnamiuose, rūmuose ar šiaudinėse pastogėse, nors ir kas jūs būtumėte, pensiono savininkės ar senatoriaus duktė, sakykite, kokias astralines ir telepatines žinutes jūs siunčiate viena kitai, jog, mūsų žemiškuoju požiūriu būdamos tokios skirtingos dvasia, kūnu ir padėtimi, taip sutartinai ir vieningai gelbstite iš tiesos kelio išklydusius vyrus, priešingai nei teigia nuvalkiotos išmintys, visada laukiančius jūsų patarimo, ir jūs duodate tą patarimą, o kartais kaip aukščiausią atpildą malonėjate jiems tyrą kaip sesers draugystę, kartais dovanojate savo meilę ir kūną, ir visas kitas aistringos sutuoktinės malones. Štai kodėl vyras puoselėja amžinai gyvą viltį, jog laimė jį aplankys kaip angelas, nusileidęs iš dangaus ir altoriaus aukštybių, nes, šiaip ar taip, galų gale pripažinkime, jog visa tai – tik antraeilės, netgi trečiaeilės Marijos kulto apraiškos, Marilija ir pensiono savininkės duktė – tai tik Švenčiausiosios Mergelės Marijos žemiškasis įsikūnijimas, dangiškos būtybės, maloningai sergstinčios mus ir gydančios kūno ir sielos žaizdas, darančios stebuklus, grąžinančius sveikatą ir tikruosius politinius įsitikinimus, žmonija toli pažengs į priekį, kai prie valdžios vairo stos tokios moterys. Rikardas Rejišas liūdnai šypsojosi narstydamas tas nepagarbias mintis, nemalonu matyti žmogų, kai jis šypso sau vienas, o dar nemaloniau – kai šypso žiūrėdamas į veidrodį, tad prieš šypsant reikia įsitikinti, jog durys, skiriančios jus nuo pasaulio, tikrai uždarytos. Jis pagalvoja, O Marsenda, kokia moteris bus Marsenda, tas klausimas dingtelėjo neįučia, nei iš šio, nei iš to, nežinia kodėl, iš tuščio buvimo, neturint su kuo kalbėti, dar nežinia, ar apskritai ji išdrįs ateiti, nes vis viena ji privalės pasakyti, ko atėjo, nors ir nenorėtų, nors ir nemokėtų to išreikšti žodžiais, ko ir kurių galų ji atėjo į šitą vienišą nuošalų kampelį, kur nelyginant vidury voratinklio jos tyko sužeistas tarantulas.

Šiandien baigiasi niekieno nenustatytas terminas. Rikardas Rejišas žiūri į laikrodį, jau po ketvirtos, langas uždarytas,

aukštai danguje plaukia vienas kitas debesėlis, Marsenda negalės taip lengvai išsisukti, teisindamasi prastu oru, Labai norėjau ateiti, bet taip lijo, kaip aš būčiau galėjusi išeiti iš viešbučio, netgi tuo atveju, jeigu tuo metu tėtis būtų išėjęs pas tą savo jaukintinę, administratorius Salvadoras tikrai būtų paklausęs, Panele Marsenda, kur jūs išsiruošėte tokiu oru. Kartą, dešimt kartų Rikardas Rejišas dirsčioja į laikrodį, jau pusė penkių, Marsenda nesirodo ir nebepasirodys, temsta, baldai dingsta virpulingoje prieblandoje, taip, dabar nesunku suprasti Adamastoro kančias. Kadangi toliau šitaip kankinti būtų žiauru, paskutinę akimirką pasigirdo du belstuko dūžiai į duris. Toks įspūdis, jog namą būtų sudrebinę du požeminiai smūgiai, sukrėtę pastatą nuo pat pamatų. Rikardas Rejišas puola prie lango, dar nenumano, kas ateina į svečius, bėga į laiptinę patraukti vielos, bet išgirsta, kaip viršutinio aukšto kaimynė, atidariusi duris, sako, Ak, atsiprašau, aš maniau, kad beldžia pas mane, sena pasaka, kaimynių, mėgstančių kaišioti nosį ne į savo reikalus, iš kartos į kartą perduodama su menkais pasikeitimais – jei vietoj durų belstuko įtaisomas elektrinis skambutis, jos sako *skambina*, užuot sakiusios *beldžia*, tačiau be melo vis viena neapsieina. Tai Marsenda. Užsikvempęs ant turėklų, Rikardas Rejišas žiūri, kaip ji lipa aukštyn, o vidury laiptų žvilgtelėja į viršų, norėdama įsitikinti, ar tikrai čia gyvena tas žmogus, pas kurį atėjo į svečius, ir nusišypso, jis irgi nusišypso, jie šypsosi ne prieš veidrodį, bet vienas kitam, ir ne be reikalo. Marsendai beveik užkopus į viršų, Rikardas Rejišas pasitraukia prie durų ir tik tada susivokia, jog neuždegė šviesos laiptinėje, vadinasi, beveik prietemoje pasitinka viešnią, ir, besvarstant, ar verta įjungti šviesą, ar ne, visiškai netikėtai kažkur kitame sąmonės lygmenyje jam dingtelėja mintis – kaip galėjo nušviesti jos veidą šypsena, tokia skaidri žiūrint iš viršaus, skirta man vienam, ir kokiais žodžiais reikia ją pasitikti, juk negaliu paklausti, Na, kaip laikomės, arba plebėjiškai sušukti, Žiū, ką matom, arba romantiškai atsidusti, Jau nebesitikėjau

jūsų išvysti, buvau visiškai praradęs viltį, laukiau nesulaukiau, ji įeina, aš uždarau duris, abu netaria nė žodžio. Rikardas Rejišas ima jai už dešinės rankos, ne, nesisveikina, bet veda per savo būsto labirintą – ne į miegamąjį, savaime suprantama, tai būtų nepadoru, ne į valgomąjį, tai būtų kvaila, kaipgi jiedu atsisėstų, vienas šalia kito ar vienas prieš kitą prie to ilgo stalo, ir kiek jų būtų, jis, kaip žinia, daugiaasmenis, ji, be abejo, irgi ne vienatinė, gal tuomet į kabinetą, ji atsisėstų ant vienos sofos, aš – ant kitos, jiedu įeina į vidų, pagaliau dega visos šviesos, sietynas palubėje, lempa ant rašomojo stalo, Marsenda apsižvalgo, griozdiški baldai, kelios knygos ant lentynų, žalias aplankas, tuomet Rikardas Rejišas sako, Aš jus pabučiuosiu, ji neatsako, dešine ranka iš lėto per alkūnę suima kairiąją, ką reiškia tas mostas, kad ji nesutinka, prašo palūkėti, pasiduoda be išlygų, ranka skersai krūtinės – tai užkarda, galimas daiktas, pasipriešinimo ženklas, Rikardas Rejišas žengia į priekį, ji nejuda iš vietos, jis beveik prisiliečia prie jos, tuomet Marsenda paleidžia alkūnę, dešinė ranka bejėgiškai pakimba, staiga tapusi tokia pat negyva kaip kairioji, gyvybė susitelkia tarp pašėlusiai plakančios širdies ir virpančių kelių, ji mato, kaip pamažu artėja vyro veidas, ir jos, ir jo gerklę suveržia ašaros, įjdviejų lūpos susiliečia, Mudu bučiuojamės, dingtelėja jai mintis, betgi ne, tai tik pradžia, jis stipriau priglunda prie jos lūpų, jos lūpos prasiveria, tokia kūno dalia – atsiverti, ir štai Rikardas Rejišas apkabina ją per liemenį ir pečius, priglaudžia, jos krūtinė pirmąsyk prisispaudžia prie vyro liemens, ji suvokia, jog dar ne pabaiga ir net neįmanoma įsivaizduoti, kad kada nors gali ateiti pabaiga ir gyvenimas gali grįžti atgal į seną vagą, prie savo ištakų, į laiką prieš pirmąją nuodėmę, ji taipgi suvokia, jog nedera stovėti nuleidus rankas, jog reikia ką nors daryti, ir jos dešinė kyla ant Rikardo Rejišo peties, tuo tarpu kairė tebėra negyva, galimas daiktas, snaudžia, vadinasi, sapnuoja ir sapnuodama prisimena, kokius judesius darė kadaise, renkasi, derina, savinasi tuos, kurie sapne padeda jai pasiekti

kitą ranką, sunerti, sumegzti pirštus vyriškiui ant sprando, ji nelieka skolinga Rikardui Rejišui, į bučinį atsiliepia bučiniu, į glamones – glamonėmis, Aš taip ir maniau, kai nutariau čia ateiti, aš taip ir maniau, išeidama iš viešbučio, aš taip ir maniau, kopdama laiptais, o kai pamačiau jus užsikvempusį ant turėklų, pagalvojau – jis mane pabučiuos. Dešinė ranka nuslysta nuo peties, lyg nebepajėgdama laikytis, kairė niekada taip aukštai nebuvo pakilusi, dabar kūnas palengva atšlyja, bučinys pasiekia tą ribą, kai jau nebepatenkina savo lūkesčių, atsiplėšk ime vienas nuo kito nelaukdami, kol susikaupusi įtampa paskatins mudu žengti kitą žingsnį, kai pabirs trumpi, karštligiški, dusulingi bučiniai, kai lūpos nustos tenkintis lūpomis, tačiau, vos atitrūkusios vienos nuo kitų, vėl stengsis susilieti, ir tai žino kiekvienas bent šiokią tokią patirtį šioje srityje turintis žmogus, aišku, ne Marsenda, pirmą kartą atsidūrusi vyro glėbyje ir pirmą kartą vyro bučiuojama, ir vis dėlto ji jaučia visu kūnu, regimu ir neregimu, kad kuo ilgiau tęsiasi bučinys, tuo labiau spiria nenumaldomas geismas jį kartoti tam tikru nesiliaujančiu *crescendo*, ir kitos išeities nėra, nebent galima duoti valią ašaroms, veržiančioms gerklę, bet jos nei pratrūksta, nei nuslūgsta, arba paklusti vos girdimam balsui, lemenančiam, Nereikia, o paskiau nežinia kodėl, gal iš baimės įžeisti, priduriančiam, Sėskime. Rikardas Rejišas veda ją prie sofos, sodina, pats nesuvokdamas, ką daryti toliau, kokius žodžius sakyti, ar išpažinti savo meilę, ar paprasčiausiai atsiprašyti, atsiklaupus prie jos kojų padaryti ir viena, ir kita, ar tylėti ir laukti, kol ji pati prabils, viskas jam atrodo apgaulinga, nedora, nuoširdu buvo tik tai, jog jis pasakė, Aš jus pabučiuosiu, ir padarė tai, ką sakė. Marsenda sėdi pasidėjusi kairę ranką ant kelių, lyg prašydama ją būti liudytoja, Rikardas Rejišas irgi atsisėda, jiedu žiūri vienas į kitą, ir jiemdviem atrodo, kad jų kūnai tapo didelėmis tyliai gaudžiančiomis kriauklėmis, Gal neturėčiau to sakyti, bet aš tikėjausi, kad jūs mane pabučiuosite, pagaliau sako Marsenda, Rikardas Rejišas palinksta prie jos, stveria

jos dešinę ranką, prisikiša prie lūpų ir pagaliau prabyla, Nežinau, kodėl jus bučiavau – iš meilės ar iš nevilties, ir ji atsako, Manęs dar niekas nėra bučiavęs, taigi aš neskiriu meilės nuo baimės, Bet dabar jūs bent suvokiate, ką jautėte, Aš jaučiau bučinį, kaip jūra, matyt, jaučia bangavimą, jeigu šie žodžiai turi kokią prasmę, tačiau turiu galvoje tai, ką jaučiu dabar, o ne tai, ką jaučiau tuomet, Visas šias dienas aš laukiau jūsų mąstydamas, kas galėtų atsitikti, jeigu jūs ateitumėte, bet niekada man nedingtelėjo mintis, kad gali šitaip atsitikti, ir tik tą akimirką, kai jūs įėjote į vidų, supratau, jog vienintelis dalykas, turintis prasmę, – tai pabučiuoti jus, ir tuomet, kaip ką tik sakiau jums, jog nežinau, kodėl jus bučiavau – iš meilės ar iš nevilties, aš suvokiau savo žodžių prasmę, o dabar nebesuvokiu, Vadinasi, jūs manote, jog apskritai nejaučiate nevilties ir apskritai manęs nemylite, Aš manau, jog kiekvienas vyras myli moterį, kurią bučiuoja, kad ir nevilties apimtas, O kas gi jus stumia į neviltį, Vienas vienintelis dalykas – tuštuma, Negražu skųstis žmogui, valdančiam abi rankas, Betgi aš nesiskundžiu, aš tik sakau, jog tiktai visiškos nevilties apimtas vyras gali pasakyti moteriai tai, ką aš pasakiau, Aš jus pabučiuosiu, Gal jūs tai pasakėte todėl, kad mane mylite, Jeigu jus mylėčiau, pabučiuočiau nieko nesakydamas, Vadinasi, jūs manęs nemylite, Jūs man patinkate, Ir jūs mane patinkate, Vis dėlto ne vien dėl to mudu bučiavomės, Aišku, kad ne, Ir ką gi mums daryti dabar, po viso to, kas atsitiko, Štai sėdžiu čia, jūsų namuose, pas vyriškį, su kuriuo esu kalbėjusi tris kartus per savo gyvenimą, atėjau su jumis pasimatyti, pasikalbėti, pasibučiuoti ir nieko daugiau nenoriu galvoti, Ko gero, kada nors reikės apie tai pagalvoti, Gal vėliau, ne šiandien, Aš jus pavaišinsiu arbata, turiu tešlainių, Aš jums padėsiu, paskui eisiu, tėtis, grįžęs į viešbutį, gali manęs pasigesti, Jauskitės kaip namie, nusivilkite švarkelį, Ačiū, man ir šitaip gera.

Jiedu išgėrė arbatos virtuvėje, paskiau Rikardas Rejišas jai aprodė butą, į miegamąjį nėjo, tik užmetė akį nuo slenksčio,

grįžo atgal į kabinetą, ir Marsenda paklausė, Ar jau turite ligonių, Dar ne, galimas daiktas, pabandysiu dirbti poliklinikoje, bent jau kurį laiką, kad įeičiau į vėžes, Kad užsikabintumėte, Taigi visiems mums reikia iš pradžių už ko nors užsikabinti, Ar policija nebekimba prie jūsų, Ne, dabar jie nežino, kur aš gyvenu, Panorėję jie veikiai susižinos, O kaip jūsų ranka, Ką čia ranka, pats matote, aš jau nebesitikiu nieko gera, tik štai tėtis, Ką sako tėtis, Tėčio manymu, aš turiu keliauti į Fatimą, pasak jo, tikėjimas daro stebuklus, būta tokių atvejų, Kai žmogus tiki stebuklais, tuomet nebelieka jokios vilties, Man stačiai atrodo, kad jo romanas eina prie pabaigos, ir šiaipjau per ilgai užsitęsė, Sakykit, Marsenda, kuo jūs tikite, Šiuo metu, Taip, Šiuo metu aš tikiu tik tuo, kad jūs mane pabučiavote, Galėtume pasibučiuoti dar kartą, Ne, Kodėl, Nesu tikra, kad pajusiu tą patį, o dabar man laikas, mes išvažiuojame rytoj iš pat ryto. Rikardas Rejišas ją palydėjo iki durų, ji padavė ranką, Rašykite, aš atsakysiu, Iki kito mėnesio, Jeigu tėtis panorės vėl atvažiuoti į Lisaboną, Jeigu jūs neatvažiuosite, aš atvažiuosiu į Koimbrą, Jau einu, Rikardai, priešingu atveju pati paprašysiu, kad mane pabučiuotumėte, Dar pabūkite, Marsenda, Ne. Greitai, nė karto neatsigręždama, ji nusileido laiptais, jis išgirdo, kaip trinktelėjo lauko durys. Grįžęs į miegamąjį, Rikardas Rejišas išgirdo žingsnius viršutiniame aukšte, paskiau atsidarė langas, kaimynė iš trečiojo aukšto panūdo nusikratyti abejonių – iš eisenos nuspręsianti, kokio pero moteris lankėsi pas naująjį įnamį, Jeigu vinksi strėnomis, aišku, kokia tai paukštė, arba aš baisiai klystu, arba žmonės visiškai prarado gėdą, kur tai matyta, o tokie padorūs žmonės čia gyveno, tokie ramūs.

Kalbos ir apkalbos, Vakar buvo viena, šiandien – kita, sako kaimynė iš trečiojo aukšto, Apie vakarykštę nieko negaliu pasakyti, bet šiandienykštę mačiau, ji ateina tvarkyti buto, sako kaimynė iš pirmojo aukšto, Į valytoją ji nė iš tolo nepanaši, Taip, tavo tiesa, daugiau primena kambarinę iš gerų namų, nors atvilko galybę ryšulių, migdolų muilo, iš kvapo supratau, ir dar šluotų, šepečių, kaip tik išėjau ant laiptų išpurtyti demblio, kai ji pasirodė, Vakarykštė buvo visai jaunutė, su dailia skrybėlaite, iš tų, kur dabar madingos, ir ilgai neužsibuvo, ką tu apie tai pasakysi, kaimynėle, Tiesą pasakius, kaimynėle, man protas neneša, įsikėlė vos prieš savaitę, o štai jau dvi moterys atsilankė, Na, šitoji ateina buto tvarkyti, ką čia kalbėti, juk viengungis, kas nors turi ateit apšvarinti, o antroji tikriausiai giminaitė, juk žmogus be giminės nebūna, Vis dėlto niekaip nesupaisau, kas čia darosi, kiaurą savaitę kojos iš namų nekelia, tik išbėga papietauti, dieną naktį lindi namuose, O tu žinai, kaimynėle, kad jis – daktaras, Kur nežinosiu, valytoja, kur buvo atėjusi sekmadienį, jį vadino ponu daktaru, Kaip tu manai, jis gydytojas ar advokatas, Ko nežinau, to nežinau, kaimynėle, bet tu nesirūpink, kai tik eisiu užsimokėti už nuomą, lyg tarp kita ko paklausiu valdytoją, jis turėtų žinoti, Paskui man pasakyk, gerai, kai pašonėje yra gydytojas, juk visko pasitaiko gyvenime, Tik nežinia, ar geras gydytojas, Reikės nutykoti tą valytoją ir pasakyti, kad laiptus priklauso plauti kas savaitę,

jie visada švytėte švytėdavo, Taigi, taigi, tikrai pasakyk, tegul negalvoja, kad galės mus po koja pagniaužti, To dar betrūko, ne ant tokių pataikė, šiais kaimynės iš trečiojo aukšto žodžiais baigiasi dar viena – ir ne paskutinė – kalbų ir apkalbų scena, dar reikėtų pridėti nebylią sceną, kai ji iš lėto kopia laiptais aukštyn, tyliai čiuoždama tarytum fetriniais bateliais apsiavusi, paskiau stabtelėja prie Rikardo Rejišo durų, prikišusi ausį prie rakto skylutės klausosi, kaip šniokščia vanduo ir patyliukais niūniuoja valytoja.

Tą dieną Lidijai teko paplušti rankoves atsiraitojus. Ji apsivilko atsineštą chalatą, skarele kruopščiai apsirišo galvą, kad neišsipeštų plaukai, ir linksmai kibo į darbą, stengdamasi išsisukti Rikardo Rejišo, kuris, neturėdamas patirties ir neišmanydamas moters psichologijos, laikė savo priederme nevaldyti rankų kiekvieną akimirką, kai tik ji būdavo lengvai pasiekiama, bet jis labai klydo, nes tuo metu tai moteriai didžiausias malonumas buvo šveisti, plauti ir šluoti, ir ji taip įgudusi į tą darbą, jog jai nereikia dėti ypatingų pastangų, todėl ji ir niūniuoja, tiesa, pusbalsiu, kad nepapiktintų kaimynių, ką ta valytoja sau leidžia, pirmą kartą pasirodžiusi tvarkyti pono daktaro buto. Atėjus pietų metui, Rikardas Rejišas, visą pusdienį gainiojamas iš miegamojo į kabinetą, iš kabineto į svetainę, iš svetainės į virtuvę, iš virtuvės į sandėliuką, iš sandėliuko į vonios kambarį, galiausiai turėjo palikti tą prieglobstį ir pakartoti visas savo klajones, tik iš kito galo, retkarčiais užbėgdamas į tuščius kambarius, kol pagaliau susivokė, jog metas eiti pietų, o Lidija nė neketina pertraukti darbo, tad, truputį užsikirsdamas ir taip išsiduodamas, kad jam nelabai smagu, tarė, Žinai, namie nėra ko valgyti, ir jeigu tie žodžiai iškraipo mintį, tai pabandykime ją perteikti kitaip, kad ji, nedangstoma dangalais, reikštų tai, ką jis turėjo galvoje, Aš einu pietauti, bet negaliu tavęs vestis į restoraną, turiu saugoti savo vardą, o ji atsakytų tais pačiais žodžiais, kokiais atsakė dabar, kas jau kas, o Lidija niekada nebuvo dviveidė, Eikite papietauti, eikite, aš atsinešiau iš viešbučio

truputį sriubos ir mėsos troškinio, pasišildysiu, ir bus gerai, o jūs, žinot, per daug neskubėkite namo, mudu čia vis kliūvame vienas už kito, ir sulig tais žodžiais nusijuokusi atgalia dešine ranka nusišluostė suprakaitavusį veidą, kaire pasitaisė skarelę, Rikardas Rejišas palietė jai petį, tarė, Ką gi, iki, ir išėjo, vidury laiptų išgirdo, kaip atsidarė durys pirmajame ir trečiajame aukšte, kaimynės ketino choru pareikšti Lidijai, Ei, mergele, nepamiršk išplauti laiptų prie šeimininko buto, bet, išvydusios daktarą, mikliai šmurkštelėjo atgal į vidų, o jam išėjus į gatvę, kaimynė iš trečiojo aukšto nusileido apačion, ir jiedvi įniko kuždėtis, Na ir išgąsdino, Kur tai matyta, išėjo ir paliko valytoją vieną namuose, argi galima taip pasitikėti svetimais, Turbūt jau anksčiau kitur tvarkė jo butą, Galimas daiktas, kaimynėle, galimas daiktas, nieko negaliu pasakyti, o gal ji visų galų meistrė, vyrų nagai į save riesti, nepražiopso gardaus kąsnelio, Eik jau, eik, juk jis daktaras, Na jau, kaimynėle, matėme mes tokių daktarų, visi vyrai vieno galo, tarkime, kad ir maniškis, O ir maniškis ne ką geresnis, Iki, kaimynėle, nepražiopsok paukštytės, Būk rami, aš jau nedovanosiu neišrėžusi teisybės į akis. Vis dėlto jai neprireikė aušinti burnos. Vakarop Lidija išėjo į laiptinę, apsiginklavusi šluota ir semtuvėliu, kibiru vandens ir muilu, skuduru ir šepečiu, ir, kai kaimynė iš trečiojo aukšto, tylutėliai pravėrusi duris, ėmė spoksoti iš viršaus, medinės laiptų pakopos sudundėjo nuo sunkios šluotos, Lidija tris kartus keitė vandenį, skuduru tolydžio semdama nuo laiptų purviną vandenį ir gręždama jį į kibirą, visas namas nuo apačios iki viršaus gardžiai pakvipo migdolų muilu, žodžio nėra, šita moteriškė puikiai išmano savo amatą, norom nenorom pripažįsta kaimynė iš pirmojo aukšto, kuri, prasimetusi dingstimi, kad nori įsinešti vidun dembliuką, iškiša galvą pro duris kaip tik tuo metu, kai Lidija atsiduria jos laiptinėje, Gražu, mergele, kai pasižiūri į laiptus, stačiai akys slysta, laimė, kad antrajame aukšte apsigyveno toks tvarkingas ponas, Ponas daktaras – labai reiklus, nori, kad visur būtų švaru, Vadinasi, bus

patenkintas, Kurgi ne, tuos du žodžius ištaria ne Lidija, o kaimynė iš trečiojo aukšto, užsikvempusi ant turėklų, gosliai, juslingai žiūrėjo į drėgnus laiptus, gardžiavosi švarių lentų kvapu, namų apyvokos darbai suartina moteris, jos pasiruošusios atleisti visas nuodėmes sesei, kad ir neilgam tokia tapusiai. Lidija atsisveikino ir, įsinešusi į vidų kibirą, šluotą, semtuvėlį ir muilą ir uždariusi duris, subambėjo, Senos raganos, ką jos sau manosi, to dar betrūko, kad imtų mane mokyti. Darbas baigtas, visur švaru, dabar Rikardas Rejišas gali pirštu perbraukti per baldus, iššniukštinėti visas buto kertes, kaip daro reiklios namų šeimininkės, ir tą akimirką Lidijai staiga pasidaro be galo liūdna, ją apima neviltis, ir ne todėl, kad ji jaustųsi pavargusi, ne, ji suprato, nors ir nemoka to išreikšti žodžiais, kad atliko savo vaidmenį, kad jai nieko kita nebelieka, kaip laukti grįžtant šeimininko, kad jis pasakys jai keletą švelnių žodžių, padėkos, panorės atsilyginti už pastangas ir stropumą, o ji klausysis nejaukiai šypsodamasi, paims pinigus arba jų nepaims, paskiau sugrįš į viešbutį, o pas motiną šiandien neis, nesužinos, kaip sekasi broliui, ji nesigaili, bet jai toks jausmas, kad ji nieko neturi sava. Ji nusivelka chalatą, apsivelka palaidinukę, apsisega sijoną, vėsta suprakaitavęs kūnas. Atsisėda virtuvėje ant taburetės, susideda rankas ant kelių ir ima laukti. Girdėti žingsniai ant laiptų, spynoje trakštelėja raktas, ir Rikardas Rejišas, įėjęs į prieškambarį, džiugiai sušunka, Ar tik ne į rojaus sodus patekau, Lidija atsistoja, nusišypso pamaloninta, staiga pasijunta laiminga, susijaudina, nes jis eina artyn išskėtęs rankas, Ak, nelieskit manęs, aš visa suplukusi, tuoj einu, Tik pabandyk išeiti, dar anksti, išgersi kavos, aš parnešiau pyragaičių su plakta grietinėle, bet iš pradžių eik išsimaudyk, atsigaivink, Va, dailiausia, kad aš maudyčiausi pas jus, kur tai matyta, Štai čia ir pamatysim, daryk, ką sakau. Ji nustojo spyriotis, o ir nebūtų įstengusi, nors suvokė, jog nusižengia padorumo taisyklėms, tačiau tai buvo pati maloniausia gyvenimo valandėlė, kai ji atsuko čiaupą, neskubėdama nusirengė, pasinėrė į karš-

tą vandenį, jausdama, kaip išvargęs kūnas gosliai mėgaujasi palaima, tuomet ji paėmė kempinę ir muilą, išsimuilino ir išsitrynė visą kūną, blauzdas, šlaunis, rankas, pilvą, krūtinę, numanydama, jog už durų jos laukia vyras, ką jis veikia, ji nuspėja jo mintis, o jeigu jis įeis ir pamatys mane nuogą, kokia gėda, ko gero, iš gėdos taip tankiai ima plakti širdis, o gal iš nerimo, pagaliau ji išlipa iš vonios, gražus moters kūnas, srūvantis vandeniu, taip mąsto Rikardas Rejišas, atidarydamas duris, Lidija stovi nuoga, viena ranka prisidengusi krūtinę, kita – lytį, Nežiūrėkite, sako ji, pirmą kartą atsidūrusi prieš jį tokia poza, Išeikite, palaukite, kol apsirengsiu, nedrąsiai sako ji pusbalsiu, tačiau jis šypsosi, ir jo šypsenoje tiek pat švelnumo, tiek pat geismo, tiek pat suktumo, Nereikia rengtis, sako jis, še nusišluostyk, ir baigta, ir paduoda jai didelį išskleistą rankšluostį, apsiaučia ją ir, uždaręs duris, eina į miegamąjį, nusirengia, lova šviežiai perklota, gardžiai kvepia naujintelaitės paklodės, įeina Lidija, vis dar dangstydamasi rankšluosčiu, apsirišusi juo nelyginant strėnjuoste, tačiau prie pat lovos nusiriša jį, pameta ant grindų ir drąsiai atsistoja prieš jį nuoga, šiandien jai nešalta, kūnas degte dega iš vidaus ir iš išorės, dabar eilė drebėti Rikardui Rejišui, kaip nesubrendęs jaunuolis jis puola prie jos, per visą tą laiką jie pirmą kartą nuogi, anksčiau ar vėliau visada ateina pavasaris. Apatiniame aukšte kaimynė užsikorė virtuvėje ant dviejų viena ant kitos pastatytų taburečių, nesibaimindama nusisukti sprando ir susiluošinti, kraujo pritvinkusiu veidu nuo susijaudinimo ir liguisto smalsumo, gėdingai žėrinčiomis akimis stengiasi permanyti, ką reiškia tiek neįprasti garsai – toks įspūdis, lyg viršuje kas nors žaistų kamuoliu, tokios yra visos moterys, tokios jos gimsta ir tokios miršta, stačiai alpsta, kaip nori sužinoti, ar ponas daktaras dulkina tą mergą, ar ji dorai ir sąžiningai dulkina čiužinius, vis dėlto nepatiklumas teisėtai atmeta paskutinę versiją. Po pusvalandžio, Lidijai išeinant iš namo, kaimynė iš pirmojo aukšto vis dėlto neišdrįso atidaryti durų, šiaip ar taip, begėdiškumas turi ribas,

prigludo prie vos pravirų durų plyšelio, žvalgia kaip katės ar sakalo akimi sekdama greitą lengvutį siluetą, nelyginant šarvais apsisiautusį vyro kvapu – tokį poveikį mūsų kūnui turi kito žmogaus kvapas. Tuo tarpu Rikardas Rejišas, gulėdamas lovoje, užsimerkia, tą akimirką mėgaudamasis pasisotinusio kūno palaima ir nejučia džiaugdamasis vėl atgauta vienatve, pasiverčia į tą vietą, kur ką tik gulėjo Lidija, koks keistas kvapas, niekuo neypatingas, nenuspėjamo gyvio kvapas, įjudviejų kvapas, nei jo ir nei jos, bet daugiau nė žodžio, mums nėra ko kištis ne į savo reikalus.

Diena prasideda rytmečiu, savaitė – pirmadieniu. Rikardas Rejišas, ankstyvasis paukštis, rašo Marsendai ilgą, gerai apgalvotą laišką, kas be ko, kokį laišką, juo dėti, parašytume mes moteriai, kurią bučiavome, prieš tai nė žodžiu neužsiminę apie meilę, jei prašytume atleisti – įžeistume, juo labiau kad ji, kaip sakoma, karštai ir aistringai atsakė į bučinį, o jeigu bučiuodami neprisiekėme jai meilės, nepasakėme – Aš tave myliu, vargu ar derėtų dabar kalbėti tokius žodžius, kuriais ji gali nepatikėti, juk ne veltui dar senovės romėnai lotyniškai tvirtino, jog žodžiai nuskrenda, darbai lieka, tad pastaruosius laikykime būtinais, o pirmuosius nereikšmingais, juo labiau jeigu juos vartojame pačia tolimiausia prasme, ir vartokime tuos, kurie nieko nežada ir nieko nereikalauja, kurie nieko primygtinai neperša, bet tik lyg tarp kita ko užuominomis siūlo atlikti užpakalinės saugos vaidmenį ir pridengti mūsų baimės likučius, prireikus jiems skubotai trauktis, kad kaip štai šios nuvalkiotų žodžių samplaikos, mėgaukimės šia akimirka, gyvenkime linksmi lengva širdimi, sodriau žaliuoja po lietaus atsigavusi lapija, man toks jausmas, jog tas, kas esu dabar, ir tas, kas buvau kadaise, – tai skirtingi sapnai, kaip greitai bėga metai, gyvenimas toks trumpas, tačiau reikia juo naudotis, ir jeigu mums skirta išsaugoti tik prisiminimus, turėkime jų kaip galima daugiau, o mano atmintis puoselėja tik jūsų prisiminimą, tad nebėkime nuo to, kas mums lemta, nieko daugiau likimas mums nežada, štai ir baigta, atrodė, jog

taip sunku bus parašyti tą laišką, o išėjo priešingai, svarbiausia – per daug nesirūpinti dėl to, ką sakai, per daug negalvoti apie tai, ką rašai, viskas priklauso nuo to, kokį gausi atsakymą. Po pietų, kaip ir buvo žadėjęs, Rikardas Rejišas išėjo ieškoti darbo – dviejų valandų per dieną, kas antrą dieną ar netgi kartą per savaitę, svarbu neprarasti įgūdžių, kas čia tokio, jeigu langas išeina į užpakalinį kiemą, jeigu gydytojo kabinetas įrengtas ankštame pereinamajame kambaryje ir apstatytas senais baldais, už širmos stovi paprasta kušetė ligoniams apžiūrėti, ant rašomojo stalo – lempa be gaubto, kad būtų geriau matyti, koks išblyškęs ligonis, aukšta spjaudyklė sergantiems bronchitu, ant sienos – du estampai, rėmelis diplomui įsprausti ir kalendorius, kad nepamirštume, jog mūsų dienos suskaitytos. Jis pradėjo nuo atokiausių kvartalų, Alkantaros ir Pampulijos, teiravosi, ar nėra laisvų vietų, kalbėjosi su nepažįstamais gydytojais, kurių kaip gyvas nebuvo matęs, jautėsi nei šiaip, nei taip, kreipdamasis žodžiais „gerbiamas kolega" ir rausdamas iš gėdos, kai gerbiamas kolega, kreipdamasis į jį tais pačiais žodžiais, atsakydavo, Taip, turime vieną vietą, tik laikiną, kolega trumpai išvykęs, bet manome, jog sugrįš kitą savaitę. Nuo Grafo Baranaus gatvės iki Didžiosios aikštės – nė vienos laisvos vietos, ačiū Dievui, Portugalijoje pakanka gydytojų, nes vien sifilitikų – šeši šimtai tūkstančių, na o vaikų mirtingumas verčia dar labiau susimąstyti, iš tūkstančio naujagimių miršta šimtas penkiasdešimt, įsivaizduokite, kokia bėda mus ištiktų, jeigu neturėtume pakankamai gerų gydytojų. Ko gero, likimas taip parikiavo, jog, taip atkakliai ir tokiuose atokiuose kvartaluose ieškojęs darbo, jau trečiadienį Rikardas Rejišas surado tykų prieglobstį prie pat namų, Kamoenšo aikštėje, ir laimė, tuo nesitenkindama, atvedė jį į puikiai įrengtą kabinetą su langu į aikštę, tiesa, d'Artanjanas matyti iš užpakalio, bet užtat iškart užsimezgė patikimas ryšys – nuo balkono purptelėjęs balandis atsitūpė ant poeto galvos ir klastingai, kaip balandžiams kad įgimta, pakuždėjo į ausį, Štai ten, užpakaly, atsirado varžovas, širdimi kaip ir

jūs linkęs prie mūzų, tačiau jo ranka puikiai valdo nebent švirkštą, ir Rikardui Rejišui pasirodė, jog Luisas de Kamoenšas tik patraukė pečiais, o ką gi jam beliko daryti. Darbas nebuvo nuolatinis, reikėjo laikinai pavaduoti kolegą, širdies ir plaučių ligų specialistą, kurį kaip tyčia ištiko širdies priepuolis, tiesa, nelabai stiprus, tad daugių daugiausia po trijų mėnesių jis grįš. Rikardas Rejišas nelaikė savęs itin dideliu tokios garbingos srities specialistu, juk mes prisimename, jog jis pats prisipažino nesąs pakankamai kompetentingas, kad galėtų tarti savo žodį apie Marsendos širdies ligą, likimas ne tik darbuojasi, rodydamas mums kelią, bet ir šaiposi iš mūsų, tad naujajam specialistui teko pabėgioti po bibliotekas ir pasklaidyti vadovėlius bei žinynus, atgaivinti senas žinias ir praturtinti atmintį naujais laimėjimais šiuolaikinės kardiologijos srityje. Jis aplankė sergantį kolegą, patikino, jog dėsiąs visas pastangas, idant nenutrūktų darbas, pradėtas vieno iš paties išmaniausių savo srities specialistų, garsėjusio savo išmanymu ir patirtimi ir garsėsiančio ateityje, Man pačiam, o ir mano ligoniams labai praverstų, jeigu ateičiau pas jus pasitarti, pasitaikius rimtam atvejui. Tos liaupsės labai patiko kolegai, palaikiusiam jas visiškai pelnytomis, ir jis nuoširdžiai pažadėjo padėti visa, kuo galėsiąs, po to juodu prašneko apie subnuomą, tiek ir tiek procentų vadybos reikalams, tiek ir tiek kasdienėms išlaidoms ir medžiagoms, tiek ir tiek gailestingajai seselei, tiek ir tiek kolegai širdininkui, ligoniui ar sveikam, o iš likusių pajamų Rikardas Rejišas nepraturtėsiąs, bet tai, laimė, jam nerūpi, nes svarai sterlingų, parsivežti iš Brazilijos, dar toli gražu neišsekę. Taigi mieste atsirado dar vienas gydytojas, o kadangi vis tiek neturi ko veikti, eina į savo kabinetą tris kartus per savaitę, pirmadieniais, trečiadieniais ir penktadieniais, iš pradžių laukia vis neskubančių ligonių, paskiau stengiasi jų neprarasti ir pagaliau, praslinkus nuostabiam adaptacijos laikotarpiui, pasineria į kasdienę plaučių kavernų ir širdies ischemijos rutiną, knygose ieškodamas būtiniausių vaistų, retkarčiais skambindamas kolegai,

nes pažadas ateiti pasitarti, pasitaikius rimtam atvejui, kaip buvo sakęs, buvo tušti žodžiai, sakomi iš mandagumo, kiekvienas mūsų daro ką tinkamas iš savo gyvenimo ir savaip ruošiasi mirčiai, rūpesčių per akis, tad būtų nelabai mandagu paklausti, Gerbiamas kolega, norėčiau sužinoti jūsų nuomonę šiuo klausimu, turint galvoje ligonio širdies būklę, man atrodo, kad jo gyvybė kabo ant plaukelio, kaip jūs manote, ar yra kokia išeitis iš padėties, ar nėra jokios išeities, išskyrus atsisveikinimą su šiuo pasauliu, – tai būtų lyg užuomina apie virvę pakaruoklio namuose, atsiprašome, kad antrąsyk pavartojome šią patarlę.

Marsenda neatsakė. Rikardas Rejišas parašė jau antrą laišką, papasakojo apie permainas gyvenime, Pagaliau vėl priklausau Lisabonos gydytojų gildijai ir verčiuosi bendrąja praktika, priimu ligonius Luiso de Kamoenšo aikštėje, už kelių žingsnių nuo savo namų ir jūsų viešbučio, Lisabona nors ir spalvingas, bet nedidelis miestas. Rikardui Rejišui toks įspūdis, kad jis rašo niekad nematytam žmogui, gyvenančiam – jei jis apskritai gyvena – nežinia kur, ir, pasvarstęs, kur galėtų būti toji vieta ir kaip ji vadinasi, jis prieina prie išvados, jog tai – Koimbra, kitados regėta jo paties akimis, ir tai sako jam protas, sugebantis padrikai jam pateikti ir kitokių duomenų, pavyzdžiu imkime kad ir tokią nesąmonę, jog saulė teka vakaruose, tačiau nors ir kiek sprogintume akis į tą pusę, niekada nepamatytume toje pusėje tekant saulės, nes ji teka rytuose, o vakaruose leidžiasi, daugmaž tokių pat duomenų jis gauna apie Koimbrą ir jos gyventojus. Jeigu jis iš tikrųjų pabučiavo tą, kurios, kaip šiandien tariasi, kaip gyvas nebuvo matęs, to bučinio prisiminimas pamažėle ges dienų tankmėje, nė vienoje bibliotekoje nerasi traktatų, galinčių jam sugrąžinti pirmykštį skaistumą, traktatai padeda nebent nustatyti plaučių ir širdies ydas, nors paprastai sakoma, kad ligų nebūna, yra tik ligoniai, tad, perfrazuodami šį posakį, galime tvirtinti, jog bučinių nebūna, yra tik žmonės. Savaime suprantama, Lidija ateina ištaikiusi kiekvieną laisvą

dieną, ir, sprendžiant iš išorinių ir vidinių požymių, Lidija – žmogus, tačiau mes jau nemažai esame kalbėję apie Rikardo Rejišo įsitikinimus ar veikiau įsitikėjimus ir puikiai suvokiame, jog Lidija – žmogus, bet ne tas.

Orai taisosi, bet pasaulis, priešingai, genda. Pagal kalendorių jau pavasaris, kur ne kur dygsta gėlės, skleidžiasi medžių lapai, tačiau žiema tolydžio daro išpuolius, prapliumpa liūtys, nuplėšia lapus, suplaka gėles, paskiau vėl praspįsta saulė, padeda mums pamiršti nesenus nuostolius – prarastą derlių, jautį, kuris nuskendo upei išsiliejus ir nuplaukė pasroviui išpampęs ir sudvisęs, sugriuvusią trobą, kurios sienos neatlaikė vandens stichijos, netikėtą potvynį, įtraukusį į tamsius kanalizacijos vamzdžius du lavonus, plūduriuojančius tarp išmatų ir žiurkių, o juk mirtis turėtų būti kaip paprasčiausias pasišalinimas – panašiai nueina nuo scenos antraeilis aktorius, nespėjęs pasakyti paskutinio žodžio, be to, jo vaidmenyje nėra tų žodžių, ir scenoje jis nebereikalingas. Tačiau pasaulis platus, jame vyksta kur kas šiurpesnių dalykų, todėl gailios dejonės, sklindančios iš lūpų į lūpas, jog Lisabonoje nėra mėsos, mūsų akimis žiūrint, nevertos dėmesio, o ir kokia čia naujiena, kad imtum ją platinti visuomenėje, svetur, nors ten, užsieniuose, niekas taip nesikuklina kaip mes, luzitanai, pažiūrėkime, kaip vyksta rinkimai Vokietijoje, motorizuoti nacionalsocialistai Brunsviko gatvėmis vežiojo papjautą jautį su užrašu, Jis – jautis, todėl ir nebalsuoja, jeigu jis atsidurtų čia, Portugalijoje, iš pradžių mes nuvestume jį balsuoti, o paskiau sušveistume iki paskutinio gabaliuko, ir nugarinę, ir šoninę, ir žarnas, o iš uodegos išvirtume sriubos. Kas be ko, vokiečiai kitokie. Šičia žmonės ploja katučių, lekia žiopsoti į karinius paradus, saliutuoja kaip senovės romėnai, svajoja visus civilius aprengti karinėmis uniformomis, tačiau didžiojoje pasaulio scenoje mes esame netgi ne trečiaeiliai aktoriai, daugių daugiausia mes galime pretenduoti į statistų vaidmenį, todėl, nuėję į prospektą pamoti žygiuojančiam jaunimui, nesuvokiame, kur eiti, kur dėti rankas, ir nekal-

tas kūdikis ant motinos rankų, nesupratęs mūsų patriotinio įkarščio, pagalvos, kad mes žaidžiame, ir čiups mums už atkišto nykščio, kurį lengviausia nutverti, ne, tokia tauta negali turėti tvirtų įsitikinimų, negali paaukoti gyvybės tėvynės labui, mes turėtume pasimokyti iš vokiečių, pažiūrėti, kaip jie, susirinkę Vilhelmo aikštėje, karštai visa širdimi šaukiasi fiurerio, melste meldžia, Mes trokštame pamatyti fiurerį, fiureri, būk geras, fiureri, ateik, rėkia visa gerkle net užkimdami, prakaitu pažliugusiais veidais, žilos senutės susigraudinusios lieja ašaras, dreba vaisingos moterys virpančiomis įsčiomis ir pritvinkusiomis krūtimis, vyrai rodo plieninius raumenis ir plieninę valią, visi klykia, kol pagaliau fiureris pasirodo lange, pratrūksta nebetvardomas džiaugsmas, pralauždamas paskutines užtvaras, pašėlusi minia staugia vienu balsu, *Heil*, čia tai bent, kažin ką duočiau, kad tik galėčiau būti vokietis. Beje, gal mums neverta taip aukštai šokti, būtume bent kaip italai, aišku, jie nė iš tolo neprilygsta vokiečiams, betgi ar jie nelaimi karo, štai prieš kelias dienas subombardavo Hararo miestą, užskrido lėktuvai ir pavertė jį pelenais, ir jeigu jiems, tarantelų ir serenadų tautai, tokie dalykai nė motais, galimas daiktas, ir mums nesutrukdytų fadai ir viros*, visa bėda, kad neištaikome progos, šiaip ar taip, jau turime imperiją, ir ne bet kokią, joje sutilptų visa Europa ir dar vietos atliktų, ir neįstengtume nukariauti kaimynų žemių, netgi atsiimti Olivensos**, betgi ką gera laimėtume taip sujžūlėję, verčiau pasidomėkime tuo, kas dedasi kaimynystėje, ir savo namuose bei viešbučiuose priglauskime pinigingus ispanus, bėgančius nuo suirutės, juk ne veltui didžiuojamės savo garsinguoju portugališkuoju svetingumu, o jei kada nors mūsų šalyje teks ieškoti prieglobsčio jų priešams, perduosime juos valdžiai, idant triumfuotų teisingumas ir būtų gerbiami įstatymai, Mums, portugalams, širdžiai miela kankinio dalia, begalinė

* Portugalų liaudies dainos ir šokiai.

** 1801 m. Ispanijos kariuomenė be mūšio užgrobė Olivensos tvirtovę ir per dvi dienas užėmė visą Portugaliją.

aistra aukotis, kęsti vargus ir nepriteklius, neseniai pareiškė vienas tų ponų, kurie mus valdo, Nė viena motina nelinki savo vaikui tauresnio ir didesnio siekio, kaip mūšyje padėti galvą už savo šalį, žūti dėl tėvynės, taip pareiškė tas šunsnukis, kai, apsilankęs gimdymo namuose, čiupinėjo pilvus nėščioms moterims ir klausinėjo, kada jos turėsiančios mažą, nes jau trūksta kareivių apkasuose, įdomu, kokiuose, bet jis geriau žino – galbūt numato ateitį. Iš šių kelių pavyzdžių galime spręsti, jog pasaulis nežada didelės laimės, štai dabar, nuvertus Respublikos prezidentą Alkalą Zamorą*, pasklido gandas, jog Ispanijoje ruošiamas karinis perversmas, ir jeigu jis pasitvirtins, daugelio žmonių laukia liūdnos dienos. Beje, anaiptol ne dėl to bėga žmonės. Mums vis viena – tėvynė ar kuri kita šalis, svarbiausia susirasti vietą, kur galima sočiai pavalgyti ir užsidirbti pinigo, ar tai būtų Brazilija, kur vien kovo mėnesį išvyko šeši šimtai šeši žmonės, ar Jungtinės Šiaurės Amerikos Valstijos, kur iškeliavo penkiasdešimt devyni, ar Argentina, kur išvažiavo dar šešiasdešimt penki, arba kitos šalys, kur persikėlė viso labo du, o Prancūzija, pavyzdžiui, apskritai nieko neįsileido, ta šalis ne portugalams, šiurkštiems netašytiems kaimiečiams, ten kita kultūra.

Artėja Velykos, ir vyriausybė paskelbė visoje šalyje labdaros akciją, šitaip norėdama visiems katalikams priminti Mūsų Viešpaties Jėzaus Kristaus kančias ir darbus ir ta proga laikinai numaldyti kurkiančius pilvus. Vargšai rikiuojasi į eiles – tiesa, ne visada kantriai ir drausmingai – prie parapijų tarybų ir labdaros namų durų, ir jau eina kalbos, kad gegužės pabaigoje Žokėjų klubo aikštėje numatyta surengti prašmatnią labdaros šventę – paremti Ribatežaus provincijoje nuo potvynio nukentėjusius žmones, tuos vargetas, jau kelis mėnesius vaikščiojančius šlapiais apatiniais, jau sudarytas rėmėjų komitetas, į kurį įeina mūsų aukštuomenės grietinėlė, po-

* Alkala Zamora (Alcalá Zamora Niceto, 1877–1949) – Ispanijos politikas, liberalų partijos vadovas, vienas iš 1930 m. revoliucinio sąjūdžio įkvėpėjų, dusyk Ispanijos prezidentas, nuverstas 1936 m.

nios ir ponai, mūsų tautos žiedas ir pasididžiavimas, jau vien paskaičius pavardes, galima nuspėti, kas pranoksta visus savo dvasiniais ir materialiniais turtais, Mayer Ulrich, Perestrelas, Lavradijus, Estareža, Daunas ir Lorena, Infantė da Camara, Altas Mearimas, Mouzinjus de Albukerkė, Rokė de Pinjus, Kosta Masedas, Pina, Pombalis, Seabra ir Kunja, nepaprastai pasiseks Ribatežaus žmonėms, aišku, jeigu jie išgyvens iki gegužės. Mūsų aukščiausiajai valdžiai, kaip tik todėl, jog ji užima tokią aukštą padėtį, stipriai susilpnėjęs regėjimas, pasireiškiantis akių nuovargiu, kurį sukelia įtampa pernelyg akylai bežiūrint, besekant ir bestebint. Be kita ko, iškilusi į tokią aukštą padėtį, ji mato tai, kas yra toli, ir visiškai nepastebi, jog išganymas, kaip sakoma, panosėje, ranka pasiekiamas, šiuo atveju – laikraščių skelbimuose, ji pati kalta, jeigu pražiūrėjo tą skelbimą, nes jame yra net piešinys – gulinti dama su apatinuku, kurio petnešėlėms nuslydus matyti didinga krūtinė, ko gero, tokia tobula madame Hélène Duroy pastangų dėka, nors ta žavioji gražuolė atrodo truputį pablyškusi, bet ne per daugiausia, kad palaikytum ją sergant nepagydoma liga, pasikliaukime galvūgalyje sėdinčiu gydytoju, nuplikusiu, tačiau su ūsais ir espanjole, pagarbiai graudenančiu, Aišku, jog jūs TO nežinojote, jeigu būtumėte TAI vartojusi, nieko panašaus jums nebūtų atsitikę, ir siūlančiu jai išganymą – buteliuką stebuklingojo bovrilio. Jeigu vyriausybė truputį atidžiau skaitytų laikraščius, kuriuos, šiaip ar taip, kuo kruopščiausiai peržiūri kiekvieną rytą ir vakarą, galėtų susivokti, kaip lengva susidoroti su tokia bėda kaip badas, paaštrėjęs ar tapęs chronišku, išeitis labai paprasta – bovrilis, kiekvienam portugalui duoti po buteliuką bovrilio, gausioms šeimoms – po penkių litrų ropinę, tai dangaus mana, vienatinis patiekalas, panacėja nuo visų negalių, jeigu būtumėte jį vartojusi laiku ir prireikus, dona Klotilde, nebūtumėte taip sulysusi.

Rikardas Rejišas kaupia visus naudingus duomenis, dedasi į galvą, priešingai nei vyriausybė, kuri gadina sau akis stengdamasi kažką įskaityti tarp eilučių, dėl abejotinų dalykų pa-

aukodama tikrovę. Kai pasitaiko giedras rytas, išeina iš namų, šiek tiek niūrokų, nepaisant Lidijos pastangų ir triūso, skaito laikraščius gryname ore, saulėkaitoje, veikiau – Adamastoro paunksnėje, dabar jau visiškai aišku, jog Luisas de Kamoenšas gerokai persūdė piešdamas jo rūškaną veidą, susivėlusią barzdą, įdubusias akis, ta poza, nei grėsminga, nei baisi, šiurpus milžinas kamuojasi iš meilės, jam nė motais, ar praplauks portugalų laivai pro jam patikėtą iškyšulį, ar ne. Žiūrėdamas į spindintį upės paviršių, Rikardas Rejišas prisimena senovinę liaudies baladę, *Žvilgtelėjau pro langelį – lynai upėj šokinėja*, tos žėrinčios bangų keteros nelyginant šokinėjančios žuvys, pašėlusios, apsvaigusios nuo saulės, gryna teisybė, kad gražus yra kūnas, srūvantis vandeniu, išneriantis staigiai ar iš lėto, kaip andai Lidija, tokia artima, ranka pasiekiama, arba kaip tos nematomos žuvys tolumoje. Ant kito suoliuko sėdi šnekučiuodami senukai, laukia, kol Rikardas Rejišas perskaitys laikraštį ir kaip paprastai paliks jį nueidamas, kas dieną jie išeina iš namų tikėdamiesi, jog ponas vėl pasirodys skverelyje, gyvenimas – neišsenkamas staigmenų šaltinis, sulaukiame to amžiaus, kai nieko kita nebelieka, kaip nuo Šventosios Kotrynos kalvos spoksoti į laivus upėje, ir visai netikėtai gauname dovanų laikraštį, kartais kelias dienas pagret, kai pasitaiko geri orai. Neseniai Rikardas Rejišas pastebėjo, kad senukai nekantriai laukia, kol jis nueis, pastebėjo, kad vienas jų drebančiomis kojomis jau tursena šlubčiodamas prie jo suoliuko, ir labdaringai paduoda laikraštį savo rankomis, pridurdamas deramus žodžius, ir tas, savaime suprantama, paima, nors ir atkala širdimi – nepratęs, kad kas nors dalytų jam savo malones. Patogiai atsikolęs į suoliuko atlošą, užsikėlęs kojį ant kojos, Rikardas Rejišas prisimerkęs mėgaujasi šiltais saulės spinduliais ir podraug kaupia žinias, Šventosios Kotrynos kalvos šlaitan atskriejusias iš plačiojo pasaulio, praplėsdamas savo akiratį ir pažinimą, kaip antai Musolinis pareiškė, Netrukus bus galutinai sutriuškintos Etiopijos ginkluotosios pajėgos, Rusija siunčia pinigus, ginkluotę ir šaudmenis

portugalams, pabėgusiems į Ispaniją, turėdama tikslą paskelbti Iberijos Nepriklausomų Sovietų Respublikų Sąjungą, ir, pasak Lumbraleso, daugelio šventųjų ir didžiavyrių kartų dėka Portugalija tapo tikru Dievo kūriniu, ir Šiaurės krašto korporacijų sąjūdžio žygyje dalyvavo keturi tūkstančiai penki šimtai darbininkų, iš jų du tūkstančiai uosto krovikų, tūkstantis šeši šimtai penkiasdešimt kubilių, du šimtai pilstytojų, keturi šimtai kalnakasių iš San Pedro de Kovos, keturi šimtai darbininkų iš Matosinjos konservų fabriko ir penki šimtai profesinių sąjungų narių iš Lisabonos, ir pirmosios klasės greitaeigis žvalgomasis laivas *Afonsas Albukerkietis* išplaukė iš Lisabonos į Leišoensą, kur dalyvaus ten vyksiančioje darbininkų šventėje, be to, jis sužino, jog laikrodžiai bus pavaryti viena valanda į priekį, jog Madride visuotinis streikas, jog šiandien išeina laikraštis *Nusikaltimai*, jog Neso ežere vėl pasirodė garsingoji pabaisa, jog vyriausybės nariai nuvyko į Portą, kur bus išskirstyta maisto produktų trims tūkstančiams dviem šimtams vargšų, jog mirė Otorinas Respigis*, *Romos fontanų* autorius, laimė, pasaulyje tiek daug visko nutinka, jog įvykių pakanka kiekvieno žmogaus skoniui, taria sau Rikardas Rejišas, kuris kaip ir visi turi potraukį tik į tam tikrus dalykus ir skaito ne viską pagret, tačiau laikraštinių naujienų neįmanoma atsirinkti – dėkis į galvą viską, ko tau pateikia. Kas be ko, visiškai kitaip jaučiasi tasai senis amerikietis, kiekvieną rytą gaunantis savo mėgstamiausią laikraštį *New York Times*, kurio leidėjai taip gerbia savo seną skaitytoją, savo devyniasdešimt septintąjį pavasarį sulaukusį gražaus amžiaus, ir jo teisę ramiai baigti savo dienas, taip rūpinasi jo ne per stipriausia sveikata, jog kiekvieną rytą jam paruošia specialų numerį, pramanytą nuo pradžios iki galo, prirašytą vien džiugių naujienų ir optimistinių straipsnių, idant vargšas senis nesijaudintų dėl baisybių, kuo toliau, tuo labiau plintančių pasaulyje, todėl laikraštyje aiškinama ir

* Ottorino Respighi (1879–1936) – italų pianistas ir kompozitorius.

įrodoma, jog ekonominė krizė traukiasi, jog faktiškai beveik nebeliko bedarbių, jog Rusijos komunizmas pasuko Amerikos kapitalizmo kryptimi, jog bolševikai pagaliau perprato amerikinės sistemos pranašumus. Štai kokias malonias naujienas išklauso Džonas D. Rokfeleris per pusryčius, o vėliau, išsiuntęs savo sekretorių, gardžiuojasi jomis žiurksodamas išvargusiomis žemažiūrėmis akimis, žavėdamasis džiaugsmingais teiginiais, pagaliau žemėje įsiviešpatavo sandora, kai kur dar įsiliepsnoja karai, bet jie tik į gera, dividendai dideli, pelnas garantuotas, aišku, gyventi liko nedaug, bet užtat jis mirs kaip teisuolis, tad *New York Times* gali ir toliau kasdien jam skelbti laimę vienintelių egzemplioriumi, jis vienintelis šiame pasaulyje džiaugiasi grynai asmenine ir niekam neperleidžiama palaima, o visi kiti turės tenkintis atlaikais. Nustebintas to, ką sužinojo, Rikardas Rejišas nuleidžia portugališką laikraštį ant kelių ir bando įsivaizduoti, kaip nukaršėlis Džonas D. virpančiomis sudžiūvusiomis rankomis sklaido stebuklinguosius lapus, nėmaž neabejodamas, jog tai šventa tiesa, kai tuo tarpu visas pasaulis žino, kad tai melas, ta žinia eina iš lūpų į lūpas, telegramų agentūrų perduodama iš vieno žemyno į kitą, kol pagaliau pasiekia *New York Times* leidėjus, kurie įsako ją nuslėpti, Šiukštu, kad nepatektų į Džono D. Rokfelerio laikraštį, ir šis, priešingai nei apgautas vyras, viską sužinantis paskutinis, apskritai niekada nieko nesužinos, tik pamanykite, toks turtingas, toks visagalis, o leidžiasi mulkinamas, pakenčia, kad iš jo taip tyčiotųsi, nes negana to, jog mes žinome, kad vietoj žinių jam peršamas melas, be to, mes žinome, kad jis niekada nesužinos, jog mums tai žinoma. Senukai dedasi įsileidę į pašnekesį, oriai postringauja šnairuodami Rikardo Rejišo pusėn – laukia savojo *New York Times*, pusryčiams jie gavo kriaukšlę sužiedėjusios duonos ir puodelį miežių kavos, tačiau blogų naujienų jie neišvengs – atsirado turtingas kaimynas, paliekantis laikraščius skverelyje ant suoliuko. Rikardas Rejišas atsistoja, mostelėja senukams,

ir tie sušunka, Ak, labai ačiū, pone daktare, druckis šypsodamasis lyg nuo sidabrinio padėklo ima dailiai sulankstytą laikraštį, o jis kaip naujas, štai ką reiškia gydytojo rankos, gydytojo ranka – tai lyg švelni moters ranka, jis grįžta atgal, atsisėda šalia džiūsnos, ir juodu pradeda skaityti nuo pirmo puslapio, bet pirmiausia įninka į įvykių skyrių – vagystės, plėšimai, užpuolimai, nelaimingi atsitikimai, užuojautos, visokiausi nusikaltimai ir ypač – šiurpas, kūnas eina pagaugais – paslaptinga Luiso Usedos mirtis, taip jau pasibaisėtinas pasakojimas apie vaikutį, nukankintą Eskadinjas das Olarijaso gatvėje, name numeris aštuoni, pusrūsyje.

Parėjęs namo, Rikardas Rejišas pastebi ant kilimėlio švelniai violetinės spalvos voką, nėra nei siuntėjo vardo, nei adreso, bet to ir nereikia – ant pašto ženklo, išmurzinto juodu antspaudu, galima įžiūrėti žodį *Koimbra*, beje, jeigu vietoj jo nežinia kodėl būtų *Vizejus* arba *Kaštelas Brankas*, tai neturėtų jokios reikšmės, miestas, iš kur atėjo laiškas, iš tiesų vadinasi Marsenda, visa kita – stačiai geografinis nesusipratimas arba klaida. Marsenda ilgokai neatsakė, jau beveik mėnuo, kai ji lankėsi čia, šiame bute, kur, jeigu ji sako tiesą, pirmą kartą pasibučiavo, ir vis dėlto tas sukrėtimas, galbūt labai gilus, galbūt suvirpinęs jos slapčiausias širdies stygas, slapčiausius jausmus, jos nepaskatino, vos peržengus namų slenkstį, parašyti keletą eilučių, kad ir kruopščiai nuslepiant tikruosius jausmus, kuriuos gali atskleisti ar išduoti du žodžiai, prišlieti pernelyg arti vienas kito, kai virptelėjusi ranka nesugeba išlaikyti deramo atstumo. Taigi ilgokai neatsakė, įdomu, ką gi ji parašė. Rikardas Rejišas laiko laišką rankoje, bet neatplėšia, padeda ant naktinio stalelio, ant *Dievo labirinte*, blankios naktinės lempelės apšviesto, norėtų ten jį ir palikti, gal todėl, jog jaučiasi nuvargęs, ištisą dieną klausęsis kiaurų dumplių, arba džiovininkų portugalų plaučių, karkimo, moksliškai sakant, krepitacijos, taipgi nuvargo bemaklinėdamas po miesto centrą, ribotą erdvę, kurioje be paliovos duoda ratu, kaip mulas užrištomis akimis manieže sukantis

ratą, ir galbūt dėl to, o gal ir ne dėl to, jam toks įspūdis, jog svaigsta galva nuo laiko verpetų, grėsmingai siūbuoja pastatai, po kojomis lipniais glitėsiais traukiasi žemė, dumba grindinio akmenys. Vis dėlto, jeigu neatplėš laiško dabar, ko gero, neatplėš niekad, o paklaustas pameluos, kad jo negavo, kad tikriausiai pasimetė ilgoje kelionėje iš Koimbros į Lisaboną, arba iškrito iš raito žygūno krepšio, kai jis, pūsdamas ragą, šuoliavo per vėjo šluojamus tyrus, Vokas buvo violetinis, pasakytų Marsenda, tokių retai pasitaiko, Aha, vadinasi, jeigu nebus nukritęs į gėlyną ir pasimetęs tarp gėlių, galbūt kas nors jį suras ir atsiųs man, juk dar esama dorų žmonių, nesigviešiančių į svetimą gerą, Betgi jei ligi šiol dar neatėjo, gal kas nors jį atplėšė ir perskaitė, ir, nors ne jam buvo skirtas, galimas daiktas, ten parašyti žodžiai jam pasakė tai, ką jis troško išgirsti, ir dabar jis vaikščioja su laišku kišenėje, tolydžio jį skaito ir džiaugiasi, Vargu ar tuo galėčiau patikėti, atsakytų mums Marsenda, nieko panašaus tame laiške nebuvo, Man taip ir atrodė, todėl ir neskubėjau jo atplėšti, sako Rikardas Rejišas. Atsisėdęs ant lovos krašto, skaito, Mielas bičiuli, gavau jūsų laiškus ir labai apsidžiaugiau, ypač iš antrojo laiško sužinojusi, kad vėl gydote ligonius, bet ir pirmasis laiškas man patiko, nors ne viską supratau ar pabijojau suprasti, žodžiu, nenoriu, kad palaikytumėte mane nedėkinga, juk visada elgėtės su manimi pagarbiai ir oriai, tik man įdomu, ką visa tai reiškia, kokią ateitį jūs turite galvoje, ką žada likimas, ne, ne mudviem, bet man, aš nežinau, ko jūs trokštate nei ko trokštu aš pati, ak, jei gyvenimas būtų toks, koks būna tik retą akimirką, aš ne kažin ką išmanau, bet šį tą patyriau, permaniau akimirkos palaimą, ak, jeigu toks būtų visas gyvenimas, tačiau mano gyvenimas – tai mano kairė ranka, negyva šiandien ir visada, gyvenimas – tai ir mudviejų amžiaus skirtumas, vienas mūsų pavėlavo, kitas pasiankstino, jums visiškai nevertėjo plaukti iš Brazilijos už jūrų marių, atstumai nieko nereiškia, bet užtat neįmanoma sutrumpinti laiko, ir vis dėlto norėčiau išsaugoti jūsų draugystę, tai būtų

pats didžiausias mano turtas, ko gi daugiau galėčiau trokšti. Rikardas Rejišas ranka persibraukia per akis ir skaito toliau, Netrukus kaip paprastai važiuosiu į Lisaboną ir užeisiu pas jus į kliniką, mudu šnektelėsime, nenoriu gaišinti jūsų brangaus laiko, beje, tikriausiai daugiau nebeatvažiuosiu, tėtis nenori, regis, jis neteko vilties ir mano, jog liga nepagydoma, aš tikiu, kad jis nuoširdus, jam nereikia prasimesti šia dingstimi – jis gali atvažiuoti į Lisaboną, kada tik nori, o dabar nusigriebė minties keliauti į Fatimą gegužės mėnesį, jis tiki, jog Švenčiausioji Mergelė man padės, o aš netikiu, tačiau, galimas daiktas, Dievo akyse pakaks ir jo tikėjimo. Laiškas baigėsi įprastais draugiškais žodžiais, Iki greito pasimatymo, mielas bičiuli, atvažiavusi iškart duosiu jums žinią. Ak, kad laiškas būtų pasimetęs kelionėje, vidury žydinčių laukų, kad vėjas būtų jį nubloškęs nelyginant didelį rausvą žiedlapį, Rikardas Rejišas, atsirėmęs į priegalvį, dabar galėtų duoti valią vaizduotei, ką sakys Marsenda, ko nesakys, ir įsivaizduoti visa, kas gražiausia, nes taip daro visi, kai pašoka toks noras. Jis užsimerkia, sako sau, Noriu miego, stengiasi pusbalsiu įsiteigti, Miegok, bando save užhipnotizuoti, Na, miegok, miegok, miegok, tebelaiko laišką nutirpusiais pirštais ir, kad tikroviškai atrodytų apgaulė, kuria jis guodžiasi, dėdamasis ja tikįs, paleidžia jį iš rankos, švelniai užsnūsta, kaktoje įsirėžia nerimo raukšlė, liudydama, kad jis iš tikrųjų nemiega, akių vokai virpčioja, gana apsimetinėti, visa tai netiesa. Jis pakelia nukritusį laišką, įkiša į voką, paslepia tarp knygų – nevalia pamiršti paieškoti saugesnės vietos, vieną kurią dieną Lidija, tvarkydama kambarius, gali jį aptikti, na ir kas, savaime aišku, ką ji gali pasakyti, ji neturi į jį jokių teisių, ji ateina čionai, nes pati to nori, aš jos neprašau, bet tegu ateina, duok Dieve jai sveikatos, ko dar nori Rikardas Rejišas, tas nedėkingas žmogus, jam tikrai sekasi, moteris pati savo valia ir savo noru gulasi į jo lovą, kad jis be reikalo nelakstytų gatvėmis ir nepasigautų blogos ligos, o jis niurzgia nepatenkintas, ir tik todėl, kad iš Marsendos negavo meilės laiško, *kvailo*

kaip ir visi meilės laiškai, tie žodžiai buvo parašyti tuomet, kai mirtis jau lipo laiptais, ir tuomet pasirodė, jog kvailiausia yra tai, kad nesi gavęs nė vieno meilės laiško. Žiūrėdamas į veidrodį, kuriame atsispindi nuo galvos iki kojų, Rikardas Rejišas sako, Tavo teisybė, niekada nesu gavęs meilės laiškų, laiškų, kuriuose kalbama tik apie meilę, ir pats niekada nesu rašęs meilės laiškų, netgi pusės meilės laiško, o man berašant, legionas, gyvenantis manyje, stebi kiekvieną mano judesį, ir man bejėgiškai nusvyra ranka, ką čia jau berašysi. Jis ima juodą gydytojo lagaminėlį, eina į savo kabinetą, atsisėda prie rašomojo stalo ir gerą pusvalandį tvarko kelių naujų pacientų ligos istorijas, paskiau nusiplauna rankas, mazgojasi ilgai ir kruopščiai, lyg būtų ką tik palpavęs ligonį arba atlikęs skreplių tyrimą, ir žiūri į savo atvaizdą veidrodyje, Atrodau išvargęs, dingtelėja mintis. Nuėjęs į miegamąjį, praveria langines, Anądien Lidija žadėjo kitą kartą atnešti užuolaidas, labai praverstų, pro langą viskas matyti. Temsta. Po kelių minučių Rikardas Rejišas eina vakarieniauti.

Jei kada nors vėliau koks smalsuolis ateitų pasidomėti, kaip Rikardas Rejišas elgiasi prie stalo, ar šliurpia sriubą, ar valgydamas laiko šakutę ir peilį čia viena ranka, čia kita, ar nusišluosto lūpas prieš gerdamas vyną, ar išterlioja taurę, ar nesivaržydamas darbuojasi dantų krapštuku, ar atsisagsto liemenę į pabaigą, ar kruopščiai tikrina sąskaitą, galisų ir portugalų kilmės kelneriai tikriausiai atsakytų nieko ypatinga nepastebėję, Žinote, jūsų malonybė, per ilga visko pasitaiko, mes jau nebekreipiame dėmesio, kiekvienas valgo, kaip išmoko, vis dėlto mums atrodo, jog ponas daktaras – išauklėtas žmogus, būdavo, įėjęs pasisveikina, tuojau pat pasisako, ko norėtų valgyti, paskiau nuščiūva, toks įspūdis, kad jo lyg ir nėra, Ar visada būdavo vienas, Visada, bet turėjo savotišką įprotį, Kokį, Kai norėdavome nuimti nuo stalo antrą serviruotės komplektą, kaip paprastai padėtą kitame stalo gale, jis paprašydavo jį palikti, girdi, jam taip maloniau valgyti, o kartą, man aptarnaujant, atsitiko toks keistas dalykas, Koks

dalykas, Pildamas vyno, netyčia pripyliau abi taures, jam ir tam, kurio nebuvo prie stalo, ar jums aišku, ką aš turiu galvoje, Aišku, visiškai aišku, ir kas toliau, Jis pasakė, jog aš nesirūpinčiau, ir nuo tos dienos antroji taurė visada pilna, ir jis pavalgęs visada išgeria ją vienu atsikvėpimu – užsimerkia ir išmaukia, Keista, Žinote, jūsų šviesybe, mes, kelneriai, prisižiūrime visokiausių keistybių, Ar ir kituose restoranuose jis taip elgiasi, Ak, pone, nežinau, jūs geriau pats pasiklausinėkite, Ar jūs nepamenate, gal jis kartais ateina su kokiu draugu ar pažįstamu, nors ir nevakarieniauja prie vieno stalo, Niekada, toks įspūdis, lyg jis būtų ką tik atvykęs iš svetur, kaip aš kad atsikrausčiau čionai iš Šunkeiros de Ambijos*, ar jums aišku, ką aš turiu galvoje, Visiškai aišku, visi mes iš kur nors atsikraustėme, Gal dar ko pageidautumėte, jūsų šviesybe, man reikia aptarnauti aną svečią prie kampinio staliuko, Eikit, eikit, ir ačiū už išsamias žinias. Rikardas Rejišas išgeria kavą, palaukęs, kol ji atvės, ir paprašo sąskaitos. Belaukdamas sąskaitos, abiem rankomis ima kitą taurę, artipilnę, pakelia, lyg siūlydamas tostą priešais sėdinčiam svečiui, ir prisimerkęs iš lėto išgeria. Atsiskaito nepatikrinęs sąskaitos, palieka arbatpinigių, nei per mažai, nei per daug, tiek, kiek priklauso palikti nuolatiniam lankytojui, palinki labos nakties ir išeina, Ar matėte, jūsų šviesybe, ir taip būna kas mielą dieną. Stabtelėjęs prie šaligatvio krašto, Rikardas Rejišas neryžtingai pažvelgia į apsiniaukusį dangų, drėgną, debesys žemai pakibę, tačiau lietaus nežada. Tą akimirką jis paprastai nejučia prisimena Bragansos viešbutį, štai dabar pavakarieniavęs, sako, Iki rytojaus, Ramonai, ir, nuėjęs į svetainę, atsisėda ant sofos nugara į veidrodį, neilgai trukus pasirodo administratorius Salvadoras, ar jis nepageidautų dar vieno puodelio kavos arba taurelės degtinės, firminio aperityvo, pone daktare, ir jis atsisako, jis beveik negeria alkoholio, sudūzgia elektrinis bimbalas, pažas iškelia deglą, žiūrėdamas,

* Galisijos sritis.

kas atėjo, tai Marsenda, šiandien labai vėlavo Šiaurės traukinys. Privažiuoja tramvajus, langelyje šviečia užrašas *Estrela**, kaip pasisekė – pataikė tiesiai į stotelę, konduktorius pastebi poną, stovintį prie šaligatvio krašto, ir, nors šis nė neketina stabdyti, konduktorius patyręs, iš karto supranta, kad jis laukia tramvajaus. Rikardas Rejišas įlipa, atsisėda, tokiu metu vagonas pustuštis, dzingt dzingt, paskambina konduktorius, tai ilgas maršrutas – iš pradžių važiuoja Laisvės prospektu, paskiau Alešandrės Erkulano gatve, kerta Brazilijos aikštę, pasuka į Šilkmedžių gatvę, paskui į Silvos Karvaljaus gatvę ir atsiduria Kampo de Ourikės kvartale, Fereiros Boržeso gatve pavažiuoja iki sankryžos, ir Rikardas Rejišas išlipa Domingoso Sekeiros gatvės kampe, jau po dešimtos, gatvėse beveik tuščia, kone visi langai tamsūs, ir nieko nuostabaus – žmonės galiniuose kambariuose, moterys virtuvėse baigia plauti indus, vaikai jau miega, vyrai žiovauja palinkę prie laikraščių arba, nepaisydami atmosferinių trikdžių ir elektromagnetinių iškrovų traškesio ir ūžesių, bando pagauti Sevilijos radiją – šiaip sau, be jokios priežasties, gal stačiai todėl, jog niekada neturėjo progos ten nuvažiuoti. Rikardas Rejišas žingsniuoja Saraivos de Karvaljaus gatve kapinių link, kuo arčiau kapinės, tuo mažiau praeivių, iki tikslo dar toli, bet gatvėje nė gyvos dvasios, jis eina vienui vienas, čia dingsta prieblandoje tarp žibintų, čia vėl atsiduria gelsvoje šviesoje, priešaky tamsoje žvangsi raktai, tai kvartalo panaktinis pradeda budėjimą. Rikardas Rejišas pasuka skersai aikštės užrakintų didžiųjų vartų link. Panaktinis iš tolo nuleidžia jį akimis ir eina toliau savo keliu, pagalvojęs, jog vargeta tikriausiai neseniai ką nors palaidojo – žmoną ar vaiką – ir atėjo išsiverkti tokiu vėlyvu metu, o gal ir motiną, greičiausiai motiną, motinos visada miršta, ko gero, sulaukė gilios senatvės, senučiukė užmerkė akis nepamačiusi sūnaus, kurgi jis dingo, pagalvojo iškeliaudama anapus, štai taip žmonės amžinai išsiskiria, ga-

* Lisabonos kvartalo pavadinimas.

limas daiktas, todėl, jog atsako už ramybę gatvėse, panaktinis taip jausmingai nusiteikęs, nors nebeprisimena savo motinos, taip dažnai atsitinka – užjaučiame kitus, o save pamirštame. Rikardas Rejišas prieina prie geležinių vartų, įsikimba į virbus, iš anos pusės atsklinda vos girdimas šnabždesys, tai vėjas siaudžia tarp kiparisų šakų, nelaimingi medžiai, lapų, ir tų neturi, o gal tas garsas – tiesiog juslių apgaulė, gal tai dūsauja tie, kurie ilsisi aukštuose pastatuose ir žemuose nameliuose šiapus tvoros, tai viso labo muzikinės frazės nuotrupos, žodžių dvelksmas, moters kuždesys, Kaip pavargau, eisiu gulti, taip taria sau Rikardas Rejišas, ne žodžiais, bet mintyse, Pavargau, įkiša ranką pro virbus, pamoja, bet niekas jos nepaspaudžia, štai iki ko priėjo čionykščiai, net rankos nepajėgia paduoti.

Fernandas Pessoa pasirodė po dviejų parų, kai Rikardas Rejišas grįžo iš restorano pavakarieniavęs – sriuba, žuvis, duona, vaisiai, kava, dvi taurės ant stalo, burnoje, kaip žinome, vienu mauku išgerto vyno prieskonis, tačiau nė vienas kelneris nebūtų galėjęs pasakyti, Girtuoklis, amžinai girtas kaip dūmas, akis užsipylęs, – keistybė, ir tiek, sugalvok tu man tokį palyginimą, lyg dūmai turėtų ką nors bendra su alkoholiu, ir vis dėlto patys savo akimis esame matę, kaip girtas žmogus šlitinėja į šalis, virtuoja kaip vėjo blaškomas dūmas, tačiau Rikardas Rejišas neminimas girtuoklystės istorijos metraščiuose. Kiekvieną sykį, kai pasirodo Fernandas Pessoa, jis blaivus, o ir dabar blaivus blaivutėlis, mato bičiulį sėdint ant suoliuko, arčiausiai nuo Adamastoro, iš užpakalio, neįmanoma sumaišyti su kuo nors kitu, kaklas ilgas ir plonas, plaukai ant pakaušio retučiai, be to, ne tiek jau daug žmonių tokiu oru vaikščioja be apsiausto ir skrybėlės, nors truputį atšilo, tačiau naktys vis dar vėsios. Rikardas Rejišas atsisėda šalia Fernando Pessoa, nakties tamsoje ryškiai boluoja jo blyškus veidas ir baltos rankos, taipgi marškiniai, visa kita vos įžiūrima, tamsi eilutė kone visai susiliejusi su statulos šešėliu, skverelyje nė gyvos dvasios, kitoje upės pusėje virtinė blankių žiburėlių išilgai kranto, mirkčioja lyg gesdami, bet negęsta, mirga kaip žvaigždutės. Maniau, kad jau nebeateisite, tarė Rikardas Rejišas, Buvau atėjęs prieš kelias dienas, tačiau sustojau prie durų, sumetęs, jog jūs su Lidija, ir pasukau

atgal, aš niekada per daug nesižavėjau gyvaisiais paveikslais, atsakė Fernandas Pessoa, ir tamsoje buvo numanu, kad jis alsiai šypsosi. Sėdėjo susinėręs rankas ant kelio, tokia mina, kokia sėdi žmogus, kantriai laukdamas, kada bus pašauktas arba, priešingai, išvytas, o tuo tarpu šneka, kas užeina ant seilės, nes tylėjimą būtų sunkiau ištverti negu žodžius, Niekad nemaniau, kad jūs, toks vėjavaikis poetas, tarnavęs išsyk trims mūzoms – Nejerai, Chlojei ir Lidijai, galėtumėte būti toks pastovus meilužis ir kūniškai šitaip prisirišti prie vienos vienintelės moters, tikras žygdarbis, betgi kitos dvi jums niekada nesirodė, ar ne, Ne, ir tai nenuostabu, mūsų laikais tokių vardų niekas nebenori, O ta patraukli laibutė panelė su paralyžiuota ranka, beje, kuo ji vardu, Marsenda, Aha, gražus vardas, na, o su ja susitinkate, Buvome susitikę prieš mėnesį, kai ji paskutinį kartą lankėsi Lisabonoje, Ar ji jums patinka, Nežinau, Na, o Lidija patinka, Tai visai kas kita, Tai patinka ar ne, Ligi šiol, kaip jūs teikėtės užsiminti, kūniškai ji mane patenkina, Ką tai sako, Nieko, bent jau meilės požiūriu, tačiau liaukitės mane kamantinėję intymiais klausimais, verčiau sakykite, kodėl taip ilgai nesirodėte, Šiaip sau, o trumpai tariant, todėl, jog pykau, Ant manęs, Taip, ir ant jūsų, ne todėl, kad jūs esate jūs, o todėl, kad esate šioje pusėje, Kokioje pusėje, Gyvųjų pusėje, gyvajam sunku perprasti mirusįjį, Man regis, ir mirusiajam ne ką lengviau perprasti gyvąjį, Mirusysis turi tą pranašumą, jog kadaise buvo gyvas, jis viską išmano apie šį ir kitą pasaulį, bet gyvieji nesugeba suvokti pačios svarbiausios tiesos ir ja pasinaudoti, Kokios tiesos, Kad jie neišvengs mirties, Betgi mes, gyvieji, puikiai suprantame, jog kada nors numirsime, Jūs to nesuprantate, niekas to nesupranta, o ir aš to nesupratau būdamas gyvas, priešingai, mes suprantame tik tai, jog visi žmonės mirtingi, Filosofiniu požiūriu, tai man atrodo nesvarbu, Žinoma, kad nesvarbu, jūs turbūt neįsivaizduojate, kaip visa tai atrodo nesvarbu, žvelgiant iš anapus, Taip, bet aš tebesu šiapus, Vadinasi, jūs privalote žinoti, kas svarbu šiapus, jei apskritai

esama tokių dalykų, Svarbu būti gyvam, Mano mielas bičiuli Rejišai, apdairiai pasirinkite žodžius, jūsų Lidija gyva, jūsų Marsenda gyva, bet jūs nieko apie jas neišmanote, o ir neišmanytumėte, jeigu jos netgi bandytų ką nors pasakoti apie save, gyvuosius vieną nuo kito skiria siena, beveik tokia pat aklina, kokia skiria gyvuosius nuo mirusiųjų, Tam, kas taip galvoja, mirtis turėtų būti išsivadavimas, Ne, jūs klystate, nes mirtis – tai savotiška sąžinė, teisėjas, sprendžiantis apie viską, ir apie save patį, ir apie gyvenimą, Mano mielas Fernandai, apdairiai pasirinkite žodžius, jūs per toli nueinate, Jeigu mes atsisakytume kai kurių žodžių, kad ir pažiūrėti pačių kvailiausių, tuomet niekada nepasakytume ir tų, be kurių neįmanoma apsieiti, O jūs jau sugebate atsirinkti, Dabar aš tik pradėjau suvokti, kas yra absurdas, Kadaise jūs rašėte *Neofite*, mirties nėra, Aš klydau, mirtis yra, Jūs tik dabar taip sakote, nes esate miręs, Ne, todėl, kad buvau gyvas, o svarbiausia todėl, kad niekada nebebūsiu gyvas, jeigu jūs, aišku, suprantate, ką tai reiškia – niekada nebebūti gyvam, To mus mokė Peras Gruljas*, Niekada nesame turėję geresnio filosofo.

Rikardas Rejišas pažvelgė į kitą krantą. Žiburiai kai kur jau užgeso, kiti vos vos spingsėjo blankdami akims bežiūrint, virš upės driekėsi lengvas rūkas, Jūs sakėte, jog nesirodėte todėl, kad buvote supykęs, Jūsų tiesa, Ar ant manęs, Ne, ne ant jūsų, man tiesiog nusibodo vaikščioti, nusibodo tas žaidimas, kai atmintis stumia, o užmirštis traukia, beprasmiškas žaidimas, užmirštis visada ima viršų, Aš jūsų nepamiršau, Žinote, ant tų svarstyklių jūs nenusversite, Tad kokia atmintis jus čia laiko, Aš negaliu pamiršti šio pasaulio, Aš maniau, jog šis pasaulis negali pamiršti jūsų, Nesąmonė, mano mielas Rejišai, pasaulis pamiršta, juk esu jums sakęs, jog pasaulis pamiršta viską, Jūs manote, jog pasaulis jus pamiršo, Pasaulis pamiršta tiek dalykų, jog netgi nesusivokia, ką pamiršo, Tuš-

* Peras Gruljas (Pero Grulho, arba Pedro Grullo) – mitinis personažas, galimas daiktas, pramanytas, gyvenęs XV–XVI a. Astūrijoje, liaudies išminties reiškėjas. Tokie posakiai, kaip: jei orai atvės, bus šalta, – vadinami Pero Gruljo išmintimi.

tybių tuštybė, Savaime suprantama, tik menkas poetas labiau serga tuštybe negu tikras poetas, Tokiu atveju, aš sergu tuštybe labiau negu jūs, Nė neketindamas jums pataikauti, galiu pasakyti, kad jūs visai neblogas poetas, Vis dėlto prastesnis už jus, Man regis, taip, Įdomu būtų sužinoti, katras nusvers, kai mudviejų nebebus šiame pasaulyje, jeigu, aišku, kas nors mus dar prisimins arba kol mus prisimins, Tuomet mums bus nė motais nei svarstyklės, nei svėrėjai, Vadinasi, mirtis yra, Taip. Rikardas Rejišas stipriau susisiautė apsiaustą, Šalta, einu namo, palydėkite mane, jeigu norite, dar pašnekėsime, Šiandien nelaukiate svečių, Ne, ir jūs galėsite pabūti kaip aną dieną, Šiąnakt ir jus ėda vienystė, Ne per daugiausiai, kad pulčiau ieškoti draugijos, stačiai man dingtelėjo mintis, jog ir mirusiesiems kartais malonu pasėdėti jaukioje pastogėje, ant sofos arba ant kėdės, Jūs, Rikardai, anksčiau niekada nebuvote linkęs ironizuoti, O ir šiandien ne ką daugiau. Jis pasikėlė, paklausė, Ką gi, eime, Fernandas Pessoa nusekė iš paskos, prisivijo prie pirmo žibinto, namas buvo žemėliau, kitoje gatvės pusėje. Prie durų, užvertęs galvą, tarytum matuodamas langus, stovėjo žmogus, sprendžiant iš jo pozos, buvo numanu, kad jis dedasi šiaip sau einąs pro šalį – girdi, kopdamas įkalne gatve, pavargo, bet kas, jį pamatęs, palaikytų paprasčiausiu vėlyvu praeiviu, kokių Lisabonoje devynios galybės, juk ne visi eina gulti su vištomis, tačiau, priėjus arčiau, Rikardui Rejišui į nosį trenkė stiprus svogūnų tvaikas, jis iš karto atpažino agentą Viktorą, esama iškalbingų kvapų, atstojančių šimtą prakalbų, kvapų ir tvaikų, ne ką prastesnių už žmogaus paveikslą, akimoju išryškinančių svarbiausius bruožus, Ką tas niekšas čia daro, pagalvojo jis ir galbūt todėl, jog drauge buvo Fernandas Pessoa, nutarė nepasidaryti gėdos ir, kaip sakoma, pirmas kibo į atlapus, Tai bent staigmena, pone Viktorai, kokie vėjai jus atpūtė čionai tokiu metu, ir šis, užkluptas iš netyčių, atsakė iškart, improvizuodamas, bet buvo aišku, kad jam dar toli gražu iki profesionalų, Matot, pone daktare, matot, ėjau aplankyti giminaitės į Grafo

Baranaus gatvę, vargšelė susirgo plaučių uždegimu, visai neblogai išsisuko Viktoras ir savo ruožtu paklausė, Vadinasi, pone daktare, jau nebegyvenat Bragansos viešbutyje, tuo nevykusiu klausimu kvailai išsiduodamas, nes, ir gyvendamas Bragansos viešbutyje, žmogus gali kaip niekur nieko eiti pasivaikščioti į Šventosios Kotrynos gatvę, kas čia bloga, tačiau Rikardas Rejišas dėjosi nepastebėjęs arba tikrai nepastebėjo rikto, Ne, dabar gyvenu šičia, antrajame aukšte, Aha, ir tas liūdnas šūktelėjimas, nors ir labai trumpas, suteršė atmosferą dusinančiu tvaiku, laimė, kad Rikardui Rejišui vėjas pūtė į nugarą, matyt, Dievas pasigailėjo. Viktoras atsisveikino iškvėpęs dar vieną tvaiko šuorą, Linkiu sėkmės, pone daktare, prireikus nesivaržykite – iš karto kreipkitės į mane, anądien ponas viršininko pavaduotojas man dar sakė, kad jeigu visi būtų tokie kaip daktaras Rejišas, toks mandagus ir gražiai išauklėtas, dirbti būtų vienas malonumas, jis labai apsidžiaugs, kai aš jam pasakysiu, kad buvau jus susitikęs, Labos nakties, pone Viktorai, būtų visai negražu nueiti nieko nepasakius, šiaip ar taip, reikėjo pateisinti savo gerą vardą. Rikardas Rejišas perėjo skersai gatvės, lydimas Fernando Pessoa, agentui Viktorui pasivaideno du šešėliai ant grindinio – šviesos atspindžių žaismas, regėjimo apgaulė, sulaukus tam tikro amžiaus mūsų akys nebeskiria to, kas regima, nuo to, kas neregima. Viktoras dar pastoviniavo ant šaligatvio, dabar jau nebuvo ko slėptis, palaukė, kol antrojo aukšto languose užsidegė šviesa, rutina, ir tiek, pasitikrinimas, ar teisingi gauti duomenys, juo labiau kad jis žinojo, kur gyvena Rikardas Rejišas, nereikėjo vaikščioti ir klausinėti, pasikalbėjęs su administratorium Salvadoru, susirado nešikus, pasikalbėjęs su nešikais, atėjo į šitą gatvę prie šito namo, žmonės sako teisybę, moki žodį – žinai kelią, visi keliai veda į Romą, o nuo Amžinojo miesto iki Šventosios Kotrynos kvartalo – vos keli žingsniai.

Patogiai įsitaisęs kabinete ant sofos, užsikėlęs koją ant kojos, Fernandas Pessoa paklausė, Kuo verčiasi jūsų bičiulis,

Tai ne mano bičiulis, Laimė, kad ne bičiulis, labai smirda, jau penki mėnesiai, kai aš vilkiu ta pačia eilute, nesikeičiu nei marškinių, nei apatinių, ir vis dėlto taip nedvokiu, vadinasi, jis ne jūsų bičiulis, na o kas gi toks tas viršininko pavaduotojas, kuris, jo žodžiais tariant, šitaip jus gerbia, Juodu abu iš policijos, ne per seniausiai buvau gavęs iš ten šaukimą, Visada jus laikiau ramiu žmogumi, nemaniau, kad jūs galite drumsti viešąją tvarką, Aš ir esu ramus žmogus, Tai ką gi jūs iškrėtėte, kad jumis susidomėjo policija, Atvažiavau iš Brazilijos, ir tiek, Visai galimas daiktas, jūs atėmėte Lidijai nekaltybę, ir ji, netekusi šlovės, nusiminusi, pasiskundė, kad jūs ją išniekinote, Netgi tuo atveju, jeigu Lidija būtų buvusi skaistuolė ir aš būčiau atėmęs jai nekaltybę, ji nebūtų ėjusi skųstis į Policijos priežiūros ir valstybės saugumo departamentą, Vadinasi, iš ten gavote šaukimą, Taip, O aš maniau, kad jumis domėjosi viešosios dorovės priežiūros policija, Aš esu nepriekaištingos doros, bent jau palyginus su dabartiniu dorovės nuopuoliu, Jūs niekada man nesakėte, jog buvote pakliuvęs į policijos akiratį, Nebuvo progos, be to, ir jūs nustojote lankytis, Ar jie šiurkščiai su jumis elgėsi, uždarė į areštinę, grasino perduoti į teismą, Ne, paprasčiausiai man reikėjo atsakyti į vieną kitą klausimą, su kuo buvau pažįstamas Brazilijoje, kodėl grįžau į Portugaliją, su kuo susipažinau parvykęs, Būtų buvę labai įdomu, jeigu būtumėte paminėję mane, Būtų buvę dar įdomiau, jeigu būčiau pasakęs, jog mane retkarčiais aplanko Fernando Pessoa šmėkla, Atsiprašau, mano mielas Rejišai, aš anaiptol ne šmėkla, Tai kas gi jūs, Nežinau, vargu ar sugebėčiau jums atsakyti, bet, šiaip ar taip, aš anaiptol ne šmėkla, šmėklos lankosi iš kito pasaulio, o aš ateinu iš Prazereso kapinių, Vis dėlto jūs mirusysis Fernandas Pessoa ir niekuo nesiskiriate nuo gyvojo Fernando Pessoa, Tam tikra prasme, blaiviai galvojant, tai tiesa, Šiaip ar taip, policijai būtų sunku paaiškinti, kaip mudu susitinkame, Pamenate, kadaise esu parašęs eilėraščių prieš Salazarą, Ką gi, jį paveikė jūsų satyra, nes, man regis, tai buvo satyra,

Kiek pamenu, ne, Sakykite man, Fernandai, kas toksai tas Salazaras ir kodėl jis jums užkliuvo, Tai Portugalijos diktatorius, tautos globėjas ir tėvas, mokytojas, romus valdovas, ketvirtis zakristijono, ketvirtis pranašo, ketvirtis karaliaus Sebastijono, ketvirtis Sidonijaus, žodžiu, žmogus, labiausiai atitinkąs mūsų papročius ir prigimtį, Du žodžiai prasideda raide „s", vienas – „z", vienas – „d" ir vienas – „t", Grynas atsitiktinumas, nemanykite, kad tam tyčia parinkau žodžius, prasidedančius tomis raidėmis, Esama žmonių, linkusių į tokius dalykus, pamišusių dėl aliteracijų, asonansų, aritmetinių dėsningumų, jiems atrodo, jog taip įmanoma surikiuoti būties chaosą, Nesmerkime jų, jie, kaip ir visi simetrijos fanatikai, trokšta tobulybės, Polinkis į simetriją, mano mielas Fernandai, atitinka mūsų gyvybinį poreikį išlaikyti pusiausvyrą, apsisaugoti nuo kryčio, Nelyginant kartis, kurią naudoja lyno akrobatai, Daugmaž, tačiau grįžkime prie Salazaro, užsienio spauda labai palankiai apie jį atsiliepia, Propaganda, girdėjau, jog tai užsakomieji straipsniai, apmokami mokesčių mokėtojų pinigais, Tačiau ir vietinė spauda gieda liaupses, atsiverti bet kurį laikraštį ir iškart matai, jog portugalai – laimingiausia ir labiausiai klestinti tauta pasaulyje ar bent jau bus tokia artimiausioje ateityje ir jog visos kitos tik laimėtų, sekdamos mūsų pavyzdžiu, Aišku, kokie vėjai pučia, Man regis, jūs nelabai tikite tuo, ką rašo laikraščiai, Skaitydavau ir laikraščius, Kai jūsų klausau, man toks įspūdis, kad jūs susitaikęs su likimu, Ne, tai stačiai ilgo ir didelio nuovargio požymis, jūs žinote, kaip tai atsitinka – persitempus raumenys atsileidžia, suglemba, ima miegas, akys pačios merkiasi, Jus ima miegas, Taip, kartais tebejaučiu tai, ką jausdavau būdamas gyvas, Mirtis – keistas dalykas, Kur kas keistesnis, kai žvelgi iš ten, kur esu dabar, nes aš galiu paliudyti, jog mirtis mirčiai nelygu, jog kiekvienas miršta savaip, kai kada mes nešamės anapus visą savo būties naštą. Fernandas Pessoa užsimerkė, atrėmė galvą į sofos atlošą, Rikardui Rejišui pasirodė, jog tarp sumerktų vokų sužibo dvi ašaros, galimas

daiktas, tai buvo kaip ir du šešėliai, pasivaidenę Viktorui, paprasčiausias šviesos atspindžių žaismas, kaip žinia, mirusieji neverkia. Veidas – pažiūrėti toks nuogas be akinių, kad ir su atžėlusiais ūsais, nes plaukai gyvena ilgiau už mus, – buvo užlietas beribio ir nepaguodžiamo liūdesio, tokio nepaguodžiamo, koks apima vaikystėje, nors mes manome, jog vaiką lengva paguosti, ir labai klystame. Fernandas Pessoa staiga atsimerkia, nusišypso, Tik pamanykit, ką tik sapnavau, kad esu gyvas, Vaizduotės išdaiga, Savaime suprantama, kaip apskritai visi sapnai – vaizduotės išdaiga, vis dėlto įdomu ne tai, jog mirusysis sapnuoja, kad jis gyvas, šiaip ar taip, jis išmano, ką reiškia gyvenimas, ir, be abejo, žino, ką sapnuoja, kur kas įdomiau, kai gyvas žmogus sapnuoja, kad jis miręs, juk jis nepažįsta mirties, Ko gero, netrukus jūs man pasakysite, jog mirtis niekuo nesiskiria nuo gyvenimo, Gryna teisybė, mano mielas Rejišai, mirtis niekuo nesiskiria nuo gyvenimo, Šįvakar jūs pateikėte tris skirtingus teiginius, jog mirties nėra, jog mirtis yra, ir štai dabar jūs sakote, jog mirtis niekuo nesiskiria nuo gyvenimo, Matote, kitaip aš nebūčiau galėjęs išspręsti prieštaravimo, kurį sudarė du pirmieji teiginiai, ir sulig tais žodžiais Fernandas Pessoa išmaniai nusišypsojo, ir tikrai jo šypseną galima apibūdinti mažų mažiausiai tuo žodžiu, turint galvoje įudviejų pokalbio svarbą ir reikšmę.

Rikardas Rejišas atsistojo, Užplikysiu kavos, luktelėkite, Klausykit, Rikardai, jeigu jau išėjo kalba apie laikraščius, būkite malonus – papasakokite man, kas dedasi pasaulyje, taip bus geriausia užbaigti mudviejų vakarojimą, Betgi jau penki mėnesiai, kai jūs ničnieko negirdėjote, jūs ne kažin ką ir suprasite, Ko gero, ir jūs ne dievaižin ką supratote, po šešiolikos metų sugrįžęs atgal į tėvynę, jums tikriausiai teko mazgyti sutrūkinėjusią laiko giją ir nelabai sekėsi sumegzti galą su galu, Laikraščiai miegamajame, tuoj atnešiu, tarė Rikardas Rejišas. Jis nuėjo į virtuvę, netrukus grįžo, nešinas nedideliu baltu emaliuotu kavinuku, cukrum, puodeliu ir šaukštuku, padėjo ant žemo staliuko tarp dviejų sofų, vėl išėjo, atnešė

laikraščius, įpylė kavos, įbėrė cukraus, Jums, savaime suprantama, nesiūlau, Jeigu man liktų gyventi dar vieną valandą, mielai ją išmainyčiau į puodelį karštos kavos, Jūs kur kas dosnesnis už karalių Henriką, jis siūlė viso labo karalystę mainais į žirgą, Bijodamas prarasti tą karalystę, bet atidėkime į šalį tas anglų pasakas, verčiau pasakykite man, kas dedasi gyvųjų pasaulyje. Rikardas Rejišas išgėrė pusę puodelio kavos, atskleidė laikraščius, paklausė, Ar jums žinoma, jog Hitleris atšventė gimimo dieną, jam suėjo keturiasdešimt septyneri, Nemanau, jog tai būtų svarbiausia žinia, Todėl, kad nesate vokietis, kitaip nežiūrėtumėte į tai su tokia panieka, Ką daugiau rašo, Rašo, kad jis vadovavo paradui, kuriame dalyvavo trisdešimt trys tūkstančiai karių, ir kad paradas įvyko – cituoju – kone religinės ekstazės atmosferoje, o kad jūs susidarytumėte apie tai šiokią tokią nuomonę, paskaitysiu jums ta proga Gebelso pasakytos kalbos ištrauką, Na, skaitykite, Hitleriui kalbant, atrodo, jog virš vokiečių tautos iškyla šventyklos skliautai, Po šimts, jis tikras poetas, Tai dar menkas niekas, palyginti su tuo, ką pareiškė Baldūras fon Širachas, Kas per vienas tas Baldūras fon Širachas, jau nebepamenu, Hitlerjugendo vadas, Ir ką gi jis pareiškė, Pareiškė, kad Hitleris – Dievo dovana Vokietijai, Apvaizdos siųstas žmogus, jo asmens garbinimas nesugretinamas su jokiais tikėjimo pareiškimais, Tokia mintis net šėtonui negalėtų ateiti į galvą, žmogaus garbinimas suvienija tuos, kuriuos Dievo garbinimas išskyrė, Ir fon Širachas tuo neapsiriboja, jis tvirtina, jog Vokietijos jaunimas, mylėdamas Hitlerį, savo dievą, ir ištikimai jam tarnaudamas, vykdo Aukščiausiojo valią, Nuostabi logika, Hitleris – jaunimo dievas, ištikimai jam tarnaudamas, jaunimas vykdo Aukščiausiojo valią, vadinasi, vienas dievas atstovauja kitam, siekdamas savo tikslo, kitaip sakant, Dievas Sūnus įvertina ir nustato Dievo Tėvo valdžią, žodžiu, nacionalsocializmo idėja pagrįsta religija, Žinote, šičia mes taip toli pažengėme supainiodami dieviškąjį ir žmogiškąjį pradą, jog kartais susidaro toks įspūdis, kad mes grįž-

tame prie antikos dievų, Prie jūsų dievų, mano mielasis Rejišai, Aš perėmiau iš jų tik tai, kas atliko, jų vardus, Paaiškinkite man apie tą dieviškąjį ir žmogiškąjį pradą, Tai va, remiantis iškilmingu Mitileno arkivyskupo pareiškimu, Portugalija – tai Kristus, o Kristus – tai Portugalija, Ar tikrai taip parašyta, Žodis žodin, Jog Portugalija – tai Kristus, o Kristus – tai Portugalija, Visiškai teisingai. Fernandas Pessoa akimirką pamąstė, paskiau pratrūko, nelyginant kosulio priepuolio ištiktas, sausu, nemaloniu juoku, Nelaiminga šalis, nelaiminga tauta, ir nutilo ašarų sklidinomis akimis, Nelaiminga šalis, pakartojo jis, nenustodamas juoktis, O aš tariausi viršijęs saiką *Žinioje* Portugaliją pavadindamas šventąja, bet štai Bažnyčios hierarchas visa savo arkivyskupo galia pareiškia, jog Portugalija – tai Kristus, O Kristus – tai Portugalija, nepamirškite, Tokiu atveju būtina kaip galima greičiau sužinoti, kokia skaistuolė mus pagimdė, koks šėtonas mus gundė dykumoje, koks Judas mus išdavė, kokiomis vinimis mes buvome prikalti prie kryžiaus, kokiame kape laikinai glaudėmės, koks prisikėlimas mūsų laukia, Nepamirškite stebuklų, Kokių jums dar reikia stebuklų, jeigu mes gyvename, tebegyvename, aišku, aš neturiu omeny savęs, Na, sprendžiant iš to, kur link mes einame, sunku spręsti, kur mes esame ir ar ilgai dar trauksime, Šiaip ar taip, reikia pripažinti, jog mes gerokai pralenkėme Vokietiją, ir jeigu jau, Bažnyčios tvirtinimu, tapome ne tik artimi Kristui, betgi jo įsikūnijimu, pačiu Kristumi, galėtume atsisakyti tokios Dievo dovanos kaip Salazaras, Jums nereikėjo mirti tokiam jaunam, mano mielas Fernandai, kaip gaila, juk Portugalija kaip tik dabar atlieka savo paskirtį, Vadinasi, mums reikia viso labo tikėti arkivyskupu ir įtikinti pasaulį, kad jis sako tiesą, Šiaip ar taip, niekas negali mums prikišti, kad mes nesistengėme iš paskutiniųjų siekdami laimės, o dabar paklausykite, ką kardinolas Sereželra paskelbė seminarijų auklėtiniams, Vargu ar pritrenktas nekrisiu vietoje, Juk jūs ne seminarijos auklėtinis, Jūsų tiesa, bet teesie Dievo valia, skaitykite, Būki-

te tyri kaip angelai, eucharistiškai aistringi ir liepsningai karšto tikėjimo, Ar taip ir pasakė, žodis žodin, Taip ir pasakė, Man nieko kita nebelieka, tik mirti, Jūs jau miręs, Koks aš nelaimingas, ir to negaliu trokšti. Rikardas Rejišas prisipylė antrą puodelį, Prisigėręs tiek kavos, jūs neužmigsite, perspėjo Fernandas Pessoa, Liaukitės, viena nemigo naktis dar niekam nepakenkė, o kartais netgi labai sveika pabūdrauti, Paskaitykite daugiau žinių, Gerai, bet iš pradžių pasakykite, ar jūsų nebaugina tos portugalų ir vokiečių naujybės – naudotis Dievu kaip politinio stabilumo garantu. Kurgi nekels, betgi tai jokia naujybė, senovės žydai buvo paskelbę Viešpatį vyriausiuoju kariuomenės vadu, o visa kita – tai tik temos variacijos, Kas be ko, arabai įsiveržė į Europą klykdami, jog to nori Dievas, Anglai meldžia Dievą saugoti karalių, Na o prancūzai dievažijasi, jog Dievas yra prancūzas, Tačiau mūsiškis Žilis Visentė* tvirtino, jog Dievas – portugalas, Man regis, jo tiesa, nes Kristus – portugalas. Ką gi, paskaitykite dar ką nors, ir aš eisiu, Kodėl nenorite pernakvoti, Man reikia laikytis taisyklių, anądien nusižengiau trims straipsniams su visais paragrafais, Nusiženkite ir šiąnakt, Negaliu, Tuomet klausykite, skaitau viską iš eilės, jeigu norėsite pakomentuoti, palaukite pabaigos, Pijus XI smerkia kai kurių filmų amoralumą Masiminas Koreja pareiškė jog Angola portugališkesnė už pačią Portugaliją nes nuo pat Dijogo Kanaus** laikų ji pripažino tik portugalų viršenybę Oljanaus miestelyje Respublikos gvardijos kareivinių kieme vargšams buvo dalijama duona Sklinda gandai apie naują slaptą ispanų karininkų sąjungą Geografų draugijoje Kolonijų savaitės proga aukštuomenės damos sėdėjo drauge su paprastomis moterėlėmis Pasak laikraščio *Pueblo gallego* į Portugaliją pabėgo penkiasdešimt tūkstančių ispanų Tavarišo mieste lašišos kilogramas

---

* Žilis Visentė (Gil Vicente, 1465–1536?) – žymus portugalų poetas ir dramaturgas, nacionalinės dramaturgijos pradininkas.

** Dijogas Kanus (Diogo Cão) – XV a. portugalų jūrininkas, 1482–1486 m. tyrinėjęs Rytų Afriką ir užmezgęs diplomatinius santykius su Kongo karalyste.

kainuoja trisdešimt šešis eskudus, Beprotiškai brangu, Jūs mėgstate lašišą, Negalėdavau pakęsti, Viskas, jei nepageidaujate, kad skaityčiau nusikaltimų skyrių, pervariau visą laikraštį, Kelinta valanda, Greit vidurnaktis, Oho, kaip bėga laikas, Jau einate, Einu, Gal norite, kad palydėčiau, Jums dar per anksti, Todėl ir siūlausi, Jūs manęs nesupratote, aš turėjau galvoje, kad jums dar per anksti lydėti mane ten, kur einu, Aš esu vieneriais metais vyresnis už jus, tad pagal gamtos dėsnius man jau metas, Kas per gamtos dėsniai, Taip sakoma, taigi pagal gamtos dėsnius aš turėčiau mirti pirmas, Kaip matote, niekas nepaiso gamtos dėsnių. Fernandas Pessoa pasikelia nuo sofos, užsisagsto švarką, suveržia kaklaraiščio mazgą, nors pagal gamtos dėsnius turėtų jį atleisti, Ką gi, einu, iki, ir ačiū už jūsų kantrybę, pasaulyje viskas kur kas blogiau nei tuomet, kai jį palikau, o Ispanijoje, be jokios abejonės, galų gale kils pilietinis karas, Jūs taip manote, Patys geriausi pranašai – mirusieji, taigi aš atitinku šitą sąlygą, Laiptais leiskitės kaip galima tyliau, nepatogu dėl kaimynų, Nusileisiu tylutėliai kaip plunksnelė, Ir netrankykite durų, Būkite ramus, niekas neišgirs, kaip užsivožia kapo plokštė, Labos nakties, Fernandai, Saldžių sapnų, Rikardai.

Tą naktį Rikardas Rejišas prastai miegojo – gal per daug išgėrė kavos, gal paveikė pernelyg rimtas pokalbis. Kelis kartus pabudo pasidingojęs girdįs plakant širdį priegalvyje, ant kurio gulėjo galva, tad atsibudęs apsiversdavo aukštielninkas, kad negirdėtų tuksėjimo, tačiau neilgai trukus vėl išgirsdavo ją plakant ten, kur jai priklauso plakti, kairėje liemens pusėje, krūtinės ląstoje, ir tuomet prisimindavo atliktus skrodimus, tarytum pamatydavo savo širdį plastant taip beviltiškai, lyg tai būtų jos paskutinis tvinksnis, paskiau, paryčiais, jau švintant, jis užsnūdo, kietai įmigo ir vis dar miegojo, kai į lango stiklą atsitrenkė mestas laikraštis, jis neatsikėlė atidaryti lango – tokiais atvejais laikraštininkas užlipdavo laiptais į priemenę ir padėdavo laikraščius ant dembliuko, šviežiausius ant viršaus, vakarykščius – apačioje, pridengdamas nuo batų

nukratytus purvus, *sic transit noticia mundi*, teesie pašlovintas lotynų kalbos išradėjas. Šalia, kamputyje prie durų, stovi ąsotis su puse litro kasdienio pieno, o ant durų rankenos kabo maišelis su duona, Lidija atėjusi atneš ir viena, ir kita, bet ji pasirodys šiek tiek po vienuoliktos – šiandien jos išeiginė diena, tačiau Salvadoras, piktnaudžiaudamas administratoriaus valdžia, paskutinę akimirką liepė jai išvalyti ir sutvarkyti tris kambarius. Ji ilgai neužsibus – šiandien, be kita ko, nori pagaliau aplankyti motiną, sužinoti, kaip laikosi brolis, *Afonso Albukerkiečio* laivu neseniai parplaukęs iš Porto uosto, išgirdęs ją įeinant, Rikardas Rejišas pašaukia ją mieguistu balsu, ji pasirodo tarpdury, nešina raktu, duona, pienu ir laikraščiu, Laba diena, pone daktare, sveikinasi, Laba diena, Lidija, atsiliepia jis, taip jiedu labinasi nuo pat pirmos dienos ir niekaip negali pasisveikinti, netgi primygtinai jo prašoma, ji negalėtų pasakyti, Sveikas, Rikardai, beje, jis niekada to neprašė ir neprašys, ir vis dėlto tik labai artimą žmogų galima priimti neapsirengus, nesusišukavus, apžėlusiais skruostais ir negeru kvapu, po nakties tvoskiančiu iš burnos. Lidija eina į virtuvę, padeda pieną ir duoną, grįžta į miegamąjį su laikraščiu, vėl išeina paruošti pusryčių, kai tuo tarpu Rikardas Rejišas sklaido laikraštį, stengdamasis jį laikyti už švarių paraščių, kad neišsiteptų pirštų, ir kaip galima aukščiau virš lovos, kad neišmurzintų atlenkto paklodės krašto, jis sąmoningai taip elgiasi, kaip ir būdinga žmonėms, mėgstantiems atsitverti sienomis, atsiriboti gairėmis, apsirūpinti nuorodomis. Atskleisdamas laikraštį, prisimena daręs lygiai tą patį prieš kelias valandas, ir jam kyla toks įspūdis, jog Fernandas Pessoa čia buvo ne šiąnakt, bet labai seniai, lyg švieži prisiminimai būtų tapę prisiminimais apie tuos senus laikus, kai Fernandas Pessoa, susikūlęs akinius, jį paprašė, Rejišai, paskaitykite man svarbiausias žinias, Apie karą, Ne, neverta, apie karą paskaitysiu rytoj, vis viena ten nieko nauja, buvo tūkstantis devyni šimtai šešioliktųjų birželis, ir Rikardas Rejišas tąsyk prieš kelias dienas parašė vieną ilgiausių odžių,

prasidedančią žodžiais, *Menu legendą seną, kai Persijoje siautėjo.* Iš virtuvės gardžiai pakvimpa skrudintais skrebučiais, tarška indai, koridoriumi atkaukši Lidija, ramiai, profesionaliai atneša padėklą, belstis nereikia, durys atviros. Jau kelios savaitės, kai ji pažįstama su šiuo svečiu, tad, nepiktnaudžiaudama jo pasitikėjimu, gali leisti sau paklausti, Šiandien ilgokai lepinatės lovoje, Visą naktį negalėjau akių sumerkti, velniškai nukamavo nemiga, Maniau, kad vakar buvote išėjęs ir vėlai atsigulėte, Nieko panašaus, niekur kojos nekėliau iš namų, o gulti nuėjau vidurnaktį, neaišku, ar Lidija patikės, ar nepatikės, betgi mes žinome, jog Rikardas Rejišas sako teisybę. Svečias iš du šimtai pirmojo laiko padėklą ant kelių, kambarinė įpila kavos ir pieno, pristumia arčiau skrebučius ir uogienę, pataiso servetėlę ir staiga sako, Šiandien negaliu ilgiau būti, šiek tiek patvarkysiu ir einu, reikia aplankyti mamą, ji skundžiasi, kad akių nerodau arba tik trumpam užbėgu, ji netgi paklausė, ar kartais nesusiradau berno, ar neketinu ištekėti. Rikardas Rejišas sutrikęs nusišypsojo neišmanydamas ką atsakyti, mums, savaime suprantama, nėra ko tikėtis, kad jis pasakys, Tavo bernas štai čia sėdi, na, o jeigu jau išėjo kalba apie vedybas, gerai, kad užsiminei, vieną kurią dieną mudviem reikėtų aptarti mūsų ateitį, bet jis tik nusišypso, pasižiūri į ją tėvišku žvilgsniu. Lidija grįžta į virtuvę, negavusi jokio atsako, nors to ir tikėjosi, tie žodžiai netyčia jai nusprūdo nuo liežuvio, ji niekada nesikalbėjo su motina nei apie bernus, nei apie vedybas. Rikardas Rejišas baigia pusryčiauti, nustumia padėklą į kojūgalį ir vėl įknimba į laikraštį, Įspūdingas korporacijų paradas parodė, jog yra rimtas pagrindas darbdaviams ir darbininkams sudaryti sąžiningą ir dalykišką bendradarbiavimo sutartį, jis atidžiai skaito toliau nelabai paisydamas svarių argumentų, nes širdies gilumoje nėra tikras, ar pritaria, ar nepritaria tam, ką skaito, Korporatizmas, visuomenės organizacija, kai visi luomai ir visos klasės susivienija, užimdamos atitinkamą erdvę ir vietą, – visų geriausias būdas reorganizuoti šiuolaikinę visuomenę, ta pa-

nacėja ir baigiasi įžanginis straipsnis, paskiau abejingai permeta akimis užsienio naujienas, Rytoj Prancūzijoje prasideda pirmas rinkimų į įstatymų leidžiamąjį susirinkimą ratas, Maršalo Badoljo armija ruošiasi lemiamam Adis Abebos puolimui, tuo metu tarpdury išdygsta Lidija, pasiraitojusi rankoves, ir klausia, Ar vakar matėt oro balioną, Kokį oro balioną, Nagi cepeliną, vos neužkliuvo už stogo, skrisdamas virš viešbučio, Ne, nemačiau, bet dabar plačiai išskleistame laikraštyje jis mato milžinišką, kaip Adamastoras, dirižablį *Graf Zeppelin*, pavadintą konstruktoriaus, vokiečių generolo ir oreivio grafo Cepelino titulu ir vardu, štai jis sklendžia virš Lisabonos miesto, virš upės, namų, žmonės žiopso sustoję vidury gatvės, išbėgę iš krautuvių, išsisvėrę pro tramvajų langus, išnėrę į balkonus, žavėdamiesi šūkauja vieni kitiems, vienas juokdarys neištvėręs paleidžia sąmojį, Žiū, dešra skraido, Štai čia jo nuotrauka, tarė Rikardas Rejišas, ir Lidija priėjo prie lovos, sustojo taip arti, jog būtų buvę negražu laisva ranka neapkabinti jos per strėnas, ji susijuokė, Raminkitės, paskiau pridūrė, Koks didelis, atrodo daug didesnis nei iš tikrųjų, o kas čia per kryžius ant uodegos, Tai vadinamoji svastika, Šlykštynė, Tu manai, o daugelis sako, jog nėra nieko gražesnio pasaulyje, Kaip voras, Kai kuriose Rytų religijose svastika simbolizuoja laimę ir išganymą, Nejaugi, Gryna teisybė, O kodėl ji išpaišyta ant to cepelino uodegos, Tai vokiečių dirižablis, o svastika nūnai Vokietijos emblema, Nacių, Kas tau sakė, Brolis, Tavo brolis jūreivis, Taip, Danielis, tik jį vieną ir turiu, Ar jau grįžo iš Porto, Grįžo, bet aš dar jo nemačiau, Iš kur žinai, kad grįžo, Jo laivas stovi priešais Rūmų aikštę, Ar nenorėtum prigulti, Mamai žadėjau ateiti pietų, jei prigulsiu – pavėluosiu, Na, bent trupučiuką, o paskui galėsi eiti, ir Rikardo Rejišo ranka šlaunimi nusliuogia žemyn, kilstelėja sijoną, peršoka keliaraištį, paliečia nuogą kūną, Liaukitės, sako Lidija, bet jau pasirengusi pasiduoti, ima virpėti keliai, bet tą pačią akimirką Rikardas Rejišas suvokia, kad jo įnagis nė nekrustelėja, o ir nežada krustelėti,

pirmą kartą gyvenime jam nutinka toks šiurpus dalykas, baimės apimtas, jis atitraukia ranką, sukužda, Prileisk į vonią vandens, noriu išsimaudyti, nieko nesupratusi, ji atsisagsto sijoną, palaidinukę, ir tuomet netikėtai spigiu balsu jis pakartoja, Noriu išsimaudyti, prileisk į vonią vandens, sviedžia laikraštį ant grindų, užsitraukia ant galvos paklodę ir, nusisukdamas į sieną, vos neapverčia padėklo su pusryčių likučiais. Lidija žiūri į jį sutrikusi, Ką aš padariau, galvoja ji, juk buvau belipanti į lovą, bet jis tebeguli nusisukęs, abiem rankomis, kurių ji nemato, smaukydamas, stengdamasis atgaivinti nugeibusį įnagį, glebną, bevalį, be lašo kraujo, bet veltui šiliasi, veltui įnirtingai, pašėlusiai, beviltiškai deda pastangas. Lidija nuliūdusi išeina, nešina padėklu, išplaus indus, kad švytėtų, bet pirmiausia užkaičia vandens šildytuvą, paskiau prileidžia vandens į vonią, patikrinusi, ar iš čiaupo teka karštas, šlapiomis rankomis nusišluosto padrėkusias akis, Ką aš padariau, juk buvau belipanti į lovą, kartais pasitaiko tokių lemtingų nesusipratimų, jeigu jis būtų pasakęs, Negaliu, nėra nuotaikos, ji būtų supratusi, nė kiek neužsigavusi, juk jai tas dalykas ne taip jau svarbus, gal visiškai ne dėl to ji ketino atsigulti į lovą, betgi ne, ką čia mes šnekam, žinoma, būtų atsigulusi, tyliai, be žodžių nuvijusi tą jo beprotišką baimę, gal būtų palikusi jaudinantį prisiminimą, švelniai, be jokių blogų minčių uždėdama ranką jam ant įnagio ir lyg ramindama, Nesirūpink, čiagi ne pasaulio pabaiga, ir jiedu sušilę būtų ramiai užsnūdę, ji būtų pamiršusi, jog jos laukia motina pietų, ir motina, jos nesulaukusi, galiausiai būtų pasakiusi savo sūnui jūreiviui, Sėdame prie stalo, paskutiniu metu tavo sesutė visai išėjo iš krašto, lyg būtų persigimusi, gyvenime tiek daug neteisybės ir prieštaravimų, Rikardas Rejišas, ir tas neturi nė menkiausio pagrindo ką nors smerkti ar peikti.

Tarpdury pasirodo Lidija, jau susiruošusi eiti, sako, Viso labo, pasimatysime kitą savaitę, ir išeina nelaiminga, palikdama jį ne ką mažiau nelaimingą, nesuvokdama, ką bloga ji

būtų padariusi, kai jis tuo tarpu puikiai suvokia, kokia neganda jį ištiko. Šniokščia iš čiaupo vanduo, po visus kambarius sklaidosi šilti garai, Rikardas Rejišas dar paguli kelias minutes – žino, kokia gili vonia, stačiai bedugnė jūra, pagaliau atsikelia, užsimeta ant pečių chalatą ir, šlepsėdamas šliurėmis, eina į vonios kambarį, žiūri į veidrodį, bet, laimė, nieko nemato, nes veidrodis aprasojęs, kaip kartais atsitinka, kai veidrodžiai reiškia užuojautą, Čiagi ne pasaulio pabaiga, pagalvoja jis, visiems taip nutinka, na ir man turėjo nutikti vieną gražią dieną, kaip jūs manote, pone daktare. Prašom nesirūpinti, prirašysiu jums kokių nors piliulių, kaipmat nusikratysite tų menkų rūpestėlių, bet svarbiausia – nieko neimkite į galvą, eikite pasivaikščioti, prasimanykite kokių pramogų, nueikite į kiną, ir jeigu tai nutiko jums pirmą kartą, galite laikyti save laimės kūdikiu. Rikardas Rejišas užsuka čiaupą, nusirengia, šliūkštelėjęs šalto vandens, atvėsina verdantį ežerą ir pamažu pasineria į jį, lyg atsižadėdamas oro pasaulio. Rankos ir kojos iškyla į paviršių, plūduriuoja panirusios, suglebęs įnagis liūliuoja kaip šaknis dugnan suleidęs dumblis, Rikardas Rejišas nedrįsta ištiesti rankos ir jo paliesti – žiūri iš tolo, lyg tas ne jam priklausytų, kas kam priklauso, jis man ar aš jam, tačiau atsakymas jam nerūpi, jau vien ta mįslė pjauna skaudžiau už peilį.

Po trijų dienų jo priimamajame pasirodė Marsenda. Jo asistentei pasakė, jog pageidautų užeiti pas gydytoją paskutinė, nes atėjusi ne kaip ligonė, Prašom pranešti ponui daktarui, jog atėjo Marsenda Sampajo, tik norėčiau, kad mane priimtų, kai nebebus daugiau ligonių, ir įkišo jai kišenėn dvidešimties eskudų banknotą, ir toji deramu metu davė žinią Rikardui Rejišui, jau nusivilkusiam baltą chalatą, striuką drabužį, daugiau panašų į trumpą sutaną, šit kodėl jis nebuvo ir niekada negalėjo būti tos sveikatos religijos aukščiausiuoju žyniu, kunigu, o tik zakristijonu, plaunančiu ir valančiu šventus indus, žibinančiu ir gesinančiu žvakes, išrašančiu liudijimus, savaime suprantama, tik mirties liudijimus, kar-

tais jį apimdavo širdgėla, bukas pasidygėjimas, kad laiku nepasirinko akušerijos ir ginekologijos, ir ne todėl, jog tuomet turėtų rūpintis intymiausiais ir brangiausiais moters organais, bet todėl, jog pro juos į šį pasaulį ateina vaikai, o vaikai, nors ir ne mūsų pradėti, savotiškai paguodžia mums širdį, kai jų neturime arba nespėjome su jais susipažinti. Klausytųsi, kaip plaka naujagimių širdelės, galimas daiktas, laikytų rankose tuos nešvarius, gličius, kruvinus mažylius, aptekusius prakaitu ir springstančius ašaromis, klausytųsi jų pirmojo riksmo, riksmo, beprasmio arba stačiai mums nesuprantamo. Jis vėl apsivilko chalatą, painiodamasis ūmai išsivertusiose, nevykusiai iškirptose rankovėse, akimirką dvejojo, kaip turėtų priimti Marsendą – ar pasitikti ją prie durų, ar laukti jos prie stalo, profesionaliai uždėjęs ranką ant žinyno, išminties šaltinio, visų ligų ir negalių biblijos, galų gale priėjo prie lango, žvelgiančio į aikštę, guobas, žydinčias liepas, muškietininko statulą, štai kur geriausia būtų pasitikti Marsendą ir jai pasakyti, nors ir kaip paikai skambėtų tie žodžiai, Pavasaris, pažvelkite, kaip žavu, vienas balandis nutūpė Kamoenšui ant galvos, kiti – ant pečių, ko gero, statulų naudą ir prasmę pateisina tik tai, kad jos praverčia kaip lakta balandžiams, tačiau viršų paėmė padorumo taisyklės, tarpdury pasirodė Marsenda, Prašom įeiti, saldžiu balseliu tarė asistentė, įgudusi akimoju meistriškai nustatyti paciento turtinę ir visuomeninę padėtį, Rikardas Rejišas beregint pamiršo guobas ir liepas, balandžiai purptelėję pakilo į orą, gal kas nors juos pabaidė, gal jie paprasčiausiai panoro pamankštinti sparnus, paskraidyti, Luiso de Kamoenšo aikštėje medžioklė uždrausta ištisus metus, jeigu ši moteris būtų buvusi balandėlė, ji nebūtų galėjusi skraidyti – sparnas sužeistas, Kaip gyvuojate, Marsenda, malonu jus matyti, kaip laikosi tėtis, Ačiū, gerai, pone daktare, jis pats negalėjo ateiti, prašė perduoti jums linkėjimus, gerai išmankštinta asistentė išeina, uždarydama duris. Rikardas Rejišas abiem rankomis tebelaiko Marsendos ranką, abu tyli, jis mostu paprašo ją sėstis, ji atsisėda, neišsi-

traukdama kairės rankos iš kišenės, nors ir kokia akyla būdama, asistentė būtų galėjusi prisiekti, jog dama, įėjusi į daktaro Rikardo Rejišo kabinetą, neturi nė menkiausios kliauties, priešingai, visai nebjauri, nors liesoka, bet nieko baisaus, tokiai jaunutei tinka, Na, papasakokite, kaip jaučiatės, klausia Rikardas Rejišas, ir Marsenda atsako, Viskas po senovei, tačiau, visai galimas daiktas, daugiau nebeisiu pas savo gydytoją, bent jau čia, Lisabonoje, Vadinasi, jokio pagerėjimo, jokio požymio, kad padidėjo jautrumas, Visiškai nieko, kas leistų manyti, jog verta grumtis ir puoselėti kokią nors viltį, O širdis, Širdis plaka, galite tuo įsitikinti, Aš ne jūsų gydytojas, Vis dėlto dabar jūs – širdies specialistas, turite nemažą patirtį, vadinasi, galiu su jumis pasitarti, Ironija jums netinka, aš stengiuosi kaip galima geriau daryti tai, ką išmanau, o išmanau ne per daugiausia, be to, aš tik laikinai pavaduoju kolegą, kaip jums aiškinau savo laiške, Taip, viename laiške, Tarkite, kad kito laiško jūs negavote, kad jis apskritai pasimetė, Gailitės, kad jį parašėte, Nėra nieko paikesnio šiame pasaulyje kaip ko nors gailėtis, nes paprastai sakoma, jog tas, kas gailisi, paprasčiausiai trokšta atleidimo ir užmiršties, o širdies gilumoje didžiuojasi savo silpnybėmis, Aš irgi nė kiek nesigailėjau, kad atėjau pas jus į namus, o ir šiandien nesigailiu, ir jeigu aš pasidaviau silpnybei ir pasibučiavau su jumis, tai didžiuojuos savo silpnybe, Nieko baisaus tarp mūsų neįvyko, mudu tik pasibučiavome, argi galima pasibučiavimą laikyti mirtina nuodėme, Tądien aš pasibučiavau pirmą kartą, galimas daiktas, todėl aš ir nesigailiu, Ar anksčiau niekas jūsų nebučiavo, Išskyrus jus, niekas manęs nebučiavo, Netrukus aš baigsiu darbą, gal pageidautumėte užeiti pas mane į namus, galėtume pasikalbėti akis į akį, Ne, Mudu eitume atskirai, atstu vienas nuo kito, aš jūsų nesukompromituočiau, Aš norėčiau pabūti čia tiek, kiek įmanoma, Aš jums nieko bloga nepadaryčiau, aš – ramus žmogus, Ko jūs šypsotės, Šiaip sau, tai tik patvirtina, jog iš prigimties esu ramus žmogus, ir jeigu norite, kad aiškiai jums viską išdėstyčiau,

pasakysiu, jog mano širdyje viešpatauja visiška ramybė, kaip sakoma, žemė nedega, štai kodėl aš šypsausi, Vis dėlto nenorėčiau eiti pas jus į namus, man būtų maloniau pabūti čia, pasišnekėti, tarkime, kad esu jūsų ligonė, Kuo jūs skundžiatės, Man labiau patinka, kai jūs va šitaip šypsotės, Man irgi. Marsenda ištraukė kairę ranką iš kišenės, paguldė ant kelių, uždėjo ant viršaus kitą ranką, lyg nusiteikusi pasakotis savo negalias, Žinote, pone daktare, likimas mane nuskriaudė atimdamas šitą ranką, o dar anksčiau nuskriaudė padovanodamas nesveiką širdį, tačiau vietoj to pasakė, Gyvenimas – tai likimo skriauda, mudu ir gyvename toli vienas nuo kito, ir esame skirtingo amžiaus, ir skirtingo likimo, Jūs kartojate tai, ką rašėte savo laiške, Todėl, kad jūs man patinkate, Rikardai, tik nežinau, ar tas jausmas pakankamai stiprus, Mano amžiaus vyras atrodo juokingas, kai prabyla apie meilę, Man patiko skaityti jūsų meilės žodžius ne ką ne mažiau, nei dabar kad maga juos išgirsti, Aš nekalbu apie meilę, Kalbate, Mudu lankstomės vienas kitam, dovanojame vienas kitam gėlių puokštes, jos iš tikrųjų gražios, bet nuskintos ir veikiai nuvys, jos to nežino, o mes dedamės, jog to nežinome, Savo gėles aš pamerksiu į vazą ir žiūrėsiu į jas, kol žiedai išbluks, Vadinasi, jums neilgai teks varginti akis, O dabar aš žiūriu į jus, Aš – ne gėlė, Jūs – vyras, aš dar sugebu įžiūrėti skirtumą, Ramus vyras, kuris sėdi upės pakrantėje ir žiūri, kaip teka jos vandenys, ko gero, tikėdamasis išvysti, kaip srovė neš jį patį, Šiuo metu jūsų akys man sako, kad jūs matote mane, Jūsų teisybė, matau, kaip jūs tolstate nelyginant žydinti šaka, ant kurios tupi giedantis paukštelis, Negraudinkite manęs, nes apsiverksiu. Priėjęs prie lango, Rikardas Rejišas atitraukė užuolaidą. Balandžiai nebetupėjo ant statulos, bet tarsi verpetas greitai sukosi ratu virš aikštės. Marsenda irgi prisiartino prie lango, Eidama per aikštę, mačiau vieną balandį tupint jam ant rankos, prie pat širdies, Jie dažnai ten tupi, ten jų mėgstamiausia vieta, Iš čia nematyti, Jis stovi atsukęs mums nugarą. Užuolaida nusileido. Jiedu pasitraukė nuo

lango, ir Marsenda tarė, Jau eisiu. Rikardas Rejišas paėmė jos kairę ranką ir, prikėlęs prie lūpų, sušildė savo kvapu, lyg stengdamasis atgaivinti sustirusį paukštelį, paskiau pabučiavo Marsendą į lūpas, ji atsakė tuo pačiu, jau antrą kartą, laisva valia, ir tuomet pro vožtuvus, ūždamas lyg krioklys, į tuščias ertmes plūstelėjo kraujas, o kalbant paprastai, be metaforų – varpa pritvinko, sukietėjo, vadinasi, dar nenugeibo, argi nesakiau, kad neverta be reikalo graužtis. Marsenda pajuto tai, atšlijo, vėl prisiglaudė trokšdama dar kartą tai pajusti, nors, būdama užkietėjusi skaistuolė, būtų prisiekusi, jog tai netiesa, tačiau jiedu bučiavosi toliau, nepajėgdami atsiplėšti vienas nuo kito, kol pagaliau ji sudejavo, Jau eisiu, ištrūko iš jo glėbio ir bejėgiškai susmuko ant kėdės, Marsenda, tekėkite už manęs, tarė Rikardas Rejišas, ir ji, ūmai perbalusi, žvilgtelėjo į jį ir atsakė, Ne, ir tai buvo neįtikėtina – tokį trumpą žodelį ji tarė kur kas ilgiau nei kitus žodžius, Mudu nebūsime laimingi. Kelias minutes jiedu tylėdami žiūrėjo vienas į kitą, kol pagaliau Marsenda trečią kartą tarė, Jau eisiu, tačiau dabar atsistojo ir žengė prie durų, jis nusekė įkandin, bandė sulaikyti, bet ji jau buvo koridoriuje, kurio gale pasirodė asistentė, tuomet Rikardas Rejišas garsiai tarė, Aš jus palydėsiu, ir palydėjo iš tikrųjų, jiedu atsisveikino, ir jis, spausdamas jai ranką, pridūrė, Perduokite linkėjimus tėčiui, susipainiojusi ji atsakė nei šį, nei tą, Kada nors, ir nutilo nebaigusi minties, kas nors nežinia kada ir nežinia kodėl ją pratęs, kas nors vėliau ją užbaigs nežinia kur, tačiau šiuo tarpu nuskambėjo tik du žodžiai, Kada nors. Durys užsidarė, asistentė paklausė, Pone daktare, ar aš jums dar reikalinga, Ne, Tuomet, jums leidus, aš einu, visi jau išsivaikščiojo, gydytojų nebėra, Aš dar pabūsiu kelias minutes, man reikia sutvarkyti kai kuriuos popierius, Viso labo, pone daktare, Viso labo, panele Karlota, nes tuo vardu buvo asistentė.

Rikardas Rejišas grįžo atgal į kabinetą, praskleidė užuolaidą. Marsenda dar tik leidosi laiptais. Aikštę jau gaubė vakaro prieblanda. Balandžiai tupėjo guobų viršūnėse, tylūs

kaip vaiduokliai, arba kaip šešėliai balandžių, kadaise, senių seniausiai tupėjusių ant tų pačių šakų arba griuvėsiuose, riogsojusiuose toje pačioje vietoje anksčiau, dar prieš tai, kai, juos nuvalius, atsirado aikštė, o joje išdygo paminklas. Marsenda eina per aikštę Rozmarinų gatvės link, atsigręžusi pasižiūri, ar balandis tebetupi ant Kamoenšo rankos, pro žydinčios liepos šakas lange pastebi balkšvą žmogystą, ir jeigu kas nors pamatytų ją grįžtelėjant, nieko nesuprastų, nesupranta ir Karlota, kuri, pasislėpusi už laiptų, seka, ar nesugrįš ligonė – ne, nepagalvokite nieko bloga, – ramiai pasikalbėti su gydytoju prie keturių akių, bet Marsenda apie tai net nepagalvoja, o ir Rikardas Rejišas nesusimąsto, ar tik dėl to jis pasiliko savo kabinete.

Po kelių dienų atėjo laiškas – toks pat blyškiai violetinis vokas su juodu antspaudu ant ženkliuko, adresas užrašytas tuo pačiu kampuotu braižu, nes, kaip žinome, siuntėja negali prilaikyti popieriaus lakšto kita ranka, ir vėl kaip ir aną sykį Rikardas Rejišas ilgai nedrįsta jo atplėšti, žiūri tokiu pat užgesusiu žvilgsniu į taip pat surikiuotus žodžius, Aš labai neapdairiai pasielgiau pas jus ateidama, daugiau to niekada nebus, mudu niekada nebesusitiksime, bet patikėkite, kad ir kiek ilgai aš gyvensiu, niekada jūsų nepamiršiu, jeigu viskas būtų kitaip, jeigu būčiau vyresnė, jeigu pasveiktų mano ranka, bet nėra jokios vilties, taip, tai tiesa, aš visai puoliau į nevilţį, gydytojas man pasakė, kad ji nepagydoma, kad nieko negelbsti nei oro vonios, nei galvaninės srovės, nei masažai, aš taip ir maniau, net verkti nebuvo jėgų, ir ne savęs man gaila, bet rankos, rūpinuosi ja kaip mažu vaiku, kuriam nelemta kada nors išlipti iš lopšio, glostau ją, lyg ji būtų ne mano, lyg vargšę katytę, rastą gatvėje, vargšele, vargšele, kaip tu viena be manęs paliksi, sudiev, mielasis bičiuli, tėtis vis ragina mane keliauti į Fatimą melsti Švenčiausiosios Mergelės malonės, ir aš keliausiu, kad tik jis būtų patenkintas, galimas daiktas, jam to reikia sąžinei nuraminti, ko gero, tuomet susitaikys su mintimi, jog tokia buvo Dievo valia, o kiekvienas žino, jog Dievo valiai negalima priešintis, net ir bandyti jai priešintis nevalia, neprašau, kad jūs mane pamirštumėte, mielasis bičiuli, priešingai, galvokite apie mane kie-

kvieną dieną, bet neberašykite, aš nebeisiu atsiimti laiškų iki pareikalavimo, o dabar atsisveikinu su jumis, taškas, aš pasakiau viską. Marsenda taip nerašo, ji stropiai laikosi sintaksės taisyklių, puikiai išmano skyrybą, tačiau nepamirškime, jog laišką skaito Rikardas Rejišas, skaito peršokdamas nuo vienos eilutės prie kitos, ieškodamas esmės nekreipia dėmesio į jungtukus, šauktukus, tariamai reikšmingus daugtaškius, antrą, trečią kartą akimis perbėgęs laišką, nepastebi nieko tokio, ko nebūtų pastebėjęs pirmą kartą, jis perskaitė viską, kaip Marsenda išsakė viską. Išplaukdamas iš uosto, žmogus gauna laišką, atplėšia jį vidury vandenyno, aplink vanduo ir dangus, po kojomis lentos, o laiške tai, kas parašyta, nuo šiolei nebelauks saugūs uostai, kur galima prisiglausti nuo audros, nei nežinomos žemės, kurias reikia ištirti, jam skirtas Skrajojančio Olando likimas, tad nieko kita nebelieka, kaip vagoti bangas, kelti bures, siurbti vandenį iš triumo, lopyti laivo korpusą, gremžti rūdis ir laukti. Jis prieina prie lango, vis dar nepaleisdamas laiško iš rankų, žiūri į milžiną Adamastorą, du senukus, sėdinčius jo paunksnėje, ir jam dingtelėja mintis, ar tik jis nevaidina komedijos, graudindamas sau širdį, ar tik nesimaivo, ar iš tikrųjų bent kartą patikėjo, kad myli Marsendą, ar širdies gilumoje iš tiesų troško ją vesti, o jeigu ir troško, tai kokių paskatų vedamas, ar visa tai ne paprasčiausias vienatvės poveikio rezultatas, poreikis tikėti, kad gyvenime dar esama gerų dalykų, pavyzdžiui, meilė, laimė, apie kurią amžinai postringauja nelaimingieji, tačiau ar įmanoma meilė ir laimė tokiam Rikardui Rejišui, tokiam Fernandui Pessoa, jeigu jis nebūtų miręs. Be jokios abejonės, yra tokia Marsenda, ji parašė laišką, tačiau kas ji tokia, ką bendra turi ana bevardė panelė, pirmąsyk matyta Bragansos viešbučio restorane, su šia, kuriai skirti visi jausmai, visos mintys, visi žodžiai, Rikardo Rejišo išjausti, apgalvoti, išsakyti, susikirtę viename taške, vardu Marsenda, kas ji tokia buvo, kas ji šiandien, putojantis verpetas, kuris pamažu nyksta laivui nuplaukus, kas man atsitiko, kad mane įsuko tas verpetas. Rikardas

Rejišas dar kartą perskaito laiško pabaigą, tą dalį, kur parašyta, Neberašykite, aš nebeisiu atsiimti laiškų, – ir taria sau, kad nepaisys jos prašymo, priešingai, atsakys, būtinai atsakys, ką nors parašys, o ką – paaiškės vėliau, ir jeigu ji laikysis savo žodžio, jeigu nebeis atsiimti laiškų iki pareikalavimo, tiek to, tegul tas laiškas guli ten, svarbu ne tai, kad jį kas nors skaitė, – svarbu, kad jis parašytas. Beveik tuojau pat jam dingtelėjo mintis, jog daktaras Sampajus, kaip ir pridera notarui, Koimbroje garsus žmogus, o kadangi paštuose, kaip visiems žinoma, didžia dalimi dirba sąžiningi ir kruopštūs tarnautojai, negalima atmesti prielaidos, nors kokia ji atrodytų neįtikima, jog slaptas laiškas galų gale pateks į notaro namus arba – neduok Dieve – į jo biurą ir kils baisiausias skandalas. Ne, jis nerašys. O jeigu parašytų, išlietų tame laiške viską, ko nespėjo išsakyti, tikėdamasis ne tiek pakreipti įvykius kita vaga, kiek aiškiai ir suprantamai išdėstyti, jog visa ko yra taip daug, kad netgi išsakius viską, kiek įmanoma, niekas nepasikeistų. Šiaip ar taip, jis troško, kad Marsenda bent žinotų, jog daktaras Rikardas Rejišas, tas pats, kuris ją bučiavo ir prašė jos rankos, – poetas, o ne gydytojas terapeutas, laikinai pavaduojantis širdies ir plaučių ligų specialistą, ir, nors toje srityje neturi pakankamai žinių, neblogai susidoroja su savo darbu, nes nuo to laiko, kai jis pradėjo dirbuotis tame bare, nepastebėta, kad būtų staigiai padidėjęs mirtingumas nuo širdies ir plaučių ligų. Jis įsivaizduoja, kaip Marsenda būtų nustebusi ir susižavėjusi, jeigu iškart jis būtų pasakęs, Žinote, Marsenda, juk aš – poetas, jei būtų pasakęs atsainiai, lyg neteikdamas tam ypatingos reikšmės, savaime suprantama, ji būtų įvertinusi jo kuklumą, panūdusi sužinoti apie jį kaip galima daugiau ir, romantiško polėkio pagauta, paglostytų jį švelniu ir romiu žvilgsniu, Tasai kone penkių dešimčių metų vyriškis, mylintis mane, – poetas, kaip žavu, kokia laimė, juk tai visai kitas dalykas, kai tave myli poetas, aš jį paprašysiu paskaityti savo eilių, galimas daiktas, jis man paskirs ne vieną eilėraštį, poetai paprastai taip daro, labai daug kam paskiria.

Tuomet, baimindamasis sukelti savaime suprantamą pavydą, Rikardas Rejišas būtų paaiškinęs, jog jo apdainuotų moterų niekada nėra buvę, jog jos – lyrinės abstrakcijos, dingstys, pramanytos pašnekovės, jeigu įmanoma vadinti pašnekovėmis tas, kurios neturi balso, juk poetai mūzas prašo ne kalbėti, o tik apsilankyti, Nejera, Chlojė ir Lidija – viso labo atsitiktinybės, daug metų aš rašiau eiles tokiai Lidijai, įsivaizduojamai bekūnei nepažįstamajai, ir štai, tik pamanykite, viename viešbutyje aš sutinku kambarinę tuo vardu, ne, ne, sutapo tik vardai, bet šiaip jiedvi neturi nieko bendra. Rikardas Rejišas aiškina dar ir dar kartą, ir anaiptol ne todėl, jog tai labai sudėtingas ir dviprasmis dalykas, – jis stačiai bijo neišmanydamas ką daryti toliau, kokį eilėraštį pasirinkti, ką pasakys Marsenda jam baigus skaityti, kokia bus jos veido išraiška, gal ji panorės savo akimis pamatyti tai, ką išklausė, pusbalsiu perskaityti jį pati, *Nemačiom bėga dienos, srovena, kaip bangelės paviršium vandens, pamatysi praplaukiant save – nesakyki nė žodžio, tylėk.* Ji perskaitė vieną ir kitą kartą, iš akių matyti, kad suprato, galimas daiktas, jog kažką prisiminė, žodžius, jo ištartus paskutinį sykį jai apsilankius kabinete, Žmogus sėdi upės pakrantėje žiūrėdamas į tekantį vandenį ir tikėdamasis pamatyti save srovės nešamą, savaime aišku, proza kai kuo skiriasi nuo poezijos, todėl pirmąsyk aš viską supratau, o dabar nelabai pavyko pagauti esmę. Rikardas Rejišas klausia, Ar patiko, ji atsako, Taip, labai patiko, vargu ar būtų galima labiau paglostyti savimeilę, tačiau poetams niekada neįtiksi, štai šitas poetas išliaupsintas labiau, negu to vertas, pats Viešpats Dievas džiaugtųsi išgirdęs taip giriant jo sukurtą pasaulį, o jo akis aptraukia liūdesys, jis giliai atsidūsta, iš pažiūros tikras Adamastoras, nepajėgiantis ištrūkti iš marmuro nelaisvės, kur jį laiko sukaustę apgaulė ir nusivylimas, pavertę jo kūną uola, o liežuvį – akmeniu, Kodėl jūs taip staiga nutilote, klausia Marsenda, bet jis neatsako.

Žmogus sielvartauja, kai tuo tarpu visa Portugalija netveria džiaugsmu. Štai dabar iškilmingai minimos dvi sukaktys,

visų pirma švenčiame profesoriaus Antonijaus de Oliveiros Salazaro aštuntąsias visuomeninės veiklos metines, kaip bėga laikas, atrodo, lyg tiktai vakar jis atėjo gelbėti savo ir visų mūsų šalies iš prarajos, prikėlė ją, kaip rašo laikraščiai, įdiegė naują pasaulėžiūrą, įkvėpė entuziazmą, tikėjimą ir pasitikėjimą šviesia ateitimi, o antra data irgi susijusi su ponu profesorium, tačiau ji dar džiugesnė tiek jam pačiam, tiek mums, nes rytoj jam sukanka keturiasdešimt septyneri, gimė tais pačiais metais kaip ir Hitleris, vos kelių dienų skirtumu vienas po kito pasaulį išvydo du tokie įžymūs valstybės vyrai, tik pamanykit, koks sutapimas. Ta proga įvyks Tautinė darbo šventė, tūkstančiai darbo žmonių žygiuos Barseloso* gatvėmis, visi kaip vienas romėniškai atiduodami pagarbą kaip ir anais senais laikais, kai Bragos miestas dar vadinosi Brakara Augusta, važiuos šimtas išpuoštų sunkvežimių, kurių kėbuluose bus vaidinamos kaimo gyvenimo scenos, štai vieni skina vynuoges, kiti traiško, vieni kaupia, kiti kulia, puodžius lipdo molinius gaidukus ir švilpukus, štai mezgėja su virbalais, štai žvejai su tinklais ir irklais, štai malūnininkas su asiliuku ir maišu miltų, štai verpėja su rateliu, viso labo dešimt sunkvežimių, įkandin važiuoja dar devyniasdešimt, portugalai išties neriasi iš kailio stengdamiesi įrodyti savo darbštumą, nenusiminkite, jūs patys darbščiausi pasaulyje, už tai būsite pamaloninti pramogomis, kurių niekada netrūksta, simfoniniais koncertais, tautiniais šokiais, iliuminacijomis, fejerverkais, gėlių kautynėmis, vaišėmis ir grynaisiais, visos dienos – kaip šventė. Regėdami tokį visuotinį tautos džiūgavimą, galime ir laikome savo pareiga paskelbti, jog Gegužės Pirmosios šventė visur neteko savo pirminės reikšmės, ir mes čia niekuo dėti, kad Madride ji minima gatvėse giedant Internacionalą ir šaukiant *Tegyvuoja revoliucija*, mūsų tėvynėje tokie kraštutinumai neleistini, *Ačiū Dievui*, choru pritaria mums penkiasdešimt tūkstančių ispanų, radusių prieglobstį šioje taikos ir ramybės oazėje. Tai yra šventa teisybė, nes visokių ten prancūzų suvis prasti popieriai, rinkimus laimė-

* Barselosas (Barcelos) – miestelis Portugalijos šiaurėje.

jo kairieji, ir socialistas Bliumas paskelbė pasiryžęs sudaryti Liaudies fronto vyriausybę, tad laukime dar vienos pabėgėlių bangos iš Prancūzijos. Virš didingosios Europos tvenkiasi audros debesys, lyg būtų negana to, kad ji jau lekia ant pašėlusio Ispanijos jaučio nugaros, dabar ateina eilė pergalingai užkakariekuoti Galijos gaidžiui Šanteklerui, tačiau jeigu pirmas grūdas tenka žvirbliams, visas derlius atitenka tam, kas to nusipelno, atidžiai įsiklausykime į maršalo Peteno žodžius, o jis, nors ir sulaukęs garbaus amžiaus – aštuoniasdešimt žiemų už pečių, sako tiesiai šviesiai, Mano supratimu, pareiškė senolis, visa, kas internacionalu, – pražūtinga, visa, kas tautiška, – pravartu ir vaisinga, tad sutikime, jog žmogus, ištaręs tokius žodžius, negali numirti nepalikęs kito, kur kas reikšmingesnio atminimo.

Karas Etiopijoje baigtas. Taip iš savo rūmų balkono pareiškė Musolinis, Skelbiu italų tautai ir visam pasauliui, jog karas baigtas, ir, atsiliepdamos tam įtaigiam balsui, minių minios Romoje, Milane, Neapolyje, visoje Italijoje prapliupo tūkstančiais burnų skanduoti *Duce*, patriotinio šišo pagauti, valstiečiai paliko laukus, darbininkai – fabrikus, leidosi šokti ir dainuoti gatvėse, vadinasi, Benitas sakė tiesą, vadinasi, Italijoje neužgeso imperijos dvasia, ir, patvirtindami jo žodžius, iš Istorijos kapų pakyla didingi praeities šešėliai – Augustas, Tiberijus, Kaligula, Neronas, Vespasianas, Nerva, Septimijus Severas, Domicianas, Karakala ir *tutti quanti**, ilgus šimtmečius laukę ir tikėjęsi, atgauna buvusią šlovę, stoja garbės sargybon, rikiuodamiesi abipus savo naujojo įpėdinio, stulbinančio savo iškilniu stotu, Viktoro Emanuelio III, visu balsu ir visomis kalbomis paskelbto Italijos Rytų Afrikos Imperatorium ir palaiminto paties Vinstono Čerčilio, pareiškusio, Atsižvelgiant į dabartinę tarptautinę padėtį, tolesnis sankcijų prieš Italiją taikymas ar griežtinimas galėtų sukelti gėdingą karą ir neduotų nė menkiausios naudos Etiopijos žmonėms. Tad nesijaudinkime. Na, bus karas, betgi ne gėdingas, kaip nebuvo gėdingas karas prieš abisinus.

---

* Visi kiti *(it.)*.

Adis Abeba – ak, kalbos grožis, ak, tautų žavesys, – išvertus reiškia Prasiskleidusi Gėlė. Artėjant Badoljo armijai, Adis Abeba liepsnoja, gatvėse tyso lavonai, plėšikai laužiasi į namus, žagina, plėšia, skerdžia moteris ir vaikus. Negusas pabėgo į Prancūzų Somalį, iš ten anglų kreiseriu išplauks į Palestiną ir netrukus, į mėnesio pabaigą, kreipsis į Tautų Lygos iškilmingą aeropagą klausdamas, Kokį atsakymą aš turiu parvežti savo tautai, tačiau niekas neatsakys, bet užtat, dar nespėjęs ištarti nė žodžio, bus Italijos žurnalistų nušvilptas, būkime pakantūs, juk visiems žinoma, jog pernelyg karštas patriotizmas aptemdo protą, ir tegu pirmas meta akmenį tas, kas niekada nebuvo pasidavęs tokiai pagundai. Artėjant Badoljo armijai, Adis Abeba liepsnoja, gatvėse tyso lavonai, plėšikai laužiasi į namus, žagina, plėšia, skerdžia moteris ir vaikus. Musolinis pareiškė, Didysis žygis, nulėmęs Etiopijos likimą, įvyko, o išmintingasis Markonis perspėjo, Tie, kas bandys priešintis Italijai, padarys pačią pražūtingiausią kvailystę, o Idenas pakiša mintį, Atsižvelgiant į aplinkybes, būtų protinga atšaukti sankcijas, o *Manchester Guardian*, Anglijos vyriausybės dienraštis, tvirtina, Yra pakankamai priežasčių Vokietijai grąžinti kolonijas, ir Gebelsas ryžtingai pareiškia, Tautų Lyga – gerai, tačiau bombonešių eskadrilė – dar geriau. Artėjant Badoljo armijai, Adis Abeba liepsnoja, gatvėse tyso lavonai, plėšikai laužiasi į namus, žagina, plėšia, skerdžia moteris ir vaikus, Adis Abeba liepsnoja, pleška namai, išplėštos šventyklos, rūmų vietoje riogso griuvėsiai, subombarduotų namų pasieniais tyso iššagintos moterys, kraujo klanuose guli ietimis subadyti kūdikiai. Šešėlis apniaukia Rikardo Rejišo kaktą, dingtelėja nerimą kelianti mintis, kas čia darosi, iš kur visos tos žinios, laikraštyje tik užsiminta, jog, artėjant Badoljo armijai, Adis Abeba liepsnoja, kad plėšikai grobia, žagina, skerdžia, *Diario de Noticias* nė vienu žodžiu neužsimena apie moteris, tysančias subombarduotų namų pasieniais, nei apie ietimis subadytus vaikus, ir niekur nesakoma, jog Adis Abeboje kas nors žaidžia šachmatais. Nuėjęs

į miegamąjį, Rikardas Rejišas paėmė nuo naktinio stalelio *The God of the Labyrinth*, štai čia, pirmame puslapyje, Pirmojo šachmatininko aptiktas kūnas gulėjo išskėstomis rankomis ant karaliaus ir karalienės langelių, taipgi ant dviejų kitų priešininko pusėje, kairė ranka baltame langelyje, dešinė – juodame, daugiau niekur toje knygoje neužsimenama apie lavonus, ten nesugebėjo įsibrauti Badoljo armija.

Rikardas Rejišas padeda *The God of the Labyrinth* ten, iš kur paėmė, dabar jis jau žino, ko ieško, atitraukia kadaise Apeliacinio teismo teisėjui priklausiusio rašomojo stalo stalčių, kuriame kitados gulėjo Civilinės teisės kodekso komentarų rankraščiai, išsiima iš ten aplankalą su savo odėmis, slaptais eilėraščiais, apie kuriuos niekada nebuvo užsiminęs Marsendai, ranka prirašytais popieriaus lakšteliais, savotiškais komentarais, nes pasaulyje viskas – komentarai, kada nors, kai ateis nepataisomos vienatvės metas, juos aptiks Lidija. *Maestre, jos tokios romios,* parašyta pirmame lakštelyje, ir tą pačią dieną kituose lakšteliuose, *Ištremti dievai, Nupinkite man rožių vainiką, Dievas Panas nemirė, Praskriejo Apolonas su savo kovos vežimu,* o štai mums jau žinomas pakvietimas, *Sėskis šalia, Lidija, upės pakrantėj,* toks karštas birželis, ir karas ne už kalnų, *Tolumoje saulėje spindi snieguoti kalnai, gėlynai kiek akys užmato, blyški diena vos paauksuota, negeiski turto, neturėki nieko, nes iš tiesų išmintingas tas, kuris žvelgia į pasaulį kaip į reginį.* Lakšteliai sklendžia kaip nugyventos dienos, ilsisi jūra, slapčia vaitoja vėjai, viskam savas laikas, nevalia skubinti bėgančių dienų, reikia nebent pasiseilinus pirštą skleisti lapus, aha, štai pagaliau, *Menu legendą seną, kai Persijoje siautėjo,* štai tas lakštelis, ir joks kitas, šachmatų lenta, o mudu – žaidėjai, aš – Rikardas Rejišas, tu – mano skaitytojas, pleška namai, išplėštos šventyklos, rūmų vietoje riogso griuvėsiai, tačiau, kai dramblio kaulo karaliui gresia pavojus, bene svarbu seserų, motinų ir vaikų kūnai ir kaulai, jei suakmenėjo mūsų širdys, jei dabar mes esame tik žaidėjai, šachmatininkai. Adis Abeba – Prasiskleidusi Gėlė, visa kita

jau pasakyta. Rikardas Rejišas deda eilėraščius atgal į stalčių, užrakina, tegu griūva miestai, tegu kenčia tautos, teišsenka gyvybė ir laisvė, mums nieko kita nebelieka kaip pasekti persų pavyzdžiu, ir jeigu būtume italai, Tautų Lygoje nenušvilptume Neguso, bet kadangi esame portugalai, mums leistina niūniuoti einant pro duris į švelnaus vėjelio siaudžiamą gatvę, Daktaras šiandien gerai nusiteikęs, pasakys kaimynė iš trečiojo aukšto, Kurgi ne, ko jau ko, o ligonių nors vežimais vežk, atsilieps kaimynė iš pirmojo aukšto, kiekvienas sprendžia pagal save, o ne pagal tai, kaip yra iš tikrųjų, tiesą pasakius, niekas nieko tikra nežino, daktaras iš antrojo aukšto tolsta, patyliukais šnekėdamas pats su savimi.

Rikardas Rejišas guli lovoje, Lidija – šalia, pasidėjusi galvą jam ant dešinės rankos, jiedu sukaitę, vos užsikloję paklode, jis – nuogas, ji – vienais marškiniais, pasikėlusiais virš juosmens, jie jau nebeprisimena to ryto, kai jis susivokė esąs impotentas, o ji niekaip negalėjo suprasti, ką bloga padarė, kad ją taip negailestingai atstūmė, beje, gal iš pradžių jie ir prisiminė tą atvejį, o paskiau veikiai pamiršo. Kitoje namo pusėje išėjusios į balkonus kaimynės šnekučiuoja dviprasmiškais žodžiais, merkdamos viena kitai, reikšmingais mostais pabrėždamos kiekvieną užuominą, Timpt už vadžių – ir vėl iš pradžių, Pasaulio pabaiga, Protas neneša, Gėda, ir tiek, Kas jau kas, o aš nė už jokius pinigus, Nei už auksą, nei už sidabrą, Nei už siūlų kamuolėlį, galėtų pridėti tos gaižios ir pavydžios moteriškės, paminėjusios vaikiškos dainelės pirmąją eilutę, jeigu būtų bent truputį žavesio iš anų laikų, kai, būdamos mažos, šoko trumpomis suknytėmis, dainavo daineles, sode žaidė nekaltus žaidimus. Lidija laiminga, moteris, atsiduodanti su tokiu pasimėgimu, nieko negirdi, jai nė motais – tegu doringos kaimynės, tos šventeivos, plaka liežuviais kiemuose ir darželiuose, tegu kreivai žiurkso į ją susitikdamos ant laiptų. Ilgai netrukus ji atsikels, ims tvarkyti butą, suplaus visus nešvarius indus, kiek tik jų atsirado virtuvėje, išlygins paklodes, šalimais gulinčio vyriškio marškinius, na, nežinau,

kaip jį vadinti, neišmanau, kuo jis mane laiko – drauge, meiluže, ne, nei viena, nei kita, apie Lidiją niekas nepasakys, Lidija susiuostė su Rikardu Rejišu, arba, Ar pažįsti Lidiją, Rikardo Rejišo meilužę, taigi, jeigu jau kada nors išeis apie ją kalba, žmonės pasakys, Rikardas Rejišas susirado labai gerą tarnaitę, viską daro ir nedaug ima. Lidija ištiesia kojas, prisiglaudžia mėgaudamasi paskutiniais ramios palaimos trupiniais, Karšta, sako Rikardas Rejišas, ir ji atšlyja, ištraukia ranką, paskiau atsisėda ant lovos krašto, sugraibo sijoną, metas imti darbo. Kaip tik tuomet jis sako, Rytoj važiuoju į Fatimą. Kur, klausia ji, lyg būtų gerai nenugirdusi, Į Fatimą, Nemaniau, kad jūs iš tų, kurie tiki visais tais bažnytiniais dalykais, Man tiesiog įdomu pažiūrėti, Na o aš niekada ten nebuvau, mūsų giminė nelabai pasinešusi į bažnyčią, Keista, sumurma Rikardas Rejišas, ko gero, turėdamas galvoje, kad paprasti žmonės visi kaip vienas dievobaimingi, bet Lidija nieko jam neatsako, išlipusi iš lovos paskubomis apsirengia, ji jau galvoja apie ką kita ir praleidžia pro ausis Rikardo Rejišo žodžius, Šiek tiek prasiblaškysiu, nusibodo sėdėti vienoje vietoje, Ar ilgai ketinate ten užtrukti, klausia ji, Ne, tik nuvažiuosiu ir grįšiu, O kur jūs ten nakvosite, girdėjau, jog ten privažiuoja marios žmonių, miega po atviru dangumi, Pažiūrėsim, niekas dar nenumirė praleidęs naktį gryname ore, Gal susitiksite su panele Marsenda, Su kuo, Su panele Marsenda, ji man minėjo ketinanti šį mėnesį keliauti į Fatimą, Šit kaip, Ir dar sakė, jog nebevažinėsianti pas daktarą į Lisaboną, niekas jai nepadeda, vargšelei, Neblogai išmanai apie panelės Marsendos reikalus, Nelabai, žinau tik tiek, kad žada keliauti į Fatimą ir kad nebevažinės į Lisaboną, Tau jos gaila, Ji man visad būdavo gera, Nemanau, kad pasitaikys proga su ja susidurti tokioje žmonių gausybėje, Visko gali būti, štai sėdžiu jūsų miegamajame, o jei kas nors būtų pasakęs, jog taip atsitiks, nebūčiau patikėjusi, juk jūs, atvykęs iš Brazilijos, galėjote apsistoti kitame viešbutyje, Gyvenime visko pasitaiko, Toks likimas, Tu tiki likimu, Nuo likimo nepabėgsi, Nuo mirties juo labiau, Mirtis irgi likimo nulemta, o dabar eisiu išlygin-

siu jūsų marškinius, išplausiu indus ir, jeigu dar spėsiu, aplankysiu motiną, o ji vis skundžiasi, kad ją apleidau.

Atsirėmęs į priegalvius, Rikardas Rejišas atsivertė knygą, ne Herbertą Kveiną – jis nebesitikėjo, jog kada nors įstengtų ją įveikti, – bet Karlušą Keirušą, poetą, kuris, jeigu būtų tokia likimo valia, būtų galėjęs tapti Fernando Pessoa sūnėnu*. Po akimirkos jis susivokia, kad neskaito, bet žiūri į knygą, įsmeigęs akis į vieną vienintelę eilutę, staiga netekusią jokios prasmės, keista mergina ta Lidija, kalba apie tokius paprastus dalykus, bet susidaro toks įspūdis, jog pro juos prasišviečia kur kas gilesnė esmė, kurios ji nenori arba negali atskleisti, jeigu nebūčiau jai pasakęs, jog ketinu keliauti į Fatimą, vargu ar ji būtų prašnekusi apie Marsendą, galimas daiktas, būtų nutylėjusi slėpdama savo paslaptį iš apmaudo ir pavydo, kurių ji nesugebėjo nuslopinti viešbutyje, beje, įdomu, ką šnekėjo apie mane tos dvi moterys, viešnia ir kambarinė, turtuolė ir varguolė, niekuo neįtardamos viena kitos arba, priešingai, įtardamos ir griebdamosi gudrybių, vylių, drovių užuominų, moterims būdingų žaidimų, kai viena Ieva susiduria su kita, ir visai galimas daiktas, jog vieną gražią dieną Marsenda galėtų lyg niekur nieko pasakyti, Daktaras Rikardas Rejišas mane pabučiavo, bet tuo viskas ir pasibaigė, o Lidija paprasčiausiai pasakytų, O aš su juo miegu, pirmiausia jis su manimi permiegojo ir tik paskiau pabučiavo, ir tuomet jiedvi įšneko apie minėtų santykių skirtumus ir svarbą, Jis mane bučiuoja tik tada, kai mudu sugulam, prieš tą dalyką ir tuo metu, bet niekada – po to, O man jis sako, Aš jus pabučiuosiu, bet apie tą dalyką, kurį tu minėjai, nieko nežinau, žinau tik tiek, jog tai daroma, o kas tai yra – nežinau, nes pati niekada nesu to dariusi, Va, dailiausia, panele Marsenda, vieną gražią dieną ištekėsite, turėsite vyrą ir tada pamatysite, kas tai per dalykas, Tu juk žinai, kas tai yra, pasakyk, ar gera, Kai vyras patinka, malonu, O tau jis patinka,

* Karlušas Keirušas (Carlos Queirós, tikra pavardė – José Carlos Nunes Ribeiro, 1907) – portugalų poetas, jo teta Ofelija Keiruš vienu tarpu buvo Fernando Pessoa sužadėtinė.

Patinka, Ir man patinka, bet aš niekada su juo nebesusitiksiu, Galėtumėt už jo ištekėt, Jeigu ištekėčiau, ko gero, jis man nebepatiktų, O aš manau, kad man jis visada patiktų, ir jiedvi šnekučiuoja toliau, vis tyliau, kol pagaliau ima kuždėtis, tikriausiai apie pačius slapčiausius dalykus, intymius potyrius, tai visų moterų silpnybė, dabar pagaliau tikras dviejų Ievų pokalbis iš širdies į širdį, Adomas tegu sau nešdinasi, jis čia nebepageidaujamas. Lyg skaitydamas, lyg neskaitydamas Rikardas Rejišas nejučia užkliuvo vidury puslapio už žodžio *žuvininkė* iš didžiosios raidės, *Ak Žuvininke, eiki, eiki priekin, tu – tautos žiedas, šalies žavesys, Viešpatie, neatleisk jiems, jie žino, ką daro,* žiauriai būtų pliekęsi dėdė su sūnėnu poetikos klausimais, Jūs, Pessoa, Jūs, Keirušai, na o mane aukščiausieji dievai apdovanojo gryna sąžine ir aiškiu protu, kad galėčiau blaiviai ir iškilmingai kalbėti apie žmones ir visa kita. Jis atsikėlė, apsivilko chalatą, *robe de chambre*, idant skambėtų iškilniau civilizuotesnių prancūzų kalba, įsispyrė į šlepetes ir, jausdamas, kaip chalato kraštai plakasi į nuogas blauzdas, nuėjo pažiūrėti, ką veikia Lidija. Ji buvo virtuvėje, lygino nusivilkusi palaidinukę, kad būtų vėsiau, ir, išvydęs ją tokią, baltutėlę, užkaitusią nuo darbo, Rikardas Rejišas tarė sau, jog skolingas jai bučinį, švelniai apkabino per nuogus pečius, priglaudė prie krūtinės ir, nieko negalvodamas, įsisiurbė lūpomis, retkarčiais duodamas valią liežuviui ir dantims, tad Lidija pritrūko kvapo, dar niekad jis taip jos nebučiavo, dabar, pamačiusi Marsendą, galėsianti jai pasakyti, Jis man nesakė – Aš tave pabučiuosiu, stačiai ėmė ir pabučiavo.

Rytojaus dieną, taip anksti, jog Rikardas Rejišas palaikė esant reikalinga prisukti žadintuvą, jis išvažiavo į Fatimą. Traukinys išvyko iš stoties Didžiojoje aikštėje be penkių minučių šeštą, tačiau gerokai prieš pusvalandį, dar traukiniui nepasirodžius, perone jau knibždėte knibždėjo visokio amžiaus žmonių, apsikrovę krepšiais, maišais, antklodėmis, ąsočiais, jie rėkavo iš visos gerklės, šaukdami vieni kitiems. Vagono palydovas nusivožė uniforminę kepurę pasitikdamas

Rikardą Rejišą, kuris, apdairiai iš anksto apsirūpinęs pirmosios klasės bilietu su nurodyta vieta, viso labo vežėsi nedidelį lagaminėlį, nepaisydamas Lidijos bauginimo, jog teksią miegoti po atviru dangumi, pažiūrės nuvažiavęs, tam tikros padėties keliauninkai ir maldininkai visada randa išeitį. Patogiai įsitaisęs prie lango, Rikardas Rejišas grožisi kraštovaizdžiu, plačiąja Težo upe kur ne kur patvinusiais krantais, šen bei ten žolę rupšnojančiais buliais, fregatomis, skrodžiančiomis tviskantį vandens paviršių, per šešiolika metų jis spėjo viską pamiršti, ir štai dabar nauji vaizdai limpa prie senų, atminties atgaminamų, toks įspūdis, lyg tiktai vakar būtų pro čia važiavęs. Kiekvienoje stotyje, kiekvienoje stotelėje lipa vis daugiau keleivių, trečiosios klasės vagonuose nebėra vietų nuo pat Lisabonos, keleiviai grūdasi kimšte prikimštuose koridoriuose, tikriausiai prasidėjo veržimasis į antrosios klasės vagonus, netrukus jie pradės spraustis čionai, beprasmiška protestuoti, kas nori ramybės ir patogumų, tegu važiuoja automobiliu. Pravažiavus Santaremą, traukinys nežmoniškai ilgai ropščiasi įkalne Valės de Figeiros link, pūškuodamas, šnypšdamas garus, krioguodamas, sunkiai vilkdamas nepakeliamą naštą, važiuoja taip lėtai, jog galima iššokti, prisirinkti lankoje gėlių ir, trimis šuoliais prisivijus savo vagoną, užšokti ant paminos. Prisiklausęs kalbų, Rikardas Rejišas sumeta, jog tiktai du jo pakeleiviai neišlips Fatimoje. Maldininkai mini įžadus, ginčijasi, kuris daugiau kartų keliavęs į Fatimą, vienas pareiškia, gal ir nemeluoja, kad paskutiniuosius penkerius metus nė karto nepamiršo atlikti savo priedermės, kitas dievažijasi, aišku, nusidėdamas, jog važiuoja jau aštuntą kartą, vis dėlto dar niekas nepasigyrė esąs pažįstamas su seserim Lusija*, visi tie garbstymaisi Rikardui Reji-

* 1917 m. gegužės 13 dieną ir kas mėnesį iki tų metų spalio trys jauni piemenukai – *Lucia dos Santos* ir jos pusbrolis *Francisco Marto* bei pusseserė *Jacinta Marto* sakėsi pamatę moterį, kuri jiems prisistačiusi Šventąja Mergele. 1930 m. spalio 13 d. Leirijos vyskupas pripažino vaikų patyrimus kaip Mergelės Marijos apsireiškimą, ir tais pat metais popiežius Fatimos kaimą paskelbė piligrimystės vieta.

šui primena nykias ligonių kalbas poliklinikos laukiamajame apie visas kūno angas, pro kurias prasismelkia ligos. Mato de Mirandos stotyje traukinys nežinia kodėl stovi labai ilgai, nors nėra naujų keleivių, tolumoje, už posūkio, girdėti, kaip pūkši garvežys, aplink virš alyvmedžių viešpatauja nedrumsčiama ramybė. Rikardas Rejišas nuleidžia langą, žiūri į lauką. Pagyvenusi moteriškė, basa, juoda suknele, apkabinusi liesutį, kokių trylikos metų berniuką, kartoja, Sūneli mano, sūneli, jie laukia, kol nuvažiuos traukinys, kad galėtų pereiti į kitą geležinkelio pusę, jie nevažiuoja į Fatimą, senutė atėjo pasitikti vaikaičio, gyvenančio Lisabonoje, vadina jį sūneliu tik iš didelės meilės, kurios, pasak išmanančių žmonių, niekas negali pranokti. Sutūtuoja stoties viršininkas, garvežys sušvilpia, triskart sušvokščia, pajuda, iš pradžių neskubėdamas, paskiau vis greičiau ir greičiau, kelias dabar tiesus, toks įspūdis, jog važiuojame greituoju. Nuo gaivaus rytinio oro pašoka apetitas, ir, nors iki pietų dar geras laiko gabalas, visi traukia kraiteles su valgiais. Rikardas Rejišas sėdi užsimerkęs, snūduriuoja, vagono sūpuojamas kaip lopšyje, sapnuoja įsigyvendamas į kiekvieną akimirką, bet atsibudęs prisimena nebent, jog nespėjo perspėti Fernando Pessoa, kad važiuoja į Fatimą, ką jis pagalvos, jei, atėjęs į svečius, neras manęs namie, nuspręs, jog sugrįžau į Braziliją netaręs paskutinio atsisveikinimo žodžio. Paskiau vaizduotėje sukuria ištisą sceną, kur pagrindinį vaidmenį atlieka Marsenda, ji klūpo sudėjusi rankas, susinėrusi pirštus, šitaip dešine ranka prilaikydama kairiąją, pro šalį praplaukia Švenčiausiosios Mergelės Marijos statula, bet ji nepastebi stebuklo, nenustemba, mažatikė, ir tuomet, kai Marsenda atsistoja susitaikiusi su likimu, Rikardas Rejišas prieina, didžiuoju pirštu ir smiliumi paliečia jai krūtinę toje pusėje, kur plaka širdis, ir įvyksta stebuklas, Stebuklas, stebuklas, šaukia piligrimai, pamiršę savo ligas ir negalias, jiems gana ir stebuklo, nutikusio kitam, ir štai jie puola visi urmu, vieni ant neštuvų, kiti – luošiai, paralitikai, džiovininkai, raupsuotieji, epileptikai, neregiai – šiaip ne

taip klibikščiuodami, ir visa ta minia apsupa Rikardą Rejišą, meldžia dar sykį parodyti gailestingumą, o Marsenda tuo tarpu, atsidūrusi kitapus begalės galvų plačiai išsižiojusiomis burnomis, pamoja rankomis ir dingsta, nedėkingoji, atsiėmė savo ir nešė muilą. Rikardas Rejišas atsimerkia, netikėdamas, jog buvo užmigęs, klausia kaimyną, Ar dar toli, Jau beveik atvažiavome, o jūs miegojote, ir gana ilgai.

Fatimos stotyje traukinys ištuštėja. Iš tolo pajutę šventumo dvelksmą, maldininkai alkūnėmis skinasi kelią, sumaištyje išsisklaidę artimieji šaukia vieni kitus, stoties aikštė panaši į karinę stovyklą, kur ruošiamasi mūšiui. Diduma maldininkų leidžiasi pėsčiomis, pasiryžę nukulniuoti dvidešimt kilometrų iki vietovės, vadinamos Kova de Irija, kiti – tie, kuriems toks žygis per sunkus, kas serga dusuliu arba nepaeina kojomis, – voromis traukia į autobusus. Dangus giedras, negailestingai kepina saulė. Rikardas Rejišas eina pažiūrėti, kur galėtų papietauti. Gausybė prekeivių siūlo bandelių, pyragėlių su varške, tešlainių, džiovintų figų, ąsočius vandens, šviežių vaisių, kedro riešutėlių, migdolų, lubinų sėklų, tačiau nėra nieko panašaus, kas būtų vertas restorano vardo, vien kelios lūžtančios nuo žmonių valgyklėlės, viena kita smuklė, kur neįmanoma įsisprausti, tad teko apsiginkluoti begaline kantrybe, kol pagaliau gavo į rankas peilį, šakutę ir pilną lėkštę. Labai pravertė neapsakomas dvasingumas, būdingas tai vietovei, keli lankytojai, išvydę orų, miestiškai apsirengusį poną, svetingai ir šiurkštokai, kaip ir dera kaimo žmonėms, pastūmėjo jį į priekį, ir tokio mandagumo dėka Rikardas Rejišas galėjo papietauti anksčiau, nei tikėjosi, pasmaguriaudamas aliejumi ir actu užpilta kepta stauride su troškintomis bulvėmis, paskiau plakta kiaušiniene iš Dievo meilės, nes paprasti žmonės neturi nei kantrybės, nei laiko visokiausioms plonybėms. Išgėrė vyno, tikriausiai atlikusio nuo mišių aukojimo, užkrimto kaimiškos duonos, drėgnos ir sunkios, ir, padėkojęs stalo kaimynams, išėjo ieškoti važiavimo priemonės. Minia stoties aikštėje gerokai praretėjo, reikėjo laukti kito antplūdžio iš šiaurės ar pietų, tačiau pėsčių

maldininkų voros traukė kaip traukusios. Sukarkė užkimęs autobuso signalas, skelbdamas, jog dar yra laisvų vietų, ir Rikardas Rejišas leidosi tekinas, vargais negalais nusigavo iki polaisvės sėdynės, žirgliodamas per krepšius, demblių ir antklodžių ritinius, – žmogui, kuris, leipdamas nuo karščio, viršikina pietus, tai didvyriškas žygis, reikalaujantis nepaprastai didelių pastangų. Autobusas pajuda iš vietos ir nudarda negailestingai išmaltu keliu, kratydamasis per duobes ir keldamas debesis dulkių. Pro nešvarius stiklus dūluoja kalvotas bevaisis kraštas, vietomis pažiūrėti toks pat negyvenamas kaip neįžengiama giria. Vairuotojas be perstojo trimituoja stumdamas maldininkų būrius į pašalius, pašėlusiai sukinėja vairą, lenkdamas duobes ir kas trys minutės gardžiai nusispjaudamas pro atvirą kabinos langelį. Kelias panašus į sujudusį skruzdėlyną, šliaužia voros maldininkų, jaučiais kinkytų vežimų, kiekviena skyrium ir kiekviena savo spartumu, retkarčiais tolydžio pypsėdamas pravažiuoja prabangus automobilis su vairuotoju tarnautojo apranga, pagyvenusiomis damomis juodais, rusvais arba mėlynais drabužiais, kūningais ponais tamsiomis eilutėmis ir susikaupusia veido išraiška, būdinga tik tiems, kurie ką tik baigė skaičiuoti savo turtą ir įsitikino, kad jo gerokai daugiau, nei buvo tikėtasi. Tais ponais ir poniomis galima grožėtis kiek tik širdis geidžia, nes greitieji automobiliai turi norom nenorom sulėtinti greitį, kai kelią užtveria maldininkų eisena su kunigu priešaky, o kunigas eina priešaky kaip dvasinis vadovas ir paprasčiausias vedlys, ganytojas ir piemuo, pelnydamas pagyrimą ir Dievo malonę, nes kenčia drauge su ganomaisiais, kvėpuodamas dulkėmis ir nusimušdamas kojas į akmenis. Beje, diduma eina basi, kai kas skėčiu dangstosi nuo saulės, nes ir tarp paprastų žmonių retkarčiais pasitaiko tokių, kurie, turėdami silpną maumenėlį, neatlaiko karščio ir linkę alpti. Nedarniai skamba giesmės, moterys spigiais balsais traukia begalinę raudą, begalinę ir bejausmę, nes nė viena nenubraukia ašaros, tuo tarpu vyrai, beveik visi kaip vienas nemokantys žodžių, tik pritaria mykdami kirčiuotus skiemenis, nors iš jų nieko daugiau ir

nereikalaujama – svarbu, kad prisideda. Šen bei ten pagrioviais sėdi žmonės, ilsisi medžių paunksnėje, stengiasi atgauti jėgas prieš paskutinį kelio ruožą, ištaikę progą užkrimsti duonos su dešra, suvalgyti kąsnelį džiovintos menkės, prieš tris dienas kaime keptą sardinę. Pasistiprinę keliauja toliau, moterys nešasi ant galvos pintines su maistu, kai kurios eidamos žindo kūdikius, ir, autobusui važiuojant pro šalį, visus apgaubia debesis dulkių, tačiau niekas neima į galvą, niekas neniurzgia, pripratimas – antras prigimimas, tokia vienuolio ir maldininko lemtis, prakaitas žliaugia per kaktą, vagoja murzinus skruostus, žmonės šluostosi atgalia ranka, bet kas iš to – nešvarus veidas tik apsitraukia purvo luobu. Nuo karščio veidai patamsėję, bet moterys nenusiriša skarų, vyrai nenusivelka švarkų, storo milo durtinių, neprasisega marškinių apykaklių, pasąmonėje glūdi priešistorinė dykumos gyventojų atmintis – kas gelbsti nuo šalčio, gelbsti ir nuo karščio, todėl apsimuturiavę nuo kojų iki galvos, tarytum pasislėpę po drabužiais. Kelio posūkyje, medžio paunksnėje, grūdasi būrelis žmonių, riksmas, klyksmas, moterys raunasi plaukus nuo galvos, ant žemės tyso žmogus. Autobusas važiuoja lėčiau, kad keleiviai galėtų pasižiūrėti, kas darosi, tačiau Rikardas Rejišas sušunka vairuotojui, Sustokit, išleiskit mane pažiūrėti, kas atsitiko, aš esu gydytojas. Nepatenkintieji ima niurgzti, skuba kaip galima greičiau nusigauti ten, kur įvyko stebuklas, bet tuojau pat nutyla – gėda pasirodyti beširdžiams. Rikardas Rejišas išlipa, prasiskina kelią, atsiklaupia dulkėse šalia žmogaus, paliečia miego arteriją – miręs, Jis miręs, sako, dievaži, nevertėjo stabdyti autobuso tik todėl, kad galėtų ištarti tuos žodžius. Dar garsiau pratrūksta raudos, nes artimųjų nemažai, tik našlė, senutė, iš pažiūros dar senesnė už velionį, dabar jau be amžiaus, žiūri į jį sausomis akimis, vien lūpos virpa ir pirštai kedena skaros kutus. Du vyrai įlipa į autobusą – važiuos į Fatimą pranešti valdžiai, kad paimtų mirusįjį ir palaidotų artimiausiose kapinėse. Rikardas Rejišas grįžta į savo vietą, dabar į jį krypsta visų žvilgsniai,

ponas daktaras važiuoja drauge autobusu, mums pasisekė, kad turim tokį pakeleivį, nors šįkart jis nieko gera ir nenuveikė, tik nustatė mirtį. Vyrai pasakoja aplinkiniams, jog senukas jau buvęs paliegęs, tokiam nevalia kojos kelti iš namų, bet jis užsispyręs, šaukęs, kad pasikarsiąs virtuvėje, jeigu jį paliksią, štai ir pasimiręs, nuo likimo nepabėgsi. Rikardas Rejišas palinkčioja galvą, Taip, pone, toks likimas, tikėkimės, jog po šiuo medžiu kas nors pastatys kryžių, idant būtų pamoka būsimiesiems maldininkams, tegu bent jau sukalba *Tėve mūsų* melsdami ramybės velioniui, mirusiam be nuodėmių atleidimo, be paskutinio patepimo, išėjusiam iš namų ir iškeliavusiam tiesiai į dangų, O jeigu tas senukas būtų buvęs vardu Lozorius ir kelio vingyje būtų pasirodęs Jėzus Kristus, keliaujantis į Kovą de Iriją pažiūrėti stebuklų, Jis, turėdamas didelę patirtį ir gerą įdirbį, iškart būtų suvokęs, kas atsitiko, būtų prasispraudęs pro žioplių minią, o tam, kas nebūtų norėjęs jo praleisti, būtų pasakęs, Ar žinai, su kuo kalbi, ir, priėjęs prie senutės, išverkusios visas ašaras, būtų jai taręs, Aš pats juo pasirūpinsiu, paskiau žengęs du žingsnius į priekį, persižegnojęs, lyg nujausdamas savo paties mirtį, – na, aišku, jeigu būtų buvęs čia, tarp mūsų, dar nebūtų buvęs nukryžiuotas, – ir galingu balsu sušukęs, Lozoriau, išeik, ir Lozorius būtų prisikėlęs, dar vienas Lozorius, apkabinęs žmoną, jau prapliupusią ašaromis, ir viskas būtų grįžę į senas vėžes, tad vėliau, kai būtų atidardėjęs vežimas išgabenti kūno, vargu ar kas nors minioje būtų susitvardęs ir nepaklausęs nešikų ir valdžios atstovų, Ko ieškote gyvojo tarp mirusiųjų, arba pasakęs, Nėra jo čia, jis prisikėlė. Kovoje de Irijoje, kad ir kaip stengtasi, nieko panašaus niekada nėra įvykę.

Štai ir atvažiavome. Autobusas sustoja, iš išmetamojo vamzdžio paskutinįsyk paleidęs keletą skardžių šūvių, radiatorius verda kaip katilas pragare, keleiviai išlipa, vairuotojas atsuka kamštį, skudurais apmuturiavęs rankas, kad nenudegintų karšti garai, šaunantys į padanges, mechanikos smilkalai – saulė taip kaitina, jog nenuostabu, kad į galvą lenda

visokiausios nesąmonės. Rikardas Rejišas pritampa prie maldininkų srauto, svarstydamas, kaip turėtų iš dangaus atrodyti visas tas reginys, iš visų pasaulio šalių – keturių pagrindinių ir dievaižin kiek papildomų – traukia virtinės skruzdėlių, sudarydamos milžinišką žvaigždę, taip pagalvojęs apie vaizdą iš paukščio skrydžio, o gal stačiai išgirdęs virš galvos burzgiant variklį, jis kilstelėja akis į dangaus aukštybes. Ten, padangėse, brėždamas platų ratą, orlaivis sėja skrajutes, gal psalmes, skirtas giedoti choru, gal Viešpaties Dievo žinutes – atsiprašo, kad šiandien negali atvykti pats, todėl vietoj savęs siunčia savo Numylėtąjį Sūnų, jau spėjusį padaryti stebuklą, ir ne bet kokį, ten, kelio posūkyje, popierėliai iš lėto leidžiasi nejudriame ore, nė menkiausio vėjelio, piligrimai, užvertę galvas, godžiai stvarsto baltas, geltonas, žalias ir mėlynas skrajutes, kuriose tikriausiai nurodytas kelias į rojų, o nutvėrę stovi kaip įbesti, nežinodami, ką su jomis daryti, nes diduma to mistiškojo žmonių sambūrio – beraščiai, ir vienas žmogus valstiečio apdaru, iš Rikardo Rejišo povyzos nusprendęs, kad jis, be abejo, moka skaityti, klausia, Kas čia parašyta, ir Rikardas Rejišas atsako, Tai bovrilio reklama, klausėjas nepatikliai žiūri, nedrįsdamas klausti, kas per daiktas tas bovrilis, paskiau keturlinkai sulanksto popierių, įsikiša į vidinę švarko kišenę, juk ne veltui sakoma, Ką į kišenę įsidėsi, tas tik tavo, o lakštelis plonyčio šilkinio popieriaus visada gali praversti.

Žmonių jūra. Aplink didelę, pasagos pavidalo tyrlaukį šimtai palapinių, jose tūkstančiai piligrimų, virš ugniakurų kabo katiliukai ir puodai, šunys sergsti visą labą, verkia maži vaikai, naudojasi proga musės. Rikardas Rejišas vaikščioja tarp palapinių, stebėdamasis tuo stebuklų dvaru, didumo sulig miestu, tai lyg čigonų taboras, galybė vežimų, mulų ir asilų ligi kraujų – didžiausiam sparvų ir aklių džiaugsmui – nutrintais šonais. Lagaminėliu nešinas, jis nenumano, kur link turėtų eiti, kur ieškoti pastogės, nors ir kokia palaikė jį būtų, kaip brezentinė palapinė, jis jau suprato, kad niekur aplink nėra pensionų nei juo labiau viešbučių, o jeigu ir

yra kur nors koks piligrimų prieglobstis, maldininkų užeiga, šiuo metu ten nebus nė vienos laisvos lovos, viskas užsakyta dievaižin kiek dienų iš anksto. Ką gi, pasikliaukime Dievo malone. Kepina saulė, iki vakaro dar toli, ir, sprendžiant iš visa ko, vargu ar naktis pasitaikys vėsi, betgi ne ištaigų ieškoti Rikardas Rejišas atvažiavo į Fatimą, o susitikti su Marsenda. Lagaminėlis lengvas, jame tik tualeto reikmenys, skustuvas, muilas, šepetukas, apatinių baltinių pamaina, puskojinės, storapadžiai pusbačiai, beje, metas juos apsiauti, idant nenukentėtų lakuotieji. Jeigu Marsenda atvažiavo, be abejo, ji netūno palapinėje, garsaus Koimbros notaro dukteriai pritinka būti kitokioje pastogėje, tik nežinia kur ji. Kadangi reikėjo ką nors daryti, Rikardas Rejišas patraukė ieškoti ligoninės, surado ir, išdidžiai prisistatęs gydytoju, įėjo į vidų, skindamasis kelią per sumaištį ir grūstį, visur tysojo ligoniai, palatose ir koridoriuose, ant žemės, ant neštuvų, ant šiaudinių čiužinių, bet jie gulėjo tyliai, jų giminaičiai dūzgė kalbėdami maldas, tolydžio kas nors gailiai suklykdavo širdį veriančiu balsu, šaukdamasis Švenčiausiosios Mergelės, jam pritardavo balsų choras, čia sustiprėdamas, čia pritildamas, akimirką virsdamas murmėjimu. Ligoninėje buvo ne daugiau kaip trisdešimt lovų ir apie tris šimtus ligonių, suguldytų atsižvelgiant į ligos pobūdį ir sunkumą, dešimt gulėjo vidury kelio, ir lankytojai turėjo žirglioti per juos, aukštai keldami kojas, laimė, jog šiandien niekas nebeprisimena burtų, Tu mane užbūrei, dabar atburk, ir tuomet reikia eiti atgal, peržengti žmogų traukiantis atatupstomis, štai ir viskas, nebeliko jokių burtų, ak, kad mes galėtume va šitaip paprastai nusikratyti visų bėdų. Marsendos nėra ligoninėje, būtų kvaila netgi to tikėtis, juk ji ne prikaustyta prie lovos, vaikščioja abiem kojomis, tik jos ranka nesveika, betgi niekas ir to nepastebėtų, jeigu ji laikytų ranką kišenėje. Lauke ne ką karščiau nei viduje, o ir saulė, laimė, nedvokia.

Minia dar padidėjo, jeigu tai įmanoma, toks įspūdis, kad ji gausėja daugindamasi, kaip dauginasi sliekai. Nelyginant

milžiniškas juodas bičių spiečius, dangiškojo medaus priviliotas, birzgia, dūzgia, vibžda, knibžda, liula, sulipęs į sunkų kunkulą. Neįmanoma ką nors surasti toje marmaliuojančioje marmalynėje, taria sau Rikardas Rejišas, jausdamas, jog pasiruošęs susitaikyti su likimu, dabar, atsidūrus tokioje padėtyje, jau nebesvarbu, ar jis suras Marsendą, ar ne, verčiau atsiduoti likimo valiai, jeigu jis panorės – susitiksime netgi tuo atveju, jeigu stengtumės iš paskutiniųjų vienas nuo kito pasislėpti, ir tuojau pat visos jo mintys pasirodo kvailos, jei Marsenda ir atvažiavo, ji nežino, kad aš esu čia, vadinasi, nė nemėgins nuo manęs slėptis, padidėja tikimybė susitikti. Orlaivis tebesuka ratus, leidžiasi sklęsdami spalvoti popierėliai, bet niekas, išskyrus ką tik atvykusius, nekreipia į juos dėmesio, kaip gaila, kad skrajutėse nėra ano reklaminio piešinio iš laikraščio, nepalyginti įtaigesnio nei tekstas, daktaras su ožio barzdele ir negalinga dama su apatiniais, visa savo išvaizda bylojanti, Ak, jeigu būčiau vartojusi bovrilį, nebūtų reikėję čionai dangintis, o juk čia, Fatimoje, be skaičiaus didesnių ligonių, kuriems stebuklingasis butelėlis būtų tikra Apvaizdos dovana. Rikardas Rejišas nusivelka švarką, ima skrybėle vėduotis kraujo pritvinkusį veidą, staiga kojos pasidaro sunkios, lyg švino pripiltos, jis eina ieškoti paunksnės, kur galėtų atsipūsti per patį popiečio karštį, ir ne jis vienas taip jaučiasi – šalia sugriuvę ilsisi maldininkai, išvargę nuo ilgos kelionės ir psalmių giedojimo, stengiasi atgauti jėgas belaukdami svarbiausio įvykio – eisenos su žvakėmis paskui Švenčiausiosios Mergelės altorių, ilgo būdravimo kiaurą naktį, spingsint žibintams ir žibėms. Jis irgi truputį nusnaudė, išsitiesęs aukštielninkas po alyvmedžiu ant minkštų samanų patalo. Atsimerkęs pro šakas išvydo dangaus mėlynę ir prisiminė stotelėje matytą liesą berniūkštį, kurį močiutė – aišku, močiutė, sprendžiant pagal amžių, – vadino sūneliu, įdomu, ką dabar jis daro, tikriausiai nusiavė batus, parvažiavus į kaimą, pirmiausia norisi nusispirti batus, o paskiau bėgti prie upės, veltui močiutė jam šaukia, Niekur neik, palauk, labai

karšta, jis neklauso, o ji ir nesitiki, kad jis ims klausyti, tokio amžiaus berniūkščiai trokšta laisvės, kaip galima toliau nuo mamos sijono, svaido akmenis į varles, nieko bloga negalvodami, sąžinė pabus kada nors vėliau, per vėlai, nes šiems ir kitiems gyvūnėliams nelemta prisikelti. Rikardui Rejišui viskas atrodo kvaila, kvaila buvo pati mintis važiuoti iš Lisabonos į Fatimą, tarytum vytis miražą, iš anksto žinant, jog tai tik miražas, kvaila sėdėti alyvmedžio paunksnėje tarp nepažįstamų žmonių ir laukti nežinia ko, kvaila prisiminti berniūkštį, probėgšmais matytą ramioje geležinkelio stotelėje, kvailas buvo staigiai pašokęs noras būti tokiam pat, kaip tas berniūkštis, pirštu rakinėtis nosį, šlepsėti per seklų vandenį, skinti gėles, grožėtis jomis ir tuojau pat jas pamiršti, lįsti į svetimus sodus vogti vaisių, sprukti nuo šunų paleidus gerklę, vaikytis mergaites ir kilnoti joms sijonukus, nes jos pyksta, o gal, priešingai, nepyksta, tik apsimeta, ir Rikardas Rejišas staiga suvokia, jog visa tai darė malonumo dėlei, pats to nesuprasdamas. Ar kada nors aš gyvenau iš tikrųjų, kužda jis, ir piligrimas, gulintis šalia, pagalvoja, kad tai, galimas daiktas, kokia nors nauja malda, dar tik išbandoma, bet nežinoma tikintiesiems.

Saulė leidžiasi, bet karštis neslūgsta. Neapžvelgiamame lauke nėra vietos nė obuoliui nukristi, netgi uodas snapo neįkištų, minia vis tvinsta, verpetuoja, kirba, iš tolo pažiūrėti labai lėtai, niekur netrūksta tokių, kurie norėtų užsiimti geresnę vietą. Rikardas Rejišas atsistoja, eina pasivaikščioti ir jau nebe pirmą kartą pastebi ir kitokius maldininkus – pavargėlius ir profesionalius elgetas, tai nieko nauja, bet šįsyk ypač krinta į akis. Skiriasi jie vieni nuo kitų ne tik formaliai, bet ir dvasiškai, nes pavargėliai prašo išmaldos neturėdami ko valgyti, o elgetoms toks gyvenimas – verslas, ir tarp jų pasitaiko nemažai pralobusių iš to amato. Ir vieni, ir kiti naudojasi tuo pačiu metodu, išėję tuos pačius mokslus, meldžia tuo pačiu gailiu balsu, ištiesę ranką, o kartais ir abi rankas, ir tokiam teatriniam triukui labai sunku atsispirti, Sušelpkite, dėl Die-

vo meilės, Viešpats jums šimteriopai atlygins, Pasigailėkite vargšo neregio, pasigailėkite vargšo neregio, kiti rodo išopėjusią koją, nudžiūvusią ranką, bet ne tą, kurios mes ieškome, ir staiga neįmanoma suvokti, kas darosi, iš kur prapliumpa tokia šiurpi aimana, lyg būtų atsivėrę pragaro vartai, nes tik iš pragaro gali ištrūkti tokia baisybė, ir tuo metu loterijos bilietų pardavėjai tokiais griausmingais balsais pasiunta piršti savo prekę, jog mes nenustebtume išvydę, kaip pusiaukelėje įstringa dangun kylančios maldos ir kas nors, nutraukęs Tėve Mūsų, ima kuždėti, Trys tūkstančiai šeši šimtai devyniasdešimt keturi, ir, viena ranka tebevarstydamas rožinio karoliukus, kita čiumpa loterijos bilietą, lyg svarstydamas galimybę laimėti aukso puodą, atriša iš mazgelio kelis eskudus ir, puoselėdamas dar didesnę viltį, toliau kalba poterius nuo tos vietos, kur buvo sustojęs, Kasdienės mūsų duonos duok mums šiandien. Atsirita dar viena banga, tai antklodžių, kaklaraiščių, skarų, pintinių pardavėjai ir bedarbiai, kurie, ant rankovės pasirišę raištį, prekiauja šventais paveikslėliais, tiesą pasakius, ne prekiauja, bet prašo išmaldos ir atsilygindami duoda paveikslėlį – savotiškas būdas išsaugoti orumą, girdi, tas varguolis anaiptol ne koks elgeta ar duoneliautojas ir renka išmaldą tik todėl, kad neturi darbo, ir čia mums šauna puiki mintis, visiems bedarbiams išdalykime po raištį, tamsios medžiagos skiautę, kurioje baltomis raidėmis tiesiai šviesiai užrašyta *bedarbis*, kad iš tolo būtų matyti, taip ir suskaičiuoti juos būtų lengviau, ir nepamirštume, jog jų esama. Didžiausia bėda – tai prekeiviai, jų čia tiek daug, kad jie drumsčia dvasios ramybę, kuri turėtų viešpatauti šioje šventoje vietoje, Rikardas Rejišas stengiasi laikytis atstu, nes jie, klykdami nesavu balsu, Žiū, kaip pigu, žiū, pašventinta, kaišioja panosėn Švenčiausiosios Mergelės Marijos litografijas ir statulėles, kalnus rožinių, glėbius Nukryžiuotųjų, tūkstančius škaplierių, Dieviškųjų Jėzaus Širdžių ir Skaisčiausiosios Mergelės Marijos Širdžių, paskutinių vakarienių, Kūčių, veronikų ir kiekvienais metais, kai atitinka data, – tris klūpančius pieme-

nėlius sudėtomis rankomis, vienas jų – berniukas, tačiau nei hagiografijoje, kitaip sakant, šventųjų gyvenimų aprašymuose, nei įšventinimo dokumentuose neužsiminta, jog jis būtų kada nors išdrįsęs kokiai mergaitei užversti sijonėlį. Visa ta prekijų brolija laido gerklę kaip apsėsta, plūsdama judą kolegą, įsimiklinusį apkerėti pirkėją ir paveržti jį iš kaimyno, ir štai šventyklos uždanga perplyšta pusiau nuo viršaus iki apačios, ir ant begėdžio nevidono galvos pilasi prakeiksmai ir keiksmai, Rikardas Rejišas neprisimena, kad būtų girdėjęs nei anksčiau Portugalijoje, nei Brazilijoje tokios žodingos litanijos, nepaprastai praturtėjo ir suklestėjo šita gražbylystės rūšis. Fatima, neįkainojamas katalikybės deimantas, žėri visomis briaunelėmis, atspindinčiomis kančias visų tų, kuriems liko vienintelė viltis – atvykti čia kiekvienais metais, atspindinčiomis tikėjimą, ypač didingą ir tvirtą šioje vietoje, atspindinčiomis gailestingumą apskritai, stebuklingąją bovrilio reklamą, škaplierių ir kitokių šventų reikmenų verslą, blizgučių prekybą, audimą ir graviravimą, mitybą, netektis ir radinius tiesiogine ir perkeltine prasme, nes svarbiausia – ieškoti ir surasti, todėl Rikardas Rejišas neatlyžta, ieškoti ieško, tik nežinia, ar suras. Jis jau apsilankė ligoninėje, apvaikščiojo visą stovyklą, skersai išilgai išnaršė visą mugę, ir štai dabar leidžiasi į šurmuliuojančią aikštę, įneria į tirštą minią, stebėdamas, kaip žmonės atlieka religines apeigas, dvasinius pratimus, kaip karštai meldžiasi, kaip duoda įžadus eidami keliais, jau nubrozdintais iki kraujų, kaip kaimynai griebia vieną atgailautoją už pažastų, kai ji, ekstazės apimta, nualpsta iš nepakenčiamo skausmo, kaip iš ligoninės išneša ligonius, suguldo eilėmis ir pro šalį nešioja baltomis gėlėmis papuoštą Švenčiausiosios Mergelės Marijos altorėlį, Rikardas Rejišas įdėmiai žiūri į veidus, ieško ir neranda, tai lyg beprasmis sapnas, kai žmogus sapnuoja kelią be pradžios ir pabaigos, šešėlį, nusidriekusį tuščioje vietoje, išgirsta žodį, niekieno neištartą ir savaime užgesusį. Žmonės šaižiais drebančiais balsais gieda giesmes, be galo paprastas, melodijos ritmas vien su

sol ir do natomis, tolydžio nutrūkstančias, Gegužės tryliktąją Kavoj de Irijoje, staiga stoja didi tyla, iš Apsireiškimų koplyčios pasirodo statula, šiurpas eina per kūną, šiaušiasi plaukai ant galvos, antgamtiškos galios dvelksmas pralekia virš dviejų šimtų tūkstančių galvų, kažkas turi atsitikti. Mistinio tikėjimo įkarščio pagauti, ligoniai tiesia nosines, rožinius, škaplierius, levitai prideda juos prie statulos ir grąžina nelaimingiesiems, meldžiantiems, Fatimos Dievo Motina, grąžink man gyvybę, Fatimos Dievo Motina, padaryk taip, kad vėl imčiau vaikščioti, Fatimos Dievo Motina, grąžink man regėjimą, Fatimos Dievo Motina, grąžink man klausą, Fatimos Dievo Motina, išgydyk mano opas, Fatimos Dievo Motina, Fatimos Dievo Motina, Fatimos Dievo Motina, nebyliai nieko neprašo, tik žiūri, jeigu, aišku, dar turi akis, Rikardas Rejišas, nors ir kaip įdėmiai klausosi, nesugeba išgirsti, Fatimos Dievo Motina, būk maloninga, pažvelk į mano kairę ranką ir išgydyk ją, jei gali, Negundyk Viešpaties, savo Dievo, nei Švenčiausiosios Dievo Motinos, nes, blaiviai viską apsvarsčiusi, tu privalai ne prašyti, bet su viskuo susitaikyti, kaip liepia nuolankumas, tik Dievas žino, kas mums bloga ir kas gera.

Stebuklų neįvyko. Statula pasirodė, apsuko ratą aplink aikštę ir vėl dingo, tačiau neregiai nepraregėjo, nebyliai neprabilo, paralitikai nesukrutėjo, bigių vietoje neataugo rankos nei kojos, nuliūdusieji nenustojo liūdėti, visi kaip vienas pliekė save ir kaltino, Vadinasi, nepakankamai tvirtas mano tikėjimas, aš kaltas, aš didžiai kaltas. Švenčiausioji Mergelė išėjo iš savo koplyčios, nuoširdžiai nusiteikusi padaryti vieną kitą stebuklą, bet išvydo tikinčiųjų širdyse nepatiklumą, o vietoj liepsnojančių krūmų – vos spingsinčias žibes, ne, nieko nebus, ateikite kitais metais. Tįsta vakaro šešėliai, iš lėto, ne ką greičiau nei procesija, artėja sutemų metas, danguje pamažu blėsta skaisti dienos žydrynė, dabar padangė lyg perlamutras, nes ten, aname regimojo ploto krašte, saulė, jau užlindusi už medžių viršūnių, už kalvų, nutaško dangų raudonomis, oranžinėmis, violetinėmis spalvomis, tai nebe

saulėlydis, bet ugnikalnio išsiveržimas, galvoje netelpa, jog visa tai vyksta tyloje. Temsta naktis, suliepsnoja laužai, nutyla prekeiviai, elgetos skaičiuoja savo pinigėlius, po medžiais žmonės tenkina kūno poreikius, atriša gerokai sukritusius kelionkrepšius, graužia kriaukšlę sužiedėjusios duonos, prie ištroškusios burnos kelia odmaišį ar boselį, ir taip daro visi, skirtumas menkas, viskas priklauso nuo to, kiek kam leidžia kišenė. Rikardas Rejišas prisėda prie būrelio, įsitaisiusio po brezentine stogine, be jokių derybų, šiaip netikėtai broliško jausmo paskatinti, žmonės jį pastebėjo sutrikusį, su lagaminėliu, po pažastimi pasispaudusį antklodę, kurią nusipirko tardamas, jog, neradęs prieglobsčio, bent ja apsigins nuo nakties vėsumos, ir pasiūlė, Glauskitės prie mūsų, pone, jis, aišku, atsisakė, Ne, ačiū, bet jie neatlyžo, Žinot, mes iš geros širdies, taip ir buvo, ir tai netrukus pasitvirtino, būrys buvo nemažas, atkakęs nuo Abranteso. Dabar po visą Kovą de Iriją sklinda savotiškas erzelis, vieni žiaumoja, kiti kalba poterius, vieni stengiasi numarinti kirminą, kiti – numaldyti kenčiančią sielą, o paskiau pasikeičia vaidmenimis. Tamsoje, blausiai šviečiant laužams, Rikardas Rejišas nesuras Marsendos, neišvys jos nė vėliau, kai prasidės eisena su žvakėmis, nė sapne nesusapnuos, perveiktas nuovargio, nevilties, noro prasmegti skradžiai žemės. Jis pats sau dvejinasi, vienas – kasdienis valyvasis Rikardas Rejišas, švarus, nusiskutęs, orus, kitas – valkata Rikardo Rejišo vardu, susivėlęs, apšepęs, susilamdęs, suglamžytais marškiniais, pajuodusia nuo prakaito skrybėle, apdulkėjusiais pusbačiais, ir juodu abu reikalauja vienas kitą prisiimti atsakomybę už tą beprotybę – netikinčiam važiuoti į tikėjimo kraštą, puoselėti nepagrįstas viltis, Na, o jeigu tau vis dėlto pasisektų ją susitikti, ką gi tu jai pasakytum, įsivaizduoji, kaip tu kvailai atrodytum, jeigu ji pasirodytų su tėčiu už parankės, o dar blogiau – vienui viena, ir kaip tau atėjo į galvą, jog tokia mergina, nors ir su kliautimi, galėtų nei iš šio, nei iš to įsimylėti pokvaišį gydytoją, argi tu nesupranti, jog tai buvo akimirkos susižavėjimas, turėk bent lašelį

proto ir dėkok Fatimos Dievo Motinai, kad nesusitikai Marsendos, jeigu ji vis dėlto čionai atvažiavo, niekad nebūčiau pagalvojęs, kad tu galėtum krėsti tokias kvailystes. Rikardas Rejišas nuolankiai išklauso priekaištus, be žodžių sutinka su iškalbiais ir, degdamas iš gėdos dėl savo nevalyvos išvaizdos, užsitraukia ant galvos antklodę ir miega toliau. Greta kažkas ramiai sau knarkia, iš už šakoto alyvmedžio atsklinda kuždesys, neturintis nieko bendra su poteriais, kikenimas, anaiptol nepanašus į angelų chorą, ir toli gražu ne dvasingumo įkvėpti dūsavimai. Aušta rytas, ankstyvieji paukščiai pasirąžę slenkasi pakurstyti laužo, prasideda nauja diena, laukia nauji žygiai sielos išganymo labui.

Apie vidurdienį Rikardas Rejišas nutarė keliauti namo. Nepalaukė, kol ateis laikas atsisveikinti su Švenčiausiąja Mergele, laikė, kad jau spėjo atsisveikinti anksčiau. Orlaivis apskriejo du ratus, mėtydamas bovrilio skrajutes. Autobuse pasitaikė nedaug keleivių, ir nieko nuostabaus – minios plūstelės truputį vėliau. Kelio posūkyje, įsmeigtas į žemę, styrojo greitosiomis sukaltas medinis kryžius. Ne, tikrai neįvyko stebuklo.

Nuo Afonso Enrikeso laikų iki Didžiojo karo mes pasikliaujame Viešpaties Dievo ir Švenčiausiosios Mergelės Marijos malone – grįžus iš Fatimos, šie žodžiai ilgai neina Rikardui Rejišui iš galvos, jis negali prisiminti, kur juos skaitė – laikraštyje ar knygoje, ar išgirdo per pamokslą ar prakalbą, ar matė bovrilio skrajutėje, tačiau jie žavi tiek savo forma, tiek turiniu, tai gražbylystės perlas, žadinantis jausmus ir uždegantis širdį, iškalbos figūra, be kita ko, savo gilia išmintimi nepaneigiamai liudijanti, jog mes esame išrinktoji tauta, tokių būta praeityje ir bus ateityje, tačiau niekada nebūta tokių dalykų, kad taip ilgai – aštuonis šimtus metų pagret – išsilaikytų nenutrūkęs ryšys su dangaus galybe, tiesa, mes truputį per vėlai ėmėmės kurti Penktąją Imperiją, leisdami Musoliniui mus aplenkti, tačiau nieku gyvu nepražiopsosime nei šeštosios, nei septintosios, svarbiausia – turėti kantrybės, na, o kantrybės mums nereikia skolintis, mes ja apdovanoti iš prigimties. Beje, kad mes einame teisingu keliu, apie tai galima spręsti iš jo ekscelencijos pono Respublikos prezidento, generolo Antonijaus Oskaro de Fragozo Karmonos pareiškimo, savo stiliumi nusipelniusio įeiti į retorikos aukso fondą, idant iš jo mokytųsi iškalbos būsimieji tautos vadai, Šiandien Portugalija garsėja visame pasaulyje, ir todėl verta būti portugalu, – reikia pripažinti, jog šioji išmintis nė kiek nenusileidžia anksčiau minėtajai, jiedvi abi tokios gundančios, nenuostabu, jog mums visada buvo būdingas polinkis į

globalizmą kaip ir gašlus geismas nenueiti nuo lūpų visame pasaulyje, atsiradęs mums paplaukiojus po jūras kaip galima toliau nuo šalies krantų, didžia dalimi didžiuojantis tuo, kad mes ištikimi sąjungininkai, nesvarbu kieno, svarbu, kad ištikimi, kaipgi mes gyventume nebūdami ištikimi. Grįžęs iš Fatimos išvargęs ir nusvilęs saulėje, nepamatęs nei stebuklo, nei Marsendos, paskiau tris paras nekėlęs kojos iš namų, Rikardas Rejišas šiandien įžengia į platųjį pasaulį pro vartus, kuriuos jam plačiai atvėrė patriotinis pono prezidento pareiškimas. Nešinas laikraščiu, jis atsisėdo Adamastoro paunksnėje, o senukai, atėję pasigrožėti laivais, atplaukiančiais aplankyti pažadėtosios žemės, apie kurią kalba visas pasaulis, stebisi, kad jų tiek daug, kad jie taip išpuošti vėliavomis, kad taip šventiškai ūkia sirenos, kad laivų deniuose išsirikiavusios įgulos, ir Rikardas Rejišas pagaliau apšviečia jų protus padovanodamas skaitytą ir nuskaitytą laikraštį, ir jiems akys nušvinta – šiaip ar taip, neveltui laukta aštuonis šimtus metų, idant galėtum teisėtai didžiuotis gimęs portugalu. Nuo Šventosios Kotrynos kalvos aštuoni šimtmečiai žvelgia į tave, o jūra, ir abu senukai, džiūsna ir druckis, slapčia nusibraukia ašarą, gaila kad negalės iš savo sekyklos amžinai stebėti, kaip atplaukia ir išplaukia laivai, jiems skaudžiausia dėl to, o ne todėl, kad gyvenimas trumpas. Sėdėdamas ant suoliuko, Rikardas Rejišas stebi kareivio ir kambarinės meilės sceną, paremtą rankų žaismu, kareivis pernelyg duoda valią rankoms, o kambarinė kerta jam per nagus, regis, lyg trokšdama dar labiau jį įaistrinti. Oras toks puikus, kad ima noras šaukti *aleliuja*, atstojančią *evoe*, jei esi ne senovės graikas, sužydėjo gėlių lysvės, tokią dieną žmogus turėtų jaustis laimingas, aišku, jeigu širdyje nepuoselėja nepasiekiamų siekių. Perkratęs savuosius, Rikardas Rejišas įsitikina, jog nieko kita netrokšta, tik stebėti upę ir laivus, ramybės apsiaustas tolimas kalvas, vis dėlto nesuvokia, kodėl nesidžiaugia, kodėl širdį be atlydos graužia kirminas, Matyt, toks oras, kužda jis, paskiau pagalvoja, kaip dabar jaustųsi, jeigu Fatimoje būtų susitikęs su Marsenda, jeigu, kaip sakoma, jiedu būtų puolę vienas ki-

tam į glėbį, Nuo šiol mudu nesiskirsime, tik tą akimirką, kai pagalvojau, jog amžinai tavęs netekau, supratau, kaip stipriai tave myliu, ir ji būtų pasakiusi ką nors panašaus, paskiau, išlieję savo jausmus, jiedu nebežinotų ką sakyti, nebent būtų galėję užlįsti už šakotojo alyvmedžio ir savo ruožtu darę tai, ką darė visi kiti, kažką kuždėję vienas kitam, kikenę, dūsavę, Rikardas Rejišas vėl pagalvoja, kas būtų galėję atsitikti, vėl širdį ima graužti kirminas, Niekas negali pasipriešinti laikui, mes gyvename jame, esame paprasčiausi liudytojai, štai ir viskas. Senukai jau perskaitė laikraštį, dabar traukia burtus, kas jį nešis namo – laimikis pravers netgi beraščiui, laikraštiniu popierium labai patogu iškloti stalčiaus dugną.

Tą pačią popietę, atėjus į darbą, asistentė panelė Karlota jam tarė, Jums yra laiškas, pone daktare, padėjau ant rašomojo stalo, ir Rikardas Rejišas pajunta, kaip suspaudžia širdį, o gal skrandį, tokiomis aplinkybėmis nelengva išsaugoti šaltą kraują ir tiksliai nustatyti skausmo vietą, juo labiau kad širdis taip arti skrandžio, o ir juos skirianti diafragma jautriai reaguoja ir į širdies tvinksnius, ir į skrandžio spazmus, ir jeigu Dievas, turėdamas tokį įdirbį, šiandien būtų kūręs žmogų, būtų sugalvojęs kur kas paprastesnį organizmą. Tai Marsendos laiškas, kitaip nė būti negali, rašo, kad negalėjo atvažiuoti į Fatimą arba kad buvo nuvažiavusi, pastebėjusi jį iš tolo, netgi pamojavusi sveika ranka ir puolusi į baisiausią neviltį, pirmiausia todėl, kad jis jos nepastebėjęs, antra, Švenčiausioji Mergelė nepagydžiusi paralyžiuotosios rankos, na, o dabar, mylimasai, jeigu tu mane tebemyli, laukiu tavęs Ašarų dvare*. Tai Marsendos laiškas, šviesiai violetinis vokas, gulintis vidury žalio aplanko, ne, žiūrint nuo durų, atrodo baltas, bet tai optinė apgaulė, iliuzija, to jis mokėsi licėjuje, mėlynos ir geltonos spalvos derinys atrodo žalias, žalios ir violetinės – baltas, balta spalva drauge su nerimu sukelia perbalimą. Vokas ne violetinis, laiškas ne iš Koimbros. Rikardas Rejišas

* Ašarų dvaras – viešbutis Koimbroje. Pagal padavimą, XIV a. Portugalijos karaliaus Alfonso IV įsakymu jame buvo nužudyta Inesa de Kastro, sosto įpėdinio Pedro mylimoji.

neskubėdamas atplėšia jį, ištraukia popieriaus lakštelį, prikraigliotą kripių tipiška gydytojo rašysena, Didžiai gerbiamas kolega, noriu Jums pranešti, jog, sėkmingai pasveikęs, ketinu ateinančio mėnesio pirmą dieną grįžti į darbą ir ta proga noriu Jums nuoširdžiai padėkoti už tai, kad maloningai sutikote mane pavaduoti laikino negalavimo laikotarpiu, ir linkiu kaip galima greičiau susirasti vietą, kur galėtumėte panaudoti savo didžiai vertingas žinias ir profesinę išmonę, apačioje dar kelios eilutės, bet tai įprastiniai mandagumo žodžiai, kokie rašomi visuose laiškuose. Rikardas Rejišas dar sykį skaito įmantrius sakinius, įvertina kolegos mandagumą, kurio dėka jam padaryta paslauga tapo paslauga, jo paties padaryta kolegai, taigi jis gali eiti iš čia aukštai iškėlęs galvą, o ieškodamas darbo galės rodyti visiems kaip rekomendacinį laišką, štai matote, kas parašyta, didžiai vertingos žinios ir profesinė išmonė, ne, tai ne rekomendacinis laiškas, tai kredencialai, įgaliojamasis raštas, atestacija, patvirtinanti puikią ir pavyzdingą tarnybą, tokį raštą kada nors išduos ir Braganšos viešbutis savo kambarinei Lidijai, kai ji norės pereiti pas kitą darbdavį arba ištekėti. Rikardas Rejišas apsivelka baltą chalatą, pakviečia pirmą ligonį, už durų laukia dar penki, bet jis nebespės jų išgydyti, be to, ir jų sveikatos būklė nėra tokia jau sunki, kad per likusias dvi savaites numirtų, kaip sakoma, ant jo rankų, to dar betrūko, apsaugok, Viešpatie.

Lidijos – nė kvapo. Kas be ko, šiandien ne išeiginė, bet vis dėlto, žinodama, kad į Fatimą jis važiuoja tik vienai dienai, kad, galimas daiktas, šventoje vietoje susitiko su Marsenda, galėtų bent ateiti pasiklausti, kas nauja, kaip laikosi jos bičiulė ir patikėtinė, ar pasveiko jos ranka, galėtų per pusvalandį sulakstyti į Šventosios Kotrynos gatvę ir grįžti į viešbutį, arba dar geriau – ateiti į Kamoenšo aikštę tuo metu, kai jis priima ligonius, Atsiprašau, kad jums trukdau, bet aš stačiai norėjau pasiteirauti apie panelės Marsendos sveikatą, kaip ji laikosi, ar išgijo jos ranka. Betgi ne, neatėjo, nepaklausė, vadinasi, be reikalo ją pabučiavo Rikardas Rejišas, beje, nesusižadin-

damas gašlos, gal ji pagalvojo, kad jis nori ją papirkti tuo bučiniu, jei tokios mintys gali ateiti į galvą tokio kaip ji žemesnio luomo moterims. Rikardas Rejišas tūno vienui vienas namuose, tik išeina papietauti ir pavakarieniauti, o šiaip spokso pro langą į upę ir Montižo tolius, į Adamastoro uolą, punktualius senukus, palmes, retkarčiais nusileidžia į skverelį, perskaito vieną kitą knygos puslapį, anksti eina gulti, mąsto apie Fernandą Pessoa, jau mirusį, apie Albertą Kaeirą, tiek daug žadėjusį ir atsisveikinusį su šiuo pasauliu pačiame amžiaus žydėjime, apie Alvarą de Kamposą, telegrama pranešusį, jog išvyksta gyventi į Galzgą ir ten ketina statyti laivus iki gyvenimo pabaigos arba iki pensijos, kartais eina į kiną, taip jis pamatė Kingo Vidoro *Kasdienę mūsų duoną* ir *Trisdešimt devynis laiptelius* su Robertu Donatu ir Madlena Karol, neatsispyręs pagundai nuėjo į *Sent Luisą* pažiūrėti stereofilmo ir parsinešė kaip suvenyrą celiulioidinius akinius, pro kuriuos galima matyti trimatį vaizdą, pusiau žaliais, pusiau raudonais stiklais, tie akiniai – tai poetinis įtaisas, nes pasaulyje esama tokių dalykų, kurių plika akimi nepamatysi.

Sakoma, jog, ir duris uždarius, laikas bėga, jog nesulaikysi laiko bėgimo, taip dažnai skamba ir kartojasi tie žodžiai, ir vis dėlto netrūksta tokių, kuriuos siutina jo lėtumas, tik pamanykite, viena para tęsiasi dvidešimt keturias valandas, o kai ji pasibaigia, paaiškėja, kad nieko neatsitiko, kad kita para vėl bus lygiai tokia pati, kad būtų ne pro šalį peršokti per ištisą virtinę beprasmiškų savaičių, idant nugyventume bent vieną pilnatvės valandą, bent vieną minutę palaimos, jeigu, aišku, palaima gali tiek ilgai užsitęsti. Rikardui Rejišui ateina mintis grįžti į Braziliją. Fernando Pessoa mirtis, jo akimis žiūrint, buvo pakankamai rimta priežastis po šešiolikos metų kirsti Atlantą, įsikurti tėvynėje, verstis gydytojo praktika, rašyti eilėraščius ir senti, savotiškai užėmus velionio vietą, nors niekas to ir nepastebėtų. Dabar jį ima kankinti abejonės. Ši šalis – ne jo, gal apskritai ji niekieno, atsakomybė už jos istoriją patikėta Viešpačiui Dievui ir Švenčiausiajai Mergelei Marijai,

tai stačiai akimirkos nuotrauka miglotais kontūrais, nematyti tūrinio vaizdo netgi žiūrint pro stereoskopinius akinius. Fernandas Pessoa, arba tas pavidalas, kuriam jis paskolino tą vardą, šešėlis, vėlė, vaiduoklis, beje, nepraradęs gebėjimo kalbėti, klausyti, suprasti, nors ir pamiršęs skaityti, Fernandas Pessoa retkarčiais apsilanko, kandžiai pajuokauja, maloningai nusišypso ir vėl pradingsta, nebuvo jokios prasmės dėl jo plaukti per vandenyną, jis ir aname pasaulyje, ir šiame, nesvarbu, ką tai reiškia, viską reikia suprasti ne tiesiogine, bet perkeltine prasme. Marsendos nebėra, ji gyvena Koimbroje, nežinomoje gatvėje, vieną po kitos stumdama jai skirtas dienas, nebesitikėdama kada nors valdyti rankos. Jeigu ji turėjo pakankamai drąsos, galimas daiktas, Rikardo Rejišo laiškus paslėpė ant aukšto arba už sofos apmušalo, arba slaptame stalčiuke, kuriuo tokiu pat tikslu naudojosi jos mama, arba – ne už dyka – tarnaitės skrynioje, nes ši nemoka skaityti ir ja galima pasikliauti, galimas daiktas, kartais juos skaitinėja, lyg prisimindama sapną, kurio nenori pamiršti, nesuvokdama, jog sapnas neturi nieko bendra su prisiminimais. Lidija ateis rytoj – visada ateina, kai turi išeiginę, bet Lidija – Anos Kareninos guvernantė, jos paskirtis – sutvarkyti namus ir užpildyti kai kurias spragas, ir likimo ironijos dėka ji pati viena užpildo viską, ką įmanoma užpildyti toje tuštumoje, nes, remiantis Rikardo Rejišo hipoteze apie jo daugialypiškumą, visa kam užpildyti nepakaktų nė visos Visatos. Nuo birželio pirmosios jis netenka darbo, turės iš naujo bėgioti po poliklinikas ieškodamas kokios nors vietos, pastovios arba laikinos, ką nors pavaduojant, stačiai kad neprailgtų dienos, anaiptol ne dėl pinigų, laimė, jų netrūksta, jis tebeturi nepraimtą paką angliškų svarų sterlingų, neskaičiuojant tų, kurių nespėjo paimti iš savo sąskaitos Brazilijos nacionaliniame banke. Visų tų pinigų visiškai pakaktų bendrosios praktikos kabinetui atidaryti, galėtų atsiriboti nuo kardiologijos ir pulmonologijos ir atsidėti geram klasikiniam ligonių gydymui, kurio taip pasigenda mūsų visuomenė. Ir, savaime suprantama, galėtų pasisamdyti

Lidiją asistente, Lidija – sumani ir apsukri moteris, užrašinėtų ligonius, labai greitai sugebėtų permanyti naują amatą, šiek tiek pasistengusi išmoktų rašyti be klaidų, atsisveikintų su viešbučio kambarinės gyvenimu. Beje, visa tai netgi ne svajonės, o šiaip – samprotavimai iš dyko buvimo, Rikardas Rejišas neketina ieškoti darbo, visų geriausia jam būtų grįžti į Braziliją, nusipirkti bilietą ir kaip galima greičiau išplaukti atgal tuo pačiu *Highland Brigade*, nepastebimai grąžinti *The God of the Labyrinth* teisėtam savininkui, tad O'Brajenas niekada ir nesusivoktų, kaip bibliotekoje atsirado dingusi knyga.

Lidija atėjusi pasisveikino santūriai, truputį ceremoningai, nieko neklausinėjo, tad jis pats pradėjo pasakoti, Buvau nuvažiavęs į Fatimą, ir ji atlaidžiai teikėsi paklausti, Šit kaip, na ir kaip, ar patiko, – nežinia kaip atsakyti į tokį klausimą, Rikardas Rejišas ne toks jau karštas katalikas, kad būtų patyręs ekstazę ir dabar pasiryžęs nusakyti savo dvasinę būseną, bet jis ir ne paprasčiausias žioplinėtojas, nuvažiavęs paspoksoti į šventą vietą, tad jis nutaria pasakoti glaustai, bendrais bruožais, Daug žmonių, daug dulkių, gerai sakei, man teko nakvoti po atviru dangumi, laimė, pasitaikė šilta naktis, Tokios kelionės – ne jums, pone daktare, Nuvažiavau ir pamačiau, kas tai per daiktas. Lidija jau virtuvėje, leidžia šiltą vandenį, pasiruošusi plauti indus, puse lūpų užsiminė, jog šiandien nenusiteikusi mylėtis, tas žodelis, savaime suprantama, ne iš jos kasdienio žodyno, vargu ar Lidija jį vartoja netgi pakilusi į aukščiausias iškalbos viršūnes. Rikardas Rejišas nedrįsta aiškintis embargo priežasčių – ar nulėmė įprasti fiziologiniai reiškiniai, ar įžeista savimeilė, ar kraujo ir ašarų, dviejų nesutramdomų upių, įsiliejančių į audringą vandenyną, sandora. Jis atsisėda virtuvėje ant taburetės, stebėdamas, kaip ji darbuojasi, nors tai jam neįprasta, stačiai geros valios ženklas, balta vėliava, iškelta virš tvirtovės išbandant priešų generolo būdą, Žodžiu, nesutikau nei daktaro Sampajaus, nei jo dukters, ir nieko nuostabaus, ką ten susitiksi tokiame knibždėlyne, žodžiai, galima sakyti, paleisti ant nuomonės, pakibo ore,

laukdami, kada į juos bus atkreiptas dėmesys, tai galėjo būti teisybė, galėjo būti melas, ir tai tik dar sykį patvirtina teiginį apie kalbos skurdumą ar, priešingai, apie tai, jog žodžiai paprastai esti dviprasmiški, tais pačiais žodžiais meluojame, tais pačiais sakome tiesą, svarbu ne tai, ką sakome, svarbu tai, ar mumis tikima, tačiau mes nežinome, ar Lidija tiki Rikardu Rejišu, nes ji paprasčiausiai paklausė, Ar įvyko koks stebuklas, Kiek žinau, neįvyko, o ir laikraščiai nieko nerašė, Vargšė panelė Marsenda, turėjo tiek vilčių pasveikti, tikriausiai puolė į baisiausią neviltį, Ne tiek jau daug turėjo vilčių, Iš kur jūs žinote, ir Lidija probėgšmais it paukščiukas meta į Rikardą Rejišą staigų žvilgsnį, Nemanyk, kad mane sugavai, pagalvojo jis atsakydamas, Jau tada, kai gyvenau viešbutyje, jiedu su tėvu ketino važiuoti į Fatimą, Aha, ir kadangi tokie žodiniai susirėmimai labiausiai išvargina, geriausia pakeisti temą, čia labai praverčia laikraščiai, atmintyje visada išlieka kokios nors nuotrupos, kurias galima panaudoti pokalbyje, kaip tai daro senukai ant suoliuko, o dabar – ir Rikardas Rejišas su Lidija, nes kartais tyla esti grėsmingesnė už žodžius, Na, o kaip laikosi tavo brolis, – tai jau gera pradžia, Gerai, o kodėl klausiate, Šiaip sau, prisiminiau jį laikraštyje skaitydamas straipsnį, tokio inžinieriaus Nobrės Gedešo kalbą, čia kažkur turiu pasidėjęs, Kaip gyva tokio pono nebuvau girdėjusi, Turint galvoje jo nuomonę apie jūreivius, vargu ar kas nors pavadintų jį ponu, o juo labiau tavo brolis, O ką jis pasakė, Pala, tuoj atsinešiu laikraštį. Rikardas Rejišas išeina, eina į savo kabinetą, grįžta nešinas *Amžiumi*, kalba užima beveik visą puslapį, Tai paskaita, tokio Nobrės Gedešo skaityta per Nacionalinį radiją, kurioje jis pliekia komunistus, o štai čia minimi jūreiviai, Ar ten parašyta apie mano brolį, Ne, apie tavo brolį neparašyta, bet štai, pavyzdžiui, čia sakoma, Iš po skverno platinamas pasišlykštėtinas laikraštukas *Raudonasis jūreivis*, Ką reiškia – pasišlykštėtinas, Pasišlykštėtinas – tai negeras, bjaurus, koktus, Vadinasi, nuo jo pykina, Tavo teisybė, kai skaitai, tave pykina, Esu mačiusi *Raudonąjį jūreivį*, ir

manęs nesupykino, Ar brolis jį tau rodė, Taip, Danielis, Vadinasi, tavo brolis – komunistas, Na, aš nežinau, bet jis – už juos, Tai koks skirtumas, Na, kai pasižiūriu į jį, jis toks kaip visi, Manai, kad jeigu jis būtų komunistas, atrodytų kitoks, Nežinau, nemoku paaiškinti, Tai va, tas inžinierius Gedešas irgi tvirtina, jog Portugalijos jūreiviai nei raudoni, nei balti, nei žydri, jie – portugalai, ir tiek, Galėtum pamanyti, jog portugalai – tai tokia spalva, Kaip tu moki mikliai plauti indus, pasižiūrėjus į tave, pagalvotum, kad tu negali sukulti nė vienos lėkštės, Kas be ko, mano rankos tvirtos, niekada nesu sukūlusi nė vienos lėkštės, matot, štai plaunu jūsų indus, ir nė viena lėkštelė neišsprūsta, Tu – nepaprasta, Ta nepaprasta moteris tarnauja viešbutyje kambarine, o ką tas Gedešas dar sako apie jūreivius, Apie jūreivius – nieko, Dabar prisimenu, Danielis man pasakojo, kad jų laive tarnavo toks jūreivis, irgi Gedešas, tik ne Nobrė, bet Manuelis, Manuelis Gedešas, dabar jis perduotas tribunolui, o drauge su juo – dar keturiasdešimt vyrų, Gedešas – plačiai paplitusi pavardė, Kas be ko, bet šitas vardu Manuelis. Indai išplauti, džiūsta, Lidija turi daugiau darbo – reikia pakeisti patalynę, perkloti lovą, atidaryti visus langus, kad išsivėdintų butas, paskiau išplauti vonios kambarį, pakabinti švarius rankšluosčius, ir štai pagaliau grįžta į virtuvę sušluostyti indų, Rikardas Rejišas, ištaikęs progą, prieina iš užpakalio, apkabina per liemenį, ji apsimeta, jog bando išsisukti, tuomet jis pabučiuoja jai į kaklą, lėkštė, išsprūdusi jai iš rankų, krinta ant grindų ir sudūžta į druzgus. Na, štai ir sukūlei, Kada nors taip ir turėjo atsitikti, nuo likimo nepabėgsi, ir jis juokdamasis atgręžia ją ir pabučiuoja į lūpas, ji nebesipriešina, tik sako, Šiandien negalima, dabar mums turėtų būti aišku, jog kliūtis – grynai fiziologinio pobūdžio, kitokios nėra ir negali būti, ir jis, nenustodamas jos bučiuoti, atsako, Nieko baisaus, atsigriebsim kitą kartą, paskiau jai teks sušluoti šukes, išsisklaidžiusias ant virtuvės grindų.

Po kelių dienų Rikardą Rejišą aplanko Fernandas Pessoa. Pasirodė prieš pat vidurnaktį, kai visi kaimynai jau miegojo,

pirštų galais užlipo laiptais, kaip paprastai griebdamasis tokių atsargumo priemonių, nes niekada nebūdavo tikras, jog tą dieną būsiąs nematomas, dažniausiai žmonės žiūrėdavo kiaurai, jo nematydami, jis tai pastebėdavo iš jų veido išraiškos, bet kartais, tiesa, labai retai, stebeilydavo labai įdėmiai, lyg išvydę ką nors keista, nesuvokdami, kas atsitiko, ir jeigu kas nors būtų jiems pasakęs, jog tas žmogus juodais drabužiais – miręs, tikriausiai nebūtų patikėję, nes esame pripratę prie baltų neapčiuopiamų drobulių, prie ektoplazmų, tad vaiduoklis, nesiimąs reikiamų atsargumo priemonių, gali pasirodyti besąs pats medžiagiškiausias iš visų medžiagiškųjų kūrinių šioje žemėje, šit kodėl Fernandas Pessoa lipa laiptais neskubėdamas, į duris beldžiasi, kaip įpročiu sutarta, ir mums nederėtų stebėtis tokiu atsargumu, įsivaizduokite, koks kiltų triukšmas, jeigu kaimynė, stipraus beldimo staigiai prikelta iš miegų, išlėktų į laiptų aikštelę klykdama, Gelbėkit, vagys, kaip jaustųsi vargšas Fernandas Pessoa, apvagintas, kai tuo tarpu jis neturi nieko, netgi gyvybės. Rikardas Rejišas sėdėjo prie savo rašomojo stalo, kaip tik bandė parašyti šias eilutes, *Mes nematome parkų, verpiančių giją, pamirštame jas, lyg jų ir nebūtų*, gūdžioje namų tyloje išgirdęs krebždant į duris, iškart suvokia, koks svečias prašosi į vidų, ir eina atidaryti, Malonu jus matyti, kur buvote pradingęs, pats šėtonas tikriausiai jam bus pakuždėjęs tuos žodžius, Rikardas Rejišas galėjo juos ištarti kalbėdamas su gyvais žmonėmis, o šiuo atveju atsidavė juoduoju humoru, be kita ko, gana prasto skonio, nes ir jis, ir mes žinome, kur buvo pradingęs Fernandas Pessoa – Prazereso kapinėse, mažame namelyje, kur laikosi ne vienas, bet drauge su savo uvėria močiute Dionizija, kiekvieną sykį jam sugrįžus reikalaujančia nuodugniai išdėstyti, kur buvęs, kur lankęsis, Niekur, šaltai atsako vaikaitis, lygiai taip pat jis atsako ir Rikardui Rejišui, tik kur kas šilčiau, nors tas žodis visiškai nieko nesako. Fernandas Pessoa krito ant sofos, lyg begalinio nuovargio pakirstas, prisidėjo ranką prie kaktos, tarytum slopindamas skausmą arba gindamas šalin

slogias mintis, apniaukusias kaktą, paskiau jo pirštai nuslinko apačion, neryžtingai susilaikė prie akių, patempė lūpų kampučius, papašė ūsus, paglostė siaurą smakrą, – atrodė, jog tais judesiais jis bando atgaivinti veido bruožus, padaryti juos tokius, kokie jie buvo nuo gimimo, retušuoti piešinį, tačiau dailininko rankose ne pieštukas, o trintukas, tai, ką jis paliečia, dingsta, štai jau išskydo vienos veido pusės kontūrai, tai savaime suprantama, juk greit bus pusė metų, kai Fernandas Pessoa mirė, Aš jus matau vis prasčiau ir prasčiau, skundžiasi Rikardas Rejišas, Juk perspėjau jus jau pačią pirmąją dieną, jog ilgainiui vis labiau dils atmintis, netgi štai dabar, atsidūręs Kaljarise, turėjau įtempti atmintį, stengdamasis prisiminti kelią į jūsų namus, Na, tai nesunku, reikia tik prisiminti Adamastorą, Jei būčiau pagalvojęs apie Adamastorą, būčiau dar labiau susipainiojęs, būčiau pamanęs, jog man aštuoneri metai, jog vėl esu Durbane, ir tuomet būčiau visiškai pasiklydęs erdvėje ir laike, mane būtų suklaidinusi vieta ir valanda, Ateikite dažniau, taip geriausia atgaivinti atmintį, Šiandien man padėjo svogūnų tvaikas, Svogūnų tvaikas, Taip, svogūnų tvaikas, regis, jūsų bičiulis Viktoras akies nuo jūsų nenuleidžia, Nesąmonė, Jums žinoti, Matyt, policija neturi ko veikti, jeigu gaišta laiką dėl tokių žmonių, kurie niekuo nekalti ir niekada nieko bloga nepridarys, Sunku pasakyti, kas dedasi policininko širdyje, galimas daiktas, jūs padarėte jam labai gerą įspūdį, ir jis norėtų su jumis susidraugauti, tačiau suvokia, kad judu gyvenate skirtinguose pasauliuose, jūs – išrinktųjų pasaulyje, jis – atstumtųjų, todėl nelyginant įsimylėjėlis valandų valandas praleidžia po jūsų langais, stebi, ar nedega šviesa, Šaipykitės, kiek širdis geidžia, Jūs neįsivaizduojate, kaip turėtų būti liūdna, kad galėtum šitaip šaipytis, Mane siutina tas niekuo nepagrįstas sekimas, Kodėl gi niekuo nepagrįstas – jūsų nuomone, tai normalu, kad jus pastoviai lanko svečias iš ano pasaulio, Betgi niekas jūsų nemato, Visko pasitaiko, mano mielasis Rejišai, visko pasitaiko, kartais mirusiajam pritrūksta kantrybės pasiversti nematomu,

kitais kartais pritrūksta jėgų, jau nekalbant apie tai, jog kai kurie gyvieji turi tokias žvalgias akis, kad sugeba pamatyti netgi tai, kas nematoma, Man regis, tai neturi nieko bendra su Viktoru, Galimas daiktas, vis dėlto jūs turite pripažinti, jog nėra kito tokio akylo ir sąžiningo policininko kaip jis, palyginti su juo tūkstantakis Argas atrodytų žlibas. Rikardas Rejišas paėmė lakštelį popieriaus, Štai čia parašiau šį tą, gal kas nors ir išeis, Paskaitykit, Čia tik pradžia, galimas daiktas, jog pradėsiu kitaip, Na, skaitykite pagaliau, *Mes nematome parkų, verpiančių giją, pamirštame jas, lyg jų ir nebūtų*, Gražu, tačiau, kiek pamenu, jau prieš išvykdamas į Braziliją, jūs tūkstantį kartų tūkstanteriopai aprašėte tą patį, atogrąžos nėmaž nepaveikė jūsų įkvėpimo, Neturiu ko daugiau pasakyti, aš ne toks kaip jūs, Nesigraužkite, ir jūs būsite toks kaip aš, Mano įkvėpimas, kaip sakoma, hermetinis, Įkvėpimas – tai tik žodis, Aš esu Argas su devyniais šimtais devyniasdešimt devyniomis neveizdžiomis akimis, Graži metafora, iš to galima spręsti, kad iš jūsų išeitų prastas policininkas, Beje, Fernandai, ar jūs pažinojote tokį Antonijų Ferą, nacionalinės propagandos sekretorių, Žinoma, mudu buvome geri draugai, aš jam dėkingas už penkis tūkstančius eskudų – premiją už *Žinią*, o kodėl klausiate, Tuojau paaiškinsiu, štai čia, laikraštyje, parašyta, gal jūs žinote, jog prieš kelias dienas buvo įteiktos literatūros premijos, to paties propagandos departamento įsteigtos, Pasakykite man, kaip aš būčiau galėjęs sužinoti, Atsiprašau, aš vis pamirštu, kad jūs nebemokate skaityti, Kas gi šiemet gavo premiją, Karlušas Keirušas, Nejaugi Karlušas, Jūs buvote pažįstami, ar ne, Karlušas Keirušas atsiėjo sūnėnas tokiai mergelei, vardu Ofelinja, kurią kadaise buvau įsimylėjęs, ji dirbo mūsų biure, Galvoje netelpa, kad jūs galėjote ką nors įsimylėti, Didelio čia daikto įsimylėti, visi įsimyli bent jau kartą gyvenime, tai kodėl gi aš negalėjau, Būtų įdomu paskaityti jūsų meilės laiškus, Man regis, kvailumo jie buvo kvailesni negu dera, Kada tai atsitiko, Vos tik jums išvykus į Braziliją, Ir ilgai tęsėsi, Pakankamai ilgai,

kad, sekdamas kardinolo Gonzagos pavyzdžiu, turėčiau teisę pasakyti, jog ir aš mylėjau, Sunku patikėti, Jūs manote, kad aš meluoju, Na, ką jūs, nieku gyvu, beje, mes niekada nemeluojame, stačiai prireikus mes tik vartojame melagingus žodžius, Kuo gi jums taip sunku patikėti, Tuo, kad jūs kadaise buvote įsimylėjęs, nes žmogus, kurį dabar matau prieš savo akis ir gerai pažįstu, yra tokios prigimties, jog negali įsimylėti, Kaip Donžuanas, Taip, kaip Donžuanas, tik dėl kitokių priežasčių, Paaiškinkite, Donžuanas trykšte tryško gašlumu, kurį paskleisdavo tarp geidžiamų moterų, o tai, kiek pamenu, jums nebuvo būdinga, O jums, Na, aš esu vidutiniokas, paprastas, eilinis, niekuo neišsiskiriantis, nei daugiau, nei mažiau, Žodžiu, meilužis, išlaikantis pusiausvyrą, Geometrijos arba mechanikos terminija čia netinka, Ko gero, jūs imsite skųstis, kad jums nenusisekė gyvenimas, Meilė jums ne juokas, mano mielasis Fernandai, Jums nėra ko skųstis, jūs turite Lidiją, Lidija – kambarinė, O Ofelinja buvo mašininkė, Užuot kalbėję apie moteris, mudu kalbame apie jų profesiją, O juk yra dar viena, ta, su kuria jūs susitikote skverelyje, pala, kuo ji vardu, Marsenda, Aha, tikrai, Su Marsenda aš neturiu nieko bendra, Jūs taip griežtai nuo jos atsiribojate, jog susidaro toks įspūdis, kad jūs pilnas apmaudo, Mano menka patirtis toje srityje man sako, jog vyrai apskritai jaučia apmaudą moterims, Mano mielasis Rikardai, mums reikėjo daugiau bendrauti, To nenorėjo imperija.

Fernandas Pessoa atsistoja, pasivaikščioja po kabinetą, paima popieriaus lakštelį su Rikardo Rejišo eilėraščiu, Kaip jūs ten sakėte, *Mes nematome parkų, verpiančių giją, pamirštame jas, lyg jų ir nebūtų*, Reikia būti visiškai aklam, kad nematytum, jog parkos kas dieną mus žudo, Sena išmintis sako, nėra aklesnio žmogaus už tą, kuris pats nenori matyti. Fernandas Pessoa padeda lakštelį ant stalo, Jūs ką tik užsiminėte man apie Ferą, Taip, bet kalba pakrypo kita vaga, Grįžkime atgal, Taigi, įteikiant premijas, Antonijus Feras pareiškė, jog intelektualai, kurie sakosi kenčią represinių režimų priespaudą,

netgi tada, kai ta priespauda yra moralinio pobūdžio, kaip Salazaro, jaučiasi lyg kalėjime pamiršdami, jog diktatūra kaip tik skatina intelektinės kūrybos proveržį, Apie moralinio pobūdžio priespaudą gerai pasakyta, Portugalija užhipnotizuota, stebint Viktorui, vyksta intelektinės kūrybos proveržis, Vadinasi, jūs su tuo nesutinkate, Sunku sutikti, netgi pasakyčiau, jog istorija paneigia Fero teiginį, prisiminkite mūsų jaunystės metus, *Orfėjų* ir visa kita, jūs manote, jog tuomet mes gyvenome valdant diktatūrai, nors, įdėmiau įsiskaičius į jūsų odes, mano mielasis Rejišai, susidaro įspūdis, kad jūs poetizuojate diktatūrą, Niekada nesu to pastebėjęs, Ir vis dėlto tai tiesa, žmonių siekiai tušti ir beprasmiai, dievai išmintingi ir viskam abejingi, jie gyvena ir išnyksta paklusdami savo pačių susikurtai tvarkai, o visa kita nudrėbta iš to paties molio, Likimas viršesnis už dievus, Likimas – tai aukščiausia diktatūra, kurios siekia ir dievai, Na o žmonės, kokį vaidmenį jūs skiriate žmonėms, Kovoti prieš diktatūrą, pakeisti likimą, Kad jis būtų geresnis, Nesvarbu, geresnis ar blogesnis, svarbiausia – neleisti likimui išsipildyti, Jūs kalbate kaip Lidija, ji irgi dažnai mini likimą, tik truputį kitaip, Laimė, kad apie likimą galima kalbėti bet ką ir bet kaip, Mudu kalbėjomės apie Ferą, Feras – mulkis, jis įsitikinęs, jog Portugalijos likimas – tai Salazaras, Mesijas, Ne, ne Mesijas, bet veikiau klebonas, kuris mus krikštija, suteikia Sutvirtinimo sakramentą, sutuokia ir palydi į paskutinę kelionę, Remdamasis savo neribotais įgaliojimais, Taip, neribotais įgaliojimais, Kiek pamenu, gyvas būdamas, jūs buvote kur kas nuosaikesnių pažiūrų, Susidūręs su mirtimi, matai gyvenimą visiškai kitaip, o štai dabar, išreiškęs savo griežtą ir neginčijamą nuomonę, atsisveikinu, o mano nuomonė neginčijama todėl, kad jūs gyvas ir negalite jos užginčyti, Kodėl gi jums nepernakvojus šičia, jau siūliau jums aną dieną, Mirusiems nedera pratintis bendrauti su gyvaisiais, kaip gyviesiems nedera susidėti su mirusiais, Tačiau žmoniją sudaro ir vieni, ir kiti, Teisybę sakote, bet nevisiškai, nes jeigu būtų taip, kaip jūs sakote, be manęs, čia svečiuotųsi Apeliacinio teismo teisėjas su visa šei-

myna, Iš kur jūs žinote, jog anksčiau šičia gyveno Apeliacinio teismo teisėjas, nepamenu, kad būčiau jums sakęs, Sakė Viktoras, Koks Viktoras, ar maniškis, Ne, kitas, jis miręs, bet netgi miręs neišsigydė nuo ydos kaišioti snapą, kur nereikia, taigi kuproto nė grabas neišlygina, Ar irgi dvokia svogūnais, Dvokia, bet nelabai, per ilga tvaikas išsivadėja, Sudiev, Fernandai, Sudiev, Rikardai.

Kai kurie ženklai rodo, jog Salazaro moralinė priespauda, toldama nuo savo šaltinio, vis labiau netenka savo pradinės galios ir neplinta taip plačiai, kaip norima. Tą tolydinį silpnėjimą puikiai paliudija įvykis, nutikęs Težo pakrantėje, kur, nuleidžiant į vandenį antrosios klasės garlaivį *Žoanas Lisabonietis*, įvyko iškilminga ceremonija, kurią savo asmeniu pagerbė godingasis valstybės vadovas. Laivas išpuoštas įvairiaspalvėmis vėliavėlėmis, kalbant jūrų terminija, dar nenuleistas nuo lašiniais įtrintų stapelių, įgula išrikiuota denyje, ir štai ateina jo ekscelencija Respublikos prezidentas generolas Antonijus Oskaras de Fragosas Karmona, tas pats, kuris pareiškė, jog nūnai Portugalija garsėja visame pasaulyje, ir todėl verta būti portugalu, ateina lydimas svitos, kariškių paradinėmis uniformomis ir civilių su frakais ir cilindrais, prezidentas, glostydamasis prašmatnius žilus ūsus, tvardosi kaip įmanydamas, kad tik neištartų – neatsižvelgdamas į vietą ir aplinkybes – savo mėgstamiausių žodžių, kuriuos paprastai sako atidarydamas meno parodas, Žavu, be galo žavu, man labai patinka, jau lipa laiptais į tribūną aukšti valstybės pareigūnai, be kurių nenuleidžiamas nė vienas laivas, kai tuo tarpu Bažnyčios – katalikų, savaime suprantama, – atstovas jau ruošiasi tarti palaiminimo žodžius, pašventinti laivą, karštai melsti Dievą, idant žūtų kaip galima daugiau priešų ir kaip galima mažiau įgulos jūreivių, margoje minioje, susirinkusioje į tokias prašmatnias iškilmes, gausu įžymybių, žioplių, atėjusių pasmaksoti į reginį, laivo statytojų, laikraščių fotografų, reporterių, štai butelis vietinio putojančio vyno laukia iškilmingos sprogimo akimirkos, bet netikėtai *Žoanas Lisabonietis* pats savaime, niekieno nepaliestas, ima

slysti stapeliais, visi apstulbsta, suvirpa žili prezidento ūsai, susiūbuoja cilindrai ant sutrikusių garbingų svečių galvų, o laivas jau plaukia šlovingaisiais vandenais, jūreiviai, kaip ir priklauso pagal statutą, rėkia valio, blaškosi apkvaišusios žuvėdros, apdujusios nuo kitų laivų ūkimo, bet labiausiai – nuo nežmoniško kvatojimo, aidu atsiliepiančio visoje Lisabonos krantinėje, kaltininkų ieškoti nereikia – tai būrys laivų statyklos darbininkų, nepranokstamų pokštininkų, tačiau Viktoras jau nardo po minią, atlikdamas pirminį tyrimą, staiga prasideda atoslūgis, iš atvirų kanalizacijos žiočių tvokstelėja svogūnų tvaikas, traukiasi atatupstas prezidentas, kone ištiktas apopleksijos, blaškosi įtūžusi palyda, reikalaudama nedelsiant surasti kaltininkus, niekšingai pasikėsinusius į jūrų artojų tėvynės šlovę ir asmeniškai į patį aukščiausią valstybės pareigūną, Klausau, pone ministre pirmininke, atsiliepia kapitonas Agostinijus Lourensas, Viktoro viršininkas, tačiau niekas nepasislėps nuo pajuokos, visas miestas iš jų tyčiojasi, ispanai, apsistoję Bragansos viešbutyje, ir tie šaiposi, nors baugščiai priduria, *Cuídense ustedes, eso son artes del diablo rojo**. Vis dėlto, kadangi tai luzitanų vidaus politikos reikalai, jie nesileidžia į kalbas, ir kunigaikštis Alba su kunigaikščiu Medinaseliu patyliukais išsprunka patys vieni, be žmonų, į Koliziejų pažiūrėti *catch-as-catch-can*, kitaip sakant, griebk-kaip-pakliūva, – šiurpulingo kečo čempionato, kur susitinka jų tėvynainis Chosė Ponsas, lenkų bajoras grafas Karolis Novina, žydas Ab-Kaplanas, baltasis rusas Zykovas, čekas Štrešnakas, italas Neronė, belgas De Fermas, flamandas Rikas De Grootas, anglas Reksas Geiblas, toksai Straukas, nežinia iš kur kilęs, visi kaip vienas neprilygstami to žmonijos reginio meistrai, pagarsėję metimais ir spyriais, smūgiais galva ir suktukais, dvigubais kabliais ir tilteliais, jeigu Gebelsas dalyvautų tame čempionate, tikrai nugalėtų, atsisiųsdinęs keletą *Luftwaffe* eskadrilių.

* Saugokitės, tai vis raudonojo velnio išmonės *(isp.)*.

Dabar mūsų sostinėje kaip tik daugiausia kalbama apie orlaivius ir oro mūšių meną, juo labiau kad mūsų laivyną ištiko tokia gėda, jau minėta anksčiau, tad daugiau prie jos nebegrįšime, tik pridursime, jog veltui stengėsi daugybė viktorų – jiems nepavyko nustatyti tos piktadarystės autoriaus, aišku viena, jog prie *Žoano Lisaboniečio* nagus prikišo anaiptol ne koks nors pakulų kamšytojas ar kniedytojas. Tai va, kadangi karo debesys, akims bežiūrint, vis labiau tvenkiasi Europos padangėje, nacionalinė vyriausybė nutarė gyvu pavyzdžiu – o gyvas pavyzdys, kaip žinia, pati geriausia pamoka, – paaiškinti gyventojams, ką daryti ir kaip gelbėtis per priešo bombonešių antskrydžius, nors nenuėjo taip toli, kad atskleistų galimo priešo tautybę, tik miglotai užsiminė įtarianti mūsų amžiną tradicinį priešą, kas be ko, kastilą, nūnai raudoną, nes šiuolaikinių orlaivių veikimo nuotolis dar palyginti menkas, nėra ko ir galvoti apie bombonešių antskrydį iš Prancūzijos, o juo labiau – Anglijos, juoba kad abi valstybės – mūsų sąjungininkės, na o su italais ir vokiečiais mūsų tautą sieja tokie tvirti, bendrais idealais pagrįsti draugystės ryšiai, išlaikę visus išbandymus, jog nelaimės valandą mes tikimės jų paramos, bet ne mirtino smūgio. Taigi vyriausybė per spaudą ir radiją pranešė, jog dvidešimt septintą dieną, prieš pat dešimtąsias Tautinės revoliucijos metines, Lisabona tapsianti neregėto reginio scena, kitaip sakant, miesto centre įvyksianti antskrydžio virš Baišos kvartalo imitacija, o kalbant technine kalba – mokomoji cheminė ataka iš oro, kurios tikslas sunaikinti geležinkelio stotį Didžiojoje aikštėje ir, panaudojant nuodingąsias dujas, atkirsti visas prieigas. Iš pradžių pasirodysiąs žvalgybinis orlaivis, apskrisiąs miestą ir į Didžiąją aikštę numesiąs dūminę granatą, taip paženklindamas taikinį. Kai kurie negatyviai nusiteikę kritikai, amžinai linkę viską tik pliekti ir smerkti, pareiškė, jog rezultatai būtų nepalyginti įspūdingesni, jeigu bombonešiai atskristų ir numestų savo bombas be jokio perspėjimo, tačiau jų sugedusiam protui visiškai svetimos ir nesuvokiamos riteriško karo taisyklės, skelbiančios, kad nieku gyvu nevalia užpulti priešo, neperspėjus jo iš anksto. Taigi,

vos danguje pasirodžius dūmams, priešlėktuvinė artilerija atidengia ugnį, duodama ženklą sirenoms, kurios pasiunta kaukti skelbdamos oro pavojų, o kadangi jų neįmanoma neišgirsti, imamasi atitinkamų priemonių, tiek aktyviosios, tiek pasyviosios gynybos. Tuojau pat stoja prie darbo policija, Respublikos nacionalinė gvardija, Raudonasis Kryžius ir gaisrininkai, evakuoja miestiečius iš nesaugių gatvių, kitaip sakant, iš visų aplinkinių gatvių, tuo tarpu gelbėjimo brigados trūkčiagalviais puls į pavojingiausias vietas, o gaisrininkų automobiliai pajudės numatytų gaisro židinių link. Per tą laiką žvalgybinis orlaivis, įsitikinęs, jog signalinis dūmų debesėlis pakibo ten, kur ir pridera, jog savo pozicijas užėmė gelbėtojai, o drauge su jais, kaip netrukus pamatysime, teatro ir kino aktorius Antonijus Silva Ažudos* savanorių ugniagesių būrio priešaky. Štai dabar pagaliau gali atskristi priešo bombonešiai, kurių vaidmenį atlieka eskadrilė biplanų, skrendančių gana nedideliame aukštyje, nes jų kabinos atviros vėjui ir lietui, ir tuomet prabyla priešlėktuvinės gynybos pabūklai ir kulkosvaidžiai, tačiau, kadangi tai paprasčiausiai apmokymai, nenukenčia nė vienas lėktuvas, visi jie nebaudžiami nardo padebesiais, netgi neimituodami bombardavimo, bombos – sprogstamosios, cheminės – pačios savaime sprogsta apačioje, Atkūrėjų aikštėje**, kurios nebūtų išgelbėjęs nė jos patriotinis vardas, jeigu tai būtų įvykę iš tikrųjų. Neišvengia žūties nė pėstininkų kuopa, nukreipta į Didžiąją aikštę, padeda galvas visi kaip vienas iki paskutinio vyro, ir dabar kyla klausimas, kurį velnią darė pėstininkai tame kvartale, kuris, kaip, užuojautos vedamas, perspėjo priešas, turėjo būti negailestingai subombarduotas, tačiau tikėkimės, jog šis apgailėtinas epizodas, užtraukęs nenuplaunamą gėdą mūsų ginkluotosioms pajėgoms, nebus pamirštas, priešingai nei generalinis štabas, kuris bus perduotas karo tribunolui ir nuteistas sušaudyti. Senka jėgos gelbėjimo būriams, sanitarai ir gydytojai pasi-

* Ažuda – Lisabonos kvartalas.

** Aikštė taip pavadinta pagerbiant Portugalijos Nepriklausomybės atkūrimo didvyrius, 1640 m. gruodžio revoliucijos dalyvius.

aukojamai puola į ugnį, neša žuvusius, gelbsti sužeistuosius, ištepliotus jodu ir furacilinu, sutvarstytus, vėliau tie tvarsčiai bus išskalbti ir panaudoti pagal paskirtį, tik jau tvarstant tikras žaizdas, nors ir reikėtų laukti trisdešimt metų. Nepaisydami didvyriškų priešlėktuvinės gynybos pastangų, priešo bombonešiai užskrenda iš naujo, apmėto padegamosiomis bombomis geležinkelio stoties pastatą, paverčia jį liepsnojančia krūva griuvėsių, tačiau negęsta viltis laimėti galutinę pergalę, nes, stebuklingai išsigelbėjęs, karalius Sebastijonas tebestovi vienplaukis ant postamento. Bombos krinta ir ant kitų pastatų, naujais griuvėsiais paversdamos senuosius Karmeličių vienuolyno griuvėsius, virš Nacionalinio teatro kyla didžiuliai dūmų stulpai, daugėja aukų, kur pažvelgsi – visur pleška namai, motinos šaukia pasiklydusius vaikus, mažyliai šaukiasi mamyčių, tėvų ir vyrų niekas neprisimena, kas be ko, juk karas. Padangėse šėtonai oreiviai švenčia sėkmingai įvykdę savo uždavinį, visi kaip vienas išmeta po taurelę *Fundador* konjako, drauge ir susišildo, nes kautynių įkarštis jau išblėso. Užsirašo, nusipiešia, nufotografuoja savo darbo rezultatus, kad lengviau būtų surašyti raportą vyresnybei, paskiau, pašaipiai palingavę sparnais, dingsta Badachoso pusėje, nors toks įspūdis, jog atskrido nuo Kajos. Miestas skendi liepsnose, manoma, jog žuvo tūkstančiai, lyg vėl būtų pasikartojęs žemės drebėjimas. Paskutinį kartą driokstelėja priešlėktuvinė artilerija, vėl sukaukia sirenos, mokymai pasibaigė. Žmonės ropščiasi iš rūsių ir slėptuvių, išsiskirsto namo, nėra nei žuvusiųjų, nei sužeistųjų, namai stovi kaip stovėję, visa tai buvo tik žaidimas.

Programa atlikta. Iš tolo matęs Urkos ir Prajos Vermeljos bombardavimą, matęs iš taip toli, kad galėjo susidaryti įspūdis, jog vyksta panašūs apmokymai, jeigu, aišku, kitą dieną visko nebūtų sugadinę laikraščiai, pranešdami, kiek iš tikrųjų žuvo ir kiek sužeista, Rikardas Rejišas nutaria nueiti ir savo akimis pamatyti tiek sceną, tiek aktorius, tačiau nuo kokios nors aukštesnės vietos, kad vaizdas atrodytų kaip galima tikroviškesnis, – nuo Šventosios Justinos pėsčiųjų tilto. Tačiau

ši mintis atėjo į galvą ir kitiems, be to, nepalyginti anksčiau, tad, nesugebėdamas įsisprausti į apžvalgos aikštelę, Rikardas Rejišas nužingsniavo apačion Karmeličių gatve ir tuomet dingtelėjo mintis, kad jeigu po kojomis būtų dulkėtas kelias, pagalvotų, jog vėl traukia su piligrimų minia Fatimos link, orlaiviai, pasarolos, apsireiškimai – daugmaž panašūs dangaus reiškiniai. Iš pradžių jis nesuvokė, kodėl prisiminė skraidyklę, jos išradėjo dvasiškojo tėvo Bartolomėjaus de Gusmano pavadintą *pasarola*, tačiau, šiek tiek pasvarstęs, priėjo išvadą, kad tik pasąmonėje susidariusių minčių sąsajų dėka nuo šios dienos apmokymų jis peršoko prie Prajos Vermeljos ir Urkos bombardavimų, nuo tų braziliškų aktualijų – prie dvasiškojo tėvo oreivio, nuo dvasiškojo tėvo – prie skraidyklės, kuri, įamžinusi jo vardą, niekada nebuvo pakilusi į orą, nors ir kas sakyta ar kada nors bus sakoma. Nuo viršutinės laiptų aikštelės, žvelgiančios į Gruodžio Pirmosios gatvę, jis pamato minią Didžiojoje aikštėje, nustemba, kad žiopliams leidžiama taip prisiartinti prie bombų ir petardų, tačiau netrukus, nė kiek nesipriešindamas, pasiduoda ištisam srautui smalsuolių, kurie džiūgaudami skuba į karo veiksmų teatrą. Atsidūręs aikštės prieigose, įsitikina, jog ten minia kur kas tankesnė, nei atrodė iš tolo, neįmanoma prasibrauti toliau, tačiau Rikardas Rejišas jau spėjo išmokti kai kurių krašto gudrybių, jis skinasi kelią sakydamas, Atsiprašau, atsiprašau, prašom praleisti, aš – gydytojas, ir jo neapkaltinsi meluojant, bet vis dėlto reikia pripažinti, jog begėdiškiausiai meluojame tada, kai dangstomės tiesa, stengdamiesi pateisinti ir patenkinti savo ydas. Tos strategijos dėka jis prasispraudžia į patį priekį, kur gali matyti viską. Nors bombonešių nėra nė ženklo, policija sunerimusi, vadai duoda įsakymus ir nurodymus vaikščiodami laisvu plotu prieš teatrą ir geležinkelio stotį, pravažiuoja vyriausybės automobilis su valstybiniais numeriais, viduje sėdi vidaus reikalų ministras su šeima, ponios nenori praleisti reginio, iš paskos seka dar daugiau automobilių, rinktinė publika stebės apmokymus pro *Avenida Palace* viešbučio langus. Staiga driokstelėja signalinis šūvis, ima nerimastin-

gai kaukti sirenos, virš aikštės pakyla balandžiai, nelyginant petardos supokši staigiai išskleidžiami sparnai, tačiau kažkas vyksta ne taip, kaip numatyta, kažkas paskubėjo, iš pradžių priešo orlaivis turėjo numesti dūminę bombą, po to – choru gailiai užklykti sirenos ir atidengti ugnį priešlėktuviniai pabūklai, tiek jau to, didelio čia daikto, mokslas sparčiai žengia į priekį, netrukus ateis ta diena, kai bombos skries dešimtis tūkstančių kilometrų, tuomet ir pamatysime, ką mums nulėmė ateitis. Pagaliau pasirodo orlaivis, minia susiūruoja, pakyla rankos, Štai jis, štai jis, duslus sprogimas, pūkštelėja juodų dūmų debesėlis, visuotinis susijaudinimas, iš perdžiūvusių gerklių ištrūksta kimus riksmas, gydytojai įsikiša į ausis stetoskopus, felčeriai pasiruošia švirkštus, sanitarai su neštuvais nekantraudami trypčioja vietoje. Tolumoje pasigirsta tolygus skraidančių tvirtovių variklių burzgimas, artėja lemiama akimirka, bailesni žiopliai klausinėja, ar nebus bėdos iš tikrųjų, kai kas slepiasi tarpuvartėse baimindamiesi skeveldrų, tačiau diduma stovi vietoje, ir tada, kai paaiškėja, jog bombos nepavojingos, minia ūmai padidėja. Pokši petardos, kariškiai užsimauna dujokaukes, visiems neužtenka, bet tai nesvarbu, svarbiausia – sudaryti tikrovės įspūdį, tuojau pat sužinosime, kas šios cheminės atakos metu turi žūti, o kas – išsigelbėti, dar ne laikas visiems padėti galvas. Aikštę gaubia dūmai, žiūrovai kosti, čiaudi, atrodo, jog už Nacionalinio teatro išsiveržė juodas ugnikalnis, netgi atrodo, jog teatras dega. Vis dėlto sunku rimtai žiūrėti į tą reginį. Policija stengiasi sulaikyti minią, trukdančią gelbėtojams, štai sanitarai neštuvais jau neša sužeistuosius, kurie, pamiršę, kad jiems skirtas tragiškas vaidmuo, kvatoja iš visos gerklės, lyg būtų prisiuostę linksminamųjų dujų, sanitarai, ir tie sustoja nusišluostyti ašarų – jie verkia ne nuo ašarinių dujų, bet iš juoko. Staiga, vieniems mažiau, kitiems daugiau įsijautus į tariamą pavojų, vidury tos sumaišties pasirodo municipaliteto šlavėjas su metaliniu vežimėliu ir šluota, sušluoja popiergalius ir visokias šiukšles ant semtuvėlio, suberia viską į dėžę ir, nekreipdamas dėmesio į šurmulį, spūstį, grumty-

nes, neria į dūmų debesis, paskiau išneria gyvas ir sveikas, nė karto nepakėlęs galvos ir nežvilgtelėjęs į ispanų lėktuvus. Paprastai sakoma, jog gana ir vieno pokšto, o du – jau per daug, tačiau istorijai nerūpi literatūros kūrinio kompozicijos dėsniai, ir ji išleidžia į sceną laiškininką, nešiną dideliu krepšiu, žmogėnas kuo ramiausiai pėdina per aikštę eidamas savo pareigas, tiek žmonių jo nekantriai laukia, galbūt šiandien atėjo laiškas iš Koimbros, žinutė, Rytoj būsiu tavo glėbyje, laiškininkas jaučia savo atsakomybę, jis nenusiteikęs gaišti laiko visokiems reginiams ir gatvės vaizdeliams. Toje žmonių gausybėje tik Rikardas Rejišas pakankamai išpruseęs, kad galėtų Lisabonos šlavėją ir laiškininką palyginti su garsiuoju Paryžiaus berniūkščiu, piršusiu savo pyragėlius tuo metu, kai įtūžusi minia puolė Bastiliją, tiesą pasakius, mes, portugalai, niekuo nesiskiriame nuo civilizuoto pasaulio – turime per akis visa kam abejingų didvyrių, savimylų poetų, be perstojo šluojančių šlavėjų, išsiblaškiusių laiškininkų, kurie pėdina per aikštę nesusivokdami, jog laišką iš Koimbros pridera įteikti štai šitam ponui, Betgi aš neturiu laiškų iš Koimbros, sako jis, o šlavėjas tuo metu šluoja, o portugalas berniūkštis perša Sintros varškės spurgas.

Po kelių dienų Rikardas Rejišas pasakojo apie visa tai, ką matė – orlaivius, dūmus, priešlėktuvinių pabūklų griausmą, kulkosvaidžių tratėjimą, o Lidija atidžiai klausėsi krimsdamasi, kad pati to nematė, kvatojo pilvą susiėmusi iš vaizdingų pastebėjimų ir nutikimų, Mirsiu iš juoko, na ir šlavėjas, paskiau staiga prisiminė, kad ir ji turi šiokių tokių naujienų, Žinot, kas pabėgo, ir, nelaukdama atsakymo, pridūrė, Manuelis Gedešas, nagi tas jūreivis, apie kurį anądien jums pasakojau, pamenat, Pamenu, o iš kur pabėgo, Vežamas į teismą, ėmė ir pabėgo, ir Lidija pratrūko gardžiai juoktis, Rikardas Rejišas tik šyptelėjo, Šitoj šaly visiška suirutė, laivai nusliuogia nuo stapelių anksčiau, nei priklauso, suimtieji pasprunka, laiškininkai nuslepia laiškus, šlavėjai, ką gi, apie šlavėjus jis negalėjo pasakyti nieko bloga. Na o Lidija buvo įsitikinusi, jog Manuelis Gedešas gerai padarė, kad pabėgo.

Pasislėpusios palmių šakose, cikados svirpia Šventosios Kotrynos šlaituose. Chorinis cirpimas, skaudžiai virpinantis Adamastoro ausų būgnelius, vargu ar nusipelno saldaus muzikos vardo, tačiau tie garsai priklauso nuo klausytojo nusiteikimo, ir kai jų klausėsi įsimylėjęs milžinas, vaikščiodamas pajūriu ir laukdamas sąvadautojos Doridės, paskyrusios jam taip geidžiamą pasimatymą, ir bangos giedojo, ir mylimosios Tetidės balsas skriejo virš vandenų, kaip kadaise skriejo Švenčiausioji Dvasia. Čia, pas mus, gieda tik cikadų patinėliai, veikiau ne gieda, bet pašėlusiai trina sparnelius vieną į kitą, išgaudami tą nenutrūkstamą įkyrų garsą, lyg atsklidusį iš marmuro skaldyklos – net virpa įkaitęs oras, kai pjūklas žviegdamas užkliūva už pačios kiečiausios gyslos luito vidury. Karšta. Jau Fatimoje padvelkė pirmuoju tikru vasaros karščiu, tarytum tvokstelėjusiu iš žaizdro, bet paskiau vėl prasidėjo niūkios dienos, kartais net ir nulydavo, tačiau žemumose ūmai nuslūgo vanduo, iš bekraščių užlajų liko nebent sušvinkusio vandens klanai, greitai džiūvantys saulėkaitoje. Senukai ateina rytais kaip galima anksčiau, kol tebėra vėsu, atsineša lietsargius, tačiau išskleidžia juos, kai pradeda kaitinti saulė, tad jie saugo anaiptol ne nuo lietaus, ir jų pagrindinė paskirtis iš esmės pasikeičia, tad iš to galime daryti išvadą, jog daikto panauda yra kur kas svarbesnė už pavadinimą, nors viena priklauso nuo kita, kaip ką tik pastebėjome, noromis nenoromis vėl grįždami prie žodžių.

Atplaukia ir išplaukia laivai su savo vėliavomis, rūkstančiais kaminais, mažuliukais jūrininkais, kurtinančiomis sirenomis, – vandenynuose tiek prisiklausę audrų kauksmo, vėjams pašėlusiai pučiant kriauklių trimitus, jog ilgainiui išmoko su jūrų dievu kalbėtis kaip lygūs su lygiu. Tiedu senukai niekada neplaukiojo jūromis, tačiau anaiptol ne kraujas jiems stingsta gyslose, kai tolumoje pasigirsta prislopintas galingas ūkimas, – ne, kažkas sudreba pačiose esybės gelmėse, tarytum venų ir arterijų farvateriu plauktų laivai, aklinoje kūno tamsoje laviruodami tarp milžiniškų pasaulio griaučių. Kai viskas nurimsta, juodu leidžiasi nuokalnia gatve, grįžta namo pietų, o vėliau, kaip paprastai namų vėsoje praleidę pokaičio valandas, vos tik padvelkus pavakario gaivai, grįžta atgal ant Šventosios Kotrynos kalvos, atsisėda ant to paties suoliuko, išsiskleidžia skėtį, nes medžių paunksnė, kaip žinia, nepastovi, vos tik saulutė truputį nusileidžia, šešėliai pasislenka į šalį, beje, dabar jiems nebaisūs saulės spinduliai, nes palmės labai aukštos. Senukai ir pasimirs nesužinoję, jog palmė – tai anaiptol ne medis, protas neneša, koks beribis žmogaus nemokšiškumas, kitaip sakant, jie nepatikėtų, jeigu jiems pasakytume, jog palmė – tai ne medis, nors tai ir neturi jokios reikšmės, nes vėl kartojasi lietsargio istorija, kaip pavadinsi – nepagadinsi, svarbu, kad atliktų savo paskirtį. Beje, jei paklaustume poną daktarą, tą patį, kuris kas dieną po pietų čia ateina, taigi, jei paklaustume, ar tikrai palmė ne medis, jis greičiausiai neatsakytų, turėtų grįžti namo, pasklaidyti botanikos vadovėlį, jeigu nebus jo palikęs Brazilijoje, ko gero, jis ne kažin ką išmano apie augaliją – tik tiek, kiek būtina eilėraščiams pagražinti, šį tą girdėjęs apie gėles, šiek tiek daugiau apie laurus, atėjusius iš dievų laikų, apie medžius apskritai, dar apie vynuogienojus ir saulėgrąžas, nendres, virpančias nuo sraunių vandenų, užmiršties gebenes, lelijas ir rožes, rožes, rožes. Rikardas Rejišas susidraugavo su senukais, dabar jie šnekasi kaip seni bičiuliai, tačiau jis niekada neišeina iš namų turėdamas galvoje mintį juos paklausti, Ar žinote, jog

palmė – tai ne medis, o tie, taip tvirtai įsitikinę, kad viską žino, net nepagalvoja jo paklausti, Pone daktare, ar palmė – medis, ir vieną gražią dieną jie išsiskirs visam laikui nespėję išsiaiškinti pagrindinio būties klausimo, ar todėl palmė yra medis, kad ji panaši į medį, ar todėl mūsų šešėlis, išsipleikęs ant žemės, yra gyvas, kad jis atrodo kaip gyvas.

Rikardas Rejišas dabar keliasi vėlai. Jis nebepusryčiauja, išmokęs rytą taip puikiai įveikti pabudusį alkį, jog gardūs patiekalai, kuriuos Lidija atnešdavo ant padėklo į kambarį palaimingaisiais Bragansos viešbučio laikais, jam atrodo kaip visiškai ne jo, bet kito žmogaus gyvenimo prisiminimas. Jis miega kone iki vidurdienio, atsibunda ir vėl užsnūsta, lyg iš šalies stebėdamas save miegantį, pagaliau po kelių nesėkmingų bandymų įsitveria vieno vienintelio, amžinai to paties sapno – sapnuoja, kad nenori sapnuoti ir stengiasi vienu sapnu nuslopinti kitą, taip žmonės nušluoja pėdsakus, išdavikiškas pėdas, o tai labai paprasta – reikia tik tempti iš paskos medžio arba palmės šaką, ir nieko nebelieka, išskyrus lapus arba siauras smailias strėles, kurios veikiai sudžiūsta, sutrupa ir susimaišo su kelio dulkėmis. Kai jis atsikelia, laikas eiti pietų. Prausiasi, skutasi, rengiasi – visa tai daro mechaniškai, beveik nesąmoningai. Veidas, padengtas muilo putomis, – tai ne kas kita kaip kaukė, kurią galima užspausti bet kuriam žmogui ant veido, ir kai skustuvas pamažu atidengia tai, kas yra apačioje, Rikardas Rejišas žiūri sutrikęs, truputį susidomėjęs, sunerimęs, lyg baimindamasis įžiūrėti ką nors negera. Įdėmiai stebi tai, kas atsispindi veidrodyje, bando surasti bendrų bruožų su tuo veidu, kurio jau seniai nebemato, Liaukis, sako jam protas, šiaip ar taip, tu skutiesi kas dieną, kas dieną matai šitas akis, šitas lūpas, šitą nosį, šitą smakrą, šituos išblyškusius skruostus, šitas susiraukšlėjusias juokingas ataugas, vadinamas ausimis, ir vis dėlto toks įspūdis, lyg begalę metų jis gyvenęs ten, kur nėra veidrodžių, ir nebūtų matęs savo atvaizdo, netgi kito žmogaus akyse, ir štai šiandien pamatė – ir nebepažino savęs. Jis eina pietų ir

kartais susitinka senukus, pėdinančius nuokalnėn, jie pasisveikina, Laba diena, pone daktare, ir jis atsako, Laba diena, ir tiek, nes nežino, kuo jie vardu, kas jie iš tikrųjų – medžiai ar palmės. Kartais užsimanęs nueina į kiną, bet dažniausiai iškart po pietų grįžta namo, plyti tuščias skverelis, prislėgtas sunkaus tvankos lydinio, akis žilpina tviskanti upė, rodos, štai ims ir užkauks prikaustytas prie uolos Adamastoras, užkauks iš pykčio, sprendžiant iš jo veido išraiškos, kurią jam suteikė skulptorius, o jei tikėtume Kamoenšu – iš skausmo. Kaip ir senukai, Rikardas Rejišas ieško prieglaudos kambario prieblandoje, kur pamažu grįžta ankstesnis pelėsių tvaikas, nors ir kaip stengiasi Lidija, kuri atėjusi plačiai atidaro visus langus, atrodo, jog tą tvaiką skleidžia baldai ir sienos, tad kova beviltiška, o ir Lidija, tiesą pasakius, dabar pasirodo vis rečiau ir rečiau. Vakarop, padvelkus gaiviam vėjeliui, Rikardas Rejišas vėl išeina iš namų, atsisėda parkelyje ant suoliuko ne per toli, bet ir ne per arti nuo senukų, atiduoda jiems rytinį, jau perskaitytą laikraštį, tai vienintelis jo labdaros aktas, anaiptol ne išmalda, todėl kad jie neprašo išmaldos, jis dovanoja jiems popieriaus lakštus, primargintus žinių ir naujienų, irgi neprašytų, tad jūs patys spręskite, katras iš tų dviejų veiksmų būtų tauresnis, jeigu tektų rinktis jums. Jei paklaustume Rikardą Rejišą, ką visą tą laiką jis veikė namie vienui vienas, jis nežinotų ką atsakyti ir tik patrauktų pečiais. Galimas daiktas, pamiršo, jog skaitė, rašė eilėraščius, slankiojo koridoriais, buvo išėjęs į balkoną pažiopsoti į kiemuose išdžiaustytus skalbinius, baltas paklodes, rankšluosčius, į vištidę, į naminius gyvūnėlius, kates, snūduriuojančias paunksnėje ant tvorų, bet nepastebi nė vieno šuns, nes, tiesą pasakius, ne tiek daug to turto, kurį vertėtų saugoti. Paskiau jis vėl skaito, rašo eilėraščius, taiso juos, sudrasko į skutus tuos, kurių nėra prasmės saugoti – kaip matote, ir vienur, ir kitur žodis tas pats, bet prasmė nebe ta. Palaukęs, kol nuslūgs karštis ir padvelks pirmasis gaivus pavakario vėjelis, leisdamasis laiptais susitinka pirmojo aukšto kaimy-

nę, laikas užrišo piktus liežuvius, paversdamas perniek visas paskalas, tad dabar namuose įsiviešpatavo santarvė ir geros kaimynystės dvasia, Ar vyras geriau jaučiasi, klausia jis, ir kaimynė atsako, Ačiū jums, pone daktare, daug geriau, kokia laimė, stačiai stebuklas, o ko gi daugiau mes trokštame, tik laimės ir stebuklų, nors tik atsitiktinumo dėka kaimynystėje apsigyveno gydytojas ir atsitiktinumo dėka pasitaikė namie, kai kaimynui užkietėjo viduriai, Ar nusilengvino, Ir dar kaip, pone daktare, ačiū Dievui, per abu galus, toks gyvenimas, ta pati ranka išrašo vidurių paleidžiamuosius ir rašo neprilygstamus ar bent jau pakenčiamus eilėraščius, *Džiaukis saule, jei šviečia saulė, gėlėmis, jei žydi gėlės, laime, jei šypsosi laimė.*

Senukai skaito laikraštį, mes jau žinome, jog vienas jų nekerta rašto ir todėl berte beria pastabas, reiškia savo nuomonę, nes kitaip neįmanoma išlaikyti pusiausvyros, jeigu vienas išmano, kitas dar paaiškina, Žinai, kai pasiklausai apie tą Pusprotį Šešiašimtį – iš juoko gali nukeipti, Aš jį jau seniai pažįstu, dar nuo to laiko, kai jis tarnavo tramvajų bendrovėje vairuotoju, tuomet turėjo nikį užlėkti ant vežimų, Štai čia rašo, jog už tai trisdešimt aštuonis kartus sėdėjo kalėjime, kol galiausiai bendrovė jį atleido, nes jis nežadėjo pasitaisyti, Taip, tai buvo tikras karas, bet aš neteisinu ir vežėjų, jie irgi būdavo kalti, niekada neskubėdavo, neragindavo arklių, tegu sau kėblina, o Pusprotis Šešiašimtis skambina ir skambina, kol galiausiai, apsiputojęs iš pykčio, netenka kantrybės ir trinkt patrinkt, erzelynė, prisistato policija, visus tempia į nuovadą, Dabar Pusprotis Šešiašimtis pats vežėjauja ir amžinai pjaunasi su ankstesniais savo bendradarbiais, kurie daro jam tą patį, ką jis darydavo kitiems, Ne veltui sakoma, nekask kitam duobės, nes pats įkrisi, užbaigia senukas, kuris nekirto rašto ir todėl troško reikšti savo nuomonę glausta ir turininga išmintimi, skirta – kaip ir vidurių paleidžiamieji – greitam ir veiksmingam vartojimui. Sėdėdamas ant to paties suoliuko – retas atvejis, tačiau šiandien visi kiti užimti, – Rikardas Rejišas suvokia, jog pokalbis toks platus tik todėl, kad

norima jį apšviesti, ir klausia, O kodėl jis pravardžiuojamas Puspročiu Šešiašimčiu, ir beraštis senukas atsako, Dirbdamas tramvajų bendrovėje, jis buvo įrašytas šeši šimtuoju numeriu, o dėl savo kvailo nikio pelnė Puspročio pravardę, taip ir prilipo jam ta pravardė – Pusprotis Šešiašimtis, Taigi, taigi. Senukai vėl imasi laikraščio, o Rikardas Rejišas duoda valią mintims, Kokia pravardė tiktų man, Daktaras Poetas, Stumtraukis, Spiritistas, Eiliakalys, Šachmatininkas, Kambarinių Kazanova, Mėnesienos Sonata, Bedalis, staiga tarė senukas, skaitąs laikraštį, taip šaukė vieną smulkų vagišių, kišenvagį, kurį nutvėrė už rankos, visai galimas daiktas, jog Bedalis vardu pavarde iš tikrųjų buvo Rikardas Rejišas, likimas nežiūri vardo. Senukai labiausiai domisi kasdienėmis istorijomis, tragiškomis ir įspūdingomis, visokiausiomis suktybėmis, plėšimais, užpuolimais vakaro sambrėškiu, dvasios nuopuoliais, nusikaltimais, į kuriuos pastūmėja neviltis arba aistra, kiparisų* šešėliais, žmogžudystėmis, pamestais naujagimiais, automobilių nelaimėmis, dvigalviais veršeliais, kale, išmaitinusia kačiukus, bent jau ta kalė buvo ne Ugolina, surijusi savo vaikus. Dabar juodu įšneko apie tokią Mikasą Saloją, kurios tikras vardas – Marija de Konseisanu, šimtą šešiasdešimt kartų teistą už vagystę ir jau kelis kartus tremtą į Afriką, taipgi apie tokią Žuditą Melesas, apsišaukusią grafiene de Kaštelu Meljor, iš vieno Respublikos nacionalinės gvardijos leitenanto išviliojusią pustrečio tūkstančio eskudų, po pusės šimtmečio tie pinigai atrodys menki, bet mūsų sunkiais laikais – tai didelis turtas, pasakytų moteriškės iš Benaventės, už dešimt milreisų dirbančios nuo tamsos iki tamsos, tad paskaičiuokite, išeina, jog tokia Žudita Melesas, apsišaukėlė grafienė de Kaštelu Meljor, mainais į dievaižin ką, o veikiau – aišku už ką, įsidėjo į kišenę du šimtus penkiasdešimt Mikasos, kilusios iš Borda d'Agvos kaimo, gyvenimo ir darbo dienų, neskaičiuojant nedarbo ir bado dienų, o jų irgi

* Kiparisas – kapinių medis; užuomina į M. Delibeso (Miguel Delibes, 1920) romaną „La sombra del ciprés es alargada" (1947, „Kipariso ilgas šešėlis").

nemaža. Visa kita ne taip įdomu. Na, kaip ir buvo pranešta, įvyko Žokėjų klubo šventė, kurioje dalyvavo keli tūkstančiai žmonių, nieko nuostabaus, kad jų tiek daug – kas jau kas, o mes tikrai žinome, kaip portugalams patinka šventės, atlaidai ir kelionės į šventąsias vietas, Rikardas Rejišas, kad ir koks pagonis, ir tas važiavo į Fatimą, – ir ypač kai išeina kalba apie labdarą, kaip šiuo atveju, kai visi trokšta padėti savo artimui, nukentėjusiems nuo potvynio ribatežiečiams, tarp kurių yra ir mūsų minėtoji Mikasa de Benaventė, gausianti savo dalį iš visų surinktų pinigų – keturiasdešimt penkių tūkstančių septynių šimtų penkiasdešimt trijų eskudų ir pusšešto sentavo, tai ne galutiniai duomenys, nes dar reikės sumokėti mokesčius, ir nemažus. Šiaip ar taip, darbas nenuėjo veltui, šventė buvo prašmatni ir turininga, koncertavo Respublikos nacionalinės gvardijos orkestras, tos pačios gvardijos du kavalerijos eskadronai demonstravo jojimo ir puolimo meną, mūdravo Tores Novaso kavalerijos mokyklos kursantai, ne kartą griuvo neišlaikę įtampos Ribatežaus žirgai, žirgai, bet ne vyrai, nors ir tie buvo vaikomi ir verčiami ant žemės, na o *nuestros hermanos** atstovavo – ne už dyka – Sevilijos ir Badachoso pikadorai, tam tyčia atvykę į mūsų tėvynę, pasikalbėti su tėvynainiais ir išgirsti žinių nusileido į areną kunigaikščiai Alba ir Medinaselis, apsistoję Bragansos viešbutyje, duodami įspūdingą iberų solidarumo pavyzdį, – Ispanijos didiku geriausia būti Portugalijoje.

Pasaulyje beveik nieko nauja, Prancūzijoje tebevyksta streikai, streikuoja jau beveik pusė milijono, vadinasi, netrukus žlugs Albero Saro vyriausybė, ir Leonas Bliumas sudarys naują. Tuomet streikų sumažės, ir bus toks įspūdis, jog naujoji vyriausybė patenkino darbininkų reikalavimus. Tuo tarpu Ispanijoje, kur Sevilijos ir Badachoso pikadorai tikriausiai nebegrįžo, pasikalbėję su kunigaikščiais, pareiškusiais, *Aquí nos respectan como si fuéramos grandes de Portugal, sino más,*

* Mūsų broliams, tai yra ispanams *(isp.)*.

*resten ustedes con nosotros, iremos a garrochar juntos**, Ispanijoje streikininkai dygsta kaip grybai, ir Largas Kabaljeras nesiliauja grūmojęs ir laidęs grasinimų, kurie išversti skamba maždaug šitaip, Gaivališki bruzdėjimai, kartais pereinantys į smurtingus veiksmus, neišvengiamai kyla iki tol, kol vyriausybė neremia darbininkų klasės, taip jis pasakė, ir jis taip sako todėl, jog palankiai į juos žiūri, arba todėl, jog tai tiesa, ir todėl mums reikia ruoštis blogiausiam dalykui. Geriau vėliau negu niekad, bet, kita vertus, kadaise kažkas yra pasakęs, vis geriau daryti ką nors, nei nedaryti nieko, ir auka tik tada turi prasmę, jeigu ji padaryta iš geros širdies, o kokios širdies yra anglai, galima spręsti iš to, kaip jie, neseniai palikę etiopus liūdno likimo valiai, dabar ploja jų imperatoriui, taigi pasitvirtina sena išmintis, jog, arklius išvogus, rakina tvartą, ir jeigu jūs, mielasis pone, norite žinoti mano nuomonę, aš jums pasakysiu tiesiai šviesiai, kad visa tai – grynų gryniausia apgavystė. Tad nėra ko stebėtis, jog, daktarui nuėjus namo, senukai maloniai sau šnekučiuoja Šventosios Kotrynos kalvoje, šnekučiuoja apie žvėris, apie baltąjį vilką, pasirodžiusį Riodadeso apylinkėse, netoli San Žoano da Peskeiros, vietinių žmonių vadinamą Balandėliu, ir apie liūtę Nadią, įkandusią į koją fakyrui Blakamui Kolizėjuje, spektaklio metu, visiems matant, ir iš to aišku, jog dievaži pavojinga būti cirko artistu. Jeigu Rikardas Rejišas būtų truputį palūkėjęs, būtų galėjęs pasinaudoti proga ir papasakoti apie kalę Ugoliną, taip papildydamas plėšrūnų galeriją – vis dar nesumedžiotas vilkas, liūtė, gavusi atitinkamą porciją kvaišalų, ir pagaliau kalytė, šunyčių ėdikė, Balandėlis, Nadia ir Ugolina, nė vieno bevardžio, tad anaiptol ne vardas svarbu, kai norima suvokti, kuo žvėrys skiriasi nuo žmonių.

Vieną rytą Rikardas Rejišas tebesnūduriuodamas – nepamirškime jo neseniai įsigyto įpročio rytmečiu pasilepinti lovoje – išgirdo šaudant karo laivus Težo upėje, paleido dvide-

* Čia mes gerbiami taip, lyg būtume Portugalijos didikai, netgi labiau, likite su mumis, eisime drauge smaigstyti bulių *(isp.)*.

šimt vieną šūvį, neskubėdami, su pauzėmis, kad būtų iškilmingiau, kiekvienąsyk sudrebindami langų stiklus, ir iš pradžių jam dingtelėjo mintis, jog bus prasidėjęs naujas karas, bet paskiau prisiminė vakar skaitęs, jog Birželio dešimtoji – Tautos diena, proga pagerbti mūsų prosenius ir tautą, kurios laukia dideli žygiai ir didi ateitis. Apsnūdęs jis apskaičiuoja savo jėgas, ar pajėgtų vienu šuoliu išnerti iš po sumaigytų paklodžių, plačiai atlapoti langus, idant kambariuose laisvai atsilieptų paskutinieji iškilmingų salvių aidai, didvyriškai išvaikydami juose užsiglaudusias šmėklas, nušluodami akiai nepastebimus pelėsius, koktų jų tvaiką, tačiau, apie tai bemąstant ir pačiam vienam besvarstant, nuščiuvo paskutiniai oro virpesiai ir didi tyla vėl apgaubė Šventosios Kotrynos kalvą, Rikardas Rejišas vėl užsimerkė ir užsnūdo, visada taip atsitinka, kai gyvenimas pakrypsta kreiva vėže, miegame, kai reikėtų būdrauti, išvykstame, kai reikėtų atvykti, uždarome langą, kai reikėtų jį atidaryti. Vėliau, jau grįždamas iš pietų, prie Kamoenšo paminklo jis pastebėjo gėles, kurias padėjo patriotų draugijos pagerbdamos didį epinį poetą, apdainavusį tautos dorybes, – akivaizdus įrodymas, kad mes nusikratėme niūraus liūdesio, kuris mus slėgė šešioliktajame amžiuje, ir nūnai, patikėkite, esame visa kuo patenkinti, šį vakarą čia aikštėje užžiebsime prožektorius, idant ponas Kamoenšas būtų nutviekstas nuo galvos iki kojų, ką aš sakau, – idant būtų lyg atsimainęs nuo akinančios šviesos, juk žinome, jog poetas buvo aklas dešine akimi, didelio čia daikto, turėjo dar ir kairę, jos visiškai pakanka, kad galėtų mus pamatyti, o jeigu jūs manote, jog šviesa per stipri, pasakykite, mums, iš prigimties pripratusiems prie aklinos tamsos, vieni niekai ją susilpninti, o ir visai užtamsinti. Jeigu tą vakarą Rikardas Rejišas išeitų iš namų, Kamoenšo aikštėje susitiktų su Fernandu Pessoa, atėjusiu pasėdėti ant suoliuko ir pakvėpuoti gaiviu oru drauge su miestiečių šeimomis ir viengungiais, ištroškusiais vėsos ir ramybės, ir būtų šviesu kaip dieną, veidai tarytum spinduliuotų džiaugsmu, būtų aišku, jog tai Tautos

diena. Galimas daiktas, ta proga Fernandas Pessoa panūsta padeklamuoti Kamoenšui paskirtą eilėraštį *Žinia* ir po kurio laiko susivokia, jog eilėraštyje *Žinia* nėra nė eilutės apie Kamoenšą, negali būti, argi tai įmanoma, ir vis dėlto tai teisybė, nuo Odisėjo iki karaliaus Sebastijono neapeitas nė vienas didžiavyris, nepamiršti nė pranašai Bandara ir Vieira, o apie Kamoenšą, apie Vienakį, nė žodelio, ir, išvydus tą riktą, spragą, tuštumą, Fernandui Pessoa ima drebėti rankos, ir sąžinė jį klausia, Kodėl taip atsitiko, – pasąmonė nežino ką atsakyti, tuomet Luisas de Kamoenšas nusišypso bronzinėmis lūpomis, nusišypso taip gudriai, kaip gali nusišypsoti nebent senių seniausiai miręs žmogus, ir atsako, Iš pavydo, mano mielasis Pessoa, betgi liaukitės, nesikrimskite, ten, kur dabar mudu abu esame, tai nebeturi jokios reikšmės, vieną dieną jūsų bus šimtąsyk išsižadėta, kitą dieną jūs pats norėsite, kad jūsų išsižadėtų. Tuo metu Šventosios Kotrynos gatvėje, antrajame aukšte, Rikardas Rejišas bando sukurti eilėraštį Marsendai, kad ateinančios kartos negalėtų prikišti, jog Marsenda be reikalo pasirodė jo gyvenime, *Apraudu šią vasarą, laistau gėles ašaromis, kai atgalia atmintim jas menu jau nuvytusias,* taip prasidės ši odė, niekas ir nesusiprotės, jog ji skirta Marsendai, bet argi ne todėl, kaip žinia, dažniausiai mes imame kalbėti apie horizontą, nes tai pats trumpiausias kelias į širdį. Po pusvalandžio, po valandos ar po daugelio valandų, nes, rašant eiles, laikas arba lekia, arba sustoja, vidurinioji odės dalis įgauna formą ir prasmę, dabar tai nebe rauda, kaip atrodė iš pradžių, o blaivus susitaikymas su tuo, jog kitos išeities nėra, *Mindamas metų slenksčius, grimztu į tamsą, leidžiuos į aidžią bedugnę, atsisveikinęs su gėlėmis.* Miega miestas kietu paryčio miegu, užgeso prožektoriai aplink Kamoenšo statulą, nes nėra prasmės šviesti, kai niekas nebežiūri, Fernandas Pessoa, grįžęs namo, sako, Jau parėjau, močiut, ir tuo metu eilėraštis prieina pabaigą, užsibaigia sunkiai, vargingai – kabliataškiu, kurį Rikardas Rejišas deda atkala širdimi, ilgai ir atkakliai kovojęs, nes, kaip žinia, norėjo jį padėti kitur, bet

norom nenorom nusileidžia, o mes pabandykime įminti, kur jį norėjo padėti, pabandykime, savaip prisidėdami prie kūrybos akto, *Nuskyniau rožę, taip likimas lėmė man, Marsenda, tegu verčiau ji vysta ant mano krūtinės, kol žemė sukasi draug su mumis atgal į naktį grįždama.* Rikardas Rejišas nenusirengęs atsigulė ant lovos, kairę ranką padėjęs ant popieriaus lakšto, jeigu neatsibusdamas užmigtų amžinu miegu, žmonės pagalvotų, jog tai jo testamentas, paskutinė valia, atsisveikinimo laiškas, ir nesuprastų, kas tai, netgi perskaitę, nes paprastai nebūna moterų Marsendos vardu, tas žodis atkilęs iš kito pasaulio, iš kito krašto, ne vardas, o gramatinė forma, panašiai kaip Blimunda*, dar vienas vardas, laukiantis moters, kuri jį turės, na o Marsenda susilaukė savojo, tik ji toli.

Kai pirmąsyk sudrebėjo žemė, Lidija gulėjo šalia, toje pačioje lovoje. Trumpas, staigus smūgis stipriai sukrėtė namą nuo pamatų iki stogo ir nurimo išvaręs ant laiptų klykiančias kaimynes ir palubėje lyg švytuoklę įsiūbavęs sietyną. Dabar, nuslūgus didžiajai baimei, gana nešvankiai skambėjo balsai gatvėje, sklandantys nuo vieno lango prie kito per visą miestą, savo akmenyse, ko gero, tebesergstintį siaubingą kitų žemės drebėjimų atminimą, nebeištveriantį kraupios tylos, stojusios iškart po smūgio, tada, kai apmirusią sąmonę perveria mintis, Ar viskas prasidės iš naujo, ar aš žūsiu. Rikardas Rejišas ir Lidija nesikėlė. Gulėjo nuogi, aukštielninki, nelyginant parverstos statulos, neužsidengę netgi paklode, ir jeigu iš tikrųjų juodu užkluptų mirtis, jiedu pasiduotų nesipriešindami, nes vos prieš kelias minutes atšlijo vienas nuo kito, įsitempę, atvira burna gaudydami orą, vis dar drėgni nuo prakaito ir intymių išskyrų, tankiai plakančiomis širdimis, kurių tvinksniai atsiliepė kažkur viduriuose, gyvi kaip niekad, ir staiga sudreba lova, susiūbuoja baldai, subraška grindys ir lubos, ir tai anaiptol ne svaigulys, būdingas paskutinę orgazmo akimirką, suriaumoja žemės gelmės, Žūvame, tarė Lidija, bet neįsikibo į šalia gulintį vyriškį, kaip buvo

* J. Saramago romano *Memorial do convento* personažas.

galima to tikėtis, moterys silpnos, paprastai taip ir daro, kai tuo tarpu vyrai siaubo akimirką sako, Nieko baisaus, nusiramink, jau viskas praėjo, tiesą pasakius, taip jie ramina patys save, taip sako ir Rikardas Rejišas, drebėdamas iš baimės, ir jo teisybė, požeminis smūgis sukrėtė namą ir nurimo, kaip lygiai tais pačiais žodžiais jau buvo pasakyta anksčiau. Kaimynės, spiegusios ant laiptų, šiek tiek apsiramino, tačiau kalbėtis nenustojo, viena išėjo į gatvę, kita įsitaisė prie lango, tačiau abi šneka viena per kitą. Pamažu įsiviešpatauja ankstesnė ramybė, Lidija pasisuka į Rikardą Rejišą, o jis – į ją, jiedu vis dar apsikabinę, Nieko baisaus, pakartoja jis, ir ji nusišypso, tačiau jo žvilgsnis visiškai kitoks, iš jo aišku, jog ji galvoja anaiptol ne apie žemės drebėjimą, kurį laiką jiedu žiūri vienas į kitą, būdami greta ir sykiu taip toli vienas nuo kito, kiekvienas nugrimzdęs į savo mintis, nes ji staiga pasako, Man regis, aš nėščia, jau dešimt dienų, kai nesergu. Medicinos fakultete studentas atskleidžia žmogaus kūno paslaptis, mena organizmo mįsles, todėl jis supranta, ką daro spermatozoidai patekę į moters įsčias, kaip plaukia prieš srovę, kol pagaliau pasiekia gyvybės šaltinį, tiesiogine ir perkeltine prasme. Jis skaitė apie tai knygose, ir tai kaip paprastai pasitvirtino praktikoje, vis dėlto jis apstulbsta staiga pasijutęs Adomo kailyje, svarsto, kaip tai galėjo atsitikti, kai tuo tarpu Ieva, pati ne kažin ką išmanydama, bando jam išaiškinti tai, kas jai pačiai nelabai aišku. Jis bando laimėti laiko ir, lyg gerai nenugirdęs, klausia, Ką tu sakei, Nesergu, man regis, aš nėščia, ir vėl ji ramesnė už jį, ištisą savaitę tik apie tai ir galvoja, galbūt galvojo apie tai ką tik, kai pasakė, Žūvame, dabar būtų galima suabejoti, ar Rikardas Rejišas irgi įskaičiuotas į tą daugiskaitą. Jis laukia jos klausimo, pavyzdžiui, tokio, Ką man daryti, bet ji tyli, guli rami, pasistačiusi kelius, kad įdubtų pilvas, iš pažiūros – nėštumo nė mažiausios žymės, jei nesuprastume, ką reiškia tas mąslus, įdėmus žvilgsnis, įsmeigtas į tolį, lyg į horizontą. Rikardas Rejišas stengiasi surasti reikiamus žodžius, tačiau širdies gilumoje neranda nie-

ko, išskyrus abejingumą, svetimumą, lyg jausdamasis niekuo dėtas dėl tos bėdos, nors drauge laiko savo pareiga padėti jos nusikratyti. Jis jaučiasi kaip gydytojas, kuriam ligonė, atverdama širdį, sako, Ak, pone daktare, ką man daryti, aš nėščia, o dabar man neišeina gimdyti, gydytojas, aišku, negali patarti, Nebūk kvaila, darykis abortą, priešingai, jis privalo nutaisyti orią išvaizdą, atsižvelgdamas į aplinkybes, labai susirūpinti, Jeigu jūs, ponia, ir jūsų vyras nesisaugojote, visai galimas daiktas, jog pastojote, bet vis dėlto palaukime dar keletą dienų, gal paprasčiausiai vėluoja mėnesinės, taip kartais atsitinka. Vis dėlto Rikardas Rejišas negali kalbėti tokiu veidmainiškai nešališku tonu, šiaip ar taip, jis – tėvas, tikras tėvas, nes, kaip žinia, paskutiniu metu Lidija nesimylėjo su jokiu kitu vyru, išskyrus jį, o jis aiškiai neišmano, ką jam daryti. Pagaliau, be galo apdairiai, pasverdamas kiekvieną žodį, ima dalyti atsakomybę, Reikėjo pasisaugoti, anksčiau ar vėliau taip ir turėjo atsitikti, tačiau Lidija neklausia pasinaudojusi proga, Kaipgi aš galėjau saugotis, jeigu jis niekada neištraukdavo lemiamą akimirką, niekada neapsimaudavo tų gumyčių, beje, tai ir nesvarbu, ji pasako nebent, Aš nėščia, šiaip ar taip, tokie dalykai nutinka kone visoms moterims, juk ne žemės drebėjimas, nors galų gale mirties sunku išvengti. Tuomet Rikardas Rejišas apsisprendęs klausia, ką ji ketina daryti, visokioms dialektikos plonybėms nėra laiko, jo vos pakanka, tikintis neigiamo atsakymo, tiesiai šviesiai paklausti, Ar nori išsaugoti kūdikį, – kaip gera, jog nėra pašalinių, niekas nenusiklausys, to dar betrūko, kad kas nors imtų ir apkaltintų Rikardą Rejišą skatinimu nusikratyti kūdikio, ir, kai teisėjas, baigęs liudytojų apklausą, atsistoja ruošdamasis paskelbti teismo nutartį, Lidija, žengusi į priekį, pareiškia, Taip, noriu. Tuomet Rikardas Rejišas pirmą kartą pajunta, lyg kažkas pirštu būtų prisilietęs prie širdies. Ne, ji nesuskausta, nekrūptelėja, neapmiršta, tai kažkoks keistas, su niekuo nepalyginamas jausmas, lyg būtų pirmąsyk susidūrę dviejų skirtingų galaktikų atstovai, abu – žmonės, tačiau ne-

suvokiantys, kad jie panašūs, arba – o tai dar blogiau – suvokiantys, kad jie skirtingi. Kas yra dešimties dienų embrionas, mintyse klausia save Rikardas Rejišas ir neranda atsako, nes per visą gydytojo gyvenimą nė karto savo akimis nematė to mikroskopinio ląstelių dauginimosi proceso, o tai, ką skaitė knygose, pamiršo, todėl nieko daugiau nemato, tik rimtą tylinčią moterį, iš profesijos – kambarinę, netekėjusią, vardu Lidija, nuoga krūtine ir pilvu, bet vos pridengta, lyg saugančia paslaptį gakta. Jis stipriai ją apkabino, ji prisiglaudė, lyg pasijutusi pagaliau apginta nuo viso pasaulio, staiga nukaito, staiga tokia laiminga, ir kaip drovi jaunamartė – tokių dar esama – paklausė, Ar jūs nesupykote, Kas tau šovė į galvą, ko man pykti, tačiau tie žodžiai nebuvo nuoširdūs, nes tą pačią akimirką Rikardą Rejišą apima baisus pyktis, Tai įkliuvau, taria jis sau, jeigu ji nepasidarys aborto, būsiu laimingas tėvas, turėsiu jį įsisūnyti, tai mano moralinė pareiga, neturėjau bėdos, nesitikėjau, kad man gali taip atsitikti. Lidija dar labiau prie jo prisiglaudžia, patogiau įsitaiso, kad jis galėtų stipriau ją apkabinti, ir nei iš šio, nei iš to, paprastai, nė kiek nesusijausminusi, ištaria šiuos neįtikėtinus žodžius, Jei nenorėsite jo įsisūnyti, nieko baisaus, jis bus nežinomo tėvo, kaip ir aš. Rikardo Rejišo akys pritvinksta ašarų – iš gėdos, iš širdgėlos, kas sugeba, tas tegu pasako, iš ko, – nesutramdomo, pagaliau nuoširdaus impulso pagautas, jis apkabino ją ir pabučiavo, tik pamanykite, karštai pabučiavo į lūpas, lyg nusikratęs sunkios naštos, gyvenime kartais taip atsitinka, mes manome, jog užplūdo aistra, o iš tikrųjų tai paprasčiausias dėkingumas. Fiziniam kūnui tokios plonybės nė motais, Lidija ir Rikardas Rejišas akimoju vėl susijungė vaitodami ir dūsaudami, naudodamiesi tuo, jog dabar, kai jau pasidarė vaikelį, nebėra ko saugotis.

Atėjo laimės dienos. Lidijai atostogos, kone visą dieną ji praleidžia su Rikardu Rejišu, pas motiną grįžta tik nakvoti – iš padorumo, kad nemaltų liežuviais kaimynės, kurios, nepaisant santarvės, įsiviešpatavusios po anksčiau minėtos

gydytojo paslaugos, nesiliovė tauškusios apie pono išdaigas su kambarine, beje, tokie dalykai – ne naujiena mūsų mielojoje Lisabonoje, tačiau daromi slapčiomis. Jeigu koks nors nuožmus dorovės sergėtojas pakištų mintį, jog ir dieną įmanoma daryti tai, kas paprastai daroma naktį, būtų galima atsakyti, jog anksčiau, pavasarį, nebuvę laiko kaip ir kiekvienais metais iš pagrindų apsišvarinti, kad Velykų rytą namai atgytų po ilgo žiemos įmygio, todėl daktaro valytoja ateinanti ankstutėliai ir išeinanti temstant, ir triūsianti iš rankų nepaleisdama plunksninės šluotelės ir skudurėlio, šluotos ir grandyklės, – ir dabar pakanka liudytojų, galinčių tai patvirtinti. Kartais langai užsidaro, staiga stoja įtempta tyla, betgi tai savaime suprantama – žmonėms reikia pailsėti prieš griebiantis kito darbo, nusirišti skarelę, prasivėdinti drabužius, atsipūsti nuo saldaus nuovargio. Namuose Didysis Šeštadienis, skaistus Velykų sekmadienis, ir už visa tai reikia dėkoti šiai darbščiai moteriai, kukliai tarnaitei, nes, vos jai pridėjus rankas, viskas nušvinta ir sutviska, taip nebūta nė tuomet, kai čia gyveno dona Lujiza ir Apeliacinio teismo teisėjas su visu pulku tarnaičių, kambarinių ir virėjų, nespindėjo visa savo šlove sienos ir baldai, teesie palaiminta Lidija tarp moterų, ir jeigu Marsenda čia gyventų kaip teisėta žmona, nieko panašaus ji nesugebėtų padaryti, ką ji sugebėtų su nudžiūvusia ranka. Dar prieš kelias dienas čia atsidavė drėgme, pelėsiais, dulkėmis, sudususiomis šiukšlėmis, o šiandien saulės šviesa užlieja pačius nuošaliausius kampelius, atsispindi langų stikluose, žėrinčiuose tarytum krištolas, užtvindo įvaškuotą parketą, lubos, ir tos tviska tvaska margais atšvaitais, pro langus įspindus saulei, visas butas lyg žvaigždutėmis nusagstytas dangaus skliautas, stačiai rojus, deimantas kito deimanto vidury, ir visas tas stebuklas, išliaupsintas ir iškeltas į padanges, – tiesiog paprasčiausio švarinimosi padarinys. Tikriausiai neatsitiktinai Lidija ir Rikardas Rejišas taip dažnai mylisi, su tokiu nepakartojamu pasimėgimu atsiduoda ir ima, beje, labai įdomu, kas gi jiedviem atsitiko, jog jiedu ūmai pasida-

rė tokie godūs ir dosnūs kūno malonumų, gal užkaito nuo vasaros karščių, gal tas mažytis embrionas, užsimezgęs įsčiose po eilinės, ne tokios aistringos sueities, iš naujo sužadino aistrą, čia tai bent, mūsų dar nėra pasaulyje, o mes jau imame jį valdyti.

Deja, ne veltui sakoma, kaip gerai, taip neilgai. Pasibaigė Lidijos atostogos, gyvenimas sugrįžo į senas vėžes, nuo šiol ji vėl ateis tik gavusi išeiginę, kartą per savaitę, ir dabar, netgi tada, kai saulė įspįsta pro atvirą langą, šviesa kitokia nei anksčiau, drumzlina, dulsva, blausi, ir pro laiko sietą vėlei sijojasi neapčiuopiamos dulkės, apnešančios kūnų apybraižas ir veidų bruožus. Vėlai vakare, eidamas gulti ir klodamasis lovą, Rikardas Rejišas beveik nebejžiūri priegalvio, ant kurio paguldys galvą, o rytą negali atsikelti, kol, sprindis po sprindžio apsičiupinėjęs visą kūną, neįsitikina, jog iš jo šis tas dar atliko, tarytum plataus ir gilaus rando subjaurotas piršto atspaudas. Vieną tokį vakarą į duris pasibeldė Fernandas Pessoa, jis pasirodo ne tada, kai reikalingas, bet pasirodęs pasidaro reikalingas, Kur buvote pradingęs, maniau, kad jau niekada jūsų nebepamatysiu, tarė jam Rikardas Rejišas, ir šis atsakė, Retai beišeinu, labai lengvai pasiklystu kaip kokia nukvakusi senolė, laimė, jog dar prisimenu Kamoenšo paminklą ir galiu pagal jį susigaudyti, kur esu, Duok Dieve, kad jo nenukeltų, nes dabar tie, kurie sprendžia šiuos reikalus, stačiai pasiuto, jūs tik pažiūrėkite, kas atsitiko Laisvės prospekte, ištisai nusiaubtas, Niekad ten nebeužsuku, nemačiau, kas ten darosi, Nukėlė ar jau ruošiasi nukelti Pinjeiraus Šagaso*, taipgi dievaižin kokio Žozė Lujišo Monteiraus statulą, Aš irgi nieko nesu apie jį girdėjęs, o štai Pinjeirus Šagasas to seniai nusipelnė, Verčiau patylėkite, jei nežinote, už kokius nuopelnus jam pastatytas paminklas, Štai man niekada nepastatys paminklo, jeigu tik jiems neprabils sąžinė, aš nesu iš tų, kuriems statomi paminklai, Sutinku su

* Pinjeirus Šagasas (Pinheiro Chagas, 1863–1925) – politikas ir žurnalistas, pirmosios porevoliucinės vyriausybės vadovas 1914 m.

jumis, nėra nieko baisiau, kaip tapti statula. Tegu jie stato paminklus karvedžiams ir politikams, aniems tai patinka, o mes – žodžio meistrai, žodžių nenuliesi iš bronzos, neiškirsi iš akmens, žodžiai yra žodžiai, ir baigta, Pažvelkite į Kamoenšą, kurgi jo žodžiai, Todėl jis ir paverstas rūmų plevėsa, Lyg kokiu d'Artanjanu, Bet kuri lėlė šauniai atrodys su špaga prie šalies, na o aš, pavyzdžiui, jau nebeprisimenu savo veido, Nepykite, galimas daiktas, jūs ir išvengsite prakeikimo, o jeigu neišvengsite kaip Rigoletas, galėsite bent puoselėti viltį, kad vieną gražią dieną nugriaus ir jūsų paminklą, kaip nugriovė Pinjeiraus Šagaso, perkels jį į kokią ramią vietelę arba apskritai padės į sandėlį, taip visuomet atsitinka, kai kas netgi ėmė reikalauti, kad nukeltų Šijado* statulą, Ir Šijadą, kuo gi jiems neįtiko Šijadas, Ogi tuo, jog buvo palaidūnas, ūžautojas ir visiškai netinka tame prašmatniame kvartale, kur pastatytas jo paminklas, Priešingai, vargu ar įmanoma jam surasti geresnę vietą, kaip galima įsivaizduoti Kamoenšą be Šijado, jiems abiem labai smagu drauge, juo labiau kad juodu ir gyveno tame pačiame šimtmetyje, nebent būtų galima pataisyti pozą, vienuolis turėtų stovėti atsigręžęs į epinį poetą ir ištiesęs jo pusėn ranką – lyg ką dovanodamas, bet nieku gyvu ne prašydamas, Kamoenšui nieko nereikia iš Šijado, Veikiau tarkime, jog kadangi Kamoenšo nebėra gyvo, mes negalime jo paklausti, ko jam reikia, o ir jūs negalite numanyti, ko jis pageidavo. Rikardas Rejišas nuėjo į virtuvę užsiplikyti kavos, grįžo atgal į kabinetą ir, atsisėdęs priešais Fernandą Pessoa, tarė, Man visada nesmagu, kad negaliu jūsų pavaišinti kava, Įpilkite puodelį ir pastatykite man ant stalo, tarkitės, kad geriu su jumis, Niekaip negaliu apsiprasti su mintimi, kad jūsų nebėra, Matote, praėjo jau septyni mėnesiai, pakankamai laiko, kad prasidėtų naujas gyvenimas, ir jūs, kaip gydytojas, tai išmanote kur kas geriau už mane, Ar jūsų žodžius turėčiau suprasti kaip subtilią užuominą, Kokią subtilią užuominą galėčiau jums pakišti, Nežinau, Šian-

* Šijadas (Antonio Ribeiro Chiado, 1520–1591) – portugalų dramaturgas.

dien jūs per daug imate viską į širdį, Gal todėl, jog mudu šnekėjome apie paminklus, apie jų nukėlimą, apie tai, kokie netvarūs mūsų jausmai, beje, ar jūs žinote, kas atsitiko, pavyzdžiui, su Disko metiku, Kokiu disko metiku, Su Disko metiko statula, stovėjusia Prospekte, Aha, prisimenu, nuogas berniūkštis, apsimetantis graiku, Tai va, jį irgi nukėlė, Kodėl, Pasakė, kad jis atrodo labai moteriškas, girdi, toks nesubrendęs efebas, girdi, dvasinės higienos sumetimais būtina pašalinti iš akių begėdiškai nuogą figūrą, Nesuprantu, kas čia bloga, jeigu berniūkštis nerėžė akių itin dideliais lyties organais, jeigu atitiko visus padorumo ir proporcijų reikalavimus, Nežinau, kas čia bloga, tačiau, tiesą pasakius, tie lyties organai, jūsų žodžiais tariant, nors ir ne per daug rėžė akis, vis dėlto buvo pakankamai dideli, kad būtų rodomi kaip vaizdinė priemonė per anatomijos pamoką, Betgi, kaip jūs minėjote, jis buvo labai moteriškas, nesubrendęs efebas, Taigi, Vadinasi, jis papiktino visuomenę organų menkumu, o ne didumu, Aš tik stengiuosi kaip galima nuosekliau jums perpasakoti mieste sklindančias paskalas, Mano mielasis Rejišai, ar jums neatrodo, jog portugalai pamažu kraustosi iš proto, Ką gali jums, vietiniam, atsakyti žmogus, tiek metų praleidęs toli nuo tėvynės.

Baigęs gerti kavą, Rikardas Rejišas svarstė, ar nereikėtų perskaityti Marsendai paskirto eilėraščio, prasidedančio žodžiais, *Apraudu šią vasarą*, tačiau tuo metu, kai galutinai apsisprendęs jau kėlėsi nuo sofos, Fernandas Pessoa, nelinksmai šypsodamas, paprašė, Na, pralinksminkite mane, papasakokite, kokių dar paskalų esate girdėjęs, ir Rikardas Rejišas, ilgai nesvarstydamas, per daug negalvodamas, trim žodžiais pranešė pačią svarbiausią ir begėdiškiausią naujieną, Aš būsiu tėvas. Fernandas Pessoa pažvelgė į jį apstulbęs, paskiau nusikvatojo, negalėdamas juo patikėti, Juokaujate, ir Rikardas Rejišas gana šaltai atsakė, Nieko panašaus, be to, nesuprantu, ko jūs taip stebitės, jeigu vyras tam tikrą laiką guli lovoje su moterimi, yra didelė galimybė pasidaryti vai-

ką, kas šiuo atveju ir atsitiko, Katra gi bus motina, jūsų Lidija ar jūsų Marsenda, jeigu, aišku, nepasirodė trečia – iš jūsų galima tikėtis visko, Trečios moters nėra, o Marsendos aš nevedžiau, Aha, vadinasi, susilaukti vaikų su Marsenda jūs galite tik vedęs, Savaime aišku, kitaip ir būti negali, juk jūs puikiai suprantate, ką reiškia gerai išauklėta mergina iš geros šeimos, Su kambarine kur kas paprasčiau, ar ne, Visaip pasitaiko, Gerai pasakėte, prisiminkime, ką yra apie tai šnekėjęs Alvaras de Kamposas, labai dažnai apsijuokdavęs su viešbučių kambarinėmis, Aš ne tai turėjau galvoje, O ką tokio, Viešbučio kambarinė – irgi moteris, Negirdėta naujiena, padarius tokį atradimą, galima ir numirti, Jūs nepažįstate Lidijos, Aš visada kuo pagarbiausiai atsiliepsiu apie jūsų vaiko motiną, mano mielasis Rejišai, mano širdyje glūdi tikri pagarbos lobiai, o kadangi niekada nesu buvęs tėvas, man neteko švaistyti tų transcendentinių jausmų pilkai kasdienybei, Prašom neironizuoti, Jeigu netikėta tėvystė nebūtų taip pražūtingai paveikusi jūsų klausos, būtumėte suvokęs, jog mano žodžiuose nėra nė lašelio ironijos, Yra, nors, galimas daiktas, ja dangstote ką nors kita, Ironija visada ką nors dangstome, O ką gi ja dangstote dabar, Galimas daiktas, savotišką sielvartą, Tik nesakykite, jog jums graudu, kad neturite vaikų, Ką gali žinoti, Jūs netikite, Nepamirškite, kad aš – vienas didžiausių skeptikų, humoristas parašytų, jog aš – didžiausias skeptikas šiame ir kitame pasaulyje, netgi dabar aš nedrįstu apsimesti, jog ką nors jaučiu, Arba pajusti, jog apsimetate, ar ne, Miręs turėjau to atsisakyti, anoje pusėje esama dalykų, kurie mums draudžiami. Pirštais susiglostęs ūsus, Fernandas Pessoa paklausė, Jūs tebeketinate grįžti į Braziliją, Kartais man atrodo, kad aš jau ten, kartais – kad niekada nesu ten buvęs, Apskritai jūs plūduriuojate vidury Atlanto vandenyno – nei čia, nei ten, Kaip ir visi portugalai, Šiaip ar taip, turite puikią progą pradėti naują gyvenimą su žmona ir kūdikiu, Aš neketinu vesti Lidijos ir kol kas dar nesu apsisprendęs, ar įsivaikinsiu kūdikį, Mano mielasis Rejišai,

jeigu leisite man pasakyti savo nuomonę, pasakysiu jums, jog tai niekšybė, Visai galimas daiktas, kiek pamenu, Alvaras de Kamposas irgi imdavo skolon, bet skolų niekada negrąžindavo, Na, kad nereikėtų ieškoti kitų žodžių, pasakysiu jums, jog Alvaras de Kamposas buvo niekšas, Jūs niekada su juo nesutarėte, Kaip ir su jumis, Mes niekada nesutariame vieni su kitais, Tai neišvengiama, visi mes – tokie skirtingi, Nesuprantu, kodėl jūs tokių atgyvenusių pažiūrų ir taip mėgstate skaityti pamokslus, Mirusysis – iš esmės atgyvenęs savo laiką, jis nepakenčia tvarkos griovimo, Vis dėlto esu girdėjęs, kad jūs kovojote prieš tvarką, O dabar aš kovoju už tvarką, Vis dėlto, jei būtumėte gyvas ir atsidurtumėte mano kailyje – nepageidautinas kūdikis, žemesnio luomo žmona, ko gero, ir jus kamuotų abejonės, Tikrų tikriausiai, Niekšas, Gerai sakote, mano mielasis Rejišai, niekšas, Šiaip ar taip, aš nepamesiu Lidijos, Galimas daiktas, todėl, jog ji neprimeta jums jokių priedermių, Jūsų teisybė, ji man pasakė, kad aš galiu ir neįsivaikinti kūdikio, Kodėl, jūsų manymu, moterys tokios taurios, Ne visos, Savaime suprantama, betgi tik moterys sugeba būti tokios, Jūsų klausantis, galima pamanyti, jog toje srityje turite didelę patirtį, Patirtį žmogaus, stebėjusio jas iš šalies, Jeigu jūs tikrai manote, kad to pakanka, jūs labai klystate, su jomis reikia miegoti, daryti joms vaikus netgi tuo atveju, jeigu vaikams nelemta gimti, matyti, kaip jos liūdi ir džiaugiasi, kaip juokiasi ir verkia, kaip tyli ir šneka, reikia jas stebėti tomis akimirkomis, kai jos nesuvokia, jog yra stebimos, Ir ką gi regi patyrę vyrai, Mįslę, galvosūkį, labirintą, šaradą, Šarados – mano silpnybė, Moterys nepakenčia vyro silpnybių, Mano mielasis Rejišai, jūs nelabai mandagus, Atsiprašau, mano nervai zvimbia kaip vėjas telefono laiduose, Atleidžiu, Aš netekau darbo, ieškoti jo nenoriu, mano gyvenimas slenka tai čia bute, tai restorane, tai ant suoliuko skverelyje, lyg nebeturėdamas ko veikti, tik laukiu mirties, Tegu gimsta kūdikis, Tai ne mano valios darbas, aš nieko negaliu spręsti, jaučiu, jog tas kūdikis – ne mano, Jūs

manote, jog jo tėvas – ne jūs, Žinoma, tėvas – aš, bet visa bėda, kad iš tikrųjų yra tik motina, o tėvas – grynas atsitiktinumas, Būtinas atsitiktinumas, Be jokios abejonės, tačiau jis nebereikalingas nuo tos akimirkos, kai tik nebelieka būtinybės, jis nebereikalingas ir galėtų mirti iškart atlikęs savo priedermę, kaip kamanės patinėlis ar vabalas maldininkas, Jūs bijote moterų ne ką mažiau, nei kitados bijojau aš, Gal net daugiau, Ar negavote žinių iš Marsendos, Nė žodelio, bet užtat prieš kelias dienas paskyriau jai eiles, Abejoju, ar tikrai jai, Jūsų teisybė, ten tik minimas Marsendos vardas, ir tiek, norite, kad paskaityčiau, Nenoriu, Kodėl, Todėl, jog atmintinai moku visus jūsų eilėraščius – ir parašytuosius, ir tuos, kuriuos dar parašysite, nieko nauja juose nebus, išskyrus Marsendos vardą, bet ir jis veikiai išnyks, Dabar aš galiu pasakyti, kad jūs nelabai mandagus, Na, kadangi aš negaliu pasiteisinti nervais, paskaitykite pirmąsias eilutes, *Apraudu šią vasarą,* Na, o toliau bus taip, *laistau gėles ašaromis, kai atgalia atmintim jas menu jau nuvytusias,* Įspėjote, Na, matote, mudu viską žinome apie vienas kitą, ar veikiau aš viską žinau apie jus, Nejaugi nėra nieko tokio, kas priklausytų vien tik man, Ko gero, nieko. Fernandui Pessoa išėjus, Rikardas Rejišas išgėrė kavą, likusią kavinuke, – šaltą, bet gardžią.

Po kelių dienų laikraščiai pranešė, jog Pedagoginiame institute buvo suruoštas iškilmingas priėmimas dvidešimt penkiems vokiečių studentams, Hamburgo skyriaus Hitlerjugendo nariams, atvykusiems skleisti nacionalinio socializmo idėjų, ir jog studentai, vėliau aplankę parodą, skirtą dešimtosioms nacionalinės revoliucijos metinėms, Garbės knygoje paliko tokį įrašą, Mes – tuščia vieta, anot skubotų budinčio plunksnagraužio paaiškinimų, tokiu reikšmingu pareiškimu trokšdami pabrėžti, jog tauta nieko neverta, jeigu jai nevadovauja tautos žiedas, elitas, grietinėlė, jos išrinktieji. Įsidėmėkime, jog paskutinis žodis *išrinktieji* kilęs iš žodžio *rinkti*, o tokia atranka įmanoma tik per *rinkimus*, vadinasi, mūsų tauta valdoma tų kelių išrinktųjų, kuriuos patys išsirinkome,

jeigu, aišku, mums buvo leista juos išrinkti. Vis dėlto ir žiedas, ir grietinėlė skamba nei šiaip, nei taip, tad tegyvuoja prancūziškas žodis *elitas*, kol surasime geresnį atitikmenį, išmokę vokiečių kalbos. Ko gero, užsibrėžus tokį tikslą – mokytis vokiškai, buvo paskelbta, jog steigiama naujas sambūris *Portugalijos jaunimas*, kuris spalio mėnesį, prasidėjus jo renginių programai, savo gretose turės daugmaž du šimtus tūkstančių jaunuolių, ir tai bus mūsų jaunimo grietinėlė ir žiedas, iš kurio po kruopščių ir atsakingų atrankų gims elitas, valdysiąs mus vėliau, kai dabartinis išnyks pagal gamtos dėsnius. Jeigu Lidijai vis dėlto gims sūnus, o gimęs sugebės išgyventi, po kelerių metų galės kaip tikras luzitanas marširuoti paraduose, vilkėti dengiamosios spalvos apranga, grožėtis diržo spitėje išgraviruota raide S, kuria prasideda žodis *stengtis* ir Salazaro pavardė, kitaip sakant, stengtis Salazaro labui, vadinasi, jau dviem S, tai yra SS, romėniškai sveikintis ištiesdamas priekin dešinę ranką, na o Marsenda, kilusi iš geros šeimos, dar gali suspėti įsirašyti į OMEN* organizacijos moterų skyrių ir turės teisę sveikintis ištiesdama priekin dešinę ranką, laimė, kad paralyžiuota kairioji. Kad pasaulis išvystų, kokiu keliu žengia mūsų patriotinis jaunimas, rinktiniai Portugalijos Jaunimo atstovai keliaus į Berlyną ir ten, reikia manyti, turės progą pakartoti garsiuosius žodžius, Mes – tuščia vieta, ir stebėti Olimpines žaidynes, kur, savaime suprantama, padarys puikų įspūdį, vargu bau gali padaryti kitokį įspūdį tie žavūs ir išdidūs vaikinai, luzitanų tautos pasididžiavimas, mūsų šalies ateitis, žydintis medis, mosuojantis šakomis pro šalį žygiuojančiam jaunimui, Mano sūnus nevaidins tose komedijose, pareikš Lidija Rikardui Rejišui, ir sulig tais žodžiais po kokių dešimties metų įsiplieks ginčas, aišku, jeigu išgyvensime ligi to laiko.

---

* Obra das Mães pela Educação Nacional – Moterų veikimas tautos švietimo labui.

Viktoras nervinasi. Gautas atsakingas uždavinys, nieko bendra su įprastu darbu, kaip antai, įtariamųjų sekimas, viešbučių administratorių papirkinėjimas, pokalbiai su nešikais, iškart viską išklojančiais. Dešine ranka pasiglosto šlaunį, kad nurimtų širdis palietus kišenėje pūpsantį revolverį, paskiau pirštų galiukais atsargiai ištraukia iš vidinės švarko kišenės mėtinį saldainiuką. Be galo kruopščiai jį išvynioja, nes nakties tylumoje popierėlių šnarėjimas girdėti per dešimt žingsnių, aišku, tai labai neapdairu, nusižengimas saugumo taisyklėms, tačiau svogūnų tvaikas toks stiprus – greičiausiai nuo susijaudinimo, – kad lemiamą akimirką galima nubaidyti grobį, jo labiau kad ir vėjas pučia į tą pusę. Pasislėpę už medžių, įsispraudę tarpuvartėse, Viktoro parankiniai laukia ženklo tyliai prisėlinti ir žaibiškai įsibrauti į vidų. Jie nenuleidžia akių nuo lango, kuriame pro aklinai užtrauktas užuolaidas vos blėsuoja šviesos ruoželis – dar vienas sąmokslo įrodymas, nes kas gi uždangsto langus per tokį karštį. Vienas parankinis laiko rankoje dalbą, su kuria išlauš duris, kitas ant kairės rankos pirštų maunasi geležinį kastetą, juodu abu – nagingi vyrai, puikiai išmanantys savo amatą, visur, kur eina, palieka pėdsakus – nuplėštus vyrius ir sulaužytus žandikaulius. Priešiniu šaligatviu vaikščioja dar vienas agentas, vaikščioja nesislapstydamas, dėdamasis paprastu praeiviu, taikiu piliečiu, grįžtančiu namo, beje, jis čia ir gyvena, tačiau nebeldžia į duris belstuku, kad žmona įleistų į vidų, Šiandien

vėlokai pareini, duris atidaro per penkiolika sekundžių, bet ne raktu, o visrakčiu, nes gerai išmano savo amatą. Pirmoji kliūtis įveikta. Agentas jau prie laiptų, bet dar neturi įsakymo lipti aukštyn. Jo uždavinys – klausyti ir tuo atveju, jeigu bute pasigirstų įtartinas bruzdesys, – duoti žinią, tai yra išeiti į lauką ir pranešti Viktorui, idant šis nuspręstų, ką daryti. Mat Viktoras – operacijos smegenys. Tarpduryje sudūluoja agentas, užsirūko cigaretę – vadinasi, viskas gerai, name ramu, objektas apsuptame aukšte nieko neįtaria. Viktoras išspjauna saldainiuką, nes, prasidėjus susirėmimui ir stojus į grumtynes vyras prieš vyrą, galima užspringti. Visa burna įtraukia oro, mėgaudamasis mėtine gaiva, lyg jau būtų nebe Viktoras. Vis dėlto, vos žengus tris žingsnius, iš skrandžio vėl tvokstelėja neregima emanacija, ką gi, bent jau pravartu parankiniams, sekantiems įkandin viršininko, kad neišklystų iš kelio, visi eina vorele, išskyrus kitus du, kurie stebi langą, gavę įsakymą šauti be perspėjimo, jei tik grobis pabandys sprukti. Šešių vyrų būrys sėlina pėda į pėdą, kitaip sakant, žąsų žaru, o tai kur kas senesnis posakis nei paprastai vartojamas žodis „vorele", kapų tyla, atmosfera tokia įtempta, taip prisodrinta elektros, jog trūksta oro, visi be galo susijaudinę, net neužuodžia tvaiko, tvoskiančio nuo viršininko, toks įspūdis, jog dvokia jie visi kaip vienas. Štai jau prieina laiptų aikštelę, taip tylu, jog atrodo, kad namuose nė gyvos dvasios, kad visi miega, ir, taip tvirtai nepasikliaudamas gauta informacija, Viktoras įsakytų ne laužtis į vidų, bet trauktis, vėl imtis slapto sekimo, šnipinėjimo, klausinėjimo, papirkinėjimo. Viduje kažkas kostelėjo. Duomenys pasitvirtina. Viktoras įjungia žibintuvėlį, nukreipia šviesos pluoštą į duris, ir dalba dvišaku galu nelyginant kobra nusliuogia prie durų, įsikerta iltimis į plyšį tarp durų ir rėmo, laukia. Dabar Viktoro eilė. Likimas jo kumščio pavidalu keturis kartus smogia į duris, iš gerklės ištrūksta riksmas, Policija, dalba paleidžiama į darbą, byra šipuliai, džerška spyna, viduje girdėti, kaip virsta kėdės, bėgioja žmonės, aidi balsai, Nė iš vietos, rėkia Viktoras griausmingu balsu, pagaliau įveikęs susijaudinimą, staiga vi-

suose aukštuose įsižiebia šviesos, kaimynai nutaria dalyvauti šventėje, bet, nedrįsdami išeiti į tamsą, apšviečia sceną, kažkas, matyt, bandė atidaryti langą, gatvėje sudrioksi trys šūviai, dalba peršoka kitur, įsismelkia į plyšį prie apatinio vyrio, pagaliau pasiseka, durys sueižėja nuo viršaus iki apačios, dar du stiprūs spyriai, jos atsitrenkia į koridoriaus sieną, paskiau virsta ant šono, išgrauždamos griovį tinke, staiga viduje stoja kapų tyla, viskas baigta, nebėr išsigelbėjimo. Viktoras žengia į priekį su pistoletu rankoje, kartodamas, Nė iš vietos, du parankiniai dengia jį iš sparnų, kitiems pritrūksta vietos manevrams, ankštame koridoriuje jie negali išsiskleisti grandine, tačiau jie slenka į priekį, kai tik priešakinis būrys įsiveržia į nedidelį kambarį, kur atviras langas, stebėtojų saugomas iš lauko, žvelgia į gatvę, viduje stovi keturi vyrai iškėlę rankas ir nuleidę galvas, nugalėti. Viktoras džiaugsmingai surinka, Visi įkliuvo, visi įkliuvo, griebia nuo stalo paskleistus popiergalius, įsako pradėti kratą, liepia agentui su kastetu, kuris stovi be galo nuliūdęs, nes niekas nė neketino priešintis, taigi nepasisekė niekam kirsti į dantis, na, bent kartelį, nepasisekė, ir gana, Eik pažiūrėk, gal kas nors paspruko pro galines duris, ir jis išeina, girdėti, kaip rėkia pro virtuvės langelį, paskiau nuo gaisrinių kopėčių kolegoms, atkirtusiems kelią pasprukti, Ar niekas nepabėgo, ir tie jam atsako, jog taip, vienam pavyko pabėgti, rytoj savo raporte jie parašys, jog vienas pabėgo – galimi variantai, daržais, peršokęs per tvorą, arba stogais. Agentas su kastetu grįžta, ir Viktoras, iš jo rūgščios minos supratęs, kas atsitiko, pratrūksta taip staugti, nesitvardydamas iš pykčio, jog išsivadėja paskutiniai mėtų kvapo likučiai, Išsižiojėliai, žiopliai, taip puikiai buvo paspęsti spąstai, o kadangi suimtieji nesusivaldę šypsosi, nors ir blankiai, jis suvokia, jog bus pasprukęs svarbiausias asmuo, apsiputojęs šoka grasinti ir kamantinėti, kas jis per vienas ir kur pabėgo, Kalbėkite, o visus sušaudysiu, parankiniai nutaiko į juos savo pistoletus, agentas su kastetu mėgaudamasis krutina pirštus, bet tuomet pasigirsta režisieriaus balsas, Stop. Viktoras įsijausminęs nesugeba susivaldyti, trokšta išlieti šir-

dį, per daug rimtai žiūri į tą cirką, Kur tai matyta, kad dešimt vyrų nepajėgtų suimti penkių ir leistų pasprukti vadeivai, sąmokslo organizatoriui, bet įsiterpia geraširdiškai nusiteikęs režisierius, labai patenkintas, jog pavyko nufilmuoti sceną iš pirmo karto ir nebereikės visko kartoti iš naujo, Liaukitės, nesikarščiuokite, jeigu ir būtume jį sučiupę, mums būtų pritrūkę juostos, Betgi, pone Lopesai Ribeirai, policijai negarbė, kokia gėda mūsų organams, kaip sakoma, septynios boružės puolė vorą, o voras pabėgo, ne, ne voras, bet musė, mes – vorai, Duok jam ramybę, bene maža pasaulyje spąstų, iš vienų išspruko, į kitus įklius, dabar jis apsigyvens kokiame nors pensione, apsišarvavęs suklastotais dokumentais, tarsis, jog pagaliau saugus, betgi jis nė nenuvokia, kad į musę jau nusitaikęs kitas voras, to pensiono šeimininkės duktė, kaip surašyta scenarijuje, labai rimta mergelė, tikra tautininkė patriotė, apsuks jam galvą, pavergs širdį, moterys – grėsmingas ginklas, viena už kitą šventesnės, šitas režisierius, tiesą pasakius, – tikras išminčius. Jiems besišnekant, prieina operatorius, vokietis, atvykęs iš Vokietijos, ir sako, nors ir ne mūsiškai, bet režisierius, savaime aišku, supranta, *Ein gross plano do polizei*, supranta ir Viktoras, tučtuojau atsistoja tam tikra poza, asistentas taukštelėja barškyne, sušunka, Gegužės revoliucija, antras dublis, ar ką nors panašaus, ir Viktoras, grūmodamas pistoletu, pasirodo tarpdury, grėsmingai ir pašaipiai išsišiepęs, Visi įkliuvo, visi įkliuvo, tik dabar išrėkia tuos žodžius nebe taip karštai, nes bijo užspringti mėtiniu saldainiuku, kurį spėjo įsikišti į burną, kad ne taip dvoktų. Operatorius patenkintas, *Auf Wiedersehen, ich habe keine Zeit zu verlieren, es ist schon ziemlich spät,* Sudiev, aš neturiu laiko, jau gana vėlu, ir, kreipdamasis į režisierių, priduria, *Es ist Punkt Mitternacht*, Vidurnaktis, o Lopesas Reibeiras atsako, *Machen Sie bitte das Licht aus,* Užgesinkite šviesą, visa tai tariama pagal visas taisykles ir pateikiamas vertimas, nes mes tik dabar pradedame mokytis. Viktoras su savo būriu jau spėja nusileisti laiptais, varinas antrankiais surakintais suimtaisiais, policininkai taip sąmoningai atlieka savo pareigas, jog

rimtai žiūri netgi į šitą komediją, jeigu jau suėmė, nors ir juokais, – vadinasi, reikia nuvaryti ten, kur pridera.

Aptariami ir kiti antpuoliai. Portugalijai meldžiantis ir giedant šventas giesmes, nes atėjo bažnytinių švenčių, procesijų ir atlaidų metas, sproginėja petardos, šnypščia vynas, aidi klasikinė ir liaudies muzika, paskui šventųjų statulas plaukia būriai baltasparnių angelų per baisius karščius, kuriais dangus pagaliau atsiteisia už prailgusią žiemą, nors ir neatsisakydamas malonumo pagal metų laiką palepinti mus staigiomis liūtimis su perkūnijomis tuo metu, kai šventojo Liudviko teatre Tomas Alkaidė dainuoja Rigolete, Manon ir Toskoje, kai Tautų Lyga pagaliau nutaria imtis sankcijų prieš Italiją, kol anglai protestuoja prieš vokiečių dirižablio *Hindenburgas* skrydį virš savo fabrikų ir strateginių objektų, visi tik ir šneka apie tai, jog laisvasis miestas Dancigas, regis, pačiu artimiausiu laiku atsidursiąs Vokietijos teritorijoje. Dievai jų nematė. Tik žvalgi akis ir pirštas, įgudęs naršyti žemėlapių atlasus, sugebėtų aptikti juodą taškelį ir užrašą barbarų kalba, tad jo aneksija – dar ne pasaulio pabaiga. Mat, šiaip ar taip, jeigu nori išsaugoti ramybę savame krašte, nereikia kištis ne į savo reikalus – kaimynai vieni kitus apginkluoja, nuginkluoja, ko mums kvaršinti sau galvą, juk surengę šventę jie nė neketina kviestis mūsų į svečius. Štai visai neseniai pralėkė gandas, jog generolas Sanchurchas ruošiasi slapčia grįžti į gimtąją Ispaniją ir stoti priešaky monarchistų sąjūdžio, tačiau jis kuo skubiausiai pareiškė spaudoje, jog artimiausiu laiku neketina išvykti iš Portugalijos. Jis gyvena su visa šeima Montė Estorile, šventosios Leokadijos dvare, kur ramia sąžine galima mėgautis puikiu vaizdu į jūrą. Jeigu kas nors paklaustų mūsų, ką derėtų daryti tokiu atveju, vieni pasakytų, Eik gelbėti tėvynės, o kiti – Liaukis, niekur nevažiuok, gal bėdą nori prisišaukti ant galvos, beje, visiems mums priklauso nebent deramai atlikti svetingumo priedermę, mes taip ir darome, mielai svetindami kunigaikščius Albą ir Medinaselį, laiku radusius prieglobstį Bragansos viešbutyje, iš kur, jų žodžiais tariant, artimiausiu metu jie niekur neketina važiuoti.

Aišku, jeigu jie nesiruošia naujam antpuoliui – scenarijus jau parašytas, operatorius pasiruošęs, reikia tik sulaukti režisieriaus komandos, Važiuojam.

Rikardas Rejišas skaito laikraščius. Jo nejaudina naujienos, ateinančios iš viso pasaulio, galimas daiktas, todėl, jog toks jo temperamentas, galimas daiktas, jis tiki blaiviu protu, atkakliai tvirtinančiu, kad kuo labiau bijai nelaimių, tuo rečiau jos atsitinka, o jeigu taip yra iš tikrųjų, tuomet žmogus – jo paties labui – pasmerktas amžinam pesimizmui, vedančiam jį į laimę, ir, galimas daiktas, jeigu labai stengsis, jis pelnys nemirtingumą tik todėl, kad bijo mirties. Rikardas Rejišas – ne Džonas D. Rokfeleris, jam nereikia atrinkti naujienų, laikraštis, kurį jis nusipirko, visiškai toks pat kaip ir visi tie, kuriuos laikraštininkas nešioja savo krepšyje arba išdėlioja ant šaligatvio, nes kylančios grėsmės – visuotinės, kaip saulė, tačiau visada įmanoma pasislėpti paunksnėje, apibūdinamoje šiais žodžiais, To, apie ką aš nenoriu nieko girdėti, nėra, man niekas daugiau nerūpi, tik ėjimas žirgu, ir šį rūpestį vadinu vieninteliu ir svarbiausiu ne todėl, jog taip yra iš tikrųjų, anaiptol – stačiai neturiu kitokių rūpesčių. Rikardas Rejišas skaito laikraščius ir galų gale laiko reikalinga truputį sunerimti. Europa virte verda, ko gero, ims ir išbėgs kaip užviręs pienas, visame žemyne nėra tokios vietos, kur poetas galėtų ramiai pailsinti galvą. Senukai ant suoliuko taip įsijausmino, jog ryžosi neregėtai aukai – ėmė kasdien paeiliui pirkti laikraštį, kad nebereiktų laukti vėlyvos popietės. Kai Rikardas Rejišas pasirodė parkelyje ketindamas atlikti įprastą labdaros ritualą, jie nepasidrovėjo – kaip ir įprasta vargšams, ištaikiusiems progą atsilyginti nedėkingumu, – išdidžiai atsakyti, Ačiū, turime savo, ir išpleikti šnarančius lapus, dar sykį akiplėšiškai įrodydami, jog žmogus iš prigimties nepatikimas ir permainingas.

Vos tik pasibaigus Lidijos atostogoms, Rikardas Rejišas vėl grįžo prie ankstesnio įpročio – miegoti kone iki pietų, tad, ko gero, paskutinis visoje Lisabonoje sužinojo, kad Ispanijoje įvyko karinis perversmas. Dar apdujęs nuo miego, jis nusileido laiptais pasiimti laikraščio, pakėlė jį nuo kilimėlio, pasiki-

šo po pažastimi, žiovaudamas grįžo į kambarį, štai prasideda dar viena diena, ak, kaip nuobodu gyventi, kaip bjauru apsimetinėti ir tokį gyvenimą vadinti dvasios ramybe, Karinis perversmas Ispanijoje, kai ta antraštė šoko į akis, Rikardui Rejišui staiga apsisuko galva ir drauge ėmė mausti paširdžius, lyg būtų ūmai pasijutęs krintąs, bet nelabai tikras, jog pasiseksią atsistoti ant kojų. Atsitiko tai, ką jau anksčiau buvo galima numatyti. Ispanijos ginkluotosios pajėgos, saugančios tautos garbę ir puoselėjančios jos tradicijas, prabils visa savo ginklo galia, išguis iš šventyklos pirklius, atstatys tėvynės altorių, grąžins Ispanijai tą nemirtingąją didybę, kurios ji neteko dėl kelių savo paklydėlių sūnų. Perskaitęs tą trumpą žinutę, antrame puslapyje Rikardas Rejišas pastebėjo pavėluotą telegramą, Madride baiminamasi fašistinio perversmo, priešpaskutinis žodis jį itin sujaudino, kas be ko, žinia atėjo iš Ispanijos sostinės, kur įsikūrusi kairiųjų vyriausybė, todėl savaime suprantama, kodėl vartojamas toks žodynas, nors būtų kur kas aiškiau, jeigu būtų pasakyta, jog monarchistai sukyla prieš respublikonus, tuomet Rikardas Rejišas suprastų, katrą pusę derėtų remti, nes jis – monarchistas, kaip mes žinome ir turėtume tai prisiminti, jeigu pamiršome. Tačiau, jeigu generolas Sanchurchas, sprendžiant iš gandų, plintančių po Lisaboną, turėjo išvykti Ispanijon vadovauti monarchistų judėjimui, juos paneigė, kaip žinome, pareikšdamas, Artimiausiu laiku neketinu išvykti iš Portugalijos, – vadinasi, padėtis ne tokia jau grėsminga, Rikardas Rejišas neprivalo remti kurios nors pusės, stoti į kovą, jeigu įsiliepsnos kova, nes neturi su ja nieko bendra, tegu patys respublikonai sprendžia savo vidinius nesutarimus. Šiandien laikraštis nieko daugiau negalėjo pridurti. Rytoj, galimas daiktas, praneš, jog perversmas žlugo, maištas nuslopintas, visoje Ispanijoje viešpatauja taika ir ramybė. Rikardas Rejišas nenumano, kokia bus nuotaika perskaičius tą pranešimą, atlėgs nuo širdies ar, priešingai, prislėgs liūdesys. Eidamas pietų, jis įdėmiai žiūri į žmonių veidus, klausosi, ką jie šneka, jausdamas tvyrant savotišką įtampą, tačiau tai tiesiog įtampa, ir tiek, kylanti

todėl, jog nėra tikrų žinių, o gal žmonės iš prigimties tramdo savo jausmus, kai juos sužadina toks širdžiai artimas dalykas, o gal apskritai, kaip sakoma, tyla – gera byla, tad verčiau be reikalo burnos neaušinti. Vis dėlto, eidamas iš namų į restoraną, pastebėjo vieną kitą džiūgaujantį žvilgsnį, vieną kitą veidą melancholiško liūdesio išraiška, todėl sugebėjo suvokti, jog tai anaiptol ne vien nesutarimas, kilęs tarp respublikonų ir monarchistų.

Gana greitai viskas paaiškėjo. Maištas prasidėjo Ispanijos Maroke, o jam vadovavo, sprendžiant iš visa ko, generolas Frankas. Čia, Lisabonoje, generolas Sanchurchas pareiškė remiąs savo ginklo draugus, tačiau dar kartą patvirtino, jog neketina imtis kokių nors veiksmų, tikėkite, jei norite, šiaip ar taip, tuos penkis žodžius, savaime suprantama, ištarė ne pats generolas, tokiomis aplinkybėmis visada atsiranda žmonių, reiškiančių savo nuomonę netgi tuomet, kai niekas jų to neprašo. Net ir mažam vaikui aišku, jog padėtis Ispanijoje grėsminga. Gana ir to, jog per paskutines dvi paras atsistatydino Kasareso Kirogos vyriausybė, ir Martinesui Barijui buvo patikėta sudaryti naują vyriausybę, tačiau atsistatydino ir Martinesas Barijas, ir dabar ministrų kabinetui vadovauja Chiralis, tik nežinia, ar ilgai vadovaus. Kariuomenė skelbia, kad pergalė nebetoli, jeigu ir toliau taip klostysis reikalai, Ispanijoje raudonųjų valdymo valandos suskaičiuotos. Tai patvirtintų tas pats anksčiau minėtas mažas vaikas, pakaktų jam, vos pažinusiam raides, tik pamatyti milžiniškas antraštes ir šriftų įvairovę, tą poligrafijos priemonėmis reiškiamą džiaugsmą, kuris po kelių dienų užtvindys ir petitu surinktus straipsnius.

Staiga – tragedija. Siaubinga mirtimi – sudega gyvas – žūva generolas Sanchurchas, skrisdamas užimti savo vietos karinio perversmo vadovybėje, gal jo orlaivis buvo perkrautas, gal variklis per silpnas, o gal nulėmė ir viena, ir kita, šiaip ar taip, atsiplėšęs nuo žemės, nesugebėjo pakilti, iš pradžių rėžėsi į medžius, paskiau į sieną, matant visiems ispanams, atėjusiems jo išlydėti, ir, kepinant negailestingai saulei, užsiliepsnojo drauge su generolu kaip milžiniškas deglas, pa-

sisekė tik lakūnui, vardu Ansaldas, kuris išliko gyvas, be to, ir apdegė ne per stipriausiai. O juk generolas tvirtino, ne, pone, artimiausiu laiku neketinu išvykti iš Portugalijos, vadinasi, melavo, tačiau mes turime atlaidžiai pažiūrėti į tą melą, nes melas – tai politikos penas, atleiskime jam, nors nežinia, ar Dievas laikosi mūsų nuomonės, kas galėtų paneigti, jog toji katastrofa – ne Dievo bausmė, visi žinome, jog Dievas baudžia ne vėzdu ir ne akmeniu, bet ugnimi, ir taip daro nuo seno. Tuo metu, kai generolas Keipas de Ljanas paskelbė diktatūrą visoje Ispanijoje, Estorilyje, šventojo Antano bažnyčioje, vyko gedulingos pamaldos, išlydint į paskutinę kelionę generolą Sanchurchą, markizą de Rifą, nors iš generolo buvo likęs tik pajuodęs nuodėgulys, tilpęs į vaikišką karstelį, – augalotas vyras virto pasigailėtinu degėsiu, vadinasi, gryna teisybė, jog mes – tuščia vieta šiame pasaulyje, vis dėlto nors ir kaip mums tai kartotų diena dienon, nors ir kiek kaltų į galvą, mes niekada tuo nepatikėsime. Prie įžymaus karvedžio karsto garbės sargyboje stovi Ispanijos falangos atstovai paradine uniforma – žydrais marškiniais, juodomis kelnėmis, prie odinio diržo prisegtas durklas, protas neneša, iš kur radosi visa ta kompanija, aišku, neatrūko iš Maroko visu greičiu į iškilmingas laidotuves, vis dėlto tas pats anksčiau minėtas nekaltas ir beraštis vaikas galėtų atsakyti į šį klausimą, jeigu Portugalijoje, kaip praneša *Pueblo gallego*, penkiasdešimt tūkstančių ispanų, savaime aišku, jie atsivežė ne vieną vienintelę baltinių pamainą, taipgi, kad būtų viskam pasiruošę, įsidėjo į lagaminą juodas kelnes, žydrus marškinius, dėl viso pikto įsimetė ir durklą, žinoma, nesitikėdami, jog viso to prireiks susiklosčius tokioms tragiškoms aplinkybėms. Vis dėlto jų veidai, paženklinti vyriško sielvarto, spindi džiaugsmu ir šlove, nes mirtis, šiaip ar taip, – amžinoji sužadėtinė, į kurios glėbį svajoja patekti kiekvienas narsuolis, tyra skaistuolė, be kita ko, turinti silpnybę ispanams, ypačiai kariškiams. Rytoj, kai mulai trauks generolo Sanchurcho palaikus, užkeltus ant patrankos lafeto, viršum jų nelyginant angelai, nešantys gerą naujieną, sušmėkščios žinutės, jog motorizuotosios dalys

traukia Madrido link, baigdamos užveržti apsiausties kilpą, ir jog galutinis ir lemiamas puolimas – tik valandų klausimas. Anot gandų, sostinėje jau nebėra vyriausybės, tačiau sklinda ir kitokie gandai, paneigiantys pirmuosius, jog ta pati nesama vyriausybė leido Liaudies fronto nariams apsirūpinti reikiamais ginklais ir šaudmenimis. Šiaip ar taip, tai tik priešmirtinis šėtono kriokimas. Ilgai netrukus Pilaro Švenčiausioji Mergelė savo nesuteptosiomis kojomis sutryps žaltį gundytoją, virš neteisybės skerdynių laukų patekės mėnulio pjautuvas, Ispanijos pietuose jau išsilaipino tūkstančiai marokiečių kareivių, ir mes drauge su jais, ekumeninio impulso pagauti, atkursime kryžiaus ir rožinio imperiją, išlaisvindami ją nuo nepakenčiamo simbolio – kūjo ir pjautuvo. Atgimusi Europa žengia priekin milžino žingsniais, pirma žygiuoja Italija, paskiau Portugalija, jai įkandin Vokietija, o štai dabar atėjo eilė Ispanijai, tai derli žemė, joje pasėta gera sėkla, rytoj imsime derlių. Pamenate, ką parašė vokiečių studentai, Mes – tuščia vieta, ir tuos žodžius vienas kitam kuždėjo vergai, statydami piramides, Mes – tuščia vieta, mūrininkai ir jaučių varovai, statydami Mafros vienuolyną, Mes – tuščia vieta, pasiutusios katės sukandžioti alentežiečiai, Mes – tuščia vieta, pasinaudojusieji tautine labdara, Mes – tuščia vieta, ribatežiečiai, kurių labui buvo surengta šventė Žokėjų klube, Mes – tuščia vieta, profesinės sąjungos, gegužės mėnesį gatvėse surengusios demonstracijas, Mes – tuščia vieta, galimas daiktas, ateis diena, kai mes visi iš tikrųjų būsime šis tas, nežinia, kas šiandien gali pasakyti šiuos žodžius, juos sako tik širdis.

Rikardas Rejišas pasakoja Lidijai, kuri irgi mat didelė vieta, kas darosi kaimyninėje šalyje, o ji pasakoja apie tai, jog ispanai viešbutyje triukšmingai atšventė naujausius įvykius, jų nepaveikė nė tragiška generolo mirtis, dabar kiekvieną vakarą liejasi prancūziškas šampanas, administratorius Salvadoras savo kailyje netveria iš laimės, Pimenta drožia ispaniškai, lyg tai būtų jo gimtoji kalba, Ramonas ir Felipė vaikščioja pasipūtę, kai tik sužinojo, kad generolas Frankas irgi iš Galisi-

jos, iš El Ferolio, o vieną dieną kažkas pasiūlė virš Bragansos viešbučio iškabinti Ispanijos vėliavą, pagerbiant nesuardomą dviejų Pirėnų tautų vienybę, jie tik laukia kokio menko nieko, kad dar žemiau nusileistų svarstyklių lėkštė, Na, o tu, klausia Rikardas Rejišas, ką tu manai apie Ispaniją, apie tai, kas ten darosi, Ką jau aš, aš – tuščia vieta, beraštė, jūs, pone daktare, viską išmanote, tiek mokėtės kadaise, kad išeitumėte į žmones, man regis, kuo aukštesnę vietą pasieki, tuo aiškiau viską matai, Kitaip sakant, kiekviename klane atsispindi mėnulis, nes šviečia aukštai padangėje, Ak, pone daktare, jūs taip gražiai mokate kalbėti, Tai va, Ispanijoje buvo sumaištis, suirutė, reikėjo kam nors ateiti ir padaryti tvarką, o tai padaryti galėjo tik kariuomenė, kaip tai atsitiko čia, kaip tai atsitiko ir kitur, Aš nieko neišmanau apie tokius dalykus, kaip sako mano brolis, Va, dailiausia, ir vėl brolis, man nereikia girdėti, ką jis kalba, ir šiaip žinau, ką jis pasakytų šiuo atveju, Iš tiesų judu su mano broliu labai skirtingi, pone daktare, Na, tai ką gi sako tavo brolis, Sako, kad kariuomenė nelaimės, nes visa liaudis stoja prieš ją, Pirmiausia, Lidija, įsidėk į galvą, jog visa liaudis niekada nebūna už ar prieš, ir, be to, būk gerutė, paaiškink man, ką tu turi galvoje sakydama „liaudis", Liaudis – tai aš, kambarinė, turinti brolį revoliucionierių ir mieganti su ponu daktaru, revoliucijų priešininku, Kas tave išmokė tokių gudrybių, Kai aš išsižioju, žodžiai patys sprūsta nuo liežuvio, nereikia nė galvoti, Paprastai žmonės pirma pagalvoja, o paskiau ką nors pasako, arba kalba galvodami tuo pačiu metu, Na, o aš negalvoju, kalbėti man – tai lyg vaiką pagimdyti, motina net nepastebi, kaip vaikas vystosi įsčiose, o laikui atėjus – gimsta, Ir tu gerai jautiesi, Jeigu nebūtų sustojusios mėnesinės, negalėčiau patikėti, kad esu nėščia, Tu tebeketini gimdyti, Pasigimdyti sūnelį, Taip, pasigimdyti sūnelį, Tebeketinu ir nė nemanau persigalvoti, O tu gerai viską apgalvojai, Aš apskritai negalvoju, ir sulig tais žodžiais Lidija patenkinta sukikeno, tuo tarpu Rikardas Rejišas nesumetė ką atsakyti, tad priglaudė ją prie krūtinės, pabučiavo į

kaktą, paskiau į lūpų kamputį, paskiau į kaklą, o kadangi lova buvo ne per toliausia, kambarinė sugulė su ponu daktaru, ir daugiau jiedu nebeužsiminė apie jos brolį jūreivį, o Ispanija nutolo į pasaulio pakraštį.

*Les beaux esprits se rencontrent**, sako prancūzai, išsiskiriantys iš visų tautų savo išmintimi. Vos Rikardas Rejišas spėjo užsiminti apie būtinybę ginti tvarką, tą pačią mintį išsakė generolas Fransiskas Frankas, duodamas interviu portugalų laikraščiui *Amžius*, Mes norime, kad mūsų šalyje būtų tvarka, ir to teiginio pakako, idant minėtas laikraštis stambiu šriftu išspausdintų antraštę, Ispanijos kariuomenė gelbsti šalį nuo suirutės, taip įrodydama, jog *les beaux esprits* nėra be skaičiaus, bet jų skaičius kasdien vis didėja, o po kelių dienų tas pats laikraštis iškelia tokį klastingą klausimą, Kada pagaliau bus įsteigtas Pirmasis Tvarkos Internacionalas, kuris atsvertų Trečiąjį Netvarkos Internacionalą, ir jau renkasi *les beaux esprits* ruošdamiesi į jį atsakyti. Beje, nevalia tvirtinti, jog pradžia nepadaryta, nes marokiečių daliniai tolydžio išsilaipina Ispanijos pakrantėse, Burgose sudaryta chunta, turinti visus vyriausybės įgaliojimus, sklinda gandas, jog dar kelios valandos – ir kariuomenė stos į lemiamą mūšį su Madrido pajėgomis. Ir neturėtume teikti ypatingos reikšmės tokiam faktui, jog Badachoso gyventojai ėmėsi ginklo, ruošdamiesi atremti neišvengiamą puolimą, – ypatingos reikšmės ir nereikia, pakanka ir tos, kuri taptų argumentu, iš naujo prasidėjus ginčui apie tai, kas yra liaudis. Nesirūpindami Lidijos neišmanymu ir Rikardo Rejišo išsisukinėjimu, Badachoso žmonės – vyrai, moterys ir vaikai – apsiginklavo senoviniais šautuvais, kardais, vėzdais, pjautuvais, revolveriais, peiliais ir kirviais, žodžiu, tuo, kas pasitaikė po ranka, nes taip visada ginkluojasi liaudis susidarius tokiai padėčiai, pagaliau mes suprantame, ką reiškia liaudis ir kur ji laikosi, o visa kita, jums leidus, – tik filosofinio ir nelygiaverčio ginčo atbalsiai.

Pakilusi banga užlieja visą kraštą. Portugalijoje savanoriai būriais stoja į Portugalijos Jaunimo sąjūdį, jaunieji patriotai

* Toks tokį pažino *(pranc.)*.

nelaukia, kol stojimas pasidarys privalomas, lengva nuo lūkesčių ranka, mokiniška rašysena, pritariamai stebint tėvams, rašo prašymą, jį pasirašo, tvirtais žingsniais neša į paštą arba, virpėdami iš pilietinio jaudulio, įteikia Švietimo ministerijos durininkui, ir tik Dievo baimė neleidžia jiems sušukti, Imkite ir valgykite – tai mano kūnas, imkite ir gerkite – tai mano kraujas, tačiau visiems aišku, kaip karštai jie trokšta pelnyti kankinio vainiką. Rikardas Rejišas permeta akimis sąrašus, bando įsivaizduoti veidus, figūras, mostus, eisenas – tai, kas gali suteikti prasmę ir formą tiems keistiems miglotiems žodžiams, vadinamiems vardais, patiems tuščiausiems žodžiams, jeigu jie nesusieti su žmogaus paveikslu. Praslinks kažkiek metų, dvidešimt, trisdešimt, penkiasdešimt, ką tuomet galvos subrendę žmonės, seniai, jeigu sulauks brandos arba senatvės, ką jie galvos apie savo jaunų dienų entuziazmą, kai skaitė ar girdėjo – nelyginant stebuklingo rago šauksmą – jaunųjų vokietukų žodžius, Mes – tuščia vieta, ir išdidžiai kartojo, Mes irgi, mes irgi tuščia vieta. Tikriausiai sakys, Jaunystė – kvailystė, Nieko neišmaniau, klydau, Neturėjau su kuo pasitarti, Vėliau teko labai gailėtis, Tėvas liepė pasirašyti, Nuoširdžiai tuo tikėjau, Apranga labai patiko, Ir šiandien lygiai taip pat pasielgčiau, Tikėjausi, kad geriau seksis gyvenime, Tie, kurie užsirašė pirmieji, buvo keliami pavyzdžiu, Jaunam žmogui lengva apsigauti, Lengva apsigauti, kai esi jaunas, šiandien skamba šie ir kitokie pasiteisinimai, bet štai vienas tų žmonių atsistoja, kelia ranką prašydamas žodžio, ir Rikardas Rejišas linktelėja degdamas nekantra išgirsti, ką jis pasakys apie tai, koks jis buvo, ir dar labiau degdamas nekantra išgirsti, kaip vienas amžius teisia kitą, o štai jo kalba, Reikia kruopščiai apsvarstyti, kokių priežasčių skatinamas kiekvienas mūsų žengė tą žingsnį – vedamas kvailumo ar blogų sumetimų, ar savo valia, ar trečiųjų asmenų verčiamas – ir paskelbti nutartį, atitinkančią laiko dvasią ir teisėjo pažiūras, tačiau, nepriklausomai nuo to, ar būsime išteisinti, ar nuteisti, privalome kruopščiai pasverti visą savo gyvenimą, tiek blogus, tiek gerus darbus, laimėji-

mus ir klaidas, bausmę ir nusikaltimą, ir, jeigu tai įmanoma, viską kaip galima kruopščiau pasvėrus, pagrindinio teisėjo vaidmenį patikėti savo sąžinei tuo išimtiniu atveju, jeigu būsime tyros širdies, ir tuomet mums teks dar sykį – nors jau visiškai kitokiu tikslu – pareikšti, Mes – tuščia vieta, nes tuo metu vienas žmogus, daugelio mūsų gerbiamas ir mylimas, tuojau pasakysiu, kuo jis vardu, kad jūs be reikalo nespėliotumėte, tas žmogus – tai Migelis de Unamunas, tuometis Salamankos universiteto rektorius, ne keturiolikmetis ar penkiolikmetis vaikėzas kaip mes, bet garbus senolis, įžengęs į aštuntą dešimtį, ilgai gyvenęs ir daug nuveikęs, parašęs tokias garsias knygas kaip *Apie tragišką žmonių ir tautų gyvenimo jausmą, Krikščionybės agonija, Apie dvasios grynumą, Žmogaus orumas* ir kitas, kurių nereikia nė minėti, tas žmogus, proto šviesulys, nuo pat pirmųjų karo dienų išreiškė savo paramą Burgoso Chuntai sušukdamas, Gelbėkime Vakarų civilizaciją, aš su jumis, Ispanijos didžiavyriai, o tie Ispanijos didžiavyriai buvo maištininkai kariškiai ir Maroko maurai, ir paaukojo penkis tūkstančius pesetų iš savo kišenės tuo metu vadinamajai Ispanijos tautinei kariuomenei, nebeprisimenu, kokios kainos buvo tuo metu, ir negaliu jums pasakyti, kiek šovinių buvo galima nupirkti už penkis tūkstančius pesetų, ir nusižengė dorovei kraugeriškai pataręs prezidentui Asanjai nusižudyti, o po kelių savaičių padarė keletą ne ką mažiau skambių pareiškimų, Reiškiu nepaprastą susižavėjimą ir pagarbą ispanei, moteriai, sutrukdžiusiai komunistų ir socialistų ordoms užgrobti Ispaniją, ir, apimtas ekstazės, sušuko, Šventosios, ko jau ko, o šventųjų pas mus Portugalijoje irgi netrūksta, paminėsiu tik dvi, *Sąmokslo* heroję Mariliją ir atviraširdę iš *Gegužės revoliucijos*, už suteiktą garbę ispanės turėtų dėkoti Unamunui, o mūsiškės portugalės – ponui Tomė Vieirai ir ponui Lopesui Ribeirui, labai magėtų man kurią dieną nusileisti į pragarus ir paskaičiuoti, kiek šventųjų moterų ten laikosi, tačiau apie didžiai gerbiamą Migelį de Unamuną niekas nedrįsta žodžio pratarti, visi slepia savo skaudulį nelyginant gėdingą opą, dėkingiems palikuoniams

mes išsaugosime tik tuos jo beveik paskutinius žodžius, kuriais jis atsakė generolui Milanui d'Astrajui, tam pačiam, kuris Salamankoje suriko, Tegyvuoja mirtis, Jums, pone daktare, nelemta sužinoti, kokius žodžius jis ištarė, nieko nepadarysi, gyvenimas per trumpas, nespėsi visko sužinoti, kaip ir jūsų gyvenimas, pone daktare, tačiau, matote, kadangi tie žodžiai vis dėlto buvo ištarti, kai kas persigalvojo ir atsisakė anksčiau priimto sprendimo, sakau jums gryną teisybę, laimė, jog likimas lėmė Migeliui de Unamunui pagyventi dar kurį laiką, kad jis spėtų suvokti savo klaidą, bet tik suvokti, o ne ištaisyti, gal todėl, kad jis norėjo dar pagyventi, gal todėl, kad, pasidavęs žmogiškai silpnybei, išsigando ir troško ramiai sulaukti paskutinės gyvenimo dienos, įmanoma ir viena, ir kita, taigi, baigdamas savo ilgą kalbą, meldžiu sulaukti mūsų paskutinio – ar priešpaskutinio – žodžio, aišku, jeigu iki to laiko neaptems mums protas, o jūs išsaugosite savo protą sveiką, ačiū už dėmesį. Kai kurie sueigos dalyviai, širdyje puoselėdami viltį išgelbėti gerą vardą, pratrūko karštai ploti, tačiau kiti ėmė rėkti piktindamiesi Migelio de Unamuno tautinės savimonės nuosmukiu, nes, tik stovėdamas vienakoja grabe, apimtas senatvinės silpnaprotystės, pasidavęs iš proto nugyvenusio karšinčiaus užgaidui, didysis mąstytojas galėjo išdrįsti suabejoti didžio patrioto ir karvedžio generolo Milano d'Astrajaus nuostabiu šūkiu – kas jau kas, o Milanas d'Astrajus savo iškiliais praeities ir dabarties darbais buvo nusipelnęs teisę mokyti kitus, bet anaiptol ne pats mokytis. Rikardas Rejišas nežino, ką pasakys Migelis de Unamunas generolui – gal drovisi klausti, gal nedrįsta skverbtis į slėpiningas ateities paslaptis, *Daug ramiau nugyvensi gyvenimą, jei nebandysi likimo*, kadaise jis parašė ir taip visada elgiasi. Žilagalviai išsiskirstė, aptardami pirmuosius, antruosius ir trečiuosius Unamuno žodžius, vertindami jį taip, kaip patys norėtų būti vertinami, nes, kaip žinia, kaltinamasis visada būtų išteisintas, jeigu jam būtų suteikta teisė pačiam pasirinkti įstatymą, pagal kurį jis būtų teisiamas.

Rikardas Rejišas skaito jau skaitytas naujienas, Salamankos universiteto rektoriaus kreipimąsi, Gelbėkime Vakarų civilizaciją, aš su jumis, Ispanijos didžiavyriai, penki tūkstančiai pesetų iš savo kišenės paaukota Franko kariuomenei, begėdiškas patarimas prezidentui Asanjai nusižudyti, apie Ispanijos šventąsias moteris jis dar nespėjo nieko pasakyti, tačiau nebūtina laukti to pasisakymo, reikia tik prisiminti, jog eilinis Portugalijos kino režisierius parėmė Ispanijos mąstytojo nuomonę, šiapus Pirėnų visos moterys – šventosios, visą blogį įkūnija vyrai, kurie taip gerai apie jas galvoja. Rikardas Rejišas neskubėdamas sklaido puslapius, ilgiau peržiūri paskutines naujienas, tiek vietines, tiek užsienio, tiek dabartines, tiek truputį ankstesnes, tiek būsimąsias, pavyzdžiui, apie krikštynas ir jungtuves, išvykimus ir atvykimus, visa bėda, jog yra aukštuomenės gyvenimo kronika, bet nėra gyvenimo, ir jeigu galėtume pasirinkti naujienas pagal savo skonį, kiekvienas mūsų būtų Džonas D. Rokfeleris. Jis perbėga akimis skelbimų puslapius, Nuomoju butus, Išsinuomosiu butą, šiuo atžvilgiu jam nėra ko rūpintis, jis turi butą, o štai čia, pažiūrėkit, pranešame, tokią ir tokią dieną, tokią ir tokią valandą garlaivis *Highland Brigade* išplaukia iš Lisabonos uosto į Pernambuką, Rio de Žaneirą, Santosą, ak nenuilstantis pasiuntiny, kokių naujienų atneši iš Vigo, toks įspūdis, jog visa Galisija stojo generolo Franko pusėn, nieko nuostabaus, juk jis iš ten kilęs, jausmai daug ką gali. Šit kaip keičiasi gyvenimas, drumsdamas ramybę skaitytojui, ir jis, netekęs kantrybės, verčia vieną puslapį po kito, kol pagaliau vėl susiduria su Achilo skydu, jau senokai nematytu. Ta pati jau regėta vaizdų ir posakių puikybė, stebuklingoji mandala, neprilygstamoji iki panagių išgvildento pasaulio vizija, tas pats akimirką sustingęs kaleidoskopas, galima suskaičiuoti raukšles Dievo veide, Dievo, apsireiškusio mums brolio Kristuje Graverio vardu, štai jo portretas, nepermaldaujamas monoklis, štai kaklaraištis, kuriuo lemta mus pasmaugti, nors gydytojas ir tvirtins, kad mirštame nuo ligos arba – kaip Ispanijoje – nuo kulkos, o štai apačioje jo veikalai, kurie, kaip paprastai

sakome, byloja apie begalinę Kūrėjo išmintį, Kūrėjo, niekada nesusitepusio savo garbingo vardo ir pelniusio tris aukso medalius, aukščiausią apdovanojimą, kurį Jam įteikė kitas, dar aukštesnis Dievas, neskelbiantis savo skelbimų *Žiniose*, todėl, galimas daiktas, ir esantis pats tikrasis Dievas. Anksčiau tas skelbimas Rikardui Rejišui atrodė kaip labirintas, bet dabar – kaip uždaras ratas, iš kurio neįmanoma išeiti, kitaip sakant, labirintas savo esme, o forma – dykuma be takų. Jis pripiešia Graveriui smailią barzdelę, monoklį paverčia akiniais, tačiau netgi griebdamasis tokių gudrybių nesugeba suteikti jam panašumo su Migeliu de Unamunu, kuris irgi beviltiškai pasiklydo labirinte ir, jeigu tikėsime sueigoje žodį tarusiu Portugalijos piliečiu, sugebėjo iš jo išeiti tik atsidūręs prie mirties slenksčio, nors leistina suabejoti, ar iš visos širdies jis sakė tuos paskutiniuosius žodžius, ar nuo tos dienos, kai ištarė tuos žodžius, iki tos dienos, kai persikėlė į kitą pasaulį, jo šviesybė rektorius nespėjo vėl tapti paslaugiu pataikūnu, užslėpęs savo nepasitenkinimą, nuslopinęs staigų maišto proveržį. Migelio de Unamuno *taip* ir *ne* neduoda ramybės Rikardui Rejišui, sutrikusiam ir vidujai pasiklydusiam tarp dabarties, bendros įvdviejų – jo ir Migelio de Unamuno – gyvenimams, laikraščio žinių susietiems, ir miglotos pranašystės, išgirstos iš to, kuris, viską žinodamas, nepanoro atskleisti ateities, tik vos praskleidė paslapties uždangą, ir, apgailestaudamas, jog nedrįso paklausti portugalo oratoriaus, kokius lemtingus žodžius donas Migelis ištarė generolui ir kada juos ištarė, Rikardas Rejišas staiga suvokė – nedrįso paklausti todėl, jog buvo aiškiai išpranašauta, kad atgailos dieną jo nebebus tarp gyvųjų, Jums, pone daktare, nelemta sužinoti, kokius žodžius jis ištarė, nieko nepadarysi, gyvenimas per trumpas, nespėsi visko sužinoti, kaip ir jūsų gyvenimas, pone daktare. Užtat Rikardas Rejišas jau pastebi, jog likimo ratas krustelėjo, generolas Milanas d'Astrajus, lankęsis Buenos Airėse, grįžta į Ispaniją per Rio de Žaneirą, pasirodo, nelabai keičiasi keliai, kuriais juda žmonės, degdamas karingu įkarščiu, *Almansoros* laivu plaukia per Atlantą ir po kelių

dienų išlips Lisabonoje, paskui išvyks į Seviliją, o iš ten – į Tetuaną, kur perims valdžią iš Franko. Milanas d'Astrajus artėja prie Salamankos ir Migelio de Unamuno, netrukus jis suriks, Tegyvuoja mirtis, o kas gi seks po to. Tamsa. Portugalas oratorius vėl paprašė žodžio, kruta jo lūpos, apšviestos juodos rytojaus saulės, tačiau žodžių negirdėti, netgi neįmanoma įspėti, ką jis sako.

Rikardas Rejišas labai pageidautų visus tuos klausimus aptarti su Fernandu Pessoa, tačiau Fernandas Pessoa nesirodo. Laikas ritasi kaip lėta, klampi banga, tįsta kaip skystas stiklas, kurio paviršiuje žaižaruoja milijardai žiežirbų, žilpinančių akis ir aptemdančių protą, kai tuo tarpu gilumoje tvinksi spindėdamas skaudžiai raudonas branduolys, visa ko varomoji jėga. Tokios štai dienos lenktyniauja su tokiomis štai naktimis, ir baisus karštis čia užgriūva iš dangaus, čia kyla iš žemės. Senukai dabar tik vakarop pasirodo Šventosios Kotrynos kalvoje, jiems sunku ištverti nepakenčiamą saulės kaitrą, iš visų pusių siaučiančią menką palmių paunksnę, jų nuvargusios akys nepakelia upės tviskėjimo, o nusidėvėję plaučiai – troškaus oro virpėjimo. Lisabona atsuka čiaupus, bet iš jų netgi nevarva vanduo, lisaboniečiai virto vištiniais – nukarusiais sparnais, bejėgiškai žiopčiojančiais. Mieguistoje snudoje sklinda gandai, jog pilietinis karas Ispanijoje artėja prie pabaigos, ir tos prielaidos turi pagrindo, jeigu prisiminsime, jog Keipo de Ljano pulkai, remiami Tersijo pajėgų, jų svetimšalių legiono, jau prie Badachoso vartų ir, ištroškę kraujo, veržiasi į mūšį, užjaučiu visus tuos, kuriems teks su jais susigrumti. Donas Migelis de Unamunas eina į universitetą, laikydamasis arčiau sienų, kur traukiasi siauras pavėsio ruoželis, Leono saulė negailestingai kepina Salamankos akmenis, tačiau orusis senolis jaučia, kaip aukštą jo kaktą vėsina karo šlovės šuorai, ir ramia širdimi sveikinasi su sutiktais miestiečiais, jam atiduoda pagarbą, tiesdami ranką į priekį, štabo karininkai, ir kiekvienas jų tarytum įkūnija Didįjį Sidą, kadaise irgi sušukusį, Gelbėkime Vakarų civilizaciją. Vieną tokią dieną, ankstų rytą, kai saulė dar per daug nekepina, Rikardas Rejišas išėjo iš namų,

irgi laikydamasis kaip galima arčiau sienų, kur traukėsi siauras pavėsio ruoželis, kol pagaliau pasirodė taksi ir krioguodamas nuvežė jį Žvaigždės gatve į Prazereso kapines – jos mums tiek daug žada ir viską iš mūsų atima, dovanodamos vien tiktai tylą, gal ir ramybę, nors tai abejotina, lankytojui jau nebereikia teirautis kelio, jis dar nepamiršo nei kapo vietos, nei numerio – keturi tūkstančiai trys šimtai septyniasdešimt pirmas, tai ne namo ir ne buto numeris, todėl nereikia belstis ir klausti, Ar čia yra kas nors, nes jeigu gyvieji patys neįstengia įsismelkti į mirusiųjų paslaptis, žodžiai juo labiau jiems nepadės. Rikardas Rejišas prieina prie geležinės tvorelės, uždeda ranką ant šilto akmens, tokia keista ši vieta – saulė dar nelabai aukštai, bet, vos patekėjusi, spinduliais užlieja kapus. Nuo gretimo tako pasigirsta šluotos brūkšėjimas, tolėliau praeina našlė, apsitaisiusi juodais drabužiais nuo galvos iki kojų, pro šydus neboluoja nė kraštelis skruosto. Kitos gyvybės nė ženklo. Rikardas Rejišas nueina iki posūkio, stabtelėjęs pasižiūri į upę, į žiotis, pats tinkamiausias žodis, nes kaip tik čia vandenynas priglunda prie žemės, godžiai įsisiurbia į jos versmes, stengdamasis nuslopinti nenumaldomą troškulį, – tie įvaizdžiai, metaforos, palyginimai tikrai nesiderina su atšiauriomis senovės odėmis, tačiau odžių kūrėjui jie kartais ateina į galvą, ypač ankstyvomis rytmečio valandomis, kai viršų dar ima ne protas, bet juslės.

Rikardas Rejišas neatsigręžė. Jis žino, jog Fernandas Pessoa stovi šalia, šįkart – neregimas, galimas daiktas, tam tikros taisyklės jam draudžia rodytis fiziškai kapinių teritorijoje, nes kas gi atsitiktų, jeigu kapinių alėjomis ir takais imtų būriais vaikščioti mirusieji, tarkime, jog atrodytų netgi juokinga. Ir štai pasigirsta Fernando Pessoa balsas, Ką jūs čia veikiate tokioje ankstybėje, mano mielasis Rejišai, ar jums jau nebegana horizontų, atsiveriančių nuo Šventosios Kotrynos kalvos, vaizdo į Adamastorą, ir Rikardas neatsakydamas atsako, Štai šia jūra, kurią matome iš čia, ispanų generolas plaukia į pilietinį karą, aš nežinau, ar jūs žinote, jog Ispanijoje prasidėjo pilietinis karas, Na ir kas, Girdėjau, jog tas generolas, vardu

Milanas d'Astrajus, vieną gražią dieną susitiks su Migeliu de Unamunu, ir tas, išgirdęs riksmą, Tegyvuoja mirtis, jam atsakys, Ką atsakys, Labai norėčiau sužinoti, ką jam atsakys donas Migelis, Iš kur aš galiu žinoti, jeigu to dar neįvyko, Galimas daiktas, jums bus lengviau atsakyti, jeigu jums pasakysiu, jog Salamankos universiteto rektorius parėmė maištinguosius kariškius, pasišovusius nuversti teisėtą vyriausybę ir pakeisti esamą santvarką, Kodėl, jūsų manymu, man turėtų būti lengviau, jūs pamirštate, kokį svarbų vaidmenį atlieka priešybės, vieną kartą aš jau buvau besutinkąs su teiginiu, jog vergovė – prigimtinis sveikų visuomenių gyvenimo dėsnis, o šiandien nesugebu galvoti apie tai, ką galvoju apie tai, ką galvojau tuomet, ir kas mane paskatino tai rašyti, Aš dėjau į jus visas viltis, o jūs mane apvylėte, Daugių daugiausia aš galiu pasiūlyti prielaidą, Kokią, Kad jūsų Salamankos universiteto rektorius atsakys tam tikromis aplinkybėmis tylėti – vadinasi meluoti ką tik nuskambėjo liguistas ir beprasmis šūkis tegyvuoja mirtis tas barbariškas paradoksas man kelia pasišlykštėjimą generolas Milanas d'Astrajus luošys anaiptol nereiškiu nepagarbos Servantesas ir tas buvo luošas deja mūsų dienomis Ispanijoje knibždėte knibžda luošių ir man slogu darosi vien pagalvojus kad generolas Milanas d'Astrajus gali padėti masių psichologijos pagrindus luošys neturintis Servanteso dvasios didybės paprastai bando paglostyti savimeilę luošindamas kitus, Jūs manote, jog donas Migelis de Unamunas taip atsakys, Tai viena iš nesuskaitomos daugybės prielaidų, Ir savo prasme labai derinasi su portugalo oratoriaus man pasakytais žodžiais, Nėra taip jau blogai, jeigu kai kurie dalykai derinasi bent prasme, O kokią prasmę turi kairė Marsendos ranka, Jūs dar ją prisimenate, Retkarčiais, Kam taip toli ieškoti pavyzdžių – visi mes luošiai.

Rikardas Rejišas vienui vienas. Apatinėse guobos šakose jau ima cirpti cikados, būdamos bebalsės, jos prasimanė, kaip galėtų pasigarsinti. Į uostą įplaukia didelis juodas garlaivis, įplaukia ir dingsta tviskančiame vandens veidrodyje. Kraštovaizdis nelabai tikroviškas.

Rikardo Rejišo namuose dabar girdėti dar vienas balsas. Tai mažytis radijo aparatas, pats pigiausias iš visų, kokie tik parduodami, populiarusis Pilotas bakelitiniu dramblio kaulo spalvos korpusu, visų mėgstamiausias ypač todėl, kad mažas ir jį patogu nešioti iš vieno kambario į kitą, iš miegamojo į kabinetą, kur lunatikas šio buto gyventojas praleidžia daugiausia laiko. Jeigu sprendimas nusipirkti radijo imtuvą būtų atsiradęs iškart atsikėlus į naują butą, kai dar buvo malonu taisytis gūžtą pagal savo skonį, čia būtų stovėjusi kokia nors ultramoderni dvylikos lempų pabaisa, tokio galingumo, kad būtų girdėti visame kvartale ir po langais, pro kuriuos sklistų tai muzika, tai radijo vaidinimai, priviliotų visas kaimynes, įskaitant ir abu senukus, naujojo pirkinio dėka vėl pasidariusius mandagiais ir pagarbiais. Tačiau Rikardas Rejišas nenori nieko kita, tik sekti paskutines naujienas, be kita ko, sekti santūriai ir kukliai, klausytis jų tylaus kuždėjimo, tad jis nelaikys savo pareiga teisintis arba aiškintis, koks jausmas, koks nerimas masina jį artyn prie imtuvo, svarstyti, kokia slapta prasmė slypi blausioje akutėje, panašioje į mirštančio ciklopo akį, nors iš tikrųjų – tai mažytis derinimo indikatorius, ir ką nori išreikšti ta akis – džiaugsmą, tokį priešingą jo merdėjimui, ar baimę, ar užuojautą. Būtų kur kas aiškiau, jeigu mes pasakytume, jog Rikardas Rejišas nesugeba nuspręsti, kas jį džiugina – tolydžio kalamos į galvą maištingosios Ispanijos kariuomenės pergalės ar ne ką ne

mažiau šlovinami teisėtai vyriausybei ištikimų ginkluotųjų pajėgų pralaimėjimai. Žinoma, netrūks ir tokių, kurie tvirtins, jog tos pergalės ir tie pralaimėjimai – vienas ir tas pats, betgi tai netiesa, vargas mums, jeigu mes neatsižvelgsime į žmogaus dvasios plonybes, galbūt man ir smagu, kad mano priešas turi nemalonumų, bet iš to nedera daryti išvados, jog aš imsiu džiaugsmingai ploti tam, kas pridaro tų nemalonumų. Reikia blaiviai viską apsvarstyti. Rikardas Rejišas nesigilins į tą vidinį konfliktą, jis tenkinasi – atsiprašau už tokį nevykusį posakį – nesmagia nuotaika, kurią jam sukelia tos žinios, panašiai jaučiasi žmogus, kuris, nesiryžtamas papjauti triušio ir nudirti jam kailio, kviečiasi pagalbon kaimyną, bet ir pats nesitraukia, gėdydamasis savo neryžto, ir stovi taip arti, jog jaučia šiltą diriamo kailiuko kvapą, alsuoja maloniais šviežienos garais, kol pagaliau širdyje arba toje vietoje, kur tam jausmui dera rastis, sukyla įniršis prieš žmogų, išdrįsusį taip žvėriškai elgtis, negalimas daiktas, kad mudu būtume tos pačios genties, galbūt kaip tik dėl to mes nemėgstame budelių ir nevalgome atpirkimo ožio mėsos.

Išvydusi radijo imtuvą, Lidija nepaprastai apsidžiaugia, kaip miela klausytis muzikos, kada tik širdis geidžia, ir dieną, ir naktį, ji, kaip sakoma, perdeda, nes tas laikas dar neatėjo, toli braška. Ji nuoširdi, džiaugiasi kiekvienu menkniekiu arba naudojasi kiekvienu mažmožiu, kad galėtų džiaugtis, prasimeta bet kuo, kad galėtų nuslėpti savo susirūpinimą Rikardo Rejišo aplaidumu, nes paskutiniu metu jis pasidarė nevalyvas, rengiasi kaip pakliūva, visiškai nežiūri savęs. Ir štai ji pasakoja, jog kunigaikščiai Alba ir Medinaselis išsikėlė iš viešbučio, sukeldami didžiausią nepasitenkinimą administratoriui Salvadorui, kuris, kaip žinia, dievina nuolatinius svečius, ypač kilmingus, ir ne tik kilmingus, nes tiedu – viso labo donas Lorensas ir donas Alonsas, o kunigaikščio titulą jiems juokais suteikė Rikardas Rejišas, bet dabar ne juokai galvoj. Nenuostabu, kad jiedu išsikėlė. Dabar, kai pergalė ne už kalnų, jie mėgaujasi paskutinėmis tremties akimirkomis,

todėl persikėlė į Estorisą, aukštuomenės kronikoje vadinamą Ispanijos grietinėlės kolonija, kuri, galimas daiktas, praleis ten visą vasarą, todėl ir donas Lorensas su donu Alonsu, aristokratiškų polėkių kupini, nuskubėjo ten įkandin kitų kunigaikščių ir grafų, o susenę pasakos savo vaikaičiams, Tai va, kai mudu su kunigaikščiu Alba vargome tremtyje. Jiems pataikaudamas, prieš kelias dienas Portugalijos klubo radijas nusisamdė diktorę ispanę, moterį švelniu operetės dainininkės sopranu, kuri praneša apie kiekvieną nacionalistų poslinkį žavia Servanteso kalba, teatleidžia mums Viešpats ir minėtas autorius už tą liūdną ironiją, veikiau išspaudžiančią ašarą negu sukeliančią norą nusikvatoti. Štai ir Lidija, atlikusi linksmos vėjavaikės vaidmenį, visa širdimi persiima Rikardo Rejišo nerimu dėl blogų naujienų iš Ispanijos, prisidedančių prie jos susirūpinimo jo aplaidumu, tačiau tik tiek, kiek jos atitinka jos nuomonę, kaip žinome, visiškai sutampančią su jos brolio Danielio pažiūromis. Ir, išgirdusi, jog Badachosas apšaudomas ir bombarduojamas, ji apsipila graudžiomis ašaromis kaip Marija Magdalietė, keisčiausia, kad ji kaip gyva nėra buvusi Badachose, neturi ten nei artimųjų, nei kokio turto, kuris galėtų nukentėti nuo bombų, Ko tu verki, Lidija, paklausė Rikardas Rejišas, bet ji nežinojo ką atsakyti, ko gero, Danielis jai bus ką nors pasakojęs, tačiau nežinia, iš kur jis viską žino, kokiais šaltiniais naudojasi, vis dėlto nesunku numanyti, jog *Afonso Albukerkiečio* įgula daug šneka apie karą Ispanijoje ir jūreiviai, gremždami denį ir šveisdami varinius apkaustus, vienas kitam perpasakoja naujienas, ne tokias jau liūdnas, kaip skelbia radijas ir laikraščiai, nors apskritai nelabai linksmas. Ko gero, *Afonso Albukerkiečio* įgula nelabai tiki matadoro Franko parankinio generolo Molos pažadais dar šį mėnesį tarti žodį per Madrido radiją, na o kitas generolas, Keipas de Ljanas, pareiškė, jog Madrido vyriausybė jau priartėjo prie savo galo pradžios, maištas įsiliepsnojo vos prieš tris savaites, o kai kas jau skelbia jo pergalę, Paistalai, atsako jūreivis Danielis. Tačiau Rikardas Rejišas

švelniai, bet negrabiai šluosto Lidijai ašaras, drauge bando jai įteigti savo požiūrį į pasaulį, dėstydamas savo teiginius ir perpasakodamas skaitytas ir girdėtas naujienas, Štai dabar tu verki dėl Badachoso, o nežinai, jog komunistai nupjovė ausį kiekvienam iš šimto dešimties verslininkų, paskiau išniekino jų žmonas, kitaip sakant, iššagino vargšeles, Iš kur jūs žinot, Skaičiau laikraštyje, be to, vienas žurnalistas, vardu Tomė Vieira, beje, ir kelių knygų autorius, parašė, jog bolševikai išplėšė akis vienam senam kunigui, o paskiau apliejo jį benzinu ir sudegino gyvą, Netikiu, Laikraštyje parašyta, pats skaičiau, Aš ne jumis, pone daktare, netikiu, stačiai brolis man sakė, jog nedera tikėti viskuo, kas rašoma laikraščiuose, Aš negaliu nuvažiuoti į Ispaniją ir savo akimis pažiūrėti, kas ten darosi, aš privalau tikėti, jog laikraščiai rašo teisybę, jeigu laikraštis pameluotų – padarytų mirtiną nuodėmę, Pone daktare, jūs išsilavinęs, o aš – beveik beraštė, tačiau permaniau vieną dalyką, pasaulyje tiek daug teisybių, ir visos jos prieštarauja viena kitai, ir mes nežinome, kuri jų yra melas, kol jos nepradeda kovoti viena prieš kitą, Na o jeigu žinia, jog bolševikai išplėšė akis kunigui, paskiau apliejo jį benzinu ir sudegino, – teisybė, Tai būtų siaubinga teisybė, bet brolis sako, jog jei Bažnyčia būtų varguolių pusėje ir padėtų jiems šiame pasaulyje, varguoliai paaukotų jai savo gyvybę, kad ji išsigelbėtų iš pragaro, kuriame dabar grimzdi, O jeigu jie iš tikrųjų nupjauna ausis verslininkams ir žagina jų žmonas, Tai būtų dar viena siaubinga teisybė, bet brolis sako, jog varguoliai braukia kruviną prakaitą šioje žemėje, o turčiai gyvena čia kaip rojuje, Tu amžinai man atsakai brolio žodžiais, O jūs, pone daktare, amžinai man kalbate laikraščių žodžiais. Kas be ko. Štai dabar Funšale ir kitose Madeiros vietose dideli neramumai, kitaip sakant, riaušės, žmonės įsiveržė į valdžios įstaigas ir sviesto gamyklas, yra žuvusiųjų ir sužeistųjų, ko gero, padėtis labai rimta, nes vyriausybė nusiuntė du karo laivus, orlaivių, kelias kuopas kulkosvaidžiais ginkluotų šaulių, tiek kariuomenės, kad tik, neduok Dieve, nekiltų portu-

gališko pobūdžio pilietinis karas. Rikardui Rejišui nelabai aišku, kodėl prasidėjo neramumai, tačiau greičiausiai mes – mes ir jis, pasisemiantis žinių iš laikraščių, – labai nustebtume sužinoję tikrąsias priežastis. Jis įsijungia Piloto radijo imtuvą dramblio kaulo spalvos korpusu, galimas daiktas, girdimi žodžiai labiau tikėtini negu skaitomi, tik gaila, kad nematyti kalbančiojo veido, nes iš sutrikusio žvilgsnio, staigios grimasos labai lengva nustatyti, ar žmogus sako teisybę, ar meluoja, duok Dieve, jog žmogaus protas kaip galima greičiau išrastų kokį įtaisą, kad mūsų namuose kiekvienam prieš akis pasirodytų kalbančiojo veidas, tuomet sugebėtume atskirti tiesą nuo melo, tuomet iš tikrųjų prasidėtų neteisybės laikai ir ateitų mūsų karalystė. Taigi Rikardas Rejišas įsijungia savo Pilotą, rodyklėlė remiasi į Portugalijos klubo radiją, laukdamas, kol įkais lempos, jis priglaudžia prie imtuvėlio nuvargusią galvą, truputį apsvaigsta nuo šilumos, sklindančios iš vidaus, užsimiršta ir staiga susivokia, kad išjungtas garsas, ir ūmai pasuka rankenėlę, iš pradžių nieko negirdi, tik duslų elektrinio impulso ūžesį, sutapo su pertraukėle, kartais taip atsitinka, ir netikėtai prasiveržia muzika ir giesmė, *Cara al sol con la camisa nueva*, Falangos himnas, džiuginantis ir raminantis rinktinės ispanų bendruomenės atstovus, gyvenančius Estoriso ir Bragansos viešbučiuose, kaip tik tokiu metu kazino salėje pasibaigia paskutinė Eriko Bragos *Sidabrinės nakties* repeticija, viešbučio svetainėje svečiai nepatikliai žiūri į pažaliavusį veidrodį, o tuo metu Radijo klubo pranešėja skaito Svetimšalių legiono trečiojo bataliono karių veteranų laišką – legionieriai sveikina savo buvusius ginklo draugus, šturmuojančius Badachosą, stačiai šiurpas eina per kūną nuo karingų posakių, ryžto ginti Vakarų civilizaciją ir krikščionybę, frontinės brolybės, prisiminimų apie buvusius žygius, vilties, jog abiejų, tos pačios tautinės idėjos suvienytų Iberijos valstybių laukia šviesi ateitis. Išklausęs paskutinį žinių laidos pranešimą – Alchesire išsilaipino trys tūkstančiai marokiečių kareivių, – Rikardas Rejišas išjungia

radiją ir atsigula ant lovos, apimtas nevilties dėl savo vienatvės, jis nebegalvoja apie Marsendą, o Lidiją prisimena tik todėl, kad ji arčiau, kaip sakoma, ranka pasiekiama, bet vis tiek nepasiekiama, nes tame name nėra telefono, o jeigu ir būtų – kur tai girdėta, paskambinti į viešbutį ir pasakyti, Labas vakaras, pone Salvadorai, čia daktaras Rikardas Rejišas, turbūt prisimenate, jau senokai negirdėjau jūsų balso, tos kelios savaites, kurias praleidau jūsų viešbutyje, buvo pačios laimingiausios mano gyvenime, ne, man nereikia kambario, aš norėjau pasikalbėti su Lidija, gal jai pasakytumėte, kad ateitų pas mane į namus, puiku, būtų labai malonu, jeigu ją atleistumėte kokioms dviem valandoms, nes man labai liūdna vienam, ne, pone, visai ne dėl to, stačiai man labai liūdna vienam, kaip jums sakiau. Jis pasikelia nuo lovos, surankioja laikraščio lapus, išmėtytus po visą kambarį, vienas ten, kitas ten, ant grindų ir ant lovos, perbėga akimis skelbimus apie visokius reginius, bet nė vienas neužkliūva, kartais apima noras apakti, apkursti, pasidaryti nebyliam, kitaip sakant, triskart prašokti tą luošumą, kurį minėjo Fernandas Pessoa, tvirtindamas, jog visi mes – luošiai, ir staiga tarp visų pranešimų apie Ispaniją krinta į akis dar kažkaip nepastebėta nuotrauka, ant generolo Franko tankų bokštelių nupiešta Švenčiausioji Jėzaus Širdis, jeigu jau prieita iki tokių skiriamųjų ženklų, vadinasi, nėra ko nė abejoti – tai naikinamasis karas. Jis prisimena, jog Lidija nėščia, laukiasi vaikelio, berniuko, kaip tolydžio patikslina, o berniukas užaugęs išeis į karą, kuris dar tik ruošiamas, nes į dabartinį nebespės, bet, kartoju, bus daugiau karų, ko jau ko, o karų niekada netrūks, prisikariaus, taigi paskaičiuokime, jis gims kitų metų kovą, jei pridėsime dvidešimt trejus, dvidešimt ketverius metus, apytikriai tiek, kad būtų šaukiamojo amžiaus, koks karas bus tūkstantis devyni šimtai šešiasdešimt pirmaisiais, kur, kokiose nusiaubtose lygumose ir kodėl, vaizduotės akimis – ne, ne savo vaizduotės – Rikardas Rejišas jau mato jį kulkų suvarpytą, tamsaus gymio, išblyškusį kaip tėvas, bet betėvį, motinos pavarde, nes tėvas jo nepripažins.

Badachosas pasidavė. Įkvėpti portugalų legionierių veteranų entuziastingos telegramos, pašauktiniai parodė narsumo stebuklus tiek per atstumą, tiek grumtynėse vyras prieš vyrą, be kita ko, įsakyme būtina ypač pabrėžti jaunosios kartos portugalų legionierių drąsą, legionierių, troškusių nepadaryti gėdos savo šauniesiems pranokėjams, ir, be to, reikia nepamiršti, jog neabejotinai teigiamą poveikį turėjo ir gimtojo krašto artumas. Badachosas pasidavė. Pasidavė, kai, be paliovos artilerijos apšaudomas ir bombarduojamas iš oro, virto griuvėsiais, kai sutrupėjo kardai, atšipo pjautuvai, išlakstė į druzgus vėzdai ir kuokos. Generolas Mola paskelbė, Atėjo atsiskaitymo valanda, pro vartus į bulių kovų areną buvo suvaryti belaisviai pašauktiniai, vartai užsidarė, ir prasidėjo fiesta, olė, olė, olė, sugriaudėjo kulkosvaidžiai, Badachoso arenoje dar niekada taip garsiai neskardėjo riksmai, minotaurai dengiamosios spalvos uniformomis krinta vieni ant kitų, liejasi ir miešiasi lyg perpilamas kraujas, o kai nieko nebelieka ant kojų, ateina matadorai pistoleto šūviu pribaigti sužeistųjų, o tie, kuriuos aplenkia ši malonė, bus gyvi palaidoti. Rikardas Rejišas žinojo apie tuos įvykius tik tiek, kiek rašė Portugalijos laikraščiai, viename netgi buvo išspausdinta nuotrauka – arena, o joje šen bei ten tysantys keli kūnai ir vežimas, atrodantis visiškai ne vietoje, nes neaišku, ar juo vežiojami buliai, ar minotaurai. Visa kita Rikardas Rejišas sužino iš Lidijos, sužinojusios visa tai iš brolio, sužinojusio visa tai iš nežinia ko, galimas daiktas, gavusio žinutę iš ateities, iš to tolimo rytojaus, kai pagaliau viskas išeis į paviršių. Jau nustojusi verkti, Lidija pasakoja, Dešimt tūkstančių nužudė, jos akys sausos, bet lūpos dreba, skruostai dega kaip ugnis. Rikardas Rejišas bando ją raminti, suspausti jos ranką kaip anąsyk, prisimenate, tačiau ji atšlyja, ne, ji nepyksta, stačiai šiandien negalėtų to ištverti. Vėliau, virtuvėje plaudama susikaupusius indus, ji vėl apsipila ašaromis, ir pirmą kartą jai dingtelėja mintis, ką ji veikia šiuose namuose, ką čia daro, ir kas ji tokia – pono daktaro tarnaitė, valytoja, tik nieku gyvu

ne meilužė, ne, pats žodis „meilė“ reiškia lygybę, meilužis ir meilužė, vyras ir moteris lygūs, kai myli vienas kitą, o jiedu su ponu daktaru nėra lygūs, ji jau nebežino, ko dabar verkia, ar apverkia žuvusius Badachose, ar savo pražūtį, nes staiga suprato, kad ji – niekas, tuščia vieta. Sėdėdamas savo kabinete, Rikardas Rejišas net neįtaria, kas darosi už durų. Norėdamas nusikratyti minčių apie dešimt tūkstančių lavonų, o tai iš tikrųjų labai daug, jeigu Lidija sako tiesą, jis vėl atsiverčia *The God of Labyrinth*, bando skaityti nuo paženklintos vietos, tačiau, suvokęs, jog žodžiai nesisieja vieni su kitais ir neturi jokios prasmės, jog jis pamiršo, ką skaitęs, tad pradeda iš naujo, Pirmojo šachmatininko aptiktas lavonas gulėjo plačiai išskėtęs rankas per karaliaus ir karalienės laukelius ir dar du priešininko pusėje, priėjus tą vietą jo dėmesys vėl nukrypsta nuo knygos, jis mato šachmatų lentą, tuščią lygumą, jaunuolį išskėstomis rankomis, atsisveikinusį su jaunyste, ir milžiniškame šachmatų lentos laukelyje įbrėžtą arenos ratą, priverstą lavonų, tarytum nukryžiuotų ant žemės, o nuo vieno prie kito eina Švenčiausioji Jėzaus Širdis, tikrindama, ar nebeliko sužeistųjų. Kai Lidija, baigusi apyvoką, įėjo į kabinetą, ant Rikardo Rejišo kelių gulėjo užversta knyga. Toks įspūdis, kad jis miega. Visiškai atsipalaidavęs, jis atrodė beveik senis. Ji pažiūrėjo į jį kaip į svetimą ir tyliai išėjo. Niekad daugiau čia nebeateisiu, tarė sau viena, bet nebuvo tuo tikra.

Tetuane, kur jau atvyko generolas Milanas d'Astrajus, paskelbtas dar vienas atsišaukimas, Karas be jokio pasigailėjimo, karas iki pergalingos pabaigos, nuožmus karas, kurio tikslas – sunaikinti marksizmo užkratą, tačiau nevalia nusižengti žmogiškumui, kaip aiškėja iš generolo Franko žodžių, Aš dar neužėmiau Madrido tik todėl, jog nenoriu, kad būtų pralietas nekaltų žmonių kraujas, kilnus vyras, žodžio nėra, ne iš tų, kurie kaip Erodas įsako iššudyti kūdikius, palauks, kol jie užaugs, kad negraužtų sąžinė ir danguje neprivistų be skaičiaus angelų. Būtų gryniausia utopija manyti, jog tie gerieji vėjai, pabudę Ispanijoje, negali sukelti oro srovių Portugali-

joje. Burtai mesti, kortos ant stalo, reikia žaisti sąžiningai, atėjo metas sužinoti, kas su mumis ir kas prieš mus, paskatinti priešą pasirodyti arba bent išsiduoti, jeigu jo suvis nėra arba jeigu jis itin kruopščiai slepiasi, kad mes pagaliau suvoktume, kas jį atvedė po mūsų vėliavomis – prisitaikėliškumas ar bailumas, nežabota garbėtroška ar baimė netekti savo menko labo. Ta proga šalies profesinės sąjungos paskelbė ruošiančios didelį mitingą prieš komunizmą, ir vos tik pasklido ta žinia, kaip paprastai didžių istorinių įvykių valandą krūptelėjusi pakirdo iš miego visa tauta, patriotinės sąjungos puolė spausdinti atsišaukimus, damos pavieniui arba susibūrusios į komitetus reikalavo remti labdarą, o kai kurios profesinės sąjungos, trokšdamos sutvirtinti narių dvasią ir pasiruošti netikėtumams, pavyzdžiui, tarnautojai, duonkepiai ir viešbučių personalas, šaukė susirinkimus ir įsiamžino nuotraukose, kur susirinkimų dalyviai stovi ištiesę priekin dešinę ranką, repetuoja savo vaidmenį belaukdami didžiosios premjeros. Tuose susirinkimuose dalyviai skaito ir karštais plojimais pritaria šalies profesinių sąjungų manifestams, ugningai išreiškiantiems tikėjimą savo programa ir šviesia tautos ateitimi, kaip tai įrodo kelios atsitiktinės ištraukos, Šalies profesinės sąjungos griežtai ir principingai atsiriboja nuo komunizmo, tautinės korporacinės valstybės idėjų suvienyti darbo žmonės, portugalai visa širdimi, principingai laikydamiesi lotyniškosios krikščionybės idealų, kreipiasi į Salazarą, nuo šunio – lazda, nuo velnio – kryžius, šalies profesinės sąjungos pripažįsta, jog socialinio teisingumo nuostatų apibrėžta privati iniciatyva ir asmeninė nuosavybė sudaro socialinės, ekonominės ir politinės visuomenės sandaros pagrindą. Kadangi kovodami mes siekiame to paties tikslo ir turime tą patį priešą, ispanų falangistai nuėjo į Portugalijos radijo klubą ir, kreipdamiesi į visus šalies žmones, išliaupsino Portugaliją už tai, kad ji visapusiškai prisidėjo prie išganingojo kryžiaus žygio, nors, taip tvirtindami, truputį nusidėjo istorinei tiesai, nes visiems aišku, jog mes, portugalai, jau prieš kelerius metus dalyvau-

jame tame žygyje, bet ispanai tokiais apsigimę, pagyrų puodai, nuo jų nevalia akies nuleisti.

Per savo gyvenimą Rikardas Rejišas niekada nedalyvavo politiniame mitinge. Tokį širdies gilumoje išpuoselėtą tamsumą, ko gero, nulėmė temperamentas, išsiauklėjimas, polinkis į klasikinį stilių, iš dalies ir drovumas, tačiau tiems, kurie gana gerai susipažinę su jo kūryba, bus nesunku įminti tikrąją priežastį. Vis dėlto tautoje kilęs šurmulys, pilietinis karas kaimyninėje šalyje, sumaištis, viešpataujanti toje miesto dalyje, kur demonstrantams nurodyta rinktis – Kampo Pekeno bulių kovų arena, įskėlė smalsumo kibirkštėlę, įdomu, kaip suplauks tūkstančiai žmonių klausyti kalbų, kokius posakius ir žodžius palydės plojimais, kada ir kodėl, kaip tvirtai kalbės pranešėjai ir kaip atidžiai klausysis publika, kokia bus jų veidų išraiška, kokiais mostais jie bandys išreikšti savo jausmus, – stebėtina, kaip pasikeitė žmogus, iš prigimties nelabai linkęs į tokius renginius. Rikardas Rejišas išeina iš namų ankstėliau, kad galėtų rasti geresnę vietą, ir važiuoja taksi, kad būtų greičiau. Rugpjūčio pabaigoje vakarai dar šilti. Papildomi tramvajai kimšte prikimšti, keleiviai nuoširdžiai šnekučiuoja su pėsčiaisiais, o tie, kurių širdyse itin kaitriai dega tėvynės meilė, visa gerkle linki sėkmės Naujajai Valstybei. Plevėsuoja profesinių sąjungų vėliavos, tačiau menkai, nes beveik nėra vėjo, tad vėliavnešiai jomis mosuoja, kad būtų matyti spalvos ir emblemos, visa korporacijų heraldika, vis dar užkrėsta demokratinių tradicijų, tiesą pasakius, šnekant gražia senųjų laikų amatininkų, meistrų ir pameistrių kalba, eina cechai ir gildijos. Vos atsidūrusį aikštėje, gyva žmonių banga nustumia Rikardą Rejišą prie banko tarnautojų, visi kaip vienas ryšinčių ant rankovės žydrą raištį su Kristaus kryžiumi ir trimis raidėmis SNB*, savaime suprantama, tokia neginčijama patriotizmo išraiška išperka visas nuodėmes ir išlygina tokius prieštaravimus, kaip štai tas, jog banko

* SNB – Sindicato Nacional Bancàrio – Banko tarnautojų nacionalinė profesinė sąjunga.

tarnautojai skiriamuoju ženklu pasirinko kryžių, nors Nukryžiuotasis išvaikė iš šventyklos pirklius ir maininininkus, tik žengusius pirmuosius žingsnius keliu, nūnai virtusiu greitkeliu. Jiems svarbu, kad Kristus nebūtų kaip tas pasakėčios vilkas, kuris pjovė tik švelnius ėriukus ir, nors ir bijodamas suklysti, iš tolo lenkėsi senų gyslotų avinų, kokiais ilgainiui jie turėjo virsti, ir juos vedančių avių. Anksčiau viskas buvo daug paprasčiau, bet kas galėjo tapti dievu, o dabar mes bergždžiai leidžiame laiką svarstydami, ar vanduo teka iš šaltinio drumstas, ar kas nors vėliau jį sudrumstė.

Arena prisipildė akims bežiūrint, tačiau Rikardas Rejišas spėjo susirasti gerą vietą ant suolo saulėtoje tribūnų pusėje, nors šį vakarą tai buvo visiškai nesvarbu, viską aplink gaubė tamsa, o vieta buvo gera todėl, jog ji buvo ne taip jau toli nuo pakylos, kad jis galėtų įžiūrėti kalbėtojus, ir ne taip jau arti, kad matytų bendrą mitingo vaizdą. Vėliavų ir profesinių sąjungų srautas nenutrūksta, ir jeigu sąjungos perdėm nacionalinės, vėliavos – tik iš dalies, tačiau, savaime suprantama, netgi pernelyg nesureikšmindami didingojo tėvynės simbolio, puikiai suvokiame, jog esame tarp portugalų, negana to, pačių geriausių iš geriausiųjų, galėtume pasakyti nė kiek nesikeldami į puikybę. Suolai jau užsėsti, dar lieka vietos arenoje, kur gražiausiai atrodo vėliavos, kaip tik todėl jų ten tokia daugybė. Žmonės sveikinasi, draugai ir pažįstami, o tie, kurie linkėjo sėkmės Naujajai Valstybei – tokių daug, – sveikindamiesi karštligiškai iškelia ranką, be atlydos tai pašoka, tai atsisėda, vos pasirodžius naujai vėliavai, sveikina ją kaip senovės romėnai, atsiprašome už kartojimąsi – tiek mūsų, tiek jų, *o tempora, o mores**, kiek kovojo Viriatas ir Sertorijus, stengdamiesi iš savo šalies išguiti okupacinę imperijos kariauną, nes imperija buvo neteisėta *de jure*, o kad būtų pripažinta *de facto*, būtų pakakę vien okupuotųjų paliudijimo, kiek juodu kovojo, kaip minėjau, ir štai pagaliau Roma atgimsta jos pačių palikuonių pavidalu, be jokios abe-

* O laikai, o papročiai! *(Lot.)*

jonės, lengviausia primesti savo valdžią paperkant žmogų, o kartais nereikia nė pirkti, patys parsiduoda pusvelčiui, mainais į raištį ant rankovės, teisę nešioti – ar nešti – nukryžiuotojo kryžių, šįkart rašysime iš mažosios raidės, kad kiltų mažesnis skandalas. Kad neprailgtų laukti, orkestras griežia pačius geriausius savo repertuaro dalykus. Pagaliau pasirodo oficialūs asmenys, pakyla, prisipildo, tribūnos pašėlsta. Pratrūksta patriotiniai riksmai, Portugalija, Portugalija, Portugalija, Salazaras, Salazaras, Salazaras, bet nesitikėkite jo pamatyti, jis pasirodo kada nori, tik ten ir tada, kur ir kada laiko reikalinga, šis mitingas jam visiškai neįdomus, na o Portugalija, priešingai, – ji čia, beje, ji visur aplink, kur tik pažvelgsi. Dešinėje pakylos pusėje, ant ligi šiol stovėjusių tuščių suolų, kurstydami vietinių pavydą, susėda Italijos fašistų atstovai juodais marškiniais, apsisagstę ordinais ir medaliais, kairėje – vokiečių nacių atstovai rudais marškiniais ir antrankoviais su svastika, ir visi, ištiesdami priekin dešinę ranką, sveikina minią, kuri atsako tuo pačiu, gana nemokšiškai, bet degdama noru išmokti, ir tuo metu pasirodo ispanų falangistai jau matytais žydrais marškiniais, trys skirtingos spalvos ir vienas vienintelis idealas. Minia pašoka ant kojų, visi kaip vienas, į padanges kyla šūkiai visuotine staugimo kalba, pagaliau pavyko padaryti galą tam babeliui vienu mostu, vokiečiai nemoka portugališkai nei ispaniškai, nei itališkai, ispanai nemoka vokiškai nei itališkai, nei portugališkai, italai nemoka ispaniškai nei portugališkai, nei vokiškai, bet užtat portugalai puikiai kalba ispaniškai, sako *usted* kreipdamiesi į ką nors, *cuanto vale* – ką nors pirkdami, *gracias* – dėkodami, tačiau dabar, kai visų širdys plaka kaip viena, pakanka ir to, kad kiekvienas savo kalba suriktų, Mirtis bolševizmui. Vargais negalais įsivyrauja tyla, orkestras trimis būgno smūgiais pradeda karinį maršą, paskelbiamas pirmasis šio vakaro oratorius – Karinių jūrų pajėgų arsenalo darbininkas Žilbertas Arotėja, na o kaip pavyko jį prisivilioti, tai jo ir jo gundytojų paslaptis, paskiau kalba antras, Lujišas Pintas Koeljus, Portu-

galijos jaunimo atstovas, ir pagaliau ima aiškėti tikrasis mitingo tikslas, nes oratorius labai aiškiai ir suprantamai išreiškia pageidavimą sukurti tautos pašauktinių būrius, tretysis oratorius – Fernandas Omenas Kristas, ketvirtasis – Abelis Meskita, Setubalio nacionalinės profesinės sąjungos atstovas, penktasis – Antonijus Kastras Fernandesas, gana greitai tapsiantis ministru, šeštasis – Rikardas Duranus, kariuomenės majoras, iš pašaukimo – agitatorius, po kelių savaičių tą pačią kalbą jis išrėš Evoroje, irgi bulių kovų arenoje, Mes čia susirinkome suvienyti to paties patriotinio idealo, trokšdami pasakyti ir parodyti šalies vyriausybei, jog mes esame pasiryžę ištikimai ir nuosekliai vykdyti tą didį žygį, kurį pradėjo mūsų protėviai, didvyriai luzitanai, pasauliui atradę naujus pasaulius, į pačius toliausius jo kampelius nešę mūsų šventąjį tikėjimą ir mūsų imperijos vėliavą, ir, kai mus pašauks trimitai ir ragai ir jų garsas susilies į vientisą gausmą, susitelksime visi kaip vienas apie Salazarą, genijų, visą gyvenimą pasiaukojamai tarnaujantį tėvynei, ir pagaliau pakyloje pasirodė septintasis, bet pats pirmas politinių lyderių sąraše, kapitonas Žoržis Boteljus Monizas, Portugalijos radijo klubo atstovas, perskaitė kreipimąsi į vyriausybę, ragindamas sukurti piliečių legioną, kuris, kaip ir Salazaras, visa širdimi ištikimai tarnautų tautai, idant visi mes galėtume prisidėti prie didžio tikslo, kiek leidžia mūsų silpnos jėgos, ir šia proga būtų labai pravartu prisiminti pasakėčią apie septynias gluosnio šakeles, kurias lengva perlaužti po vieną, bet visos jos, surištos draugėn, sudaro ryšį, arba fasciją*, o tiedu žodžiai mūsų žodynuose turi tą pačią prasmę, nežinia, kas pirmas padarė šį atradimą, bet visiems aišku, kas jį paviešino**. Užsiminus apie piliečių legioną, minia atsistoja dar kartą, savaime suprantama, visi kaip vienas, nes, sakydami „legionas", turime galvoje uniformą, o sakydami „uniforma", turime galvoje unifor-

---

* Fascija (lot. fasces) – aukščiausiosios valdžios simbolis senovės Romoje: diržu surištas virbų ryšulėlis su kirveliu viduryje; Italijos fašistų emblema.

** Turimas galvoje Benitas Musolinis.

minius marškinius, ir dabar tik lieka nutarti, kokios spalvos bus tie marškiniai, bet, šiaip ar taip, čia ne vieta spręsti tokius klausimus, nes priešai apšauks mus beždžionėmis, mėgdžiojančiomis kitus, mes negalime pasirinkti nei juodos spalvos, nei rudos, nei žydros, na o balta – labai tepi, geltona – nevilties spalva, nuo raudonos apsaugok mus Viešpatie, violetinė primena Kristaus kančią, tad lieka tik žalia, kuo gi bloga žalia, paklaus mus Portugalijos Jaunimo dabitos, svajojantys, kada gi pagaliau išauš ta diena, kai jie apsivilks uniformą. Mitingas eina į pabaigą, pareiga atlikta. Minia eina iš arenos, kaip ir dera portugalams, tai yra tvarkingai, sugriaudi dar vienas kitas valio, bet jau nebe taip griausmingai, stropiausieji vėliavnešiai susivynioja vėliavas, užmauna dėklus, gęsta diduma prožektorių, dabar šviesos tik tiek, kad mitingo dalyviai nepasiklystų. Gatvėje pamažu prisipildo tam tyčia užsakyti tramvajai, išsirikiuoja eilės prie autobusų, laukiančių tų, kurie gyvena toliau. Kad ir praleidęs visą laiką gryname ore, po atviru dangumi, Rikardas Rejišas trokšta atsikvėpti visa krūtine, jausdamas, jog jam trūksta oro. Nekreipdamas dėmesio į atvažiuojančius taksi, prie kurių tuojau pat puola minios, jis – susirgęs pagiriomis, kitiems puotaujant, – pereina į kitą gatvės pusę, lyg būtų pašalinis, lyg būtų atsitiktinai atsidūręs sambūrio vietoje, juk visiems žinoma, kiek atsitiktinumų pasitaiko šiame pasaulyje. Jis pasiryžęs pėsčias eiti per miestą, kur patriotinio renginio nėra nė žymės, tramvajai dunda savo keliu, aikštėse snūduriuoja taksi vairuotojai. Nuo Kampo Pekeno iki Šventosios Kotrynos kalvos – beveik penki kilometrai, geras kelio galas tokiam namisėdai kaip ponas daktaras. Jis pareina nusigalavęs, nejausdamas kojų, atidaro langą, norėdamas išvėdinti tvankų būstą, ir staiga susivokia, jog visą kelią negalvojo apie tai, ką matė ir girdėjo, nors galėtų prisiekti, kad galvojo, bet, nors ir kaip stengdamasis ką nors prisiminti, negali užčiuopti nė vienos minties, nė menkiausios užuominos apie tai, kas įvyko, lyg būtų ten nukilęs ant debesies, lyg pats būtų buvęs tas debesis, tuščias

burbulas, kurį laiką plaukiojęs padangėje. Būtų mielai viską apgalvojęs, apmąstęs, apsvarstęs, aptaręs pats su savimi, pasiginčijęs, bet nieko neišėjo, atmintyje ir prieš akis nebent šmėkščiojo žmonės juodais, rudais, žydrais marškiniais, būtų galėjęs paliesti juos ranka, štai jie, vyrai, ginantys Vakarų civilizaciją, mano graikai ir romėnai, įdomu, ką būtų pasakęs donas Migelis de Unamunas, pakviestas į šitą renginį, galimas daiktas, ir būtų atėjęs, atsistojęs tarp Duranaus ir Monizo, pasirodęs plačiosioms masėms, Štai aš, Portugalijos sūnūs, savižudžių tauta, jūs nešaukiate – Tegyvuoja mirtis, jūs gyvenate drauge su mirtimi, ir aš nieko daugiau negaliu jums pasakyti, nes esu senas ir silpnas, man pačiam reikia paramos ir pagalbos. Rikardas Rejišas žvelgia į tamsią naktį, ir tas, kas, vadovaudamasis nuojauta, pagal dvasios būseną sugeba įžiūrėti pranašingus ženklus, pasakytų – kažkas atsitiks. Jau gili naktis, kai Rikardas Rejišas uždaro langą, galiausiai jokia mintis nebeateina į galvą, išskyrus vieną, Nebeisiu daugiau į mitingus, paskiau ima šepečiu valytis švarką ir kelnes ir tą akimirką užuodžia svogūnų tvaiką, keista, galėtų prisiekti, jog šalia nebuvo Viktoro.

Artimiausiomis dienomis pasipylė gausybė įvykių, paprastai vadinamų istoriniais, lyg po mitingo Kampe Pekene žemė būtų pradėjusi suktis dvigubai greičiau. Grupė Jungtinių Amerikos Valstijų finansininkų kreipėsi į generolą Franką, siūlydamiesi paremti Ispanijos tautinę revoliuciją, tikriausiai tą mintį pakišo Džonas D. Rokfeleris, juk neparanku viską nuo jo slėpti, tad *New York Times* jam pateikė išsamią informaciją apie karinį perversmą Ispanijoje, imdamasis visų atsargumo priemonių, kad neplyštų silpna senolio širdis, nes pasaulyje esama tokių dalykų, kurių nevalia nutylėti, idant nenutiktų dar didesnių bėdų. Iš Švarcvaldo atėjo žinia, jog Vokietijos vyskupai pareiškę, kad Katalikų bažnyčia stosianti petys į petį su Reichu kovon prieš bendrą priešą, o Musolinis, nenorėdamas atsilikti nuo tokių karingų pareiškimų, paskelbė visam pasauliui galįs labai greitai mobilizuoti

aštuonis milijonus vyrų, kurių didumą dar nespėjo atvėsti po pergalės prieš kitą Vakarų civilizacijos priešą – Etiopiją. Grįždami atgal į mūsų tėvynę, galime pasakyti, jog Portugalijos Jaunimo savanorių sąrašai tolydžio ilgėja, o į vadinamąjį Portugalų legioną jau įstojo tūkstančiai, ir vienas valdininkas, Korporacijų žinybos viršininko pavaduotojas, netgi išspausdino straipsnį, kuriame, nešykštėdamas liaupsių, iškėlė į padanges patriotiškai nusiteikusius nacionalinių profesinių sąjungų vadovus, surengusius mitingą, pavadindamas jį žaizdru tautos širdims grūdinti ir išreikšdamas tvirtą tikėjimą, jog nuo šiolei niekas nesugebės sustabdyti Naujosios Valstybės, žengiančios į priekį milžino žingsniais. Laikraščiai taipgi rašė, jog ponas ministras pirmininkas lankosi Braso de Pratos šaudmenų gamykloje ir Beirolaso arsenale, skaitytojai būsią deramai supažindinami su tolesne pono ministro pirmininko dienotvarke.

Taipgi iš laikraščių sužinojęs, kad *Afonsas Albukerkietis* išplaukė į Alikantę atgabenti pabėgėlių, Rikardas Rejišas širdies gilumoje truputį nuliūdo, nes, šiaip ar taip, jausminių santykių dėka jautėsi susijęs su šio laivo plaukiojimu, tačiau Lidija nė žodžiu neužsiminė, kad jos brolis jūreivis išplaukia į humanitarinę misiją. Beje, kurgi dingo Lidija, prisirinko jau nemažai nešvarių skalbinių, ant baldų ir apskritai visų daiktų pamažėle kaupiasi minkštos dulkės, tad jie atrodo neryškūs, lyg pavargę vilkti metų naštą, o gal paprasčiausiai akys pavargo į juos bežiūrėdamos. Rikardas Rejišas dar niekad nesijautė toks vienišas. Miega kiauras dienas tai lovoje, kurios nebesikloja, tai kabinete ant sofos, netgi užsnūdo tualete, tiesa, tik vieną kartą, ir tuojau pat pakirdo krūptelėjęs – susapnavo, kad gali numirti nuleistomis kelnėmis, o kas nemoka garbingai numirti, tas nevertas nė gyventi. Parašė laišką Marsendai, bet iškart suplėšė. Laiškas buvo ilgas, kelių lapų, kur žingsnis po žingsnio jis bandė atkurti visą jųdviejų pažinties istoriją nuo pat pirmojo vakaro viešbutyje, parašė sklandžiai, kaip sakoma, vienu prisėdimu, sukūrė gyvosios

atminties memorialą, vis dėlto, priėjęs prie paskutinės dienos, Rikardas Rejišas atsidūrė aklagatvyje, nebesumodamas, ką dar parašyti, prašyti man nevalia, duoti aš nieko negaliu, tuomet surinko visus lapus, dailiai sudėjo, išlygino užsirietusius kampelius ir ėmė metodiškai plėšyti, kol sudraskė į smulkiausius skutelius, kuriuose nebeliko nė vieno atskiro žodžio. Nesumetė jų į šiukšlių kibirą, tardamas sau, jog nedera visiškai jų paniekinti, tad nakties gūdumoje išėjo iš namų į kietai miegančią gatvę ir per tvoros viršų sviedė kelias saujas konfeti, koks liūdnas karnavalas, rytmečio vėjelis nunešė juos kažkur viršum stogų, o ten juos pasigavęs stipresnis vėjas nupūs dar toliau, nors iki Koimbros jie vis viena nenulėks. Po dviejų dienų jis švariai perrašė eilėraštį *Apraudu šią vasarą,* gerai žinodamas, jog žodžiai, anksčiau buvę tiesa, dabar yra melas, nes nieko jis neaprauda ir apskritai nei liūdi, nei ką, stačiai amžinai jaučiasi apsnūdęs, ir jeigu šiandien galėtų rašyti, parašytų kitą eilėraštį, jog kadaise ilgesys kamavo, ir tas ilgesys liko gyvas tame laike, kai jį graužė ilgesys. Jis užrašė ant voko, Marsendai Sampajo, iki pareikalavimo, Koimbra, jeigu po kelių mėnesių niekas jo neatsiims, jis atsidurs šiukšlyne, o jeigu pasitaikys labai stropus pašto tarnautojas, jis, nusižengdamas korespondencijos slaptumo taisyklėms, nuneš laišką į notaro Sampajaus kontorą, kaip kitados to baiminosi Rikardas Rejišas, bet ir tuomet nieko baisaus neatsitiks, parėjęs namo, tėvas atplėš laišką, kaip to reikalauja tėvo pareiga, ir pasakys dukteriai, Regis, turi nežinomą gerbėją, ir Marsenda šypsodama perskaitys eilėraštį, jai net į galvą neateis mintis, jog eilėraštį parašė Rikardas Rejišas, jis niekada jai nesisakė esąs poetas, raštas, aišku, panašus, betgi tai stačiai sutapimas, ir tiek.

Niekad daugiau čia nebeateisiu, regis, tuomet pasakė Lidija, o štai dabar beldžia į duris. Kišenėje turi būsto raktą, tačiau neišsiima, ji išdidi, juk sakė, jog daugiau nebeateis, būtų negražu dabar kišti raktą į spyną, lyg grįžtų namo, nors niekad nesijautė grįžtanti namo, o šiandien, tarkime, juo labiau, jeigu įmanoma suderinti tuos žodžius – niekada ir juo labiau. Rikardas Rejišas atidarė, apsimetė nustebęs, o kadangi Lidija dvejojo, kur jai eiti – į svetainę ar į virtuvę, jis pasuko į kabinetą, taręs sau, kad ji gali sekti iš paskos, jeigu nori. Lidijos akys paraudusios, užtinusios, galimas daiktas, todėl, kad gimstanti motinos meilė po ilgos kovos pasibaigė pralaimėjimu ir ji nutarė nutraukti nėštumą, nes, sprendžiant iš jos veido išraiškos, vargu ar ji galėtų būti tokia liūdna vien dėl Irunos paėmimo ar San Sebastiano apgulos. Atsiprašau, pone daktare, sako ji, negalėjau ateiti, ir beveik tuojau pat pasitaiso, Ne, ne dėl to, man stačiai pasirodė, kad aš jums nebereikalinga, ir dar kartą pasitaiso, Man sunku taip gyventi, ir sulig tais žodžiais nutyla, pirmąsyk pažvelgia į Rikardą Rejišą ir pastebi, kad jis prastai atrodo, lyg suseno, galimas daiktas, serga, Tu man labai reikalinga, sako jis ir nutyla, nes pasakė viską, ką galėjo pasakyti. Lidija žengė du žingsnius durų link – lyg į miegamąjį lovos kloti, lyg į virtuvę indų plauti, lyg į vonios kambarį užmerkti skalbinių, betgi čionai ji atėjo anaiptol ne to, savaime suprantama, visa tai, kas minėta, ji padarys, tik truputį vėliau. Pagalvojęs, jog gali būti

ir daugiau priežasčių, paskatinusių ją ateiti, Rikardas Rejišas sako, Ko stovi, sėskis, o paskiau – Sakyk, kas atsitiko, tuomet Lidija tylutėliai apsiverkia, Ar dėl mažylio verki, tačiau ji papurto galvą ir, priekaištingai pažvelgusi į jį pro ašaras, atsidūsta, Dėl brolio. Rikardas Rejišas prisimena, jog *Afonsas Albukerkietis* parplaukė iš Alikantės, tebesančios Ispanijos vyriausybės rankose, ir sumeta, jog dukart du lygu keturi, Tavo brolis dezertyravo, pasiliko Ispanijoje, Mano brolis parplaukė, Tai kas gi atsitiko, Bus nelaimė, baisi nelaimė, Klausyk, paaiškink, kas čia darosi, aš nieko nesuprantu, Tas ir darosi, ji nutyla, nusišluosto ašaras ir išsišnypščia, tas ir darosi, kad jūreiviai laivuose ruošiasi sukilti ir išplaukti į atvirą jūrą, Kas tau sakė, Danielis, bet liepė šiukštu niekam neprasitarti, o aš negaliu nešioti tokios baisybės ant širdies, turiu širdį palengvinti, pasikalbėti su žmogumi, kuriuo pasitikiu, taigi pagalvojau apie jus, pone daktare, juk neturiu artimesnio žmogaus pasaulyje, motinai nė žodeliu nevalia užsiminti. Rikardas Rejišas nustemba, jog nekrustelėja nė menkiausias jausmas, galbūt tai ir yra likimas, žinai, kas turi atsitikti, žinai, jog neišvengsi to, kas neišvengiama, ir ramia širdimi lyg iš šalies stebi reginį pasaulio scenoje, tačiau drauge žinai, kad stebi paskutinį kartą, nes, žuvus šiam pasauliui, nebeliks ir mūsų, Ar tikrai, klausia jis, tačiau klausia tik todėl, jog suveikia besąlyginis refleksas, suteikiantis mums, bijantiems likimo, paskutinę galimybę pasukti atgal, persigalvoti, atgailauti. Ji linktelėja ašarų pilnomis akimis, tikėdamasi tokioms aplinkybėms deramų klausimų, į kuriuos reikėtų atsakyti trumpai ir aiškiai, visų geriausia – taip arba ne, tačiau sugalvoti tokius klausimus žmogaus protui ne taip paprasta. Kai tokie klausimai neateina į galvą, tinka ir tokie, Ko gi jie tikisi, nejaugi jie mano, jog, jiems išplaukus į atvirą jūrą, žlugs vyriausybė, Jie ketina plaukti į Didvyrių įlanką, išvaduoti politinius kalinius, užimti salą ir laukti, kol prasidės sukilimas šalyje, O jeigu nesulauks, Jeigu nesulauks – plauks į Ispaniją paremti vyriausybės. Ar jiems galvoj negerai, jiems nepasiseks netgi

išplaukti iš uosto, Ir aš taip sakiau broliui, bet jie nė klausyti nenori, Ir kada visa tai atsitiks, Nežinau, jis man nesakė, ko gero, šiomis dienomis, O kokie laivai, *Afonsas Albukerkietis, Danas* ir *Bartolomėjus Dijasas*. Jiems galvoj negerai, kartoja Rikardas Rejišas, tačiau galvoja ne apie sąmokslą, taip paprastai jam atskleistą. Jis prisimena pirmąją dieną, kai atvyko į Lisaboną, eskadrinius minininkus uoste, nudažytus negyva pelenine spalva, kaip skudurai nukarusias šlapias vėliavas, tas, kuris arčiausia, – tai *Danas*, pasakė tuomet nešikas, o dabar maištingasis *Danas* išplaukia į atvirą jūrą, Rikardas Rejišas susigriebia, kad giliai įkvepia oro, lyg stovėtų laivo pirmagalyje, sūraus vėjo gairinamu veidu, nutaškytu karčiais purslais. Jiems galvoj negerai, pakartoja, tačiau balso tonas nesiderina su žodžiais, jame skamba lyg ir vilties gaidelės, o gal mums tik taip atrodo, iš tikrųjų tai būtų nesąmonė, jis negalėtų puoselėti tokios vilties, Šiaip ar taip, gal viskas bus gerai, ką gali žinoti, gal jie atsisakys savo minties ir tik pabandys nuplaukti iki Didvyrių įlankos, pažiūrėsime, kas bus toliau, neverk, ašaros nieko nepadės, gal tikrai apsigalvos, Ne, neapsigalvos, juk jūs, pone daktare, juos pažįstate, kaip kažin ką neapsigalvos, kaip mano vardas Lidija. Paminėjusi savo vardą, ji iškart prisiminė savo pareigas, Šiandien negalėsiu aptvarkyti kambarių, turiu lėkti į viešbutį, užbėgau tik širdies išlieti, duok Dieve, kad viešbutyje manęs nepasigestų, Niekuo negaliu tau padėti, Ne man, o jiems reikia pagalbos, juk turi nusigauti iki upės žiočių, kad galėtų išplaukti į atvirą jūrą, meldžiu jus, dėl Dievo meilės, niekam neprasitarkite, saugokite paslaptį, kaip matote, aš viena nesugebėjau jos išsaugoti, Nusiramink, laikysiu liežuvį už dantų. Ir tikrai laikė liežuvį už dantų, bet neišlaikė nepaguodęs Lidijos bučiniu, ir ji sudejavo, be abejo, liūdnų minčių slegiama, nors, visai galimas daiktas, ta dejonė reiškė ką kita, tokie jau mes, žmonės, esame – visokie jausmai mus užplūsta, ir visi tuo pačiu metu. Lidija nusileido laiptais, Rikardas Rejišas – priešingai nei paprastai – palydėjo ją iki aikštelės, ji pažvelgė į viršų, jis

jai pamojo, jiedu nusišypsojo, gyvenimas kartais padovanoja mums nuostabių akimirkų, tokių kaip šioji, toks įspūdis, jog prirašytas puslapis vėl pasidarė švarus ir baltas.

Rytojaus dieną, eidamas pietų, Rikardas Rejišas stabtelėjo skverelyje ir nukreipė akis į karo laivus, dunksančius Rūmų aikštės fone. Jis menkai išmanė apie laivus, nebent žinojo, kad žvalgybiniai laivai didesni už eskadrinius minininkus, tačiau iš tolo visi jie atrodė beviltiškai vienodi, na, tarkime, jis nesugeba atskirti *Afonso Albukerkiečio* nuo *Bartolomėjaus Dijaso*, nes niekada jų nėra matęs, tačiau *Daną* pažįsta nuo pirmos atvykimo dienos, nešikas uoste jam pasakė, Štai šitas, ir jo žodžius pagavo vėjai. Lidija tikriausiai susapnavo, arba brolis stačiai pajuokavo, pasekė pasakėlę apie sąmokslą ir sukilimą, girdi, trys laivai išplauksią į atvirą jūrą, o štai stovi kaip niekur nieko tarp fregatų nuleidę inkarus, upe nuo vieno kranto prie kito be perstojo siuva keltai, žydroje padangėje nardo žuvėdros, saulė, spindinti danguje, lygiai taip skaisčiai atsispindi vandenyje, tad gali būti, jog jūreivis Danielis pasakė seseriai tiesą, poetas sugeba pajusti nerimą, viešpataujantį virš vandenų, Ir kada jie ketina išplaukti, Šiomis dienomis, atsakė Lidija, ir nerimas užgniaužia Rikardui Rejišui gerklę, akys pritvinksta ašarų, lygiai taip pat buvo tada, kai prasidėjo didžioji Adamastoro rauda. Jis buvo jau beeinąs šalin, bet išgirdo susijaudinusius balsus, Štai jis, štai jis, šaukė senukai, Kur, kas, atsiliepė kiti balsai, o vaikai, žaidžiantys gūžynes, sustoję pratrūko šaukti, Žiū, balionas, oro balionas, atgalia ranka nusišluostęs akis, Rikardas Rejišas pamatė virš kito kranto kylant milžinišką dirižablį, tikriausiai *Grafas Cepelinas* arba *Hindenburgas* veža paštą į Pietų Ameriką. Ant uodegos – svastika, balta, raudona ir juoda, tarytum vienas tų aitvarų, kuriuos laido vaikai, emblema, netekusi pradinės prasmės ir virtusi grėsme, pakibusia virš galvos vietoj tekančios žvaigždės, keisti santykiai vis dėlto sieja žmones ir ženklus, prisiminkime kad ir šventąjį Pranciškų Asyžietį, krauju prisietą prie Kristaus kryžiaus, prisiminkime kad ir

Kristaus kryžių, per mitingą puikavusį ant banko tarnautojų antrankovių, stebėtina, kaip žmogus nepasimeta toje asociacijų maišalynėje, o gal ir pasimeta ir taip gyvena diena dienon pasimetęs ir nematydamas išeities. Padangėje kaukiant varikliams, *Hindenburgas* pralekia virš upės pilies kryptimi, dingsta už namų, netrukus kauksmas nuščiūva tolumoje, iškraus paštą Porteloje de Sakaveme, nežinia, gal toliau jį veš *Highland Brigade*, visai galimas daiktas, mums tik atrodo, jog kelių šiame pasaulyje begalė, nes mes paprasčiausiai nepastebime, kad didžia dalimi tai tie patys keliai. Senukai vėl atsisėdo ant suolo, vaikai žaidžia toliau gūžynes, pakilęs vėjelis nurimo, Rikardas Rejišas žino tiek, kiek žinojo anksčiau, pirmagaliais atsigręžę jūros link, popiečio kaitroje laivai laukia naktinio potvynio, jūreiviams pietų metas, šiandien kaip ir visada, tik galbūt šiandien jie pietauja paskutinį kartą. Restorane Rikardas Rejišas įsipila vyno, paskiau įpila nematomam stalo bendrui, ir, prieš keldamas taurę prie lūpų, lyg pasiūlo tostą, tačiau žmogui į širdį neįlįsi, nesužinosi, ko jis linki nei su kuo geria, todėl verčiau pasekime kelnerių pavyzdžiu – jie jau seniai nekreipia dėmesio į tą lankytoją, juo labiau kad jis ir nekrinta į akis.

Popietė labai graži. Rikardas Rejišas pasuko Šijado link ir leidosi Nova do Almados gatve, norėdamas pasižiūrėti į laivus iš arti, nuo krantinės, ir, eidamas per Rūmų aikštę, prisiminė, jog per visus tuos mėnesius nesusiruošė į Martinjaus da Arkados kavinę, pirmąjį kartą Fernandas Pessoa pareiškė, jog neverta įžeisti pažįstamų sienų atminimo, o vėliau išgaravo iš galvos, nė vienas jų apie tai nebeužsiminė, šiaip ar taip, bent jau Rikardas Rejišas gali pasiteisinti, nors ir lankęsis ten kadaise, atjunko nuo to įpročio tiek metų praleidęs svetur. Neužsuks ten nė šiandien. Iš čia, iš aikštės vidurio, laivai tviskančio vandens paviršiuje atrodo kaip miniatiūriniai modeliai, kuriuos suvenyrų ir visokių niekučių pardavėjai išdėlioja vitrinose ant veidrodžio – nelyginant eskadrą uoste. Iš arčiau, nuo pat krantinės krašto, apskritai

sunku ką nors įžiūrėti, išskyrus jūreivius, vaikščiojančius po jutą, lyg netikrus per tokį atstumą, jeigu jie kalba, mes nieko negirdime, o jų mintys mums – paslaptis. Nugrimzdęs į apmąstymus, visiškai pamiršęs ko čia atėjo, Rikardas Rejišas staiga šalimais išgirsta balsą, Atėjote į laivus pasižiūrėti, pone daktare, atpažįsta Viktorą, iš pradžių sutrinka – ne todėl, jog šis atsidūrė greta, o todėl, jog iš svogūnų tvaiko nepajuto, bet tuojau pat susivokė kodėl, Viktoras prisiartino iš pavėjinės pusės. Rikardui Rejišui ėmė tankiai plakti širdis, gal Viktoras ką nors įtaria, gal jis jau užuodė jūreivių ruošiamą sukilimą, Į laivus ir į upę, atsakė jis, nors galėjo paminėti tik fregatas ir žuvėdras, arba pasakyti, jog ketina sėsti į keltą, paplaukioti malonumo dėlei, pasigrožėti šokinėjančiais virš vandens delfinais, tačiau tik pakartojo, Į laivus ir į upę, ir staigiai pasitraukė į šalį, tardamas sau, jog nedera taip elgtis, jog reikėjo pašnekučiuoti apie šį bei tą, Jeigu jis žinotų, kas ruošiama, tikrai ką nors įtartų, pamatęs mane šičia. Tuo metu Rikardui Rejišui dingtelėjo mintis, jog reikia nedelsiant perspėti Lidiją, jog tai jo pareiga, bet tučtuojau persigalvojo taręs sau, O ką gi aš jai pasakysiu, jog Rūmų aikštėje mačiau Viktorą, o gal jis atsitiktinai ten pasitaikė, juk ir slaptosios policijos agentai kartais mėgsta pažiopsoti į upę, visai galimas daiktas, kad jis turi laisvą dieną, išėjo pasivaikščioti, kaip tikram portugalui širdis liepė nueiti prie jūros, jis paklausė ir ten pamatė poną daktarą, o kadangi apie jį išsaugojo pačius geriausius prisiminimus, pagalvojo, kad būtų negražu jo nepakalbinus. Rikardas Rejišas praėjo pro Bragansos viešbutį, pasuko Rozmarinų gatve, įsitikino, jog niekur nedingo akmens plokštėje išraižytas skelbimas, Akių ligų ir chirurgijos klinika, A. Maskaras, 1870, neparašyta, ar minėtasis Maskaras baigęs aukštąsias medicinos studijas, medicinos daktaras, ar paprastas gydytojas, anais laikais buvo mažiau biurokratijos, ne tokie griežti reikalavimai, o ir mūsų laikais jie ne tokie jau griežti, turint galvoje tai, jog Rikardas Rejišas gydė širdies ligonius nesispecializavęs toje srityje. Jis traukė toliau savo keliu pro

statulas – Esą de Keirušą, Šijadą, d'Artanjaną, vargšą Adamastorą, matomą iš nugaros, dėdamasis, kad grožisi tais paminklais, kaip galima lėčiau triskart apėjo aplink kiekvieną, tolydžio stabtelėdamas ir jausdamasis, lyg žaistų policininkus ir vagis, tačiau galiausiai lengvai atsiduso įsitikinęs, jog Viktoras neseka iš paskos.

Pamažu atslinko vakaras, nusileido naktis. Lisabona – ramus miestas abipus plačios upės, garsėjančios istorine praeitimi. Rikardas Rejišas nėjo vakarieniauti, išplakė du kiaušinius, išsikepė omletą, kuklias vaišes užgėrė taure vyno, tačiau ir šiaip kąsnis stojosi skersai. Jautėsi sudirgęs, kaip nesavas. Po vienuoliktos nusileido į skverelį dar sykį žvilgtelėti į laivus, tačiau pamatė nebent signalinius žiburius, o pagal juos netgi žvalgybinio laivo neįmanoma atskirti nuo eskadrinio minininko. Jis buvo vienintelis Šventosios Kotrynos kalvoje, jei neskaičiuosime galutinai suakmenėjusio Adamastoro, iš gerklės, sukurtos rėkti, niekada nebeištrūks riksmas, pažvelgus į jo veidą, nupurto siaubas. Rikardas Rejišas grįžo į vidų, aiškus daiktas, nakčia jie tikrai neišplauks, kad neužstrigtų ant seklúmos. Atsigulė nenusirengęs, ilgai negalėjo užsnūsti, pagaliau užmigo, atsibudo, vėl užmigo, užliūliuotas namuose viešpataujančios tylos, pabudo sulig pirmaisiais aušros spinduliais, prasismelkusiais pro langinių plyšius, nakčia nieko neatsitiko, atrodė neįtikėtina, jog apskritai kas nors būtų galėję atsitikti. Susigėdo susivokęs, jog atsigulė nenusirengęs, tik nusispyręs batus, nusirišęs kaklaraištį ir nusivilkęs švarką, Eisiu išsimaudyti, tarė, ir tuo metu, kai pasilenkė iš po lovos išsitraukti šlepečių, driokstelėjo pirmas patrankos šūvis. Tarė sau, kad bus apsirikęs, galimas daiktas, apačioje kaimynai nuvertė ką nors sunkaus, gal spinta nugriuvo, gal šeimininkė nualpo, tačiau nugriaudėjo dar vienas šūvis, sudrebėjo langų stiklai, laivai atidengė ugnį į miestą. Jis atidarė langą, gatvėje stovėjo išsigandę žmonės, moteriškė, surikusi – Revoliucija, puolė bėgti kiek įkabindama į kalvą, skverelio link. Rikardas Rejišas paskubomis apsiavė batus, apsivilko švarką, laimė,

kad buvo nenusirengęs, lyg būtų žinojęs, kad taip atsitiks, kaimynės vien su chalatais jau buvo ant laiptų, pamačiusios gydytoją, gydytojas viską žino, susirūpinusios paklausė, Ar yra sužeistų, pone daktare, nutarusios, kad jeigu taip skuba – vadinasi, skubiai iškviestas. Dangstydamosi nuogas krūtines, nušlepsėjo jam iš paskos, bet tarpduryje susigėdusios sustojo, tik ištempusios kaklus sužiuro į lauką. Rikardui Rejišui atskubėjus į skverelį, ten jau grūdosi minios žmonių, gyventi šiame kvartale – savotiška privilegija, Lisabonoje nėra geresnės vietos, iš kur būtų galima stebėti, kaip atplaukia ir išplaukia laivai. Paaiškėjo, kad miestą apšaudo ne karo laivai, o Almados fortas pleškina į juos, veikiau į vieną jų. Koks čia laivas, paklausė Rikardas Rejišas, ir jam pasisekė – užkalbino žinovą, ir šis atsakė, *Afonsas Albukerkietis*. Vadinasi, štai kokiame laive tarnauja Lidijos brolis jūreivis Danielis, niekada jo nematė, bando įsivaizduoti jo veidą, bet mato Lidiją, šią akimirką ji irgi priėjo prie Bragansos viešbučio lango, o galbūt išpuolė į gatvę kaip stovi, su prikyšte ir kyku, tekina leidosi į Sodrė krantinę ir štai dabar, prispaudusi rankas prie krūtinės, verkia, o gal žiūri sausomis akimis, įkaitusiais skruostais, ir staiga surinka nesavu balsu, nes *Afonsą Albukerkietį* kliudė sviedinys, paskiau dar vienas, Šventosios Kotrynos kalvoje kažkas ploja, tą akimirką pasirodo abu senukai, vos gaudydami kvapą, kaip jie sugebėjo atkurti taip greitai, juk gyvena kitame kvartalo gale, bet jie veikiau mirtų, negu pražiopsotų tokį reginį, nors ir tektų mirti, kad tik nepražiopsotų tokio reginio. Visa tai panašu į sapną. *Afonsas Albukerkietis* plaukia be galo lėtai, tikriausiai sviediniai kliudė kokį gyvybinį centrą, katilinę arba vairą. Almados forto patrankos nenutraukia ugnies, *Afonsas Albukerkietis* lyg ir atsako, bet sunku pasakyti. Iš anos miesto dalies pasigirsta patrankų šūviai, kur kas griausmingesni, bet retesni. Šaudo iš Alto do Dukės forto, sako vienas žioplys, jiems galas, nebepaspruks. Kaip tik tuo metu pajuda kitas laivas, eskadrinis minininkas *Danas*, aišku, kad *Danas*, kuris gi kitas, bando slėptis už dūmų, virstančių

iš jo kaminų, laikydamasis arčiau kranto, kad nesiektų Almados forto patrankų sviediniai, ką gi, jeigu išsisaugos nuo jų, Alto do Dukės ugnies tikrai neišvengs, sviediniai sprogsta vandenyje prie pat kranto, artileristai įsišaudo į taikinį, pagaliau kliudo, tiesioginis pataikymas, *Dano* stiebe suplevėsuoja balta vėliava, pasiduoda, bet apšaudymas nenutrūksta, laivas pakrypsta į vieną pusę, pasirodo dar daugiau vėliavų, didesnių, kas tai, paklodės, drobulės, įkapės, baigta, *Bartolomėjus Dijasas* netgi nespėjo pakelti inkaro. Devynios valandos, šimtas minučių prabėgo nuo to laiko, kai viskas prasidėjo, pamažu išsisklaidė ankstyvo rytmečio migla, išnėrusi iš ūkanų, skaisčiai šviečia saulė, dabar tikriausiai jau medžiojami jūreiviai, sušokę į vandenį. Iš šitos sekyklos nebėra ko žiūrėti. Ateina žioplių, pavėlavusių į reginį, veteranai aiškina jiems, kas čia atsitiko, Rikardas Rejišas atsisėda ant suolelio, netrukus prie jo prisėda abu senukai, kurie, savaime suprantama, nėra ko nė sakyti, trokšta užmegzti pokalbį, bet ponas daktaras neatsako, sėdi nuleidęs galvą, lyg jis pats ketino išplaukti į atvirą jūrą, bet pakliuvo į spąstus. Susijaudinimui slūgstant, suaugusiems vis ramiau bešnekant, berniūkščiai vėl ima gūžinėti, mergaitės – dainuoti, Eisiu eisiu į darželį, Ko ten eisi, ką darysi, Skinsiu rožę, skinsiu, o jeigu tai būtų mergaitės iš Nazarė, jos dainuotų kitokią dainelę, Vai neplauk, Tonjau, vai neplauk į jūrą, vai nuskęsi, Tonjau, vargeli tu mano, nors Lidijos brolis ne tuo vardu, bet jųdviejų likimas vienodas. Rikardas Rejišas pasikelia nuo suolelio, negailestingieji senukai jau nekreipia į jį dėmesio, bet užtat stiprybės jam suteikia moteriškė, gailiu balsu tarusi, Vargšeliai, turėdama omenyje jūreivius, tačiau Rikardui Rejišui tas žodis – kaip glamonė, lyg ji būtų švelniai paglostusi jam galvą, jis grįžta namo, griūva į nepaklotą lovą, ranka užsidengia akis, kad galėtų sočiai išsiverkti, aišku, kvaila verkti, kas jam tas sukilimas, iš tiesų išmintingas tas, kuris žvelgia į pasaulį kaip į reginį, turiu tūkstantįsyk kartoti šiuos žodžius, bene svarbu tam, kam nebesvarbu, kas laimės, o kas pralaimės. Rikardas

Rejišas atsikelia, pasiriša kaklaraištį, eina prie durų, tačiau, ranka persibraukęs per veidą, susivokia, jog jau antra para, kai nesiskutęs, nebūtina žiūrėti į veidrodį, kad įsitikintum – toks tikrai sau nepatiksi, apžėlęs žvilgančiais žilsvais šeriais, artėjančios senatvės pranašu. Burtai mesti, korta mušta, nukirto vynų tūzas, skubėk neskubėjęs vis tiek nespėsi ištraukti tėvo iš kilpos, visi tie posakiai padeda mirtingiesiems ištverti likimo smūgius, taip taręs, Rikardas Rejišas grįžta nusiprausti ir nusiskusti, jis irgi paprastas mirtingasis, skusdamasis nieko negalvoja, atidžiai žiūri, kaip skustuvas sliuogia skruostu, regis, bus atšipęs, artimiausiomis dienomis reikėtų gerai išpustyti. Pusę dvyliktos jis išėjo į Bragansos viešbutį, nieko nuostabaus, kad apsilanko buvęs svečias, praleidęs ne vieną naktį, bet ištisus tris mėnesius, taigi niekas nesistebės, kad apsilanko svečias, kurį taip puikiai aptarnavo viena kambarinė, kurios brolis dalyvavo sukilime, ji pati jam prisipažino, Ak taip, pone daktare, mano brolis jūreivis, tarnauja *Afonso Albukerkiečio* laive, taigi niekas nesistebės, kad jis užsuko pasiteirauti apie ją, pasidomėti, Vargšelė, to dar jai betrūko, būna žmonių, kuriuos likimas skriaudžia visą gyvenimą.

Elektrinis bimbalas dūzgia dusliau, o gal stačiai atmintis apgauna. Pažas laiko virš galvos užgesusį rutulį, be kita ko, tokių pažų būta ir Prancūzijoje, jis tiesiog nespės sužinoti, iš kur atsirado šitas, paprasčiausiai viskam neužteks laiko. Aukštai, laiptų aikštelėje, pasirodo Pimenta – ketina leistis apačion manydamas, jog bus atėjęs koks svečias su lagaminais, tačiau sustoja, ko gero, nepažino aukštyn lipančio vyriškio, galimas daiktas, jau bus pamiršęs, tiek tų veidų praslenka prieš akis per visą gyvenimą, be to, žilpina šviesa iš priekio, tokiais atvejais visada reikia atsižvelgti į tai, iš kurios pusės krinta šviesa, tačiau vyriškis, nors ir lipa nuleidęs galvą, taip arti, jog nebelieka jokių abejonių, Ak, juk čia ponas daktaras Rejišas, kaip laikomės, pone daktare, Laba diena, Pimenta, sakykite, toji kambarinė, pala, kuo ji vardu, aha, Lidija, ar ji čia, Ne, pone daktare, jos nėra, išėjo ir negrįžo, regis, jos

brolis įsivėlęs į maištą, Pimentai dar nespėjus ištarti paskutinio žodžio, laiptų aikštelėje pasirodo Salvadoras, ir viskas prasideda iš naujo, Ak pone daktare, kaip džiugu jus matyti, ir tuomet Pimenta praneša tai, kas jam ir šiaip žinoma, Ponas daktaras norėtų pasikalbėti su Lidija, Ak, su Lidija, bet Lidijos nėra, gal aš galėčiau kuo nors padėti, Et, tiesiog norėjau sužinoti, gal kas nutiko jos broliui, vargšelė man pasakojo, kad jos brolis tarnauja karo laivyne, taigi norėjau padėti, juk aš gydytojas, Aišku, pone daktare, bet Lidijos nėra, išėjo, kai tik pradėjo šaudyti, ir ligi šiol negrįžo, ir Salvadoras nusišypsojo, jis visada šypsosi ką nors aiškindamas, nes jis, sakome jums paskutinį kartą, – geras administratorius, šypsosi netgi tuomet, kai turi pagrindą supykti ant buvusio svečio, įsiviliojusio į savo lovą kambarinę ir vis neatlyžtančio, juo labiau kad štai dabar jis ateina nutaisęs nekaltą veidą ir baisiai klysta, jeigu tikisi mane apmulkinti, Kaip jūs manote, kur ji būtų galėjusi nueiti, klausia Rikardas Rejišas, Kur nors čia pat, gal į Jūrų ministeriją, gal pas motiną, gal į policiją, kai tokie dalykai, policijos neišvengsi, kaip kažin ką, bet jūs, pone daktare, nusiraminkite, aš jai pasakysiu, kad jūs buvote atėjęs, ji pas jus užbėgs, ir Salvadoras vėl nusišypso kaip medžiotojas, paspendęs spąstus ir pastebėjęs, kad grobis jau įkliuvo, tačiau Rikardas Rejišas atsako, Gerai, tegu užbėga, štai mano adresas, ir ant popieriaus lakštelio užrašo niekam nereikalingą adresą. Šypsena išblėsta Salvadoro lūpose, niekas nesužinos, kokius žodžius jis būtų pasakęs, nusivylęs tokiu greitu atsakymu, nes kaip tik tuo metu, gyvai šnekučiuodami, iš trečiojo aukšto nusileido du ispanai, ir vienas jų paklausė, *Señor Salvador, los ha llevado el diablo a los marineros, Si, don Camilo, los ha llevado el diablo, Bueno, entonces es hora de decir arriba España viva Portugal, Arriba, don Camilo,* ir Pimenta, išgirdęs minint tėvynę, surinka, Valio. Rikardas Rejišas nusileidžia laiptais, sudūzgia bimbalas, kitados ten kabojo varpelis, tačiau tuomečiai svečiai ėmė skųstis, girdi, toks įspūdis, lyg būtum atsidūręs prie kapinių vartų.

Lidija nepasirodė ligi pat vėlumos. Vakarop Rikardas Rejišas išėjo nusipirkti laikraščio. Greitai perbėgęs akimis antraštes pirmajame puslapyje, atskleidė dvigubą vidinį lapą, peržvelgė kitas antraštes ir apačioje pamatė storu šriftu, Žuvo dvylika jūreivių, toliau sekė vardai ir amžius, Danielis Martinsas, dvidešimt trejų metų, Rikardas Rejišas sustojo vidury gatvės su atskleistu laikraščiu rankose, vidury kapų tylos, miestas apmirė arba sėlino ant pirštų galų, pridėjęs smilių prie lūpų, bet staiga vėl griausmingai siūbtelėjo garsų lavina, sukaukė automobilio signalas, rėkaudami iš visos gerklės susiriejo du loterijos bilietų pardavėjai, sukliko vaikas, kuriam motina nurovė ausis, Dar sykį taip padarysi, negausi deserto. Lidija nelaukė jo namuose, nebuvo nė menkiausio požymio, kad ji būtų apsilankiusi. Jau beveik naktis. Laikraštis rašo, jog suimtieji nugabenti į prokuratūrą, vėliau į Mitrą, o žuvusieji, tarp jų esama keletas neatpažintų, – į lavoninę. Lidija tikriausiai ieško brolio arba nuėjo pas motiną, ir dabar jiedvi rauda, ištiktos didžios nepataisomos nelaimės.

Tuomet pasigirdo beldimas į duris. Rikardas Rejišas nuskubėjo atidaryti, jau tiesdamas rankas, trokšdamas apkabinti ašaromis plaukiančią moterį, tačiau susidūrė su Fernandu Pessoa, Ak, tai jūs, Laukėte ko nors, Jei girdėjote, kas atsitiko, galite lengvai suvokti, jog laukiau anaiptol ne jūsų, regis, esu jums sakęs, jog Lidijos brolis tarnauja karo jūrų laivyne, Ar jis žuvo, Žuvo. Jiedu įėjo į miegamąjį, Fernandas Pessoa atsisėdo lovos kojūgalyje, Rikardas Rejišas – ant kėdės. Visiškai sutemo. Taip praslinko pusvalandis, buvo girdėti, kaip viršutiniame aukšte muša laikrodis, Keista, dingtelėjo Rikardui Rejišui, neprisimenu, kad anksčiau būčiau girdėjęs mušant tą laikrodį, o gal, išgirdęs pirmąjį kartą, tuojau pat pamiršau. Fernandas Pessoa sėdėjo nuleidęs galvą, susinėręs rankas ant kelių. Nė nekrustelėdamas tarė, Daugiau mudu nebesusitiksime, Kodėl, Mano laikas pasibaigė, pamenate, aš jums sakiau, jog man liko dar keli mėnesiai, Prisimenu, Tai va, viskas baigta. Rikardas Rejišas pasitaisė kaklaraiš-

tį, apsivilko švarką. Paėmė nuo naktinio staliuko *The God of the Labyrinth* ir, pasikišęs po pažastimi, tarė, Ką gi, eime, Kur susiruošėte, Su jumis, Jums reikia būti čia, laukti Lidijos, Aš pats žinau, ką man reikia daryti, Paguoskite ją sunkią valandą, juk ji neteko brolio, Aš niekuo negaliu jai padėti, O kodėl imate tą knygą, Nespėjau jos perskaityti, nors laiko turėjau per akis, Dabar jau nebebus laiko, Bus laiko į valias, Jūs klystate, įsidėmėkite, jog ten pirmiausia pamirštate skaityti. Rikardas Rejišas atskleidė knygą, pamatė kažkokius nesuprantamus ženkliukus, juodus brūkšnelius, murziną puslapį, Man jau dabar sunku skaityti, tarė, bet vis dėlto ją pasiimsiu, Kuriems galams, Išvaduosiu pasaulį bent nuo vienos mįslės. Kai juodu išėjo iš namų, Fernandas Pessoa tarė, Jūs pamiršote skrybėlę, Juk jūs geriau žinote, jog ten skrybėlių niekas nedėvi. Jie pastovėjo skverelyje ant šaligatvio, žiūrėdami į blyškius upės atšvaitus, tamsoje grėsmingai dunksančias kalvas. Ką gi, eime, tarė Fernandas Pessoa, Eime, tarė Rikardas Rejišas. Adamastoras neatsigręžė jų pusėn, ko gero, jei būtų atsigręžęs, pagaliau būtų suriaumojęs nesavu balsu. Čia, kur pasibaigia jūra ir laukia žemė.

Saramago, José
Sa201 Rikardo Rejišo mirties metai : romanas / José Saramago ; iš portugalų kalbos vertė Valdas V. Petrauskas. – Vilnius : Alma littera, 2007. – 416 p.

ISBN 978-9955-24-599-5

Portugalų rašytojo, poeto, dramaturgo, eseisto, Nobelio premijos laureato José Saramago romanas nukelia skaitytojus į istorinių įvykių sūkurį, dvidešimto amžiaus ketvirto dešimtmečio vidurį.

UDK 869.0-3

José Saramago

RIKARDO REJIŠO MIRTIES METAI

Romanas

Iš portugalų kalbos vertė *Valdas V. Petrauskas*

Redaktorė *Nijolė A. Petrauskienė*
Korektorė *Marijona Treigienė*
Viršelio dailininkas *Alfonsas Žvilius*
Maketavo *Zita Pikturnienė*

23,04 Lt. Tiražas 3000 egz.
Išleido leidykla „Alma littera", A. Juozapavičiaus g. 6/2, LT-09310 Vilnius
Interneto svetainė: www.almalittera.lt
Spaudė AB spaustuvė „Spindulys", Gedimino g. 10, LT-44318 Kaunas
Interneto svetainė: www.spindulys.lt

knygų klubas

Tapkite Knygų klubo nariu!

- Nemokamas knygų katalogas kiekvieną ketvirtį
- Naujausios ir populiariausios knygos
- Ypatingi pasiūlymai
- Knygų pristatymas į namus, darbovietę ar paštą

Informacijos teiraukitės nemokamu tel. 8 800 200 22
www. knyguklubas.lt

9 789955 245995

Romanas „Rikardo Rejišo mirties metai“ („O An
de Ricardo Reis“, 1984) nukelia skaitytojus į XX a.
4-ojo dešimtmečio vidurį, itin turtingą istorinių įvykių.
Mįslingas romano herojus, lyg poetas, lyg gydytojas, autoriaus valia pavadintas Rikardu Rejišu, vienu iš daugelio įžymaus portugalų poeto Fernando Pessoa slapyvardžių, atvyksta iš Brazilijos į Lisaboną aplankyti neseniai mirusio Fernando Pessoa, susitinka su velioniu, kuriam leista kelis mėnesius išeiti iš kapo į miestą, ir daug laiko praleidžia šnekėdamas su juo apie gyvenimą ir kūrybą. Klaidžiodamas po pirmųjų Salazaro diktatūros metų Lisaboną, susvetimėjusią, susipriešinusią, nebeatpažįstamą, Rikardas Rejišas trokšta meilės, tačiau užsimezgusi pažintis baigiasi tragiškai.